

H. Enzeliņš

**Skati Valmieras
pilsētas, draudzes un
novada pagātnē**

Izdevēja kooperatīvā sabiedrība „Zeme“, Valmierā

L $\frac{9}{884}$

93

L
9

H. Enzeliņš

Skati Valmieras pilsētas,
draudzes un novada
pagātnē

Ar 80 ilustrācijām tekstā

Izdevēja kooperatīvā sabiedrība „Zeme“, Valmierā, 1932.

B-1

iii L-

0209090431

Parb. 64

L. V. B.	
Nr.	In. 341.267

F4697

Kooperatīvās sabiedrības „Zeme“ spiestuve, Valmierā.

Ievadam.

Nodoms, izdot šo grāmatu, man radās pēc tam, kad daži no viņā ievietotiem rakstiem jau bij parādījušies „Izglitības Ministrijas Mēnešrakstā“, „Draudzes Vēstnesī“, „Brīvās Zemes“ illustr. pielikumā, „Valmierietī“ u. c. Pēc tam es stājos arī pie pārējo jau savākto materiālu sijāšanas un apstrādāšanas.

Rakstot par Valmieru, viņas pili un baznīcu, es izlietoju savā laikā vācu valodā iznākušo V. Heines grāmatu par Valmieru, kā arī citus vācu avotus.

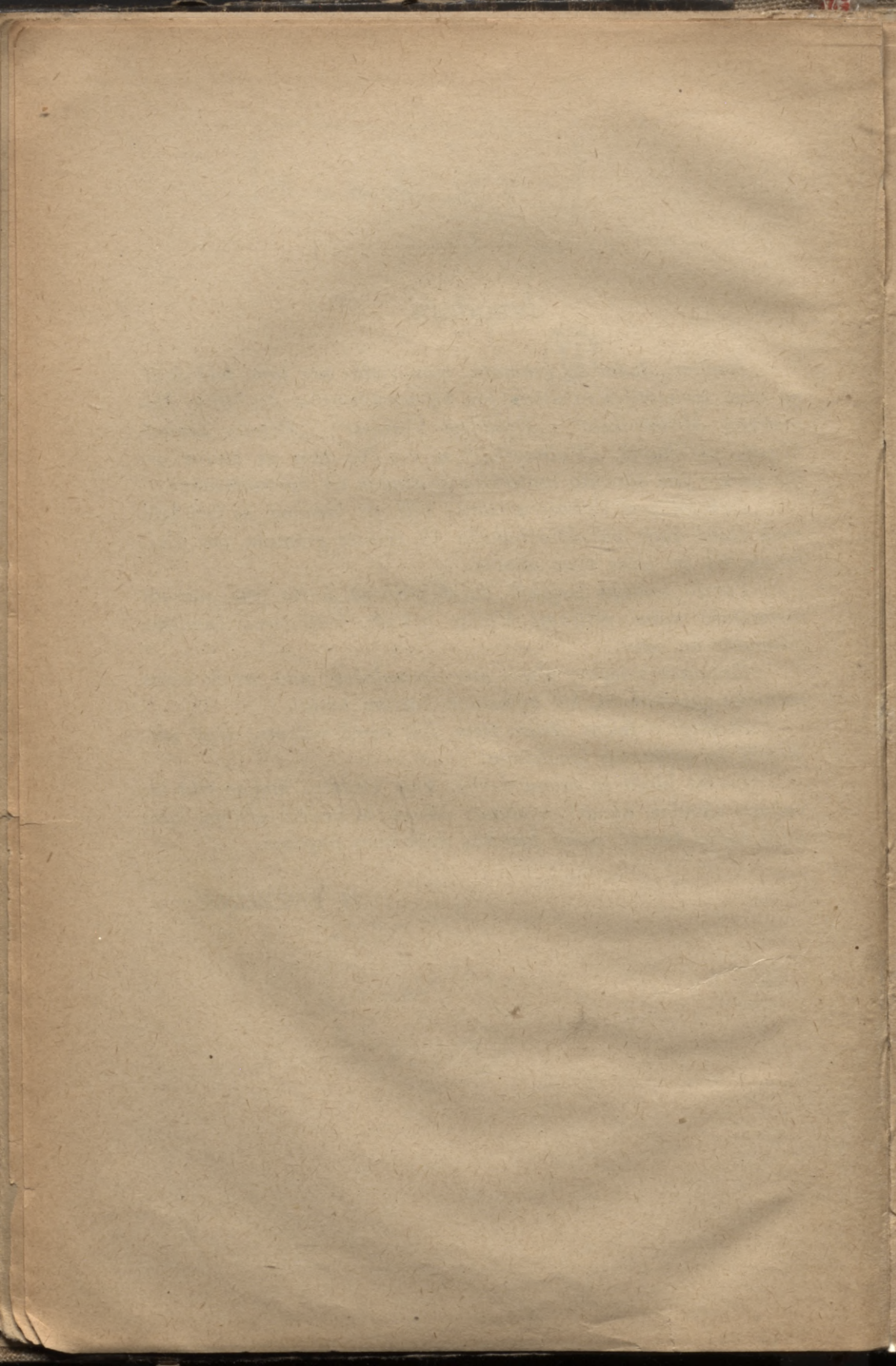
Pārējo nodaļu lielākai daļai galvenā kārtā par pamatu nodērējuši mani pētījumi Valsts arhīvā, Valmieras baznīcas grāmatās un citur.

Grāmatā sniegtās ziņas nav izsmeļošas, nav arī domātas pētnieku vajadzībām, bet galvenām kārtām tautai.

Sīrsnīgi pateicos visiem tiem, kas vienā vai otrā ziņā sek-mējuši šīs grāmatas iznākšanu.

Laižot klajā šo manu darbu, kam ziedotas manas rīta un vakara stundas, kā arī svīnāmās dienas, to novēlu visiem, kam mīļa savas tautas, savas tuvākās dzimtenes pagātne.

H. ENZELIŅŠ.

1. Evanģ.-luterāņu Sv. Sīmaņa baznīca.

Valmieras evanģ.-luterāņu baznīca ir trīsjomaīga, pret austrumiem vērsta pilāru bazilika ar paaugstinātu vidusjomu un poligalu kori. Astoņas augstas arkādas, kas savieno vidusjomu ar sāņjomām atbalstās uz sešiem spēcīgiem, astoņkantainiem, zemiem pilāriem, kuŗu pamati izcirsti no lieliem smilšakmeņa blūkiem. Triumfa loks, kas atdala kori no vidusjoma, līdzīgi arkādām, uzrāda agrās gotikas spiestos smaillokus. Kora un sāņjumu logu stils ir romāņu, kamēr torņa portāli dažā ziņā atgādina gotu stilu. Ar baznīcas celtni tuvāk iepazīstoties, izšķirami šekoši celšanas laikmeti, kuŗu robežas gan ļoti grūti noteicamas.

I. Gan jau ap 1280. gadu un varbūt pat agrāk būs celti ārējie mūri un celtnes caur divām pilāru rindām sadalīta trijos jomos.

II. Dažus gadus vēlāk būs celtas koŗa velves un triumfa loks; varbūt arī arkādas un sāņjumu velves un tornis.

III. 14. gadu simtenī paaugstina vidusjomu, kas spriežams pēc dažām zīmēm. Pamatīga būvtechniska izmeklēšana būtu visai vēlama, tālab ka šī baznīca, neraugoties uz visu pārciesto, tomēr labi uzglābjusies.

Baznīcu ceļot izlietoti ķieģeļi un laukakmeņi. Ar pirmājiem apšūta torņa āriene, no viņiem celti visi pilāri, arkādas, velves un vispār celtnes augšējā daļa. Bez tam ķieģeļi izlietoti arī pie logiem.

Pilāru pamati, kalti no lieliem smilšakmeņa blūkiem, ir stipri bojāti un pa daļai zem grīdas paslēpti. Visa baznīca, izņemot torņa augšējos stāvus, ir segta krustvelvēm.

Koris ir noslēgts ar astoņstūra trim pusēm un pārvelvēts. Vajadzīgo gaismu viņam pieved pieci šauri romāniski logi. Piebūve ziemeļpusē, kas satur ģērbkambari, logu ierīkošanu tai pusē neatļāva, un viņā tikai divas mēreni dziļas nišas. Pret velvju spiedienu ārpusē celti pieci atbalsta pilāri. Koŗa

Valmieras Sv. Sīmaņa baznīca
(no Gaujas puses).

celtnes tehnika ir teicama; jānozēlo tikai, ka arī koņa ārpusē, tāpat kā visa baznīca, izņemot torni, ir kritusi balsināšanai par upuri.

Caur padaudz augstu un platu, renesanses stilā celtu altāra sienu bojātā koņa iekšiene, senāk bija puškota dažādām piemiņas plāksnēm. Tagad turpretīm sienas ir kailas.

Grīda ap 1688. gadu bij noklāta lielām akmeņa plāksnēm, kas vēl tagad zem grīdas glabājas. Daži pētījumi pierādījuši, ka zem balsinājuma slēpjās liniju ornamentu.

Vēl piemināmas trīs mazas nišas tieši zem koņa dienvid-austrumu loga, kas kā domājams, katoļu laikos noderēja triju svēto eļļu glabāšanai.

Caur koņa ziemeļsienu, pa zemām durvīm nokļūst ģērbkambarī. Tas vairākkārt pārbūvēts un sākumā viņam būs bijis tikai viens stāvs. Zem viņa pagrabs. Tas ir neliela zema telpa ar mucveidīgu velvi segta. Austrumu sienā zema, plata niša, kur senāk varbūt glabājās svētbilde vai arī krustā sistā tēls. Rietumu sienā vēl veco trepju dažas pakāpes. Kāds tagad aizmūrēts logs telpai deva kautcik gaismu. Te katoļu laikos varbūt paglabāti priesteri, bet vairs nav ne zārku atlieku, ne arī senās iekārtas pārpalikuma. Mantrači, kā liekas, te savu darbu strādājuši, uz ko aizrāda dažī mūra bojājumi. Senāk šo telpu lietojuši pielikšanai. Gust. Mengdena inventāra saraksts šo pagrabu gan pieved, neko tuvāk par viņu neziņojot. Toreiz austrumu sienā augsts logs un vienā stūrī kamīns. Pagrabam senāk ķieģeļu kuls.

Ģērbkambaņa (zakristejas) āra mūri, izņemot austrumu sienu, ir veci. Otrs stāvs 19. gadsimteņa sākumā pārtaisīts. Neglīts atbalsta pilārs apsargā ziemeļu sienas lielāku nosvēršanas. Sienā starp ģērbkambari un ziemeļu sājumu atrodas vecas trepes, kas dod iespēju nokļūt koņa bēniņos.

Atgriežoties no ģērbkambaņa korī, no tā caur cēlo triumfa loku nokļūst vidusjomā. Te sešus metrus augstās arkādas atbalstās uz sešiem seškantainiem pilāriem. Ipatnēja parādība ir tā, ka arkādu pilāru pamati austrumu virzienā aizvien zemāki paliek. No ta spriežams, ka vidusjoma un abu sājumu grīda vai arī klons senāk koņa virzienā pazeminājies, lai tautai savus amata pienākumus pildošais priesteris labāk būtu saredzams. Ievērojams ir arī, ka senāk tik vidusjoms bijis ķieģeļiem klāts, kamēr sājumu apakšai 1688. gadā nav bijis nekāda apseguma. Vējam caur durvīm baznīcā pūšot sacēlušies putekļi. Senāk sājomos gan būs bijis klons.

Sevišķu uzmanību uz sevi vērs galvenais portāls (ieeja) zem ērģeļu luktas, kas tagad gan pa daļai aizbūvēts, bet tomēr vēl uzrāda savas pirmatnejās formas. Te vēl divi dziļi atvērumi redzami, kas senāk kalpoja vārtu koka galu uzņemšanai. Pie durvju vai vārtu slēgšanas tādu koku no iekšpuses tad mēdza aizlikt priekšā, lai aizsargātos no ielaušanās.

Tāda pat ietaise novērojama arī pie ziemeļsānu joma mazām durvīm. Vidusjoma augšējai daļai gaisma ieplūst caur astoņiem smailloka logiem, kas visai celtnei piedod itkā dzīvību. Jānozēlo, ka šo logu senā konstrukcija 1823. gadā iznīcināta. No pētnieka Broces atstātiem zīmējumiem redzams, ka vidusjoma logus divi pilāri sadalījuši trijās atsevišķās daļās, pār kuņģam varbūt atradās rozete. Bet šim košumam bij jāpazūd neizpratnes laikmeta barbarisma dēļ. Pār šiem logiem ārpusē vilkās smailloka frīze.

Sānjomi taisni pustik plati kā vidusjoms un arī viscaur krustvelvēm pārsegti. Dienvidus sānjoma abi austrumu jūgi vislabāk uzglabājušies un viņu ribas uzrāda elegantu gotisku

Valmieras baznīcas ziemeļu gals ar ieeju zakristejā.

profilāciju. Labo iespaidu mazina balsinājums. Ziemeļu sānjoma velves, izņemot vienu jūgu, ievērojami sakropļotas, kas izskaidrojams caur to, ka taisni no ziemeļu puses Valmiera visvairāk apšaudīta. Arī šī sānjoma logi ir nekārtīgāki un sienas ārienes uzrāda daudz nelīdzenumu, kuņģu cēlons bieži atkārtoti labojumi. No sākuma šinī sānjomā zem otra loga gan būs atradies kāds altāris, uz ko aizrāda kāda sekla niša sienā.

Dienvidus sānjoms sniedz maz ievērojamāka. Viņa rietumu sienā atrodas uzeja tornī, kas no ārienes pieejama.

Iekam mēs tuvāk iepazīstamies ar šo trepju ierīci, mums vēl mazliet jāpakavējās torņa apakšstāvā. Torņa portāls uzrāda romaniskas noskaņas. Pa kreisi no portāla apmēram divi metrus augstumā mūrī nomanāms kāds ķēdes atlikums. Jādoma, ka senāk te atradies tā sauktais kauna stabs.

Pagriežoties no torņa portāla dažus soļus pa labi, mums uzkrīt durvis, kas ved augšā tornī. Pa viņām iekļūst šaurā, no diviem maziem lodziņiem apgaismotā telpā, ko gandrīz pilda mūrētas trepes. Pa šīm trepēm uz augšu dodoties mēs atrodamies drīz tumšā koridorī, no kuŗa kādas durvis ved torņa otrā stāvā, kuŗu apgaismo divi plati logi. Senāk dienvidus un rietumu sienā atradušies šauri logi. Ziemeļu sienā logu nav, bet gan divas dziļas nišas. Atgriežoties koridorī, dažas pakāpes mūs noved trešā stāvā. Bet te nav nekā tāda,

Vēl atlikusē no 3 vecām liepām
pie Valmieras baznīcas.
Uz sola sēž ilggadīgais ķesteris
V. Sietinsons.

kas spētu mūsu uzmanību saistīt. Ceturto stāvu ieņem piemilīgā, gaišā zvanu telpa ar četriem skaņas atvērumiem, pa kuŗiem zvanu skaņas pāri pilsetai tālu izplūst uz visām pusēm. Ziemeļrietumu stūrī mūrī redzams dūmvads, kas aizrāda, ka senāk te ir bijusi kamina ietaise, kas gan nekad nebūs lietota, jo dūmvadā nav ne mazāko sodrēju pazīmju. Dūmvada mute tagad aizmūrēta. Apmēram vienu metri virs skaņu logiem sākās jauns mūris, kas gan uzcelts pēc torņa degšanas 1702. un 1720. g.

Puslīdz droši pieņemams, kā tornis sākumā būs kalpojis arī aizsardzības nolūkiem, uz ko aizrāda logu iekārta un dūmvads.

Ja mēs savu skatu no baznīcas vērsām pret senās ordeņa pils drupām, tad gan jābrīnās, ka baznīca visām laika vētrām par spīti ir vesela palikusi, kaut gan viss ap viņu drupās gruvīs.

Baznīcas iekšienē valda zināma patīkama harmonija. Jānozēlo vienīgi, ka kuŗa iekšiene caur jau pieminēto altāra uzbūvi sakropļota. Altāra uzbūve ieturēta renesansas stilā un pa daļai atbalstās uz sešiem korintiskiem stabiem. Telpu starp altāra galdam pa kreisi un labi stāvošiem stabiem vai pilnīgi aizņem glezna, kas rāda Pestītāja kārdināšanu un kuŗu 1842. g. Fogels Drezdenē gleznojis un fon Lōvensterns baznīcai dāvinājis. Uz virsbūves ģēveli sastāda volūti, kas vaiņago kādu urni. Virs altāra gleznas kāda plāksne nes uzrakstu: „Soli Deo Gloria“ (vienīgi Dievam gods) un virs tā staru vaiņagā un ar „Jehova“ zīmēts trīsvienības zimbols. Altāra

galda vienkāršo greznojumu sastāda krustā sistā tēls un četri lukturi.

Seno altāri un viņa apkārtni tēlo kāds vecs inventāra saraksts. „Viņš ir no mūra un galda veidīgs. Pāri viņam pa ceļas koka darbs ar dažādiem kokgriezumiem, puškoti ar zeltu un krāsām. Abos sānos dēļu spārni puškoti ar dažādām gleznām. Pie ieejas altāra korī abās pusēs atrodas bijušo grāfu, tagad karāliskie krēsli, augšā pārsegti un viscaur no spundētiem dēļiem darināti un dažādās krāsās izgleznoti. Priekšā pāri korim ir šķērskoks, uz kuŗa redzamas Kristus ciešanas, tēlnieka kokā grieztas un ar krāsām puškotas. Pāri tām pastara tiesa uz audekla gleznota.

Koŗa kreisā pusē stāv biktskrēsls un labā pusē zakristeja.

Baznīcā pa kreisi piestiprināts ritmeistera Trojana ģērbonis un divi karogi, un pa labi nelaiķa virsinspektora Kornelija Turnava, nelaiķa zemes tiesneša Reuca, nel. komandanta Emonda f. d. Broka ģērboni. Pa kreisi no ieejas korī, altārim sānos stāv ģeneralmajora de la Barre apsudrabortais ķirasis (galvas sega), viņa ģērbonis un divi karogi. Virs ģērbkambaŗa durvim karājas nel. rentmeistera Jak. Baera epitafijs un blakus tam viņa un viņa dēla ģērbonis. Pa labi, virs biktskrēsla, ir nel. virsnieka Heinr. Ledebūra ģērbonis un divi karogi pie sienas piestiprināti un tiem līdzās nel. virsinspektora Pētera Hansona ģērbonis.“

Koŗa ziemeļsienā pēc Gustava Mengdena inventāra saraksta (1688) glabājās lāde ar Dieva šķirstu (baznīcas lāde). Šis Dieva šķirsta glabātuvē tuvumā, kādā nišā, tagad stāv kāds rātskunga Mich. Kaisera dāvināts krusts, uz kuŗa mugurpusē uzraksts „par piemiņu 1748. g. 7. aprīlī“. Virs ģērbkambaŗa durvim ir glezna, kas tēlo Kristus kapā paglabāšanu. Pašā beidzamā laikā altaŗa kreisajā pusē pie sienas piestiprināta marmora plāksne ar Valmieras-Veides draudzes pasaules kaŗā kritušo vārdiem. Citād koŗa sienas gluži kailas un varbūt būtu vēlams, ka koŗa sienas, kā senāk, atkal puškotos ar piemiņas plāksnēm.

Pie altara sienas pakalējās puses gan karājas vēl dažas

Valmieras baznīcas altāris.

piemiņas plāksnes, kas senāk atradušās pie koņa un baznīcas sienām.

Tagad zem triumfa loka stāvošā kancele ir 1851. gada darbs. Lai viņu uzceltu, nācās sakropļot daļu no triumfa loka un viņa rietumu kempfera. Joprojām vajadzēja sienā izlauzt eju uz ģērbkambaņa augšstāvu (pie kam mūrī atrasts tur iemūrēta kaķa skelets). Nekas netapa žēlots, lai tik kanceli nostādītu mācītājam patīkamā vietā. Kancele ir vienkārša. Viņu puško vienīgi uz koka gleznoti tēlojumi no Kristus dzīves. Zviedru valdības laikā kancele atradās pie trešā arkādu pīlāra un 1688. g. inventāra sarakstā teikts, ka viņa atbalstījies uz diviem pie mūra piestiprinātiem balķiem. Kanceles priekšā stāvējis nel. augsto grafu Oksensērnū ģērbonis

Līdz ar kanceles pārvietošanu pienācās arī pārrīkot baznīcas solus un krēslus. Par piemiņu baznīcas 1739. g. izvestai pārbūvei zem triumfa loka, līdzās kancelei uzstādīta ornamentēta piemiņas plāksne, kas vēl tagad tur stāv ar uzrakstu MDCCXXXIX.

Baznīcas iekšienei zināmu dzīvību piedod metāla kroņa lukturi.

Visai ievērojamas ir ērģeles, 1886. g. uzstādītas no Lādegasta Veissenfelsā, Saksijā. Ērģeles dāvinājis bijušais Kokmuižas īpašnieks fon Šrōders, kā to ziņo kāda pie viņām piestiprināta plāksne ar uzrakstu:

Soli Deo Gloria.

In memoriam patris defuncti Joannis ad celebranda solemniter sacra ecclesiae Volmarense evangelicae anno salutis MDCCCLXXXVI. hoc organum pneumaticum obtulit Theodorus Schroederus nobil. — Kokenhovensis.

Psalm LXXII. XXVIII.

Šai plāksnei līdzās atrodas vēl kāda cita, kas veltīta veco ērģeļu dāvinātāja, Kauguru muižas dzimtskunga barona Mengdena piemiņai. Tai sekošs uzraksts:

Psalm 150.

Memoriae b. Dn Joh. Henr. L. Br. a. Mengden Imp. Russ. a. Consil. Intim. Ordin. S. Alexandri Equitis . . . de Volmariensi eccl. Tautoris longa meriti. — Organum hoc pneumaticum pietas extruxit Heinr. Andr. Contius, ejusq. generos. Joh. Andr. Stein fecerint tv. 1780.

Zem ērģeļu luktas vēl otra lukta, kuņas priekšpusi tēlo divpadsmit apustuļu ģimetnes. Ap 1693. gadu pastāvēja ļoti vienkārša ierīce ērģeļu (pozitīva) novietošanai. Minētā gada inventāra saraksts saka: „Dziedātāju koris mūra labajā pusē guļ uz balķiem, kas nostiprināti pie sienas un uz diviem stabiem; uz viņa vecs, maz vairs derīgs pozitīvs.“ 1726. g. brāļi Šulci ar desmit palīgiem par 39 dālderiem šo kori pārbūvēja, pie kam kokus un strādniekus viņiem dod draudze. 1778. g.

koris-lukta jau atkal tik nedrošs, ka pat jau ligojas. Tālab šinī gadā viņu nostiprina ar sešiem lieliem koka pilāriem, kas vēl tagad stāv. Šos pilārus dāvinājis Mūrmuižas toreizējais rentes kungs pulkvedis Bolto fon Hohenbachs, pie kam toreizējie Mūrmuižas saimnieki viņus apstrādājuši un uzstādījuši. Tie atbalsta uz mūra pamatiem, kas sešas pēdas zemē guļ uz pāļiem. Tā ka pozitīvs bija jau gluži nederīgs, viņa vietā zustādīja jau minētās vecās ērģeles.

Šausmīgo 1560. g. atgādina divas laukakmeņa lielgabalubumbas ģērbkambaņa atbalsta pilārā iemūrētas.

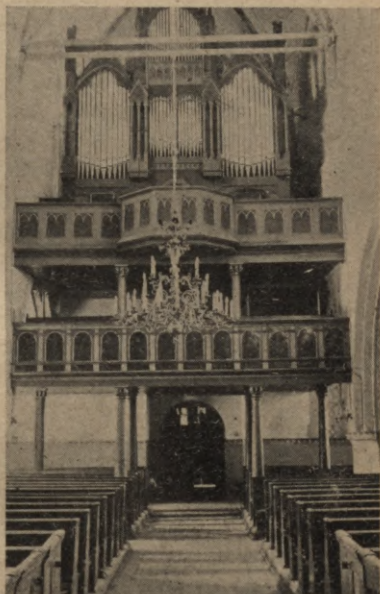
Atkārtotos ugunsgrēkos, kuņos it īpaši tornis cieta, bojā gāja arī vecie zvani. Pēc tam torņa ceturtnā stāvā karājās divi zvani. Lielākam no viņiem uzraksts: „Gerhard Meyer fecit, Holmiae Anno 1754.“; mazākam enģeļa turētā krustā uzraksts: „Gloria in excelsis Deo.“ Zem tā: „Fecit Heinrich Ernst Beccrow, Riga 1729.“

Ap 1900. g. mirušo nelaiķa Ģimes melderā J. Marovska tēvu apzvanot, pēdējais pārplīst. Viņu pārlej zvanu lējējs Švenns, Rīgā. Pēc viņa uzstādīšanas tornī, izrādas, ka viņš nesaskan ar otru zvanu, kā tas gan bija ar pārplīsušo zvanu. Kad pasaules kara laikā pieprasa baznīcas zvanu evakuāciju, jauno zvanu gan jau nolaiž zemē no torņa, bet aizsūtīt viņu tomēr nekur neaizsūta. Vēlāk viņu velk atkal tornī augšā un lieto, kamēr lielāko zvanu pēdējā laikā vairs nelieto.

Baznīcas iekšienē glabājas daži veci kapu pieminēkļi. Ievērojami ir trīs veci kapa akmeņi, kas vēl 19. gadu simteņa sākumā gulēja altaņa priekšā, bet pēc tam iemūrēti sienā, kur viņi vēl tagad redzami. Viens no viņiem savā laikā sedzis kāda slavēna Plettenbergu dzimtas locekļa kapu. Uz kāda cita vēl salasāms gada skaitlis 1500 un Peter Tilch (domājams kāds Valmieras rātsmanis).

1832. g. atrada dažu kapa akmeņu atliekas, kas pēc tam novietotas torņa apakšstāvā. Uz kādas no šīm atliekām vēl salasāms uzraksts 1346, uz kādas citas redzams Loringhovenu dzimtas ģērbonis (3 gredzeni).

Kad 1832. g. altāra kreisajā pusē nācās atņemt daļu gri-

Valmieras baznīcas ērģeļu koris, apakšējā lukta un lielās durvis.

das, zem tās atdūrās uz vecas kapu velves. Tanī atradās kāds ļoti liels vara zārks, trīs koka zārki un viena vara lāde. Vara zārkā kāds cits koka zārks, apsists ar violētas krāsas samtu, bagāti greznots ar zelta praņām, ar apsidrabotu ģērboni. Zem pēdējā uz kādas plāksnes uzraksts: Reinhold Johann de la Barre. Zārka otrā galā uz vara plāksnes vācu valodā: dzimis 1660., miris 1724. Uz vara šķirsta vācu krusts, zem kuŗa latīņu valodā uzraksts: Vectēvs Vilhelms de la Barre, ģen. majors 1725. g. Šo šķirstu mācītāja un kāda rātskunga klātbūtnē atdarot, viņā atradās vīrieša kauli un dažas drānu atliekas. Visu pameta kā bijis, vienīgi ģērboni un vara plāksnes atņēmot. Ģērbonis vēl tagad glabājas korī aiz altaŗa. — Minētā Joh. Reinh. de la Barres piemiņai baznīcā senāk glabājās kāds liels kokā griezts epitāfijs. Ķeizaram Pāvilam 1798. vai 1799. g. caur Vidzemi ceļojot, tas noliedza visu greznību (hat er alles Gepränge untersagt). Sakarā ar to, uz kāda pārāk pakalpīga ierēdņa neprātīgo rīkojumu, minēto epltaŗiju novietoja kādā no vecās kapsētas kapličām, kur tas satrūdējis. Viņš bij māksligi no koka griezts un sešas pēdas augsts.

Baznīcā (varbūt arī ārpus tās) atdusās arī savā laikā iecienītais, Pētera Lielā ģenerālis, brīvkungs Nik. fon Hallarts, neaizmirstamās latviešu labdares Margaretas Elizabetes fon Hallartes lautāts draugs. Viņa, akmeni cirstais epitāfijs vēl nesēn atpakaļ atradās kuŗa galā āra sienā, kamēr viņu pārvietoja kuŗa iekšienē, altaŗa aizmugurē. Fon Hallarts miris 1727. g., 67 gadus vecs.

Baznīcā krāsniis ierīkojot, zem grīdas atdūrās uz kapu velvēm.

Viss baznīcas garums no torņa ieejas līdz altāŗa sienai ir 152 pēdas, platums 50 pēdas. Vidus krusta velves augstums 49 pēdas, mūŗu biezums 7 pēdas un torņa augstums 156 pēdas. Uz altāŗa kuŗa priekšsienas, tā sauktā triumfa loka uzraksts: „Nebīsties, es esmu ar tevi; neatkāpies, es esmu tavs Dievs“, ar pamācības vārdiem ap Kristus krusta zīmi: „Svētīgi tie, kas Dieva vārdu dzird un pasargā“. Pār izeju virs lielām durvīm svētīšanas vārdi: „Tas Kungs lai pasargā tavu izešanu un ieiešanu“.

Poļu-zviedru kuŗā cieš nevien Valmierā, bet arī viņas baznīcā. 1613. g. pēdējā atrodas ļoti bēdīgā stāvokli. Logi bez rūtīm un velves, lietus bojātas, tuvu iebrukumam. 1624. g. baznīcai divi zvani, no kam viens tornī, bet otrs virs pils vārtiem.

Valmieras baznīcas likteņus kādā priekšnesumā tīkami tēlojis Valmieras draudzes citreizējais mācītājs Alfreds Valters. Šis priekšnesums pēc tam rakstos iespiests 1873. g. kā atsevišķa brošūra vācu valodā zem virsraksta „Die Wolmarsche

Kirche" (Valmieras baznīca). Atlikums par labu Dr. Ferd. Valtera fondam.

Te A. Valtera priekšnesuma saīsināts atstāstījums.

Kamēr Valmieras pilsēta caur kaņu un ugunsbriesmām vairākkārt iznīcināta, kamēr no citkārt varenās bruņnieku pils mūsu dienās vairs tikai bēdīgas mūra atliekas, Valmieras Sv. Sīmaņa vārdā nosauktais dievnams stāv vēl mūsu dienās. Gan arī viņam kaņa un ugunsbriesmas kā arī laika zobs nav secen gājuši, kālab vairākkārt ir vajadzīgi bijuši labojumi un grozījumi un viņu mēs vairs neredzam viņa pirmatnējā veidā.

Senāk apkārt baznīcai bijusi koka sēta, kuņas uzdevums gan bij aizsargāt toreiz baznīcai visapkārt gulošo kapsētu. 1780. g. šīs koka sētas vietā ceļ mūra sētu, kuņas atliekas baznīcas austrumu pusē vēl tagad manāmas. Akmeņu stabi baznīcas ziemeļu pusē likti 1868. gadā.

Tornim vairs nav viņa senais izskats, jo viņš vairākkārt bojāts un pa daļai līdz pat mūrim izpostīts. Trijās reizēs, un varbūt pat vairāk, torni iespēris zibens. Vispirms 1698. gadā. Vecās baznīcas rēķinos, kuņas parakstījis mācītājs un prāvests Hardungens, lasāms: „Tālab ka kāds igauņu tautības kalps, Juris vārdā, ir uzdrošinājies torni kāpt, kad zibens tanī bij iespēris, un uguni apdzēst, viņam uz viņa lūgšanos no baznīcas līdzekļiem izmaksāts viens pusdalderis.“ Tad atkal tornī zibens iesper 1738. gadā. Kad 1739. g. notikušā baznīcas pārraudzīšanā prasa pēc baznīcas stāvokļa, tad pilsētas vecākais Zommers atbild: „Bojājumi, kas cēlušies baznīcas tornim caur zibeņa spērienu pagājušā gadā, nav izlaboti, jo vēl nav dabūts cilvēks, kas to prastu.“ Pa trešam lāgam zibens tornī iesper 1830. g. Kādā karstā maija mēneša dienā pēc spēcīga pārkoņa grāviena, pilsētā izplatās briesmu ziņa: „baznīcas tornis deg.“ Uguni tomēr izdodas vēl laikā apslāpēt un zaudējumi tikai nelieli.

Gadu vēlāk baznīca dabūn zibeņa novedēju, kā iegādāšana baznīcas konventā jau 1827. g. nolemta.

Ir ziņas arī par vēl citiem torņa bojājumiem. Kādā vecā kronikā lasāms: „1644. g. 20. oktobrī izmaksāts kaparkalējam Jāfetam par torņa bumbu un gaili, kas no vaŗa pagatavoti, 6 dalderi un 10 graši. Bez tam vēl par apzeltīšanu.“ Nav teikts, kāda iemesla dēļ ir bijis vajadzīgs atjaunot bumbu ar gaili.

Visvairāk tornis un baznīca gan cietuši 1702. g., kad pilsētu un baznīcu krievi nodedzina. No baznīcas atliek vairs tikai viņas kailie mūri. Viņai izdegot bojā iet tanī uzglabātie dažādie vecie dokumenti un dažādas piemiņas, kas viņā glabājās.

Jau 1703. g. stājas pie baznīcas atjaunošanas. Namdaris Fromms apņemas par 80 dalderiem jumta un torņa atjaunošanu, pie kam draudzei jādod strādnieku uzturs, jādod un jā-

piegādā vajadzīgie materiāli, jādod arī palīgā strādnieki. Attiecīgos mūra darbus par 30 dalđ. uzņemās mūrnieks Pēteris Vanags.

Bet kaŗam vēl ilgi turpinoties un krievu uzbrukumiem atkārtojoties, vēl 1710. g. baznīca ir bez logu.

1713. g. iegādā jaunu zvanu. Kad jau minētā baznīcas pārraudzīšanā 1739. g. prasa, kas maksājis par zvanu, nevācu baznīcas pērminderis atbild, ka vajadzīgā nauda piedzīta no zemniekiem. Cik īsti zvans izmaksājis, to gan viņš vairs neatceroties. Iegūts zvans trīs gadus pēc mēra, tā tad 1713. g.

Šo 1713. g. iegādāto zvanu 1799. g. Rīgā pārlej Heinr. Ernsts Beggrovs. Pārlietais zvans sver vairs tikai 498 mārciņas, kamēr vecais svēris 674 mārciņas. Uz zvana apakšmalas rakstīts: „Fecit Heinrich Ernst Begrow Riga Anno 1799.“ Vienā pusē uzraksts vācu valodā: „Šis zvans pieder Valmieras baznīcai“, otrā pusē latīņu valodā: „Gloria in excelsis Deo“ (Dievam slava augstībā). Vīrs otra zvana uzraksts: „Gerhard Meyer fecit Holmiae A. 1754.“

Kronikā lasāms: Pēc tam, kad baznīca 1702. g. nodegusi un 1720. g. viņu atkal tas pats liktenis piemeklējis, pie kam nodedzis tornis līdz pat mūriem, bēdīgo laiku un trūkuma dēļ, vēl tikai 1739. g. ķeras pie baznīcas un torņa pamatīgas atjaunošanas. Gan jau 1720. g. rudenī ar Rīgas namdariem un mūrniekiem slēgts līgums par dažādiem darbiem pie baznīcas; bet tad izdarītie labojumi būs aprobežojušies ar visnepieciešamāko.

Kronika stāsta: Tornis celts 1739. g., pie kam kronis devis 200 dalderus un pilsēta un pilsoņi 143 dalderus un 6 rubļus sudr. Arī draudze devusi savu daļu. Tālāk lasāms: Rīgas kaparkalējam Greieram par torņa bumbu un gaili izmaksāti 18 dalderi 27 vērđiņi. Bumba sver 31 mārciņu, gailis 24 mārciņas, kopā izgājušas 55 mārc. vaŗa.

Baznīcas 1693. g. izdarītā inventāra uzņemšanas rakstā teikts: Tornī ir pulkstenis, kas pagatavots 1692. g. Vajadzīgos līdzekļus devuši muižu arendātori un pilsoņi. Baznīcai 1702. g. degot, šis pulkstenis gan būs bojā gājis, jo tālāk kronikā lasāms, ka torņa pulkstenis iegādāts 1729. g. par 90 dālderiem.

Baznīcas pārraudzīšanas protokols no 1739. g. par pulksteņa iegādāšanas laiku min 1725. gadu. Tas samaksāts no akcīzes ienākumiem, kādi 1689. g. 22. sept. caur ķēniņa žēlastību baznīcai piešķirti. Šis pulkstens vēlāk uz Straupi pārdots un viņa vietā iegūts jauns. Atkal jaunu pulksteni tornis dabūn 5. maijā 1855. g. Viņš izmaksā 315 rub. sudr. Veco pulksteni nopērk Smiltenes draudze savai baznīcai.

Tornim vairs nava viņam 1739. g. dotais veids. Tad viņam bija caurskats, itkā Pētera baznīcas tornim. Bet kad 1778. g., kā to tēlo kronika, torni atrod par nedrošu, caurskatā, vai arī tā sauktā „laternā“ iebūvē astoņus jaunus baļķus, ap-

sitot šo vietu ar dēļiem un skārdu. Viss torņa labojums toreiz izmaksājis 400 dalderus, no kam par skārdu vien izdoti 100 dalderi.

Caur šo labojumu torņa izskats daudz cietis. Bet vēl vēlāk torni grib pazemināt.

Par to lasāms 1813. g. 29. jūlija konventa protokolā. Tur teikts: „Aprīņa maršals, Kokmuižas dzimtskungs, fon Hartviss, liek priekšā baznīcas torni, kas pēc namdara Ludvīga atzinuma par nedrošu atzīts, saīsināt par apm. div' un pus asīm.“ Sakarā ar to konvents nolemj, uzticēt namdarim Ludvīgam, torni pienācīgi izlabot, un ja tas citādi nav iespējams, viņu saīsināt. Torni namdaris izlaboja, bez kā to saīsinātu.

Pēc veiktā torņa izlabošanas darba namdaris Ludvīgs, atkal viņa galā uzstāda no vētras zemē notriekto gaili. Kad tas noticis, no stalažām viņš tura runu ar uzsaukumiem, nosviežot katru izdzerto glāzi zemē. Vienu no šīm glāzēm savā priekšautā uzķer kāds galdnieka māceklis, vēlāk pats Valmierā ievērojams meistars, kas šo glāzi glabāja kā piemiņu.

1823. g. logu mūra slenģu vietā liek jaunas no koka darinātas. Līdz ar to logi zaudē savas skaistās sensenās rozetes. Barbarisko nodomu pārvērst logu smailloka veidu četrstūrainos logu caurumos, par laimi neizved, jo rodas balsis, kas vēl laikā pret to uzstājas.

Baznīcas vecās ērģeles būvētas tepat Valmierā 1780. g. no Heinr. Andr. Koncijā (Contius) un viņa znata Steina dēviņu mēnešu laikā par 1000 dalderiem, no kam 600 dalderi ņemti no baznīcas lādes, bet 400 dalderus dāvinājis Kauguru muižas dzimtskungs Joh. Heinr. barons Mengdens. Veco piecbalsīgo pozitīvu (ērģeles) toreiz pārdod par 50 dald.

Par ērģeļu, ērģeļu koņa un pīlāru nokrāsošanu izmaksā 60 dalderus. Valmieras pilsoņi labprātīgi ērģeļu būvētajam pasniedz mazu dāvanu.

No bijušiem diviem kroņa lukturiem, vienu 1767. gadā baznīcai dāvina tirgotājs Mich. Šulcs. Otrs iegādāts 1847. g. Te kāda draudzes locekle pēc sava vīra nāves mācītājam Dr. Ferd. Valteram pasniedz piecus pusimperialus, kā sava nelaiķa vīra baznīcai novēlētus. Par šo un vēlākās kolektēs iegūto naudu iegādā otru kroņa lukturi, kuŗu bez atlīdzības, vienīgi aiz milestības uz savu dievnamu, pagatavo vaŗa kalēja meistars Jākobsons.

Trešo dāvina jostu meistars Dross, kas Valmierā dzimis un vēlāk dzīvo Tērbatā.

Kanceli pagatavojis galdnieku meistars Šrōders 1739. g. par 60 dalderiem. Vecās, zviedru laiku kanceles priekšā atradies grāfa Oksensērnū ģērbonis krāsās un ar zeltu izrotāts. No šīs vecās kanceles savā laikā sprediķojis Tegetmeiers. Zviedru laikā baznīcā bijis savs īpašs ķēniņa krēsls.

Baznīcas solu lietošanas dēļ dažkārt paceļās nesaskaņas

viņu lietotāju starpā. Par to liecina arī 1739. g. izdarītās baznīcas pārraudzīšanas (vizitācijas) protokoli. Uz draudzes priekšstāvjiem celto jautājumu, vai baznīcas solu dēļ pastāv ķildas (tāds jautājums nepārprotami liecina, ka tādas ķildas ir bijusi parasta parādība), Mujānu pārstāvis, majors Villebrandts un Kauguru muižas arendators, majors Mortons, izsakas ka viņi par to neko nevarot teikt, jo savās muižās vēl tikai esot īsu laiku. Citi pārstāvji cieš klusu. Tikai pilsētas vecākais, Francis Reinh. Bušs, Valmieras pilsoņu vārdā prasa pēc jauniem noteikumiem par baznīcas solu lietošanu. Agrāk šinī ziņā izdotie noteikumi aizmirsti. Zviedru ķēniņa vietnieks Mich. fon Strokirchs 1699. g. apstiprinājis noteikumus par baznīcas solu lietošanu. Pēc tiem tiesība pirmā solā sēdēt bijusi Valmieras pilskungam un Valmieras muižas arendatoram, otrā solā Mujānu un Kokmuižas arendatoriem, trešā Kauguru un Mūrmuižas arend., ceturtā svešas augstākas kārtas personām, piektā ķēniņa pastmeistaram un tiesas kungam, sestajā — piecu lielo muižu pārvaldniekiem, septītajā — baznīcas priekšniekiem un akcīzes kontrolieriem. — Nu baznīcas pārraugi uzdod jaunu noteikumu izstrādāšanu, piekodinot izvirīties turpmāk no ķildām baznīcas solu dēļ.

Seno altāra rīku vietā ar laiku nākuši jauni. — Pēc baznīcas pārraudzīšanas protokola no 1766. g. uz altāra stāvējis pods ar mākslīgu citronu koku un divi mazāki puķu podi. Sen jau uz altāra nestāv arī divi alvas lukturi ar vaska svecēm viņos. Viņu vietā divi lielāki un divi mazāki lukturi, lielākos baznīcai dāvinājis rātskungs Vārhuzens, mazākos kā Ziemas svētku dāvanu 1849. g. Mūrmuižas dzimtskungs Aug. fon Knirims. Krustā sistā tēlu uz altāra, dāvinājis aptiekars Maršners.

Vēl uzglabājies sudraba, apzeltīts biķeris vācu draudzei ar gada skaitli 1675., izlabots 1754. g. Tād sudraba, iekšā apzeltīts biķeris ar dievmaizes trauku ar uzrakstu: „No Latveeschu draudsisibas dohts, 1760. g., sver 2 mārč. 8 lotes.“ Divas sudraba vīna kannas, vācu iesvētāmo 1849. g. 15. maijā dāvinātas. Divi lielas alvas krustamās bļodas, viena ar uzrakstu vācu valodā: „Jezus krusta nāve palīdz visās bēdās“, otra ar uzrakstu, tāpat vācu valodā un gada skaitli 1770. Altāra segas darinātas 1866. g.; viņu krustus bez atlīdzības darinājis cītkārtējais Valmieras draudzes loceklis Dross, Tērbatā.

Aiz altāra baznīcas sienas austrumu pusē iemūrētas trīs akmeņa plāksnes, kas senāk stāvējušas altāra priekšā, grīdā. Uz tās plāksnes kas altāram vistuvāk, vēl salasāms gada skaits 1438. Uz otras mūku rakstā uzraksts ka 1496. g. miris Dide f. Plettenbergs. Trešā piemiņas plāksne nes gada skaitu 1500., kad miris kungs Pēteris . . . kam Dievs lai ir zēlīgs.

1832. g. baznīcai jaunu grīdu liekot un veco uzplēšot, atdūrās uz kapu akmeņu atliekām. Uz vienas no viņām sa-

lasāms gada skaits 1346., uz otras 1390., uz trešās redzams Loringhovu dzimtas ģērbonis.

Vēlākā laikā baznīcas koŗa iekšienē aiz altāŗa iemūrēts arī ģenerāļa barona f. Hallarta kapa akmens, kas senāk bij novietots baznīcas ārā sienas austrumu pusē. Uz akmeņa ģenerāļa ģērbonis un uzraksts vācu valodā: „Te atdusas augsti dzimušā Ludv. Nikolaja brīvkunga f. Hallardt et Elliot, Viskrievijas ķeizara majestātes infantērijas ģenerāļa un Sv. Andreja ordeņa bruņinieka, kauli. Viņš dzimis Huzumā Holsteina 1659. g. 12. aug., miris 1727. g. 27. martā“.

Skats pār Gauju uz Valmieru pēc lielnieku atkāpšanās un Gaujas tilta nodedzināšanas 26. maijā 1919. g. Kreisajā pusē pagaidu tilts. Vidū Sv. Sīmaņa baznīca ar lielnieku sašauto torņa jumtu.

1847. g. baznīcas konventā nolēmj celt virs vecās zakristejas jaunu, lai mācītājs būtu netraucēts un izsargāts no caurvēja, kas ceļas ļaudim pastāvīgi ieejot un izejot. Lēmumu izved 1851. g., kad mācītājs savas veselības uzlabošanas dēļ uzturas Karlsbādē, Vācijā. Toreiz arī rodās nodoms kanceli savienot tieši ar šo jauno zakristeju. Tai nolūkā izlauz 14 pēdas biezā mūra sienā sevišķu eju. Noplēšot vecās, no koŗa uz kanceli vedošās trepes, tanīs atrod nodzeltējušu papīri, kuŗā minēts kanceles cēlēja vārds un cik tā izmaksājusi, kas tanī laikā valdījis un vēl dažas citas ziņas. Šo veco rakstu, papildinātu ar attiecīgām jaunām ziņām, noglabā atkal turpat kur viņš bijis.

Uz kanceles vēl stāv bojāts smilšu pulkstenis, ko 1780. g. baznīcai dāvinājis toreizējais mācītājs Loders, kā sava nelaiķa tēva mantojumu.

Kad 1908. g. baznīcai svin viņas 625 gadu pastāvēšanas svētkus, viņa tērpusies jo glītā uzvalkā. Vajadzīgos līdzekļus

viņas iekšienes un ārienes pamatīgai izkopšanai ar devīgu roku bij sniedzis viņas labvēlis Teodors f. Šrōders, Kokmuižas īpašnieks.

1919. g. vecais dievnams dabūn ciest. No Valmieras padzītie lielnieki, atkāpjoties savās bezspēka dūsmās savu lielgabalu lodes raida pret baznīcu, to tā ievērojami bojājot. Bojājumus drīz pēc tam izlabo.

Sv. Sīmaņa baznīca savos mūros redzējusi daudz ievērojamu vīru. Viņā 1525. g. sprediķojis Silvesters Tegetmeiers, kā vārds cieši saistīts ar mūsu evaņģēliskās luterāņu draudzes nodibināšanu. Viņš dzimis Hamburgā, un 1519. g. viņu ievēd par mācītāju Rostokā. 1522. g. viņš nokļūst Rīgā. Te viņš priekšā atrod reformatoriskās kustības plaukstošo un daudz apsolāšo pasākumu un te viņš domā atradis auglīgu un plašu darba lauku. Rīdnieki viņu priecīgi apsveic, iestāda viņu par palīgu Andrejam Knōpkenam, visievērojamākam no Vidzemes reformatoriem. Abi šie vīri gluži pretējas dabas cilvēki. Knōpkens harmoniski noskaņots, stiprs raksturā un nelokāms un ciets evaņģēlija sludināšanā. Viņš ir allaž par to, ka atjaunotās ticības pamati vispirms jāceļ cilvēku sirdīs. Tegetmeiers turpretim ugunīgs, ātras dabas. Bagāti apdāvināts, dedzīgs un slavēns runātājs, spēka pilns savā darbā, bet dažkārt pārsteidzīgs.

Drīz viņš gūst Rīgas rātes piekrišanu un 1522. g. pirmajā adventes svētdienā viņu ievēd par mācītāju Jēkāba baznīcā. Visur un allaž savu klausītāju sirdīs iededzināt evaņģēlija svēto liesmu — viņa cenšanās.

Visas zemes uzmanību viņš uz sevi vērš 1525. g. pavadot Rīgas pilsētas priekštāvjus uz Valmierā noturāmo landtagu, nostājoties visas evaņģēliskās kustības priekšgalā.

Ar ordeņa mestra atļauju viņš piektdienā pēc Pētera-Pāvila dienas sprediķo par Mateusa evaņģ. XIX., 17: „Tad Pēteris atbildēdams uz to sacīja: redzi, mēs visu esam atstājuši un tevīm gājuši pakal; kas mums par to būs?“ Svētdienā viņš teic sprediķi par Mat. evaņģ. XXI., 13: „Mans nams ir lūgšanas nams, bet jūs to esiet darījuši par slepkavu bedri.“ Nu mestrs, Valters fon Plettenbergs, kas savā sirdī tomēr jaunajai mācībai līdzjūt, liek viņam sacīt, lai nemūsinot ļaudis, jo gan redzot, ka citur zemnieki saceloties pret saviem kungiem. Turēt „messi“ vācu valodā mestrs Plettenbergs Tegetmeieram noliedz. Kad kādā dienā Tegetmeiers grib atkal sprediķot, viņš atrod kanceli no kāda dominikāņu mūka aizņemtu. To atveduši sev līdz Igaunijas muižnieki, katoļu ticības dedzīgi piekritēji un savu zemnieku nežēlīgi verdzinātāji. Gan Tegetmeiers mūkam droši uzsauc: „Brāli, kāp zemē, papriekšu es gribu sprediķot, tu sprediķo pēc tam!“ Mūks ar atstāj kanceli, dod vietu Tegetmeieram. Bet nu viņam saniknoti uzbrūk minētie Harrijas un Virijas muižnieki, kas baidas, ka

jaunā kustība var apdraudēt viņu tiesības, rauj viņu no kan-
celes un būtu viņu pat nogalinājuši, ja viņam vēl laikā ne-
būtu palīgā piesteigušies Plettenberga ļaudis. Lai novērstu
draudošo sadursmi viņa aizstāvju un pretinieku starpā, Teget-
meiers atstāj baznīcu un savu aizstāvju un milzīga ļaužu pulka
pavadīts dodas ārpus pilsētas uz Sv. Antonija kapsētu. Tur
viņš sprediķo par pravieša Jezaja I., 11—15: „Kas man no jūsu
upuņu pulka? saka tas Kungs: es esmu apnicis to aunu dedza-
mus upuņus u. t. t.“ Nākošā dienā viņš sprediķo atkal baznīcā.

Skats pār Rātes upi uz Sv. Šimaņa baznīcu.
Labajā pusē Lātviešu biedrības nams (pirms viņa degšanas).

Iekams virsbīskaps Valmieru atstāj, viņš uzaicina Teget-
meieri pie sevis uz Raunu uz sarunām. Bet baidoties par
savu drošību, Tegetmeiers prasa no virsbīskapa rakstisku uz-
aicinājumu.

Tā Tegetmeiers ir licis pasākumu evaņģēliskai luterāņu draudzei Valmierā.

Kad dažus gadu desmitus Vidzemi ar saviem kaŗa pulkiem atkārtoti piemeklē cars Ivans Briesmīgais, viņš pats ir arī Valmierā, no kurienes raksta savas vēstules ķņazam Kurbskim, savam bijušam kaŗa vadonim, kas aizbēdzis uz Poliju.

Katrā ziņā viņš tad arī būs bijis Valmieras baznīcā.

Skats no Rīgas ielas uz Sv. Sīmaņa baznīcu.

Pēc tam, kad zviedru ķēniņš Gustavs Ādolfs 4. janvārī 1622. g. Valmierā kā uzvarētājs iejājis, viņš steidzas Valmieras dievnamā tam Visuaugstākajam pateikties par gūto uzvaru.

Kas gan skaitījis visus tos daudzos tūkstošus, kas Sv. Sīmaņa baznīcā, viņas nu jau turpat 650 gadus garā mūžā, locījuši savus ceļus tā Kunga priekšā. Kas gan atzīmējis visus tos apbēdinātos un noskumušos, kas viņā iepriecināšanu guvuši?

Daudzreiz jau šis vecais, cēlais dievnamš caur kaŗu un uguni bojāts, bet aizvien ir radušās rokas, kas to atkal atjaunojušas. Un tā viņš vēl šo baltu dienu augsti paceļas pār

savu apkārtni, kā sen pagājušo dienu cēls pieminēklis. Desmitām paaudžu kapā guldītas, bagāti un nabagi, varēni un apspiesti, bet viņu dievnamš vēl stāv un ilgi vēl stāvēs.

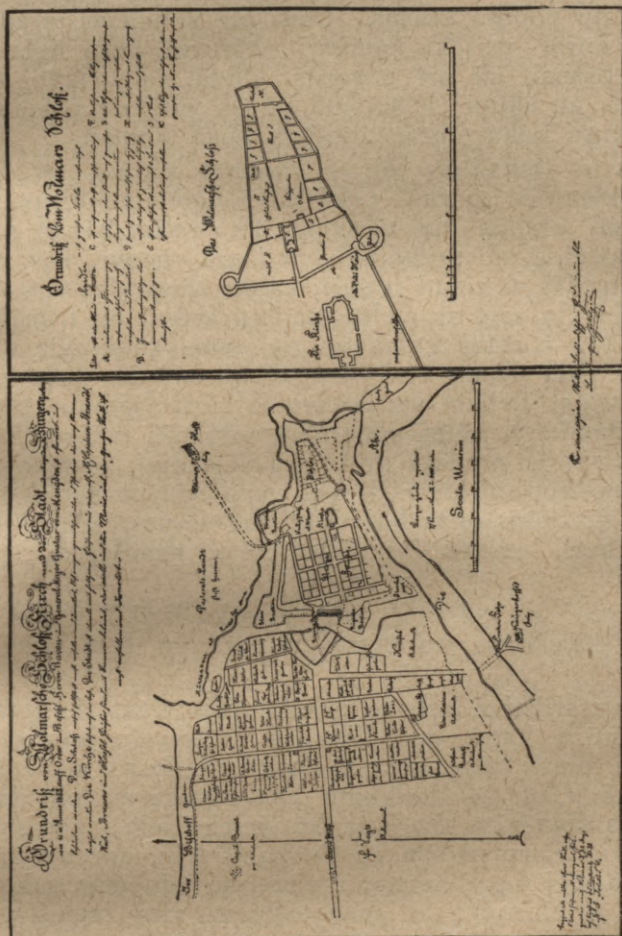
2. Pils.

Par Valmieras ordeņa pili, kā to Arndts savā Vidzemes kronikā stāsta, 1283. gadā cēlis ordeņa mestrs Vilekins fon Endorps (Šauerburgs). Īsi un garāmejot Valmieras pils dibināšanu piemin arī daži citi vecie vēsturnieki, kā: Gādebušs, Russovs un Kelchs.

Uz kādas pakalnes Gaujas augstā, labā krastā kas atrodas pilsētas austrumos un tās šķirts caur dziļu grāvi, toreiz ceļ augstos ārējos mūrus, no kuŗiem dažas daļas vēl uzglabājušās. Vēlāk austrumu pusē rodas papildus apcietinājumi. Rietumos pils aizsardzībai ceļ divus apaļus, augstus torņus. Ceļšanai galvenā kārtā izlieto laukakmeņus, mazā mērā oļus. Celtu iekšienē lietoja arī ķieģeļus. Ārējo mūru aizsargāta paceļas tā sauktā konventa būve (zviedru valdības laikā par

„stoku“ saukta). Drošas ziņas par pils iekārtu sniedz kāds 1681. g. izdarīts inventāra saraksts un 1688. g. zīmēts pils pamata plāns.

Caur velvētiem vārtiem toreiz nokļuva kādā telpā, kuŗai labā pusē pieslējās kāda būvmateriālu uzglabāšanai lietota

Valmieras pils, pilsētas un pilsoņu dārzu plāns 1688. g.

velve. Virs šī pagraba atradās velvētas telpas ar kamīna un kādas podiņu krāsns atliekām. Divi sabojāti logi šīm telpām ar koka grīdu deva vajadzīgo apgaismojumu. No viņām nokļuva citās vēl zemāk gulošās. Konventa būves labajā pusē, zem augšup uz lielo zāli vedošām trepēm atradās divi, labi uzglabājušies pagrabi. Šiem pieslējās vēl kāds trešais, no kuŗa uz augšu kāpjot nokļuva kādā kambarī ar diviem aiz-

restotiem logiem. Aiz šī kambara vēl kāda cita augstāk guloša telpa, ar dēļu grīdu un logiem sētas pusē ar restēm. Tālāk nokļuva kādā kambarī, kuŗa grīda pastāvēja no tēstiem balķiem. Velvētais pagrabs zem viņa kalpoja uzturas līdzekļu uzglabāšanai. Gaisma viņā ieplūda caur mazu logu. Vēl konventa būvē atradās tā sauktā kanceleja, zem kuŗas pagrabs ar prieksbūvi uz pagalma pusi. Velvēto kanceļu ar ķieģeļu klonu apsildīja zaļu podiņu krāsns. Cieši pie kancelejas atradās virtuve, aiz kuŗas vairāki kambari. Virtuvē veca liela krāsns maizes cepšanai, kā arī pavards. Netāl no virtuves atradās staļļi, klētis un šķūņi. Konventa būves vidū no kokiem celta aka, pār kuŗu koka jumtiņš, sešiem koka stabiem.

Visas te uzskaitītās telpas, izņemot staļļus, atradās pils rietumu dienvidus spārnā. Otrā stāvā varēja nokļūt pa kādām trepēm, kas atradās pie vārtiem. Pa viņām kāpjot nokļuva kādā priekštelpā, no turienes kādā mazā virtuvē, kas, cik noprotams, atradās uz ziemeļu pusi, kamēr dienvidos vīrs vārtiem pacēlās velvēta zāle ar melnu podiņu krāsnī un trim logiem. Aiz tās kāds mazāks kambaris, tad atkal kāda zāle un kāds kambaris. Pret Gauju (uz dienvidiem) atradās liela velvēta zāle ar četriem lieliem vairākkārt dalītiem logiem. Šinī zālē gan būs landtagu sēdes noturētas. Aiz šīs lielās zāles kāds mazāks kambaris ar dēļu grīdu. Tālāk divi, zemāk stāvoši kambari, no kuŗiem kādas trepes veda lejā uz kanceļu. Ap pagalmu atrodošās ēkas bija daktiņām segtas. Bet jumti bij veci un cauri. Lietus lija visur cauri, kamdēļ zāļu velves stipri cieta.

Pa kreisi no vārtiem 1680. g. sāka ierīkot dažas telpas, kā četras ķambarus un četras istabas un zem tām piecus pagrabus.

Pils aizsardzībai kalpoja priekšmūris viņas rietumu pusē. Šī priekšmūra katrā galā atradās lielgabalu tornis. Caur priekšmūri mazi vārti noveda laukumā, kuŗu aizņēma divi sakņu dārzi. Caur šo laukumu ejot nonāca pie pils vārtiem, kas atradās apmērām tur, kur Bruņinieku iela tagad skar pils drupu mūri. Starp pēdējo un Pilskalna ielu, iepretim baznīcas koŗa galam, vēl tagad redzams viens no minētiem sakņu dārziem. No priekšmūra un viņa torņiem vīrs zemes vairs it nekas nav atlicies.

Valmieras pils ievērojama caur to, ka 1631. g. 16. februārī viņā noturēja mācītāju sinodi, ģenerālsuperintendenta Samsona vadībā. Jezuitu apkaŗošana un evaņģeliskās Lutera ticības atjaunošana un nostiprināšana Vidzemē šim vīram izcilus lieli nopelni.

Jāaizrāda arī, ka 1650. g. no visām Vidzemes daudzām pilīm vairs tikai 22 ir tādas, kas vēl izlabojamas un aizstāvēšanai noderīgas. Septiņus gadus vēlāk bez Rīgas un Pērnavas

pilim, vairs tikai Alūksni, Valmieru, Cēsis un Raunu uzskata par turamām.

Jau tā sauktā ziemeļu kaņā, pēc tam kad arī pils no krieviem bij izdedzināta, varbūt arī citād izpostīta, arī zviedru valdība vairs nedomāja par pils atjaunošanu vai izlabošanu. Valmieras baznīcas priekšnieks P. Bachmanis raksta 1706. g. 16. martā zviedru ķēniņa vietniekam Rīgā: „No ķēniņa vietnieka raksta redzams, ka Brenguļu muižas fon Tizenhauzei dota atļauja Brenguļu muižas būvēm vajadzīgos ķieģeļus Valmieras pili ar saviem strādniekiem izlauzt un aizvest. Uz to jāziņo, ka no kaminiem un ķieģeļiem Valmieras pili maz kas vairs atlicies, kaut gan baznīcas atjaunošanai ķieģeļi ļoti vajadzīgi.“

Ja Valmieras pili pati valdība atļāva pārvērst par ķieģeļu, varbūt arī akmeņu lautzuvēm, tad nav ko brīnīties, ka no viņas atlikušās vairs tikai nedaudz mūra drupas.

Krievu valdības laikā pils apcietinājumus iznīcināja. Pils grunte, kas sākumā atradās baznīcas īpašumā, ar laiku pārgāja privātās rokās, un veco mūru starpā pacēlās vienkāršas dzīvojamās un saimniecības ēkas.

3. Valmiera ordeņa laikā.

Valmieras dibināšanu teika ved sakarā ar dāņu ķēniņu Valdemāru II. *), Ziemeļigaunijas iekarotāju. Par šo ķēniņu stāsta, ka viņam kādreiz bijusi jāiztura karsta ciņa ar iedzīmtājiem. Uz kāda priesterā dedzīgu lūgšanu, kas, kā savā laikā Mozus ar paceltām rokām pēc uzvaras lūdzies, no debesim nokritis ar sarkanu krustu puškots karogs, kas kareivju drosmi tā pacēlis, ka viņi pār ienaidniekiem guvuši spožu uzvaru. Pēc tam viņi slavējuši Dievu par šo brīnišķīgo karogu, kas arī pēc tam dāņiem dažkārt pat visgrūtākās ciņās uzvaru devis.

Šai brīnišķīgai uzvarai par piemiņu ciņas vietā celta pils un pilsēta, nosaucot pēdējo par (Voldemar) Valmieru.

Te ir darišana ar teiku, jo Valdemārs II. nekad nav bijis tagadējā Vidzemē un tēlotā kauja norisinājusies 1219. gadā pie Rēveles.

Apstākļi rāda, ka Valmieras nosaukums cēlies no bīskapa soņa Vladimira (Volodimira), krievu kņaza un kāda vācu augstmaņa tēvoča. Tas 1214./15. g. no krievu zemes atnācis uz Vidzemi, apmeties Metimnē.

Latviešu Indriķis savā kronikā par Vladimiru-Volodimiru pastāsta sekošo.

*) Valdemārs II., Valdemāra Lielā dēls, valda no 1202.—1241. g. Viņa nodoms, iekarot un pievienot Dānijai visas Baltijas jūras piekrastes zemes, neizdodas, neraugoties uz sākumā gūtiem panākumiem. Savus iekarojumus Ziemeļvācijā viņš pa lielai tiesai atkal zaudē, kritot ar savu dēlu kāda atriebīga sava vazāļa gūstā, no kā viņš tik pēc pāra gadiem ar lieliem upuriem atbrīvojas.

Pleskavas krievi nemierā ar savu kņazu Valdemāru, tamdēļ, ka viņš atdevis savu meitu par sievu Rīgas bīskapa brālim. Viņi padzen to tālab no pilsētas līdz ar viņa ģimeni. Viņš nu aizbēg pie Plockas ķēniņa, kas viņu tomēr ne labprāt uzņem. Tamdēļ viņš ar saviem vīriem dodās lejā uz Rīgu, kur viņa meitas vīrs un bīskapa saime viņu godam uzņem. Tas notiek 1212. g.

Vēl tai pašā gadā Rīgā ierodas Autīnas latvieši un žēlojas bīskapam par Cēsu bruņniecības brāļu viņiem nodarītām pārestībām, kā arī par viņiem atņemtiem bišu kokiem. Izvēl šķirēju tiesnešus, kas spriež, ka latviešiem jādabūn atpakaļ viņu bišu stropi, kā arī atlīdzība naudā par viņiem nodarītām pārestībām. Bruņniecības brāļi turpretim patur latviešiem atņemtos tūrumus.

Nu ķēniņš Valdemārs ar tiem pašiem latviešiem noiet uz Autīnu, kur kļūst par viņu novada pārvaldnieku - soģi, līdz kamēr notiek dažu zemju apmaiņa. Bruņniecības brāļi atdod Kokneseš pili, no kuņas viņiem piederēja trešā daļa, pilnīgi bīskapam, saņemot no pēdējā tai vietā Autīnu. Nu ķēniņa Valdemāra pārziņā nodod viņa uz Vāciju aizgājušā znota Teodericha novadu Idumejā. Šis Teoderichs gan būs bijis kronista citā vietā minētais Straupes Dietriķis.

Jau nākošā, 1213. g. kronists turpina savu stāstu par Valdemāru-Vladimiru.

Pa to starpu soģis Valdemārs, idumejiešus un latviešus tiesājot un viņu ķildas izšķirot, ievāca daudz, ko viņš nav sējis. Un tā kā Raceburgas bīskapam un visiem citiem viņa netaisnā tiesa nepatīk, viņš beidzot izpilda daudzu vēlēšanos un aiziet atpakaļ uz krievu zemi.

Bet jau nākošā ziemā (gan 1214. g.?) Valdemārs ar savu sievu un dēliem un visu savu ģimeni atgriezās atkal Vidzemē, kur latvieši un idumejieši viņu uzņem, kaut gan ne labprāt. Un priesteri Alobrants un Indriķis viņam sūta labību un dāvanas. Un viņš apmetas Metimnē, kur tiesā un savāc no zemes to, kas viņam vajadzīgs.

Nākošā kronikas 18. nodaļā, kurā kronists tēlo 1214. un 1215. g. notikumus, viņš stāsta, ka Rīgas bīskaps Alberts 1214. g. pavasarī aizceļojis uz Vāciju, atstājot Rīgā savā vietā Raceburgas bīskapu. Tai pašā laikā tur uzturējusies Valdemāra laulātā draudzene un visa viņa dzimta.

Bet Valdemārs pats kā soģis tiesu spriežot, savāc Idumejā un Latvijā naudu un mantu. Tad pret viņu nostājas idumejiešu priesteris Alobrants un saka uz viņu: „Tev gan, ak ķēniņ, kam uzticēts būt ļaužu tiesnesim, pienāktos taisnu un pareizu tiesu nest un nabagos neapspiest, ne arī atņemt viņiem viņu mantu.“ Par to ķēniņš apskaišas, draud Alobrantam, tam pateicot: „Ak, Alobrant, man gan jāpamazina tava bagātība un tava nama pārpilnība!“ Un tiešām viņš savus draudus

vēlāk arī izpilda, iebrūkot Idumējā ar lielu krievu pulku un izpostot Alobranta namu un visu citu. Un pēc kāda laika viņš ar visu savu ģimeni aiziet atkal projām uz krievu zemi (gan 1214. g. vasarā*).

Tikdaudz pēc latviešu Indriķa par Volodemiru-Valdemāru, šo netaisno soģi, kā vārdā tad būtu nosaukta Valmiera, kurai senais vācu vārds „Voldemar“ un krievu nosaukums „Vladimarec“. Par Metimnes (arī Metinine, Metiume un Metinaje) atrašanās vietu senatnes pētnieku starpā valda dažādi uzskati. Bet tas ir skaidrs, ka Metimne nav samaināma ar Autīni, kas atradušies gan uz austrumiem no Cēsim.

Valmieras pils drupas un baznīca.

Kad īsti Valmierai piešķirtas pilsētas tiesības, nav zināms. Jau 1323. g. viņai ir savs maģistrāts. Pēdējo piemin arī kāds 1365. g. dokuments. Gan skaidri vairs nav noteicama Valmieras pilsētas valdes toreizējā iekārta, bet zināms tomēr ir tikdaudz, ka pilsētas priekšgalā toreiz stāv burmeistars ar trim vai četriem rātsmaņiem. Ir arī rakstvedis un bende.

Cik tālu sniedzās rātes tiesas vara, kāds viņas stāvoklis pret ordeņa mestru, pilsētas virskungu, kas Valmierai bij devis viņas tiesības, tie ir jautājumi, kas vēl atrisināmi. 1538. g. ordeņa mestrs, Hermanis fon Brūggenejs, Kuldīgai apsola tādas pašas tiesības, kādas bauda Valmiera un Cēsis. Domājams, ka Valmierā sīkumos atspoguļojas Rīgas satversme.

Ordeņa laika dokumentos uzglabājušies dažu Valmieras burmeistaru un rātsmaņu vārdi. Tie ir: rātsmanis Alefs 1374., burmeistars Herm. Volders 1427., rātsmanis Joh. Poppendiiks 1427.—1430., rātsmanis Heinr. Sternbergs 1434.—1442., rāts-

*) Liekas, ka viņš 1216. g. atkal jau Pleskavā valda.

manis Joh. Leppede 1434.—1449., rātsmanis Ģerds Rorers 1435., Joh. Ippinchuzens 1437., Klaus Osterlinks 1437., Titeke Furste 1440.—1449., Nik. Oistertide 1441., Tidemanis Veste 1449., Joh. Heidenriiks 1449., Bruns Kegells 143.—1458., Joh. Vinterberchs 1458.—1460., Joh. Steenberghs 1464. un burmeistars Timme Lindouvs 1460.—1477. un Pēteris Knoops 1513.

Jau agri sākas Valmieras sakari ar ziemeļvācu pilsētu savienību, savā laikā vareno Hanzu. Bez īstām balstiesīgām Hanzas pilsētām, bij ļoti daudz mazāku pilsētu, kas arī baudīja Hanzas tirdzniecības priekšrocības. Dažas Hanzas dienas notur arī Valmierā un Valkā. Hanzai ar dāņu ķēniņu Valdemāru IV *) Atterdagu kaŗu vedot, 1365. g. arī Rīga pievienojas kādam ar pēdējo slēgtam pamieram, pie tam ne tikai priekš sevis vien, bet arī kā Cēsu un Valmieras pārstāve, tāpat kā Tērbata uzstājas par Pērnavas un Vilandes pārstāvi. Tas liek domāt, ka arī Vidzemes mazās pilsētas ietilpušas Hanzas savienībā. Tā ir zināms, ka 1368. g. arī Limbaži piedalās ar naudas līdzekļiem kaŗā pret Valdemāru IV. 1375. g. nolemj Rīga, Cēsis, Valmiera un Straupe turēt dienu (sanāksmi) Valmierā, lai tur apspriestos par vācu tirgotāju tiesībām Flandrijā, kur toreiz plauka plaša rūpniecība.

Valmieras sakari ar Hanzu vēl 16. gadusimtenī pierādami. Ka jau 15. gadusimtenī Valmierai ir noteikti pilsētas raksturs, to liecina kāds francūzis, Žilberts de Lannojs, kas 1413./14. g. ziemā ceļojot to apmeklējis.

Laikā no 1385.—1500. g. Valmierā noturētas vismaz 32 pilsētu dienas un liels ir viņā noturēto landtagu skaits, it īpaši 16. gadu simtenī. Šīs pilsētu dienas un it īpaši landtagi, kuŗos sapulcējās visas zemes, kā ordeņa, virsbīskapa, bīskapu un viņu vazaļu pārstāvji, kā arī pilsētu pilnvarotie, pilsētas citādi klusā, kaut gan rosīgā dzīvē, parasti ienes lielu savilņojumu un dzīvu kustību.

Par Vecvidzemes pilsoņiem kādreiz teikts, ka tie ir bijuši sevī noslēgušies cilvēki, labi rēķinātāji, pašaizliedzīgi mūki, droširdīgi tirgotāji un tālredzīgi valstsvīri. Gan tas vispirmā kārtā attiecināms uz Rīgas un Rēveles pilsoņiem, bet mazākā mērā arī uz senvalmieras brašajiem, godājamiem pilsoņiem.

Atri Valmiera uzplaukst, tomēr apmērām tikai pusotra gadusimtenī ilgst viņas ziedu laiki. Jau agri Valmieru piemeklē smagi pārbaudījumi. Vislielākās briesmas viņa pārcieš ordeņa varai sabrūkot, kā arī pēc tam, zemes valdniekiem mainoties.

*) Valdemārs IV. valda no 1340.—1375., pārdod 1346. g. Igauniju vācu ordenim. 1361. g. viņš iekļūst kaŗā ar Hanzu, kuŗu 1370. g. zaudē. Miera līgumā Hanzas savienība iegūsti savu tiesību apstiprinašanu, kā arī līdznoteikšanu dāņu ķēniņu vēlēšanās.

Seno Vidzemes kungu — virsbīskapa un ordeņa ilgstošās savstarpējās cīņās dēļ virskundzības arī Valmieras vārds bieži minēts.

Tā ķildā starp ordeni un virsbīskapu Henningu f. Šarfenbergu, bijušo Rīgas doma prāvestu un pēc dzimuma saksi, ordenis ar draudiem, Valmierā 1430. g. notikušā izligumā piešpiež virsbīskapu un viņa doma kungus piekāpties viņu valkājamo tērpu ziņā. Viņiem turpmāk uz mūžīgiem laikiem jātērpjoties ordeņa garīdznieku uzvalkā. Šo izligumu 1431. g. apstiprina pāvests Eižens IV.

Skats uz pils drupām no Rātes upes labā krasta, „Vecās aptiekas“ dārzā. Te mūris dažu asu garumā it kā gaisā karājas. Pret drupām redzams „Vecās aptiekas“ bijušais īpašnieks Joh. Heinr. fon Erdmans.

Cīņa starp ordeni un virsbīskapu dažus gadus līdz ordeņa mestra Mengdena miršanai 1469. g. norimst. Bet virsbīskapa Silvestra atriebšanās skar vareno Mengdenu pēc viņa nāves. Gan virsbīskaps viņam neliedz dusas vietu Doma baznīcas korī, kas tam pienākas pēc kāda 1415. g. Valmierā noslēgta dokumenta, pret viņa maksātām 2000 markām un kādu zemes gabalu, bet viņš neatļauj uzstādīt Doma baznīcā Mengdena kapa akmeni, kā arī noturēt viņa piemiņai parastās ikgadējās dvēseles aizlūgšanas.

1472. g. 21. jūnijā ordenis, virsbīskaps, Harrijas-Virrijas bruņniecība un pilsētas Valmierā vienojas par 10 gadu ilgstošu mieru. Šai miera laikā abas naidīgās puses ved savā starpā sarunas, kā arī apskatās pēc citiem sabiedrotiem. Virsbīskaps no ordeņa pieprasa Rīgas, Daugavgrivas, Salas un Ropažu pils,

Pēc desmit pamiera gadiem cīņa starp ordeni un virsbīskapu atkal iedegas. Ordenis ieņem virsbīskapa pili, sagūsta pašu virsbīskapu Silvesteri, liek to cietumā, tāpat arī doma kungus. Pēc Silvestra nāves 1479. g. ordenis cenšas viņa vietā likt izvēlēt sev paklausīgu un padevīgu pēcnācēju, izraugoties par tādu Rēveles bīskapu Sīmani f. d. Borchu. Lai vēlēšanas iznākums atbilstu ordeņa gribai, vēl apcietinājumā turētos virsbīskapa doma kungus atved uz Rīgu. Tos kā jaunā virsbīskapa izvēlētājus pa dienu tura Doma baznīcā, bet pa nakti pili. Pēc tam dažus no viņiem tura vēl joprojām cietumā, tā doma prāvestu Hollandu Valmierā, dekanu Roperu Cēsis. Abi viņi cēlušī protestu pret notikušo, piespiesto virsbīskapa ievēlēšanu. Veltīgs ir Hollanda mēģinājums izbēgt no Valmieras uz Dancīgu. Pie Daugavgrīvas ordeņa kalpi viņu sagūsta un ceļos metušamies viņam ordeņa mestrs jālūdz savas dzīvības dēļ. Viņu nu aizsūta uz Karkusa pili, igauņu zemē, kur viņu joprojām tura stingrā apcietinājumā.

Ordenim jau sen riebj Rīgas plauksana, viņas izcilus stāvoklis. Kaŗā, kas iedegās ordeņa un Rīgas starpā, pēdējā gan gūst dažas spožas uzvaras, bet tad pie Ādažiem viņu smagi sakauj. Viņai jāpadodas izvēlētās šķirēju tiesas lēmumam. No virsbīskapa, Tērbatas un Kurzemes bīskapiem pastāvoša šķirēju tiesa savu lēmumu taisa Valmierā 30. martā 1491. g. Tas uzliek Rīgai smagus, pat pazeminošus noteikumus. Vispirms rātei un ģildēm caur saviem pārstāvjiem ar kailām galvām ordenis jānolūdzās. Pārējo noteikumu starpā ir arī tāds, ka turpmāk visi ordeņa muižniekiem izbēgušie zemnieki, kas Rīgā meklē patvērumu, jādzod viņu kungiem.

Kopejās draudošās briesmas liek dažkārt vietējo varu savstarpējām cīņām uz brīdi aplust. Tā 16. gadu simtenā sākumā, kad krievi iebrūk Vidzemē un tur pastrādā šausmu darbus, visas zemes pārstāvji sanāk 7. janvārī 1503. gadā Valmierā, kur vienojas par sūtniecības raidīšanu uz Maskavu, kas drīzumā arī uz turieni noiet, neatrodot tomēr tur ne sevišķu uzņemšanu, ne arī iecerēto Lietavas sūtņa atbalstu.

Pateicoties toreizējai ordeņa mestra Valtera f. Plettenberga varenai personībai, gan izdodas krievu briesmas vēl novērst, noslēdzot piecdesmit gadus ilgstošu mieru ar Maskavu. Bet ķildas zemes iekšienē nerimst un bieži vien atkal uzliesmo. Jauns ķildu priekšmets ir reformācijas ātra iespiešanās Vidzemē, it sevišķi Rīgā un arī citās pilsētās. Reformācija apdraud bīskapa varu. Valmierā 1522. g. noturētā landtagā virsbīskaps Kaspars Linde, kā arī Rēveles un Tērbatas bīskaps Jānis Blankenburgs pasludina Lutera mācības un rakstu par ķeceriskiem un kaitīgiem. Tomēr citu seku tādām solīm vairāk nav, kā vien tas, ka turpat landtagā, reformācijas piekritēji, kā Vidzemes bruņniecība un Rīgas, Tērbatas un Rēveles pilsētas apvienojas savā starpā pret kautkādiem bīskapa, refor-

mācīju apdraudošiem, soļiem. Tāda apvienība bīskapiem pavisam nepatīk. Viņi, kas ar lielu spožumu un lepību Valmierā uz landtagu ieradušies, to atstāj visā klusībā, paskaidrojot, ka nākošo desmit gadu laikā viņi nepiedalīšoties vairs nevienā landtagā.

Jau nākošā gadā Valmierā, kā pirmais evaņģelija sludinātājs parādās Melchiors Hofmanis. Šo bezbailīgo evaņģelija liecinieku un reformācijas paudēju apcietina, izraidot viņu 1524. g. no Valmieras. 1523. g. Valmierā pirmo reiz kā Lutera mācības sludinātājs uzstājies arī Silvestrs Tegetmeiers. Varbūt sakarā ar abu šo dedzīgo vīru uzstāšanos ir nemieru kustība Valmierā šīnī laikā.

Par 1525. g. Valmierā noturēto landtagu un Tegetmeiera grauļošiem sprediķiem, šī landtaga laikā, ir runa nodaļā par baznīcu. Pēc šī landtaga slēgšanas Valmierā ierodas Prūsijas hercoga sūtņi, sarunu vešanai ar Vidzemes kārtām.

1526. g. bruņniecības, kā arī Rīgas, Tērbatas un Rēveles pārstāvji pulcējas papriekšu Rūjienā, pēc tam Valmierā. Viņu apspriešanās nolūks ir galīgi izskaust virsbīskapa varu, nododot visu varu Vidzemē ordeņa rokās.

Atkal 1533. g. Plettenbergs sasauc Valmierā landtagu, lai izlīdzinātu ordeņa un virsbīskapa starpā pastāvošās nesaskaņas. Landtagu Valmierā pēc tam notur arī 1543. un 1546. g.

Kad vācu ķeizars, kā Vidzemes virskungs 1550. g. ieceļ komisiju, kuŗai izlīdzināt ķildas starp virsbīskapu un Rīgas pilsētu, šīs komisijas locekļi 1551. g. sākumā pulcējas Valmierā.

1554. g. Valmierā noturētā landtagā zemes valdnieki, kā virsbīskaps, bīskaps un ordeņa mestrs vienojas par to, ka līdz vispārīgai baznīcas sapulcei katrs netraucēti var turēties pie savas ticības un dzīvot pēc tās. Ar to liek pamatus ticības brīvībai Vidzemē.

Kad 1553. g. Valmierā notur landtagu, lai apspriestos par pastāvošā miera nodrošinājumu ar Krieviju, tur ierodas arī zviedru valdības sūtņi, kas piedāvā Zviedrijas pabalstu. Landtags viņus noraida un izriko otru sūtniecību uz Maskavu, kas tur atduras uz jaunām un pavisam negaidītām neizpildāmām prasībām. Arī 1554. g. Valmierā turētais landtags atkal sūta sūtņus uz Maskavu, kuŗiem panākumu tomēr arī šoreiz nav.

Ilgās cīņās ordenis grāvis virsbīskapa varu, guvis arī virskundzību pār bagāto Rīgu; viņam pieder zemes lielākā daļa. Plašājo īpašumu lielākās daļas lietošanā savā starpā dalās ordeņa augstmaņi, kā: ordeņa virspavēlnieks, tā sauktais mestrs, landmaršals, astoņi komturi un astoņi tā sauktie fogti (soģi). Ordeņa mestram bez pusvirskundzības pār Rīgas pilsētu un Cēsu pils ar pilsētu, kur viņš rezidē, vēl sekošas pils, pilsētas, miesti: Ādaži, Salaspils, Valmiera, Āraiži, Trikāta,

Rūjiena, Burtnieki, Karkusa, Helmete, Ērgeme, Ropaži un Tukums.

Kad vēl Cēsu pils nebij pienācīgi paplašināta, ordeņa mestri dažkārt uz laiku mēdza piemānot arī pārējās savās pilis, par ko liecina dažādi šinīs pilis (arī Valmierā) ordeņa mestra izdoti un parakstīti dokumenti.

Izteik Valtera fon Plettenberga ar krieviem uz 50 gadiem slēgtais miers. Zemē, pateicoties ilgim miera gadiem, valda pārticība un arī zemnieku stāvoklis ir kaut cik ciešams. Iegūtos līdzekļus garīdzniecība, ordenis un viņa vazaļi, kā arī pilsētas, šķiež lepnā dzīvē, dzirēs. Alus plūst straumēm. Visu kārtu lepnība jāierobežo ar noteikumiem, kas maz ko līdz. Joprojām savā starpā cīnas bīskapi gan ar ordeni, gan ar Rīgas pilsētu.

Cīņā starp evaņģelisko ticību un katoļu varu, pirmā ir guvusi uzvaru. Vai visa zeme jau turas pie evaņģeliskās ticības. Arī pats virsbīskaps jau atkritis no katoļu ticības.

Te negaidot no austrumiem atskan kaŗa draudi. Krievijā neaprobežoti par savu pavalstnieku dzīvību un mantu valda cars Ivans IV. Vasiljevičs. Viņš sagrāvis Kazaņas un Astrachanas tatāru, seno Krievijas kalpinātāju, varu. Viņa asiņu un varas kārais skats vēršās uz rietumiem. Viņš atsaucas uz senām tiesībām, vecos laikos maksātiem mesliem, viņš Vidzemes valstij uzstāda šķietāmi neizpildāmas prasības.

Tas uztrauc vidzemnieku prātus. Ordenis, virsbīskaps, bīskapi un Rīgas pilsēta pulcejas 1558. g. Valmierā uz landtagu, kas velkās no 13.—28. martam un bagāts ar gaŗām, neauglīgām runām. Gan tagad redzams, ka zemes aizstāvēšanas ziņā pret ārējiem ienaidniekiem it nekas nav darīts, ka krievu lielajam spēkam nav nekas ko pretim stādīt. Bet tomēr kaut cik ziedot draudošu briesmu novēršanai neviens negrib.

Beidzot tomēr vienojas par 60.000 dalderiem pirkt mieru no Maskavas cara. Šo lēmumu tomēr neizpilda un drīz pārnelaimīgo zemi brāzās krievu mežonīgie, pēc asinīm un laupījuma alkstošie pulki.

1560. g. 20. jūlijā Stokholmā ierodas kāds poļu sūtnis, lai noslēgtu ar Zviedriju pret Krieviju vērstu līgumu un izdabūtu no zviedriem 10.000 dalderu lielu aizlienējumu, lai ierosinātu zviedru ķēniņa brāļa, Somijas hercoga Jāņa laulības ar poļu karāja meitu. Pēdējai piekrit zviedru ķēniņš. Savas naudas nodrošinājumam viņš pieprasa Daugavgrīvas, Valmieras un Cēsu piļu ieķīlāšanu.

Bet no zviedru puses palīdzība nekāda nenāk. Veltīga ir arī palīdzības meklēšana Vācijā.

Jau 1560. g. augustā kņazs Kurbskis ar kādu krievu pulku dodās uz Cēsīm, kur pie Cēsu pils sakauj landmaršāla vadītos vāciešus. Daļa Valmieras pilsoņu dzenās krieviem, kas tiem nolaupījuši viņu lopus, iepakā, lai viņu laupījumu

atgūtu. Pie tam viņi krīt krievu gūstā, kas viņus dzen uz Maskavu.

Kāda cita kara vadoņa, Pētera Šuiskā vadībā, krievi tai pašā gadā iekaņo Vilandi, pēc kam viņi tuvojas Valmierai, kur pili un pilsētu ar nelielu algotu kareivju nodaļu aizstāv virsnieks Bonninghuzens. Krievi apsēz pili un pilsētu. Ciņā pret viņiem no pilsētas izlaužas pie 100 vīru, kas uzbrūk krieviem. Nesekmīgā ciņā viņi zaudē daudz kritušu un 26 sagūstītus, kamēr krieviem tikai 12 kritušu un 3 sagūstītu.

Kronists Russovs ziņo, ka gūstēkņi aizdzīti uz Maskavu, kas sacēlis lielas vaimanas aizvesto pakaļpalikušo sievu un bērnu starpā.

Ieņemt Valmieru krieviem tomēr neizdodas.

Krievu gūtās uzvaras tādā mērā novājina ordeņa spēkus, ka viņš spiests savas cerības vai vienīgi uz ārēju palīgu likt. Ordeņa pavēlnieks apņemas vairāk apdraudētās pils uzņemt poļu kara spēka nodaļas. Bet poļu virsvadonis Vidzemē savukārt prasa no Gottharda Kettlera kareivjus Valmieras, Cēsu un Trikātas aizstāvēšanai. 1560. g. oktobrī šīs lietas dēļ ved steidzīgas sarunas. Ordeņa mestrs raksta saviem priekšstāvjiem Viļņā, lai šo lietu nenokavētu un lai zemes aizstāvēšanas labad tik svarīgās pils, kā Cēsis, Valmieras, Trikāta, Erģeme un Karkusa, nekristu krievu rokās.

Jau tā paša gada oktobrī Kettlers var virsbīskapam ziņot par poļu nodaļu ieviešanu nupat minētās pilīs. Bet poļiem nākas cīnīties ar daudz grūtībām. Vispirms jau uzturas trūkuma dēļ. 29. oktobrī ordeņa mestrs lūdz Rigas rāti dēļ poļu kara spēka apgādāšanas ar pārtiku. Lielākas poļu nodaļas ir arī Cēsis un Valmierā, kur pat par naudu vairs nekas nav dabūjams, kālab trūkums pilsoņu starpā te sasniedz visaugstāko pakāpi. Valmierā vēl 100 poļu kareivju, kāda Miklaševska vadībā. Pilsoņiem un zemniekiem stingri noliegts ievest pārtikas līdzekļus ienaidnieka apsēstajos novados. Vēl 1561. g. jūlijā Valmierā ir poļi, kas joprojām ar trūkumu cīnas. Jau šī paša gada oktobrī Viļņā sākas sarunas par Vidzemes atdošanu poļiem. Šinīs sarunās kā Valmieras pārstāvis piedalās rātsmanis Jirgens Fēmurns, kas līdz ar citu pilsētu priekšstāvjiem stingri uzstājas par to, ka Valmieras, Cēsu, Valkas un Pērnavas pilsētām atstājamas visas viņu vecās tiesības.

Apspriedes ieilgst un gan tikai vēl 1562. g. sākumā arī Valmierā būs pienākusi vēsts, ka poļu karālis pēc svinīgi nolikta zvēresta apsoliņies atstāt Pērnavas, Cēsu un Valmieras pilsētas pie viņu tiesībām, tiesām, pienākumiem, pārvaldes u. t. t.

Tā Valmiera, karāļa Sigismunda Augusta, šī fanatiskā katoļa personā iegūst jaunu virskungu, uz ko vidzemnieki liek vislielākās cerības, kas tomēr, neraugoties uz visiem solījumiem, pa lielākai tiesai nepiepildās.

4. Valmieras poļu valdības laikā.

Jau 1574. g. Vidzemes muižnieki, kā arī Valmieras un Cēsu pilsētas, caur saviem pārstāvjiem Varšavā, Lietavas senātam iesniedz protesta paskaidrojumu. Pārstāvji-sūtņi prasa noteiktus un nepārprotamus lēmumus attiecībā uz Vidzemes pievienošanu poļu kronim, nopietnu, ar zvērestu apstiprinātu solījumu, aizsargāt zemi pret krievu uzbrukumu, kā arī aizsardzību pret zemē novietotām poļu karaspēka nodaļām, kas nodarot zemē visādas negantības. Bez tam pilsētas noteikti uzstājas pret Varšavā apkārtnīstošām baumām par viņu neuzticību.

1575. g. augustā vidzemnieki atkal prasa pēc steidzīgas palīdzības. Un ne par velti, jo drīz vien krievu pulki iebrūk zemē, siro viņā, laupa, dedzina un posta. Bet briesmas šoreiz vēl ātri pāriet, jo krievi drīz vien atkal atkāpjas.

1577. g. krievu iebrukums atkārtojas, bet šoreiz daudz plašākos apmēros. Jau jūlijā kņazs Trubeckojs ar 10 000 vīriem iet postīdams pār Valmieru, Cēsīm, Nītauri, Ērgļiem, Mālpili, Suntažiem, nogriežoties pēc tam uz Krustpili un savienojoties tur ar caņa Ivana Vasiljeviča galveno karaspēku. Visus, kas krīt ienaidnieka rokās, nogalina, visu izposta. Kā visu iznīcinādama straume krievu armija, paša caņa pavadīta, gāžas pār neaizsargāto, nelaimīgo zemi.

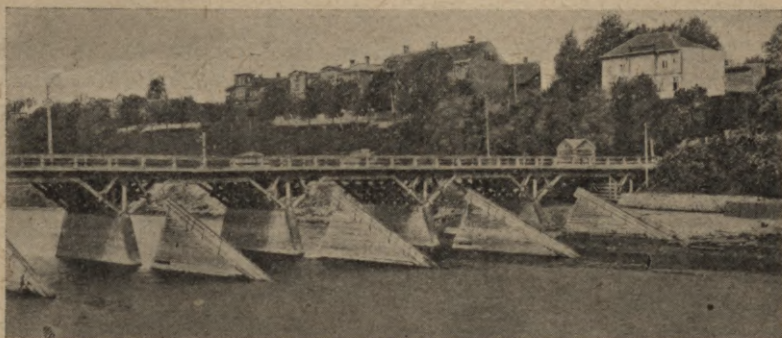
Apcietinātās pils viena pēc otras krīt briesmīgā ienaidnieka rokās. Izbailes pārņem visus. Kokneses un Valmieras iedzīvotāji lūdz hercogu Magnusu, lai tas viņiem sūtītu dažus no saviem ļaudīm. Iekam šī lūguma izpildīšanas Magnus vispirms grib dabūt paša caņa piekrišanu tādām solim. Bet tā kā viņa sūtnis ceļā nokavējas, Magnus apņemas Koknesi ieņemt. Bez tam viņš, kā „ievēlēts“ Vidzemes ķēniņš, 24. augustā izlaiž atklātu grāmatu, kuņā apsolas uzņemties zemes valdību, glābt viņu no krieviem, neaizskarot tomēr poļu kroņa tiesības uz šo zemi.

Bet poļu karāļa vietnieks Valmierā, Polubenskis, ziņo par Magnusa nodomiem krievu caram. Valmieras atdošanai Magnusa ļaudīm viņš pretojas, kamdēļ viņu 29. augustā sagūsta.

Jau trīs dienas priekš tam cars nonāk pie Kokneses, kuņā viņu ielaiž, kaut gan ar bailēm un drebēšanu. Lietavas kara-virus viņš atlaiž sveikus, bet pilsoņus pavēl sagūstīt un projām vest. Hercoga Magnusa ļaudis viņš liek nokaut, darot to viņam, kā savam apakšniekam zināmu un draud viņam pašam ar aizsūtīšanu uz Kazahu trimdā.

Kokneses likteni izbauda arī Valmierā. Tanī no apkār-tējām pilīm un muižām sabēguši muižnieki ar savām dzimtām. Magnusa ļaudis vada kāds Juris Vilke. Cars pieprasa Aleksandra Polubenska atsvabināšanu, ko tad ar izpilda.

1577. g. 3. septembrī kņazs Bogdans Bjelskis ar 3000 krieviem ierodas pie Valmieras un uzaicina hercoga Magnusa ļaudis iznākt no pilsētas. Viņi, būdami pārliecināti, ka hercogs ar caru vēl pa draugam, nekādu briesmu neparedz un izjāj laukā no pilsētas, skaitā pavisam 70 vīru. Krievi viņus tūlī aptur, pierunā nokāpt no zirgiem, nolikt ieročus. Kad tas ir noticis, krievi zvēriski viņus nogalina, sakapājot tos gabalos. Neraugoties uz to, Valmiera labprātīgi padodas krieviem. Pilsoņus ar viņu sievām un jaunavām aizved uz Cēsīm, kur tos sagaida ne mazāk moku, kā citus visus. Pēc Cēsu pils un pilsētas ieņemšanas krievi tur pie sievām un jaunavām bij pastrādājuši kauna un briesmu darbus, kādi citur nav dzirdēti. Vīriešus šautuši un ievainotus cepinājuši uz uguns. Vienam no birģermeisteriem dzīvam izrāvusi sirdi no krūtīm un vienam mācītājam mēli no mutes. Pārējos nomocījuši šausmigā kārtā, pametot viņu liķus par barību putniem un plēsīgiem zvēriem.

Gaujas tilts.

Krievi Cēsīs, Valmierā un citās pilīs naudā, zelta un sudraba lietās, kā arī dārglietās savāc toreiz lielu bagatību. Tā bij muižnieku un citu cilvēku manta, kuŗu viņi sev par nelaimi saveduši šinīs pilīs.

Pēc tādām slepkavībām 7. septembrī cars no Cēsīm ar savu karaspēku dodas uz Raunas, Trikātas un Smiltenes pilīm, kuŗās atrodas vai vienīgi leiši, kas labprātīgi padodas. Leišus tad ar neaizkar, bet atļauj viņiem atgriezties savā zemē.

Te daži vārdi par hercogu Magnusu.

Magnus dzimst 1540. g. kā dāņu ķēniņa Krišjāņa III. jaunākais dēls. Kamēr Frīdrichs, viņa vecākais brālis, tēvam seko uz dāņu troņa, Magnus dodas pasaulē sev troni meklēt. No Sāmu salas un Kurzemes biskapa Mūnchhauzena viņš par naudu iegūst zemes īpašumus — Sāmu salu ar Viku un Pilteni. Pēdējā viņš bieži uzturas. 1555. g. viņš precē pēc poļu karāļa Sigismunda Augusta māsas Annas, kas viņu noraida. Neko

nelīdz viņa draudi. Kļūt tikamos sakaros ar Zviedriju arī viņam neizdodas. Nu viņš vērs savus skatus uz Krieviju, kur valda Ivans Vasiljevičs Bargais. Pie tā Magnus sūta plašu sūtniecību, kuŗu Ivans priecīgi uzņē. Viņš nu sola, kas viņam pašam nepieder — vispirms visu Vidzemi, lai tikai Magnus pats ierodoties Maskavā. Tas ar notiek 1570. gadā. Ivans viņam piešķir Vidzemes ķēniņa tituli, dod vēlāk viņam par sievu savu māšicu, carevnu Mariju. Oberpāle kļūst par jaunā ķēniņa rezidenci. Vēlāk viņam jāpietiek ar Karkusas pili. Kad 1577. g. Vidzemē iebrūk Ivans Bargais, Magnus ved sarunas ar poļiem, kas pirmajam nāk ausis. Saniknotais cars viņu pie Cēsīm liek gūstā un ceļos metušamies viņam nākas lūgties savas dzīvības dēļ. Savu nemiera pilno dzīvi Magnus beidz Piltenes pili 1583. g., jaunus nodomus perinot, nodomus, kas, ja viņi būtu izdekušies, Vidzemei būtu nesuši jaunu postu, tāpat, ka viņa līdzšinējā dzīve. Viņa sieva ar savu meitiņu Jevdokiju atgriežas uz Maskavu, kur abas mirst klosterī.

Kaŗa laime krieviem tomēr ilgi nesmaida, ta viņiem griež muguru. Jau 1577. g. decembrī drošsirdīgais Būriņš pārsteidz krievu garnizonu Cēsu pili un ieņem to. Krievi zaudē arī Burtnieku pili, Limbažus, Rūjienu, Nītauri. Gan krievi 1578. g. pavasarī apšauda daudz maz atkal izlaboto Cēsu pili, bet to ieņemt viņiem vairs neizdodas.

Oktobrī atkal 20.000 krievi dodas uz Cēsīm, lai to ieņemtu, bet pie Mujānīem viņi sastopas ar apvienoto zviedru-poļu kaŗaspēku, Boijes un Sapjega vadībā. Šis kaŗaspēks iet pāri Gaujai un sakauj krievus, kas zaudē 6000 vīrus. Krievu vadoņi, kņazi Sickis un Trubjakovs, kā arī ģenerāļi Voroncovs un Saltikovs meklē un arī atrod cīņā nāvi. Lielgabalnieki, redzēdami, ka viņiem uzticētos lielgabalus tie nespēj glābt, pakaras pie tiem.

Krievi pēc tam zaudē visu Vidzemē iekaŗoto un 1582. g. miera līgumā viņi atsakās no Vidzemes, kas joprojām paliek poļu rokās. Bet šausmas, kādas šī zeme pārdzīvojuši šinīs nedaudzajos gados, kopš krievu 1577. gada iebrukuma, ir neaprakstāmas.

Par Valmieras iekšējiem apstākļiem poļu valdības laikā nav tikpat kā nekādu ziņu. Laikā no 1580. līdz 1600. g., kad iedegās cīņa starp poļiem un zviedriem Vidzemes dēļ, Valmiera bauda mieru, dzīve daudz maz viņā atjaunojas. Zemē valda poļu pavēlnieku patvarība. Nevien muiznieki, bet arī pilsoņi atkārtoti lūdz karāli, Stefānu Batoriju, atdot tiem viņiem atņemtās muižas un pilsētu namus. Gan nu iecel komisiju daudzo lūgumu pārbaudīšanai, bet par šīs komisijas darbību un cietušiem labvēlīgiem lēmumiem nekas nav dzirdēts.

Lai atjaunotu pāvesta varu Vidzemē un ievestu tur atkal katoļu ticību, poļu karālis Stefans Batorijs, pats senāk protestants, pēc poļu varas nostiprināšanas Vidzemē, 1582. g. Cēsis nodibina katoļu bīskapiju, tanīs pašās Cēsīs, kas nesen vēl atpakaļ bij bijusi virsbīskapu lielākā ienaidnieka — ordeņa galvas pilsēta. Bīskapijas dibināšanas galvenais ierosinātājs ir jezuits, valsts virs Posevins. Viņa domu biedrs ir varēnais Zamoiskis. No Cēsīm, no jaunās bīskapijas, vajadzēja iziet visiem tiem centieniem ķeceru atgriešanai pie katoļu ticības. Bīskapa spožumam un uzturai piešķir Cēsu, Valmieras, Mujānu, Trikātas, Burtnieku un Ropažu pilis ar viņu novadiem, tā tad bijušā ordeņa vai labākos īpašumus. Bīskapam dod augstu stāvokli, viņa vieta ir tūliņ pēc Vidzemes administrātorā jeb pārvaldnieka. Vēl tagad pastāvošo Cēsu Sv. Jāņa baznīcu paceļ par Doma baznīcu. Bīskapam padod vienu prāvestu, vienu dekanu, sešus doma kungus, vienu archidiakonu, dziedātājus, ķesterus u. t. t.

Pirmais Cēsu bīskaps ir fanatiskais polis Andr. Patr. Nideckis. Jau viņa laikā gan būs Valmieras Sv. Simaņa baznīca atņemta luterāņiem un atdota katoļiem. Viņš mirst Valmierā 1587. g. Vai viņš te ar apglabāts, tas vairs nav skaidri nosakāms. Viņa personā apvienojās fanatisms un vilīgums.

Viņa pēcnācējs bīskapa amatā ir Vidzemes muižnieks Atis Šenkings, kas gan, aiz godkārības un cerībā tā drīzāk uz priekšu tikt, pārgājis katoļu ticībā. Nidecka laikā viņš ir doma prāvests. Viņš prot latviešu valodu. Uz viņu liek tālab lielas cerības zemnieku atgriešanai pie katoļu ticības.

Šenkinga laikā jezuiti gūst pilnīgu rīcības brīvību un nerobežotu varu cīņā ar evaņģēlisko ticību un tās piekritējiem. Bieži vien jezuiti ierodas Valmierā, kur lielos baros sanākušiem zemniekiem sarīko mišas. Viņi visur iejaucas zemnieku lietās. Pēdējiem gan garīgās lietas rūp ļoti maz, bet viņi sāk skatīties uz jezuitiem it kā uz sava apspiestā stāvokļa uzlabotājiem. Visu, kas viņiem uz sirds, visus savus trūkumus un miesīgās kaites viņi tālab izklāsta jezuitiem. Bieži vien jezuitu baznīcas dienu un nakti stāv grēku sūdzētājiem atvērtas. Parasti Valmierā no Cēsīm ierodas augstāki garīdznieki svarīgāko amata pienākumu izpildīšanai. Luterāņu mācītājus padzen, baznīcas ieņem jezuiti. Ceļ jaunus lūgšanas namus un dara visu, lai tik izskaustu evaņģēlisko ticību.

Droši vien šini laikā būs celtas tās baznīciņas un lūgšanu nami, kuŗu pamatu atliekas vēl vai visās mūsu draudzēs sastopamas. Šo baznīciņu starpā arī tā, kuŗas pamatu akmeņi vēl tagad redzami Kauguru Šķesteru māju robežās. Pēc šīs baznīciņas ķestera tad arī nosauktas šīs mājas.

Ziņas par poļu laikmetu ir ļoti trūcīgas. Bet man šķiet, ka bīskaps Atis Šenkings savā gaŗā valdīšanas laikā (līdz pat

1621. g.) šo un to ar būs darījis savas bīskapijas plašo zemes gabalu labā, daudz maz kārtojis arī savu zemnieku stāvokli. Tā zināms, ka viņš licis izmērit burtniecīšu zemes, piedalot katrai mājai savu zemi. Viņa laikā Valmieras pils novadā gan būs dibinātas Kokmuiža (Koka muiža) un Mūrmuiža (Mūra muiža), tāpat uz viņa rīkojumu būs rakts Bīskapa grāvis pie Valmieras, kuŗa atliekas vēl tagad redzamas. Vēl visā zviedru laikmetā savā laikā pie bīskapijas piederošās muižas mēdz saukt par bīskapa muižām.

Poļu laikmets tomēr ir par īsu, lai jezuiti ar savu rīcību, kas zemniekiem tomēr neko nedeva ne garīgā ne laicīgā ziņā, varētu kaut cik paliekamas sekmes gūt. Bet ja poļiem būtu vēlēts ilgāk Vidzemē valdīt, tad arī mūsu Vidzemes latviešus būtu ķēris latgališu liktenis, kas līdz pat beidzamam laikam smaka gara tumsībā.

Kad Vidzeme, izņemot Latgali, kas paliek pie Polijas, 1629. g. pāriet zviedru rokās, visa zeme, tiklab vāci kā nevāci klaji piekrīt evaņģeliskai ticībai.

Zviedrijā Kārlis IX. (1600.—1611.) un Polijā viņa brāļa dēlam Sigismundam III. (1587.—1632) valdot, Vidzemē plosās karš starp poļiem un zviedriem.

No zviedru kara vadoņiem caur savu drošsirdību un savām spējām izceļas it īpaši Kārlis Gillenhjelsms (Kārļa IX. ārlaulības dēls), kas 1600. g. poļiem atņem nevien Valmieru, bet arī lielāko daļu parējo Vidzemes pilsētu. Bet drīz vien Valmiera ir atkal poļu rokās. Jau nākošā, 1601. g., nenogurstošie zviedru kareivji ir par jaunu pie Valmieras, paša Zedermanlandes hercoga Kārļa vadībā. (Kārlis IX. toreiz, kaut gan patiesībā jau ķēniņš, vēl aizvien sevi saucas par Zedermanlandes hercogu). Viņš poļus uzaicina padoties un raksta pilsētas aizstāvjiem: „Jūsu man dotā atbilde, ka jūs negribat no sava karāja atkāpties, bet par viņu stāvēt un par viņu mirt. Ja jūs paliekat pie savas ietiepības, jums jāzina, ka žēlastības no manis lai neviens tad arī negaida, lai ar kā mani pēc tās lūgtos.“ Drīz pēc tam, pēc zviedru strauja uzbrukuma, Valmiera krīt viņu rokās un jau 3. februārī 1601. g. Kārlis no Valmieras raksta Alūksnes pils aizstāvjiem, „ka viņš ņems viņus savā aizsardzībā. Par padošanās noteikumiem viņš izlīgs ar viņu sūtņiem.“ — 9. februārī Kārlis jau ir Cēsis, un Valmieras plašā apkārtnē vairs neviens polis nav sastopams.

Jau tā paša gada 11. novembrī poļi atkal atkaŗo Valmieru, zviedru mazā pretspēka dēļ. Valmieras varonīgā aizstāvēšana 1601. g. rudenī caur Jēkabu de la Gardiju pret milzīgo poļu pārspēku ir viena no Valmieras vēstures ievērojamākām epizodēm.

Minētā gada rudenī, caur saviem ieroču darbiem tāļu daudz zinātais poļu lielkanclers, Jānis Zamoiskis, ierodas Rīgā, kurp viņam seko arī pats karālis. No šejienes uzsāk kara-

gājienu pret zviedriem, kas daudzām Vidzemes pilīm un pilsētām atnes lielu postu. Četrdesmit smagos lielgabalus nogādā pa Daugavu, jūru un Gauju zemes iekšienē. No zviedriem pamestās pilsī poļi steidz ielikt savas kaņaspēka nodaļas. Novembrī pats karālis ierodas Valmieras muižā, kur atrodas poļu kaņa nometne, kad ap Valmieru bij pulcēti pie 7000 jātnieku un 30000 kājnieku, kamēr Valmieras pils un pilsētas aizstāvju nebij vairāk par 2000. Pēdējie, jau minētā de la Gardija, kā arī Kārļa Gillenhjelma vadībā, jau bij gatavojušies ilgstošai cīņai ar poļu pārspēku. Par velti Valmieras aizstāvjus uz padošanos aicinājis, karālis atstāj pussagruvušo Valmieras muižu, nododot virspavēlniecību Zamoiskim. Uz pēdējā rīkojumu pils austrumos uz Lucas salas jeb Bīskapa kalna ceļ palisādas, rīko skanstis un uzstāda lielgabalus.

Valtera kalniņš ar paviljonu un bijušais tiltiņš pār Rātes upi.

Drīz vien poļiem pienāk smagie lielgabali, un nu sākās pils un pilsētas vienlīdzīgi liktenīga apšaudišana. Jau austrumu pusē pils ārējos mūros rodas draudošas plaisas. Gan sākumā aizstāvji pa dienu sagrauto nakti atkal izlabo. Nedaudz dienas vēlāk briesmas pieaug. Dien un nakti ienaidnieku lielgabali met smagas, postošas bumbas pret pili. Un kādu nakti, pils austrumu daļā, pret Lucas saliņu, mūra daļa sabrūk, aprokot zem drupām lielāku skaitu drošo pils aizstāvju. Ļoti apdraudēta ir arī pilsēta, kuņas mūri un citi apcietinājumi veci un nedroši. Gan pils rietumu pusē abi torņi vēl liels atbalsts, jo no viņiem vēl iespējams atsist ienaidnieka uzbrukumus Tērbatas vārtiem. Pils aizstāvju stāvoklis kļūst aizvien ļaunāks. Sāk pārtikas trūkt un dažs labs mirst bada nāvē. Bet de la Gardijs vēl nebūt nedomā par padošanos.

Zamoiska galvenais uzbrukums nu vēršas pret Rīgas vārtiem pilsētas rietumos. Un te ienaidniekam izdodas graut mūrī lielu robu, pārcelties pār grāvi, nokļūt pilsētā un neraugoties uz vēl atlikušo aizstāvju sīvo pretošanos to ieņemt. Zvaniem skanot, lielgabaliem dunot, Zamoiskis stalti iejāj pilsētā, dodās dievnamā, kur atskan svinīgs Te Deum, kamēr ap pili vēl plosās nikna cīņa.

Redzot ienaidnieku tieši zem pils mūriem un necerot vairs uz palīga no ārienes, de la Gardijs spiests padoties, kas notiek 11. novembrī. Kamēr viņš un Kārlis Gillenhjelms paliek poļu gūstā, pārējie pils un pilsētas aizstāvji var svabadi aiziet.

Piecus gadus Valmiera nu atkal paliek poļu rokās. 1606. g. 7. septembrī zviedri, grāfa Mansfelda vadībā, ieņem pilsētu un pēc kādu vārtu sagraušanas arī pili. Poļu vadoni saņem gūstā un kareivjiem liek zviedru ķēniņam uzticību zvērēt. Pa aplenkšanas laiku izbēg kāds jezuits, par kuŗa saķeršanu hercogs esot 100 dalderus izsolījis. — Bet kuŗa laimei mazinoties, jau tā paša gada 30. oktobrī zviedri ir spiesti Valmieru atdot poļu kuŗavadonim Hodkēvičam. — Liekās ka poļi nu Valmieru pār jaunu nostiprinājuši, to bagātīgi apgādājot ar lielgabaliem. Vismaz 1621. g. Radzivils raksta Rīgas rātei, ka Valmierā vēl tikdaudz lielgabalu, ka no tiem daļu varētu nodot Rīgai.

Ir viegli saprotams, ka pēc visa nupat minētā Valmiera būs atradusies pavisam bēdīgā stāvoklī. 1601. g. bastejas bij sabrukušas, vārti un torņi pussagruvuši. Daudz veci, svarīgi dokumenti tai laikā bojā gājuši, kalab ziņas par Valmieru poļu valdības laikā ļoti trūcīgas.

Tā 17. gadusimteņa sākumā Valmiera bij kļuvusi par visai panikušuniecīgu vietu. Bet drīz vien atkal aust jauns laikmets, kas tik ļoti piemeklētai pilsētiņai nes atjaunošanu.

5. Zviedru laiki.

Pēc 1614. g. uz diviem gadiem noslēgta pamiera notecešanas cīņas starp zviedriem un poļiem atkal atjaunojas. Pēc dažām uzvarām pirmie sāk atkal Vidzemē iespieties. Vairākas nodevīgā kārtā no poļiem pamestas pilis bez zobena cirtiena krīt zviedru rokās. Arī Valmieru 1622. g. 4. janvārī poļi zaudē un zviedru varonīgais ķēniņš Gustavs Adolfs viņā iejāj kā uzvarētājs. Drīz pēc tam viņš bijušās Cēsu bīskapijas plašos zemes īpašumus piešķir valsts kancleram Akseļam Oksenšernam, ar ko Valmierai sākās svētīgs atjaunošanās laikmets. Līdzekļiem neskopojoties atjauno vecos mūrus un vaļņus, torņus un vārtus 1623. g. ķēniņš atļauj Oksenšernam Valmierā novietot 300 somus, kas kā domājams, dzīvoja pil-

sētiņas atsevišķā daļā. Ir tāda tradīcija, ka viņiem baznīcas tūvmā pašiem bijusi sava baznīciņa. Gan toreiz jau būs nodibināts garnizona mācītāja amats.

Zviedrijas ķēniņš Gustavs II. Adolfs (1611.—32.), dzimis 9. (19.) dec. 1594., ir Kārļa IX. un Holsteinas princeses Kristīnas dēls. Apdāvināts ar izcilus spējam, viņš saņem rūpīgu audzināšanu. Jau kā zēns viņš tēvu pavada ceļojumos un kaņālakā. Tēvam mirstot, viņu, kaut gan tikai 17 gadus vecu, izsludina par pilngadīgu. Drīz vien viņš novēro Akseļa Oksensērna, paša jaunākā no toreizējiem valsts padomniekiem, lielās valstsvīra īpašības un ieceļ viņu par valstskancleru. Kā smagu mantojumu tēvs viņam atstājis trīs kaņus, ar Dāniju, Krieviju un Poliju. Pēc grūtām cīņām vispirms viņš panāk mieru ar Dāniju. Uzvaru bagātas ir cīņas arī ar Krieviju, kas caru Michailu Stalbovas mierlīgumā 1617. g. spiež atteikties no Karēlijas, Ingermanzemes, kā arī no tiesībām uz Vidzemi un Igauniju uzvarētāju labā. Beidzamos gadu desmitos nekad gluži nemītošās cīņās ar Poliju, kuņās karālis Sigismunds pēc Kārļa IX. nāves atkal prasās pēc Zviedrijas troņa, 1621. g. iedegas par jaunu, kuņās Gustavs Adolfs Vidzemē, Kurzemē, Lietuvā un poļu Prūsijā gūst lielus panākumus.

Pēc 1629. g. ar poļiem uz sešiem gadiem noslēgta pamiera, Gustavs Adolfs steigzas uz Vāciju palīgā ticības brāļiem, kas no ķeizara kaņaspēka Vallensteina vadībā smagi saukti. Neraugoties uz vācu valdnieku glēvumu un neuzticību, Gustavs Adolfs visur gūst uzvaras par vācu ķeizara armijām. Viņa sekmēm bagāto cīņu pārtrauc viņa varoņa nāve Licenes kaujā 6. (16.) novembrī 1632. g.

Gustavs Adolfs bij spēcīga un skaista auguma, viņa gars gaišs un ass. Viņa izturēšanās bij cienību prasoša, cienības pilna, bet arī laipna un draudzīga. Bezbailīga drosmē un neliekuļota dievbijība bij viņa rakstura pamata vilcieni.

Dažādi spriests par Gustava Adolfa lielo personību. Kamēr vieni viņu cildina vienīgi kā ideālu ticības aizstāvi, otri viņā atrod tikai realpolitiķi, kam cīņa ticības dēļ tikai izdevīgs iemesls. Taisnība meklējama vidū starp šiem abiem pretējiem uzskatiem. Viņa dziļā un apgarotā dievbijība nav noliedzama. Zviedrijas valsts dzīvības intereses prasija ziemeļvācu protestantisma paglābšanu un uzturēšanu.

Arī savas valsts iekšējās attīstības ziņā Gustava Adolfa valdībai vislielākā nozīme. Visa zemes pārvalde priekšzīmīgi iekārtota. Par tās viduspunktu kļūst valstspadome. Nodokļu sistēmu vienkāršo, tiesu iekārtu reformē, tāpat kaņālietas. Izglītības ziņā, Zviedrija caur Gustava Adolfa reformu, nostājas vienā no pirmajām vietām tā laika Eiropā. Upsalas universitāti viņš bagāti apdāvina un Tērbatā ceļ jaunu augstskolu. Kalnraktuves par jaunu uzzeļ, arī tirdzniecība. Netrūkst to-

mēr arī ēnu, kā piemērām, augstākās muižniecības pieaugo-
šais pārsvars valstsdzīvē un nodaļu smagās nastas.

Kaŗa vešanas taktikas ziņā Gustava Adolfa darbība rada
veselu apvērsumu. Viņš rūpējas arī par stingru kārtību savā
armijā, kas kļūst par vienu no vislabākām.

No viņa laulības ar Brandenburgas princesi Mariju Ele-
onoru, Gust. Adolfam tikai viena meita, Kristīna, kas pēc
tēva nāves nāk uz troņa.

Laikmetā no 1622. g. līdz 1702. gadam Valmiera tikai
1657./1658. g. pārdzīvo kaŗa briesmas.

1656. g. iekarošanas nolūkā Vidzemē iebrūk cara Alek-
seja lielā armija. Pēc Daugavpils ieņemšanas, kur visus pie-
augušos iedzīvotājus nogalina, krievi siro pa visu Vidzemi.
Viktors fon Aderkas nodevīgā kārtā tiem atdod viņam uzti-
cēto, stipri nocietināto Neihauzenas pili. Bet kādu krievu
kaŗaspēka daļu zviedri pie Valmieras sakauj. Pulkvedis
Glazenaps 1657. g. Vasaras svētku pirmajā dienā pie Koknes-
ses krieviem uzbrūk un tos sakauj. Nu ģenerālis fon Lōvens
ar 600 zviedriem apsēž Gaujienu, bet izdzirdis Pleskavas
vojevoda Matveja Vasiljeviča Šeremetjeva vadītā, 10.000 vīru
liela krievu pulka tuvošanos, viņš atkāpjas no Gaujienas, do-
doties 18. jūnijā uz Valku, lai tur sagaidītu ienaidnieku. Tā
kā dienā krievi vēl nav redzami, Lōvens nākošā dienā liek
zirgus atseglot. Bet nu negaidot krievi ir klāt, uzbrūk zvied-
riem, piespiež tos atkāpties. Te palīgā tiem piesteidzas Gla-
zenaps, Pontus de la Gardijs un Horns ar saviem pulkiem.
Lōvens nu savukārt uzbrūk krievu galvenajiem spēkiem, tos
pēc vairāk stundu karstas cīņas sakaujot. Krievi zaudē 1500
vīrus, neskatot pēc tam no zemniekiem mežos nogalinātos.
Viņi zaudē karogus un vai visus savus vezumus. Šeremet-
jevs, kas skaitījās par vienu no labākajiem krievu kaŗa vado-
ņiem, cīņā smagi ievainots un sagūstīts. Neraugoties uz rū-
pīgo kopšanu, viņš mirst Valmierā, kur viņu Sv. Sīmaņa
baznīcā apglabā.

1657. g. augustā Skujenē pulcējas Vidzemes landrāti un
nolemj kaŗa turpināšanai no katriem diviem arkliem zemes
dot vienu bruņotu vīru. Tā savāktam kaŗaspēkam, muižnieku
izraudzīto virsnieku vadībā, jāieņem dažas pilis, to starpā arī
Valmiera, kā arī svarīgākās pāreju vietas pār Gauju un
Sedu.

Igaunijā zviedru virspavēlnieks de la Gardijs cieš lielus
zaudējumus, kas viņu spiež atkāpties līdz pašai Rēvelei, pēc
kam visi bēg. Vidzemē tai pašā laikā zviedru ieročiem ir
sekmes. Kokneses garnizona iebrukumu Cēsu novadā, zviedri
atsit; krievus sakauj arī pie Alūksnes un Ergļiem. Tai pašā
laikā uz Vidzemes robežām parādās 30.000 vīru liela krievu
armija, bet redzot postu, ko Vidzemē pastrādājis šausmīgais
mēris, tā atkāpjas.

Kamēr zviedru galvenie spēki ziemeļos nodarbināti, Vidzemē starp Rīgu un Koknesi pār Daugavu iebrūk Lietuvas karavadons Gonzievskis. Zemniekus viņš cik iespējams saudzē, cerēdams tā iegūt viņu labvēlību. Viņš ieņem Cēsis un Raunu. Poļu karaspēks parādās arī pie Valmieras, kurā no apkārtējām muižām sabēguši daudz muižnieku ar savām ģimenēm un savu mantu. Arī šie iebēdzēji piedalās pilsētas aizstāvēšanā. Ļauns ienaidnieks pilsētas aizstāvjiem rodas mēris, kas daudzus no viņiem aizrauj. Mēris Valmierā nav sveša lieta. 1601. g. un tad atkal 1623.—1625. g. viņš briesmīgā kārtā arī te bij grasījies. Tikko vārti aiz pēdējiem bēgļiem aizvērušies, kad pie tiem parādās ģenerālmajora Aderkasa un pulkveža Tolla vadīts, poļu vajāts zviedru pulks. Uzturas līdzekļu trūkuma dēļ uzņemt pilsētā viņus tomēr nevar.

Kad 22. oktobrī komandants Sprenkports izdara pils garnizona pārbaudi, tas vairs pastāv tikai no 50 kareivjiem, 8 konstabļiem un 8 algādziem. Nu uzaicina pilsoņus ierasties pili, lai no viņiem izraudzītu aizstāvēšanai derīgos. Sakarā ar to 45 vācieši ieradās pili, kur viņus Valmierā iebēgušais landrats Fr. V. Patkuls, Ķieģeļu muižas dzimtskungs, bēdīgi slavenā Jāņa Reinholda Patkula tēvs, uzaicina palīdzēt aizstāvēt pili un pilsētu līdz beidzamai iespējai.

Ienaidnieks jau ir nokļuvis zem pašiem pilsētas mūriem, jau trīs reiz poļi uzaicinājuši Sprenkportu padoties, bet tas neliek sevi iebaidīties, jo šaujamaā viņam vēl pietiekoši. Pilsoņi turpretim ir par padošanos. Tie caur Pēteri Repkinu Sprenkportam iesniedz attiecīgu rezolūciju, kurā viņi paskaidro, ka tā kā zviedri pilsētu pametuši likteņa varā, nesūtot palīgspēkus, atliekot vienīgi padoties, jo pilsētu ar varu ieņemot, pilsoņi visu zaudēšot. Vērā ņemot šo pilsoņu iesniegumu, Sprenkports grib viņus ar viņu ģimenēm un mantu uzņemt pili un pilsētu nodedzināt. Tādam nodomam pilsoņi vienprātīgi un noteikti pretojas, kas kommandantu piespiež 26. oktobrī poļiem padoties. Viņa sūtņi, Vilh. Fürstenbergs un leitnants J. Foss, dodas uz poļu nometni, izliegt par pilsētas atdošanu poļiem. Pēdējo dotie noteikumi aizstāvētajiem ir goda pilni.

Pilsētā iebēgušie muižnieki nu cer Valmieru atkal brīvi atstāt, bet tam tomēr tā nebūt. Viņiem līdz ar zviedru atstātiem ķilniekiem, kā Raunas pilskungu Hollius, kapteini Rūde un leitnantu Joh. Fossu, nākas vēl līdz pat nākošā gada martam Valmierā palikt. Par Sprenkporta pēcnācēju kommandanta amatā poļi ieceļ virsleitnantu Jani Lemchenu.

Pēc Valmieras ieņemšanas drīz vien tur ierodas arī pats Gonzievskis, kas nopietni pūlās te ievest poļu valdību. Mācītājiem viņš liedz aizlūgt par zviedru ķēniņu. Novembra beigās Patkulu, kapteini Meibomu, Heinr. fon Fölkerzāmu jaun., Fr.

f. d. Pālenu un V. f. Fürstenbergu aizsūta uz Enzeļu muižu pie Rūjienas, kur viņiem liek poļu karālim uzticību zvērēt. Nākošos mēnešos nozvērīna arī pilsoņus, draudot neklausītājiem ar bargiem sodiem.

Augstāk minēto Valmieras iedzīvotāju prasību par pilsētas atdošanu poļiem parakstījuši: Fr. f. d. Pālens, V. fon Fürstenbergs, Heinr. f. Fölkerzāms, Markus Bušs, Pet. Repkins, Mart. Šmidts, Jurg. Vörthoffs, Jurgens f. Jungens, K. Alts, F. Andersons, Stef. Vinkhuzens, F. Hāns, Vilh. Rogge, H. Zohns, Arents Evers, Heinr. Gigings un vēl daži citi. Kā redzams, tad nevien pilsoņi, bet arī iebēdzēji muižnieki ir bijuši par pilsētas atdošanu poļiem.

Valtera kalniņā.

Neraugoties uz visām pūlēm, poļi Valmierā ilgi tomēr nespēj noturēties. Zviedru karēivji lielākā skaitā sīro pa zemi, izaicinot piļu aizstāvjus-poļus uz cīņu. Arī ap Valmieru rodās sadursmes. 1658. g. vasarā ģenerālim Lōvenam pie Valmieras parādoties, poļi, 600 vīru skaitā, viņam uzbrūk, bet viņus sakauj un tikai retam no viņiem izdodās vēl atgriezties Valmierā.

Pēc tam, kad 1658. g. 16. jūlijā zviedru ķēniņa ieceltais Vidzemes ģenerālgubernators, ģenerālfeldmaršals grafs Rob. Douglas ierodas Rīgā, zviedri uzsāk nopietnus soļus poļu padzišanai no Vidzemes. Zviedru karaspēka nodaļas dodās uz Raunu un Valmieru un

jau 29. jūlijā sākas pēdējās apšaudīšana. Bet pilskungs Lemchens visus uzbrukumus droši atsit un laimīgi viņam izdodas kāda izlaušanās, kas savienota ar uzbrukumu zviedriem. Gūtīe panākumi paceļ aizstāvju drosmi. Cerības uz ilgāku pretošanos izrādās par veltīgām. Kad sviedru liktās minas jau turpat zem pašiem pilsētas mūriem, Lemchens 3. augustā 1658. g. spiests padoties. Douglas atļauj viņam ar 500 poļiem un 200 tatāriem Valmieru atstāt. Bet visus tos, kas senāk atradušies zviedru dienestā, patur atpakaļ, izņemot piecus virsniekus, kuŗu nevainība neapšaubama.

Poļi lauž padošanās izlīgumu. Aizejot viņi mēģina piesavināties dažus baznīcas rīkus, ņemot sev līdz arī lielu daļu šaujamo piederumu, ko darīt istā brīdī zviedri vēl viņus kavē. Nu poļus saņem gūstā, nosūtot viņus uz Zviedriju. Sprenk-

portu, kas pierādījis savas spējas un savu izturību, ieceļ atkal par Valmieras pilskungu.

Pēc tam, kad zviedru varonīgais ķēniņš Kārlis X., Gustava Adolfa māsas dēls, vēl jauns gados mirst 1660. g. sākumā, zviedri ar poļiem ta paša gada aprīlī Olivā slēdz mieru, pie kam poļu rokās paliek Vidzemes dienvidus austruma daļa, tagadējā Latgale, kurā poļi atkal ievēd katoļu ticību. Miera noslēgšana ar krieviem vēl kavējas. Drošības dēļ pārceļ 2000 zviedru kareivjus no Prūsijas uz Rīgu, Pērnavu un Valmieru. Beidzot arī ar krieviem noslēdz mieru. Pēdējiem Vidzemi atstājot te jāpamet visi lielgabali, šaujams materiāls, zvani, baznīcu piederumi, raksti un grāmatas. Tā Koknesē vien krievi atstāj 21 lielgabalu, kopā 143.062 mārciņas smagus.

Nu Vidzeme var atkal četrdesmit gadus atpūsties un dziedēt kara sistās rētas.

Piegriežoties nu Valmieras iekšējiem apstākļiem, mēs redzam viņas jauno virskungu cenšanos atjaunot pārvaldi, tiesu un policiju. Bet lielā kanclera dēlam, grāfam Ericham Oksensernam vēl tikai 1646. g. kļūst iespējams piešķirt Valmieras pilsoņiem sevišķu privilēģiju, kas viņiem nodrošina tiesu un taisnību. Akselis O. bij uzsācis pils un pilsētas atjaunošanu, ko arī grāfs Erichs turpina. Senie viduslaika apcietinājumi bij izrādījušies par nederīgiem.

Katram namam pilsētā piešķir gabalu zemes aiz Rīgas vārtiem, kur izdalāmās zemes pavisam ap 1500 pūrvietu. 36 lielāko namu īpašniekiem pienākas dabūt ik pa 30 pūrvietām, kamēr mazāko namu īpašniekiem jāapmierinās ar 14, 16 vai 20 pūrvietām. Ikvienu, kas spēj pierādīt savu nevainoto pagātņi, uzņem pilsoņu savienībā. Nama gruntsgabalu uzņemties, viņa ieguvējam pienākas grāfam uzticību zvērēt. Grāfs apsola, ka koka nams 2 gadus, no fachverka celts nams 5 gadus būs brīvs no muitām, akcīzes un citiem nodokļiem. Ēku celšanai vajadzīgo būvmateriālu izsniedz par pazeminātām cenām. Pēc brīvgaļu iztecēšanas no katra tūruma pils valdniekam pienākas ikkatrs piektais kūlītis. Akcīzes un citu nodokļu noteikumus izdošot vēlāk. Somu kolonistiem pilsēta bij jāatstāj un jāceļ sev mājokļi ārpus tās, jo caur viņu klātbūtni cieš pilsētas tīrība un kārtība. Pilsoņu skaitam pieaugot

Skrastiņa nama vārti uz Aleksandra ielas ar veco kastaņa koku.

turpmāk palielināms rātsmaņu skaits. Pilsētas valde pastāv no birģermeistara un četriem rātskungiem, kas sastāda augstāko tiesas un pārvaldes instanci. Bet pilsētas jurisdikcija aptver vienīgi to, kas starp pilsētas mūriem un pilsoņu dārzu zemes. Grāfa ieceltiem pils pārvaldniekiem (amtmaņiem) noteikts atturēties no katras iejaukšanās maģistrātam uzticētās lietās. Pilsoņiem dod solījumu, ka miera laikos no viņiem neprasis ne klausas, ne apsargāšanu. Par to viņiem jāapsolās iedzīvotāju skaitam pieaugot, sadalīties nodaļās. Katrai no pēdējām jāuzstāda bruņots virs, kas miera laikos varetu izpildīt sarga vietu. Pils ieredņiem nākās raudzīties uz to, lai noteiktās nedēļas dienās zemnieki ar saviem ražojumiem ierastos pilsētā un tur tos piedāvātu pārdošanai.

Otrā no grāfa Ericha dāvātā privilēģija vairākus pirmās privilēģijas punktus izveido tālāk. Kas neapmierināts ar rātes spriedumu, var pie zemes tiesas tās spriedumu pārsūdzēt, bet tikai iepriekš nomaksājot trīsdesmit dalderus. Privilēģija apkaņo zemnieku ražojumu neatļautu uzpirkšanu. Liek pamatus būvnoteikumiem. Neviens bez rātes piekrišanas nedrīkst jaunus namus celt. Noteic pilsētas ieredņū algošanu no akcīzes ienākumiem.

1673. g. grāfs Kārlis, grāfa Ericha dēls, sava tēva Valmierai dotās privilēģijas apstiprina, svinīgi apsolut saviem uzticamiem pilsoņiem un augstai rātei visu to turēt, ko viņa tēvs apsolījis. 1673. g. 29. dec. viņš izlaiž jaunus noteikumus, kuŗu saturs īsumā savilkts sekoši skan:

Pilsoņiem jārāda grāfa augstākiem ieredņiem pienācīgais respekts. Dzīvē jāizvairas no ļaunām, liekām runām un Dievu un evaņģelija priekšā vīsdziļākā pazemībā jālokas. Rātei tiesība sasaukt atklātas pilsoņu sapulces, spriest tiesu un sodīt pēc savas labākās pārliecības. Visi spriedumi ar protokoliem ikgadu jānosūta uz Zviedriju. Par nelikumīgām sapulcēm, nemieriem un citiem pārkāpumiem draud bargi sodi. Pilsētas ienākumi uzglabājami sevišķā šķirstā, kuŗa atslēgas uzticamas diviem rātsmaņiem, kuŗiem gada beigās jānodod sīki aprēķini. Arī pilsētas labam izskatam piegriež ievēribu. Namu ģēvelēm jābūt pret ielu vērstām. Rātei neaprobežota pārraudzības tiesība par būvnoteikumu izpildīšann. Par pretlikumīgu alus darīšanu, neatļautu tirgošanos un uzpirkšanu, par nepareizu mēru un svaru lietošanu noteikti sodi. Kuŗa laikos pilsoņiem pilnīgi apbruņotiem nākas gataviem būt pilsētas aizsargāšanai. Aizstāvēšanas nolūkiem derīgo pilsoņu izraudzīšana un pārbaudīšana uzticēta diviem no rātes ieceltiem, tā sauktiem, munstura kungiem. Liek arī pamatus uguns aizsardzības un uguns dzēšanas noteikumiem. Katram nama īpašniekam pienākas gatavībā turēt trepes, uguns ķeksi, ūdens baļļu. Katra pilsoņa pienākumu iegādāt un gatavībā turēt ādas spaini, kā arī parūpēties par pietiekošu ūdens krājumu.

Noteikta pavardu, krāšņu pārbaudīšana ugunsdrošības ziņā. Noteikts arī, ka ikgada pirmajā maijā noturāmā atklātā pilsoņu pilnsapulcē rātei jānolasa visi uz pilsoņiem attiecīgie likumi un noteikumi, lai neviens nevarētu aizbildināties ar likuma nezināšanu.

Neraugoties uz šiem pilsētai un pilsoņiem samērā labvēlīgiem noteikumiem, pilsoņu starpā tomēr rodās tādi, kam likumu un noteikumu pildīšana nav pa prātam. Ir tomēr arī vīri, kas cieši stāv par pilsētas labumu un tai dāvātām tiesībām, kas neieredz likumu un noteikumu pārkāpējus, un ja paši jūtas par nespējīgiem ar viņiem cīnīties, tad griežas ar lūgumu pie ģenerālgubernatora Rīgā pēc vajadzīgā atbalsta. Tā laikā no 1685.—1689. g. kāds lielās ģildes loceklis iesniedz sūdzības ģenerālgubernātoram par dažu amatnieku pretlikumīgo rīcību.

Ap 1664. g. Valmierā pienākas daudz ciest no dzīvokļu ierādīšanas kaļaspēkam, kas pilsoņus sanikno pret valdību. Nedrošība pilsētas tuvumā liela un pilsoņiem nākas daudz ciest no dažādiem neliešiem, kas aplaupā viņu dārzus. Jāceļ sētas un jātur jājoši sargi.

Sešus gadus pirms tā sauktās muižu redukcijas rodas nodoms iznīcināt Valmieras apcietinājumus un garnizonu pārcelt uz Rīgu. Drīz vien tad ar sēkas šī nodoma izvešana, ko pierāda tas, ka 1681. g. Valmieras pilsoņi ģenerālgubernātoru lūdz pārtraukt pilsētas postīšanu. Pa tam caur muižu redukciju Valmieras pils un pilsēta jau pārgājušas zviedru kroņa īpašumā. 1688. g. veco maģistrātu atceļ, pēc tam kad jau 1684. g. rātei ņemta tiesība lietot veco zīmogu.

1700. g., kad baumas par kaļa izcelšanos izrādās par dibinātām, Valmieras pilsoņi nolemj pilsētas aizstāvēšanai no sava vidus nodibināt īpašu rotu, par ko tie minētā gadā ziņo ģenerālgubernātoram, kas viņu nodomam piekrīt. Bet drīz vien tiem bij jāatzīst, ka ievērojot apcietinājumu nederīgumu, kaut cik ievērojama pretošanās ienaidniekam neiespējama.

Kaļa vešana allaž prasa lielus līdzekļus, kas kaut kādā ceļā jāiegūst. Daudz naudas vajaga arī zviedru jaunajam ķēniņam Kārlim XII., kam tikko tronī uzkāpušam no visām pusēm gāžas virsū ienaidnieki. Lai gūtu līdzekļus kaļa vešanai, zviedru valdība arī Vidzemes pilsētām un muižām uzliek kontribuciju.

Lai varētu arī Valmieras pilsoņiem tādu uzlikt, zviedru valdībai vajadzīgs šīs pilsētas pilsoņu saraksts, kurā atzīmētas arī viņu spējas, viņu materiālais stāvoklis. Saraksta sastādīšanu uzdod toreizējam Valmieras muižas arendātoram Pēterim Bachmanim, kas tad 1700. gada janvārā sākumā sarakstu iesniedz zviedru ģenerālgubernātoram Erikam Dālbergam. Saraksta virsraksts: Valmieras pilsoņi un iedzīvotāji, viņu

vārdi un kādi viņiem dārzi, zeme, nami un neapbūvēti grunts- gabali. Kāda ikkuŗa katra nodarboŗanās un mantas stāvoklis.

Bachmaņa piezīmes, neraugoties uz saraksta sausajiem skaitļiem, tomēr sniedz mazās pilsētiņas toreizējā stāvokļa patiesu ainu, tieši pirms ziemeļu kaŗa izcelŗanās. Ši bēdu pilnā aina skaidri liecina par viņas pilsoņu toreizējo nabadzību.

Kopš 1687. g. pilsētiņai vairs nav sava maģistrāta. 1689. g. viņa vai gluži nodeg, tā kā desmit gadus vēl 22 mājvietas- gruntsgabali ir neapbūvēti un pilsētiņai ir tikai 40 dzīvoja- mas ēkas.

Caur Oksensērnū Valmierai 1646. g. doto privileģiju, tās pilsoņiem ārpus Rīgas vārtiem piešķirtas 1500 pūrviētas zemes. Bachmaņa saraksts uzrāda 62 dārzus, katru ap $\frac{2}{3}$ pūrviētas lielu un vairs tikai 731 pūrviētas zemes, pie kam vairs tikai 12 lielāki gabali ar 30 un vairāk pūrviētām zemes. Pilsētiņā pavisam 60 patstāvīgas saimniecības, kuŗu galvas ir

Nams, kuŗā dzimis vēsturnieks
J. Krogzems.

16 atraitnes, 13 tirgotāji, 8 kurp- nieki, 5 drēbnieki, 3 kaŗavīri, 2 galdnieki, 2 kalēji un ik pa vienam cepurniekam, podnie- kam, stikliniekam, miesniekam, krodzniekam, balbierim, māci- tājam, ārstam, skolotājam, aren- dātoram un viens bez uzdotas nodarboŗanās.

Valmieras nelielais pilsoņu skaits kautkā velk savu dzīvi. Septiņi pilsoņi apzīmēti kā gluži nabadzīgi. Arī par pārējo lielo daļu teikts, ka viņiem maz kas atliek, vai arī ka viņu mantas stāvoklis slikts.

Pilsētiņas bagātākais vīrs ir tirgotājs Jānis Neumanis, kas vienīgais spēj uzdot, ka viņa mantā iztaisa veselus piecisisimts dālderus. Kas gan toreiz daudz vairāk kā mūsu dienās. To- reiz par 12 dālderiem varēja nopirkt 24 pūrviētas zemes, par 8 dālderiem mājas vietu ar dārzu, par 25 dālderiem māju ar dārzu.

Lielākie tirgotāji: Neumanis, Fogelzangs, Kochs un Ruberts, kas tur tā sauktās zemnieku bodes, tirgoja ar visu, ko te uz laukiem ražo un pēc kā zemnieki prasa, tā tad ar lauku raŗojumiem un zemnieku vajadzībām. Pārējie tirgotāji maz ievērojami, daziem no viņiem apstākļi tik vāji, ka viņiem tikai dažkārt kautkas ko pārdot.

Uzkrītoši liels to pilsoņu skaits, kas tirgojas ar pašdarītu alu un degvīnu. Viņu ir ne mazāk par 14. Ļoti daudz ir arī to pilsoņu, kas pārdod tabaku un veģus, vai arī citu baltmaizi.

Uzkrītoši daudz ir arī kurpnieku, no kuŗiem divi reizē kalpo arī ritmeistera fon Tizenhauzena rotā, tāpat kā viens no piecu vīru lielā kurpnieku skaita ar skanīgo uzvārdu Heldenšteins.

P. Bachmanis piedev šādus pilsoņus:

1) Atraitnei Annai Čiuckai ir nams un dārzs Tērbatas vārtu priekšā. Pats Dievs tikai zina, no kā viņa pārtiek; maz viņai kas var atlikt.

2) Jānis Rehlichs ir kurpnieks un reizē ritmeistara fon Tizenhauzena jātnieks. Viņam nams un dārzs.

3) Jānis Nielsons ir galdnieks, kas vecuma dēļ maz vairs spēj strādāt, ir nabags. Viņam nams un dārzs.

4) Leitnants Venclavs (Venszlau) pats dzīvo Tērbatas apgabalā. Viņam neapbūvēta nama vieta un dārzs, kuŗus lieto atraitne Anna Folkera.

5) Kurpnieks Gustafsens ir nabadzīgs; viņam dārzs un 12 pūrvietas zemes.

6) Atraitne Dorotēja Barzena uzturas no rokdarbiem, ir nabaga. Viņai nams, dārzs un 24 pūrv. zemes. Aiz trūkuma zemi viņa par 12 dalderiem pārdevusi prāvestam Nik. fon Hardungenam.

7) Atraitne Hedviņa Gorba pārdod dažkārt no zemniekiem iegūtu alu. Viņai ir 2 nami, dārzs un 12 pūrv. zemes. Trūkuma dēļ viņa savu zemi par 10 dald. pārdevusi Jāņam Neumanim.

8) Drēbniekam J. Mālerim ir nams un dārzs.

9) Kurpniekam Pēt. Lindem ir nams, dārzs un 23 pūrvietas zemes.

10) Cepurniekam Jostam Paspem ir neapbūvēta nama vieta un dārzs, par 8 dald. pirkts.

11) Podniekam Asmusam Krumdikam ir nams un dārzs. Pa laikam viņš nokauj pa vērsim.

12) Dāvidam Rubertam ir nams, dārzs un 24 pūrv. zemes.

13) Kurpnieks Heinr. Meimanis ir reizē arī kaŗavīrs. Par 25 dald. viņš nopircis namu un dārzu.

14) Atraitne Katarīna Abrahamsone ir gluži nabaga; viņai ir neapbūvēta nama vieta un dārzs.

15) Atraitne Anna Marija Švedere ir nabadzībā kritusi. Savu nama vietu viņa pārdevusi prāvestam Hardungenam, savu 30 pūrv. lielo zemi ieķīlājusi skolotājam Mūncelim par 30 dalderiem.

16) Prāvests Nik. fon Hardungens par 70 dald. pircis namu ar dārzu un 24 pūrvietas zemes. Viņa sieva liek šinī namā pārdot alu, degvīnu, tabaku un veģus.

17) Drēbnieks J. Fr. Mahemens par 60 dald. pircis namu ar dārzu un 12 pūrvietām zemes.

18) Atraitne Anna Gabriele ir nabadzībā kritusi. Viņai nams un dārzs.

19) Atraitne Anna Klintene dzīvojot Vilandes apkārtņē. Viņai neapbūvēta nama vieta, 2 dārzi un 44 pūrv. zemes, kas par 10 dald. J. Neumanim iznomāti.

20) Sikkalējam J. Hopam ir nams ar dārzu. Namu iznomājis atraitnei Katr. Rubertei, kas viņā ar savām divi meitām pārdod alu, degvīnu un veģus.

21) Muižas krodzniekam Paulim Filipam ir 12 pūrvietas zemes, dārzs un nams. Pēdējais iznomāts tirgotāja palīgam (Kaufgeselle) Lorencim, kas te tirgojas ar rudziem, miežiem, linu sēklām, liniem, kaņepājiem, apiņiem, alu, tabaku, degvīnu un zemnieku precēm. Pēdējās viņš ņem no Rīgas. Līdzekļu viņam liekas pavisam maz būt.

22) Valmieras muižas arendatoram Pēt. Bachmanim 2 neapbūvētas nama vietas, dārzs, 18 pūrv. zemes. Zeme senāk piederējusi grāmatvedim Isakinam, viņš, t. i. Bachmanis, to pircis par 50 dalderiem.

23) Kurpnieks Pēt. Hermanis nokauj šad un tad pa vērsim. Mantas viņam maz. Pieder viņam neapbūvēta nama vieta, dārzs un 12 pūrv. zemes.

24) Kurpniekam Jek. Hagemanim ir nams, dārzs un 6 pūrv. zemes.

25) Atraitnei Annai Henavai ir neapbūvēta nama vieta, dārzs un 9 pūrv. zemes. Viņa ir nabadzīga

26) J. Neumanim ir neapbūvēta nama vieta, dārzs, 15 pūrv. zemes.

27) Tirgotājs Gust. Gastmanis pārdod tikai tabaku un veģus. Pa laikam viņš nokauj kādu vērsi.

28) Kurpniekam Ansim Mildensteinam maz kas pāri. Viņam nams, dārzs un 6 pūrv. zemes.

29) Galdniekam Torstenam Svensonam ar maz kas ir pāri. Viņam ir nams. Savas 24 pūrv. zemes viņš par 30 dalderiem iekļājis.

30) Tirgotājs J. Neumanis par 6 pūriem rudzu un vienu 6 dald. vērtu zirgu pircis neapbūvētu nama vietu ar dārzu.

31) Atraitne Anna Holle ir nabaga. Pārtiek no rokdarba un savas zemes. Viņai nams, dārzs un 24 pūrv. zemes.

32) Drēbniekam J. Vildavam ir nams, dārzs un 4 pūrv. zemes.

33) Tirgotājs Niklavs Lau tirgojas maz, pārtiek no tā mazuma, kas viņam ir. Viņam ir neapbūvēta nama vieta un 2 dārzi, kā arī mazs namiņš uz vaļņa pie Tērbatas vārtiem celts.

34) Dāv. Rubertam ir neapbūvēta nama vieta, 24 pūrv. zemes.

35) Atraitne Anna Braune ar namu, dārzu un 30 pūrv. zemes, pārdod alu, tabaku, siļķes, dzelzi un tamlīdzīgas preces. Pārziņa arī pasta būšanas, par ko viņai gadā no vēstulēm atlec ap 32 dald., dažkārt arī mazāk vai vairāk.

36) Stikliniekam J. Fr. Richteram ir neapbūvēta nama vieta, dārzs un 24 pūrv. zemes.

37) Vācu skolotājam J. Münclim ir nams, dārzs un 30 pūrv. zemes. Sava amata dēļ viņš saņem no kroņa ikgada 40 dald., ik pa 6 pūriem rudzu un miežu, ik pa 1 zirdzeniekam un 1 kājnīkam zemes apstrādāšanai. No baznīcas viņš dabūn 30 dald. gadā, kā arī dažu bērnu skolas naudu. Dzīvot un iztikot viņš var.

38) Atraitnei Katr. Rubertei ir neapbūvēta nama vieta, dārzs un 30 pūrv. zemes. Dzīvo uz īri. Trūcīgo apstākļu dēļ nevar domāt par sava nama celšanu.

39) Atraitne Anna Gerngrose, ar namu, dārzu un 30 p. zemes, dzīvo Mujānos. Nams iznomāts J. Neumanim, kas tirgojas ar dažādām precēm. Ir pilsētiņas turīgākais pilsonis, kas savu kapitālu uzdod 500 dald. lielu.

40) Kornets Georgs Fogts (Vogdt) sastāv kara dienestā. Viņam nams, dārzs, 30 pūrv. zemes.

41) Neapbūvēta mājas vieta, dārzs un 30 pūrv. zemes, kas bija iekilāti atraitnei Kleinerei Rīgā, un no tās par 30 dald. pārdoti studentam Balcerim Šilteram Sāmu salā un tagad par 6 dald. gadā iznomāti Zam. Kocham.

42) Tīrg. Heinrichs Fogts pārdod alu, degvīnu, tabaku, veģus. Maz viņam kas atliek. Viņam nams, dārzs un 30 pūrv. zemes.

43) Atraitnei Hedvigai Heinei pieder neapbūvēta nama vieta un dārzs.

44) Tīrgotājs Jēk. Bušs, pamaz tirgojas arī ar alu, degvīnu, tabaku. Pa reizei nokauj pa vērsim. Kapitāla viņam nav, bet gan nams, dārzs un 12 pūrv. zemes.

45) Tīrgotājs Zam. Kochs tirgojas ar visu, ko uz laukiem ražo, vāra medaļu, alu, pārdod arī tabaku un veģus. Viņam ir kapitāls, nams, dārzs un 24 pūrv. zemes.

46) Cacharijam Kasp. f. Holdenam pieder nams, dārzs, 30 pūrv. zemes. Pats dzīvo irētā dzīvoklī. Savu namu iznomājis aprīņa soģa Heines atraitnei, kas te dara un pārdod alu, kā arī degvīnu, tabaku un veģus.

47) Atraitnei Helenei Fogtei pieder nams, dārzs un 18 pūrv. zemes. Viņa pārdod alu, degvīnu, tabaku, no kam tomēr maz var atlicināt. Pie viņas dzīvo viņas znots, ārsts Ernests Gile, ko šad tad izsauc pie slimniekiem. No tā, ko viņš par to dabūn, viņš tikko spēj savējus uzturet. Arī no viņa maz ko ņemt.

48) Tīrgotājam Joh. Reinkenam maz kas ir, kalab maz viņš ko spēj pārdot. Tirgojas ar alu, degvīnu, tabaku un baltmaizi. Viņam nams, dārzs un 30 pūrv. zemes.

49) Tīrgotājam Dāvidam Rubertam ir nams, dārzs un 6 pūrv. zemes. Pagaidām dzīvo savā mazā namiņā, kamēr viņa pie tirgus ceļamais nams būs gatavs. Uzpērk lauku ražoju-

mus un pārdod alu, degvīnu, tabaku. Līdzekļu viņam ne sevišķi daudz.

50) Miesniekam Hironimam Blau ir nams, dārzs un 12 pūrv. zemes. Tirgojas ar vērsiem, pārdod arī alu, degvīnu. Mantas viņam maz.

51) Tirgotājam Mat. Vinteram ir nams, dārzs un 18 pūrv. zemes. Tirdzniecībai viņam trūkst naudas. Pārdod alu, degvīnu, tabaku.

52) Neapbūvēta nama vieta un dārzs, ko par 12 dald. pircis Zam. Kochs.

53) Neapbūvēta nama vieta un dārzs, kas pieder kapt. Brandtam, kas pats dzīvo Rīgā.

54) Sikkalējam Andr. Stegeram pieder neapbūv. nama vieta, dārzs, 9 pūrv. zemes. Dzīvo savā pirtī. Maz no viņa kas ņemams.

55) Skroderis Lorencis Heldenšteins ir arī kaņavīrs. Viņam pieder nams, neapbūvēta nama vieta. Pārdod alu, degvīnu, tabaku un veģus.

56) Atraitnei Katr Šopai pieder nams un dārzs. Viņa ir nabaga. Pārtiek no vērpšanas, šūšanas un adīšanas.

57) Drēbniekam Jurim Kizerickam pieder nams un dārzs. Pēc tam, kad viņš Burtņiekos pieņemts par nevācu skolmeistaru, viņš savu namu iznomājis atraitnei Annai Felkerei (Völker), kas tanī pārdod alu, degvīnu, tabaku un veģus. Maz viņai kas ir.

58) Nams, dārzs un 18 pūrvietas zemes, kas arī pieder Heinr. Neimanim.

59) Kurpniekam Ansim Rēlicham ir nams un dārzs. Viņš ir vecs un maz vairs spēj strādāt. Maz no viņa ko ņemt.

60) Jēk. Šmalls un viņa māte Katrīna abi dzīvo Anša Rēlicha namā, maksājot 4 dald. gadā ires. Tirgojas ar dažādām sīkumu un krāmu precēm, butēm, lašiem un sieru. Pārdod šīs preces lauku gada tirgos. Pilsoņi viņi nav. Neticu, ka viņiem kas pāri atliktos.

61) Tirgotājs Kaspars Baumgartens maz tirgojas, dzīvo pie savas sievas mātes, ir mazturīgs.

62) Balbieris Joh. Grelsons maz nopelna.

63) Klāvam Knochenhaueram, kas pats sevi uzdod par tirgotāju, maz kas ir, kalab viņš ar neko nevar pārdot. Viņa sievu šad tad vadā apkārt kā „vecmāti“. Pats viņš pārzina torņa pulksteni, par ko no katra pilsoņa gadā saņem nelielu atlīdzību.

Nav zināms Valmieras pilsoņiem uzliktās kontribūcijas lielums un vai tāda viņiem pavisam uzlikta. 1700. gada sākumā gan neviens no pilsoņiem nevarēja paredzēt lielās briesmas, kādas viņus sagaida tikai pāris gadus vēlāk, kad 1702. g. krievi iebrūk Valmierā, to nodedzina un pilsoņus aizved gūstā,

no kurienes pēc gadiem 18 retais kāds vairs atgriežas savā dzimtā pilsētā.

No visiem augstāk minēto pilsoņu vārdiem mūsu laikā Valmierā nekas vairs nav atlicies. Vienīgi Venclavas vārds vēl paglābies Šķūņu mājas blakus nosaukumā.

Pēc tam, kad krievi 1702. g. 19. jūlijā pie Hummelshofa bij guvuši spožu uzvaru pār zviedriem, viņi Klāva fon Verdena vadībā bez grūtībām ieņēma Valmieru un Raunu. Kāda tā laika rīdzinieka atzīmē teikts: „Valmierā stāvēja pulkvedis L. Brandts ar apmēram 1000 zviedriem, kuņģiem krievi, pa kādu sāņu ceļu pie Valmieras pienākot, uzbrukuši, pilsētiņu aizdedzinājuši. Daudz noslikuši Gaujā, citi nonāvēti, vai arī sagūstīti.“ 15. augustā Valmiera esot nodedzināta un virsleitnants Tizenhauzens miris varoņa nāvē. Toreizējais Valmieras drau-

Vecāks Valmieras skats (apm. ap 1830. g.)

dzes mācītājs prāvests Nik. fon Hardungens, kas taisījis Gaujai pāri celties, lai krievi izbēgtu, no kazakiem sagrābts un nošauts.“ Apkārtņē muižas un zemnieku mājas šausmīgā kārtā izpostītas, ēkas nodedzinātas un Valmieras apriņķa lielākā daļa tāpat kā arī visa Vidzeme, pēc tam līdzinās vairāk postažai, kā apdzīvotai zemei. Vēl atlikušos pilsoņus aizdzen gūstā, no kuŗa tie atgriežas tikai pēc ilgiem gadiem, pēc tam, kad zviedru- krievu karš bija beidzies un miers noslēgts.

1704. g. krievu iebrukums Valmierā atkārtojas, pie kam gūstā aizved arī mācītāju Klembkenu. Arī 1708. g. Valmierā par jaunu iebrūk krievi.

Karām sekojošie miera gadi pamazām un ar laiku atkal noved pie kārtīgiem apstākļiem. Vecie vaļņi sabrūk un vecos pilsētas mūrus ar viņu torņiem un vārtiem noplēš un nolīdzina. Basteju vietā ierīko dārzus, un kur senāk atskanēju-

šas kara drausmas, tur tagad pilsoņa arklis dzen vagas asinim slacinātā zemē. Vairs tikai neievērojamas pils atliekas atgādina cīņām bagātos laikus.

6. Valmiera krievu laikā.

Metot dziļākus skatus Vidzemes vēsturē pirmos gadu desmitos pēc ziemeļu kara, skaidri novērojams, ka lauku dzīves apstākļu sabrukums jo smagi atsaucas arī uz mazpilsētu dzīvi un viņu labklājību. Pilsoņi nevar bez zemniekiem iztikt. Zemnieki, kas caur karu bija galīgā nabadzībā nonākuši, pilsētai neko nevar dot, maz ko spēj tirgū vest. Arī mēris šausmīgi bija plosījies un liela daļa zemnieku māju pēc 1710. g. bija pilnīgi izmirušas.

Pēc tam, kad pilsoņu lielākā daļa no gūsta bij atlaista, viņi atkal atgriežas savā dzimtenes pilsētā. Rodas vēlēšanās pēc seno tiesību atjaunošanas. Pilsētas vecākais Philippijs 1723. g. iesniedz guberņas valdei lūguma rakstu, kuŗā uzskaitīts viss, kas pilsētai caur apkārtējiem muižniekiem atņemts. Mostas cerība, ka Pēteris Lielais saviem uzticamiem Valmieras pilsoņiem viņiem atņemto atdos. Jau trīs gadus vēlāk pilsoņi griežas ar lūgumu pie ģenerālgubernātorā, kuŗu viņi lūdz dēļ seno tiesību atjaunošanas un par veco privilēģiju priekšāstādīšanu ķeizarienei Katrinai I. Ņemot vērā, ka privilēģiju oriģināli 1702. g. bij bojā gājuši, pilsētai atļauj trīs galvenos dokumentus un kas pie tiem piederīgs, norakstos priekšāstādīt. Vai pavisam un kad ir notikusi Valmieras seno privilēģiju apstiprināšana no krievu valdības puses, nav noskaidrots.

Valmierā tanī laikā nav ne policijas, ne arī tiesas. Pilsoņi paši tik nabagi un viņu skaits tik mazs, ka no nodokļiem, kas ietek pilsētas lādē, nav iespējams uzturēt ne policijas, ne arī tiesas ierēdņus kautcik pietiekošā skaitā. Arī pārējo Vidzemes mazpilsētu apstākļi nav labāki.

Vēl tikai uz ķeizarienes Katrinas II. izdotā ukaza pamata Valmierai, Valkai, Cēsīm un Limbažiem dod policijas kārtību. Tikko Valmiera kautcik atspirgusi, iestājas notikumi, kas viņas tālāko attīstību stipri traucē. 1772. un atkal 1774. g. Valmierā plosas briesmīgi ugunsgrēki, kas pilsētu, izņemot vienīgi baznīcu, pārvērs pelnos. Ar kolektēm un citāda veida palīdzību kaut kā gādā par galīgā nabadzībā kritušo pilsoņu stāvokļa uzlabošanu.

Laiku gaitā bija pierādījies, ka tā sauktā vecāko satversme Valmierā gluži nepietiekoša. 1783. g. 5. oktobrī sastādās jaunais maģistrāts, pastāvošs no birģermeistara un citiem rātskungiem. Bet pēc tā sauktās „Statthalterschaft“ ieviešanas Vidzemē rātes iekārtu atkal groza. Maģistrātu atceļ, nodibinot viņa vietā pilsētas padomi, ar tā saukto „gorodičniju“ priekš-

galā. Pēc ķeizarienes Katrines II. nāves, iepriekšējo satversmi atkal atjauno.

1797. g. sākumā, uz gubernatora Kampenhauzena rīkojumu, Valmieras pilsoņi pulcējas rātsnamā uz svinīgu sapulci. Ar 21 pret 3 balsim noraida pastāvošo iekārtu un izteic vēlēšanos nodibināt rāti, pastāvošu no birģermeistara un trim rātskungiem, kuŗu pienākumos ietilptu pārvalde un tiesa. Vēl tai pašā gadā apstiprina ievēlētos maģistrāta locekļus: birģermeistaru Andr. Metcki, rātskungus Joh. Foršbergu, Eberhardu Šoppu un Mich. Šultcu.

Uz Vidzemes bruņniecības 1797. g. 1. jūnija lēmuma pamata, senāk grāfienei Lestokai piederīgo no Valmieras netālo Dūķeru muižu *) piešķir Valmieras pilsētai, pēc tās jaunās satversmes vajadzīgo ierēdņu algošanai.

Ar jaunā maģistrāta nodibināšanu Valmieras apstākļi manāmi uzlabojas. Divi gadus vēlāk, sakarā ar 1799. g. 24. janvāra visaugstāko pavēli, Valmierā uzceļ jaunu tiesas namu, to nododot maģistrāta vajadzībām. Bet vēl tad Valmierā ir 13 neapbūvēti gruntsgabali (wüste Hausplätze), uz kuŗiem pēc tam ar laiku paceļasniecīgas ēkas. Ziņas par Valmieras pilsoņu toreizējo sastāvu sniedz O. fon Hūns. Pēc viņa dātiem 1799. g. viskopīgā (gesamnte) pilsonība pastāv no 83 personām, no kuŗām 22 tādas, kas pieder ģildēm. Toreiz Valmierā novērojams liels ārzemnieku pieplūdums, kam liela nozīme, jo svešo lielākā daļa bij spējīgi amatnieki, kas izrāda dzīvu interesi panīkušās cunftes dzīves pacelšanai. No ieceļotājiem 9 no Sakšu provinces, 6 no Holšteinas, 12 no Prūsijas, 4 no Hanoveras, 4 no Švābu zemes, 4 no Zviedrijas.

Pilsoņu pašapziņai un kopsaderībai pieaugot, aizvien nepanesamāka kļūst necienīgā, jau simts gadus pastāvošā atkarība no Valmieras muižas. Šis muižas īpašnieks fon Lōvensterns iedomājas uz grāfu Oksensernu privilēģiju pamata baudīt tiesību ievākt no pilsoņu zemēm ik rudenā tā saukto desmito kūliti. Tikai 19. gadu simtenī šis nodoklis uz guberņas valdes pavēli atcelts.

No 81 namiem 1820. g. tikai 10 ir mūŗa. Cunftu lieta panīkusi un vietējie amatnieki pievienojušies citpilsētu cunftu amatiem. Pilsētas saimnieciskais stāvoklis nav labs, jo gada ienākumiem caurmērā 3624 papīra rubļus iztaiso, izdevumi tai pašā laikā sniedzās pie 5323 rubļiem. Parādu kopsumma iztaisa 7465 rubļus.

1835. g. Valmierā pēc 8. dvēseļu revīzijas saraksta ir 1639 cilvēki pierakstīti, to starpā 48 muižnieku kārtas, 59 tir-

*) Tā ziņo V. Heine savā grāmatā „Beiträge zur Geschichte der Stadt Wolmar“. Turpretīm L. f. Stryka „Beiträge zur Geschichte der Rittergüter Livlands“ ir teikts, ka ķeizars Pāvils Dūķeru muižu, kas līdz tam kroņa īpašums, atdāvinājis ģenerālim f. Germanim, kā mantiņi to 1810. g. ieķīlājuši grāfam G. Mengdenam.

gotāju kārtas, 523 cunftīgu pilsoņu kārtas, 415 vienkāršas pilsoņu kārtas, 463 brīvu strādnieku kārtas. Pēc policijas ziņām faktiskais iedzīvotāju skaits tikai 872, no kam 405 vīriešu kārtas.

1856. g. Valmierā ir 53 amata meistari, 29 zeļļi un 59 mācēkļi, tai pašā laikā Cēsīs ir 64 meistari ar 34 zeļļiem un 95 mācēkļiem.

Ievērojami Valmieras senā dzīvē bij viņas gadu tirgi, daudz lielākā mērā kā tas mūsu dienās. Šie bij: Matīsa tirgus 21. septembrī un Simjūda (Sīmaņa-Jūda) 28., 29. un 30. oktobrī. Tie ir lopu un krāmu tirgi. Tirgus laukums pie baznīcas aplkājās būdām un teltīm. Ievērojama loma te piekrita piebaldzēniem, kas te sabrauca ar saviem audekliem, vērpjamiem ratiņiem un sakām, kamēr smiltenieši tirgojās ar pašdarinātiem koka traukiem. Galvenie aitu uzpircēji bij piebaldzēni. Pārdodamos lopus novietoja visgaļām pa Rīgas ielu, tā kā pa to tādās dienās bij grūti cauri tikt. Šie tirgi zemniekiem bij tikpat kā kādi svētki, satikšanās un izpriecas vieta. Ievērojams bij arī Jurgu tirgus, kas galvenām kārtām bij zirgu tirgus.

Vidū Vārhuzena nams. Tam pa kreisi „Jaunā aptieka“, nodib. 1858. g.

Apkārtnes zemnieki tai laikā Valmierā iebraucot savus zirgus mēdza siet gar ielas malām pie sienā iesistām cilpām, pie kam vai katram bij sava zināma piesiešanas vieta.

Svētdienās pilsēta mudžeja vien no lauciniekiem, ar kuŗiem pildījās vecais dievnams, pēc tam arī veikali un krogi. Sētas bij pilnas laucinieku pajūgiem.

1861. g. Valmierā par birģermeistaru ir Kārlis G. Kordts, rātskungi Ernsts Aug. Dālberģs, Jēk. Fr. Vārhūzens (arī policijas kungs), zindikus un sekretārs ir J. Klēberģs, lielās ģildes vecākais ir Heinr. Ed. Tietjens, mazās ģildes vecākais ir Fr. Zilskijs, kases deputāts Ottons Jakobsons, archivars un policijas rakstvedis Kārlis Vārhūzens, kancelists Kulikovskis. Tas bij viss toreizējais pilsētas, ģildu un policijas sastāvs. Toreizējais bruģu tiesnesis bij Theod. bar. Krūdeners, notārs Ed. fon Erdmanis, protokolists Aug. Hartmanis, kancelists Krist. Maršners. Apriņķa tiesnesis bij Art. f. Freimanis, asesori fon Bergs un fon Gavēls, sekretārs Tuncelmanis fon Adlerflugs. Toreizējais apriņķa ārsts bij Kārlis Pētersens, pilsētas ārsts Herm. Girgensons, vecākais mācītājs Alfr. Valters, diakonmācītājs H. f. Braunšveigs, draudzes skolotājs Leop. Brēža, konfirmandu skolotājs un ērgelnieks Vold. Ulpe, krievu mācītājs prāv. Konokotins, apriņķa skolas inspektors Ferd. Bergs, skolotāji V. Grūns un G. f. Šuttenbachs, elementārskolotājs J. Švarcbachs, pilsētas meiteņu skolas priekšniece Matilde Remmeka.

Apriņķa pastmeistars J. H. Vinters, kroņa provianta magazinas uzraugs Michailovs.

1876. g. 1. decembrī birģermeistaru K. Kordtsu slimības dēļ uz paša lūgumu no amata atlaiž, viņa vietā apstiprina rātskungu Ed. Vittmani un ta vietā par rātskungu tirģotāju H. Treiju.

Baltijas Vēstnesis savā 1879. g. 39. numurā no 26. sept. ziņo: Valmierā 2. klasē par pilsētas vietniekiem ir ievēlēti: Dr. A. Eckardts — apriņķa ārsts, G. f. Fegezaks — bruģu kungs, H. Viegandts — kreistiesas asesors, P. Tamsons — feldšers, Ģiems — melderis, F. Müllers — podnieks, Essers — būvmeistars, Blauberģs — skroderis, Ballods — būvmeistars, Reingards — tirģotājs, J. H. Prāms — rātskungs, R. Müllers — mālderis, Karps — seglinieks, H. Spechts — podnieks un Štūrmers — maiznieks. Pirmā klasē ievēlēti: L. Antonius — pilsētas vecākais, aptiekars, J. Kleberģs — pilsētas zindikus un sekretārs, A. f. Samsons-Himmelsterna — kreistiesas sekretārs, kaufmaņi: M. Baumanis, A. Schwancks jun., J. Černevskis, R. V. Müllers, Zimrots, Elias, C. Daugullis, E. Henšels, Ed. Vittmans — birģermeistars, H. Treijs — rātskungs, Dālberģs — maiznieks, E. G. Treijs — grāmatu bodnieks.

No te nūpat minētiem latviešu tautības ir tikai: Tamsons, Essers, Blauberģs, Ballods, Elias, Daugullis.

Un 1883. „Baltijas Vēstnesis“ raksta, ka Valmierā 21. novembrī par pilsēlas domniekiem 3. klasē iecelti: beķeris Dālberģs, bruģu kungs f. Fegezaks, apriņķa tiesnesis f. Samsons, melderis Ģīms, podnieka meistars F. Müllers, namdaris K. Ballodis, mālderu meistars Vilholes, tirģotāji: E. Henšels, K. Daugullis un G. Henšels.

8. decembrī par Valmieras pilsētas galvu iecel aptiekaru Antoniusu un par viņa vietnieku Dr. Eckardtu.

Dažus aizrādījumus par Valmieru un viņas dzīvi pag. gadu simteņa četrdesmitajos gados sniedz ievērojamais Baltijas vācu rakstnieks Julijs Eckardts savā rakstā „Vidzemes klusā dzīve“ (Livländisches Stilleben), kurā viņš tēlo savas jaunības atmiņas par šo pilsētiņu, kurā viņš pats pavadījis savas jaunības dienas un kurās aprīnķa skolā viņš mācījies.

Skats uz Bīskapa grāvi.

Pēc Jul. Eckardta nostāsta Valmiera, šī mazā vientuļā pilsētiņa pie Gaujas krastiem, pirmās ar akmeņiem bruģētās ielas dabūjusi tikai pag. gadu simteņa trīsdesmito gadu beigās un ar tikai pēc gaŗām ķildām ar toreizējo veco, ietiepīgo birģermeisteru. Pilsētiņas ziemeļu pusē tās beidzamā ēka bijusi tā sauktā „kavente“, kuŗas priekšā stabs ar nabaga Lācara bildi. No ievērojamām ēkām toreiz nav nevienas citas, kā tikai vecais dievnamš, kā mūŗos daudz gadus atskanēja tā vīra (Dr. Ferd. Valters) balss, kuŗa runai visa zeme ar godbijību klausījās. Tā bijusi raiba ķņada ap baznīcu, kad ķesteris Ruģēns pie tās bij pasludinājis, ka mācītājs atkal atģriezies no tālās galvaspilsētas un pats būs sprediķi teikt. Skolas nama priekšā gaŗās rindās stāvēja brašās zemnieku sievas ar savām baltām, augstām, stērķelētām muslina cepurēm. No šī nama augštāva skolas inspektors Pachts, kas arī izpildīja

baznīcas kantora vietu, gaidīja mācītāja atbraukšanu savā mazā, divu melņu vilktā kalešā.

Iepretim baznīcai pacēlās kāda vēl nepabeigta mūra nama četras cīenas. Te stāvēja daiļās lauku jaunavas ar savām vaļējām matu pinēm, kuņģās iepītas sarkanas vilnas lentas, vērsot uz sevi puīšu vēriņos skatus.

Šīm četrām nepabeigtām sienām ir sava ievērojama vēsture. Viņas cēlis mazās gildes vecākais Šreibers, ar nolūku te, taisni pretim baznīcai, ierīkot krogu. Bet tā kā pret to augstā rāte cēla iebildumus, tad baznīcas virspriekšnieks izdabūja būves apturēšanu, kuņģai tad sekoja gadiem ilga prāva, skaldot pilsētu divās naidīgās daļās.

Pilsētiņā valdīja īsti liberāls gars. Viņas „klubā“ vakaros pulcējās gan muižniecība, kas pastāvēja no bruģu kunga Fitinghofa un kāda „stātsrāta“, kā arī dažiem apkārtnes muižniekiem, vietējā inteligence un ievērojamākie pilsoņi, lai tur patīkami laiku kavētu. Kopš vecā, savam amatam maz piemērotā, bet toties iebildīgā birģermeistara (gan Grūbes) nāves pilsētiņas lietas vadīja tās zindikus ar krietno policijas rātskungu (Vārhūzenu).

No pilsētiņas pilsoņiem Eckardts piemin veco, par admirali iesaukto podnieku Spechtu, atslēdznieku meistaru Lange, kas plaši bija pazīstams kā labs runātājs pilsoņu sapulcēs. No kāda tautību naida toreiz vēl neko nezināja un nekad nebija dzirdēts, ka abi Vasiļi, tiklab „melnais“, kā „sarkanais“, vai arī tirgotājs Karitons Bobiļevs kautkad būtu žēlojušies par kādu viņa tautai nodarītu pārestību. Pēdējais, kaut gan citād krietns savā darbā, bija pazīstams kā liels dzērājs. Žīdi Valmierā nepavisam nebija sastopami, pateicoties tā sauktam žīdu ķērājam no vietējiem tirgotājiem dotiem ļoti stingriem rīkojumiem.

Klusu un mierīgi aiztecēja dienas. Trešdienās parasti tā dēvētais filosofiskais vakars mācītāja muižā, piektdienās šacha vakars pie ārsta, pirmdienas un ceturtdienas vakaros mēdza pulcēties musē uz kāršu spēli un avīžu lasīšanu, kas pienāca divreiz nedēļā. Visvairāk mēdza interesēties par Angliju un par Danielu O' Konnelu, šo lielo aģitatoru un dienas varoni, par Kobdena cīņām par labības likuma atcelšanu. Angļu valstsvīrs Roberts Pils (Peel) bij daudz cildināts. Pašu zemes dzīvē toreizējos Valmieras diženākos visvairāk interesēja skolotāju zemināra nodibināšana Valmierā, kā arī sātības biedrības. Prieks par zemināru un tā sekmēm bij vispārīgs, viņa pirmajie audzēkņi bij vispār iecienīti mājiskolotāji. Iedomājās, ka ir jauka lieta, ka „nabaga zemnieki“ ar ko dabūn mācīties. Bet par to, ka šo zemnieku nabadzība un posts ir visas zemes kauns, kā arī par to, ka civilizētas zemes pienākums ir rūpēties par tautas izglītību, par to gan retais kāds bij skaidrībā.

Visu prātus valdzināja agitācija sātības biedrību labā, kā arī beidzot viņu nožēlojamais gals. Vēl pirms 25 gadiem valdīja zemnieku vispārīga paraša, pēc vasaras grūtiem darbiem rudenī un ziemā nodoties degvīna dzeršanai. Nebij tālab ko brīnīties, ka visi tautas draugi un it īpaši daudzi Vidzemes mācītāji, karsti uztvēra Anglijas un Amerikas vadošo sātības kustības ideju, stājoties dedzīgi pie sātības biedrību nodibināšanas. To biedriem bij jādod svinīgs solījums atturēties no alkohola lietošanas. Sākumā šai kustībai bij ārkārtīgi lieli un svētīgi panākumi. Bet tā kā daļa muižnieku bij tanīs ieskatos, ka šī kustība apdraud viņu intereses, tie sāk visiem līdzekļiem to apkarot un valdošo aprindu acīs nomelnot, kas beigās noveda pie šīs svētīgās kustības vajāšanas un pat noliegšanas. Stāsta par kādu augsti stāvošu kungu, kas tieši caur degvīna ražošanu bagāts kļuvis, ka tas pat nav kaunējies savus atturībai piegriestos zemniekus ar visiem līdzekļiem piedabūt, atkrīst no sātības biedrības un beidzot, ar šnaba pudeli savā rokā, tos atkal krogā ievest. Arī Valmieras mācītājs (Ferd. Valters) šo kustību savā draudzē sekmēja, bet ar zināmu mērenību.

Zemināra dibināšanas un sātības biedrību laikā sākās luterāņu garīdzniecības cīņas ar Hernhuti. Arī tas valdzināja valmieriešu prātus.

Tālāk Eckardts skaņ arī zemnieku toreizējo bēdīgo stāvokli. Gadi toreiz neauglīgi. Tai gadā, kad kustība par aiziešanu uz „silto zemi“ sasniedz savu augstāko pakāpi, kas noved pie atklātiem nemieriem un viņu nedzirdēti bargās apspiešanas, vai cauru vasaru lijš lietūs, kamdēļ labība uz lauka jau sapuvusi un izceļas uz laukiem liels trūkums. Zemnieki atkal un atkal plūst pilsētā lai izlūgtos maizes riecenu vai bļodiņu putras. Un pilsēta un viņas iemītnieki atbalsta zemniekus ar devīgu roku. Visur kļīst baumas par soda ekspedīciju bargo rīcību.

Kādā vecā vācu laikrakstā lasāms šāds Valmieras tēlojums: „Klusa miera un tiksmainas omulības dvaša izlejas ap 19. g. s. vidū, pār šo mazo, pieticīgo pilsētīņu, kuŗā ikviens svešnieks, kas likteņa šurpu sviests, isā laikā varēja justies labi un patīkami. Ar īsti patriarchālisku viesmīlību viņam atdarījās visu durvis, uzņemot svešnieku kā dzimtas locekli. Šini ziņā sacenšas mācītāja muiža ar doktorātiem un aptieku, un idiliskā Lucas sala, kuŗu toreiz apdzīvoja baroniete fon Fitinghofa, negribeja jau minētiem pakaļ palikt. Klubs bij visām šķirām viesmīlīgi atvērts, ekonoms viņā bij „vecais Krauze“. Visur valmierieši toreiz bij pazīstami kā kaislīgi medinieki, kam par iemeslu gan apkārtnes plašie meži, kuŗos toreiz vēl bij sastopami pat lāči un vilki, kuŗos ganījās brieži, kur medņi karstās ilgās dziedāja savas milas dziesmas...“

7. Topogrāfiskas ziņas par Valmieru.

Dažkārt domā, ka senos laikos, it īpaši ordeņa laikā, Valmiera bijusi ievērojami lielāka kā tā bija 19. gadu simteņa beigās. Tādi ieskatī nav pamatoti. No zemes klēpī vēl atlikušām viduslaiku mūru atliekām spriežams, ka Valmiera arī ordeņa laikā bijusi neliela. Vecās pilsētas mūri sākās uz dienvidaustrumiem no baznīcas uz Gaujas krasta pusaugstuma, vilkās tad līdz „Stārķa ligzdas“ bastejai, tur, kur tagad Jura iela iznāk uz Gaujas tiltu un no turienes līdztekus tagadējai Bastiones ielai līdz pilsētas ziemeļrietumos gulošai „zilai“ bastejai. No turienes gar Rātes upi tālāk līdz pilij. Veco mūru atrašanās vieta pēc veciem plāniem sīki noteicama. No vārtiem dokumentāriski pierādami vienīgi Rīgas vārti rietumos un Tērbatas vārti ziemeļaustrumos. Attiecībā uz torņu skaitu, viņu veidu un lielumu, trūkst skaidru ziņu. Skaidrību šīnī ziņā varētu dot vienīgi Valmieras 1634. g. plāns. Pēc 1647. g. plāna tagadējā Gaujas tilta tuvumā gan atradies četrstūru tornis. Ļoti vecais Bīskapa grāvis*) jau toreiz nes šo nosaukumu. Kautkur teikts, ka viņš rakts ap 1500. gadu, lai nosausinātu starp Tilcēnu un Kokmuižu atrodošos purvus. Varbūt arī tālab, lai Rātes upei pievestu vairāk ūdeņa uz tās celto dzirnavu dzīšanai, kā arī pils un pilsētas apcietinājumu grāvju pildīšanai ar ūdeni. — No 1647. g. plāna redzams arī tas, ka Lucas salu ar pili savienojis dzirnavu dambis, kas vēlāk nolīdzināts. Tagadējais Valtera kalniņš, kas nosaukts Valmieras lielā dēla bīskapa Valtera vārdā, kuŗa vecākiem turpat līdzās bijušas mājas, kas vēl tagad tur stāv, toreiz bijis ar palisadēm nocietināts. Pie pils piederējuši vairāki dārzi. Līdz 1647. g. arī Lucas saliņu izlietoja kā dārzu, bet pēc tam viņu sāka nocietināt. Pilsoņu dārzi (kāpostu dārzi, kā dažkārt viņi apzīmēti uz veciem plāniem) pa lielākai daļai atradās Rīgas vārtu priekšā, pa daļai arī pilsētas ziemeļos, tagadējās mācītāja muižas tuvumā. Šīnī apvidū, vairāk uz Bīskapa grāvja pusi, atradās mācītāja un diakona zemes. Tur arī bendem bija savs gabals zemes**), pie kuŗa arī tiesas vieta — Karātavu kalns. — Rietumos Valmiera bija stipri nocietināta. Profesors J. A. Brandts, kas kā kādas sūtniecības dalībnieks 1670. g.

*) Liekas, ka Bīskapa grāvis rakts tanī laikā, kad pār Valmieru poļu laikā valdīja Cēsu bīskapi un gan bīskapa Ata Šenkinga valdības laikā. Cik spriežams, Šenkingš savā garā valdīšanas laikā daudz darījis viņam padoto muižu un zemnieku stāvokļa pacelšanas ziņā. Tāpat, kā senos laikos muižas mēdza nosaukt viņu nodibinātāju vai arī lietotāju vārdā, tāpat arī bīskapu laikā rakto lielo grāvi tauta itin saprotami nosauca par Bīskapa grāvi. Arī Lucas salas senais nosaukums ir Bīskapa kalns, kamēr tagadējais nosaukums droši vien cēlies no kāda viņas citreizēja īpašnieka vai lietotāja vārda.

**) Valmieras pilsētas 1912. g. budžetā par „bendes zemi“ apzīmēts 3 desetīnas liels zemes gabals starp Beates un Jēru muižām.

caur Valmieru uz Maskavu ceļoja, stāsta, ka, lai varētu Valmierā iekļūt, vispirms jāiet pāri sausam grāvim, tad pāri ar palisadēm nostiprinātam valnim, tad atkal pār sausu grāvi un valni un tad caur Rīgas vārtiem. — Olearijs un pēc tam Ceillers, stāsta, ka pilsoņu namu lielākā daļa bijusi no koka un daži no viņiem pieslējušies veciem mūriem. Strauss, kas 1668. g. Valmierā bijis, novērojis, ka pilsētas mūris vēl puslidz labi uzglabājies. Turpretim 18. gadu simteņa beigās viņš jau gluži sakritis, kalab Broce, kas 1790. g. Valmierā bijis, no pilsētas mūriem vairs tik necīgas atliekas Gaujas malā atradis. 19. gadu simteņa beigās seno mūru atliekas vairs tik zemē. novērojamas, kā cietuma ēkas tūvumā*) un arī pie Gaujas. Senie mūri bijuši 3½—4 metrus biezi.

Gauja pie Valmieras: „Stāvie krasti“.

Valmieras vecākā iela ir Rīgas iela, kas sākas pie tirgus laukuma un iet no austrumiem uz rietumiem. Bez šīs galvenās ielas no senām, vēl tagad pastāvošām ielām mināmas Juŗa, Bastiones, Ravelīnas un Brūveru ielas. No vecākām ēkām vairs nekas nav atlicies, izņemot sv. Sīmaņa baznīcu. Vai arī senāk rātes nams atradies pie tirgus laukuma, vairs nav pierādams.

Bez tiem zviedru laikos pagatavotiem pilsētas plāniem uzglabājies arī kāds krievu laikā no Cabeļa pagatavots pilsētas plāns, kurā minēti ielu senie nosaukumi, kas ap 19. gadu simteņa vidū jau bija pilnīgi aizmirsti. Pēc šī plāna Valmieras namu un dārzu kopējā platība toreiz (1791. g.) iztaisa 2467¾

*) Kad neilgi priekš pasaules kara grāmatu spiestuves īpašnieks P. Skrastiņš uz Rīgas ielas, cietuma ēkas tūvumā cēla jaunu namu, tad pagrabus rokot atdūrās uz biezu vecu mūru atliekām, kas varbūt bija seno pilsētas mūru atliekas.

rūtes. — Caur apkārtējo muižnieku patvarīgo un pretlikumīgo piesavināšanos pilsētas zemes ievērojami samazinājušās. Ap 1785. g. it īpaši ar Valmieras muižas īpašnieku Lōvensternu un Kokmuižas īpašnieku, virsleitnantu fon Hartvisu, izceļas asas ķildas pilsētas zemes īpašumu dēļ. Vēl ap 19. gadu simteņa vidū un pat vēl pēc tam turpinājas ķildas un pat prāvas ar minēto muižu īpašniekiem par patvarīgi atņemto īpašumu atdabūšanu. Ņemot vērā rātes stingro uzstāšanos un guberņas valdes atbalstu, muižniekiem vairs neizdevās piesavināties tālākas pilsētas patrimoniālapgabala zemes. 18. gadu simtenī it īpaši pilsoņu prātus uztrauc dzirnavu diķa uzstādīšana zem pašas pilsētas, ko izved Valmieras muiža.

18. gadu simteņa beigās Valmierā sākas rosīgāka dzīve. Paceļot viņu par apriņķa pilsētu, viņā apmetas uz dzīvi vairāki ierēdņi.

Gauja pie Valmieras: „Dīvala pussala“ (vecāks uzņēmums).

Vēl te jāaižrāda, ka uz Rīgas un Bastiones ielu stūra pie tagadējā cietuma ēkas ielas malā ir akmens, kuņā iekalts gada skaitlis 1790. Nav zināms kamdēļ šis akmens tur likts.

Par piemiņu Gaujas tilta celšanai 1865. g. Gaujas kalnā, Juŗa ielas malā līdz bijušam Zilskā namam akmeni iekalts minēts gadu skaitlis.

Mācītājs Alfr. Valters 1873. g. Valmieras senos apcietinājumus tēlo sekošā kārtā:

Uz pilsētas vaļņiem ienaidniekam pretim rēgojās sešas bastejas, no kuņām divas bez nosaukumiem. Viena no viņām uz tagad tā sauktā vaļņa, otra Dr. Petersena (vēlāk Maršnera mantinieku) dārzā, kur stāv liepa un ved ceļš lejā uz aploku. Ejot no turienes gar Rātes upi uz augšu, nonākam pie trešās, tā sauktās Tērbatas bastejas tagadējā Krauzes (tagad Latv. b-bas) dārza stūrī līdz pašai ielai. Ceturtā ir tā sauktā „Zilā“

basteja slimnīcas dārzā. Piektā atradās Galkina (vēlāk Eliasa, vēl vēlāk Kampes) nama stūrī un saucās par Rīgas basteju. Sestā, beidzot, atradās tā sauktā Zūra stūrī, kur senāk pakāpen vedā uz Gaujas tiltu un saucās par „Stārķa ligzdu (Storcken Nest).

Uz Rīgas pusi cietoksni aizsargājis dziļais pilsētas grāvis, kas sākās no Rātes upes ap to vietu apmēram, kur tagad (1873.) Funka un Zolmaņa nami, virkās tālāk gar mazo ieliņu, kas ved caur Krauzes dārzu, pāri ielai, virzienā uz Caka nama pusi, no turienes tālāk tai pašā virzienā, kāds ir ielai šinī vietā, projām līdz Gaujai. Aiz vaļņa uz Rīgas pusi atradās pilsoņu dārzi, katrs 75 zviedru olektes garš un plats.

Līdz pat 1866. gadam satiksmi pār Gauju pie Valmieras uzturēja vienīgi tā sauktais „rāmis“, kas atradās kādas asis lejpus tagadējā tiltā. Šāda veida satiksme bijusi ļoti apgrūtināta un prasījusi daudz laika. Sevišķi grūti bijis aukstos pavasarā, rudens un ziemas vakaros, kad pārcēlājs, kas dzīvoja Kauguru pusē (Pārgaujā), sala dēļ uzturējās savā mājā. Te nu nācies daudzreiz ilgi kliegt, iekams rāmnieks to sadzirdējis un cēlies pāri. Sen jau lolotās domas par tilta celšanu piepildījušās vēl tikai 1865. g., kad vienojās, ka tiltu cels Kauguru muižas toreizējais īpašnieks grafs Mengdens, kam arī piederēja rāmis. Viņa pilnvarotais, barons Gustavs Krūdeners, kam muiža ar bija iekļāta, 1865. g. sākumā no guberņas valdes izņēma būves koncesiju. Būves darbus uzsāka 1865. g. pavasarī un beidza 1866. g. vasarā. Atklāšanas svētki bija ļoti svinīgi, ļaužu bija saplūdis milzīgs vairums, tilts bagātīgi pušķots zaļumiem un karogiem. Turēja daudz runas, kuŗās izplūda prieks un sajūsma. Tilta cēlējs bija Valmieras pilsonis, arhitekts Ferd. Meyers (kas ar cēlis kurlmēmo slolas namu).

Rakstot par Valmieru, nevar nepieminēt arī Gauju, kas nāk no Vidzemes vidienas augstumiem. Te viņas šūpulis augstu kārts, jo brašais Alauksta ezers, no kuŗa Gauja uz Vecpiebalgas un Nētķenu robežām iztek, stāv 204 metrus virs jūras spoguļa. Sākumā vēl neievērojams, niecīgs strauts, Gauja strauji dodas nezināmā tālē. Savā brīnīšķīgi izlocītā gaitā un 355 verstes garā ceļā viņa tek caur četriem Vidzemes apriņķiem, neskarot vienīgi Madonas apriņķi, caur 22 baznīcas draudzēm, uzņemot lielā skaitā mazākas vai lielākas pietekas. Pēdējo starpā visbrašākā un straujakā ir Tirza, kas izceļas tikai verstes astoņas no Alauksta pie Klētskalna Mēdzulas pagastā, turpat 800 pēdas augstumā.

Kaut gan Gauja tek vienīgi pa Latvijas zemi un īsā gabalā gar to, viņa tomēr nav tīrasiņu latviete, jo līdz ar Melnupi viņa sevī uzņem igauņu ūdeņus.

Ja, apbrīnojama ir Gaujas tecēšana, jo, kad viņa nonākusi pie Cēsim un tai jau trīs ceturtdaļas ceļa aiz muguras, viņa tikai 35 verstes atstatu no sava šūpuļa — kalnezera

Alauksta. Nav gan otras upes vairs pasaulē, kas šinī ziņā varētu mūsu Gaujai līdzināties.

Kad Gauja pie apmērām 225 verstes gaŗā ceļojuma nonākusi pie Valmieras, viņas ūdens spogulis vasarā vairs tikai 70 pēdas augstāks par jūras spoguli. Un maz kas vairs manāms no viņas pirmatnējā straujuma, rāmi un tikko manāmi Gauja tek vasarā gar Valmieru. Bet vismaz reiz gadā, pavasarī, viņa mums parādās savā varēnumā un cēlumā, tad kad tā nomet ziemas važas, kad viņā no malu malām strauji saplūst saules staru kausētā sniega ūdeņi. Varēnu skatu Gauja valmieriešiem sniedza 1922. g., kad pavasaŗa plūdos ūdens viņā sacēlās tik augstu un draudoši, kā tas beidzamos sešdesmit gados vairs nebij piedzīvots.

„Tilta māja“, kur dzīvoja muitnieki, ar „slagbomi“, nodedzināta 1919. g. maijā, lieliniekiem atkāpjoties.

Gauja un Valmiera — daba un cilvēku roku darbs — stāv tuvu viena otrai. Kas būtu Valmiera bez Gaujas? Liels notikums Valmieras klusajā dzīvē ir ledus iešana un pēc tam plōstu iešana. Rudeni pa Gauju lejup plūstošie viŗņi pieteic ziemas sākumu. Ap Gaujas senāk tik meŗu bagātām pakalnēm, ap viņas stāviem krastiem, ap

viņas vēriem un krācēm, saistās tik daudz romantisma un dabas krāŗņumu.

Valmieras Sv. Simaŗa baznīca jau turpat 650 gadus stāv savā vietā uz Gaujas augstā krasta. Bet kas ir šis vecums un šie nedaudzie gadu simteŗi pret vecās un tomēr mūŗam jaunās Gaujas gadu tūkstoŗiem. Gauja varētu stāstīt visu Valmieras gāŗumu un par viņas tapŗanu. Gauja pieredzējusi Valmieras labās un ļaunās dienas, redzējusi viņu degam un drupās krītot un allaŗ atjaunojoties.

1648. g. noturētā Vidzemes landtagā Dav. f. Rozenfelds iesniedz projektu par Gaujas pārvērŗanu par kuŗoŗanai nodeŗīgu upi. 1850. g. Valmieras tirgotājs Pet. Jankavs ceļ 6 liel-laivas preŗu nosūtŗšanai pa Gauju, Rīgas jūras lici un Daugavu uz Rīgu. Gan pirmais mēŗinājumus izdodas apmierinoŗi, bet Gaujai piemērotās seklās liel-laivas ir bīstami jūŗā sūtŗt, kāpēc ŗo mēŗinājumus pārtrauc.

8. Valmieras evaņģ. luter. draudzes mācītāji.

Ziņas par Valmieras draudzes mācītājiem līdz pat 17. gadusimteņa otrai pusei ir ļoti trūcīgas. No katoļu priesteriem min Heinrichu Stoepu ap 1467. g. un Herm. Ronnenburgu ap 1508. g. Ap 1600. g. kāds Hermanis, par ko Rīgas burmeistars Niklas Ecke 1601. g. janv. raksta hercogam Kārlim, vēlākam zviedru ķēniņam Kārlim IX.: „Valmieras baznīcas kungu Hermani es nepazīstu, bet es gribu cītīgi par viņu ievākt ziņas un dažkārt viņu raudzīt pierunāt atnest savu nodomu. . .“ 1613. g. pie Valmieras baznīcas minēts katoļu priesteris Olavs Alginus.

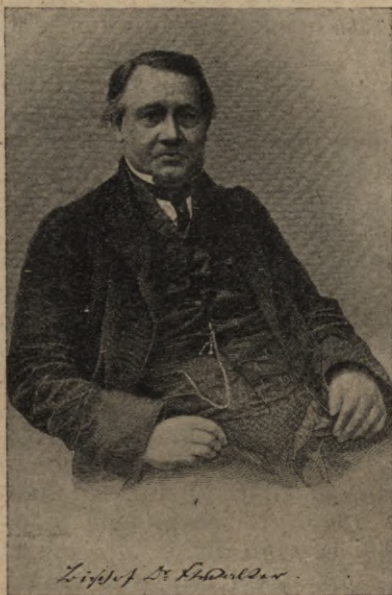
No luterāņu mācītājiem 16. gadusimtenī zināmi: Aleksandrs Kupferšmidts ap 1566. g. un Joachims Mezekavs. Kad krievi pēc īsas apsēšanas 1577. g. ieņem Valmieru, Mezekavu, izģērbtu un izplēstām rokām, piesien pie krusta, kur viņš top šausts, piespiežot to sprediķot.

Ap 1640. g. Valmierā par mācītāju ir Joh. Kažēnijs, vēlāk ar prāvests, mirst 1657. g. ar mēri. Viņa dēls ap 1670. g. Valmierā ir birģermeistars. Kažēnija pēcnācējs ir Dāvids Reineke, kas ienākot atrod visu draudzi no kaŗa un mēŗa izpostītu. Sākumā dzīve viņam ļoti grūta. Dzimis viņš Vidzemē un vēlāk to ieceļ arī par prāvestu. Baznīcas protokolā 1688. g. 29. jūnijā teikts: „Mācītājs D. Reineke nesen kā miris. Tā kā viņa pēcnācējs vēl nav izraudzīts, viņa atraīne Elizābete ar savu znotu Londenbergu vēl dzīvo mācītāja muižā. Viņai, Tērbatas profesora Oldenburga (agrākā Valmieras rektora) meītai, nācās kaŗa briesmas divreiz pārciest, jo viņa mirst Valmierā vēl tikai 1720. g.

Nākošais mācītājs ir Jānis Neuhauzens, kas dzimis Libekā 1645. g. Kad grāfs Eriks Oksensērna 1674. g. Valmierā nodibina diakonātu jeb pēcpusdienas mācītāja amatu, Neuhauzenu aicina par pirmo diakonu. 1678. g. viņš pieņem mācītāja vietu Cēsīs, no kurienas 1688. g. viņu aicina atpakaļ uz Valmieru par mācītāju. 1693. g. viņu ieceļ prāvesta amatā. Neuhauzens mirst 1695. g. Nākošā gadā par mācītāju ieved Magdeburgas apgabalā Vācijā 1636. g. dzimušo Jāni Nik. fon Hardungenu. No 1660.—1665. viņš bijis mācītājs Rēvelē, pēc tam Raugas draudzē, Tērbatas apriņķī. Vai uz Valmieru atnākot viņš latviešu valodu saprot, ir liels jautājums. Drīz pēc viņa pārnākšanas uz Valmieru, zibens iesper mācītāja muižā, nodarot lielus zaudējumus. Atkal 1698. g. zibens iesper mācītāja muižas rījā, to nodedzinot. Arī baznīcas tornī zibens iesper, zaudējumus tomēr nenodarot. Mācītāja muižas zemnieku dēļ, viņam rodas nepatīkšanas ar virskonzistoriju un kroņa muižu pārvaldi. Viņš Varītes saimnieku izlicis no viņa mājām, par ko 1698. g. virskonzistorija viņu sauc pie atbildības. Pusjūdzi no Valmieras uz Kokmuižas pusī, pie lielā

Rīgas ceļā, viņš ceļ krogu ar stadalu, lai tur iekārtotu alus pārdošanu. Par to Kokmuižas kungī viņu apsūdz ķēniņa vietniekam Rīgā, lūdzot to, lai tas prāvestam pavēlētu krogu ar stadalu noplēst. Viņa sieva Valmierā starp citu tirgojas arī ar degvīnu.

Jaunībā J. Hardungens esot kalpojis jātniekos. Nemierīgo laiku dēļ, allaž viņš gatavībā turējis sedlotu zirgu un pielādētas pistoles, lai ienaidniekiem tuvojoties paspētu izbēgt. Kad 1702. g. 15. augustā Valmieru pārsteidz ienaidnieku kaŗaspēks — krievi, f. Hardungens sēžas zirgam mugurā, lai dotos pāri Gaujai un izbēgtu. Bet te viņu sniedz kazāku lodes. Viņa atraitne Emerencija Sofija, dzim. Kaibel, viņa liķi caur Rīgu nogādā uz Pērnavu, kur to apglabā.

Bīskaps Dr. Ferdinands Valters.

Hardungena vietā 1704. g. 8. maijā par mācītāju ievēd Miķeli Klembkenu, kas dzimis prūšu zemē. Bet jau ta paša gada 4. jūlijā, krievi viņu līdz ar citiem Valmieras iedzīvotājiem aizved projam gūstā. Viņa sievas tēvs, Joh. Neudāls, 18. jūlijā 1704. g. griežās pie ķēniņa vietnieka Rīgā ar lūgumu, palīdzēt viņa meitai, gūstā aizvestā mācītāja Klembkēna sievai, kas ar 4 sīkiem bērniņiem esot lielā trūkumā.

Tikai vēl 1722. g. Klembkenu krievi atlaiž no gūsta. Atgriežoties Valmierā viņš savu vietu atrod ieņemtū. Gan viņš iesniedz lūgumu baznīcas valdei, lai mācītājs Neuhausens savu vietu atdotu viņam. 24. maijā 1722. g. sanāk kopā draudzē kungī: baznīcas priekšnieki Bachmanis un Menzenkampfs, Reuterns, Ottonis, Reinekens, virskomisārs un landrāts, lai apspriestu, ko darīt ar Klembkenu, kas pēc 18 gadiem atkal atgriezies savā draudzē. Viņu lēmums noraidošs. Neuhausens draudzē esot iecienīts, kālab arī turpmāk viņam jāpaliek savā vietā. Klembkēns mācītāja vietu atrod Evelē, pēc Burtniekos, kļūst arī par prāvestu un mirst 1741. g. Kā gūstniecības laika piemiņu viņš valkājis gaŗu, gaŗu bārdū, ko arī paņēmis sev līdzī kapā.

Pēc Klembkēna gūstā aizvešanas Valmieras draudzi apkopj Tumannis, kas mērī mirst, pēc kam draudzi pa reizai

apmeklē kaimiņu draudžu mācītāji, kas tādās reizās apmetās Kokmuižas Kārļa muižā.

1711. g. uz Valmieru pārnāk Valkas un Lugažu draudžu mācītājs un prāvests Dāvids Reineke, kas dzimis Valmierā 1661. g. Arī viņš 1704. g. aizvests gūstā un tikai 1720 g. atsvabināts, pēc kam viņu aicina uz Valmieru. Te viņu ievēd prāvests Vīzeners, pie kam Reinekem nelabvēlīgi noskaņotais baznīcas priekšnieks, ārendātors Bachmanis, baznīcā sacēļ „tumultu“, kāda iemesla dēļ Reineke Valmieras draudzei griež muguru. Gan sakarā ar šo traci pats ģenerālsuperintendents Bruiningks no Rūjienas, kur patlaban izdara pārlūkošanu, ierodas Valmierā, lai nepatīkamo starpgādījumu izmeklētu, bet par šīs izmeklēšanas iznākumu nekas nav dzirdams.

Reineka pēcnācējs Valmieras draudzē ir Christians Gottholds Neuhauzens, senākā mācītāja Joh. Neuhauzena dēls, dzim. Valmieras mūc. muižā 1684. g. Izgadījies tik savādi, ka viņam un viņa tēvam abiem kā priekšgājēji bijuši Dāvidi Reineki Neuhauzens, pēc Rīgas licejas un Halles pedagogijuma apmeklēšanas, vispirms ieņem mācītāja vietu Dzērbenē. Joh. Heinr. Blocks, kas sniedz ziņas par Valmieras mācītājiem, par viņu izsakās, ka viņš bijis tas, kas pēc mēra laika Valmieras latviešu draudzē atkal reliģijas pamatus licis. Viņu tēlo kā uzcītīgu un darbīgu vīru, kas neatlaidīgi centies savas draudzes zemniekus modināt. Kauguru muižas ta laika aktīs, savkārt redzams, ka viņam kā šīs muižas ilggadīgam arendātoram, bieži vien dažādas sadursmes ar zemniekiem. Viņš izdod latviešu valodā grāmatiņu „Ceļš uz labklāšanu“. Vēlāk viņu ieceļ prāvesta amatā un par virskonzistorijas asesoru. Mirst viņš 1735. gadā.

Viņa pēcnācējs mācītāja amatā ir Friedrichs Justins Bruiningks (1735.—1746.), slaveni pazīstamā Vidzemes ģenerālsuperintendenta Heinr. Bruiningka dēls un dedzīgs Brāļu draudzes piekritējs un viņas lietu sekmētājs. 1741. g. viņš līdz ar savu laulāto draudzeni pilnīgi iestājas Brāļu draudzē, par kuņas priekšnieku Dienvidvidzemē viņu 1743. g. izrauga. 1736. g. Fr. J. Bruinkingu ieceļ Vidzemes virskonzistorijas asesora un prāvesta amatos.

Lai varētu Brāļu draudzes lietai vēl vairāk kalpot un pilnīgi tai nodoties, Bruiningks 1746. g. beigās, visiem negaidot un labprātīgi atsakās no visiem saviem amatiem, apmetoties Raunas Jaunā muižā, pie sava radnieka, šīs muižas arendatora, kapteiņa K. G. f. Gavēla. Pēdējais te ap sevi bij pulcējis lielā skaitā Brāļu draudzes piekritējus, gādājot viņiem par saiešanas telpām. Dažus gadus vēlāk Br. pārceļas uz Briņķu muižu, Brāļu draudzes toreizējo centru igauņu daļā. Apmeklējis vēl Hernhūtes brāļus Hemmersdorfā un Barbijā, Vācijā, viņš apmetas uz dzīvi savā 1761. g. iepirktā Veselavas muižā. Te viņš ceļ jaunu dzīvojamu ēku, ierīkojot tanī plašas

telpas Brāļu draudzes saiešanām. Viņš mirst 28. februārī 1774. g. Savus bērnus Fr. J. Bruiningks bij audzinājis pilnīgi Brāļu draudzes garā un tradīcijās. Tie un viņu pēcnācēji stāv tuvu Hernhūtei, kuŗas mācības iestādēs viņi audzināti. Arī Vidzemes vēsturē, kā zemnieku draugs un aizstāvis, pazīstamais brīvkungs Kārlis Aksels f. Bruiningks ir Brāļu draudzes draugs un sekmētājs.

Pēc Bruiningka atteikšanās uz Valmieru par mācītāju aicina Friedr. Gottlibu Hildi (1747.—1775.), kas dzimis Nītaurē, kā turienas mācītāja dēls. Mācās Rīgas licejā un Doma skolā, pēc kam palīga mācītājs pie Jēzus baznīcas. 1744. g. viņu ievēl par Ģērtrūdes baznīcas mācītāju, kur viņš savu teicamo sprediķu dēļ, gūst lielu piekrišanu. Valdība viņu aicina uz Valmieru, lai tur cīnītos ar Hernhūtes brāļu pārmērībām. Ar Brāļu draudzi, kuŗai piekrit arī diakona mācītājs Barlachs, viņam rodas domu starpības. Savus amata pienākumus viņš pilda uzcītīgi un draudzē ir iecienīts. Pie viņa mācās vairāk jauni mācītāji. Latviešu valodā viņš saraksta un izdod kateķismu „Ceļš uz mūžīgu labklāšanos“, kas sākumā gan atrod pretiniekus, bet vēlāk kļūst par vērtīgu mācības grāmatu. Viņu tāpat kā abus viņa priekšgājējus ieceļ prāvesta un virskonzistorijas asesora amatos. Viņš mirst 1775. g. Valmieras mācītāja muižā. Apglabāts viņš vecā kapsētā, kuŗu neilgi pirms tam pats iesvētījis.

Hildes pēcnācējs mācītāja amatā ir Mart. Gottlibs Agapētus Loders (1776.—1806.), dzimis Rīgā 1739. g. kā mācītāja dēls. Apmeklē Rīgas liceju, kur mācās pie pazīstamā vēsturnieka, Vidzemes kronikas sarakstītāja Joh. G. Arndta. Studē Hallē, pēc kam ir palīga mācītājs pie Jēkaba baznīcas. 1767. g. viņu aicina uz Rūjienu par mācītāja palīgu un 1770. g. uz Ādažiem par mācītāju. Te, pateicoties viņa gādībai, sagruvušās koka baznīcas vietā ceļ jaunu mūra dievnamu. Valmierā, kur viņu ievēl arī par prāvestu, viņš rūpējas par baznīcas izpuškošanu, par jaunām ērgelēm. Viņš, kā vēl neviens pirms tam, bezbailīgi ar Valmieras muižas un Kokmuižas īpašniekiem ved ilgu cīņu par baznīcas un draudzes īpašumiem. Latviešu valodā no viņa iespiesti daži sprediķi, kā arī kateķisms. Vācu valodā viņš sarakstījis vēsturiskas ziņas par Valmieras baznīcu un draudzi.

Spriežot pēc Lodera atzīmēm, viņš nododas arī savas mācītāja muižas apsaimniekošanai. Tā 6. nov. 1776. g. viņš atzīmējis savu 12 govju vārdus, kas pa daļai Ādažu mācītāja muižā audzētas. Vēl viņam 7 teles, 16 aitas. 1776. g. viņa ienākumi šādi: Rudzu pavisam 627 pūri, no kam mācītāja muižas tīrumos iekulti 413 pūri, no mācītāja muižas zemniekiem saņemti 70 pūri, no draudzes 144 pūri. Miežu iekūlums 512 pūru, bez tam no zemniekiem 70 p un no draudzes 144 pūri. Auzu iekults 44 p., no zemniekiem 58., no draudzes

108 p. Šis labības vērtību viņš pats aprēķina uz 949 valsts dalderiem. Dažādu citu ienākumu vēl 159 dalderi, kas kopā iztāsa 1108 dalderus. Algās par 1778. g. viņam iziet: virtuves meitai Mārei 3 dalderi, sievai Edai 3 d., sievai Mažai 3 d., istabas meitai Annai 3 d., Lielam Jāņam 3 d., Jēcim 6 d., pavāram Dāvidam 3 d. Bez tam kalponēm pa podam linu, 10 mārc. vilnas, 1 dald. pastalu naudas, pušiem pa 4 krekliem, 2 pāra linu un 1 pāra vilnas biksēm, ik pa 2 pāra diegu un vilnas dziju zeķēm, vienu gadu svārki, otru gadu kažoks.

1784. g. Loders atzīmējis, ka viņa kalps Pēteris no Nodieva, pienācis 1782. g., istabas meita Māre no 1781. g. no Kurļa, modere Mare 1782. g. no Kurzemes, Kača 1782. g. no Varītes. — Šķiet, ka viņa laikā nodibināts Mārtiņa kalns (Muižnieka mājas). Mārtiņkalna kalpa Mārča deputātam Loders izsniedz: 8 pūrus rudzu, 1 p. griķu, $\frac{1}{2}$ pūru zirņu, 3 p. miežu, $\frac{1}{3}$ p. kaņepu, 4 podus sāls, bez tam naudā 4 dalderus, $\frac{1}{6}$ pūrvietas linu zemes, pusādu pastalām. Kalps Jānis arī dabūn to pašu, bez tam suņa tiesai ar vēl 1 pūru rudzu. Loders atzīmē arī to, kas izsēts. Tā 1776. g. pavasarī lielceļmalas tīrumā izsēti 54 pūri miežu, 6 p. auzu, 2 sieki griķu, $1\frac{1}{2}$ p. balto zirņu, $\frac{1}{2}$ pelēko zirņu, $1\frac{1}{2}$ sieka linu sēklu. — Amata sākumā viņam 722 $\frac{1}{2}$ daldera lieli parādi, kas līdz 1688. g. visi nolīdzināti. Brālis H. Loders, vēlāk Jenā profesors, viņam parādā 1000 dalderus. Atzīmēti lielāks skaits Valmieras vācu tautības amatnieku, kas Loderam strādājuši. Auž viņam Brēžas un Ķiguļa vēveri, strādā arī Brēžas kurpnieks. — 1782. g. malku viņš pērk no Lugažu mežiem.

Loders vēl piedzīvo zemnieku nemierus Kauguru muižā 1802. g. un to nežēlīgo apspiešanu. Pateicoties viņa atzīmēm vēl izzināmi toreiz nošauto zemnieku vārdi.

Lodera pēcnācējs ir Joh. Vilh. Erdmanis (1806.—1824.), dzim. 1769. g. Austrumprūsijā, Likas (Lyck) pilsētā. Jau 1800. gadā viņu aicina uz Valmieru par diakonu. Mācītāja amatā viņu ieved pats ģenerālsuperintendents Sonntags. Viņš izpilda arī aprīņa skolotāja vietu. Mirst Valmierā 1824. g.

Viņam seko Dr. Jul. Valters (1824.—1830.), dzimis Valmierā 1794. g. kā aprīņa ārsta dēls, vēlākā biskapa Dr. Ferd. Valtera brālis. No Valmieras viņu aicina uz Tērbatu par dievvārdu zinību profesoru. Viņš mirst Tērbatā 1834. g.

Savu atvadīšanās sprediķi latviešu draudzē Jul. Valters tura Valmierā 31. augustā 1830. g. Šis sprediķis pēc tam iespiests atsevišķā grāmatā, kas iznāk divos izdevumos un saucas: „Beidsamais sprediķis, ko 1830. g. 31. August mehnescha deenā no savas draudses schķirdamees Walmeeras basnizā turreja Julius Walter lihds tam lam laikam Walmeeras draudses mahzitais, scho reis pee Tehrpatas augstas skolas deeva-vahrdu mahzitais“. Grāmatā aizrādīts, ka sprediķa

iespiešanai vajadzīgo naudu ziedojuši draudzes muižnieki, atvēlot ienākumu Valmieras draudzes skolai.

Pēc Jūlija Valtera aiziešanas, Valmieras draudzē par mācītāju ievēd viņa māsas dēlu un māc. J. V. Erdmaņa dēlu, Dr. Jāni Eduārdi Erdmani, kas no 1829. līdz viņa iesvētīšanai par vecāko mācītāju, izpilda Valmieras draudzes diakona amatu. Viņu jau 1833. g. aizsauc uz Vāciju par profesoru. Kopš 1839. g. viņš filozofijas profesors pie Halles augstskolas.

Dr. J. E. Erdmaņa pēcnācējs Valmierā ir Dr. Ferdinands Valters. Viņa tēvs ir ārsts Herm. Valters, kas dzimis Rīgā 1757. g. kā tirgotāja Vilh. Valtera un Sv. Jēkaba baznīcas mācītāja Helinga meitas dēls. Studijas pabeidzis, jaunais ārsts apmetas Rīgā, kur apprecē lauksaimnieka Valtera meitu Elizābeti, pēc kam 1785. g. pārceļas uz Valmieru.

Nams Bruņinieku ielas galā, dārzā, blakus Valtera kalniņam un iepretīm Lucas muižīnai, kurā dzimis bīskaps Dr. Ferd. Valters.

Te uz kādas paaugstākas vietas, ierobežotas no Gaujas un tās pietekas Melnupes (Rātes upes), starp vecām bastejām, dziļiem vaļņu grāvjiem un ordeņa pilsdrupām Herm. Valters sev ceļ namu. Šis viņa, no skaistiem priežu kokiem, celtais vienstāva nelielais nams stāv vēl mūsu dienās, apaudzis ar meža viņu. Te šaurās telpās piemājoja plaša ģimene. No šī nama zemām istabām pasaulē iziet diženu cilvēku dzimums.

Šinī namā, 1801. g. 30. septembrī dzimst Ferdinands Valters, kā Dr. Herm. Valtera un viņa laulātas draudzenes 13. bērns.

Kad 1806. g. rudenī Valmierā un plašā apkārtnē šausmīgos apmēros plosas tīfa epidēmija, viņai par upuri krit nevien

Ferdinanda tēvs, bet arī vecākais brālis, arī ārsts, kas steidzas tēvu dziedināt. Vēl tikai 6 gadus vecais Ferdinands un vēl divi jaunāki bērni paliek krietnās un gādīgās mātes ziņā un audzināšanā.

Jaunais Valters apmeklē toreizējo Valmieras aprinķa skolu, studē Tērbatā un Abo pilsētā Somijā, kur iegūst filozofijas doktora gradu, pēc kam zināšanas papildina vēl dažās Vācijas labākās augstskolās un tāļos ceļojumos. Apbalvots ar zināšanu un dziļas izglītības mantām viņš atgriežas dzimtenē.

1829. g. viņu iesvētī Ādažu draudzē par mācītāju. Te viņš dodas laulībā ar Katr. Fovelīnu, te viņš pavada laimīgus gadus. Ar savu silto, milestības pilno sirdi viņš vienlīdzīgi tuvojas bagātiem un nabagiem. Pat niecīgais rokpelnis viņā rod laipnu pretimnākšanu. Viņš valdzina savas draudzes locekļu sirdis. Viņš rūpējas par nabadzīgiem bērniem, pulcējot viņus mācītāja muižā un algojot viņiem skolotāju.

Ilgi Valterim nav lemts Ādažos palikt. Viņu 1833. g. aicina uz viņa dzimto Valmieras draudzi, kur no mācītāja amata atstājies un uz Vāciju par profesoru aizgājis viņa māsas dēls J. Ed. Erdmanis.

Valmieras draudzē Valters sparīgi stājas darbā. Ņem savās rokās mājas mācības vadību, kārtīgi apmeklē visas savas draudzes mājas, pārklaušina bērnus un pat pieaugušus, līdz 40 gadus vecumā. Censās iepazīties ar ikvienu ģimeni, pat ar katru savas plašās draudzes locekli. Viņš nodibina lūgšanas namus, kuŗos pats vada lūgšanas. Ik svētdienas pēc dievvārdu beigām Valters ap sevi pulcē draudzes vecākos, pārrunā ar viņiem trūcīgo, nespējnieku, vārguļu un slimnieku kopšanu. Cīņai ar dzeršanu un zagšanu viņš dibina biedrības, atturības, tikumības un kārtības sekmēšanai. Visiem viņš caur savu personu un savu dzīvi dod labu priekšzīmi.

Nesaudzīgu un sekmīgu cīņu Dr. Ferd. Valters ved pret hernhūtismu, piesavinoties saviem lūgšanas namiem to, kas brāļu draudzē labs un teicams. Viņa draudzē nerodas neviens, kas ticētu krietniecības kārdinošiem, viņoņiem solījumiem. Bet par velti viņš cīnās pret krievu baznīcas celšanu Valmierā, kuŗā krietniecīgos var vai pie rokas pirkstiem saskaitīt.

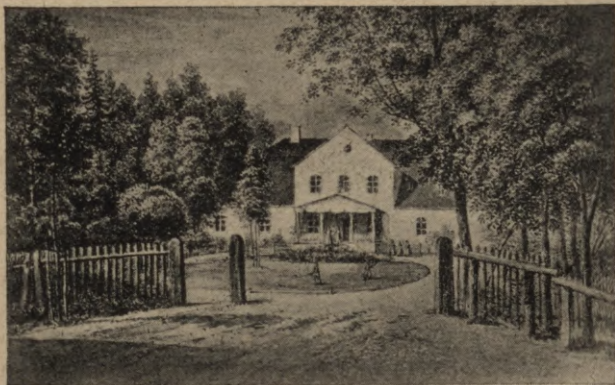
It sevišķi Valterim rūp latviešu tautskolu lieta. Valkas sinodē 1834. g. viņš ierosina zemināra lietu, vāc līdzekļus zemināra nākošā vadītāja izglītošanai. Par vadītāju viņš izraugas Jāni Cimzi, jaunu latvieti no Raunas draudzes, ar sevišķu talantu skolotāja amatam, ar krietnām zināšanām, ar patīkamu vienkāršību un alkstošu pēc tālākas izglītības. Dr. Ferd. Valters nerimstas, iekam zeminārs nav atklāts, enerģiski viņš censās pārvarēt visas tās grūtības, kas rodas tūļiņ pēc viņa nodibināšanas. Šī zemināra iespaids uz mūsu tautas garīgo attīstību ir neapreķināmi liels. Valtera tuvākais

līdzstrādnieks zemināra dibināšanas lietā ir landrāts barons Bruiningks.

Dr. Ferd. Valtera vispusīgā darbība, viņa lielās spējas un sekmes nevar palikt apslēptas. 1842. g. viņu iecēļ par Pēterpils ģenerālkonzistorijas virskonzistoriālpadomnieku. Lai piedalītos šīs luterāņu baznīcas augstākās iestādes sēdēs, viņam pienākās ikgaду divreiz uz Pēterpili ceļot. Te viņam rodas sakari ievērojamās un iespaidīgās aprindās. Visur bezbailīgi viņš uzstājas kā savas zemes un ticības interešu pārstāvis.

1844. g. Valterim piešķir zelta krustu.

Ar 1855. g. Valtera dzīvē sākas jauns posms. Bruņniecības izraudzītu un valdības apstiprinātu viņu Jēkaba baznīcā ievēd ģeneralsuperintendententa amatā. Un te nu viņš nav vīrs,

Valmieras mācītāja nams, savā senākā izskatā.
(Pēc kāda pag. gadusimteņa četrdesmito gadu zīmējuma.)

kas kalpotu tikai vienas šķiras, sabiedrības, vai slāņa labā. Viņš kalpo visai zemei, it īpaši baznīcai un skolai. Viņa iespaids daudz vietās un lietās ir liels. — 1856. g. ķeizars Aleksanders II. Valteri pieņem audiencē, stādot to priekšā arī ķeizarienei. 1860. g. viņam

piešķir bīskapa titulu un Stanislava ordeņa I. šķiru.

1864. g. radušos apstākļu spiests, Valters atlūdzas no ģeneralsuperintendententa un konzistorijas viceprezidenta amatiem. 1869. g. 29. jūnijā Vidzemes jūrmalā, kur viņš uzturas veselšanās nolūkā, viņu ķer trieka.

Viņu ar lielu godu 5. jūlijā, sestdienas dienā, glabā Valmierā. Pie viņa kapa vācu valodā runā Kokneses mācītājs Pachts, latviešu valodā Smiltenes Guleks. Beigās arī kāds vīrs no tautas vidus neaicināts paceļ savu balsi garākā runā, kuŗā izskan pateicība un atzinība no latviešu puses, kuŗu labā aizgājējs tik daudz darījis. Vēl kāds latvietis nolasa savu pašsacerētu bērnu dziesmu, kuŗu tad ar visi klātesošie nodzied.

Kā draudzes ganu Valteri cienī bagātie un nabagie, kungu un tauta. Viņa nopelni Valmieras draudzes garīgās dzīves un latviešu tautas izglītības laukā ir neapšaubami lieli.

Viņš mīloja latviešu tautu, bet viņas labāko nākotni viņš

iedomājās mūsu tautas pārvācošanā. Toreiz radušos tautisko kustību viņš nepavisam neizprata. Savos ieskatus par latviešu tautu un jaunlatvietību viņš uzzīmēja dažas nedēļas pirms savas nāves. Jaunlatvieši, kas paši izglītību baudījuši vācu skolās, augstprātības dzīti tautu musinot pret vāciešiem. Viņi aizmirstot, ka vācieši līdz šim bijuši tie, kas rūpējušies par latviešu skolām, par latviešu valodas izkopšanu, izdodot, starp citu grammatiku un vārdnīcu. Vēršoties savos rakstos dažreiz pret baznīcu un mācītājiem, viņi aizmirstot, ka taisni latviešu draudzēs pastāvēt tik augsti nostādīta draudzes kopšana, kā nevienā citā zemē. Savos organos un savos negatīvos rakstos viņi vēl nenobrieduši un padevībā audzinātai tautai cildinot Ģaribaldija varoņdarbus, itaļu valdnieku troņu graušanu, unguru sacelšanos pret Austriju u. t. t. Jaunlatvieši negribot atzīt, ka tautai, kuŗai nav savas vēstūres, pat ne sava vēsturiska eposa, nav pamata nacionalai attīstībai. . . . Latvieši pārvācojami, jo citādi viņi nevar kļūt pie tautiskas apziņas, pie kultūras.

Ne jau Valters vien tos laikus bija tādos uzskatos. Tāds dažkārt valdīja arī pat pie tiem, kas paši dzimuši latvieši.

Valtera uzskatus par latviešu tautu raksturo arī viņa mums zudušā sv. Jēkaba baznīcā, 9. martā 1864. g. landtaga sprediķī teiktie vārdi, ar kuŗiem viņš griežas pie landtaga dalībniekiem. Viņš saka: „Ka mēs šodien vis nevaram teikt, ka visa Vidzeme ir vāciska, jeb ka viņas iedzīvotāji ir vācieši, pie tā mēs paši esam vainīgi, tādēļ, ka mēs aiz nepamatotas pietates pret iznīcībai padoto tautiņu atliekām, esam centušies viņu tautību uzturēt, neraugoties uz to, ka pašās šinīs tautiņās pastāv dibināta cenšanās pārvācoties, lai tā nevien ticības ziņā, kā tas jau tagad ir, bet turpmāk arī tautības un valodas ziņā, būtu līdzīgi nostādīti ar saviem kungiem.“ —

Nākošo rindu uzdevums rādīt, ka Valteram rūp nevien latviešu tautas garīgā, bet arī viņas laicīgā labklājība.

Savā augšminētā landtaga sprediķī Dr. F. Valters teic dažus vārdus, kas liecina, ka viņam, šim lielam vācu patriotam, savu stāv arī latvju zemnieku materialais stāvoklis. Viņš saka uz landtaga dalībniekiem — muižu īpašniekiem: „Lieciet krist pēdējām klausām, klausām, kuŗām jūs jau gadus divdesmit atpakaļ galu lēmāt, — lai neciestu visa zeme caur tiem nedaudziem, kas šinī ziņā vēl kavējas. — Lieciet arī nomām, kuŗu pacelšanai nav liktas noteiktas robežas, pazust. Lai viņu vietā stājas zemnieku zemes pārdošana, — lai zemnieku mājās ieietu neapēnota labsajūta. Un kamēr ņemšana un piespiesta došana aizvien vēl pat arī pie rentniekiem uztura nedraudzīgas attiecības (pret muižniekiem), tie zemnieki, kas pirkšanas ceļā ir iegūvuši zemes īpašumu un tā kļūvuši par mazgruntniekiem, lai pulcētos ap lielgruntniekiem, kas bagatāki, varēnāki un piedzīvojumiem bagatāki, pulcētos ne

tamdēļ, ka viņus uz to spiestu, bet gan tālab, ka viņi paši to tā grib un vēlas.“ —

Hamilkaŗa Felkerzama idejas ir tās pašas, par kuŗu izpildīšanos Valters kopš 1840. g. Pēterpilī cīnas, tās ir par zemnieku māju nomu un īpašumā iegūšanu. Valters šīs reformas apsveic ar siltāko līdzdalību un pats pieder pie pirmājiem, kas savus zemniekus nostāda veselīgā nomas stāvoklī. Vēl 1869. g. viņš raksta: „Caur to iesākās Vidzemes zemnieku turības laikmets, kāds pirmais bija laikā no 1804—1819.*) Šinī laikmetā mēs vēl tagad dzīvojam. Jau zemnieku zemes viena trešdaļa ir kļuvusi par zemnieku īpašumu, to tik īsā laikā sasniegt varēja tikai turīgu zemnieku kārta. Pat skolas zemnieki sāk tagad saviem līdzekļiem celt, kamēr laikmetā no 1819—1849 pēc vecā paraduma vai vienīgi muižniekiem pienācās par to rūpēties.“

Nākošās rindās te pēc vācu mēnešraksta „Baltische Monatsschrift“ kāda 1865. g. gājuma raksta tēlota visai ievērojama un raksturīga epizode no Dr. Ferd. Valtera, šī Valmieras pilsētas ievērojamākā dēla, dzīves pag. gadusimteņa četrdesmitajos gados, kad norisinājās desmitiem tūkstošu neapzinīgu latviešu pāriešana krievticībā.

Latviešu zemnieka jau tā nospiesto un beztiesīgo stāvokli vēl ļaunāku padara neražīgie gadi, kas pag. gadusimteņa četrdesmitajos gados bieži atkārtojas. 1844. g. neražas dēļ zemē valda trūkums un dārdzība. Arī nākošā gadā trūkst sēklas un visnepieciešamāko uztura līdzekļu. Pirmai palīdzībai valdība gan izsniedz labības aizdevumus, kas tomēr vēlākos gados ar augļiem atlīdzināmi. Kļaušu zemnieku grūtais, bēdīgais stāvoklis vairs nav apslēpjams. Ir veseli apgabali, kuŗ ļaudīm vienīgais uzturs pelavu maize. Sakarā ar to dažādām tenkām netrūkst ticētāju. Klīst baumas, ka tiem, kas pāries krievu ticībā, piešķirs dažādus labumus. Zemi viņi iegūs par velti īpašumā un kroņa maizes parādus viņiem atlaidīs. Atkritēju pulks iet vairumā. Kur zemnieki paši vēl tumsoņi, kur viņi vairāk savu kungu apspiesti, kur vietējie mācītāji nav vis draudzes gani, bet gan baznīcas kungi, kas draudzes locekļu sirdīm stāv tālu, jo vairāk tur rodas pārgājēju krievu ticībā.

Pret šo atkrišanu no tēvu tēvu ticības, kas nenotiek aiz iekšējas pārliecības, bet vienīgi iedomātu laicīgu labumu dēļ, visnoteiktāki uzstājas Valmieras draudzes toreizējais gans, Dr. Ferd. Valters. Viņa iespaids šinī ziņā, sniedzās tālu pāri viņa draudzes robežām. Visus biedinājumus, kas nāk no draugu un labvēļu puses, būt uzmanīgākam, viņš atstāj neievērotus. Un tā kā viņam savā pašā draudzē tas gandarijums, ka viņā

*) 1804. g. Vidzemē ievēd zemniekiem labvēlīgu likumu, kuŗu iznīcina 1819. g. likums par zemnieku brīvīšanu, kas atkal atņēma zemniekiem viņu tiesības uz zemi.

nerodas neviens atkritējs, — viņš grib šinī ziņā palīdzēt arī saviem amata brāļiem citās draudzēs.

Kad no Vietalvas draudzes, kur atkritēju pulks augtin aug, viņam atskan izsamisis sauciens pēc palīdzības, F. Valters ierodas Vietalvā, kur patlaban notura kapsētas svētkus, kur ļaužu saradušies daudz. Te viņš teic sprediķi, te viņš lielajam klausītāju pulkam noskaidro lietas patiesos apstākļus, te viņš atgādina ikvienam savu pienākumu. Viņa pārlicinošai runai ir apbrīnojams iespaids.

Drīz vien viņu apsūdz par krievu ticības zaimošanu, par nepamatotiem uzbrukumiem tai. Apsūdzība dibinājas uz kāda krievu mācītāja uzrādīšanas. Tas pats, dzimis latvietis, ir viens no pirmiem atkritējiem. Viņa lielo nopelnu dēļ, krievu ticības izplatīšanas ziņā, viņu iesvētī par mācītāju.

Uz šī nodevēja ierosinājumu uzdodas trīs liecinieki, kas paši stādas priekšā krievu arķibīskapam Rīgā un kas atbalsta nodevēja izteikumus.

Ģenerālgubernātors uzdod nodibināt komisiju, pastāvošu no žandarmērijas pulkveža, vietējā draudzes tiesneša un aprīņa fiskala. Šai komisijai jāizmeklē pret F. Valteri vērsta sūdzība. Pēdējo apvairo, ka viņš grieķu pareizticīgo baznīcu nosaucis par pagānisku un pārgājējus viņā par zagļiem, slepkavām un pagāniem, kas debessvalstību neiemantos.

Lietas iztiesāšanu uzdod zemes tiesai, kas 1848. g. ierodas Vietalvā. Vidū sēž tiesneši, tiem vienā pusē trīs sūdzētāji, otrā pusē 20 pretliecinieki no Vietalvas draudzes locekļu vidus. Ir arī daudz klausītāju. Parādās arī pats apsūdzētais, cēla, cieņīga izskata vīrs, kas dažā labā ziņā atgādina Mārtiņu Luteri, no kuŗa sievišķā līnijā it kā cēlies.

Kad tiesa nolasa apsūdzību un prasa apsūdzētā paskaidrojumus, tas tiesu lūdz atļaut viņam atkārtot viņa Vietalvas kapu svētku sprediķi, jo tad vislabāk varēšot spriest, ko viņš runājis un ko teicis. Tiesa viņa lūgumu ievēro.

Visi nu klausās Valtera runā un drīz vien klausītāji, neizņemot pat apsūdzētājus, iesilst. Katrā runas pauzē klātesošos, ieskaitot arī apsūdzētājus, dzird iesaucamies: „Ja, to Jūs teicāt, mīlais mācītājs, ja, tā bija“. Un kad savas runas beigās, Valters sūdzētājus prasa: „Vai arī tagad vēl Jūs uzturiet spēkā savu apsūdzību, vai arī tagad vēl Jūs apgalvojiet, ka es krievu ticību pulgojis?“, tad nelaimīgie apsūdzētāji metās

Mācītājs Alfreds Valters.

zemē, apskauj Valtera ceļus un asarām acīs izsaucas: „Mēs esam melojuši, mūsu sūdžība ir netaisna, mēs viņu atsaucam“.

Vispārīgais iespaids neapprakstāns, no visu sirdīm it kā smags akmens novēlies. — Apsūdžēto attaisno.

Ka tāds būs prāvas iznākums, to gan neviens laikam nebij cerējis, vērā ņemot smago apsūdžību. Pats apsūdžētais gan arī nē. Pirms prāvas iztiesāšanas, viņam, kā krimināli apsūdžētam, aizliedz nodomāto ceļojumu uz ārzemēm, veselšanās nolūkā. Viņu neapstiprina arī par Valmieras apriņķa prāvestu, par kādu viņš izvēlēts.

Dr. Ferd. Valtera pēcnācējs Valmieras draudzes mācītāja amatā ir viņa tuvs radnieks Alfreds Jul. Vilh. Valters. Viņš dzimis Jelgavā 1820. g. 16. jūlijā, studē no 1840.—1845. Tērbatā dievvārdu zinības, savu prakses gadu viņš pavada Valmierā 1851.—1852. pie Dr. Ferd. Valtera, 1852.—1853. viņš ir Rīgas un Valmieras prāvesta apriņķu vikārmācītājs, 1853.—1857. mācītājs Lugažos-Valkā un ticības mācību skolotājs zeminārā, 1857.—1882. mācītājs prim. Valmierā. 1857. g. viņam piešķir krūšu krustu kā arī medali kara gadu piemiņai. Kopš 1865. g. Latviešu draugu biedrības biedrs. Mirst 26. maijā 1882. g.

Dzejnieks Rieteklis A. Valteri tēlo šādiem vārdiem: „Valters bij drošs un vaļsirdīgs vīrs. Pilns lepna pašapziņas, stingrs, nesaudzīgs, reizām pat bargs, bet taisns. Daudzi viņu ienīda un no viņa bijājās, daudzi viņu cienīja un mīlēja. Pret tiem, kuņus viņš personīgi tuvāk pazina, viņš bij arvien laipns un sirsniņš, mīlēja labprāt ar tiem sarunāties... Par savas draudzes garīgo izglītību viņš cītīgi rūpējās, noturot ikgadu zināmās mājās bērnu mācības, pārbaudot tur nevien bērnus, bet arī pusaudžus, pat puīšus un meitas lasīšanā, ticības mācībā un baznīcas dziedāšanā. Bērni, kas labi mācēja, dabūja katrs savu klingēri.“

Mācītājs Jānis Neulands cēlies no senāk mujāniešos plaši izplatītās Neulandu dzimtas. Viņa tēva tēvs un mātes tēvs, abi ir saimnieki. Pirmais atteicas no savu māju rentēšanas, otrs — savu māju iepirkšanas. Viņš dzimst Kizbeles pusmuižā, netāl no Krimuldas mācītāja muižas, 1840. g. 12. janvārī. Tur viņa tēvs, kas vēl no priekšzemināra laika skolotājiem, strādā firstienes Lieven nodibinātā meiteņu skolā. Kā vācu valodas nepratēju viņu no šīs vietas atlaiž, pēc kam viņš dzīvo Rencēnos un tad atkal 30 gadus par skolotāju Rankā, kur naudas alga viņam 60 rubļi, bet bērni seši. Jāņa Neulanda vispirmā skola ir Burtniekos, kur tas noiet vienu ziemu. Tēvam 1850. g. uz Ranku aizejot, zēnu aizdod uz Valmieras draudzes skolu, kur par skolotājiem toreiz Cimzes audzēkņi Brēža un Jānis Neikens un kur ticības mācību sniedz pats Dr. Ferd. Valters, vēlākais bīskaps. 1863. g. viņš iestājas Valmieras apriņķa skolā, kuņas kursu nobeidz divos gados.

Pēc tam viņš īsu laiku Rankā tēvam par palīgu, tad atkal Valmierā, kur Valtera bērniem pasniedz krievu stundas. 1856. g. viņš iestājas ģimnazijā un 1861. g. Tērbatas augstskolā. Te 1864. g. viņam mācības jāpārtrauc un divus gadus jābūt par mājskolotāju, pēc kam 1867. g. pabeidz mācības.

Neulanda pirmais darbalauks mācītāja amatā ir mazā Peterupes-Skultes draudze jūrmalā. No šejienes 1883. g. viņu aicina uz Valmieras draudzi, viņa dzimteni. Tās agrākais mācītājs, bīskaps Valters, bij bijis Neulandam kā mācītāja ideāls, par ko viņš pats saka: „Baznīcā un skolā runāja kā pats varēna. Kad sāka runāt, tad gāja tā pašmagi, itkā kad grūtu vezumu velk, bet kad bij iesācis, tad plūda vārdi kā varēna straume, un kad sacīja Amen, tad tīri sabijās, ka sprediķis jau beigts — un bij pusotras stundas, arī visas divas stundas dažreiz runājis.“ Valters Neulandu arī bij iesvētījis. Viņš un viņa kundze iesvētīšanas dienā viņam bijuši itkā tēvs un māte

Valmierā Neulandam nu nācās strādāt ar spēku, ar steigšanos un paciešanos, ar augošu spēku un svētu prieku. Viņam kā skolotāja dēlam rūp arī skolas, kuŗas viņš bieži apmeklē.

Kad 1870. g. Neulandu ievēl komitejā, kas sastādīta no labākajiem latviešu valodas pratējiem, kuŗas uzdevums A. Bielensteina vadībā izlabot valodu bībeles tulkojumā. Te Neulandam no jauna jātulko Zālamāna sakāmi vārdi. Jaunā bībeles druka iznāk 1877. g. Kad Vidzemes mācītāji izvēl komiteju jaunas dziesmu grāmatas izstrādāšanai, arī Neulandu ievēl viņā un te nu viņš ir darba pats galvenais darītājs. Neulanda tulkotās dziesmas jaunajā dziesmu grāmatā: „Es zinu stipru vietu“, „Kungs sarauji mūsu saites“, „Eita nu man kapu rakt“, — ir dārgas pērles tani. Kad jaunizdoto mācītāja amata grāmatu nākās tulkot latviešu valodā, pie šī darba aicina arī Neulandu. Atsevišķās burtnīcās viņš izdod „Vēl kādas baznīcas dziesmas“, tās labprāt savā draudzē izdalot. No viņa arī grāmatiņa „Valmieras bērnu-dārza dziesmiņas“.

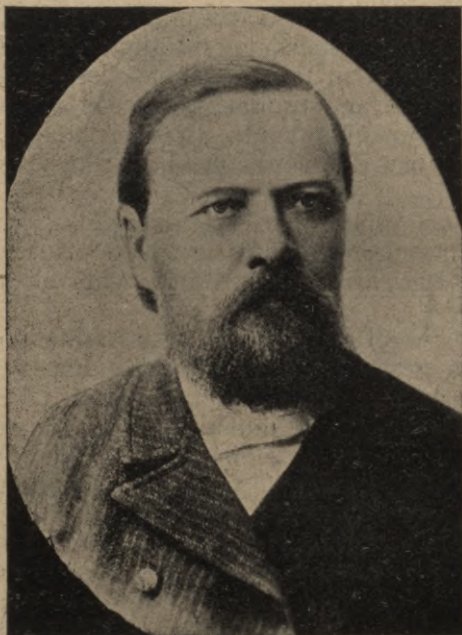
Neulands ir liels grāmatu mīļotājs un krājējs. Viņa grāmatu plauktā stāvēja visi latviešu bībeles izdevumi, ar Glūcka izdevumu sākot, glabājās visi latviešu dziesmu grāmatas izdevumi, skaitā līdz piecdesmit. To visu viņš ar židiņa izveicību bija pratis savākt (mācītāja G. Hillnera izteiciens), piesolīdams katram, kas pienesīšot labu vecu grāmatu, par to pretim dot gluži jaunu. Bet viņš gan neparedzēja, ka pēc viņa nāves nāks kāds cits židiņš, šinī ziņā gudrāks par viņu, kas viņa atraītnēi, kas nezināja viņas vīra sakrāto reto grāmatu īsto vērtību, par nieka mazu naudu šīs grāmatas atpirka, lai pēc tam par dārgu cenu tālāk izvērtētu.

No 1876.—1878. g. Neulands ir Latviešu draugu biedrības Vidzemes direktors. Šinī biedrībā Neulands tura priekš-

nesumus par mūsu dziesmu grāmatām, tur viņš saka savu runu Jāņa Cimzes piemīnai, turot tam bērnu runu Valkā.

Neulands uz konzistorijas priekšā stādīšanu apbalvots no valdības ar zelta krustu.

Salīdzinot Neulandu ar Robertu Auniņu, G. Hillners savā grāmatā „Roberts Auniņš un Jānis Neulands — viena celma dēli, viena darba kopēji“ saka: „No laukiem viņi bija abi, bet Auniņš bija vairāk kā koks, kas pilsētas dzīves dārzniecībā audzināts, Neulands vairāk bija un palika dabas bērns. Par

J. Neulands
Valmieru mākslītājs

Mācītājs Jānis Neulands.

Cesvainē saule spīdēja spožāki, Valmieras lidzenumā siltāki. Abiem viņiem no radītāja bija dota manta, kas mūsu vidū reta, tā, ko sauc par ģēnija dzirksteli. Ģēnijs acumirkli augstumos paceļas kā ar spārniem, kur citiem jākāpj ar nopūtām pa trepēm, ģēnijs spēj uzķert, iztēlot, ar vienu vārdu, kur citiem jāpūlas ar gašiem pierādījumiem. Šie divi nebija no lielceļa cilvēkiem, kas simtiem brauc pa tām pašām slie-

latviešiem savu mūžu atzinās abi. Auniņš bija savā izglītībā pārvācots latvietis, Neulands kā bija, tā palika latvietis. Baltijas vāciešiem viņš negribēja būt politisks pretinieks, bet bija tiem pateicīgs un uzticams draugs. Auniņam vairāk piederēja vācu svārki, Neulandam paš-austas vadmalas drēbes.

Sirdscilvēki bija abi. Laicīga manta maz viņiem rūpēja; labvēlība bija viņiem par maku, skaistā augstsirdība par bruņu cepuri. Grūti teikt, kuŗa gars bija dzīvāks. Neulandam jūtas vilņoja kā virpuļa dziļumos un vārdi tad plūdā kā tekoša straume. Viņš sprieda ar sirdi un vairāk bija dziesminieks. Cēlu domu gaismas stari viņa acim patikās vairāk dzejas blāzmas tumšgaisās krāsās. Neulandā kristīgā draudzība bija par nama māti, jautrība, omulība par mīļiem viesiem. Kalnainā

dēm. Tik Auniņš nāca no kalnu augstumiem, Neulands no meža zaļuma. Auniņš bija savāds, oriģināls, Neulands savādnieks, oriģināls. Neulanda garā maigs asprātīgums, kā tautas dziesmā. Abiem bij tā „mūžīgā jaunība“, bet Neulands prata labāki atvērt bērnu lūpas, Auniņš vairāk aizraut jaunekļu garu. Auniņš bija mācītājs, Neulands gans. Auniņam ticība vairāk bij par pamatu, par stūri, Neulandam par avotu, par zvaigzni. — Par viņiem abiem var teikt: dāvanas dažādas, viens pats gars.“

Vēl Pēterupē esot, Neulands pats vada dziedātāju kori un ar to piedalās arī pirmos vispārīgos dziedāšanas svētkos Rīgā 1873. gadā. Svētku galda runā viņš teic dziļi izjustus un ļoti zīmīgus vārdus: „Tik caur krietniem darbiem un uzcītību latviešu tauta zels un plauks.“

Jānis Neulands mirst 1915. g. 15. novembrī. Un 20. nov. viņa mirstīgās miesas glabā Valmieras kapos. Viņu pavadīt ieradusies divpadsmit viņa amata biedru. Vācu runu baznīcā zārka priekšā tura prāvests Šlaus, bet mācītājs Ed. Pavasars, viņa darba biedrs Valmierā, no kanceles latviešu sprediķi. Kapsētā runā Smiltenes K. Kundziņš, Krimuldas Ermanis, Pēterupes Stāmers. Draudzes pulku pulki pavada savu iemīļoto ganu, kas arī draudzes nabagiem par īsto tēvu bijis.

Nepilnus 16 gadus vēlāk Valmieras kapos guldina Neulanda tēva darba biedri, Valmieras-Veidesmuižas draudzes mācītāju prāvestu Eduārdu Pavasaru, kas vairāk kā 25 gadus savai draudzei uzticami kalpojis.

Viņš dzimis 13. februārī 1861. g. Āraižu draudzē, kur viņa tēvs Drabežu Kallēs bija saimnieks. Apmeklē Cimzes zemināru (1879.—1881.), studē Tērbatā (1885.—1890.) dievvārdu zinības, kandidāta gadu pavada Apukalnā un Smiltēnē. 1891. g. mācītāja palīgs Tirzas-Veļēnas draudzē. Pēc tam (1892.—1906.) mācītājs Lejasciema draudzē, kur 1893—1898 vada jauktu kori un kur, galvenām kārtām caur viņa neatlaidību, ceļ jaunu baznīcu. No Lejasciema 1906. g. Ed. Pavasaru aicina uz Valmieru, uz Valmieras-Veidesmuižas draudzi.

Viņa priekšgājēji šinī draudzē kopš tās nodibināšanas 1883. g. ir: Kārlis Hollanders 1883.—1884., Tomas Girgensons 1885.—1890. un Leopolds Krūgers 1890.—1906.

T. Girgensons pirms atnākšanas uz Valmieru ir reliģijas skolotējs Tērbatā pie turienes privātģimnāzijas, no Valmieras aiziet uz Rīgu par sv. Jēkaba baznīcas virsmācītāju. L. Krūgers no Valmieras šķīroties aiziet uz Vāciju par mācītāju.

9. Valmieras diakonāts, ciņas ap viņu un diakoni.

Kad Valmieras draudzi 1882. g. beigās pārdala divās draudzēs, izbeidzas 1674. g. šinī draudzē nodibinātais diakona

amats. Pavisam šo diakonu bijuši 25.*) Rinda sākās ar Jāni Neuhausenu un beidzas ar Vilh. Harffu. Šī amata nodibinātājs ir grāfs Kārlis Gustavs Oksensšerns, kam toreiz pieder neviens Valmieras pils un pilsēta ar pilsnovadu, bet arī vēl citi plaši īpašumi apkārtnē, vai viss tas, kas poļu laikā no muižām un pilīm piešķirts jaundibinātai Cēsu bīskāpijai, ko visu ar devīgu roku zviedru lielais ķēniņš Gustavs Ādolfs pēc Vidzemes iekarošanas bij piešķīris savam valstsvīram Ak-selim Oksensšernam.

Valmieras Sv. Sīmaņa baznīca.
Skats no dzirnavu dambja pār Pēterpils
ielu un tirgus laukumu.

Nav zināms, kas pamudinājis grāfu Kārli Gustavu O. nodibināt šo diakona vai pēcpusdienas mācītāja amatu. Jādome, ka viņam rūpēja draudzes garīgās dzīves pacelšana no posta, ko Vidzemei bija atnesis zviedru poļu karš (1656.—1658.) un cara Alekseja iebrukums, arī Valmieras novads bija jau krietni atspirdzies. Caur mēri sašļukušais iedzīvotāju skaits pilsētā un laukos atkal bija vairojies. Grāfs bija rūpējies par Valmieras laicīgo labklājību, dodot tai privilēģijas, pievelkot jaunus pilsoņus. Toreizējais draudzes mācītājs Dāvids Reineke varbūt nespēja draudzī pienācīgi apkopt Grāfs tālab viņam dod palīgu, aicinot par diakonu vai pēcpusdienas mācītāju Jāni Neuhausenu un maksājot viņam 80 dalderus gada algas.

Gan jau nedaudz gadus vēlāk grāfam caur tā saukto muižu redukciju atņēma viņa plašos īpašumus, bet viņa iestādītais diakona amats pastāvēja arī pēc tam, kaut gan ar dažiem pārtraukumiem, neraugoties uz atkārtotiem mēģinājumiem no draudzes muižnieku puses šo amatu iznīcināt.

*) Tik daudz viņu minēts 1908. iznākušā „Ziņas iz Valmieras sv. Sīmaņa baznīcas vēstures“.

Kad grāfa īpašumi jau bija pārgājuši zviedru valdības īpašumā, algu diakonam maksā no atņemto muižu ienākumiem. Jau grāfa laikā diakonam piešķir arī zemi, kas atradusies starp krogus (bijušā Lielā jeb Pilskrogus) un Honauera zemēm. Maiņā pret šo zemi 1689. g. diakona muižai, tā sauktam diakonātam, piešķir 35 pūrvietas zemes, atdalot tās no Valmieras muižas laukiem. 1690. gada 4. oktobrī diakona amatā aicinātais Jānis Charhofs 1697. g. 8. februārī savā diakona muižā uzdod kā savu atalgojumu sekošo: 80 dald. naudas, 36 pūrvietas zemes, 3 pūrv. dārza pie pilsētiņas. Zemes apstrādāšanai no Kokmuižas iknedēļas cauru gadu 1 zirdzinieks un 1 kājniece. No katra nama pilsētā pa 1/2 Alberta dalderim.

Pats diakonāts, kur dzīvoja diakons, pēc kādas zviedru laikā 1688. g. zīmētas kartes atradies uz ziemeļrietumiem no mācītāja muižas, uz Rātes upes labā krasta. Gan sakarā ar diakonāta agrāko lietotāju, viņu toreiz sauca arī par Veilanda muižīņu.

Kad krievi 1702. g. nodedzina Valmieru, tāds pats liktenis ķer arī diakonāta ēkas. Sakarā ar to toreizējais diakons un reizē arī vācu skolas rektors Tumannis paliek bez pajumta un spiests kādu laiku mitināties Kauguru Lejas-Eniņos. No turienes viņš 1703. g. 14. aprīlī rakstiski lūdz toreizējo baznīcas priekšnieku Pēteri Bachmani pēc savas algas, bet tam nav naudas, kālab pieprasa ķēniņa vietniekam Rigā pēc padoma, ko darīt.

Kad krievi 1708. g. pa jaunu Valmieru nodedzina, diakons Tumannis spiests pagaidām uzturēties kocēniešu Brendiķos, no kurienes viņš 1709. g. 20. martā rakstiski atbalsta pilsoņa Philippija lūgumu iznomāt viņam par 4 dalderiem gadā ērgelnieka atmatā stāvošo zemi.

Kad krievu laikmeta sākumā no 1710. g. līdz 1727. g. diakona vieta stāv neieņemta, diakonāta zemi iznomā leitnantam Jāņam Fogtam (Voigt), kas rakstiski virskommisarū pēc tā lūdzis, aizrādot uz savu grūto stāvokli. 26. jūlijā muižīņu viņam iznomā uz 3 gadiem par 30 dalderiem gadā, ar noteikumu, ka diakona iecelšanas gadījumā viņam diakonāts tūlī jāatstāj. Diakonātā ēkas nodeg 1727. g. Ziemas svētkos, pēc tam kad nomas līgums vēl pagarināts.

Gan 1729. g. atkal iecel diakona mācītāju, bet ne tam diakonāta zemi valdīt, ne arī vairs viņas nomniekam Fogtam. Iepatikās šī zeme draudzes mācītājam, prāvestam Neuhausenam, kam 1725. g. atņemta Kauguru muiža, kurū viņš ilgu gadus nomā turējis.

1729. g. 20. februārī Neuhausens iesniedz lūgumrakstu uz ķeizara Pētera II. vārdu. Raksta saturs īsumā šāds: „Diakonāta zeme pārstāvot no 30 pūrvietām zemes trijos laukos, bez kādiem citiem piederumiem. Zemes apstrādāšanai Kokmuiža dodot cauru gadu pa 1 zirdziniekam un kājniecekam.

Diakonāta zemi vajadzētu pievienot mācītāja muižai pret ikgadēju noteiktu maksu diakonam par labu. Pēdējam vajadzētu Valmierā namu celt, kur tam dzīvot. Pagaidām — līdz tāda uzcelšanai, diakons varētu apmesties viņa, t. i. Neuhausena namā Valmierā. Diakonāta zemei neesot ne pļavu, ne ar ganību un visapkārt tai esot mācītāja un Valmieras muižas tūrumi“.

Šo Neuhausena lūgumu ievēro, noteicot gadskārtējo nomu uz 30 dalderiem. Tā tad viņa mūžam pēc zemes alkstošie plāni arī šoreiz izdodas, bet zemniekiem projektētā diakona nama celšana uzkraj jaunas nastas.

Tālab ar jau tā paša gada 2. martā, visu citu kocēniešu zemnieku vārdā, Ķoniņa Pēteris un Sēlieša Ansis griežas ar sūdzību pie paša ķeizara. Tās saturs izvilkmā šāds: Viņi esot ienaidnieka nodedzināto baznīcu atjaunojuši un trijos beidzamos gados uzcēlušī mācītāja muižu un divas skolas. Pie pēdējo celšanas Valmieras pilsoņi neesot palīdzējuši. Bet nu draudzes kungi un Neuhausens viņiem pavēlot celt nevien atkal nodegušo baznīcu, kā arī otrā mācītāja (diakona) muižu — un pie tam abas vienā reizē. Viņi gan ar gribētu to darīt. Bet ar diakonātu esot tā, ka tā celšana notiekot Neuhausena labā. Kopš seniem laikiem tā sauktā Veilanda muiža atdota par diakonātu, diakona dzīvošanai un uzturam. Vēl tagad tur esot četras ēkas. Un viņi labprāt tur atkal gribot celt diakonam dzīvojamo ēku. Bet Neuhausens izdomājis, lai viņi vecās pils mūros ceļot jaunu mācītāja muižu, 14 asis garu un 6 asis platu. Ķeizara Majestāte lai pavēlot bijušā diakonāta atjaunošanu.

Varbūt zemniekus to darīt bij paskubinājis Kokmuižas toreizējais pārvaldnieks, kas uz Neuhausenu latviešu skolotāja izraudzīšanas dēļ neturēja labu prātu.

Par zemnieku lūgumraksta iesniegšanu ķeizaram Neuhausens tūliņ izzina. Un jau dienu vēlāk viņš ķeizaram aizsūta savu paskaidrojumu zemnieku sūdzības lietā. Draudzes kungi esot nolēmuši likt krievu plotņikiem (namdariem) celt diakonātu un nabagu māju. Zemniekiem nenāksoties strādniekus dot. Zemnieku sūdzība esot maldīga un nedibināta. Viņš nerīkojoties savā labā.

Kungi ir viens prātis ar Neuhausenu. Baznīcas priekšnieki fon Menzenkampfs un f. Meks (Meck) 1729. g. 12. martā raksta viceprezidentam grāmatu, kurā aizrāda, ka esot sasaukuši zemniekus, pratināt viņus par to, vai tiešām viņi visī sūtījuši tos divus kocēniešu saimniekus sūdzēties. Liekoties, ka Valmieras pilsoņi sakūdijuši zemniekus pretoties diakonāta celšanai pilsētā. Sapulcētie zemnieki, viņiem sniegtos paskaidrojumus noklausījuši, esot apņēmušies dot no katras mājas, liēlas vai mazas, pa vienam valsts dalderim diakonāta un nabagu mājas celšanai, bet celšanu lai atliekot uz nākošo gadu,

jo vajadzīgā materiāla piegādāšanai jau esot par vēlu. Maksājot pa vienam dalderim, zemniekiem strādnieki pie celšanas nebūšot jānod.

Lieta joprojām ņem ātru gaitu. 15. martā viceprezidents viņiem atbild, ka pie darbu un piemaksu sadalīšanas mācītāja muižas jeb diakonāta celšanai gan neesot vērā ņemti pastavošie noteikumi, pēc kuŗiem jāliekot vadīties no māju lieluma. $\frac{1}{8}$ un $\frac{1}{4}$ arkla lielām mājām nevarot uzkraut tikpat daudz kā 1 arkla lielām, kuŗām nevien vairāk cilvēku, bet arī lielāki ienākumi.

Ta paša gada 12. jūnijā aprīņķa soģis Kārlis Pfundts ziņo viceprezidentam no Ķempēnu muižas, kas toreiz viņa dzīves vieta, par diakonāta pievienošanu pastorātam līdz ar abiem Kokmuižas dodamiem strādniekiem.

Pie šīs nodošanas ir klāt baznīcas priekšnieks f. Meks, diakonāta zemes līdzšinējais nomnieks leitnants fon Fogts, Valmieras pilsoņu vecākais Francis Reinholds Bušs, baznīcas priekšnieks no pilsētas puses Martens Baumgartens, kā arī nevācu kocēniešu baznīcas priekšnieki (pērminderi) Tilcēna Mārcis un Mucenieka Simanis, kuŗiem visiem iepriekš paziņots ta paša gada 3. jūnija ekonomijas valdes lēmums par diakonāta pievienošanu mācītāja muižai.

No minētiem diviem Kokmuižas dodamiem strādniekiem, zirdzinieks parasti sūtīts no Dranķa, kājnieks no Skūmeistara (Paistalas) mājām.

Par diakona amata atjaunošanu pie Valmieras baznīcas, lemj 1728. g. 3. decembrī guberņas valde Rīgas pili. Kara komisārs un Vidzemes gubernātors Černiševs tai piekrit. Atjaunošanu pamato ar sekošo. Zviedru valdības laikā Valmieras draudzē bez draudzes mācītāja bija arī diakons un pēc tam, kad mēŗa laikā izmirusī draudze nu atkal tādā mēŗā vairojusies, ka tālab jāatjauno diakona amats, ko prasa nevien draudze, bet arī mācītājs Neuhauzens. Par diakonu apstiprina G. J. Maiju (May). Jau pirms tam guberņas valde izlēmusi*), ka diakonam jādzīvo pilsētā, nevien paša ērtības dēļ, bet arī draudzes, it īpašitās vācu jaunatnes labā, par kuŗas pamācīšanu viņam jāŗūpējas. Viņam pilsētiņā ceļams īpašs nams.

Jaunieceltam diakonam 1729. g. 3. maijā nākas attiecīgā vietā ŷēloties, ka viņš no savas algas: 80 dald. naudas, 6 pūŗiem rudzu, 6 pūŗiem miežu un 4 vezumiem siena vēl neko neesot dabūjis. Neesot saņēmis ar pa pusdalderim no katra pilsētas nama.

Kamēr diakona vieta svabada, diakonāta zemes ņomas naudu iemaksā baznīcas lādē.

*) To 22. februārī 1729. g. ekonomijas valdes priekšnieks Veinholds ziņo baznīcas priekšniekiem kapitāniem f. Menzenkampfam un f. Mekam.

Kad pēc Maija nāves 1737. g. par diakonu ieceļ Barlachu, baronietes fon Hallartes mājas mācītāju, Brāļu draudzes piekritēju un dedzīgu darbinieku, viņa labvēlei f. Hallartei rodas apņemšanās, iegūt pilsētas tuvumā zemi, kur celt nevien diakona dzīvokli ar saimniecības ēkām, bet arī saiešanas namu un zemināru.

Te gluži pie pilsētas uz Gaujas krasta ir zemes gabals, kas pieder ķirurgam Jānim Nik. Švarcim, ko tas pircis no namdaļa Pēterļa Lembka, un ko senāk valdījis kāds Krafsts, kā vārdā viņš arī nosaukts. Fon Hallarte nopērk šo zemes gabalu no Švarca par 100 dalderiem un nodod to draudzei diakonāta celšanai, bet ar noteikumu, ka baznīcai Švarcim bez maksas pārdotā zemes gabala vietā jāatdod vecās pils zemju videjā daļa (mittere Schlossgründe), uz visiem laikiem un bez gruntsnomas.

Sakarā ar to starp Valmieras baznīcu un ķirurgu Švarci slēdz sekošu nelauzamu līgumu, kā saturs izvilks šāds: Tā kā ķirurgs Švarcs savu, tuvu pie Valmieras uz Gaujas krasta atrodošos zemes gabalu par 100 dald. pārdevis ģenerālietei baron. fon Hallartei, ar noteikumu, ka viņam kā pārdevējam par dzimtu piešķirtu un atdotu bez gruntsnomas maksas kādu citu zemes gabalu. Un augstdzimusi f. Hallarte minēto no Švarca pirkto zemes gabalu nolēmusi atdot Valmieras baznīcai par pastāvīgu īpašumu diakonāta celšanai. Ievērojot labumu, kas baznīcai ceļas no šī zemes gabala iegūšanas, no baznīcas puses atrasts par labu un derīgu atdot ķirurgam Švarcim par brīvu īpašumu baznīcai piederīgās vidējās pilszemes ar divām dārza vietām, bez gruntnaudas maksāšanas baznīcai, kādai atdošanai piekrišanu devuši arī ģenerālgubernators (20. I. 1737.) un baznīcas virspriekšnieks landrāts f. Budbergs (22. I. 1737.)

Šo dokumentu 12. aprīlī 1737. g. parakstījuši baznīcas priekšnieks kapt. fon Felkerzāns, konzistorijas assesors un vietējais mācītājs, prāvests Bruiningks, baznīcas priekšnieks no Valmieras pilsētas, vecākais Bušs.

Ģenerālgubernatora piekrišanas rakstā, parakstītā no fon Bismarka un fon Fitinghofa, piekrišana pamatota ar to, ka diakonāta celšanai iemainītais zemes gabals baznīcai un draudzei ļoti izdevīgs, jo tas starp citu daudz drošāks uguns ziņā, kā tas, kur senāk stāvējis diakona nams, kas līdz ar citiem pilsētas namiem pēdējā lielā ugunsgrēkā nodedzis.

Jauniegtā zemes gabalā, senā Krafsta zemē, vēlākā Jēra kalnā, nu ceļ diakona namu un saimniecības ēkas.

Nu Barlachs, šis Dieva kalps un līdz nāvei savas draudzītes uzticamais gans, var iemānot patīkamā jaunā namā, kam turpat blakus drīzumā paceļas plašais saiešanas nams un zeminārs. Abos viņa īstais darba lauks.

Viņa labvēle joprom rūpējas arī par viņa mazo ienākumu

vairošanu. Gan uz baronietes fon Hallartes ierosinājumu draudzes muižnieki 1737. g. 21. martā, ievērojot to, ka aiz pļavu un ganību, malkas un salmu trūkuma diakonam grūta caurtikšana, nolemj dot tam un viņa pēcnācējiem amatā caur saviem saimniekiem ikgada oktobra sākumā no pusdraudzes no katrām mājām pa 2 grīstēm siena, pa gabalam gaŗo salmu un vezumam malkas. Lēmumu parakstījuši: fon Hallarte, Engelbrechts f. Meks, A. Villebrandts, Kārlis de Bīrons, Liepmuižas zemnieku vārdā H. fon Patkuls, tad Ernests Albekeits an H. A. Mortons (no Kauguru muižas).

Jaunā diakonatā*) nu līdz savām mūža beigām dzīvo diakons Barlachs. Dzīvo tur arī Šķesteru Pēteris, kauguriešu pirmais skolotājs, ar savu sievu Lieni. Viņiem jāpiedzīvo tas, ka plašais saiešanas nams, kuŗā viņi abi lūgšanas vada; kļūst liesmu laupījums.

Diakonāta ielas lejas gals ar Baltijas Lauksaimnieku B-bas namu.

Kamēr Barlachs ir diakons un Hilde ir draudzes mācītājs, diakonāta ziņā valda miers. Bet kad mācītāja amatu ieņem Loders un ta amata laikā no 1781.—1787. g. diakona vieta stāv neaizņemta, iedegas ciņa par diakonāta turpmāko pastāvēšanu ar draudzes varēnajiem — Kokmuižas Anhornu f. Hartvisu un Valmieras muižas jauno īpašnieku fon Lōvensternu, it īpaši ar pirmajo.

Kad no sava amata atceltā diakona Vītinga vietā pagaidām vairs citu neieceļ, Kokmuižas kungs pārtrauc abu strādnieku došanu, par ko Loders 1781. g. ziņo ģenerālekonomijas direkcijai.

Gan sakarā ar to pārējo draudzes muižnieku uzdevumā

*) Pēc šī diakonāta vēl mūsu dienās saucas kāda Valmieras iela.

pie Lodera griežas advokats Skotus, kas notiek ar rakstu 1781. g. 20. martā. Ta saturs īsā izvilkumā sekošs: Kokmuiža pie ķeizar. valdības atkal ierosinājusi diakona un rektora algošanas lietu, prasot diakonam līdz šim no Kokmuižas doto divu strādnieku, kā arī latviešu skolmeistaram no tās pašas piešķirto $\frac{1}{8}$ arkla Brēžas zemes izdalīšanu uz Valmieras draudzi. Un draudze tagad jūtot pienākušu īsto brīdi atsvabināties no pavisam liekā diakona uzturēšanas. Ari Jums (Loderim) patiktos pavisam atsvabināties no tāda palīga, kas patiesībā tikai palīga vārdu nes, bez kā ko palīdzētu, un kas kopš pirmā diakona aicināšanas katrreizējam mācītājam un tāpat draudzei nepatikšanas vien radījis. Man no ievērojamāko draudzes muižnieku puses uzdots izzināt Jūsu ieskatus šīn lietā, lai tad varētu spert drošus soļus diakonāta amata atcelšanas lietā. Iekam to dara, būtu jāzin, vai Jūs būtu mierā uzņemties arī diakona pienākumu izpildīšanu. Izlūdzos no Jums rakstiskā veidā man visā drīzumā paziņot Jūsu uzskatus šīn lietā un Jūsu prasības. Diakona amatu atceļot atkristu draudzi apgrūtināšas nastas. Bet diakona zeme paliktu uz mūžīgiem laikiem draudzes ikreizejā mācītāja lietošanā. Kas attiecas uz diakona amata pienākumiem, kā pēcpusdienas un nedēļas sprediķiem, kurus ūkpat kā nemaz neapmeklē, un kādi citās mazās Vidzemes pilsētās nekur nav parasti, tad turpmāk tie vārētu arī nenotikt. Draudzes prasības varētu apvienot ar to, kas Jums vēlams. Jūsu deklarāciju sagaidu visā drīzumā, jo laiks Kokmuižas sūdzības atbildēšanai man ļoti īss.

Lodera Skotam 26. martā dotā atbilde izvilkumā skan sekoši: „Diakona jautājums ir smags un es negribētu būt par cēloni šī amata atcelšanai, par ko nākotnē man varētu pārmetumus celt. Lai gan man bijis tas bēdīgais liktenis sadzīvot kā ar diakonu ar tādu vīru, kāds Jums labi zināms (Vietings), es tomēr ceru, ka ne visi būs tādi, ko lai nedod Dievs. Vai šim amatam turpmāk vēl būt, to lai izšķir augstākas iestādes. — . . . Jā arī pēcpusdienu un nedēļas dienu sprediķi turpmāk atkristu, tad tomēr ar aramo zemi vien, pārējo, tā saukto diakonāliju atalgojumam būtu par maz, jo šīs zemes ienākums nepārsniedz 15 dalderus gadā.

Kokmuižas sūdzība dēļ viņas atsvabināšanas no strādnieku došanas bijušās diakonāta zemes apstrādāšanai, kā arī $\frac{1}{8}$ arkla Brēžas zemes nonāk Vidzemes un Somijas valsts tieslietu koleģijā, kas 1783. g. 11. jūlijā to noraida pie ģenerālgubernātorā, atzīstot sevi par nekompetentu šīs lietas izšķiršanai. Bet arī ģenerālgubernātorā atzinums šīn lietā pa tam mirušā Kokmuižas īpašnieka Anhorna f. Hartvisa mantiniekiem nav labvēlīgs.

Pēc tam, kad naudas atalgojumu diakonam līdz pat 1776. g. Valmieras muiža maksājusi viena pati, tās jaunais

īpašnieks, bagātais Didriķis fon Lōvensterns panāk to, ka diakonam ikgadus maksājamos 80 dalderus izdala uz visu draudzi. Pēc šīs sadalīšanas Valmieras pilsētai ikgadus jāmaksā 8 dalderi, Valmieras muižai no $41\frac{3}{8}$ arkliem $20\frac{3}{4}$ dalderi, Briežu muižai, cik no viņas zemniekiem pie Valmieras draudzes par $4\frac{3}{8}$ arkliem, Kauguru muižai no $21\frac{3}{4}$ arkliem $10\frac{3}{4}$ dalderi, Kokmuižai no $36\frac{5}{8}$ arkliem 18 dald., Mūrmuižai no $8\frac{1}{2}$ arkliem $4\frac{1}{2}$ dald., Mujaniem no $16\frac{1}{8}$ arkla 8 dald., Dūķeru muižai no 6 arkliem $3\frac{1}{4}$ dald., Liepmuižai no $5\frac{1}{4}$ arkla $2\frac{1}{2}$ dald. Vēlāk gan Briežu muiža pavisam atkrit.

Diakonātam pie baznīcas pieder atmatā stāvošs gruntsgabals, kur senāk atradies diakona nams. Gabals iepaticies pilsētas padomes locēklim Braunšveigam, mūŗa nama celšanai uz viņa. Attiecīgo viņa lūgumu 1792. g. 26. februārī ceļ priekšā baznīcas konventa izlemšanai. Klātesošais toreizējais diakons Dalbins gruntsgabala atdošanai prasītājam pret zināmu noteiktu maksu piekrīt. Bet jautājums tomēr paliek vēl neizšķirts, jo konventā viņa dalībnieku vairākums nav klāt. Konventā ņem dalību no Kauguru muižas tās arendātors Krūze un pērminderi Zeibots ar Ķiguli. Mūrmuižas pērminderis Brieža Sīmanis slimības dēļ sūtījis savu svaini Mārci. No Liepmuižas tās īpašnieks barons fon Boijs un pērminders Grīviņu Mārcis. No Dūķeru muižas stārasts Indriķis, pērminders Tīlgalis saslimis. No brenguliešiem Leitūšu Jēkabs. No Valmieras pilsētas baznīcas priekšnieks zeltkalis Volfs.

Kad pēc diakona Eichholca aiziešanas 1797. g. atkal izvēlams jauns diakons, baznīcas konvents kopā sanācis lemj vispirms spert soļus diakona amata atcelšanai.

Šinī nolūkā baznīcas priekšnieks virsleitnants f. Hartviss un gvardijas ritmeistars grāfs Mengdens rakstiski griežas pie guberņas valdes. Raksta saturs izvilkmā sekošs: Paaugstinātie nodokļi vispār smagi uzgulstoties ražojošām šķirām, bet it īpaši Valmieras draudzes iedzīvotājiem. Tik vienīgi šai draudzei bez mācītāja jāuztura arī vēl sevišķs diakons, bez kā draudze no viņa kādus labumus baudītu. Ši iekārta pamatojas uz senākiem, tagad gluži pārveidotiem apstākļiem. Žviedru valdības laikā grāfiem Oksenšerniem piederējusi visa Valmieras draudze, lielākā daļa no Trikātas un Burtnieku draudzēm. Valmiera bijusi cietoksnis ar garnizonu, pilsēta pati plašāka, nami viņā vai visi no mūŗa celti, bagātāka ar pilsoņiem, ar vecākājiem un rāti. Grāfiem savs rentmeistars un plašs ierēdņu štāts. Tas viss un varbūt ar lepnība turēt sev mājas kaplānu prasīja otra mācītāja jeb diakona amata dibināšanu, lai tā atvieglotu draudzes mācītāja darba nastu. Tik lielu īpašumu valdītāji gan varēja sev atļauties turēt tādu kaplānu, bet šo laiku īpašniekiem tā ir pārāka apgrūtināšana un ar ne viņu pienākums, jo šis amats vai iestāde nokad nav augstākās valdības apstiprināts. Un pie tam draudzes pilsētas iedzīvo-

tāju skaits tagad mazāks kā viņos laikos. Draudze ar nav tik plaša, ka viens pats mācītājs to nespētu apkopt. Draudzei diakons nav vajadzīgs un pilsētai ar ne. Visa viņa darbība taču pastāv dažu pēcpusdienas sprediķu sacīšanās, kuņiem parasti nav klausītāju, gavēņa sprediķu turēšanā un izpalīdzēšanā mācītājam sv. vakarēdiena izdališanās. Mazās algas ir par cēloni diakonu biežai maiņai. Draudzei tālab bieži vien nākas izdarīt jaunas vēlēšanas, vadāt mēģinājuma sprediķa teicējus šurp un turp, vakansu laikā apsargāt diakonāta ēkas, kas pastāvīgi prasa labošanas. Draudzes lielām nastām nav pretim nekāda labuma. Diakona amatu atceļot viņa zemi varētu atdot mācītāja lietošanai, ēkas piešķirt pilsētas lietošanai un uzturēšanai. Lūdz vēlēšanu atlikšanu.

Vēlamo seku šim iesniegumam tomēr nav.

Pēc diakona J. V. Erdmaņa ievēlēšanas 1806. g. par mācītāju, draudze paliek bez diakona līdz pat 1824. g., kad atkal sāk kustināt diakona jautājumu. Gubernas valde uzdod 1824. g. 11. martā izdarīt diakona vēlēšanu, kas tomēr nenotiek. Baznīcas priekšnieks f. Hartviss par to ziņojot gubernas valdei aprāda nenotikšanas cēloņus: 1. Diakonam nav kur dzīvot, jo pilsētas maģistrāta pretlikumīga pieprasījuma dēļ diakonāta ēkas izlietas kaņaspēka vajadzībām. Neraugoties uz baznīcas priekšnieka un mācītāja protestu, diakona nams pārvērsts par slimnīcu, caur ko šī nesen kā no draudzes pamatīgi izlabotā ēka galīgi nodzīvota un beigās līdz pamatam nodedzināta. 2. Saimniecības ēkas lieto kaņaspēks, kaut gan draudzei uzliek viņu labošanu. Jaunuzceltā rija arī kaņaspēka aizņemta un nepiedodamā kārtā nodzīvota. 3. Sakarā ar jauniem zemnieku likumiem zemnieki atteicas no otrās mācītāja muižas labošanas, jo diakons likumīgi nav spiests zemniekiem kalpot un tiem ar viņa pakalpojumi nav vajadzīgi. Zemnieki caur saviem pērminderiem prasa diakona amata atcelšanu. 4. Sakarā ar mācītāja Erdmaņa grūto slimību paredzamas jaunas mācītāja vēlēšanas.

Un 1824. g. 4. septembrī landrāts f. Hartviss atkal griežas pie gubernas valdes ar lūgumu diakona lietā. Viņš atsaucas uz 29. marta rakstu. Mācītājs Erdmanis miris. Noteiktas jau jauna mācītāja vēlēšanas. Zemniekiem no diakona nav ne mazākā labuma. Aizrāda uz draudzes itkā likumīgiem iemesliem prasīt diakona amata atcelšanu. 1. Senāk Valmierai bijusi lielāka ar somu un vācu kolonistiem. Pēdējiem piešķirtas kaņa un mēŗa laikos Kokmuižas un Valmieras muižas izmirušo zemnieku ciematu zemes, kas redzams no 1652. un 1673. g. Valmierai piešķirtām privilēģijām. Diakona 80 dald. lielo algu līdz pat 1776. g. maksājusi vienīgi Valmieras muiža, kur pirmais diakons Neuhauzēns un viņa pirmie pēcnācēji amatā dzīvojuši līdz ar citiem grāfa ierēdņiem. Baroniete f. Hallarte, grāfa Cicendorfa ierosināta, izvedusi vecās pils drupu

un apkārtnes maiņu pret zemes gabalu, uz kuŗa vēl tagad stāv diakonāta no kaŗaspēka nodzīvotās ēkas un atradās caur pretlikumīgu kaŗa slimnīcas ievietošanu nodedzinātais diakona nams. Uz minētā ar 100 dalderu lielu piemaksu no baronietes f. Hallartes puses iemainītā zemes gabala, Brāļu draudzei lielā skaitā piederošā zemniecība ar f. Hallartes naudas pabalstu cēlusi nevien diakona namu, bet arī visas vajadzīgās ēkas. Brāļu draudze iepirkusi klāt vēl zemes gabalu, iedalītu trijos mazos laukos, senāk piederīgu pilsoņu šņoru zemēm, par Veilanda muižiņu sauktu (?). Visu to ievērojot diakonāts uzskatāms par privātu nodibinājumu, ko tālāk uzturēt draudze nav spiesta. Bez tam viņam jau 54 gadus šinī draudzē uzturoties, aizvien nācies klausīties diakona žēlošanos par mazo, niecīgo algu, kā arī to, ka par velti viņam nākoties gaidīt klausītājus saviem sprediķiem.

Tā diakona vēlēšanas vēl gan par pieciem gadiem novilcina, bet arī šoreiz mēģinājumi izvest diakona amata galīgu atcelšanu ir veltīgi.

1829. g. diakona amatā ivēlētais J. Ed. Erdmanis tikai divus gadus to valda. Par viņa pēcnācēju 1831. g. izrauga K. N. Häckeri, kas šinī amatā paliek līdz 1850. g. Viņa laikā viņam no baznīcas priekšnieka nākas izkarot ilgstošas ciņas dēļ diakonāta ēku atdabūšanas, ķildu par zirgu ganībām ar Valmieras pilsētu, kā arī noraidīt Valmieras muižas netaisno prasību pēc tā sauktā desmitā kūliša.

Par kaŗaspēka nodzīvoto diakonāta ēku atjaunošanu spārīgi uzstājas toreizējais baznīcas priekšnieks, rosīgais Šulcs, Dūķeru muižas īpašnieks. 1831. g. 5. augustā viņš raksta toreizējam mācītājam, ka lūgums dēļ diakonāta ēku atjaunošanas no ģenerālgubernatora noraidīts, jo tas viņam iesniedzams ne tieši caur baznīcas priekšnieku, bet gan caur ģenerālkonzistoriju. Un guberņas valdes ieskats tāds, ka lieta noilgusi, kaut gan vēl 1828. g. bruģu tiesa viņu kā baznīcas priekšnieku uzaicinājusi saņemt sagruvušo diakonāta ēku atslēgas, ko viņš tomēr nav darījis. Uz virskonzistorijas 1832. g. 21. aug. rakstu min ēku lietā iekšlietu ministrs tā paša gada 12. novembrī atbild, starp citu, sekošo: „Ēku atjaunošana izmaksātu pie 22 000 rbļ. sudr., no kam būtu jāatskaita 9 000 rub. par draudzes piegādājamo materiālu. Atlikušos 13 000 rub. nāktos kronim maksāt, kādu summu viņš atrod par augstu. Kad citicību departamenta vadītājs fon Polls pag. gadā viņa uzdevumā arī Valmieru apmeklējis, tam mācītājs Erdmanis teicis, ka labāk par ēku atjaunošanu būtu diakonātam iedot mazāku zemes īpašumu ar vajadzīgām ēkām, par ko prasot tikai 2 000 rubļus. Lai konzistorija izzinātu, vai šis īpašums vēl dabūjams, un vai diakons piekristu viņa iegūšanai.“

Minētais īpašums ir Veides muižiņa. Par tās iegūšanu spriež 1834. g. 21. maijā sasauktais konvents, kuŗā piedalās

Kokmuižas arendātors R. Baldings, Mujānu grāfs Mor. Mengdēns un Dūķeru muižas īpašnieks Šulcs, no zemnieku pārstāvjiem arī kaugurieši Daudzieša Jānis Stirna un Kalna-Eniņa Mārcis Strauks. Baznīcas priekšnieks ierosina noslēgt Veides muižas pirkšanas līgumu, pieņemot pārdevēja fon Meka uzstādītos noteikumus.*)

Bet ar muižiņas nodošanu draudzei nesokas, jo ta paša gada 8. nov. konventa sēdē nolemj lūgt baznīcas virsvaldi pasteidzināt Veides muižiņas nodošanu draudzei, kas iegūta nodegušo diakonāta ēku vietā. Draudzei, kas piekāpdamās pret kroni, devusi savu piekrišanu Veides muižiņas pirkšanai nodzīvoto diakonāta ēku atjaunošanas vietā, tā rūpējoties par diakonāta un draudzes locēkļu labumu, gan nevajadzētu atdarīt tā, ka viņai toreiz vēl puslīdz labā stāvoklī esošo Veides muižiņas ēku vietā, caur lietas gadiem ilgu novilcināšanu, nodotu beidzot tādas, kas jau prasa lielākus labojumus. Arī muižiņas lauku vērtība ieilgstošā starplaikā caur tūrumu nolaišanu, salmu un mēslu aizvešanu stipri mazinājusies. Tā kā augstais kronis savā laikā muižiņas pirkšanai piekritis, tad draudze prasa, lai daļu no maksājamās summas pārdevējam aizturētu ēku kārtībā savešanai.

Beidzot kā nekā draudzei Veides muižiņu**) nodod. Bet, līdz ar to ceļas jaunas nepatikšanas. Valmieras muiža no draudzes pieprasa desmito tiesu no Veides muižiņā ražotās labības, tā sakot — desmito kūlīti. Šinī lietā landrats fon Lövensterns 1838. g. griežas pie Vidzemes guberņas valdes. Iesniegumam izvilukumā sekošs saturs: Grāfs Oksensērnis ierādījis Valmieras pilsētai dažādas šnoru zemes, ar noteikumu, ka viņam no šīm zemēm ikgadā pienākas desmitais kūlītis (die zehnte Garbe). No šīm pilsoņu šnoru zemēm vēlāk radušās privatpersonām piederošas muižiņas, to starpā arī Veides muižiņa, kas piederējusi kādam fon Mekam, kas to pārdevis kronim. Pēdējais savukārt to atdevis Valmieras draudzes diakonātam. Vidzemes hoftiesa 1831. g. atzīst Valmieras muižas prasību pēc desmitā kūlīša par dibinātu. Bet Veides muižiņas lietotājs diakons Häckers atteicās no tā došanas. Viņš lūdza guberņas valdi dēļ viņa likumīgo tiesību aiz-

*) Nesaskaņu te tēlotā Veides muižiņas iegūšanas lietā ienes kāda ziņa vācu laikrakstā „Balt. Monatschrift“ 37. sēj. 1891. g., kur teikts, ka caur Vidzemes landrātu koleģijas 1887. un 1888. g. izdarīto izziņu par Vidzemes baznīcu mantas apstākļiem, attiecībā uz Valmieras baznīcu, izzināts, ka tai 1829. g. uz lekslietu ministra rīkojuma pamata piešķirta Veides muižiņa kā atlīdzība par grāfa K. G. Oksensērna 1674. g. 1. janv. dibināto diakonātu, kas senākos laikos no kroņa atsavināts un lazaretas un magazīnas ierīkošanai izlietots.

**) Veides muižiņā 1822. g. dzimis vēlākais Āraižu mācītājs J. Fr. V. Veirichs. Šī muižiņa toreiz piederējusi viņa tēvam, kroņa mērnīkam, Kārlim Veiricham. Sākot no sava 9. gada viņš apmeklēja Geldnera privātskolu Valmierā.

stāvēšanas. Šis viņa tiesības jau vairāk kārt, starp citu arī 1819. g. no tiesas puses atzītas.

Guberņas valde prasa draudzes priekšniekiem pēc paskaidrojuma. Tie atsaucas, ka V. muižiņa, kas no kroņa draudzei atdota, no desmitā došanas brīva. Valmieras muiža ar nevarot uzstāties ar tādām suverenām prasībām, kā desmitā prasīšanu, kamēr viņa pati nepildot grāfa O. minētos pienākumus. Ar desmito aplikto zemju īpašniekiem uz minēto privilēģiju pamata piešķirts pļavas gabals no Valmieras muižas pie Sautiņu mājām, kā arī doti kājnieki un zirdziņieki par lētu maksu, dedzināmā un sētas malka, kā arī būvkoki. Draudze muižiņu no kroņa saņēmusi no parādiem un nastām neapgrūtinātu.

Guberņas valde tomēr nostājās f. Lōvensterna pusē, uzdodot lietas apstākļu tuvāku noskaidrošanu Valmieras maģistrātam, bet par draudzes interešu aizstāvi pielaiž Rīgas apriņķa fiskalu. Šo guberņas valdes rīcību draudze pārsūdz senatā, jo guberņas valdei nevar piekrist jautājuma izšķiršana, bet vienīgi attiecīgai tiesu iestādei. Senāts atrod, ka ja tāda desmitā dabūšanas tiesība pēc guberņas valdes ieskata tiesām ir bijusi, viņa ar veciem dokumentiem nekur nav pierādīta. Neesot noskaidrots vai f. Lōvensternam maz tiesība no baznīcas desmito prasīt.

Guberņas valdes rīkojumu atceļot, senāts desmitā kūlīša lietas noskaidrošanu nodod attiecīgai tiesu iestādei. Te lieta ņem f. Lōvensternam nelabvēlīgu virzienu un reiz pienāk beigas desmitā kūlīša prasībai, no bijušo šnoru zemju lietotājiem.

Ap 1842. g. diakonam Häckeram izceļās ķildas ar pilsētu dēļ ganību tiesībām pilsētas ganībās. Ķilda velkas vairāk gadus. Lietas izskaidrošanai ieceļ šķīrēju tiesu. 1844. g. 19. jūnijā pratina Veides muižiņas agrāko lietotāju mērnieku Veirichu, kam muižiņu uzņemoties, tās agrākais lietotājs barons Gūldenhofs teicis, ka savus zirgus viņš varot ganīt pilsētas ganībās, ko tad ar darījis, ganot savus 4 zirgus dienu un nakti pilsētas ganībās, bez ka pilsēta pret to iebildumus celtu. To pašu varētu liecināt arī Gūldenhofa bijušais dārznieks Foss, kā arī viņa saimniece Zalcaņa mamzele. Skaidrības labā vajadzētu pratināt arī Putriņu Jēkabu un Putriņu tagadējo saimnieku Jāni, kas viņam, t. i. Veiricham, senāk kalpojuši.

Lieta ieilgst. Baznīcas priekšnieks Šulcs 1847. g. 4. jūn. šķīrēju tiesai izvilcumā raksta sekošo: „Līdz pat 1842. g. Veides muižiņa netraucēti izlietojusi savas tiesības uz pilsētas ganībām. Arī 1827. g. muižiņai atklātā izsolē citās rokās pārējot un pēc tam vēl vairāk īpašniekiem mainoties, pilsēta muižiņas ganību tiesības nav traucējusi.

Šķirēju tiesa pratina zemniekus Jāni un Jēkābu Grīnuliņus, kas Putriņās dzimuši, vēlāk Veides muižīņā kalpojuši kā arī kļaušas tur pildījuši. Pratina arī kaimiņus, bijušo ķesteri Gaspariju, melderi Mārci Neumani, kā arī Putriņu Ati Vilipu, kas zēns būdams muižīņā zosis ganījis. Pratinātie izsaka, ka barona Gūldenhofa, revizora Veiricha un pēc tam Fogela valdīšanas laikos pastāvīgi 4—5 Veides m. zirgi ganīti pilsētas ganībās, bez kā viņus kāds būtu ķilājis. J. Grīnuliņš un Vilips izteic, ka fon Mekam muižīņu valdot, 2 zirgus gan varējuši ganībās laist, bet trešais un ceturtais zirgs ķilāti.

Vēl Hāckera laikā diakons saņem no burmeistara Grubes gruntsnaudu par kādu baznīcai piederīgu diakonāta gruntsgabalu, par 1846.—1848. g. 1,87¹/₂ rub. sudr.

Valmieras pilsēta ar 1828. gadu pārtrauc diakonam par labu maksājamos 8 dalderus, kamēr guberņas valde viņu piespiež tos atkal maksāt.

1850. g. 18. maijā draudzes priekšnieks Fr. Šulcs uzstāda diakona ieņēmumu sarakstu. 1. Diakonam ir sava zeme. Te draudzei pienākas viņam 113 asis sētas taisīt. 2. Kļaušas: no Kokmuišas cauru gadu 5 dienas nodēļā 1 zirdzinieks un 1 kājinieks. 3. Katru gadu no pusdraudzes mājām pa vezumam malkas, 2 grīstēm siena un 2 gabaliem gaŗo salmu. 4. Diakonam vecākā mācītāja vietā tā amata pienākumus pildot, attiecīgie maksājumi pienākas viņam pēc savstarpējas vienošanās, izņemot gadījumus, kad vecākais mācītājs slimības dēļ, caur legālu prombūšanu vai arī amata darīšanām aizkavēts. 5. Citi ienākumi: Upuŗa nauda lielo svētku otrās dienās, no draudzes 80 rub. sudr., no pilsētas 31,25 rub. sudr. Liķu apstāvēšanas naudas gadā ap 25 rub. sudr.

Uzglabāties arī bīskapa Dr. Valtera 1861. g. 20. decembrī uzstādīts un parakstīts saraksts par diakona mācītāja kārtējiem pienākumiem. Tie viņam jāpilda bez sevišķa vecākā mācītāja (Pastor primarius) uzdevuma un nekā viņa vietniekam. Saurākā nozīmē šie pienākumi ir tā sauktās diakonālījas, t. ir: vispārīgās grēku sūdzēšanas lūgšanas ar un bez dievgaldniekiem, svētā vakarēdiena dāvānu līdziesvētišana un biķera pasniegšana, kā arī parastās altāŗa liturģijas.

2. Sākot no svētdienas Domin. quinquages. līdz Miķeļiem ik svētdienas pa pēcpusdienas sprediķim, vai arī, ja tas nenotiek, pa vienam sprediķim nedēļā, pēcpusdienas sprediķis trijos augstos svētkos, Jaunā gadā un Lūdzamā dienā, kādi sprediķi sakāmi pēc agendas un tikai tad drīkst izvērsties par vienkāršu lūgšanas stundu, jā neraugoties uz dzīvā sprediķa draudzi kopojošo spēku, klausītāju ierodas ne vairāk par sešiem. Tāpat priekšpusdienas sprediķi gavēņu laikā nedēļas dienās iekrītošos dievkalpojumos, izņemot Lielo piektdienu un Lūdzamo dienu, kad priekšpusdienā sprediķo vecākais mācītājs, tāpat priekšpusdienas sprediķi kroŗa svināmās dienās,

āugsto svētku otrās dienās, Treju kungu dienā, Zaļā ceturtdienā un Jāņa dienā, kuŗās dienās pēcpusdienas sprediķis nav jāsaķa.

3. Vācu jaunatnes katechizācija, izņemot skolu brīvlaiku un ļoti aukstas dienas, cauru gadu vienā nedēļas dienā un ja maz vien tas iespējams, tad trešdienās.

4. Dažos sevišķos gadījumos ar vecākā mācītāja atļauju un piekrišanu vācu mācības bērnu sagatavošana.

Valmieras baznīcas 625 gadu pastāvēšanas piemiņas gadījumā 1908. g. izdotās „Ziņas iz Valmieras Sv. Sīmaņa baznīcas vēstures“, vārdā min pavisam 25 diakonus, kāds skaits tomēr par vienu varētu būt lielāks. Dažādo autoru ziņas par laikmetu no 1678.—1700. g. savā starpā nesaskan.

Pirmo, grāfa Kārļa Gustafa Oksenserna 1674. g. iestādīto diakonu Jāni Neuhauzenu 1678. g. aizsauc uz Cēsīm par mācītāju. Nākošais ir Chilians Raušerts (1678.—1680.), kas dzimis Vācijā. 1703. g. krievi viņu aizved gūstā. Viņš mirst Tērbatā 1717. g. kā mācītājs. Viņa pēcnācējs Valmierā ir Andr. Rīzeners (1681.-86. (?), kas savu vietu zaudē dažādu ķildu dēļ ar mācītāju Reineku. 1690. g. viņš kļūst Limbažos par mācītāju, bez kā pietiekoši pārvaldītu latviešu valodu. 1692. g. baznīcas pārraudzīšanā viņš uzvedies ļoti nepieklājīgi. Daudz un dažādu amatu pārkāpuma dēļ, viņu 1698. g. no amata atceļ. Nākošo diakonu ziņā valda neskaidrība. Par tādiem minētās „ziņas“ uzdod: Jāni Charhofu (1687. (?)—1697.), maģistru Jāni Konradu Morgenvegu 1698. g., Gotfrīdu Ruhendorfu (1698.—1700.) un Jāni Kasparu Tumanni (1701.—1710.). Valmieras citkārtējais skolas rektors J. H. Blocks*) liek pēc Neuhauzena Miķeli Reusneru, fon Reusneru dzimtas ciltstēvu, kas kopš 1696. g. ir Umurgā par mācītāju un pēc tā Jāni Charhofu, ko 1699. g. aizsauc uz Burtniekiem, kam diakona amatā Valmierā seko Gotfr. Ruhendorfs, kas jau 1700. g. pāriet par mācītāju uz Liepupes draudzi. Napierskis apšaubā, ka Reusners būtu Valmierā par diakonu bijis. Pēc viņa, t. i. Napierska, 1697.—1698. g. diakons ir mag. Morgenvegs, kas dzimis 1664. g. Bavarijā, tad 1698.—1699. g. J. Charhofs, bet arī pie tā viņš stāda jautājuma zīmi. Mācītājs Loders**) pēc 1688. g. min šādus diakonus: Miķeli Reusneru, Jāni Charhofu, K. Morgenvegu un Gotfr. Ruhendorfu, Trikātas mācītāja dēlu un Tumanni, kas liekas 1710. g. ar mēri miris.

Skaidrs ir tas, ka 1697. g. diakonu amatu valda Charhofs, kas 1697. g. 2. februārī uzdod savu algu un 1690. g. 4. oktobrī uz Valmieru aicināts. Jau minētais Blocks saka, ka pēc Ruhendorfa aiziešanas 1700. g. toreizējo nemierīgo

*) Nachrichten von den Predigern zu Wolmar in Hupels nordische Miscellaneen 13. und 14. Stück 1787.

**) Historische Nachricht das Wolmarsche Diakonat betreffend.

laiku dēļ, diakona amatā vēl tikai 1703. g. iecelts Tumannis, līdz tam vācu skolas rektors Valmierā, dzimis Prūsijā, kas pēc vecākā mācītāja Klembkena aizvešanas krievu gūstā, izpilda arī vecākā mācītāja vietu.

Ļoti bēdīgie laiki Vidzemē ilgāku laiku neatļauj domāt par diakona amata atjaunošanu, kas notiek tikai vēl 1729. g., kad par diakonu aicina Georgu Jakabu Maiju (May) no Vindsheimas franku zemē Vācijā, kas 1736. g. aiziet uz Umurgu, kur 1743. g. mirst. Viņš 1739. g. darbojās līdz pie bībeles izdošanas.

Gan minētās „Ziņas“ 1725.—1727. g. (?) kā diakonu piedev Tob. Sprekelsenu, kam tomēr nav nekāda pamata. Maijs noteikti ir krievu laika pirmais diakons Valmierā.

Maijam seko saksis Jānis Kaspars Barlachs, kas iepriekš atraidījis divas labas tam piedāvātas vietas — Ēvelē un Liezērē. To darīt un pieņemt maz ienesīgu vietu Valmierā, viņu mudina viņa ciešie sakari ar Brāļu draudzi un viņas vadoņiem. Kaut gan nekāds ievērojams runātājs, viņš tomēr ir uzcītīgs un priekšzīmīgs mācītājs, ar kādu slāvu viņš 1766. g. slēdz savas acis. Uz viņa paša ciešu vēlēšanos, viņu neglabā vis baznīcā, kā tas toreiz vēl parasts, bet gan visā klusībā un bez kādiem godinājumiem kapsētā, baznīcas ģērbkambaņa galā, kur jau pirms viņa glabāti daži brāļi kā arī viņa lielā labvēle, ģenerāliene Elizabete Margareta f. Hallarte. Barlacha pēcnācējs ir Krimuldas mācītāja dēls J. B. Grūners (1767.—1768.), kas aiziet uz Lugažiem un Valku. Nākošais diakons ir Jānis Justins Loppenove (1769.—1770.), ko aizsauc uz Turaidas-Lēdurgas draudzi. Viņa vietā nāk Alūksnes mācītāja dēls Pēt. Vilh. Pils (1771.—1776.), pēc tam mācītājs Ādažu draudzē. Bēdīgs liktenis ir viņa pēcnācējam, Eberhardam Dav. Vitin-gam no Rīgas (1776.—1781.). Viņam iznāk ķildas (pa lielai tiesai ekonomiska rakstura) ar vecāko mācītāju Loderi, kā arī ar dažiem draudzes locekļiem. Virskonzistorija viņu atceļ no amata. 1786. g. viņu apcietina Valmieras rātes namā. Dzīvo pēc tam Rīgā, kur grūtos apstākļos pārtiek no stundu došanas un pabalstiem, mirst 1819. g. Kā nākošo diakonu vēl tikai 1787. g. ievēl Rīgā dzimušo Dan. Gottl. Dalbinu (1787.—1796.), kas krīt lielos parādos. Pēc viņa nāves aprīņķa tiesnesis fon Rummels 1797. g. 17. aprīli lēmj, ka pēc tam, kad Dalbina parāda devēju lielākā daļa piekrituši izlīgumam, viņa bēru izdevumi un beidzamā gada gājēju algas atlīdzināmi pilnos apmēros. Dalbina pēcnācējs ir Slokā 1768. g. dzimušais Christians Eichhofs (1796.), kas mirst kā Suntažu mācītājs.

Kādā kārtā ap to laiku notiek diakonu izvēlēšana, lai rāda sekošie piemēri. 1796. g. 17. marta baznīcas konventa sēdē katra muiža uzstāda savus trīs kandidātus. Ar Eichholcu vēl sacenšas Klaus (Claus), Šillings, Asmus. Pie mēģinājuma

spreidīķa turēšanas pielaiķ Eichholcu, Klāusu un Šillingu. Jau ta paķa ģada 12 novembrī noturētā konventa sēdē atkal ir runa par jauna diakona izraudziķanu, jo pavasarī ievēlētais Eichholes jau aizģājis. Šoreiz sacenķas Poelchāus, Stolls un Horebs. Katram no viņiem noteic svētdienu mēģinājuma spreidīķa saciķanai. Kad tas noticis, no viņiem par diakonu izrauga Gustavu Poelchāu, kas 1797. ģ. 30. janvārī no amata pienākumiem tomēr atsakas, jo viņķ jau ievēlēts Nitaures draudzē, kuķā viņa slimais tēvs ir mācītājs, par palīģa mācītāju. Nu par diakonu ar ģubernas valdes piekriķšanu pieņem Arensburgā 1773. ģ. dzimuķo Jāni Ern. Dingelstedtu (1797.-1799.), kas pēķ ir Doles draudzes mācītājs un miris 1830. ģ. Viņam Valmierā seko Jānis Vilh. Erdmanis (1800.—1806.). Kaķ to pēķ māc. Lodera nāves ievēl Valmieras draudzes mācītāja amatā, diakona vieta paliek neieņemta līdz pat 1829. ģadam. No 1829. — 1831. ģ. par diakonu ir Jānis Ed. Erdmanis, vēlāk no 1831.—1833. ģ. vecākais mācītājs. Nākoķais diakons ir Kārlis Vilhelms Hāckers (1831.—1850.), tad Eiķens Remmekss (1850.—1856.), maģistrs Hugo fon Braunķveiģs (laikraksta „Draugs un Biedris“ izdevējs) 1856.—1864., Leopolds Hāķens (1864.—1870.), vēlāk Rīģā Jēzus baznīcas mācītājs. Emīls Moltrechts (1871.—1876.). Pats pēdēģais Valmieras diakonu ģarāģā rindā ir Vilhelms Harffs (1876.—1882.). Ar Valmieras draudzes sadalīķanu divās draudzēs, diakona amats pats no sevis atkrīķ. Harffs vēlāk ir mācītājs Vāģijā.

10. Valmieras baznīcas īpaķumi, ciņas par pēdēģiem, ienākumi un būves.

Vecakā, 1600. ģadā sastādītā, zviedru kadastrā teikts, ka Valmieras baznīcai ir sava muiķa ar 6¹/₂ arkliem zemes un 8 zemnieku māģām.

1683. ģ., pēķ mācītāja Dāvida Reineka izteiciena, mācītāja muiķas tūrumos izsētī 36¹/₂ pūru vasaras un 39 pūri ziemas labības, 1685. ģ. 42 pūri vasaras un 33 pūri ziemas labības. Pļavas izdod 8—9 kaudzes siena. Lopu ģanību nav, lopus tura aplokos. Muiķai nav ne dzirnavu, ne kroģa. Nav viņai arī sava baļķu ne malkas meķa.

Pie draudzes pieder Valmieras, Kaģuru, Muģānu, Koku un Mūģa muiķas. Tā kā visas ķīs muiķas senāk piederēģušas vienam īpaķniekam, mācītāģam iģģadus pienāķas no Kokmuiķas dabūt ik pa 36 pūriem Rīģas mērā rudzu un mieģu, kāda nodeva ķķaitās no visām nupat minētām muiķām kopā.

1696. ģ. mācītāja muiķā ir vidēja labuma dzīvoģamā ēķa, 13 un 14 baļķu aģģķta, 20 asis ģaģa, 4¹/₂ asis plata. Ir tur arī pavisam veca skolas un studēģamā istaba (Schul- und studierstube), 10 asis ģaģa 4 asis plata. Kūķis ģluģi jaunas. Ir

klēts, 9 asis gaŗa, 5 asis plata, zirgu stallis ar vāgūzi, divas rijas, 5 asis gaŗas.

1697. g. teikts, ka mācītājam pienākas no katra zemnieka liŗa apdziedāŗanas 4 šiliŗi, par laulāŗanu 6 un par bērna kristīŗanu 4 šiliŗi. No zemniekiem pienācīgos sieciŗus mācītājs pieņem pats.

1700. g. 22. augustā pēc sakŗu karāŗpēka iebrukuma un sirojuma Vidzemē, zviedru valdība uzliek Valmieras draudzes muiŗām, to starpā arī mācītāja muiŗai, smagas nodevas. Pēdējai jānodod karāŗpēkam $3\frac{3}{4}$ mucas rudzu miltu, 135 mār. maizes, 15 mār. sviesta vai tauku, $3\frac{3}{4}$ mucas zirŗu, $3\frac{3}{4}$ jēra, 15 mucas alus, 45 pūri auzu, 1 vērsis, 15 parmisi siena. Par tik lielām nodevām mācītājs fon Hardungens žēlojas ķēniŗa vietniekam Rīgā.

1702. g. krievi nodedzina nevien pilsētu, bet arī mācītāja muiŗu, noŗauj paŗu mācītāju f. Hardungenu. Pēdējā atraitne 1703. g. lūdz ķēniŗa vietnieku Rīgā dēļ rijas un klēts celŗanas.

1709. g. 3. februārī mācītājs G. Neuhausens grieŗas pie virskommisara ar lūgumu mācītāja muiŗas ēku celŗanas lietā. Muiŗā esot tikai viena pati, vienkārŗa un ātrā steigā uzcelta rija. Bez tam Mujānu, Kauguru un Mūŗa muiŗas uzcēluŗas laidaru ar trim kūtim, Valmieras muiŗa klēti, Kokmuiŗa riju latvieŗu skolmeistaram. Vēl muiŗā jācēŗot rija ar piederbu un viŗŗ lūdzot baŗķus no Valmieras muiŗas meŗiem, jo citām muiŗām būvkoku ko dot neesot. Viŗa lūgumu ievēro.

Mācītājs un prāvests Neuhausens pats dzīvo Kauguru muiŗā, to ilgus gadus no kroŗa nomāŗot. 1726. g. Lieldienāŗ viŗam šī muiŗa jāatstāŗ, jo tā iznomāta citam. Tādēļ jau 1725. g. sāk spriest par mācītāja muiŗas atjaunoŗanu un kārtībā saveŗanu. Tur jācēŗ dzīvojamā ēka, rokas klēts, stallis ar ratnīcu, nams (Brauhaus) ar pirti, kā arī kūtis. Viceprezidents izriko celtnēm vajadzīgā materiala pieveŗanu. Viss materials zemniekiem steigā jāpieved, jādod arī vajadzīgie palīgstrādnieki.

1725. g. 13. novembrī fon Menzenkampfs, Mujānu rentes kungs, kā baznīcas priekŗnieks, ziŗo landrātam un viceprezidentam Rīgā: „Ar mācītāja muiŗas celŗanu puslīdz sokas. Tikai Kokmuiŗa sūta pie celŗanas darbiem nevis pienācīgos strādniekus, kā tas vispār parasts, bet gan meitas un 8—9 g. vecus zēnus.“

Kokmuiŗas pārvaldnieks Blūcherts savukārt taisnojas šīs lietas dēļ. Tādi strādnieki esot no mājām, kuŗās kādas ļaunas sērgas dēļ, kas pagājuŗā ziemā kocenieŗos plosījusies, daudz cilvēku izmiruŗi.

Darbi maz sekmējas, kalab baznīcas priekŗnieks fon Menzenkampfs atkal sūdz viceprezidentam par Brieŗa muiŗu, kas tai laikā vēl itkā pieder pie Valmieras draudzes, ka tā nedodot mācītāja muiŗas celŗanai vajadzīgos strādniekus, aiz-

bildinoties ar to, ka zemniekiem nepavisam neesot maizes. Patiešam pirms tam ir bijusi smaga neraža, jo pats fon Menzenkamps Rigā pircis 3 lastus rudzu par 37 dalderiem lastu, tā tad par ļoti augstu cenu.

1727. g. 14. maijā tas pats viceprezidents uzaicina Briežu muižas kungu, ģenerāladjutantu Bogenstreichu dot Valmieras mācītāja muižas celšanai vajadzīgos strādniekus, arī nokavēto dienu vietā. Draud ar sodu.

Vēl 1728. g. strādā pie mācītāja ēku celšanas. Un tai pašā laikā arī pie nodegušās baznīcas atjaunošanas.*) Tai pašā laikā runā arī par diakonāta celšanu. Šis būves zemniekiem, kas pārcieš neražas gadus, uzkrauj pārmērīgas nastas.

1731. g. 3. maijā Kokmuižā izdara mācītāja muižas revīziju. Muižu valda prāvests un virskonzistorijas asesors Chr. G. Neuhauzens, Valmieras draudzes mācītājs. Tīrumu zeme vidēja labuma, tāpat arī 1728. g. muižai pievienotā diakonāta zeme, par ko katreizējam diakonam no mācītāja muižas pienākas ikgadus 30 dalderi. 1730. g. rudenī muižas laukos izsēti 39 pūri rudzu un 1 pūrs kviešu. Zemes līdumu līšanai pavisam nav.

Plāva, kas senāk devusi gadā 7 līdz 8 kaudzes siena, tā izmīta no tuvējā zirgu pasta zirgiem un pilsoņu lopiem, ka viņā ar katru gadu mazāk siena. Ganību ar nav, izņemot tādu Valmieras muižas robežās, kur mācītāja muižai jau kopš seniem laikiem atļauts savus lopus ganīt. Meža pavisam nav, izņemot tādu Valmieras muižas, un senāk arī Kauguru muižas tiesā.

Mācītāja muižas astoņiem zemniekiem, Rāceņa Jāņam, Varītes Miķelim, Ermanēna Jāņam, Drača Kasparam, Ruģēna Jāņam, Rīsmetes Jēkabam, Pulekša Miķelim un Kurļa Jāņam jāklausa muižā cauru gadu sešas zirdzinieku un divas kājnietku nedēļas, kā arī septiņas un pus oternieku nedēļas no Jūrģiem līdz Miķeļiem, jānodod ik pa 69¹/₂ pūra rudzu un miežu, 57¹/₂ pūra auzu, ik pa 15 sieku kviešu un zirņu, ik pa 5 podi 15 mārč. linu un kaņepāju, 3 podi 15 mārč. apiņu, 7 aitas, 28¹/₂ daldera naudā.

Pēc tam kad Neuhauzena laikā celtais mācītāja ērbēģis jau nodzīvots, 1768. g. mācītāja muižā nākās celt mācītājam jaunu mūra dzīvojamu ēku.

1784. g. mācītājs Loders attiecīgā vietā lūdz mācītāja muižai vajadzīgo malku no Mūrmuižas, kas toreiz vēl kronim pieder, mežiem. Viņa lūgumu noraida, jo kā jau labi zināms, Mūrmuižas mežs jau esot galīgi izcirsts. Bet pirms tam, 1768. gadā tomēr bij izlemts, dot mācītāja muižai vajadzīgo malku no Mūrmuižas meža.

*) Baznīcas atjaunošanas darbi gan ir pabeigti 1729. g., ko liecina skaitlis 1729. baznīcas koņa gala sienā.

Valmieras baznīcai savā laikā pieder vairāki gruntsgabali pilsētā. Viņai piešķir arī izpostītās bruņnieku pils kā arī pilsētas vaļņu gruntes. Laika gaitā baznīcai no šiem seniem gruntsgabaliem maz kas vairs atlicies, jo ne allaz tās pārstāvji ir bijuši taisni un uzticami.

Augšminētos gruntsgabalus izdod apbūvei. Kur agrāk stāvējuši draudoši apcietinājumi, torņiem vaiņagoti mūri, augsti stipri vaļņi, dziļi grāvji, tur 18. gadusimteņa gaitā paceļas pilsoņu nameļi un saimniecības ēkas, ēku starpā dārzi.

Kā pēc baznīcas priekšnieka, Valmieras pilsoņa Jonasa Riekhofa 13. marta 1757. g. uzstādīta saraksta redzams, 1756. g. Valmierā ir 19 pilsoņi, kas baznīcai ikgada maksā gruntsnaudu, kas par visiem kopā minētā gadā iztaisa 13 dalderus un 37 vērdirpus. Šie pilsoņi lieto vai nu tā sauktos baznīcai piederošus gruntsgabalus (Kirchenplätze) vai arī vaļņu gruntes. Šie 19 pilsoņi ir: kārtības komisārs Kaizers, Masalina atraitne, Fausts, Kühls, Dālbergs, Blauhuts, Bazankūra atraitne, Jürgens, Cimmermanis, Mörders, Jungströms, Brandts, Hoffmanis, Kaustlings, Vasmundts, Daube, Hekendorffs, Zāgers, Elsnera atraitne.

Zem kādiem noteikumiem izdod baznīcai piederošus gruntsgabalus, to pierāda kāds Kauguru muižas īpašnieka grāfa Ernesta Burcharda Mengdena, kā baznīcas priekšnieka, 1. jūnijā 1778. g. izdots dokuments, par kuņu nomaksāts 2 ka-peikas liels zīmognodoklis.

Dokumenta saturs apmērām šāds: „Tā kā uz Tērbatas bastejas gulošais, vietējai baznīcai piederošais laukums, kur senāk atradies Oerteļa nams, nu jau ilgu gadus stāvējis neapbūvēts, caur ko baznīca palikusi bez viņai pienācīgās gruntsnaudas. Bet tagad nu ķirurgs Joh. Mich. Brandts pieprasa pēc šī gruntsgabala, apsot otrtik lielu gruntsnaudu, kā senāk, ja viņam to nodotu, un pēc viņa nāves tas varētu arī viņa mantinieku netraucētā lietošanā palikt. Lietu pamatīgi apsveņot un ievērojot labumu, kas baznīcai caur to celtas, baznīcas valde atdod minēto gruntsgabalu ķirurgam Brandtam un viņa likumīgo mantinieku lietošanā par 2 Alberta ortu lielu gadskārtēju gruntsnomu. Bez tam Brandtam par to baznīcai piederošu gruntsgabalu, uz kā celts viņa stallis, vēl baznīcai jāmaksā gadā 1 ort. Šie gruntgabali izstiepjas no Tērbatas bastejas līdz Rātes upei“.

Attiecīgo dokumentu bez grāfa Mengdena, parakstījis arī ķirurgs Brandts, piespiežot blakus savam parakstam savu zīmogu.

Te minētais gruntsgabals ir tas pats, uz kā tagad atrodas Latviešu Biedrības nams un zāle.

Baznīcai piederošu gruntsgabalu un vaļņu lietotāji jau agri rauga atsvabināties no pienācīgas gruntsnaudu maksāšanas. Tā Francis Reinholds Bušs, pilsētas vecākajis, visu pil-

soņu vārdā, gruntsnaudu lietā 1729. g. griežas pie toreizējā ģenerālgubernātora un visa Vidzemē un Igaunijā stāvošā kara-spēka komandējošā ģenerāļa, Aleksandra Nevska ordeņa bruņnieka Pēterā de Lasija ar lūgumu dēļ atsvabināšanas no gruntsnaudas maksāšanas. Ar savu 1729. g. 18. dec. rakstu pēdējais paziņo kapteinim fon Menzenkamplam (Mujānos), toreizējam baznīcas priekšniekam, ka baznīcai ir tiesība arī no neapbūvētiem, tai piederīgiem gruntsgabaliem piemērotu gruntsnaudu ņemt no tiem, kas viņus lieto dārziem vai arī ganībām. Šie neapbūvētie gruntsgabali izdodami, jā pēc tiem pieprasa apbūvēšanai.

Gadu vēlāk Hermanis f. Fitinghofs ar augšminētā ģenerāļa de Lasija piekrišanu raksta Valmieras muižas toreizējai lietotājai, ģenerāļa atraitnei baronietei fon Hallartei, ka divu uz vecās pils gruntēm dzīvojošu vīru, ādmiņa Zigfrida un ķirurga Švarca sūdzības, par to, ka baznīca no viņiem ikgada prasa gruntsnaudu, kā nedibinātas — noraidītas. Šīs baznīcas tiesības uz gruntsnaudu dibinas uz vecām tiesībām, kas 1729. g. 1. oktobrī ar ģenerālgubernātora rīkojumu par jaunu apstiprinātas. Gruntsnaudas ņemšana nav tā tad nekāda patvarība, bet likumīga, baznīcas uzturēšanai vajadzīgo līdzekļu ievākšana. Ar to nebūt ar nav aizskārtas Valmieras muižas ne arī augstā kroņa tiesības.

Paziņojumā uzsvērts arī tas, ka jau pirms pēdējā kara, t. i. tā sauktā Ziemeļu kara, tā tad jau zviedru valdības laikā baznīcai piederējušas pils un seno vaļņu gruntes.

1792. g. 2. sept. Valmieras birģermeistars C. G. Kayzers un sekretārs Fr. V. Anthings griežas ar rakstu № 138 pie Valmieras baznīcas virspriekšnieka, kā saturs te saīsinājumā atstāstīts:

„Tā kā Rīgas pavaldniecība (Statthalterschaftsregierung) ar savu 1791. g. 1. novembrī izdotu patentī uzdevusi visiem nekustamu īpašumu īpašniekiem pilsētās uu uz laukiem pierādīt savas īpašuma tiesības, uz laukiem vietējai apriņķa tiesā, pilsētās to maģistrātiem.

Tā kā nu Valmieras baznīca sakās valdot par dažādiem gruntsgabaliem pašā pilsētā, ka tai te pieder organista nams ar dārzu, tā kā te Brēžas skolmeistars un ķesteris Kaspars dzīvo uz zemēm, kas atzīmētas uz pilsētas kartes, tad Valmieras maģistrāts griežas pie Valmieras baznīcas virspriekšnieka ar lūgumu uzdot Valmieras baznīcas priekšniekam, uzrādīt maģistrātam savus dokumentus par Brēžas skolmeistara un ķestera Kaspara zemēm, organista namu, kā arī pierādīt baznīcas tiesības uz tās dažādiem gruntsgabaliem pilsētā, stādot tos priekšā ne vēlāk par š. g. 1. novembrī“.

Sakarā ar šo rakstu, toreizējais baznīcas virspriekšnieks, Rencēnu īpašnieks Friedrichs f. Zivers ta paša gada 25. sept.

uzdod Valmieras baznīcas priekšniekam, izpildīt Valmieras pilsētas maģistrāta pieprasījumu.

Baznīcas (arī draudzes) priekšnieka dotā atbilde baznīcas virspriekšniekam tā paša gada 17. nov. skan tā:

„Rīgas pavaldniecības minētā 1790. g. 1. nov. patente № 2372 attiecas vienīgi uz privātā īpašumā esošiem nekustamiem īpašumiem, bet ne uz kroņa īpašumiem. Pie pēdējiem pieskaitāma arī vietējā sensenā (uralte) ordeņa mestru laikos celtā baznīca, kas viņai piederošos gruntsgabalus nav vis pie-savinājusies, kā Valmieras maģistrāts to iedomājas, bet ka viņa, līdzīgi visām citām baznīcām pilsētās, šos gruntsgabalus no vairs neiedomājamiem laikiem tiesiski valdījusi, lietojot tos, pēc seniem baznīcas protokoliem spriežot, aizvien kā savu patiesu, neapstrīdētu īpašumu“.

To visu vērā ņemot Valmieras baznīcas un draudzes priekšnieki netura par vajadzīgu kaut kādu pierādījumu sniegšanu attiecībā uz baznīcas gruntsgabaliem pilsētā, kā arī uz organista, skolmeistara un ķesteņa dzīvokļiem un viņu lietošanā esošām zemēm, neraugoties uz Valmieras pilsētas maģistrāta attiecīgo pieprasījumu. Visiem zināms, ka visā zemē organistiem, skolmeistariem un ķesteņiem ir savi dzīvokļi un savas zemes. Minētā patentē arī nav ne vārds par to teikts, ka būtu arī publiskas īpašuma tiesības ar dokumentiem pierādāmas.

Baznīcas konventa sēdē 1833. g. 14. augustā ir runa starp citu arī par to, ka Valmieras rāte nepildot savu 1791. g. 2. sept. konventa sēdē doto solījumu maksāt baznīcai ikgada no sevis par baznīcai piederošiem gruntsgabaliem 25 rubļus papīra naudā.

Valmieras mācītāja muižai no Valmieras muižas puses nodarītu pārestību dēļ mācītājs un prāvests Mārtiņš Gotlibs Agapētus Loders ar Valmieras muižas īpašnieku f. Lōvensternu ved gadiem ilgu (1780.—1787.) prāvu. Šo prāvu, kas pēc Lodera atstāta, pašrocīgi uzrakstīta aprēķina viņam izmaksā aptuvis 100 dalderu, viņš zaudē.

Loders 1787. g. 2. septembrī pats raksta: „Bijušās ķildas starp Valmieras mācītāja muižu un Valmieras muižu, kas ilgušas 12 gadus, ir izbeigtas ar 1787. g. 22. jūnijā notikušu savstarpīgu, tā paša gada 24. augustā caur Vidzemes kamerālpalātu apstiprinātu izlīgumu. Ne patikšana prāvoties, ne arī kas cits mani piespieda sūdzību celt. Šo prāvu uzsākt man uzlika radušās grūtības, kā arī pienākuma sajūta, kas man neļāva kļusu ciest. Šī lieta ir ņēmusi pavisam savādu gaitu, bet ne tādu, kādu es to sākumā domāju.“

Kādā savā paskaidrojumā guberņas valdei Loders aizrāda, ka Valmieras mācītāja muižai no Valmieras muižas puses, it īpaši, kopš tā kļūvusi privāta muiža, nākas ciest daudz pārestību, kas jau viņa priekšgājēju, mācītāju un prāvestu Hildi

piespiedušas attiecīgā vietā par Valmieras muižu sūdzību celt, kā to pierādot akti, kas glabājoties baznīcā pie kanceles.

Mācītājs Loders savā 1780. g. augustā ģenerālekonomijas direkcijai iesniegtā sūdzībā uzsvēr sekošas mācītāja muižai nodarītas pārestības:

1. Pretlikumīgā kārtā Valmieras muiža uz Rātes upes cēlusi dzirnavas. Caur ūdens uzstādīšanu cieš mācītāja muižas pļavas un tūrumi. Valmieras muiža zvejo dzirnavu diķi, kaut gan te patiesībā viņai nepieder ne pēda zemes. 2. Pēc mācītāja muižas zemnieku izteiciena Valmieras muiža viņu robežas samazinājusi. 3. Ierobežotas mācītāja muižas tiesības ganīt savus lopus Valmieras muižas tiesā. Attiecīgās ganības izartas un pārvērstas tūrumos. Noliec ganīt arī Val-

Rātes upe ar tā sauktām „Diķa“ dzirnavām, kas līdz agrārai reformai piederēja Valmieras muižai.

mieras muižas papuves tūrumos un vēl nesen atpakaļ mācītāja muižas gane no Valmieras muižas lauku sarga sadauzīta. 4. Mācītāja muižai ņemta sensenā tiesība cirst vajadzīgo malku Valmieras muižas silos, pludinot šo malku pa Gauju lejup līdz Valmierai. Valmieras muiža atsaucas pie tam uz to, ka tagad viņa ir privāta muiža, nepierādot tomēr, ka viņa no malkas došanas pienākuma atsvabināta. 5. Senseno ceļu, kas ved no mācītāja muižas uz viņas zemniekiem un ir arī baznīcas ceļš, Valmieras muiža caur viņa izaršanu iznīcinājusi. Caur to zemniekiem nācās uz muižu braukt pa kādu citu, divas verstes gaŗāku apkārtceļu. 6. Te pieder arī vēl kāda cita lieta, kas atgadījusies nupat pagājušo nedēļu. Fon Lōvensterns sūtījis savu stārstu pie baznīcas ķestera un licis

tam teikt, lai pierādot, kas viņu atsvabinājis no desmitā kūliša došanas, kādu dodot visi pilsoņu zemju lietotāji. Ķesteris, būdams mācītāja muižas zemnieks, stārstu šīs lietas dēļ noraidījis pie mācītāja, kuŗa zemi viņš lieto, un kam viņš par to divas dienas nedēļā klausu. Bet iepriekš ar to nesazinoties ķesterā laukos divas dienas vēlāk ieradies Valmieras muižas stārstas ar strādniekiem, paņēmot tur pretlikumīgi 15 gubas vai 5 krietnus vezumus labāko rudzu. To pašu gribot darīt arī ar latviešu skolmeistaru, kas sava amata dēļ lieto baznīcas zemi.

Tā paša gada 22. augustā ģenerālgubernātors grāfs Brauns pieprasa Valmieras muižas īpašniekam landrātam K. D. f. Lōvensternam paskaidrojumu mācītāja Loderā celtās sūdības lietā. Šo paskaidrojumu 17. septembrī sniedz f. Lōvensterna pilnvarnieks, advokāts Skotus. Visa Loderā iesniegtā sūdība esot nedibināta. Valmieras muiža uz Rātes upes nesot vis cēlusi jaunas dzirnavas, bet tik vecās atjaunojot, ceļot jaunu dambi un dzirnavu namu. Mācītājs pretlikumīgi un neatļautā kārtā dzirnavu diķi liekot mērkt nevien savus, bet arī savu zemnieku linus, lai tā kaitētu Valmieras muižas interesēm. Nav tiesa, ka būtu liegts ganīt mācītāja lopus Valmieras muižas tiesā, lai gan mācītāja muižai nav likumīgas tiesības to darīt. Lauku sargs tomēr ar nedrīkst pieļaut, ka mācītāja lopus gana Valmieras muižas labībā vai arī pļavās. Bet Valmieras muižas lauku sargs tomēr nav tik bargs, kā Valmieras mācītājs, kas licis nošaut trīs Valmieras muižas pilskrodznieka cūkas par to, ka tās bijušas iekļuvušas mācītāja labībā. Prasīt vienīgi no Valmieras muižas mācītāja muižai vajadzīgo malku esot ļoti netaisni, tādu dot pienākoties visām draudzes muižām kopīgi, samērā ar viņu lielumu. Nekādi baznīcas ceļi nav izartī, bet vienīgi malu ceļi caur Valmieras muižas laukiem, kas izlietoti galvenā kārtā, lai piekļūtu Valmieras muižas degvīna brūzim. Prasīt un ņemt nevien no ķesterā, bet arī no skolmeistara zemēm desmito, ir Valmieras muižas sensenā likumīgā tiesība.

Prasa, lai mācītājam Loderam uzliktu pienācīgu sodu par neatļautu linu mērķšanu, bez tam viņam uzdot samaksāt 8 dalderus 24 grašus izdevumu segšanai, kas cēlušies caur viņa nedibināto sūdību.

Landrāta Karļa Didr. f. Lōvensterna paskaidrojumu uz ģenerālgubernātorā rīkojuma paziņo arī mācītājam Loderam. Pēdējais savukārt tad iesniedz jaunus paskaidrojumus, atsaucoties uz daž. likumiem un seniem noteikumiem. Dzirnavas uz Rātes upes zem Valmieras un Valmieras mācītāja muižas cēlis 1752. g. melderis Reuters un pirms tam tai vietā dzirnavas nekad nav bijušas. Vēl dzīvi zemnieki, kas redzējuši upi svabadi tekot, kas pļāvuši mācītāja pļavu, kas tagad pēc ūdens uzstādīšanās zem ūdens. Valmieras muižas toreizē-

jais arendātors, kanceļas padomnieks barons f. Zīvers patvaļīgā kārtā un pret pastāvošiem zemes likumiem tad licis celt dzirnavas un Rātes upes ūdens uzstādīšanas dēļ varmācīgi liekot noplēst pilsoņa Temmerlinga dzīvojamo namu, kas atrodies uz pašas upes malas. Vēl dzīvi Valmieras pilsoņi, kas var liecināt par f. Zīversa varmācīgo rīcību.

Lieta nonāk pie Valmieras kreistiesas un tad pie Vidzemes zemes virstiesas. Loders lietas vešanu nodod advokātam Karlim Heinricham Gottlibam Lencim, bet sūdzības faktiskais vadītājs viscaur paliek viņš pats. Izdara uz vietas dabā robežu apskatīšanu, kur kā lieciniekus pratina Pulekša Pēteri, Varītes Pēteri un Ruģēna Jāni.

Neraugoties uz Lodera neatlaidību, uz visiem šīs lietas dēļ nestiem upuriem, prāvu viņš zaudē. Sekojošā izlīgumā Valmieras muiža robežu lietā pret mācītāja muižu nedaudz piekāpjās, starp citu tai atdodot $11\frac{3}{8}$ mucu vietu ar krūmiem un mežu apaugušu pļavu. Valmieras muiža ir ar mieru dot mācītāja muižai vajadzīgo malku, jā arī citas muižas samērā ar savas zemes lielumu to pašu dara.

Plašās, lielās Valmieras muižas valdnieki, bagātie Lövensterni nekad nav varējuši apmierināties ar to, ka tik tuvu pie pašas muižas atrodas Rāceņa mājas, kas pieder nevis viņiem, bet gan Valmieras mācītāja muižai. Labprāt viņi būtu ieguvuši šīs mājas un pievienojuši tās muižai, labprāt viņi būtu daudz ziedojuši, lai tikai Rāceņa mājas varētu saukt par savām un darīt ar viņām tāpat kā simts gadus atpakaļ, kad iznīcināja senās Viles un Sūbra mājas, pievienojot viņu zemes Valmieras muižas laukiem. Jau tad, kad ķeizariene Katrīna II. Valmieras muižu atdāvina Holstein-Bekas princim, ķeizara nama radniekam, pēdējais 1765. g. maiņas ceļā tīko iegūt Rāceņa mājas, vienojoties jau šinī ziņā ar mācītāju Hildi, solot mācītāja muižai Rāceņa māju vietā Purkauliņu. Bet viņa nodomam jau toreiz rodas nepārvarami šķēršļi. Pret tādiem atduras arī Valmieras majorāta kungs Karlis Ottons f. Lövensterns, kad viņš maiņas ceļā 1795. g. grib iegūt Valmieras mācītāja muižai piederīgās Rāceņa un Varītes mājas, atdodot pret viņām Purkauliņa, Vecdaudža un Jaundaudža mājas. Tiklab Rāceņa, kā arī Varītes mājas no Valmieras muižas šķīr, tā sauktā Rātes upe, senāk arī par Melnupi saukta. Iegūstot abas šīs mājas, uz šīs upes varētu ierīkot dzirnavas, daļu no Rāceņa māju zemes varētu pievienot Kārļa Ottona f. Lövensterna ierīkotam tā sauktam Iršu dārzam.

Liekas, ka sākumā Valmieras muižas kungam ir bijušas labas izredzes ka viņa vēlēšanās min. māju iegūšanas ziņā piepildīsies. Tiklab vietējais mācītājs Loders, kā arī Valmieras baznīcas priekšnieki un pat augstākā priekšniecība itkā piekrit izmaiņas projektam. Bet beidzot, kad Loderam, kas tai laikā pats arī ir viens no draudzes priekšniekiem, ir šinī

lietā jāteic izšķirošais vārds, tas savus ieskatus groza un no-
teikti uzstājas pret projektēto māju apmaiņu. Pateicoties tad
ar mācītāja Lodera noraidošam stāvoklim šinī lietā, no izmai-
ņas nekas neiznāk.

1796. g. 8. jūlijā K. O. f. Lövensterns rakstiski lūdz Lo-
deri, lai tas labvēlīgi to atbalstītu māju maiņas lietā, bet jau
10. jūlijā viņš saņem no pēdējā noraidošu atbildi: „Jā Rāceņa
un Varītes mājas piederētu viņam personīgi, viņš labprāt no
viņām būtu atteicies, kaut arī viņam caur to zaudējumi celtos.
Kad viņš abu minēto māju saimniekus mēģinājis pierunāt lab-
prātīgi atstāt šavas mājas, tie ar asarām acīs viņu lūguši pa-
mest viņus viņu mājās. Palīdzēt izstumt savus līdzcilvēkus,
kuŗu dzīve neraugoties uz viņu grūto darbu, jau tā neapskau-
žama, no viņu mājām, kur strādājuši nevien tie paši visu savu
mūžu, bet arī jau viņu senči, viņš gan nespējot, jo to darot
viņš smagi apgrūtinātu savu sirdsapziņu.

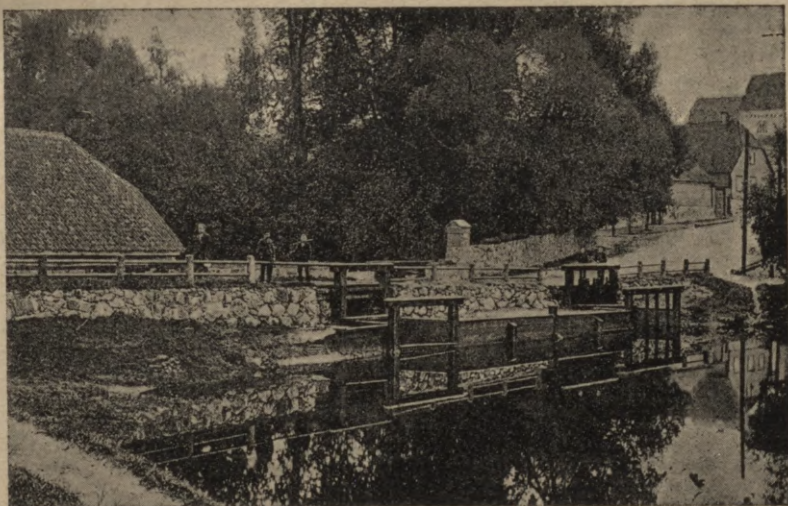
Jau 1796. g. 15. jūlijā Vidzemes guberņas attiecīgā iestāde
dod savu rīkojumu par Valmieras māc. muižai piederīgo Rā-
ceņa un Varītes māju apmaiņu pret augšā minētām Valmie-
ras muižai piederīgām trim mājām. Valmieras apriņķa kom-
misars šo lēmumu dara zināmu arī mācītājam Loderam, pret
ko pēdējais 31. jūlijā ceļ savus iebildumus. Neraugoties uz
to, ka viņš ir mācītāja muižas mūža lietotājs, viņa piekri-
šana apmaiņas lietā pavisam nav prasīta. Maiņa nestu zaudē-
jumus mācītāja muižai, jo zemēs labumā Purkauliņa, Jaun-
daudža un Vecdaudža mājas nevar mēroties ar Rāceņa un
Varītes mājām. Bez tam šīs valmieriešu mājas ir daudz at-
tālāk projam no mācītāja muižas. Pieved arī vēl citus apstāk-
ļus un prasa lēmuma atcelšanu.

Savā 1796. g. 6. oktobra rakstā Vidzemes gubernātoram
māc. Loders pateicas par apmaiņas apturēšanu. Šinī rakstā
viņš arī izteic savu stāvokli māju apmaiņas lietā.

Savā laikā viņš no kroņa aicināts par Valmieras drau-
dzes mācītāju, pie kam par algu viņa lietošanā nodota Val-
mieras mācītāja muiža un tās zemnieki. Un ja viņš caur to
kļuvis par šīs muižas un viņas zemnieku valdītāju visā savā
amata laikā, tad bez viņa ziņas un piekrišanas nekādā ziņā
nav pielaidzama kautkāda māju izmaiņa. Viņš, kam jau 21 gadu
Valmieras draudzē par mācītāju kalpojot, vietējie apstākļi labi
pazīstami, pilnīgi pārliecināts, ka projektētā māju izmaiņa mā-
cītāja muižai un līdz ar to visai draudzei atnestu tikai zaudē-
jumus. Rāceņa un Varītes mājām laba zeme, zālainas pļavas,
pietiekošs malkas un būvkoku mežs, bez tam viņas guļ tuvu
pie mācītāja muižas. Valmieras muižas piedāvātās mājas tur-
pretim par jūdzi tālāk nost, viņu zeme un ēkas sliktas, pļav-
vas purvainas, bez meža, tā kā viņas pat visas trīs neatsver
Rāceņa un Varītes mājas. Tā kā nodomātās māju izmaiņas
galvenais iemesls gan ir dzirnavu ierīkošana, tad caur Rātes

upes uzstādināšanu šo dzirnavu vajadzībām ciestu nevien tuvējās Ermanēna, bet arī Purkauliņa, Vecdaudža un Jaundaudža mājas. — Agrākā Valmieras muižas īpašnieka Holsteinbekas prinča plāns 1765. g. iemainīt Rāceni pret Purkauliņu ar nav izdevies, jo pret tādu maiņu celts protests.

Izmaiņas projekta izvešana ir tikai apturēta, bet ne galīgi atcelta. Tas redzams no baznīcas virspriekšnieka, landrāta barona Ungern-Sternberga 1797. g. 9. jūlija raksta Valmieras draudzes mācītājam, prāvestam un baznīcas priekšniekam Loderam. Vidzemes kamerālpalāta esot viņam uzdevusi pārbaudīt projektēto Valmieras mācītāja muižai piederīgo Rāceņa un Varītes māju apmaiņu pret trim Valmieras muižai piederīgām

„Diķa“ dzirnavu dambis ar Pēterpils ielas sākumu un Latviešu biedrības nama dārzu, kuŗa vietā senāk atradusies tā sauktā Tērbatas basteja un pie tās Tērbatas vārti.

mājām. Lietas apstākļu tuvākas noskaidrošanas labad viņš, baznīcas virspriekšnieks, 3. augustā ieradīšoties pats, lai uz vietas pārbaudītu. Viņš uzaicina Loderi tad ar piedalīties, un pienācīgi aizstāvēt Valmieras draudzes un mācītāja muižas intereses.

Mācītājs Loders minētā dienā uzstāda savus iebildumus pret nodomāto māju izmaiņu. Viņš atkārtoti savus jau agrāk izteiktos iebildumus, tos vēl papildinot un tuvāk pamatojot. Rācenis un Varīte mācītāja muižai neesot neko parādā, esot paklausīgi, izpildot visus caur likumu viņiem uzliktos pienākumus, kalab būtu pretlikumīgi viņus no viņu mājām pret viņu gribu izcelt. Ne par velti tiklab Rācenim, kā Varītem Valmieras muiža par savu māju atstāšanu solot katram 50

valsts dalderus. Šīs abas mājas iegūstot Valmieras muiža ar jaunas lopmuižas, dzirnavu un dzirnavu kroga ierīkošanu turpmāk varētu ikgadus simtus mantot. Maiņa tamdēļ vajadzīga un vēlama Valmieras muižai, kamēr mācītāja muižai viņa atnestu vienīgi zaudējumus. Loders pieved arī likumus un rīkojumus, kas runā pret nodomāto māju apmaiņu.

Tad pat 3. augustā 1797. g. baznīcas virspriekšniekam uz vietas dabā iepazīstoties ar māiņas projekta izvešanas apstākļiem, kā Valmieras muižas pārstāvis K. J. f. Lövensterna pilnvarā piedalās A. Beyers, kas arī iesniedz rakstiskus paskaidrojumus.

Apmaiņas projektam sākumā piekrituši arī draudzes priekšnieki, pie kam mērnieks Cābels sastādījis attiecīgo apmaiņas plānu, kurā ievērotas nevien mācītāja muižas, bet arī attiecīgo viņas zemnieku intereses, dodot izmaināmiem mācītāja muižas zemniekiem visās lietās pienācīgo gandarījumu. Bet tad prāvests Loders, grozot savus agrākos uzskatus šinī lietā, uzstājas piepeži pret valdības apstiprināto maiņas projektu izvešanu dzīvē. Neraugoties uz to, ka Valmieras muiža mācītāja muižai un tās zemniekiem vēl likusi piedalīt 18 vezumus siena un $7\frac{7}{8}$ mucvietas zemes. Vērā ņemot to, ka Valmieras muiža caur apmaiņas projektu vairāk nemantotu, kā nedaudz krūmāju un ūdens Iršu dārza paplašināšanai, prāvesta pretošanās maiņas projekta izvešanai izskaidrojama vienīgi caur viņa nelabvēlību, kādu viņš parādījis jau mirušam landrātam fon Lövensternam, un nu izrādot arī pret viņa dēlu, virskonzistorijas asesoru. Viņš cerot, ka baznīcas virsvalde neatbalstīšot prāvesta Lodera nelabvēlību, bet gan atzīstot Valmieras muižas uzūpurēšanos šinī lietā, piekritīšot māju apmaiņai.

Ar rakstu no 1797. g. 21. augusta Rīgas-Valmieras baznīcas virsvalde apmaiņu atzīst par Valmieras mācītāja muižai kaitīgu un atzīst, ka Vidzemes kamerālpalātai no pretējās puses sniegtie paskaidrojumi bijuši tādi, kas paskubinājuši šo augsto iestādi dot apmaiņas projektam savu piekrišanu.

Pateicoties prāvesta Lodera dibinātiem iebildumiem pret projektēto māju apmaiņu, pēdējā tad nenotika, un Rāceņa māju saimnieks (šo rindīņu rakstītāja mātes tēva tēvs), joprojam palika savās mājās, kurās vēl tagad dzīvo un saimnieko viņa pēcnācēji.

Tai pašā laikā, kad Loders prāvojas ar Valmieras muižu, viņam nākās sūdzību vest arī pret Dūķeru muižu, kas nedod tā saukto priesteru tiesu, atsaucoties uz to, ka šīs muižas vaku grāmatā nekas nēstāv par kādu mācītāja tiesu un ka arī zemnieki par to nekā nezina, kā arī uz to, ka šī muiža ir kroņa muiža un tikai mūža lietošanai izdota. Kā Dūķeru muižas pilnvarotais 1782. g. parakstās kāds Gotl. Valentins Auzenbergs.

Arī pret pilsoņu zemju lietotājiem un uz šīm zemēm

celto muižiņu turetājiem, kas liedzās pienācīgo mācītāja tiesu dot, mācītājam Loderim 1782. g. nākas sūdzību celt.

Daudz grūtāka un sarežģītāka tai pašā laikā ir Lodera lieta pret Kokmuižu, Brēžas skolas zemes un ļaužu dēļ.

1689. g. 3. janvārī, baznīcas priekšnieku, Kauguru muižas arendatora Herberta Gerngrosa un Valmieras muižas arendatora Pētera Bachmaņa, kā arī divu zemnieku priekšstāvju Auškas Jēkaba un kāda vecā Jāņa klātbūtnē atdara visas trīs baznīcas lādes. Lielajā lādē atrod baznīcas naudas kādā makā 23 Alberta dalderus 30 grašus un 64 valsts dalderus, kādā otrā makā 48 valsts dalderus, kādā lakatiņā 2 valsts dalderus. Bez tam mācītāju atraitņu naudas ik pa 7 dald. 45 grašiem Alberta dalderu un valsts dalderu naudā. Šim lielās lādes saturam pievieno vēl 1688. g. Ziemas svētku upuļa naudu: 1 Alberta dalderi un 1 valsts dalderi un 6 grašus.

Mazākā vācu lādē izskaita 9¹/₂ valsts dalderus, mazā nevācu lādē 25 valsts dalderus.

Lielajā lādē atrodas bez tam vēl kāda nelaiķa mācītāja Dāvida Reineka izdota obligācija, ko tas 1684. g. 27. maijā iesniedzis sava 20 dalderu lielā aizlienējuma no baznīcas naudām nodrošinājumam.

Ir arī atzīmes par to, kas pag. gadā no baznīcas lādēm izmaksāts vācu un nevācu skolotāju algām, stikliniekam Ambrozijam Gabriēlam un namdarim Klemensam Vigantam par darbiem pie iesāktās skolas celšanas. Kādai nabadzīgai atraitnei izsniegts 1 dalders.

1696. g. 14. augustā uzņem baznīcas inventāru. Te dalību ņem draudzes jaunais mācītājs, prāvests J. N. fon Hardungens, abi baznīcas priekšnieki, kā Kokmuižas arendators Kaspars Cacharija de Holde un Pēteris Bachmanis. Klāt ir arī nevācu baznīcas priekšnieki-pērminderi kocenieši: Draņķa Jānis un Maztilcēna Klāvs, abi no Brendiķa vakas, Stāvūža Pēteris no Kokmuižas vakas un Murēna Jēkabs no Palmēnu vakas.

Salīdzina ar iepriekšējiem inventāra sarakstiem un uzņem un atzīmē sekošu baznīcas inventāru: sarkana zafiāna altāra sega, uz kuņas krāsās un zeltā tēlotas Kristus ciešanas, un abās pusēs lauru vainags ar iespiestiem burtiem P. G. V. C. B., sarkana zafiāna četrstūraina drāna biķeŗa uzlikšanai, sudraba pudele, divi sudraba biķeŗi un sudraba dievmaizes trauks, divi lieli alvas un četri misiņa lukturi, liela, tā sauktā Veimaras bībele. Bez tam dažādi liķu pavadīšanas piederumi, divi upuŗa trauki, divējas liķu bēres, krēsli, trīs naudas lādes, viens misiņa rokas lukturis uz kanceles un divi misiņa vainagi.

1697. g. 8. decembrī mācītāja muižā notura baznīcas valdes sēdi, kuŗā piedalās prāvests f. Hardungens, vācu baznīcas priekšnieki Holde un Bachmanis, kas 1693. g. šinī amatā no ķēniņa vietnieka iecelti. Kā zemnieku pārstāvji sēdē piedalās no valmieriešiem: pagājušā gadā no Bachmaņa ieceltais

Antiņš, no tā paša priekš pusotra gada ieceltais Žvīgura Jēkabs, trešā valmieriešu priekštāvja Ķeldeņa Jēkaba vietā piedalās viņa tēvs. No kocēniešiem Maztilcēna Klāvs, kopš desmit gadiem iecelts, Stāvūzis, kas sava lielā vecuma dēļ savu atlūgumos iesniedzis. Trešais kocēniešu pārstāvis, Murēna Pēteris, priekš trim nedēļām nomiris. No kauguriešiem piedalās Misas Pēteris, no mūrmuiziešiem Brieža Mārcis, no liepēniešiem Vedreča Jānis, no mujāniešiem Rencis.

Mirušā Murēna vietā ieceļ Polbrenča Tomu. Kā Valmieras pilsētas pārstāvji sēdē piedalās baznīcas priekšnieki Jānis Neimanis un Jēkabs Hāmanis.

Baznīcas lāde glabājās mācītāja muižā. No viņas trim alslēgām vienu valda Bachmanis, otru Holde un trešo kocēnietis Maztilcēns. Kāda cita mazā lāde glabājas pie baznīcas priekšnieka Niņaņa Valmierā.

Attiecībā uz torņa pulksteņa uzstādīšanu un apkopšanu pilsoņi izteic vēlējumus, lai baznīca, kas saņem akcīzes naudu pilsētā, maksātu pulksteņa uzstādītājam no akcīzes ieņēmumiem, kā tas arī senāk aizvien tā bijis.

Atkal baznīcas valdes sēdi notura 1707. g. 23. jūnijā, Valmieras diakonātā. Klāt ir prāvests Buchholcs, apriņķa soģis J. Fr. Bornemans, Ropažu mācītājs Dāv. Baltazars, Rubenes mācītājs Šūmanis, vietējais diakons Tumannis, vācu baznīcas priekšnieks, kaŗa kommisārs Pēteris Bachmanis. Mācītājs Miķ. Klembkens krievu gūstā. Baznīcas priekšnieki no Valmieras pilsētas vai nu miruši, vai arī gūstniecībā aizvesti, kālab uz Bachmaņa priekšlikumu par baznīcas priekšnieku no pilsētas ieceļ pilsoni Dāvidu Rubertu. Kā baznīcas priekšnieki-pērminderi no nevācu puses piedalās kocēnieši Tilcēns, Polbrenčis, Stāvūzis, mujānieši Slazds, Rencis un Kārkliņš, kaugurieši Bāļa un Zeibots, mūrmuizietis Briedis un liepēnietis Vedreķis.

Izrādas, ka no trim baznīcas lādēm vairs nav nevienas. Nu Bachmanis ziņo, ka pirmā lāde ar naudu, ienaidnieka dēļ, baznīcā aprakta, bet no turienes izzagta un nav vēl izzināts, kas to darījis. Otrā lāde, ko Bachmanis licis no jauna darināt, glabājoties pie nevācu baznīcas priekšnieka Tilcēna, bet esot gluži tukša.

Mācītājiem pienācīgos sieciņus līdzšim mācītāji tieši no zemniekiem saņēmuši.

Nabagu lādes nav un tāda arī nekad nav bijusi.

Diakons sūdz par aizliegtām un slepenām kaplicām un upuŗu vietām, kā arī par to, ka daži zemnieki savus bērņus paši nokristījot.

Nevācu baznīcas priekšnieks, kocēnietis Polbrenčis žēlojas, ka viņa pagastā 35 savrūp stāvošas zemnieku mājas, kālab viņš lūdž viņam Pūcas saimnieku kā palīgu piedot.

Uz kapteiņa fon Felkerzāma priekšlikumu, baznīcas kom-

misija 1739. gadā pratina kocieniešu pērminderi Maztilcēnā Mārci, kas izteic sekošo:

„Viņa tēvs, kas kara laikā sašauts, vairs nav varējis zināt, vai maz vairs paliks starp dzīvajiem, izteicis: 1) sudraba apzeltītais biķeris (kas vēl tagad baznīcai pieder), nemierīgo laiku dēļ aizvests uz Rēveli, bet nu atkal atvests šurpu, 2) baznīcas lāde bijusi tik pilna ar naudu, ka četri vīri viņu tikko spējuši celt. Viņu glabājis vecais Bachmanis. Vēl vecais Tilcēna Mārcis stāsta, ka tad, kad Valmieras pilsēta un arī viņas baznīca no krieviem aizdedzināta un tornim degot lielais zvans izkūsis, viņš savācis izkusušo varu un to nodevis Valmieras muižā Bachmanim, kur tā nosvērts 18 pudī 14 mārciņas. Vēl divus citus gabalus nesuši trīs vīri un vēl divus citus gabalus ik pa diviem vīriem, kas gan nav nosvērti, tāpat kā arī kāds bijušās Annas kalna baznīcas diezgan liels zvans. Tas viss nodots muižā Bachmanim, kas to visu licis aizvest uz Rīgu zvanu lējējam, lai tas izlietu jaunu lielu zvanu. Pie šī zvana lējēja gan laikam viss metāls palicis.

Bez tam viņš, Tilcēna Mārcis, uz Bachmaņa rīkojumu kara laikā aizvedis uz Rīgu trīs misija rokas lukturus, no kam divi ar trim zariem katrs. Šos lukturus viņš nodevis tirgotāja Reutera kunga pagrabā, kas zināms arī pēdējā toreizējam mājas puisim Jurkam. Uz Bachmaņa pavēli viņš arī torņa gaili un bumbu uz Rīgu novedis, nododot tos arī turpat Reutera pagrabā, ko Jurka varot apliecināt, jo tas visu pats savām rokām pagrabā nolīcis.

Valmieras baznīcas ienākumi 18. gadu simtenī sastādījās no tā sauktām akcizes naudām, maksām par liķu apglabāšanu baznīcā un kapsētās, atlīdzību par baznīcai piederīgu sēru mēteļu un segu lietošanu, gruntsnaudām par baznīcai piederīgiem gruntsgabaliem, kā arī no soda naudām par noziegumiem pret sesto bausli.

Pārskatu par ieņēmumiem un izdevumiem gadā ved draudzes mācītājs, viņu pārbauda baznīcas priekšnieki. Rēķins sākas ar 13. martu un beidzas nākošā gadā ar 13. martu.

Te piemēram būs 1750. g. Valmieras baznīcas rēķins, vests no mācītāja Fr. G. Hildes un 13. martā 1751. g. caurskatīts un parakstīts no baznīcas priekšniekiem J. M. Dolèe un Riekhofa, kā arī galvenās muižas — Valmieras muižas vārdā no tās inspektora Jak. Hoffmaņa.

Ieņēmumu pusē: Atlikums no iepriekšējā gada 37 dald. 23 vērđiņi un 30 rubļi. Caur baznīcas priekšnieku un akcizes saņēmēju Riekhofu akcizes naudas ieņemts 70 dald. 51 vērđ., no vācu liķiem kā arī sēru mēteļu un segu lietošanas 81 dalderis, no latviešu liķiem 16 dald. 40 vērđiņi, no gruntsnaudām 11 dald. 34 vērđiņi, no kandidāta Buša parāda atmaksāts 20 dald., no tirgotāja Cacharija puīša un no Zalties

saimnieka brāļa Pēterā par priekšlaicīgu kopdzīvi ik pa 1 dalderim.

Izdevumu pusē : par baznīcas viņu, dievmaizi un citām baznīcas vajadzībām pēc baznīcas priekšnieka uzdevuma 40 dald. 78 vērđiņi, ķesterim gada alga 2 dald. 40 vērđ., augļi baznīcas priekšniekam, inspektoram Dolēe par viņa 100 dald. lielo aizlienējumu baznīcai — 6 dald., diakonam Barlacham atdoti 64 vērđiņi, kuŗus viņš samaksājis mūrniekam par darbu diakonātā, stikliniekam Kesleram par viņa darbu mācītāja muižā un diakonātā 7 dald. 60 vērđ., galdniekam Dālbergam par darbu 2 dald. 20 vērđ., sikkalējam Kekendorfam par darbiem pie baznīcas 1 dald. 10 vērđ., tam pašam par darbiem mācītāja muižā un diakonātā 3 dald. 10 vērđ., par 1000 ķieģeļiem pirts jaunajai krāsnei 4 dald., kantoram Veinmanim viņa gada alga 50 dald., kopsummā 108 dald. 62 vērđiņi.

Lai baznīcai rastos līdzekļi vajadzīgo izdevumu segšanai, lielais baznīcu un skolu atbalstītājs, zviedru ķēniņš Kārlis XI. Valmieras baznīcai bij piešķīris tā sauktos akcīzes ienākumus Valmieras pilsētā. Tas bij zināmā mērā apgrozības nodoklis no pilsoņu tirdznieciskiem darījumiem. Nodoklis bij jāmaksā no pārdotiem : iesala, apiņiem, liniem, kaņepājiem, vaskiem, liel- un siklopiem. Vislielākos akcīzes ienākumus atmeta iesals, kas pilsētā no pilsoņiem lielā mērā pagatavots. No katra pūra iesala bij jāmaksā vērđiņš akcīzes. Viens no ievērojamākiem tā laika Valmieras tirgotājiem samaksā viens pats 1750. gadā 16 dald. 48 vērđiņus no visa 127 dald. 20 vērđ. lielā akcīzes gada ienākuma. Viņš tirgojas ar liniem, kaņepājiem, apiņiem, linu sēklām, iesalu. Arī tirgotāja Masalina apgrozījumi ir prāvi. Miesnieks Antons Roverts samaksā par 23 vēršiem 2 dald. 24 vērđ., par 6 auniem un 8 teļiem 56 vērđiņus, par 14 jēriem 28 vērđiņus.

No katra zemnieku liķa baznīcai pienākas 8 vērđiņi. Tā laikā no 13. martā 1750. g. līdz 13. martam 1751. g. no zemnieku liķu apglabāšanas ieņemti 14 dald. 8 vērđiņi. Atsevišķie gadījumi attiecīgā sarakstā ievesti sekošā kārtā : 12. janv. 1751. g. ieņemts no Kauguru muižas Bāļas par 1 bērnu 8 vērđiņi, no Valmieras muižas Danielas par 1 sievu 8 vērđ., no Kokmuižas Baižas par 1 bērnu 8 vērđ., no Kokmuižas Inķa par 1 ķerli (vīru) 8 vērđiņi.

Sevišķu rēķīnu ved par vācu liķu apglabāšanu un citiem baznīcas ienākumiem. Tā 1750./51. g. par 12 sēru mēteļiem, kas aizdoti uz Cērtenes muižu, saņemti 2 dald. Uz Ates muižu aizdoti pat 24 sēru mēteļi, par ko saņemti 4 dalderi. Pat uz Lēdurgas mācītāja muižu ved Valmieras baznīcai piederīgus 8 sēru mēteļus kā arī smalko segu, par ko saņem 2 dald. 68 vērđiņus. No Annas dienas tirgus naudas 26. jūlijā ieņemts 7 dalderi. Par kapteiņa f. Gavēla kundzes apglabāšanu kapsētā ieņemts 3 dald. 40 vērđ. Prāvests Brui-

ningks samaksā par savas meitiņas apglabāšanu kapsētā 2 dald. Ir arī tāda atzīme, ka 9. janv. 1751. g. kāds draugs Valmieras baznīcāis dāvinājis 15 dalderus. Kopā par laiku no 13. marta 1750. g. līdz 13. martam 1751. g. ieņemti 62 dald. 22 vērđiņi. Šiem ieņēmumiem pretim baznīcas priekšnieks J. Riekhofs atzīmējis arī izdevumus. Tā par 4000 dievmaizēm izmaksāti 2 dald., tirgotāja Michaelis atraitnei par 126 pudelēm vīna samaksāti 18 dald. Par torņa pulksteņa izlabošanu izmaksāti 2 dald. 20 vērđ., par kokeļļu pulksteņa smērēšanai 6 vērđiņi. Inspektoram Dollēe par 360 daktiņiem 3 dald. 48 vērđiņi.

Bagāts baznīcas akcīzes ziņā ir 1754./55. gads, kad pavisam ieņemts 232 dalderi 36 vērđiņi. Te Masalins 3. janvāri

Bijušais, tagad noplēstais tā sauktais „mācības kambars“ Valmieras-Valmiermuižas mācītāja nama dārzā.

1755. g. nomaksā par 36 birkaviem linu, 37 mucām linu sēklu, 17 podiem vaska un 150 pūriem iesala 10 dalderus 55 vērđiņus. Tirgotāji Jurgens un Zommers savas akcīzes nodevas nolīdzina gada beigās par visu gadu, samaksājot, pirmais 23 dalderus 10 vērđiņus un otrs 28 dalderus 48 vērđiņus. Arī pats akcīzes nodevu ievācējs, tirgotājs un baznīcas priekšnieks Jonas Rickhofs maksā par visu gadu 24 dalderus 5 vērđiņus, kā to pats sarakstā ievēdis: „Mana akcīze par visu gadu.“

Savas tiesības uz akcīzes naudām baznīca zaudē 1784. g. Sakarā gan ar to valdība uzaicina Valmieras apriņķa baznīcas virspriekšnieku sasaukt Valmieras draudzes konventu, kurā lai piedalītos arī Valmieras maģistrāta pārstāvji un kurā tad miera ceļā nokārtotu dažas svarīgas lietas.

Te riko svētkus draudzes dažādām kārtām, kā laulātiem, pušiem, meitām, bērniem. Svētki parasti beidzas ar dziesmu klajā laukā mācītāja dzīvojamās ēkas priekšā. Dziesmas mācības kambarī pavada ar ērģelēm, kuņas ilgāku laiku spēlē kocēniešu Aizmeža saimnieks Cibers un, protams, bez kādas atlidzības.

Vēlāk šim pašam mācības kambarim nāk klāt vēl jauns uzdevums. Viņā tura tā saukto kambaŗa skolu. Tās nedēļas astoņas gaŗais mācības laiks labai tiesai tā laika jauniešu, bijis vienīgā skola viņu mūžā.

Jau tiem baznīcas pērminderiem, kam nācās stāvēt mācības laikā pie mācības pušiem un tos uzraudzīt, pārguļot līdz ar tiem augšstāva guļamā istabā, tas bij visai grūts uzdevums, jo puši bij ļoti grūti valdāmi. Pavisam nebij valdāmi rekrūši, kuņas ar te beidzamos priekškaŗa gados sāka ievietot.

Tas spieŗ mācītāju Neulandu 1913. g. 3. decembrī griezties pie toreizējā Valmieras pilsētas galvas ar sekoŗa satura rakstu: „Es paziņoju, ka rekrūši tagad visu izposta, sētas salauŗ, kokus nolauŗ, es lūdzu gādāt viņus projām no draudzes nama, kur tie vairs nav valdāmi. Es nevaru tālāk atbildēt par draudzes ēkas izpostīšanu“.

Daļa no mācītāja muiŗas dārza koŗuma kokiem gan stādīta bīskapa Dr. Ferd. Valtera laikā, kam par dārznieku kādus gadus strādājis Pēteris Grasmanis, Rāceŗa māju saimnieka dēls. Aleja, kas ved no pilsētas uz muiŗu, atjaunota no mācītāja J. Neulanda, ū lielā koku un dārza drauga.

Viltīgā un nepastāvīgā Gauja bieŗi vien maina savas strāves gaitu un virzienu. Tā gadu tūkstoŗos raduŗs viņas daudzējās attekas un vecgaujas, radīti viņas vēŗi un liči.

Pag. gadu sīmteŗa 30. un 40. gados Gauja pie Valmieras sāk strauŗi grauŗt savu labo krastu, it īpaŗi augŗpus baznīcas.

Tas uztrauc nevien apdraudēto namu īpaŗniekus, bet arī baznīcas un draudzes priekŗniekus. ūis jautājums nodarbina vairākas konventa sēdes.

Tā 1839. g. 28. septembrī konvents pārrunā baznīcai no Gaujas grauŗanas draudoŗs briesmas un nolemj uzklausīt lietpratēŗu spriedumus ūinī lietā. Tā paŗa gada 16. okt. konventa sēdē Liepmuiŗas īpaŗnieks Panders, kā konventa loceklis, liek priekŗā, pirms aizsarga mūŗu celŗanas, kas viņam liekoties nevajadzīgi, caur urbŗanu noskaidrot Gaujas krasta zemes sastāvu zem baznīcas. Ja baznīca stāvot uz māla pamatnes, tad par krasta nograuŗanu gan nebūtu ko baidīties. Konventa dalībnieki gan atzīst, ka neviens nevar galvot par to, ka baznīca nav apdraudēta. Lai ar pamatne zem viņas kāda un krasts apakŗ viņas ūķietami droŗs, tad tomēr pēc augŗpus baznīcas guļoŗo namu nograuŗanas, arī baznīca no tās puses nopietni būs apdraudēta. Gaujas strāvu un virzienu

varētu grozīt, ceļot pret krācēm dambi, vai arī par jaunu uzvedot akmeņus tur, kur Gauja caur viņu pazušanu savu virzienu mainījusi. Vai arī būtu rokams grāvis caur Valmieras muižai piederīgo Dīvaliņa pussalu, kas Gaujai dotu citu, pilsētai un baznīcai nedraudošu gaitu. Šī grāvja rakšanas labad būtu jāgriežās ar attiecīgiem priekšlikumiem pie Valmieras muižas īpašnieka, aizrādot, ka šī muiža caur grāvja rakšanu mazāk zaudētu, kā caur pavasara plūdu laika grauzumiem. Ja f. Lövensterns tomēr nepiekrīstu grāvja rakšanai, tad jau nākošā ziemā no katra arkla zemes būtu jāpieved divas ases akmeņu, bet pilsētai būtu jānes pārējie izdevumi.

Pagastu pārstāvji bij tādā ieskatā, ka baznīcai briesmas nedraud. Viņi, izņemot mācītāja ļaužu un kocēniešu pērminderus, nostājās pret akmeņu pievešanu.

Liekas, ka lieta uz laiku apklus, jo tikai vēl 1845. g. 20. decembrī noturētā konventa sēdē nolemj Gaujas labā krasta nograušanas dēļ griezties pie pāra piedzīvojušiem inženieriem, lai dzirdētu no viņiem, vai baznīcai briesmas draud, vai ne. 1846. g. 5. jūlijā konventa sēdē atkal spriež par baznīcas apdraudēšanu caur Gauju. Klātesošie baznīcas pērminderi ir vienis prātis tanī ziņā, ka baznīcai briesmas nedraud; vienīgi mācītāja pagasta pērminders P. Ruģēns ir tanī ieskatā, ka lielu plūdu gadījumā arī baznīca būs apdraudēta. Noklause inženiera kapteiņa Jankēvica domas. Ja Gauja nograuztu Erdmaņa un Spechta (vēlāk Ezera) namus, tad arī baznīcai vairs nebūtu līdzams.

Beidzot tomēr ir nolemta akmeņu pievešana un dambja celšana. 1850. g. maijā toreizējais baznīcas priekšnieks, Dūķeru muižas īpašnieks Šulcs, griežas pie rātskunga, būvju uzņēmēja Vārhūzena, dēļ viņam no draudzes izdotiem Gaujas dambja celšanas darbiem.

11. Valmieras draudzes skola.

Zviedru ķēniņš Kārlis XI., tā sauktais zemnieku ķēniņš, 1687. g. izlaiž pavēli, ka katrā draudzē Vidzemē ceļama skola, uzdodot ģenerālgubernātoram Hastferam gādāt par šo skolu ierīkošanu. 1694. g. ķēniņš piešķir katrai draudzes skolai $\frac{1}{4}$ arkla zemes.

Par Valmieras draudzes skolu vēstūrnieks V. D. Balodis savā grāmatā „Valmieras draudzes garīgā dzīve“ raksta, ka viņa dibināta 1693 gadā. — Valmieras draudzes tā laika dokumentos gan vēl nekur nav runa par draudzes skolu, bet gan tikai par „nevācu“ skolu, kāda Valmierā pastāv jau pirms 1693 g. Nevācu skolas skolotājs jau kopš 1684. g. ir Jānis Vellers. Vai minētā gadā nevācu skola dibināta, vai arī tā jau agrāk pastāvējusi, vairs nav noteicams.

Skolotājam pienācīgo algu maksā no baznīcas līdzekļiem. No baznīcas lādes rēķiniem, kas vēl uzglabājušies, redzams, ka 1689. g. 5. jūlijā izmaksāts nevācu skolmeistaram Vellerim kā pusgada alga 15 dalderi un 7. aug. 1694. g. 18 dalderi.

1693. g. jau ir runa par nevācu skolotāja zemi. Baznīcas priekšnieki Cacharijas Holde un Pēteris Bachmanis augusta mēnesī prasa ķēniņa vietniekam Rīgā f. Strokircham: „Vai kapteiņa Brandta zemei vēl varētu piedot klāt tiesas soģa Ambrozija Gabriēla zemi, jo no Brandta zemes vien nevācu skolotājam par maz.“ Vēl viņi prasa, vai nevācu skolotājam arī turpmāk vēl no baznīcas līdzekļiem būtu izmaksājami ikgadus 30 dalderi, kas agrāk maksāti ērgelniekam. Strokirchs atbild: „Nevācu skolotāja uzturai ir nolemta zeme, kuŗu agrāk lietojis un vēl tagad lieto kapteinis Brandts par savu dienestu

Valmieras draudzes skola.

pie Valmieras cietokšņa, bez tam šīs zemes apstrādāšanai strādnieks no Kokmuižai piederīgām Brēžas mājām. Ar to skolotājam turpmāk būs jāprietiek, un kad zeme un strādnieks būs nodoti viņa rīcībā, tad ar viņš vairs nedabūs to, kas viņam pagaidām no baznīcas lādes maksāts.“

Savas algas dēļ Vellers 1695. g. žēlojas ķēniņa vietniekam Rīgā. Alga viņam tik maza, ka nevarot pat tīru rudzu maizi ēst, bet jāēdot jaukta rudzu un miežu maize. Un 1697. g. Jānis Vellers, nevācu skolotājs un priekšdziedātājs rakstiski uzdod savu algu: „Es apakšā parakstījies apliecinu ar šo, ka man par manu skolas darbu sekošais piešķirts. Proti: gabals zemes, 27 Rīgas pūrvietu liels, trijos laukos iedalīts. Iknedēļas strādnieks kājām. Pļavu vietā 10 dalderi. Gabals ērgelnieka zemes un par katra nevācu liķa apdziedāšanu 2 mārkas naudā.“

Skolas nams atrodas pilsētā un ir pietiekoši labā stāvoklī. Viņā dzīvo nevācu skolotājs, kas prasa, lai pie skolas nama viņam celtu kūti, kā arī riju pilsētas tuvumā. Kamēr pēdējā vēl nav celta, viņš iztiek ar skolas zemnieka Brēžas riju. Brēžas zemniekam, kā 1699. g. teikts, jāklausa nevācu skolotājam Vellerim cauru gadu 3 dienas nedēļā ar zirgu un 3 dienas kājām.

Krievi 1702. g. Velleri aizved gūstā, pēc kam nevācu skolotāja amatu pagaidām uztic jaunam Mūncelim, bijušā vācu skolotāja dēlam. Skolas nams nodedzināts. Ķēniņa vietnieks uzdod 1703. g. Bachmanim, kā baznīcas priekšniekam, izmaksāt gūstā aizvestā Vellera sievai no baznīcas līdzekļiem kaut cik pabalsta, lai viņai ar bērnu pulciņu nebūtu bojā jāiet. Attiecībā uz nevācu skolotāja vietas izpildītāju, jauno Mūnceli, viņš raksta baznīcas priekšniekam, ka ja jaunais Mūncelis uzņemtos nevācu bērnu mācīšanu, dziedāšanu un lūgšanu, viņam ar piešķirama skolotāja zeme ar attiecīgo strādnieku. Pretējā gadījumā pieņemams kāds cits spējīgs vīrs.

1707. g. atzīmēts, ka nevācu draudzi apkalpo kāds nevācu „ķerlis“ Mārcis no kauguriešiem, kas labi prot dziedāt.

Tā paša gada 23. jūnijā diakonātā sanākušie: prāvests G. G. Buchholcs, aprīņa soģis Bornemanis, Rubenes un Ropažu draudžu mācītāji, kā arī vietējais diakons Tumannis, nolēmj: cik drīz vien iespējams Valmierā nevācu jaunātnēi celt jaunu skolu. Pie šī nodoma izvešanas dzīvē tik drīz gan netiek, jo jau nākošā gadā atkārtojas krievu iebrukums un posta darbi. —

Pēc kara un mēra (pēc 1710. g.) vairs neraugas uz nevācu skolotāja tautību, bet gan vairāk uz to, lai tāds būtu iespējami lēts. Gan paceļas balsis, ka vajadzētu gan atkal nevācu bērniem vācu tautības skolotāju pieņemt, kā tas bijis senāk.

Pirmais zināmais latviešu tautības skolotājs Valmieras draudzē ir jau minētais kauguriešu Mārcis, kas dzīvo uz Brēžas zemes, līdzās Brandta zemei. Pēc viņa nāves 1729. g. toreizējais Valmieras draudzes mācītājs un prāvests Neuhausens par viņa pēcnācēju izrauga viņa znotu Sēlieša Jāni no kocēniešiem, izprasot toreizējā Kokmuižas dzimtskunga grāfa Burcharda fon Mūnnicha un muižas nomnieces f. Reutera kundzes atļauju.

Pēc tam, kad Sēlieša Jānis baznīcā izturējis savu mēģinājuma dziedājumu un guvis draudzes piekrišanu, iebildumus ceļ Kokmuižas pārvaldnieks Blūcherts, kas Jāni grib atlaist vienīgi dziedātāja, bet ne skolotāja amatam. Tikai ar Ķeizarskāš muižu valdes palīdzību Neuhausens panāk Sēlieša Jāņa atlaišanu no Kokmuižas. Šīs lietas dēļ Blūcherts kļūst par Neuhausena ienaidnieku.

Tā Sēlieša Jānis, Brēžu dzimtas ciltstēvs, caur kocēniešu

pērmindera Tilcēna ieteikšanu un prāvesta Neuhausena gādību kļūst par Valmieras latviešu draudzes priekšdziedātāju un skolotāju un reizē ar to arī par saimnieku Brēžās. Viņa alga: $\frac{1}{4}$ arkla lielā Brēžas ciema zeme, kā arī gabals baznīcas zemes, kas jau agrāk piedots nevācu skolotājam. Zeme viņam jāapstrādā ar saviem cilvēkiem. No Sēlieša viņš 1731. g. aiziet uz Brēžu ar sievu, zirgiem, lopiem un citu savu mantu.

1739. gadā Valmieras baznīcas pārlūkošanu noturot prātina arī skolotāju Brēžas Jāni. Algas viņam $\frac{1}{8}$ arkla zemes, kas no Kokmuižas piešķirta, un ko viņš svabadi lietojot. Bez tam no baznīcas zeme, ko tai dāvinājis kapteinis Brandts. Zemi viņš apstrādājot pats ar saviem cilvēkiem, par to mācot bērnus un izpildot priekšdziedātāja pienākumus baznīcā. Vēl viņš saņemot augsto svētku otro dienu dievkalpojumu upuru naudas. — Skolu turot rijā, ko cēlusi un uzturot draudze. Pie rijas senāk bijusi pirts, kas nu sagrūvusi. Klēti viņš pats cēlis, un uzceltu arī pirti, ja tik viņam ierādītu vajadzīgos kokus. Rijai vajadzētu jauna jumta. Par katra liķa apstāvēšanu viņam pienākoties 4 baltie. Šogad paejot 10 gadi kopš viņš savu amatu uzņēmis.

Komisija uzdod nevācu pērminderiem pavasarī uzlikt rijai jaunu jumtu, piedraudot neizpildīšanas gadījumā ar rīkšu sodu. Zemniekiem pienākoties vajadzīgos salmus dot. Pirts celšanai vajadzīgie koki ņemami no Valmieras muižas meža un pērminderi apsola viņus pievest. No baznīcas rēķiniem redzams, ka latviešu skolmeistaram nama celšanai caur krievu namdariem no baznīcas līdzekļiem 1746. g. izsniegti 5 rubļi.

1766. g. atkal baznīcu pārlūkojot pārbauda arī nevācu skolas stāvokli. Skolotājs Brēžas Pēteris, iepriekšējā skolotāja Brēžas Jāņa dēls, pats uzcēlis skolas namu. Vizitācijas komisija uzdod draudzei atlīdzināt skolotājam attiecīgos izdevumus. Skolotāja alga pastāv no labības un zemes. Pēdējā pastāv no $\frac{1}{8}$ arkla Brēžas zemes un gabala pļavas, kas izdod kaudzi siena. Bez tam Brandta zeme, kas šajā laikā baznīcai novēlēta un viņam piešķirta par pilsētas nevācu bērnu mācīšanu. Pie skolas vēl rija, klēts un kūts ar laidaru. Komisija piekrodina baznīcas priekšniekiem rūpēties par to, lai skolotājam ikgadus kārtīgi nodotu viņam pienācīgos sieciņus. No lidumu lišanas skolotājam jāatsakoties. No katra skolas bērna skolotājam jādabūnot pa 2 vezumiem malkas un pa mārciņai sveču.

Par skolotāju pašu ziņo mācītājs Hilde. Esot 23 gadus vecs un par viņa uzvešanos neesot ko žēloties. Bērnus viņš mācot uzcītīgi. Skolu apmeklējot arī pilsoņu rītnieku bērni. Bērnus vispār skolā vadot maz un nekārtīgi. Pašlaik skolā mācoties tikai 13 bērni. Skolai vajadzētu sākties ar adventes sākumu, bērni tomēr tad nēl nesanākot. Komisija noteic, ka mācības uzsākamās ap Mārtiņiem un beidzamas uz Lieldienām.

Bērniem skolā jāpaliek, kamēr tie izmācas grāmatā lasīt un katķismu skaitīt. Kamēr daži izmācoties divās ziemās, citiem paietot 3—4 ziemas. Iekam bērni nav izmācījušies piecus galvas gabalus, tie no skolas nebūtu atlaižami. Rītos un vakaros bērniem jā mācoties dziedāt un pie galda jāturot lūgšana. Ka skolotājam pašam laba balss, to komisija dzirdējusi.

Jau pieminētais V. D. Balodis par šo un citām skolām teic: „Maz bija ko šinis skolās mācīja, kā lasīt un rakstīt, dziedāt un katķismu, un maz arī ko sasniedza, jo viss pie verga atkarājās no kunga žēlastības, kaut gan kungiem pavēlēja skolas taisīt.“ Un neviens no Brēžas skolas skolotājiem 18. gadu simtenī nebija savam uzdevumam kautcik sagatavots. Viņu zināšanas bija ļoti neievērojamas. Galvenais viņiem tomēr bija izkopt savu no dabas maz apvelīto zemīti, lai viņu lielajām ģimenēm netrūktu dieniskās maizes.

Brēžas Jāņa pēcnācējs ir viņa 8. martā 1743. g. dzimušais dēls Pēteris, kas mirst 1794. g. Viņam seko viņa vecākais dēls Pēteris (dzim. 25. I. 1768., mir. 1799.). Nu skolotāja amatā nāk pēdējā 1778. g. dzimušais brālis Mārtiņš Gotlībs Brēža, par ko 1811. g. dvēseļu revīzijā teikts, ka viņš Tērbatas skolu komisijā caur nelaiķa skolu inspektoru Freitagu kā skolotājs pārbaudīts un tālab ar Vidzemes guberņas valdes rakstu no 28. jūn. 1811. gada no nodokļiem atsvabināts. Viņam 32 gadi.

1799. g. 27. jūnijā noturētā baznīcas konventā, kuŗā no Liepmuižas piedalās Ģertrūde f. Boye, no Kauguru m. grāfs Mengdens, no Mūrmuižas Magnus f. Lilienfelds, kā arī baznīcas priekšnieks J. Chr. Volffs, lemj, ka kantora un organista vieta jā dabūn Brandtam, bet priekšdziedātāja pienākumus latviešu draudzē uzdod Brēžas Gotlibam, par ko tas saņem visus tos ienākumus, kas līdz tam priekšdziedātājam bijuši.

Draudzes tiesnesis f. Stegmanis pieprasa 1815. g. mācītājam Erdmanim ziņas par Valmieras skolotāju Brēžas Gotlibu, kas izraudzīts mācītāja muižas tiesasvīra amatam, par nederīgu atzītā stārasta Jāņa vietā. Draudzes tiesai nu jāzinot, vai Brēžas Gotlībs ir brīvs cilvēks, vai arī mācītāja muižas dzimts-cilvēks.

Gadījumā, ja viņš brīvs cilvēks, no viņa izzināms, vai viņš vēlētos tiesasvīra amatu uzņemties. Ja viņš to nevēlētos, vai arī ir dzimts-cilvēks, tad stārasta Jāņa vietā izraugāms kāds cits „subjekts“.

Mārt. Gotl. Brēža savā laikā ir viens no Bībeļu biedrības Valmieras nodaļas direktoriem. Viņa direktora paraksts neliecina par rakstītāja vācu valodas prašanu.

Pēc M. G. Brēžas nāves 1833. g. baznīcas konvents ta paša gada 14. augustā par draudzes skolotāju ievēl Jāni Cimzi no Raunas, kam tad kādā no nākošām svētdienām baznīcā „uz provi“ jādzied. Mirušā skolotāja dzimtai viņam jāpamet

ar rudziem apsēts lauks un salmi. Kādus gadus vēlāk noturētā konventa sēdē, Cimzi iecel arī par draudzes mēkleri.

Tai pašā konventa sēdē, mirušā skolotāja bāru aizgādņi iesniedz lūgumu, atlīdzināt pēdējiem par nelaiķa paša celtām ēkām. Konvents atrod, ka šīs ēkas jau vairā kā priekš 20 gadiem celtas un stipri nolietotas, izņemot kādu klēti, kālab pēc likuma atlīdzība nekāda nenākās. Bet ievērojot nepieaugušos bāru bērņus, konvents apsola, ka draudzes muižnieki labprātīgi bāriem ziedos pa 12 rubļiem no katra arkla zemes. Aizbildņiem dara zināmu, ka baznīcas virsvalde atļāvusi izmaksāt Brēžas mantiniekiem par priekšdziedātāja pienākumu izpildīšanu, laikā no 1807.—1815. g., 350 rubļus.

Handwritten signatures:
 Fr. E. Schultze
 M. G. Brēžas
 J. Mellupa
 A. Pacht
 J. Mellupa
 D. Strunķi

Paraksti zem kāda Bībeļu biedrības Valmieras nodaļas valdes protokola, to starpa arī abu latviešu tautības direktoru — M. G. Brēžas un Jāņa Mellupa paraksti.

1836. g. 27. aprīlī konvents piešķir Cimzem trīs gadus garu atvaļinājumu, kuŗu viņš izlieto savu zināšanu papildināšanai Veisenfelsā, Vācijā. Par viņa vietnieku pieņem līdzšinējo viņa palīgu, Pēteri Strunķi.

Uz Kokmuižas toreizējā arendatora R. Baldinga ierosinājumu, baznīcas konvents jau 1836. g. rudenī lemj jauna, laukakmeņu mūŗa, iekšpusē ar ķieģeļiem izmūrēta skolas nama celšanu. Neraugoties uz to, ka šo lēmumu 1838. g. atjauno, pie jauna nama celšanas tomēr netiek, kamēr 1843. g. 25. martā, gan bojāta dūmvada dēļ, vecais skolas nams nodeg. Jaunā skolas nama celšanu par 520 rubļiem izdod Anžam Spundem pie sava darba spēka, dzelzs un stikla materiāla. Bez tam

viņš dabūn 100 rubļus algādžu algošanai. Reizā ar skolas namu ceļama arī mūra klēts. Namu uzceļ 1844. g.

Pēc tam, kad Neikens 1846. g. beidzis Valmieras zemināru kā pats labākais audzēknis, viņš pieņem skolotāja palīga vietu Valmieras draudzes skolā. Šo skolu Neikena laikā tēlo L. Heervāgens: „Kas toreiz Valmieras draudzes skolu apmeklēja, tam no sirds bija jāpriecejas tiklab par skolnieku jautrību un modrību skolas laikā, kā arī par viņu klusību sataisīšanās laikā, vai nu Neikens klāt bija vai ne. Un to Neikens bija panācis ne ar rīcību un žagariem, bet caur to godbijašanu, ar ko tie skolnieki viņu mīloja un cienīja.“ No 1848. g. janvāra līdz 25. septembrim Neikens izpilda arī zemināra direktora palīga vietu. Pēc tam viņš 1860. g. atkal pieņem Valmieras draudzes skolas skolotāja palīga vietu pie sava agrākā drauga Leopolda Brēžas. Par Neikenu kā skolotāju J. Cimze dod šādu liecību: „Neikens piederēja pie tiem zemināra audzēkņiem, kuŗiem visvairāk garīgas dāvanas bija. Viņš pieskaitāms Vidzemes vislabākiem skolmeistariem. Viņš bija īsts skolmeistars, citiem par priekšzīmi. Kad Neikens mācīja, tad tur netrūka ne vārda, bet pārāk arī nebija ne vārda. Viss bija tā kā nosvērts pēc vajadzības un taisnības. Neikena mācība bija skaidra, saprotama un uzskubinoša.“

Kad draudzes skolā strādāja Cimze, pēc tam Strunķis un Neikens, skolēnu skaits sniedzās pie 40. Tā 1836. g. skolu apmeklē 38 bērni, no kuŗiem 3 ir vācu tautības. 1839. g. skolā mācās 39 bērni un bez tam vēl 9 privātskolnieki. Ik-gada skolu pārbauda draudzes skolu konvents, pārklaut skolēnus un pārbaudot viņu spējas. 1849./1850. mācības gadā draudzes skolā mācās 47 bērni. 1859./1860. mācības gadā, kad par skolotāju ir Leopolds Brēža, skolēnu ir 39, gadu vēlāk 37, kas, kā skolu revidejot atrasts, labi mācīti. 1871./1872. mācības gadā skolas pārraugi atzīmē, ka kā skolotāji tur ar labām sekmēm strādā Müllers ar Bodnieku. Tik krietas zināšanas un tādu skolnieku izveicību pārraugi citur maz kur atraduši, kālab ļoti jānožēlojot, ka tikai 12 puisēni un 4 meitenes šo labo skolu apmeklējot.

Mācītājs Neulands savā 1902. g. iznākušā grāmatā „Mani jaunības laiki“ pieved sekošus draudzes skolotājus: Jānis Cimze (1833.—1849), līdz ar viņu Pēteris Strunķis (1836.—1850.), tad Leopolds Brēža (1850.—1866.) un līdz ar viņu Juris Neikens (1850.—1852), Antons Müllers (1866—1890). Juris Neikens savas skolotāja gaitas pie Valmieras draudzes skolas gan uzsāk jau 1848. g.

V. Balodim 1890. g. par draudzes skolotāju iestājoties skola atradās nolaistā stāvoklī, kā arīgi, tā iekšķīgi. Skolēnu skaits noslidējis zem 10. Skolas nama un dārza stāvoklis bēdīgs. Balodis neatlaidīgi ķeras pie sava darba, izdarot ar

saviem līdzekļiem nepieciešamākos labojumus. Skolnieku skaits necerēti pieauga un sniedzās pat līdz simtam.

Balodim 1911. g. draudzes skolotāja amatu atstājot par viņa pēcnācēju kļūst Fricis Krastiņš.

1897. g. svin Valmieras draudzes skolas 200 gadu atceri. Šim gadījumam mākslinieks T. Uders pagatavojis lielu gleznu, kurā tēloti skolotāji, kas pie šīs skolas darbojušies.

Pirmo reiz Brēžas mājas sastopamas 1624. g. sastādītā zviedru katastrofā, kur viņas uzskaitītas kā pie Valmieras pilsoņnovada Kokmuižas piederīgas un izmirušas.

1681. g. Brēžās par saimnieku ir kāds Jānis. Mājas bijušas izdotas lēnā bijušā Valmieras burmeistara Svorkeļa atraitnei. Tai pašā gadā mājas gan ieskaitītas Kokmuižas nomas rēķinā, bet saimnieks tanis vēl arvien klausā Svorkeļa atraitnei, kaut gan ļoti nepietiekoši. Kunga tiesas viņš tai ar nodod mazāk par 9 siekiem rudzu un miežu un 6 siekus auzu gadā, jo Brēžas zeme slikta un neauglīga.

Pēc tam kad Brēžas māju klausas pieskārtas nevācu skolotājam Vellerim, pēdējais 1701. g. lūdz ķēniņa vietnieku pieskārt viņam kādu citu spējīgāku zemnieka darba spēku, jo Brēžas zemnieks savas nabadzības dēļ pilnīgi nespējīgs. Uz to ķēniņa vietnieks izrīko, ka Brēžas mājas nododamas Valmieras muižas rentes kunga Pēt. Bachmaņa rīcībā, par ko pēdējam nevācu skolotājam jānodod spējīgs strādnieks ar zirgu trīs dienas nedēļā, kā arī jāatlīdzina skolotājam par nesāņemtām klausām.

Mācītāja Lodera laikā, kad Kokmuiža pieder Anhorna fon Hartvisa dzimtai, landrāts fon Hartviss iedomājas Brēžas mājas draudzei atņemt. Savā 10. marta 1782. gada rakstā baznīcas virspriekšniekam viņš pieved dažādus iemeslus, kapēc Brēžas mājas neesot uzskatāmas par skolas zemi. Tās jau kopš seniem laikiem piederējušas Kokmuižai, un viņam esot nenoliedzama tiesība uzskatīt tās arī tagad par savu īpašumu, un Brēžas skolmeistaru un viņa dzimtu par saviem dzimts Cilvēkiem. Kad skolotājs Pēteris nevarējis ar savu brāli Dāvi satikt, Hartviss viņu aizlicis uz Kokmuižu par stārstu, dodot skolotājam viņa vietā citu vīru ar sievu un pieaugušu meitu. Tā kā mācītājs Loders viņu apvainojot, it kā nelikumīgas rīcības dēļ, tad viņam, t. i. Hartvisam, jāaizrādot, ka nelikumīgi rīkojies gan pats mācītājs, aizliekot Brēžas kalpu Mārci, kurā tēvs savā laikā no Kauguru muižas tur ielikts, uz mācītāja Drača mājām, uz ko viņam nebijušas ne mazākās tiesības.

Valmieras baznīcas un draudzes interešu dedzīgākais un neatlaidīgākais aizstāvis, mācītājs Loders, baznīcas virspriekšniekam sniedz garākus paskaidrojumus.

$\frac{1}{8}$ arkla Brēžas zeme sākumā ir bijusi pilsoņu zeme, kas redzams no 1688. g. sastādītās pilsētas kartes, kurā teikts, ka Brēžas zemnieks klausā burmeistara Svorkeļa pēcnācējiem.

Kā mājas pēc tam nonākušas Kokmuižai, par to vairs nav ziņu. Bet ka viņas palielinātas ar citām zemēm, tas redzams no vecās vaku grāmatas. Pēc tam, kad Valmieras pilsnovada muižas atkal kļuvušas par valsts īpašumu, latviešu skolotājam piešķirta zeme, pavisam $\frac{1}{4}$ arkla lielumā, kā to prasīja ķēniņa izlaistā pavēle, ka pie katras skolas jābūt $\frac{1}{4}$ arkla zemes. Skolotājs toreiz bijis vācu tautības un kungs par Brēžas māju zemnieku, kas viņam klausījis visu laiku. Līdz šim Brēžas zeme kā skolas zeme ir palikusi baznīcas neapstrīdamā īpašumā. Pēc pēdējā kara (Ziemeļu kara), skolotāji gan ir bijuši latvieši, pirmais no Kauguru muižas, otrs no Kokmuižas, bet arī tie nekad nav stāvējuši zem vienas vai otras no minētām muižām, bet vienīgi zem mācītāja muižas, kuņas zemnieku sastāvā viņi uzņēmi.

Noprātina trīs vecus zemniekus, kā Putriņas saimnieku, nabagu mājas Ansi un Zviedra saimnieci, kuři liecina, ka Brēžas mājas pēc mēra vienīgi zem mācītāja muižas stāvējušas, un ka Sēlieša Jānis jau Neuhausena laikā no Kokmuižas skolotāja amatam atdots, kas noticis 1729. g.

Šos izteicienus ar savu parakstu un sava zīmoga iespiešanu apstiprina arī trīs Valmieras pilsoņi.

Minēto triju zemnieku izteikumi šādi :

1) Nabagu namā dzīvojošais Ansis liecina, ka mācītājs Neuhausens gribējis viņu ķesterā amatā ielikt, bet tā kā viņš drīz miris, viņš savu nodomu vairs nav varējis izvest. Mācītāja Bruīninga laikā viņš bijis Rāceņa mājā par saimnieku, bet tā kā nav varējis iztikt ar cilvēkiem, mācītājs Hilde viņu atkal aizlicis uz Brēžu. Šis mājas nekad nav stāvējušas zem Kokmuižas, bet aizvien zem mācītāja muižas. Brēžas māju saimnieks un skolotājs Pēteris savus brāļus nekad nav uzskatījis par Kokmuižai piederīgiem, nekad viņš Kokmuižai nav klausas pildījis, vai arī naudā vai graudā tai ko devis. Pēc skolmeistara Mārča nāves, Tilcēna pērminders licis priekšā ievēlēt par viņa pēcnācēju Sēlieša Jāni. Pēc tam, kad pēdējais savu mēģinājumu veicis un draudzes piekrišanu guvis, Blūcherts, Kokmuižas pārvaldnieks, visu vasaru nav laidis viņam uz Brēžu pārcelties. Tikai caur augstās valdības rīkojumu Jānis beidzot atlaists uz Brēžu. — Kad Brēžas zeme Bruīninga laikā izmērīta, tad viņš t. i. Ansis, arī bijis klāt, arī Bruīnings pats tur bijis.

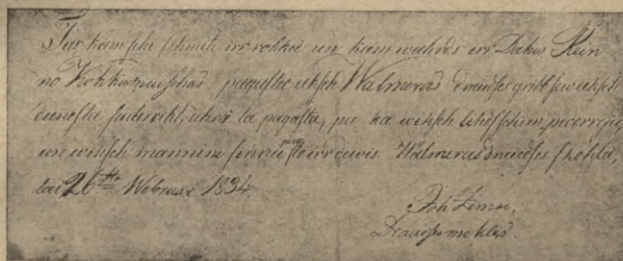
Anša izteicienus arī apstiprina Zviedra saimniece Maža. Putriņas saimnieks Mārcis liecina, ka no sava tēva dzirdējis, ka Brēžas saimnieks agrāk klausas pildījis nevācu skolotājam uz Brandta zemes, ka Brēžas visā laikā stāvējušas vienīgi zem mācītāja muižas, un ka Brēža, skolotājs būdams, no Brēžas mājām nevienam nav klausas pildījis, vai arī desmito devis.

Sagrābt Brēžas mājas un viņas ļaudis savās rokās Kokmuižas mantkārigam kungam neizdodas.

1840. g. toreizējais draudzes skolotājs želojas skolas konventam, ka pilsētas melderis Bergmanis patvarīgi aizskarot un lietojot draudzes skolas zemi un kaitējot caur dzirnavu ezera augstu uzstādīnāšanu, kālab konvents nolemj šīs lietas dēļ iesniegt protestu Valmieras pilsētas valdei.

Savā ziedu laikā Brēžas dzimta ir daudzgalvaina. Viņa ieņem izcilus stāvokli un nāk rados ar ievērojamām dzimtām nevien Valmieras draudzē, bet arī ārpus tās, kālab nedaudz pakavēsīmies pie šīs dzimtas likteņiem.

Pirmais latviešu tautības skolotājs, Mārcis, kā jau dzirdējam, cēlies no kauguriešiem. Izzināt, no kuŗām mājām viņš nācis, vairs nav iespējams, jo Valmieras baznīcas grāmatas sāk vest tikai 1718. g. Droši spriežams ir vienīgi tas, ka viņš ir tuvos rados ar toreiz un vēl ilgi vēlāk ievērojamo Gaides

Kāda J. Cimzes, kā draudzes mēklera, izdota apliecība.

māju saimnieku dzimtu, kas 18. gadu simtenī vairāk paudzēs ieņem stārasta vietu Kauguru muižā. Kad 1718. g. kristī skolotāja Mārča un Mažas dēlu Mārči, to pašu, kas vēlāk minēts kā dedzīgs Brāļu draudzes piekritējs un kuŗu māc. Loders aizliek par saimnieku Drača mājās, kā kūmas atzīmēti Gaides stārasts Indriķis ar sievu Annu. Tēvam mirstot Mārcis tikai 11 gadus vecs. Viņa vecāko māsu Annu apprec Sēlieša Jānis, nākošais Brēžas skolas skolotājs. Māte Maža mirst 1755. gadā 76 gadus veca. Annu jau 1736. g. aizrauj nāve un Jānis apprec brengulieti Edu († 1783. g. 60 gadus veca). Šī laulība bērniem bagāti svētīta. Līza dzimst 1737. g. Viņa vēlāk apprec kāds Miķelis, kas savas dzīves laiku pa lielai daļai pavada Brēžās; vienu laiku gan viņš dzīvo diakonātā un mirst 1808. g. 86 gadus vecs. Viņa 1761. g. dzimušo meitu Annu († 1804. g.) 1782 g. apprec Ruģēna saimnieks Jānis, tagadējās Ruģēna un Rismetes Ruģēnu dzimtas cilsttēvs. Te jāaizrāda, ka māc. Neulands un V. Balodis, Brēzu-Dzirņu cilšu sarakstus uzstādot, Annu nepareizi uzdod kā Brēžas Jāņa meitu. Miķeļa un Līzes dēls Jānis, vēlāk pēc

uzvārda Reinbergs, kļūst par baznīcas ķesteri. Viņa dēls Jānis šo amatu pārķāpumu dēļ zaudē. Meitu Mari apprec Melnupes melderis Švarcbachs. Jaunākais, 1777. g. dzimušais dēls Dāvis, vēlāk pēc uzvārda Neumanis, ir Mārča Neumaņa tēvs. Pēdējā meitas dēls ir prof. J. Vītols.

Kādu citu Miķeļa un Līzes meitu Līzi (dz. 1769.) apprec Dzirņa Teņa un Kačas dēls Pēteris Dzirne (1763.-1816.). Ši ir Drēzemaņu, Paukas Zaķu un Locenieka Mežuļu ciltsmāte.

Daži bērni no Brēžas Jāņa 2. laulības mirst agrā bērnībā, tā 1740. g. dzim. Anna un 1741. g. dzimušais Ansis. Annu (dzim. 1745.) 1767. g. apprec Rūņa saimnieks Pēteris, Kaču (dz. ap 1746.) 1770. g. precē Ķeņa saimnieka dēls Jānis. Dēls Dāvis (1749.-1784.) ir vēlāk stārstas Kokmuižā. Viņam laulībā 1776. g. dzimst dviņi Jānis un Dāvis, no kuriem pēdējais mirst 1829. g. 1752. g. dzimušais Mārcis pēc savā amata ir skroderis un vēveris, kas līdz pat savai nāvei 1828. g. nodzīvo Brēzās. Viņa sieva ir Ilze. Viņu vecāko meitu Marī (dzim. 1786.) aizprec uz dūķeriesiem. 1787. gadā dzimst dviņi Enoks un Jānis, vēlāk Anna un Pēteris, kas 1811. g. revīzijā atzīmēti kā Rugēnos dzīvojošie. Jaunākais Mārča un Ilzes dēls Mārcis (dzim. 1797.) vēlāk ir Kokmuižas dzirnavu krogā. 1830. g. Mārča atraitne Ilze dzīvo pie savas meitas Mujānu Mieldās.

Brēžas Jāņa pēcnācējs skolotāja amatā ir viņa vecākais dēls, 1743. g. dzimušais Pēteris, kas 1765. g. apprec Kokmuižas meldeņa meitu Annu. No šīs laulības viņam dzimst 1766. g. meita Anna, kuņu apprec Ķeldeņa Mārtiņš, vēlāk uzvārdā Balodis, draudzes skolotāja V. D. Baloža, dzejnieka Rietēkļa un prof. Fr. Baloža ciltstēvs.

Meiņu Trīnu 1795. g. apprec Egļu Viļums; viņu dēls ir Dr. J. Greens. Dēls Pēteris dzimst 1768. g. (26. I.). Pēc tēva nāves 1794. g. viņš kļūst par viņa pēcnācēju skolotāja amatā un mirst vēl jauns — 1799. g. tikai 31 g. vecs.

Nu par skolotāju nāk viņa brālis, Pēteris un Annas jaunākais dēls Mārtiņš Gottlībs Brēža (dzim. 3. aug. 1778. † 1833.), kas pirmā laulībā precējies ar Kristīnu (dzim. 1784.), no kuņas viņam 1804. g. dzimst dēls Jānis Jūlijs († 1821.) un 1806. g. meita Kristīna, kas 1834. g. dzīvo Brenguļu Saulītēs, kur kā liekas, viņai ir tuvi radi. Pēc Kristīnas nāves M. G. Brēža ar draudzes tiesas atļauju 1817. g. precē Ķerdrūti Klementīnu Spelchu, kas dzīvo Liepmuižā pie baronietes Ķerdrūtes fon Boije, un dzimusi liepēniešos 1788. g. († 1833.). Liekas, ka Ķerdrūte Klementīna ir cēlusies no liepēniešu Spelģa mājām. Līdz ar viņas ieprecēšanu Brēzās ieviešas kārkļu vācietības gars. Viņas 1818. g. dzimušo meitu (mirst 1825. g.) Natāliju Ķerdrūti kristī vāciski, kaut gan tēvs pats pavisam vājš vācu valodas pratējs. Dēls Leopolds, vēlākais draudzes skolotājs, dzimst ap 1827. g., dēls Eduārds ap 1828.

gadu. Leopolda Br. dēls ir farmaceits Aleksanders Brēža (1863.—1895.). Arī toreizējais Cēsu mācītājs E. Fr. Punšels 1817. g. 18. janv. rakstiski apliecina, ka viņam nav ko iebilst pret Liepmuižas Ģerdr. Klement. Spelg salaulāšanu ar Valmieras draudzes skolmeistaru M. G. Brēžu.

Neulands ar Balodi jau minētos cilts sarakstos uzdod ka Brēžas Jāņa meita Kača (†1807. g.) precēta Dzirņa Tenim. No šīs laulības 6 dēliem, 5 meitām cēlušies: mācītāji Dzirņi, kā arī Drēzemaņi, Zemmeri, Neulandi, Grossvaldi, Drona Gruntes,

Valmieras draudzes skolas skolotāji:
Neikens, Müllers, Balodis, L. Brēža, Cimze un Strunķis.

Cēļa Krauzes, Slunķa Grinbergi, Vinkleri, Pūzas Dzirņi. Mācītājs Chr. Dzirne uzdod, ka Dzirņu dzimta cēlusies no Zviedrijas (Nach Christ. Dzirnes Aussage sollen die Dzirnes aus Schweden und dort Dresemann geheissen haben). Dibināta pamata gan tādām apgalvojumam nava.

Tuvāk pētot baznīcas grāmatās jānāk tomēr pie pārliecības, ka Dzirņa Teņa sieva Kača nav Brēžas Jāņa meita. Gan viņam no otras sievas Edas ir ap 1746. g. dzimusi meita Kača, kas 1770. g. apprecas ar Ķeņģa saimnieka dēlu Jāni. Dzirņa Kačas vecākā meita Anna dzimusi jau 1761. g.

Var jau būt, ka Dzirņa Tenis savu Kaču precējies no Brēžas, tikai Brēžas Jāņa meita viņa gan nav.

Vēl kādu Brēžas dzimtas atvasi, Brēžas Līzi 1794. g. precē slaveno Zēmeles brīvzemnieku dzimtai piederīgais jaunburtniecietis Zēmeles Tenis.

Pēc tam, kad Valmieras draudzes skola kā tāda jau bij beigusi pastāvēt, pēdējais draudzes skolotājs Fr. Krastiņš 1929. g. 13. novembrī atstāj draudzes skolu un senās Brēžas mājas. Ar sāpīgu sirdi viņš pamet skolas namu, kas tik ilgi izglītības lietās kalpojis, viņa turpmākam nezināmam liktenim. Vēl viņā pie sienas paliek mākslinieka Ūdra gleznotā lielā bilde, kuŗā tēloti seši bijušie Valmieras draudzes skolas skolotāji: J. Cimze, Pēt. Strunķis, Leop. Brēža, J. Neikens, Ant. Müllers un V. Balodis.

Valmieras draudzes skola ir piemināma arī tanī ziņā, ka viņā savā laikā šūpulis kārts mūsu tautas izglītības ziņā tik visai ievērojamam skolotāju zemināram.

Ko gan līdzēja līdz tam izdotie zviedru un krievu valdību rīkojumi attiecībā uz zemnieku skolām, kamēr nebija iestādes, kur sagatavot šīm skolām kaut cik spējīgus skolotājus. Zemināra nodibināšana šo trūkumu novērsa.

Dr. Ferd. Valters, Valmieras draudzes mācītājs, vēlākais bīskaps, un landrāts Bruiningks visvairāk darījuši nodomātā draudzes skolotāju zemināra lietā. 1839. g. 11. jūlijā Vidzemes muižnieku landtāgs ar lielu pateicību pieņēma Valtera priekšlikumus dibināmā zemināra lietā, atvēlot viņa pieprasītos 500 rubļus un lūdzot viņu pagaidām šo skolu atvērt Valmieras draudzes skolā un to ņemt savā vadībā.

Par zemināra vadoni Valters izrauga 1814. g. 14. jūnijā Raunas Cimzas pusmuižā dzimušo Jāni Cimzi, Valmieras draudzes skolotāju, kas vajadzīgās zināšanas bija guvis Vācijā, gan Veisenfelsas zeminārā, gan Berlīnes augstskolā un plašos ceļojumos.

1839. g. 10. novembrī, tā tad pašā Mārtiņa dienā, Valters atver zemināru draudzes skolas telpās ar desmit pirmiem audzēkņiem, kuŗu starpā arī paša Cimzes jaunākais brālis Dāvids un Jānis Rūgēns, pazīstamais latviešu dzejnieks. Krēsli metoties, vētrai plosoties un bargam pērkonim dārdot sākās iesvētīšanas akts ar dziesmu „Dievs Kungs ir mūsu stipra pils“.

Jauno pasākumu vajā valdības iestādes. 1840. g. februārī pienāk iekšlietu ministra pavēle zemināru slēgt, jo tas neesot ne pagasta ne arī draudzes skola u. t. t. Valters nu tūlī ziņo landrātu kolēģijai, ka 7. februārī slēdzis jauno zemināru un tā audzēkņus ar draudzes piekrišanu pārvedis uz draudzes skolas augstāko klasi.

Kodolīgs, spēcīgs, ipatnējs bija Cimze, kuŗa veselās mīesās piemājoja vesels un cēls gars. Savā runā apdomīgs un lēns, bet dziļš un nekad pārsteidzīgs, viņš labprāt un laimīgi sniedza gleznas un līdzības. Viņa runas bij saprotamas, pa-

tiesības pilnas un atjautīgas. Viņš bija, kā mēdz teikt, audzinātājs un skolotājs no Dieva zēlastības.

Ar reti sastopamu uzticību un pašaieliedzību, apbalvots ievērojamām spējām, krietnu izglītību un bagāts piedzīvojumiem, Cimze nododas savam darbam. Zem savas ģimenes viņš raksta vārdus: „Un ja jūs savu dzīvību neliksiet ķīlā, jūs dzīvību neiegūsiet.“ Un saskaņā ar šiem vārdiem viņš arī dzīvo.

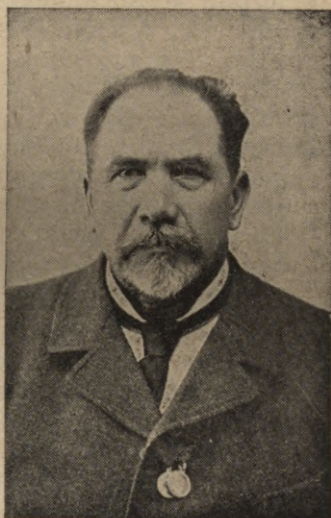
Landrāts brīvkungs Bruiningks, kam Vidzemes tautskolu uzplaukšanas ziņā lieli nopelni, par Cimzes pirmo darbību dod šādu spriedumu: „Cimzes personība rāda, ka viņš ir ar gaišu prātu, krietns, noteikts un lēnprātīgs vīrs. Kad šo vīru, bagāti apdāvinātu, redz darbojamies savā amatā, tad viņam nevar liegt visaugstāko cieņu. Savus skolniekus, 18—20 gadus vecus jaunekļus ar atklātu garu un svabadu prātu, kas dabūjuši gara augstāko svaidījumu, kas cilvēku paceļ pāri pār zemākiem dzīves mērķiem, aizgrābj un aizrauj sev līdzī ar retu pedagogisku talantu apbalvotais skolotājs, ārzemēs izglītotais latvietis — Cimze.

Zemināra faktisko nodibinātāju Dr. Ferd. Valteri un zemināra vadoni Jāni Cimzi, šī zemināra ievērojamākais audzēknis Juris Neikens tēlo sekošiem vārdiem: „Te zeminārā Dievs manim to laimi piešķīra, ka par skolas kungu tas direktors Cimze bija. Šis vīrs pēc sava amata bija tik derīgs, kā reti kāds cits un turklāt savu uzticēto tūrumu apstrādāja ar lielu uzticību un prieku, tā kā

skolnieki ar prieku no viņa mutes tās mācības saņēma. Un, kas īpaši jāiegaumē, viņš mācēja mums jaunekļiem, tā sakot, uguni iemest sirdī; tā kā ar prieku to skolmeistara amatu uzņēmām.“ — „Ferd. Valters, zemināra īstais cēlājs, toreiz zemināram bija arī par priekšnieku. Viņš skolniekiem ticības mācības pasniedza un mums par biktstēvu bija. Ar sirsnīgu mīlestību viņš mācīja mums to īsteno mērķi priekš acīm stādīt, pēc ka mums bija jādzenās un iekš visām mūsu vajadzībām viņš mums kā tēvs ar savu padomu palīgā nāca.“

Stingrs pret sevi pašu, apzinīgs savu pienākumu pildīšanā, uzticīgs savam uzdevumam un savai tautai, vienkāršs savā dzīvē, liels pieticībā un stiprs ciešanās, paraugs un piemērs skolotājiem, tāds bija Jānis Cimze.

1843. g. 25. martā līdz pamatiem nodeg draudzes skolas

V. D. Balodis.

namš, kurā ievietots arī zeminārs, kam par iemeslu uzdod dūmvada bojāšanos. Skolotāji un audzēkņi zaudē visu. Nu Valters zemināram pagaidam noirē telpas Valmieras apriņķa skolas namā, divas istabas par 7 rubļiem mēnesī. Vienā dzīvo Cimze, otrā ir klase. Audzēkņi dzīvo privātnamos. Vēlāk landrāts Bruiningks gādā, ka zemināru galīgi aizceļ uz Valmieras pilsētu Baldiņa namā (kur tagad Kokmuižas viesnīca), kur tas paliek kamēr 1849. g. to aizceļ uz Valku.

Valmierā 10 gadus, trijos kursus, Cimze sagatavo pavisam 32 tautskolotājus.

1. kursa audzēkņu starpā ir: Cimzes jaunākais brālis Dāvis Cimze, no 1848.—1872. g. skolotājs pie Annas skolas Pēterpilī, līdzstrādnieks pie „Dziesmu rotas“ († 1872.). Jānis Ruģēns, Valmieras mācītāja pagasta Ruģēna saimnieka un ķesterā dēls, pazīstams kā dzejnieks, „Mājas Viesa“ un „Latv. Avīžu“ līdzstrādnieks, dzīvo pie brāļa Ruģēnos, brīžam izpilda skolotāja vietas, drīz pēc zemināra beigšanas kļūst garā vājš. Jānis Lamsters, kocēniešu Polbrenča māju saimnieka dēls, vēlāk skolotājs Strazdu muižā pie Rīgas. Jēk. Rozenbergs, Valmieras pagasta Ruģēna māju saimnieka dēls, 1867.—1896. g. Pētera baznīcas ķesteris un rakstvedis. Pēt. Oblats, Valmieras pag. Mūrnieka saimnieka dēls, vairāk gadus draudzes skolotājs Daugavgrīvā, kopš 1857. g. Pēterpilī bibliotekars.

No otrā kursa, 1843.—1846., audzēkņiem pats ievērojamākais ir Juris Neikens, no janvāra 1848. līdz jūnijam 1849. draudzes skolotājs Valmierā, studē Tērbatā 1852.—1856., mācītājs Dikļos 1857.—1866., Umurgā 1867.—1868., Latviešu draugu biedrības direktors 1864.—1866., Valmieras apriņķa skolu revidents 1866.—1868., Vācu valodas mācības sarakstītājs, laikraksta „Draugs un biedrs“ redaktors un izdevējs, ievērojams rakstnieks un dzejnieks. Sarīko pirmos latvju dziesmu svētkus Dikļos 1864. g., dzimis Ārciema Kānadžos 25. martā 1826. g., miris Umurgā 1. jūlijā 1868. g. Krišjanis Dāvids Dzirne, cēlies no ievērojamās dūķeriešu Dzirņu dzimtas, 1877.—1896. mācītājs Raunā. Kārlis Gaike, Raunas draudzes skolotāja dēls, vēlāk skolotājs un ērgelnieks pie Mārtiņa baznīcas Rīgā, miris 1856. g. Dionizijs Garklavs, Burtnieku Ģērcēnu meldeņa dēls, kopš 1852. g. Straupē draudzes skolotājs, ērgelnieks un kantors, sabiedrisks darbinieks. Jānis Kaktiņš, Valtenbergu Jaunkaktiņa saimnieka dēls, kopš 1862. draudzes skolotājs un ērgelnieks Burtniekos, izdod līdz ar Caunīti „100 dziesmas un ziņģes“, strādā līdz pie „Dziesmu kroņa“, „Dziesmu rotas“ un „Mājas Viesa“. G. Caunītis no Inčukalna Gala-Eniņiem, 1853.—1861. Tilo fabrikā skolotājs, strādā līdz pie „100 dziesmas un ziņģes“, izdod „Dziesmu kroni“, ķeizara himnas latviešu teksta sacerētājs, „Mājas Viesa“ līdzstrādnieks.

Valkā Cimze zemināru vada līdz savai nāvei. Viņš mirst 10./22. oktobrī 1881. g., un glabāts Lugažu kapsētā, kur viņam celts piemineklis.

12. Kapsētas un citas pēdējās atdusas vietas.

Baznīcas likumos, kas lielvarenā ķēniņa un kunga Kārļa XI., zviedru, gotu un vendu ķēniņa uzdevumā 1696. g. sastādīti un 1697. g. iespiesti, skārta arī kristīgā paglabāšana. Kas kristīgi dzīvojuši, pēc šķiršanās no šīs pasaules, godīgi un pienācīgi apglabājami un par viņu miršanu nākošā dievkalpošanā baznīcā no kanceles jāziņo, pateicot Dievam par viņu zēlīgu atpestīšanu un lūdzot Dievu, lai tas apbēdinātos piederīgos iepriecētu. Par mirušiem jāzvana ar vienu vai vairāk zvaniem, vienu vai vairākas reizes, skatoties pēc katra kārtas, ne nu jau aiz māticības, bet lai pasludinātu mirušo aiziešanu un lai dzīvajos modinātu pārdomas par miršanu un iznīcību. Pavēlēts atturēties no dārgiem zārkiem un liķu tērpiem un uz apglabāšanu aicināt tikai nedaudzus aizgājēja tuvākos piederīgos. Liķu apglabāšanai jānotiek visā klusībā bez kādām sviņībām un mielastiem. Liķim lai seko vienīgi tie, kas viņu aiznes un apglabā. Mācītājiem, piedraudot ar sodu, aizliegts izbraukt uz bērņu mājām, tur liķus apdziedāt un izvadīšanas runas teikt. Liķa runa lai ir īsa, mirušā dzīvei piemērota un bez nepelnītas uzslavas. Kapiem baznīcā jābūt 3 oлектis dziļiem un bez sevišķas kapu kopiņas, lai netraucētu satiksmi. Ap kapsētu jābūt sētai un kapsētas viņās gulošo dēļ, jāuztur labā kārtībā. Pie to apglabāšanas, kas bezdievīgu dzīvi veduši un rupjos grēkos miruši, mācītāji lai nepārsteidzas, bet lai prasa pasaulīgai tiesai, kas katrā atsevišķā gadījumā darāms viņu apglabāšanas ziņā. Tāpat arī ar pašslepķavām.

Zviedru laikmetā, kā arī 18. gadu simteņa pirmajā pusē un līdz pat 1773. gadam, Valmieras draudzē ir 3 atzītas mironu apbedīšanas vietas: 1. baznīcā, 2. kapsētā pie baznīcas un 3. Annas kalna kapsētā, ārpus Tērbatas vārtiem.

Baznīcas valdes sēdē 1697. g. decembrī ir runa arī par kapsētām un liķu apglabāšanu. Valmieras baznīcā glabā vienīgi vāciešus, bet nevācus ārpus pilsētas — Annas kalna kapsētā, kur tie par zemi neko nemaksā, bet vienīgi par zvanišanu. Baznīcā kapa vietas maksa dažāda. No durvīm līdz pirmam pilāram 1 dalderis, no pirmā līdz otram pilāram 2 dald., no otrā līdz trešam pilāram 3 dald., no trešā līdz triumfa arkai — 4 dald., korī 6 dald., bet velvēs pa 10 dald. no liķa. Mācītāji un viņu piederīgie apglabājami korī, blakus altārim.

Ikviens pēc savas nāves arī baznīcā grib cienīgi dusēt, kālab šīs lietas dēļ dažkārt izceļās ķildas, kas atspoguļojas

citreizējos baznīcas valdes protokolos. Tā 1707. g. atkal spriež par liķu apglabāšanu baznīcā. Majora de la Barres mantinieki prasot sev dzimtas kapu vietu korī starp altāri un ģērbkambari, bez kā varētu pierādīt ka kāds no viņu ģimenes jau būtu tur apglabāts. Korī ir arī toreizējā baznīcas priekšnieka, Valmieras muižas arendatora Pēt. Bachmaņa ģimenes kapenes, ar ieeju no ārpus koŗa. Ārpus koŗa ir Buŗa mantinieku ģimenes kapi. Par ģimenes kapu vietas korī atklāšanu jāmaksā 2 dalderi, baznīcā 1 dalderis.

Tā sauktā pilsētas kapliĉā „Vecā“ kap-sētā, kas priekŗ daŗiem gadiem noplēsta.

paŗā gadā tur glabā tirgotāja atraitni M. Temmerlingu, kā arī tirgotāja Zāģera sievu, kas mirusi jau 4 nedēļas pēc savām kāzām un tikai 25 gadus veca. Guldina tur arī Jāņa muižas arendatora J. M. Dollēe laulāto draudzeni, kas 12 gadus sirgusi. 1756. g. baznīcā glabā doktora Reichenava meitiņu.

*) Pēc citiem avotiem viņŗ apglabāts ārpus baznīcas, seviŗķā kapliĉā, kuŗā vēlāk glabāta arī viņa laulātā draudzene Magdalena Elizabete.

Valmieras baznīcas liķu velvēs glabāti daŗi ievērojami vīri. Kad krievu kaŗavadons Vidzemē 1657. g., grāfs Œeremetjevs pret vācieŗiem zaudē nevien kauju, bet smagu ievainojumu dēļ arī savu dzīvību, viņu, kaut gan ienaidnieku un citas ticības piederīgu, ar pienācīgu godu glabā Valmieras baznīcā. 1724. g. viņā apglabā kaŗakungu Reinholdu de la Barre, un 1727. g. ģenerāli bar. Ludv. Nik. f. Hallartu *), kuŗa pieminēklis glabājas baznīcas koŗa gala sienā iemūrēts, papriekŗ ārpusē, vēlāk iekŗpusē, aiz altāŗa.

Nevien augstmaņus, bet kuŗu katru godājamu vācieti, kuŗa pēcnācēji spēj un grib baznīcai samaksāt par kapa vietu, var glabāt baznīcā. Daŗus tur guldinātos sauksim vārdā.

1762. g. baznīcā apbedi no Brauna muiŗiņas leitnanta Brauna dēliņu viņa dzimtskapenēs. Tai

Ļai pašā gadā Mujānu muižā mirušo virskonzistorijas asesora kundzi Dorotēju fon Mecki, dzim. f. Kampenhauzen, pēc divām nedēļām novieto baznīcā, no kurienes viņu dažas dienas vēlāk pārved uz viņas dzimtskapenēm Unguru muižā. 1771. g. baznīcā glabā 36 g. veco, Kopenhagenā dzimušo ķirurgu Holinu. Pāpēnu muižas fon Krūdeneru dzimtai baznīcā ir ģimenes kapes, kuŗās 1772. g. glabā min. muižas dzimtskungu, 62 g. veco Gust. f. Krūdeneru. Šis un amtmāņa Grassa 85 g. vecā atraitne Zuzanna Helenius gan ir beidzami Valmieras baznīcā apbedītie, jo 1773. g. iznāk rīkojums, kas aizliedz liķu apbedīšanu baznīcās un pavēl aizmūrēt kapu velves.

Citus vācu draudzes piederīgos, kuŗu piederīgie nespēj vai negrib maksāt par kapu vietu baznīcā, apglabā ārpus tās, pie baznīcas atrodošā kapsētā. Tur kapsēta pastāv jau no seniem laikiem, kā tas vecos laikos visur parasts.

Draudzes kapsētas kapliča.

Arī te sauksim vārdā dažus, kas šinī kapsētā glabāti. 1762. g. viņā apglabā 95 g. veco atraitni A. M. Fausteni, kā arī visā klusumā palaidnīgo 30 g. veco dārznieku Krišjāni Šubertu. Gadu iepriekš starp citiem tur glabāts bijušais amtmānis Joh. Dav. Erdmanis, kā arī meldeŗa mācekļis Vilips Mestmachers, kas iekritis Liepmuižas Grīviņa dzirnavu ratā un tur nosists. 1763. g. glabā pazīstamo brāļu draudzes kopēja, diakonātā dzīvojošā brāļa Mikša sievu Mariju. 1764. g. guldina galdnieka Dālberga meitiņu Eleonori un gadu vēlāk tās māti Mariju Elizabeti, dzim. Helvich.

Kad 1766. g. 23. jūlijā mirst Valmieras draudzei līdz pat savai nāvei uzticīgais diakons Kaspars Barlachs, šis latviešu tautas draugs, viņu, uz paša izteiktu vēlēšanos, visā klusumā glabā kapsētā pie Valmieras baznīcas.

1768. g. tur aprok ar trieku mirušo kārtības komisāru un tirgotāju J. M. Kaizeru un tikai nedēļas trīs vēlāk viņa dēlu Pēteri.

Kad 1771. g. 22. jūlijā piepēsi rodas nedibinātas baumas par poļu kaŗaspēka iebrukumu Vidzemē, Valmierā izceļās trācis, kuŗā dreimanis Beize neuzmanīgi rīkojoties, noŗauj kurpnieku K. Fr. Baijeri, pēdējo arī apglabā kapsētā pie baznīcas.

Jau tai pašā 1773. g. kad aizliedz liķu apglabāšanu baznīcās, Valmierā uz Gaujas krasta atklāj jaunu kapsētu, tagad par „Veco“ kapsētu sauktu. Un te kā pirmo no latvieŗu draudzes glabā Mujānu Birzģala saimnieka dēliņu Jāni, kas tanī gadā pēc skaita 93. miruŗais Valmieras draudzē. Tai pašā dienā jauno kapsētu iesvēti, pēc tam kad kā pirmā no vācu draudzes jau tur apglabāta Vendelīna Masalīna, dzim. Philippi.

Kad prāvests Hilde iesvēti jauno kapsētu, viņŗ gan nedomāja ka viņu, vēl tikai 59 g. vecu jau 1775. g. paŗu tur guldinās.

„Jāņa“ kapu kapliŗa.

1777. g. jaunajai kapsētai ceļ mūrģa sētu, kuŗas bēdigģas atliekas vēl tagad redzamas. Pēc baznīcas liķu velvju slēģšanas toreizējiem augstmaņiem nākģas celt jaunajā kapsētā seviŗģas ģimenes kapliŗas. Tģdas sev ceļ Kauguru muiģas baroni, vēlģkie grģfi Mengdeni un Kokmuiģas Anhorni fon Hartvisi. Mengdenu kapenēs jau 1775. g. rudenī glabģ 64 g. veco hoŗtiesas prezidenta barona Mengdena kundģi, savģ laikģ tik varenģ Krievijas valstsģvģra, valstsģgrģfa Munnicha meitu. Un gan sakaģģ ar to, nu jau ar grģfa tituli apbalģvotģis Mengdens 1776. g. baznīcai dģvģna 100 dalģerģus, no kuŗu augģiem kģrtģbģ uzturģma viņģ dzimtas kapliŗa. Mģsu dienģs, 1932. g. pēdēģģ jau vēl stģvģ, puŗkota ar grģfu Mengdenu ģērboni. Viņģai tomēr bģs tģds pats liktenis, kģ f. Hartvisu dzimtas kapliŗai, kas jau priekŗ ilgģka laika noģaukta. Tanī jau 1775.

gadā glabāja Kokmuižas toreizējā īpašnieka, virsleitnanta fon Hartvisa dēliņu.

Līdz ar šīs kapsētas atvēršanu 1773. g. gan arī pārtrauc liķu glabāšanu Annas kalna kapsētā, kas pastāv jau kopš ordeņa laikiem. Kad 1525. g. Valmierā notura landtāgu, tad tur no Rīgas ierodās arī dedzīgais evaņģēlija sludinātājs Silvesters Tegetmeijers. Viņš sprediķo baznīcā un kad viņam to noliedz, viņš iziet laukā no pilsētas pa Tērbatas vārtiem un sludina skaidro Dieva vārdu Sv. Antonija kapsētā uz klaja lauka. Gan vēlāk nozūd šīs kapsētas senais nosaukums, tāpat kā Sv. Antonija baznīciņa un vēlāk viņu nosauc par Annas kalna kapsētu. Viņa atradusēs tur, kur vēl tagad stāv bijušais draudzes nespējnieku nams jeb kavente, pa labo roku alejai, kas ved uz Valmieras-Valmiermuižas mācītāja namu, tagadējai Raiņa ielai.

Spriežot pēc ierakstiem baznīcas grāmatā, šī kapsētā glabā valmieriešus un mācītāja ļaudis, kauguriešus un mūrmuziešus, bet kocēniešus un mujāniešus pie baznīcas.

Tā 1761. g. Annas kalna kapos glabā 42 gadus veco mācītāja Ruģēna saimnieku Jāni, kaugurieti, Zeibota saimnieku Jāni un 1763. g. 72 gadus veco Kauguru Gaides māju saimnieku un stārastu Jāni. 1764. g. te aprok Jēra kalna uzraugu, 92 gadus veco Jēci un valmierieti, Radziņa māju saimnieku Indriķi, kas Jauna gada vakarā Labrenču Niķeļu krogā no 3. grenadieru pulka trim kareivjiem nosists, atriebjoties par to, ka tas no viņu rokām izglābis kādu citu zemnieku. Tai pašā gadā te zemes klēpim atdod 102 gadus veco Mūrmuizas Brieža saimnieka tēvu Bērtuli un visā klusumā te norok kocēnieti Teni, Peļņa saimnieka brāli, kas no lielas degvīna baudīšanas piepēši miris. 1765. g. apglabā bērniņu, kuŗu kāda Kokmuižas lopu meita krūmos dzemdējusi. 1773. gadā Annas kalnā glabā kauguriešu skolmeistaru, 63 gadus veco Adzeļa Indriķi.

Kocēniešu kapsētas kapliča.

Kapsētā pie baznīcas 1763. g. glabā Mujānu Slazda saimnieka 80 gadus veco tēvu Miķeli. Liekas gan, ka baznīcas pērminderus un viņu piederīgos glabā pie baznīcas, neraugoties uz viņu piederību. Tā 1772. g. tur paglabā Kauguru Ķiguļa māju saimnieku, baznīcas pērminderi Mārci. Un gadu iepriekš turpat glabāta viņa dēla meitiņa Trīna. Turpat arī kāds cits ievērojams senkaugurietis, Lejas Eniņu Krišjānis, kas divreiz braucis uz Stokholmu pie zviedru ķēniņa taisnību rast, glabā savu laulāto draudzeni, samaksājot baznīcai par kapa vietu pusdalderi un trīsreizēju zvanīšanu 36 grašus, kas liecina par viņa izcilus stāvokli.

Kauguriešu kapsētas kapliča.

Zemniekiem tos laikus un pat vēl daudz vēlāk nevienam nav savu dzimtskapu. Visus miroņus apbedī strēķos pēc „šnores“. Kad kapsētas jau pieraktas, sāk kapus rakt otrām kārtām. Agrāk tur glabāto liķu kaulus, ķuņus pagādās izrakt, novieto tā sauktos kaulu kambaros, kādiem pēc likuma vajadzēja būt ikvienā kapsētā. Kad kambaris kaulu pilns, tie norokami zemē.

Kad 1739. g. izdara Valmieras baznīcas pārlūkošanu, augstie pārlūku kungi prasa draudzes pārstāvjiem arī par kaulu kambaļiem. Pārstāvji atbild, ka „Dieva tīrumā“ pie baznīcas gan esot kaulu kambaris, kaut gan krietni jau sagruvis, bet Annas kalna kapsētā tāda neesot. Nu viņiem uzdod jau nākošā gadā tādu tur uzcelt. Kad atkal 1766. g. baznīcu pārrauga, izrādās, ka Annas kalnā gan kaulu kambaris ir, bet sliktā stāvoklī, kamēr tur pie baznīcas vēl brangi labs.

Arī 1784. g. decembrī mācītāja muižā noturētā baznīcas konventa sēdē ir runa par kaulu kambaļiem. Dieva laukā pie baznīcas par kaulu kambari kalpo kāda no citurienes tur pārcelta veca ēka, kas prasa labošanas. Kauli pussagruvušā

Annas kalna kaulu kambarī gan būtu norokami, vai arī apsedzami ar zemi. Baznīcas konventa sēdē 1839. g. 28. sept. nolemj vecās kapsētas kaulu kambaņa noplēšanu.

Vēl daži vārdi par bijušām kapsētām. 1750. g. 18. janv. mirušo latviešu tautas neaizmirstamo labdari, Brāļu draudzes lielo sekmētāju Elizabeti f. Hallarti, gan uz viņas pašas vēlēšanos, neglabā vis baznīcā, kuŗā glabāts arī viņas vīrs (gluži apstiprināts tas tomēr nav), bet gan kapsētā pie baznīcas kādā kapličā, kur mūsu dienās no senāk tur augošām 4 liepām vairs atrodas tikai viena.

Jau viņas nāves gadā, Hallartes draugs un domu biedrs Fr. Justins Bruiningks, bijušais Valmieras draudzes mācītājs un prāvests, Valmieras baznīcas valdei iesniedz lūgumu, atļaut viņam un viņa dzimtas kapenēm vietu pie ģērbkambaņa durvīm, blakus nelaikšes fon Hallartes kapu velvei, kur jau glabāta arī viņa pirmā sieva un meitiņa. Ievērojot Bruininga lielos nopelnus Valmieras draudzes labā, kā arī tālab, ka pieprasītai vietai šauruma dēļ, tur vairāk liķus paglabāt nav iespējams, baznīcas valde viņa lūgumu ievēro, kā tas norakstīts Valmieras mācītāja muižā 1751. g. septembrī.

1719. g. atļauj kapsētai vajadzīgos sētas kokus ņemt no Valmieras muižas mežiem. Vēlāk kapsētai pie baznīcas ceļ mūra sētu, kuŗasniecīgās atliekas vēl tagad redzamas tagadējā baznīcas laukuma austruma galā pie Pilskalna ielas.

Sakarā ar smagām neražām Valmieras draudzē 1807. un 1808. gados mirstība vai trīskārt lielāka par parasto. It sevišķi cieš kaugurieši, kur dažā māja zaudē pat vairākus cilvēkus, kur dažkārt vīru un sievu reizē kapā guldina. Šinī laikā Valmieras bruģu kungs bar. Ungern-Sternbergs, uzdod Valmieras draudzes mācītājam izdarīt izziņu par to, vai tas tiesa, kas ziņots bruģu tiesai, ka liķus draudzes kapos vairs neaprokot ar likumu noteiktā dziļumā, tā kā daži liķi vairs tikai 1¹/₂ pēdas dziļi zemē guļot.

1833. g. baznīcas konventa sēdē nolemj uzdot draudzes pērminderiem vecās kapsētas sētas izlabošanu.

Un 1835. g. nolemj apstādīt veco kapsētu pie baznīcas ar kokiem, uzaicinot pilsētas valdi novākt no turienes savus tur neatļautā kārtā uzkrautos koka materiālus.

1838. g. augustā baznīcas priekšnieks ziņo konventa sēdē, ka guberņas valde prasot visu Valmieras ielu bruģēšanu. Baznīcai pienākoties bruģēt ielu, kas jau kopš neatmiņamiem laikiem vedot gar baznīcu pāri vecai kapsētai uz aptieku. Draudzes pārstāvji tam piekrit. No tā varētu spriest, ka kapsēta pie baznīcas atradusies nevien tās dienvidus un austruma pusē, bet arī ziemeļa pusē, tā aizņemot arī daļu no tagadējā tirgus laukuma.

1827. g. jūnijā, mācītāja muižā notura baznīcas konventa sēdi, kuŗā piedalās baznīcas priekšnieki: landrāts f. Hartviss,

te visi šķēršļi novērsti un nu jauno kapsētu, par „Jāņa kapiem“ sauktu iesvētī 1900. g. 17. decembrī (v. st.).

Nu arī kaugurieši sāk domāt par savas īpašas kapsētas nodibināšanu. Neraugoties uz to, ka draudzes mācītājs un arī draudzes priekšnieks ir noteikti pret kapsētas ierīkošanu Kauguru pagastā, kaugurieši paliek pie sava nodoma, izgādā vajadzīgo atļauju. Un kauguriešu saimnieki lielā vienprātībā no saviem līdzekļiem ceļ jauno mūra kapliču ar torni un ap kapsētu mūra sētu, gādā arī zvanu. Kāpsētu iesvētī 1904. g. 1. janvārī, kapliču uzceļ 1904. g. un pirmo liķi glabā ta gada rudenī. Vajadzīgo zemi dod Kauguru pagasts.

Kādā 1911. g. noturētā draudzes konventa sēdē spriež par „vecās“ kapsētas sētas izlabošanu, kā arī par to, ka viena no šīs kapsētas kapličām būtu izbūvējama par dzīvokli kapsētas sargam, kas tomēr paliek neizpildīts. Un nedaudz gadus

Kapakmeņi Kapu silā, Kauguru pagastā.

vēlāk noplēš abas „Vecās“ kapsētas kapličas, kas atradās pie Dzirnauvu ielas, no kuŗām viena saukta par Blechšmidta kapliču, bet otra par pilsētas kapliču.

Ne visiem lemts atdusēties kapsētas svētītā zemē. Ārpus tās jāpaliek pašslep kavām, bezdievjiem, žūpām. Te daži atiecīgi gadījumi.

1762. g. ārpus kapsētas aprok 60 g. veco kaugurieti Paukas Jāni, kas piedzēries būdams sniega puteni no ceļa nomaldījies un tikai pēc ilgākas meklēšanas beidzot nedzīvs mežā atrasts. Tāds pats liktenis, palikt pēc nāves ārpus kapsētas vārtiem, ķeŗ arī vēl otru kaugurieti un žūpu — Mičkēna Indriķi. 1762. g. ārpus kapsētas mūriem aprok arī kocēnieti Aizmeža saimnieku Kasparu, kas zagļa gaitās ejot, Kokmuižas dzirnauvu ezerā noslicis. — Kāda svešu ļaužu Līze, kas uzturējusies Melnupes dzirnauvās pie meldeŗa un kas dažādi žēlo-

jusies par savu likteni, kaimiņu māju rijā atrasta nedzīva, kālab aprakta ārpus Annaskalna kapsētas. Kad Kauguru muižas miesnieks Franke, kas liels palaidnis, 1774. g. purvā atrasts nedzīvs, viņu turpat purvā ierok. Grūtsirdības mocīts, Valmieras Rob. Zāgers 1775. g. nošaujas valmieriešu Liberta māju rijā. Viņu aprok Smilšu kalnos. 1779. g. pilsētas naktsargu (Nachtrufer) Jēkabu Fišeru kā dzērāju aprok ārpus kapsētas.

Lai izvairītos no nodevām mācītājam par labu par liķa apstāvēšanu un zvaniķim par zvanišanu, lai varbūt sliktā laikā nebūtu jāmēri tālais ceļš uz draudzes kapiem, zviedru laikmetā un pat vēl pēc tam, daži zemnieki savus miroņus slepeni glabā aizliegtās vietās. Tā 1707. g. Valmieras draudzes diakona mācītājs Tumannis baznīcas valdei žēlojas, ka šinī draudzē vēl daudz aizliegtas kapenes, kur miroņus glabājot slepeni un bez mācītāja ziņas. Bez tam vēl esot dažas vietas, kā Annas kalns un Sila kalns, kur daži māņticībā un bezdievībā ziedojot. Viņš lūdz šo ļoti kaitīgo nebūšanu novēršanu un it sevišķi Liepmuižas kapenu iznīcināšanu, jo tur notiekot liela piedauzība.

Vēl nav noskaidrots, kāda laikmeta ir kapi Kauguru Kapu silā, netāl no Sapas dzirnavām, ezera malā. Tur vēl tagad redzami kapu akmeņi, pie kuŗiem senāk māņticīgie ziedojuši.

Vēsturnieks V. D. Balodis savā grāmatā „Jumeras leja“ piemin senkapus kocēniešu Draņķa māju tiesā, Jumeras Ģērdas lejas malā, kur kauli atrodas 2—2½ pēdas dziļi zem akmeņiem, kas likti rindās no vienas un otras puses, tā kā liķi kā akmeņu skapī ieslēgti. Atrastas te arī dažādas rotas lietas, no kuŗām dažas glabājas Valmieras Latviešu biedrības muzejā.

Kauguru Beitas māju robežās, gluži dzelzceļa malā, ir uzkalniņš, par kuŗa laiku kapenēm saukts. Dzelzceļu ceļot daļa no šī uzkalniņa norakta, pie kam atrakti cilvēku kauli.

Neizpētīts vēl ir kapu kalniņš bijušās Kauguru Jaunās muižas tūrumos, tagad Oša jaunsaimniecības tiesā. Visapkārt viņam riņķveidīgi akmens pie akmeņa nokrauti palieli laukakmeņi.

13. Brāļu draudze un viņas darbinieki.

Savu rakstu „Brāļu draudze Vidzemē“ Krodznieks uzsāk ar motto: „Pirms augsti cienīta un cildināta, tad vajāta un pulgota, nu gandrīz izzudusi no zemes un piemirsta, tas ir, brāļu draudze, tavs liktenis bijis Vidzemē“.

18. gadu simtenī Vidzemes latvieši grimst visdziļākā nebrīvībā, kas maz ko atšķirās no verdzības. Atkarība no muiž-

nieku varas sasniedz savus kalna galus. Kā vienīgā spoža zvaigzne šini mūsu vistumsākā gadu simtenī atspīd Brāļu draudzē. Piepēši, kā meteors, viņa parādās, modina tautu no garīgā miega, iedvēš viņā jaunu dzīvību, palīdz tai pārciest dzīves smagumu, modina cerību uz jauniem, labākiem laikiem, uz jaunu, jauku dzīvi, kļūst par nospīstās tautas prieku un dārgumu.

Brāļu tautas sākums sniedzas tālu atpakaļ senos laikos. Jau kopš tiem laikiem, kad Bohēmijas un Morāvijas slāviem sludina kristīgo ticību, šinīs abās zemēs, tagadējās Čekuslovākijas galvenās sastāvdaļās, tur pastāv sevišķa ticības šķira, par Brāļu draudzi saukta. Viņai pievienojas arī asinsliednieka Jaņa Husa mācekļi.

Pēc atkārtotām smagām vajāšanām, viņas piekritējus līdz ar pēdējo viņas bīskapu Amosu Komēniju 1627. g. no zemes galīgi padzen. Vienīgi Morāvijā vēl šur un tur daži brāļi paglābjas, neraugoties uz visām vajāšanām.

Drīz simtu gadus vēlāk, tā sauktos morāviešu brāļus par jaunu sāk pulcēt un modināt kāds vienkāršs vīrs no tautas, Kristijāns Dāvids, kas agrāk pats dedzīgs katolis. Nakts laikā un slepeni ar nedaudz piekritējiem, Vasaras svētku nedēļā 1722. g. viņš dodās projām no dzimtenes un nonāk Saksijā, kur grāfa Cincendorfa muižā Bertelsdorfā viņam mežā, pie tā sauktā Hutkalna, ierāda vietu, kur apmesties, kur lidumus list un mājokli celt. Pats Dāvids, pēc amata namdaris, pirmais cērt savu cirvi kokā ar vārdiem: „Še bezdelīga ir atradusi savu namu un putns savu ligzdu, tavus altārus, Kungs Cebaot!“ Tā Dāvids liek pamatus jaunai pilsētai, vēlāk par Hernhūti nosauktai, kuņas vārdā Brāļu draudzes piekritējus sauc arī par hernhūtiešiem, vai „ernūteriem“. Aizvien plūst klāt jauni piekritēji un 13. augustā 1727. g. pēc baudiā sv. vakarēdiena, visa draudze ceļos metusies dod solījumu dzīvot vienprātībā un satiecībā un grāfs Cincendorfs apņemas par draudzi gādāt un viņu vadīt.

Lielāko svaru Brāļu draudze liek uz draudzes tikumīgu dzīves veidu, viņa prasa, lai ikviens draudzes loceklis dzīvotu tā, kā to prasa tikumība un Kristus mācības. Īstais un neredzamais draudzes galva ir Jēzus Kristus, kas šaubīgos gadījumos savu prātu dara zināmu caur tā saukto meslošanu. Draudzes otrais jeb redzamais galva ir bīskaps. Draudzes iekšīgo un ārīgo pārvaldīšanu vada vecāko konference, kuŗai padotas dažas citas sevišķām nozarēm veltītas apakškonferences.

Brāļu draudze jau no sākta gala nododas plašam misijas darbam. Bet viņai ir arī vēl cits liels darba lauks, par „diaspora“ saukts. Šī darba uzdevums ir rūpēties par to, lai visās kristīgās tautās var apvienoties tādas dvēseles, kas pie-der pie vispārīgās jeb neredzamās draudzes, bet kuņas šķir

dažādi baznīcas un ticības ārīgi iestādījumi. Šo darbu Brāļu draudze kopj zem visu kristīgo ticību piederīgiem, viņas pamatlikums pie tam ir, nevilināt nevienu no savas baznīcas, bet vadīt visus uz lielo neredzamo Dieva baznīcu, kurā jāsavienojās visām baznīcām. Šis diasporas darbs it sevišķi sekmejās pie latviešiem un arī igauņiem. Un Kristijāns Dāvids ir pirmais celmlauzis šinī darbalaukā. Jau 1729. g. viņš ar dažiem citiem brāļiem nonāk Rīgā, kur sev no linu vērpšanas uzturu gūdam, liecina par Dieva Jēru. Nostaigājuši pie tam līdz pat Rēvelei, viņi apmetās Valmieras muižā, par kuŗu toreiz valda ģenerāļa brīvkunga fon Hallarta atraitne *), kas viņus laipni pie sevis uzņem. Te viņi sāk savu modināšanas darbu, kam drīzumā rodas lielas sekmes. 1736. g. Vidzemē ierodas arī grāfs Cincendorfs, sprediķo Valmieras baznīcā un apmeklē arī fon Hallarti Valmieras muižā. Viņa ir ļoti apdāvināta, viņā piemājo centīgs, cilvēcīgs gars. Viņai rūp nevien savu zemnieku laicīgā, bet arī viņu garīgā labklājība, viņu izglītība. Viņa dibina tautas skolas, uztura skolniekus un skolotājus, apdāvina pieaugušos un bērņus ar grāmatām, apkopj nabagus un sērdieņus.

Cincendorfs par šo labdari vēlāk liecina: „Viņas sirds dedzin deģa pēc Latvijas svētības.“

Septiņos gados brāļi iepazinušies ar savu darba lauku, iemācījušies latviešu valodu, ieguvuši ļaužu uzticību un cieņību. Vienkāršā tauta jau ir viņu pusē, atliekās vēl iekarot kungu sirdis. Un to nespēja vienkāršie brāļi, kādi bija pirm-sūtītie, te vajadzēja nākt pašai Brāļu draudzes galvai — grāfam Cincendorfam **), kas savā ceļojumā no Rīgas līdz Rēvelei iemanto zemes kungu, muižnieku un garīdznieku sirdis un padara viņus par Brāļu draudzes piekritējiem. Ar savu de-

*) Magdalena Elizabete f. Hallarte dzimusi 1683. g. 4. jūlijā Beļavas muižā, kā šīs muižas īpašnieka Gust. fon Būlova un Magdalesnas, dzim. fon Patkul, meita. Pirmā laulībā precēta Ungurmuižas īpašniekam vīrsleitnantam fon Lejonam, otrā laulībā ģenerālim brīvkungam Nikolajam fon Hallartam, kam viņa nopelnu dēļ 1725. g. lietošanā piešķirta Valmieras muiža, kur Magd. Elizabete f. Hallarte mirst 18. janvārī 1750. gadā.

**) Nikolajs Ludv. grāfs fon Cincendorfs, Brāļu draudzes nodibinātājs, dzimis Drezdenē 1700. g. 26. maijā, mācās Hallē pie slavenā A. H. Frankes, studē tiesu lietas un dievvārdu zinības. Pēc patvēruma došanas vajātiem morāvu brāļiem, viņā most plāns nodibināt reliģiozu draudzību, kuŗā dažādu evaņģelisku ticību piederīgie var apvienoties sīrnīgā mīlestībā uz Pestītāju un caur nogremdēšanas viņa izlīdzinātāja nāvē. 1727. g. viņam noliedz mājas dievvārdu noturēšanu. 1736. g. viņu viņa reliģiozo uzskatu dēļ izraida no Saksijas, kuŗā viņš var atgriesties tikai 1747. g. Viņu iesvēti par morāvu baznīcas bīskapu. Viņš sarakstījis vairāk par 100 grāmatām, sacerējis arī daudz garīgas dziesmas. Viņš blakus Frankem ir pagāņu misijas nodibinātājs un īstas kristīgo unijas nodibinātājs. Viņš savā mūžā daudz ceļojis. Mirst Hernhūtē, 9. maijā 1760. g.

dzību, ievērojamām runas dāvanām, savu lielo izveicību, viņš aizgrābj un saista visu prātus un sirdis. Muižnieki un mācītāji, izņemot nedaudzus, nu stājās Brāļu draudzes veicinātāju rindās. Visur dibina ciema kambažus, riko pulciņus, nododot tos brāļu vadībā un gādībā. Drīz vien Vidzemē jau ir pie 50 vācu brāļu, no kuņiem Valmierā viens no ievērojamākiem un arī straujākiem ir Bifers. No muižniecības vidus, kā izcilus darbinieki Brāļu draudzes labā paceļās fon Hallarte un Ungurmuižas īpašnieks landrāts un ģenerālis Baltazars fon Kampenhauzens. Viņu priekšzīmei seko arī citi muižnieki, jo viņi redz, ka brāļu darbam ir ļoti ievērojamas sekas tautas tikumības ziņā. No mācītājiem paši dedzīgākie Brāļu draudzes piekritēji un viņas veicinātāji ir Valmieras prāvests Bruiningks un Straupes Sprekšens.

Valmiera drīz vien izvēršas par Brāļu draudzes centru Vidzemes latviešu daļā. Gan grāfa Cincendorfa ierosināta un aizgrābta no brāļu lielām sekmēm tautā, gan iekšējās pārlicības pamudināta, fon Hallarte par 100 dālderiem pērk zemes gabalu pie pašas Valmieras, uz Gaujas krasta, vēlāk par Jēra kalnu sauktu, uz kuņa ceļ brāļiem dzīvokli un lūgšanas namu, zemināru.

Jau 1737. g. fon Hallarte ar saviem līdzekļiem nodibina zemināru latviešiem, uzņemot tanī 15 audzēkņus un apgādājot tos ar uzturu, drānām un grāmatām. Skolas priekšnieks ir brālis cand. Magnus Buntebarts, no Cincendorfa šurpu sūtīts. Viņš ir Brāļu draudzes dziesmu grāmatas „Garīgas slavas dziesmas“ tulkotājs latviešu valodā. Šo grāmatu fon Hallarte par savu naudu liek Rēvelē iespiest. Tā, zem „Ortas“ grāmatas nosaukuma, tautā kļūst ļoti iecienīta. Zeminārs ātri uzplaukst un viņa audzēkņu skaits pieaug līdz 120. Audzēkņi te plūst šurp no malu maļām, kas liecina par latviešu tautas slāpēm pēc izglītības.

1738 g. fon Hallarte Jēra kalnā ceļ dzīvokli ar blakus

Ģenerāliene Magdalena Elizabete
fon Hallarte.

ēkām, tā saukto diakonātu, Valmieras draudzes diakona mācītājam un savam mājas mācītājam Barlacham. Te arī zeminārs un saiešanas nams, pirmais tāds Vidzemē.

1741. g. fon Hallarte beidzot ceļ jaunu lielāku saiešanas un skolas namu 23 asis gaŗu, 7 asis platu. Šim namam pamatus liekot, vienā stūrī stāv Buntebarts ar savu palīgu Heimū, noliekot zem pamata akmeņa rakstu: „Jā ūe dvēseles netaptu Pestītājam uzaudzinātas un mantotas, tad lai neviens akmens uz otra nepaliek!“ Otrā stūrī stāv Hallartes draugs un domu biedrs, jau minētais barons Kampenhauzens un prāvests Bruiningks, trešā — fon Hallarte pati un ceturkā — diakons Barlachs ar latviešu brāļu ievērojamāko Ķīša Pēteri.

Jaunam namam līdzās zvans, kas ar savām skaņām aicina uz lūgšanas stundām.

Zeminārā audzēkņu skaitam augot, Buntebarts dabūn divus palīgus, jau minēto Heimū kā arī Mikšu, kas abi mācīti vīri un dievvārdu zinības studējuši. Pie zemināra pastāv arī skola.

No zeminārā izglītību baudijušiem latviešiem minēti: Pāvula Jēkabs, Ķīša Pēteris, Šķesteŗa Pēteris, Podiņa Mārcis, Udra Pēteris, Benča Laurs.

Toreiz tur uz augstā Gaujas krasta, tā dēvētā „Jēra kalnā“ (starp Gaujas tiltu un „Veco“ kapsētu) stāv diakonāts ar saimniecības ēkām, to starpā arī riju un dāŗzu, kā arī skola un jau minētais lielais lūgšanas nams.

Ap to laiku Valmierā pa otram lāgam ierodas atkal arī Kristjānis Dāvids, kas līdz tam dažus gadus bij strādājis Grenlandē misijas darbu pie eskimosiem.

Pirmais no latviešu vidus, kas vācu brāļiem talkā stājas, ir kaugurietis Šķesteŗa Pēteris, zemināra audzēknis, kas priekš tam bij palaidnīgu dzīvi vedis, bet nu pilnīgi mainījis savu dabu un kļuvis par sirsnīgāko un dedzīgāko brāļu mācību slavētāju un sludinātāju. Vēlāk viņam pievienojas arī valmierietis Ķīša Pēteris, pēc amata kalējs. Pateicoties ūo abu vīru darbībai un viņu lielam iespaidam, Valmieras draudzē vispirms un visvairāk Brāļu draudze plaukst, un no ūejienes apbrīnojamā ātrumā izplatās pa kaimiņu draudzēm.

Brāļu draudzes īsto iekārtu Valmieras draudzē ievēd 1742. gadā. Ikkatram brāļu pulciņam nu savi vecākie, palīgi un darbinieki un savas mācības, bībeles, draudzes un kārtas stundas svētdienās un reiz nedēļā. Darbiniekiem savas stundas sestdienās. Iesvētīto vecāko, palīgu un darbinieku jeb kalpu tanī laikā 40, kuŗu starpā vairāk pazīstamākie ir jau minētie Šķesteŗa Pēteris un Ķīša Pēteris, kā arī Pāvula Jēkabs un mūrmuizietis Skangaļa Jēkabs. 1744. g. pie Brāļu draudzes jau 700 dvēseļu, kuŗas kopj mācītāji Bruiningks un Barlachs, kā arī Buntebarts un vēl seši vācbrāļi: straujais Bifers, Ēsskuchs, Kreymans, Mikšs, Kleins un Šmidts. Ap 1750. g. sa-

iešanu ieriko kauguriešu Zeibotos, kuŗu pēc Bruiningka aiz-
iešanas pārceļ uz valmieriešu Libērtiem.

Plaša pamošanās Valmieras draudzē sākas 1738. g. Mo-
dināto skaits ātri aug. Mācītājs tā prot aizkustināt jauniesvē-
tāmo bērnu sirdis, ka viņi mājās arī savus vecākus aizrauj sev
līdz, un brāļi nu apmeklē arī tos. Viņiem atdarās sirdis

Manš mikšis dakrgais brakhs Ludwīg
Es ešmu dauft reis no tawas leezibas un tawas sindrasinas
pa ešdinakhts & šindinakhts meelokhts, espreezinakhts un lah-
zihts saws sindri tapapais tadeht man ilgogjaks tew suwezi-
nakht no mannas wahijas sindri klekshanas es gan juhtu
mannu wahrdjibu un juhtu mannas sindri wahrdjibas un
mahzoks padjekt ka es tai skaklei ne pa klausigs dachireis
ešmu un juhtu winnas pahr mahzishanas ar manna sindri
winnas pahr baidishanas, un winnas sochlu ka winna
man wtd eexsch semibas un wehra nemshanas sawu sindri
un winna leezibas, un pee scho wiffu paleex manna ilgogja
na un us turreshana pee winna waktim Zaur ta gar-
ra palihdijibu. Es gan dachireis pee taks sochehlafeibas
pee kuhlftu ilgogams un pa nikkstu prett takm waktim
tadeht ka es maf weht spehju fizeht maf mikloht,
maf atdichstunwinas weht. Bet tomehr paleex sohi
manna weeniga dachishana tix wahja ka imu ka es
taptu Zaur speests Zaur takm storrahm winna wahke
un winna zeechanas saprahts eexschigi un tam seh-
ram weeno pasitaufigs behrns kluhtu Zaur to isre-
deshanau pee taks draudfes. Tad atwehlejoks es few
wiffai tam garram un tew dakrgais Brakhs eexsch
pahr baidishanas mannas wahrdjibas ka es stiprinakhts
kluhtu un taks sahpes ta sehra man skaidras taptu
Es ar juhtoks manna sindri ka ta lauliba ar to sehru
un eexsch taks draudfes imr gan dakrga un skaidra beta
man no mannama Zaur takm leezibahm un waddishanahm
bet ka man pascham tas skaidri buhtu eesh sindri,
tas gan man weht truhkht ta kahrshana man
gan imr panahxt to no shehpumu taks laulibas
eexsch ka tee willadelwiphski brakht imr tixpre-
zigi un drakhti kam ta skaidra darmita imr Zaur
Ajini ta sehra eexsch sindri. Tad scho papku kuhdu
es mans miklais dakrgais Brakhs kuhlftidams
taks kahjas un rohxa eexsch garra jehshu es ne
padikhtu petz meesjas un waiga, ka tu quibbetu manni
weenigi us sawu sindri nemt un tam sehram pee sindri
lixt un no ta papka xo us wehleht es tiztu xatas
tee schahm no teex xo brakht preexsch ahtra brakht
kuht es tawu miklu maktu suweznapu. Diferi sehrobu

Kāda Šķestera Pētera vēstule. Orig. Br. dr. arķivā Hernhūtē.

un ausis. „Šī gada vasarās svētki,“ stāsta brāļu draudzes vēsturnieks Plitts, „bij zīmīga žēlastības diena un daudz uzmodināto šīs dienas uzskatīja par savas apžēlošanas īsto mirkli. Telpu pietrūka un brāļiem nācās runāt zem klajas debess. Mošanās pārņēma plašas aprindas. Pestītājs izraudzīja sev lieciniekus arī no pašas tautas vidus. Nevien Šķesteņa Pēteris liecināja par to žēlastību, kas viņam notikusi, viņam sekoja arī citi, no kuriem it īpaši viens, iekšīgi uz to mudināts, pļavā sienu darot, ar lielu spēku sludina evaņģeliju, caur ko atkal daudzi modās. Tiklīdz sestdienā no darba brīvi, tie posās lieliem bariem uz Jēra kalnu, ceļā dziedot savas iemīļotās dziesmas līgsmām sirdīm. Lai gan viņi dienu un visu nedēļu grūtajā darbā noguruši, tomēr visu nakti viņi neaizdaria ne acu, un mājās nākuši bij atkal pirmie pie darba un pie tam tik jautri, ka no noguruma neko manīt. Atmeta ļaunus ieradumus un grēkus.“

Sekas bij negaidītas. Isā laikā, pāris gados lūgšanas nami rodas malu malās. Aizvien vairāk vajaga darbinieku pēc Kristus mācības izsalkušo dvēseļu kopšanai. Tauta, itkā no miega modusies, slāpst pēc gaŗa barības, ko viņiem sniedz šie evaņģelija sludinātāji senā, apostoliskā gaŗā un ar panākumiem, kas dažā ziņā līdzīgi Kristus pirmo mācekļu sekmēm.

Valmierā dzimušais vācu rakstnieks Jul. Eckardts raksta: „Kustības priekšgalā Valmieras draudzē savu tautas brāļu starpā stāvēja Šķesteņa Pēteris. Šīs draudzes garīgās dzīves iespaids bija tik varens, ka bijušais gubernātors de Bons, kad tas kādreiz Valmieras muižu apmeklēja, tā sajūsminājās, ka aizdeva 1000 daldeŗus jauna latviešu bībeles izdevuma iespiešanai, kas savkārt citus muižniekus paskubināja arī no savas puses tam nolūkam ziedot. Brāļu darbu vadītāji Valmieras draudzē bija presbīters Bifers, pēc amata parūku meistars un namdaris Kr. Dāvids. Isā laikā viņi kļuva par tādiem baznīcas spīdekļiem, kuŗu spoŗums apēnoja visas tās sveces, kas spīdeja no mācītāju muižām. Pat cienījami un citādi iespaidīgi mācītāji griežas pie abiem minētiem pēc padoma. Kad šie abi līdz fanatismam apdvesmotie vīri runāja no Jēra kalna augstumiem, tad viņus klausīties saplūda bagātē un nabagie. Vislielāko cieņu baudīja Dāvids, Brāļu draudzes pamatu licējs un pirmais sūtnis, tā „Kunga kalps“, kas savu dzīvību Morāvijas katoļiem jau desmit reiz bij uz spēli licis. Gudri rēķinoties ar cilvēkiem un apstākļiem, viņš neraugoties uz savu „ģenerālpalīga“ tituli, turpināja svabadās stundās nodoties savam amatam, tā sevi nostādot par istu tautas vīru. Pateicoties Dāvida varēnam iespaidam, Valmierā isā laikā kļuva par reliģiozās dzīves vidus punktu visā Vidzemē“.

Iespaids, kādu mūsu senči guva no brāļiem, gan ir varens un brīnīšķīgs. Pirmo reiz te parādas svešnieki — vācieši,

kas pavisam atšķiras no tiem, kādi līdz tam redzēti. Lēnībā, mīlībā un laipnībā viņi tuvojas zemniekam, sarunājas ar viņu kā ar sev līdzīgu cilvēku, māca un rāj kā tēvs savu bērnu, mudina uz godīgu un kārtīgu dzīvi, iepriecina viņu bēdās un priecājas līdzī priecīgajiem. Pie tam šie paši brāļi vienkārši ļaudis — amatnieki, kas, kad vien laiks to pieļauj, kopj ikviens savu amatu, bet tomēr, neraugoties uz visu to, no kungiem cienīti, viņu mājās uzņemti un labprāt klausīti. Brāļi māca zemniekus lasīt un rakstīt, māca viņus saprast svētos rakstus, liek viņus draudzes priekšniekos, ļauj viņiem būt citiem par vadītājiem un Dieva vārda teicējiem. —

Tauta sāk censties pēc izglītības, pēc cilvēciska stāvokļa sadzīves aprindās, zemnieki sāk mosties uz laicīgu un garīgu dzīvi. Valdošās aprindās sakarā ar to rodas tādi, kam liekas, ka te minētās parādības draud traucēt zemē pastāvošo kārtību un gadu simteņus ilgo saldo mieru. Daudz vietās arī brāļu darbība ir par strauju un pārmērīgu. Pašai, no sākuma tik idealai kustībai ir arī savas nevēlamas ēnas puses. Rodas tamdēļ mācītāju starpā tādi, kas noskaņoti pret Brāļu draudzi. Tādi ir Eweles Lange, Trikātas Dītes un daži citi. Bet kamēr ģenerālsuperintendents un konzistorija cieš klusu un sūdzības nepieņem, brāļu darbība paliek netraucēta. Protestiem vairojoties, arī ģenerālsuperintendents Fišers jūtas spiests griezties 1742. g. pie virskonzistorijas ar lūgumu iecelt Brāļu draudzes lietai izmeklēšanas komisiju.

Sūdzības kodols grozas ap trim lietām: 1) hernhūtiešu mācība un iekārta nesaskanot ar pastāvošām Lutera baznīcas iestādēm, 2) brāļi tīkojot atņemt vietējai garīdzniecībai visu autoritāti un 3) viņu mācības esot kaitīgas ļaužu tikumībai un dvēseļu veselībai.

Pats Brāļu draudzes darbs, kaut gan viņa apmēri ir plaši, ar vēl nekur nav apstiprināts, ne atzīts, ne no laicīgas, ne garīgas valdības. Šo apstākli, kā arī darbā un visā kustībā radušās nekārtības, pārmērības un izvirtības, kas rada lielu troksni, pamudina grāfieni Cincendorfu ceļot 1742. g. uz Pēterpili un lūgt ķeizarieni ņemt Brāļu draudzes diasporas darbu pie latviešiem un igauņiem valdības apsardzībā. Papriekš viņa apmeklēja Dāniju, kur pati ķēniņiene viņu uzņem laipni un līdzcietīgi. No turienes viņa ceļo caur Vidzemi, vēlēdamās nolīdzināt brāļu radītās nekārtības. Valmierā viņa tura mīlestības mielastu ar tautas izraudzītiem draudžu vecākiem, kas, „neraugoties uz viņu ārīgi neizglīto veidu, viņai tomēr cienījami“. Pēterpilī viņa ierodas 1743. g. februārī. Gan viņai tur atveras dažas dievbijīgas sirdis, bet sarunāties ar ķeizarieni Elizabeti viņa nedabūn. Uz grāfa Mūnmicha padomu viņa tai neiesniedz arī pat lūgumu. Martā viņa atstāj Pēterpili un tikai tad, kad tā jau ārpus Krievijas robežām, to panāk ķeizarienes vēstnesis, kas viņu uzaicina griezties atpakaļ, jo ķeiza-

riene gribot viņu redzēt. Bet meslošana neļauj viņai atpakaļ griezties.

Jau 1742. g. beigās toreizējais ģenerālgubernātors, feldmaršāls grāfs Pēteris fon Lassi (Lascy) iecēlis divas, no garīgiem un laicīgiem locekļiem pastāvošas komisijas Brāļu draudzes lietu izmeklēšanai un 83 mācītāju iesniegtu mazāk vai vairāk vainojošu ziņu pārbaudīšanai. 1743. gada sākumā šīm komisijām, no kurām viena bija domāta Vidzemes latviešu daļai, bij savu darbību uzsākt. —

Komisijām jau darbojoties, pie kam latviešu daļā komisijas priekšsēdētājs ir barons Igelstrōms, no Pēterpils negaidīti iznāk 16. aprīlī 1743. g. izdota ķeizarienes pavēle, kas pilnīgi noliedz Brāļu draudzes darbību un viņas sapulces, slēdz viņas lūgšanas namus un skolas.

Uz pavēles ciešu izpildīšanu raugas stingri, lūgšanas namus aizslēdz un aizzīmogo, visas sapulces noliedz. 1744. g. iznāk pavēle atņemt zemniekiem viņu Brāļu draudzes izdotās dziesmu grāmatas.

Vasaras mēnešos arī komisijas beidz savu darbību un viņu spriedums nenāk Brāļu draudzei par labu. Tas skan, ka visi vācu brāļi izraidāmi, ka viņu draugiem aizliedzams ar viņiem sazināties, ka visas Brāļu draudzes iestādes un grāmatas iznīcināmas, ka visi viņu kopīgie naudas krājumi un cita kopmanta izdodama nabagiem, ka visi Brāļu draudzes darba veicinātāji, it sevišķi tie, kas mācītāji, pie atbildības saucami. Komisijas savā darbības laikā ar nevienu nebij taupījušas. Tā Kristijāns Dāvids vienas komisijas priekšā no vietas nostāvējis 6 stundas un otras priekšā pat 9 stundas, atbildot uz vairāk kā 200 jautājumiem. Komisija pat nekavējusies pārklusināmos zemniekus ar rīkstēm sodīt, kā tas notiek arī ar kocēnieti Kūli.

Gan lūgšanas namus slēdz un aizzīmogo, bet Brāļu draudzes darbinieki tomēr, kaut arī klusībā, savu iesākto darbu turpina. Rodas mācītāji un muižnieki, kas atļauj savus dzīvokļus „uztaisīšanas stundu“ turēšanai. Gan ģenerālgubernātors 1743. g. novembrī noliedz Bruiningam, Sprekelsenam un vēl dažiem citiem mācītājiem visu sarakstīšanos Brāļu draudzes lietās. Arī virskonzistorija dod bargus priekšrakstus.

Visi mēģinājumi panākt kautko Brāļu draudzes labā ir vēltīgi. 1743. g. ceļo pats Cincendorfs uz Rīgu, kur nonāk decembrī, bet te viņu apcietina un pēc trim nedēļām to izraida no zemes.

Sakarā ar ķeizarienes pavēli, Brāļu draudzes darbs Vidzemē ir aizliegts, bet paši brāļi joprojam klusu dzīvo tepat. Klusā darba vadītāji papriekš ir Leonhards Dobers un pēc viņa Pēteris Hesse, kas vairāk uzturās Ungurmuizā.

Kad uz Krievijas troņa nāk Katrīna II., tad jau nākošā gadā atceļ 1743. gada rīkojumu, kas aizliedza Brāļu draudzes

darbību Krievijā. Uz Hernhūti nosūta hofrātu Kēleri, lai uzaicinātu Brāļu draudzi Krievijā atkal darboties. Uz Hernhūtes lūgumu par jaunu skatu cauri. 1743. g. izmeklēšanas lietu un Brāļu draudzi atzīst par nevainīgu. Kad arī Novgorodas metropolīts Demetrijs un sinods izsakās Brāļu draudzei par labu, tad 1764. g. februārī iznāk īpašs ukazs, kas atļauj Brāļu draudzei Krievijā darboties un izplatīties valdības aizsardzībā līdz ar citām kristīgām baznīcām.

Nu Brāļu draudze par jaunu ķerās pie sava darba, kā plašumu rāda presbitera Hesses Cincendorfam dotais pārskats. Pēc tā pie Brāļu draudzes Vidzemes latviešu daļā pieder 2600 no tautas. Jau pieminētais Hesse šejienes diasporas darbu kopj 38 gadus († 1785. g.) rīkojot kādus 40 diakonus. Pēc viņa

1765. g. celtais Brāļu draudzes saiešanas nams
Kauguru pag. Gaidēs.

par patstāvīgu diasporas darba priekšnieku ir Georgs Loskils, kas caur savām divi grāmatiņām („Garīgās dziesmas“ un „Liturģijas“) paliks ikvienam atzinīgam latvietim mīļā piemiņā. Viņš dzimis 1740. g. Kurzemē, Rindē, kur viņa tēvs ir mācītājs; miris 1814. g. Vidzemē viņš darbojas no 1782.—1789. g. Precējies viņš ar Mariju Magdalenu Barlachu. Viņa „Garīgās dziesmas“ izdotas Pēterpilī, kālab arī viņas mēdza saukt par „Pēterburgas grāmatiņu“.

Generālsuperintendents Dāvids Lencs (1779.—1798.) savā amata laikā ir Brāļu draudzei labvēlīgi noskaņots, kas pēdējās darbu sekmē. 1817. g. iznāk Aleksandra I. zēlastības ukazs, kas Brāļu draudzei dod tiesību strādāt luterāņu draudzēs, pie kam viņa savas priekšzīmīgas dzīves un tikumības uzturēšanas

labad atzīta it kā par īstenu baznīcu valstī. Brāļu draudzes 1818. g. izdotā pārskatā teikts, ka viņš darbs aptveņot jau 31.000 latviešu un igauņu, kas kopoti ap 144 lūgšanas namiem.

Minētais žēlastības ukazs itkā skaļ luterāņu baznīcas interesēs. Viņai atliek vai nu padoties, vai arī uzņemt cīņu pret Hernhūti un to pārspēt. Cīņa sākās tomēr tikai pēc 1832. g., kad iznāk jaunie baznīcas likumi, kas visus lielākos dievkalpojumus un zakramentus nodod virskonzistorijas ziņā, aizliedzot no galvas runāt visiem, kas nav garīdznieki. Vienošanās labprātīgi nepanākot, konzistorija apsūdz Brāļu draudzi, caur ko 1834. g. iznāk ķeizarišķs lēmums, kas Brāļu draudzei pavēl padoties jauniem baznīcas likumiem. Gan Brāļu draudzei panāk valdības paskaidrojumu, kā noteikums par runāšanu uz tiem kopējiem, kas iecelti no pašas tautas, neattiecas, izņemot 12 vārdā minētus lūgšanas namus. Luterāņu mācītāju sinode Valkā 1840. g. spriež par izlīgšanu ar Brāļu draudzi, uzstādot viņai piecus priekšlikumus, kas īsumā skan sekoši: atņemt meslošanu un uzņemšanas ceremonijas, atcelt visas stingri atšķirtas vai noslēgtas sapulces (mazie pulki), atņemt, vai arī mazināt kārtu šķirošanu, ļaut mācītājiem vairāk pārzināt brāļu draudzes locekļus un sacītājus. Brāļu draudzes vadība šiem noteikumiem nepiekrīt un cīņa turpinās. 1849. g. noturētā sinode ģenerālsuperintendenta Dr. Ferd. Valtera vadībā atmet izlīgšanas domas un atzīst, ka jāiziet uz Hernhūtes pārspēšanu. Skubina tautu celt mācītāju vadītus saiešanas namus, peļ Brāļu draudzes iekārtu un saiešanas sliktumus Dieva namos un sataisīšanas mācībās.

Nemieru un ķildas apņikusi, Brāļu draudzes vadība 1860. g. pieņem 1840. g. atņemtos noteikumus.

Kopš tā laika jaunus locekļus draudzē un mazpulciņos vairs neuzņem. Pirms tam uzņemtie, kur viņu vairāk kopā ir, gan sākumā vēl pulcējas reiz mēnesī.

Kārtas, kā atraitnēm, laulātiem, puisiem, meitām un bērniem notura jo projām. Kārtām dievvārdus tura allaž no rīta, priekš baznīcas laika. Katrai kārtai ikgada vasaras laikā svin svētkus, uz kuriem saiet jau sestdienas vakaros.

Brāļu draudzes spēka gadi un ziedu laiks Latvijā ir pagājis un ar nekad gan vairs neatgrieziesies. Vēl pag. gadu simteņa sešdesmitajos un septiņdesmitajos gados un šur un tur arī vēl pēc tam, saiešanas ir labi apmeklētas, bet tad pamazām iestājas gurdenums un vienaldzība. Vairs nekoptie saiešanas nami iet bojā un kur vēl viņi ir palikuši, tur viņu durvis stāv aizslēgtas. Tie laiki ir aizmirsti, kad sestdienas vakaros darbus beigušiem nebija grūti nostaigāt pat uz desmitām verstēm attālo saiešanas namu. Kaut kur, uz vecām sadzeltējušām lapām lasāmi vārdi, atzīmēti no dedzīga saiešanu gājēja: „Tanis reizēs mums tā bij ap sirdi: — kad uguns degtu uz ceļa, tam ietu pāri un nebītos, — un kad akmens

runātu un sacitu : neeita, šis ceļš nav labs, tad tomēr atpakaļ negrieztos“.

Fr. Hunnius savā grāmatā par evang. luterāņu baznīcu Krievijā starp citu spriež sekoši: „Dažādā ziņā Hernhūtes darbība latviešu un igauņu vidū šīm tautām ir bijusi par svētību. It īpaši tas attiecas uz tikumīgo dzīvi un krietnu uzaudzinašanu. Satiekot starp latviešiem un igauņiem nopietnus, sātīgus un centīgus, kārtīgus savā saimniecībā, cilvēkus, tad parasti viņi pieder pie Brāļu draudzes. Dažkārt zemnieku svārkos sastopami cilvēki, kuņu rakstura izglītība un iekšējā attīstība izsauc apbrīnošanu. Bet kā lai gan tā neatīstās raksturs, kur dzīvi pēc svētiem rakstiem ved brīnišķīgi un patiesi. Tikai tur, kur vēl dzīvs Brāļu draudzes iespaids, tur jaunatne ar godbijību izturās pret vecākiem“.

Paklausīsimies arī ievērojamā vācu rakstnieka Jūlija Eckardta, kas Valmierā dzimis un audzis, domas par Brāļu draudzi un viņas darbību pie latviešiem. Viņš rakstu: Mācītāju lielākā daļa piekrita jaunajam darbam, visur prasījās pēc „palīgiem“, kas lai pēc Hernhūtes paraugiem, organizētu latviešus, iedalītu viņus košos, modinātu viņus u. t. t. Cincendorfa lielās personības apgaroto brāļu sludinājumam tautā radās varēnas sekas: krogu durvis vairs nevirināja, krogi stāvēja tukši. Visi plūda uz saiešanu namiem, kur brāļu runas aizgrāba klausītājus un radīja viņos grēku atzīšanas asaras. Dieva vārdi bija visu mutēs un visur runāja par iekšēju atmodināšanu. Brāļi bij izraudzījušies „isto“ līdzekli gūt savai lietai uz laiku pastāvīgus piekritējus, radot lauku tautā nacionālu hierarchiju, dodot draudzēm no pašas tautas vidus priekšlūdzējus un runātājus, tā dodot pēdējiem iespēju attīstīt savas runas dāvānas. Šie ar Brāļu draudzes diakonos — tētiņos ieraudzīja nevis kungus, kā luterāņu mācītājus, bet gan kā sev līdzīgus brāļus un darba biedrus.

Pateicoties Brāļu draudzes darba labvēlīgam iespaidam uz tautu, tā ar laiku gūst arī valdības iestāžu uzticību.

No pag. gadu simteņa septiņdesmito un astoņdesmito gadu drošām liecībām, ir ziņas, ka ilgu laiku valdīja ieskats un tāda pārlicība, ka Brāļu draudzei piederīgi latvieši ir mērenāki alkoholisko dzērienu lietošanas ziņā, ka viņi ir tikumīgāki un cēlāki un līdz ar to arī turīgāki, kā pārējie zemnieki“.

Apskatījuši Brāļu draudzes sākumus, viņas ziedu laikus un viņas panākumus tautā, piegriezīsimies tagad dažiem ievērojamākiem šīs draudzes darbiniekiem no pašas tautas vidus cēlušamies un Valmieras draudzē dzimušiem.

Brāļu draudzē pastāvēja teicamā paraša rakstīt savas dzīves stāstus, kuņās ir galvenā kārtā gan tēlota rakstītāju gara un dvēseles dzīve pirms un pēc viņa atmodināšanas, samērā maz pieskaroties laicīgām lietām un parādībām. Rakstīt

nepratēju dzīves gājumu dažkārt aprakstījuši citi. Arī lātviešu brāļi ir vai nu paši rakstījuši savus dzīves stāstus, vai arī likuši citiem tos rakstīt.

Ir mums dzīves stāsti no valmierieša Ķīša Pēterā un mūrmauzieša Skangaļa Jēkaba, kuŗos mēs te tad ar paklausīsimies. Jādomā, ka arī no kaugurieša Šķesteŗa Pēterā, paša ievērojamākā Hernhūtes darbinieka Valmieras draudzē, būs palicis viņa dzīves stāsts, bet tāds mums nav bijis pieejams. Ko te dzirdēsim par Šķesteŗa Pēteri, tas smelts no Brāļu draudzes lietu izmeklēšanas komisijas protokoliem, Valmieras draudzes pārraudzīšanas protokoliem, baznīcas grāmatām.

Šķesteŗa Pēteris ir kauguriešu Bunķa māju saimnieka brālis. Viņš dzimis ap 1702. gadu un 1733. g. apprec tā paša pagasta Šķesteŗa saimnieka māsu Mārietu, pēc kam apmetas uz dzīvi Šķesteŗos, kur viņam dzimst pulciņš bērnu. Šķesteŗa māju tiesā vēl tagad rāda katoļu baznīciņas pamatus. Pats šo māju nosaukums stāv ciešā sakarā ar šo baznīciņu. Gar mājām tek Gaujas pieteka Miega, kuŗā te ietek Grūzupīte. Vieta ir jauka un Šķesteŗa tūrumus senāk godināja vai par vislabākiem pagastā.

Šķesteŗa Pēteris ar sirdi un dvēseli pieķerās Brāļu draudzei, kļūst par viņas dedzīgu veicinātāju un evaņģēlija sludinātāju savai tautai.

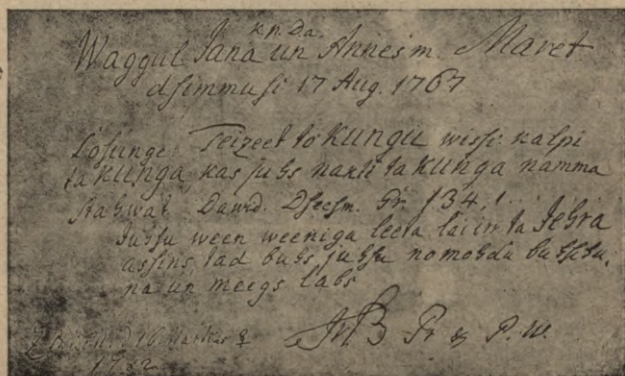
Viņš apmeklē Hallartes dibināto zemināru Valmierā, pēc kam viņu ieceļ par kauguriešu skolotāju. Par tādu viņu min jau 1739. g. Sinī un vēl dažos nākošos gados viņš viņa bērnu kristīšanas gadījumos un kā dievgaldnieks atzīmēts kā Šķesteŗa Pēteris un skolmeistars. Viņu vieno ciešas saites ar toreizējiem Brāļu draudzes ievērojamākiem darbiniekiem. Tā viņa 1741. g. kristītam dēlam Jānim kā kūmas baznīcas grāmatās ievesti vācu brāļi, zemināra vadītājs mag. Buntebarts, brālis Tūrks, diakona Barlacha kundze, kā arī viņa tuvākais draugs, valmierietis Ķīša Pēteris.

Šķesteŗa Pēteris kļūst par dedzīgu priecās mācības sludinātāju, kuŗa runas aizrauj nevien savus tautas brāļus, bet kuŗās labprāt klausās arī varenajie, ko mums liecina Brāļu draudzes lietu izmeklēšanas komisijas protokoli.

Šķesteŗa Pēteri apvaino par triju lūgšanas stundu turēšanu Mujānu muižā, lūgšanas dienā, jūnijā 1743. g. Nopratiņot viņš atzīstas, ka tiesām viņš minētā dienā un vietā divas lūgšanas stundas turējis, vienu priekšpusdienā, otru pēcpusdienā. Pirmā stundā viņš pēc Mujānu muižas īpašnieka, virsprezidenta brīvkunga fon Mengdena, savā laikā visvarēnā grāfa Mūnnicha znota, aizrādījuma runājis par Jāņa evaņģel. 3. nodaļas 16. pantu „un tik ļoti Dievs to pasaūli milējis . . .“ Klāt bijušas virsprezidenta kundze, viņas meitas, kā arī ģenerāldirektora brīvkunga f. Mengdena kundze. Klāt bijuši arī Mujānu students, sulaiņi un citi ievērojamākie muižas kalpo-

tāji. Pārējai saimei viņš pēc tam turējis stundu blakus istabā. Pats prezidenta kungs, kā latviešu valodas nepratējs, stundā nav piedalījies, izteicot par to savu nožēlošanu. Dziedājuši no Rēveles dziesmu grāmatas (Brāļu draudzes dziesmu grāmata, Rēvelē iespiesta). Pēc kopīgi noturēta mielasta viņš atkal turējis stundu, runājot par Jāņa evaņģ. 1. nod. 1. pantu. Šinī stundā piedalījies arī muižas inspektors Gerstenmeijers. Zemnieki un muižas saime nav klāt bijuši.

Jautāts, kā gan viņš uzdrošinājies turēt stundas, zinot ka tās noliegta, viņš paskaidro sekošo: Kad 3. jūnijā viņš Valmieras muižā bijis, baroniete fon Hallarte tam pateikusi, ka virsprezidents izsacījis vēlēšanos, lai viņš, Šķesteņa Pēteris, nākošā svētdienā Mujānu muižā turētu lūgšanas stundas. Jautāts, ko gan viņš, Kauguru muižas zemnieks, Valmieras muižā meklējis, viņš atbild, ka tur minētās dienas pievakarē viņa

Kāds Brāļu draudzes 1782. g. izsniegts „lozungs“, kādi lozungi gan izsniegti katram šai draudzē uzņemtam loceklim.

draugs Kīša Pēteris muižas saimei stundu turējis, izskaidrojot attiecīgo evaņģēlija vietu. Un jautāts, kur gan ņēmis aizliegto un tautai atņemto dziesmu grāmatu, viņš atbild, ka to viņam pasniedzis kads no Mujānu muižas saimes ļaudim. Un ja neraugoties uz aizliegumu viņš stundas tomēr turējis, tad to darījis tadēļ, ka to darīt viņam vēlējis viņa dzimtskungs.

Kad isti nobeidzas Šķesteņa Pēteris skolotāja gaitas, tas grūti noskaidrojams. Gan 1745. g. viņš baznīcas grāmatā vēl ievests kā Šķesteņa skolmeistars Pēteris ar sievu Mārrietu. Pēdējā drīz pēc tam mirst, tāpat, kā jau priekš tam vai visi viņas bērni. Kad 1747. g. Pēteris dodas jaunā laulībā ar diakona Barlacha kalponi Ievu, viņu vairs negodina par skolmeistaru, bet vienīgi par Šķesteņa Pēteri. Un drīz viņu atrodam vairs ne Šķesteņos, bet gan Valmieras diakonātā kā Barlacha

kalpu, kur viņš pavada vairākus gadus. Te viņš klusībā turpina savu modināšanas darbu savu tautas brāļu vidū, gan no šejienes viņš raksta savas vēstules dažiem Brāļu draudzes ievērojamākiem darbiniekiem.

Kad ķeizariene Katrīna II. Brāļu draudzei atļauj atkal darboties, Valmieras draudzē mostas atkal jauna, jauka garīga dzīve. Vēl daudz pie dzīvības no tiem, kas pieredzējuši un pārdzīvojuši draudzes pirmos ziedu laikus, kas savām acīm skatījuši draudzes galvu, grāfu Cincendorfu, paši redzējuši zemnieku labdari un Brāļu draudzes cēlo veicinātāju, 1750. g. mirušo fon Hallarti. Sevišķi rosiģi ir kauguriešu brāļi, par ko liecina 1766. g. notikušās Valmieras draudzes revīzijas protokols. Šinī revīzijā nopratinātais kauguriešu pērminders Zeibots izsaka, ka nevien pagasta, bet arī viņa paša māju ļaudis saietot pie Gaides māju saimnieka un stārasta Bērtuļa. Ko viņi tur darot, to gan viņš nezina (?). Diakona Barlacha kalps Pēteris esot viņu vecākais un priekšnieks. Un pagājušā gada pavasarī (1765.) viņi Gaidēs sev cēluši īpašu saiešanas namu *).

Šim namam, kauguriešu brāļu un mūsu garīgai apkopšanai Pēteris ziedo savus mūža pēdējos gadus. Pēc tam, kad Barlachs 1766. g. miris, Pēteris pāriet uz dzīvi jaunā saiešanas nama kopēja kambarī, kur paliek, kamēr savas acis uz mūžīgu dusu slēdz. Pēc savas otrās sievas nāves viņš apprecas pa trešam lāgam. Te no Gaides mājām ikgadus viņu atzīmē kā dievgaldnieku, gan kā Gaides Pēteri, gan kā veco Pēteri ar sievu Lieni un dēliem Pēteri un Mārci. Un baznīcas grāmatā arī lasāms, ka 21. martā 1787. g. apglabāts 85 gadus vecais Gaides Pēteris, latviešu Brāļu draudzes cildenākais mācītājs (der vornehmste Lehrer unter der lettischen Brüder-gemeinde), kā mācītājs un prāvests Loders to atzīmējis.

Brāļa **Ķīša Pētera dzīves gājums.**

Brāļu draudzes dienas grāmatā 17. (28.) maijā 1771. g. Hernhūtē atzīmēts **): Valmieriešos šodien mūsu mīļais vecais brālis Ķīša Pēteris iegāja sava Kunga priekā. Viņš pats par sevi atstājis sekošo: „Kad es iegāju savā desmitā gadā, es lūdzu savu tēvu, ņemt arī mani sev līdz uz baznīcu. Bet viņš man atbildēja: liec man mierā, tev nav priekš tam vajadzīgo drānu. Tad es raudādams griezos pie savas mātes, lai tā man palīdzētu, un viņa arī gādāja tūlī, ka es varēju ar tēvu baznīcā iet un pirmo reiz pēc manas kristīšanas atkal viņā būt. Bija tad Marijas piemeklēšanas diena un ceļu es ievēroju tik labi, ka turpmāk es viens pats baznīcā gāju, nenokavējot nevienu sprediķi. Mācītājs bija centīgs un stingrs vīrs. Savā divdesmitā gadā es kļuvu pamodināts un vairs neturēju sevi par cienīgu, ka mani joprojām saule apspīd, mani pārņēma

*) Šis nams stāv vēl tagad savā vietā.

**) Dzimis valmieriešu Lielķīšos.

tāds nemiers, ka pats nezināju ko darīt, ko iesākt. Par savu stāvokli es izstāstīju savam mātes brālim, kas man ieteica griezties pie mūsu mācītāja Valmierā. Kad es ar viņu runāju, viņš man atbildēja: „Lūdz Dievu, kas tevī to nemieru cēlis, lai viņš tev atkal to atņemtu.“ Savu nemieru es tomēr paturēju un tā mana dzīve turpinājās. Mani vecāki mani nodeva pie kāda kalēja, lai es pie tā izmācītos kalēja amatā, bet te man atgadījās tā nelaime, ka gabals nokarsētas dzelzs uzkrita uz kājas, tā radot man nedziedināmu vāti. Pēc tam kad es sešus gadus biju pavadījis pie sava meistara un savu nemieru puslīdz piemirsis, ģenerālis Hallarts mani paņēma uz muižu. Pēc viņa nāves viņa laulālā draudzene sev turēja labus mājas mācītājus, kas ar ko zināja no tā miļā Pestītāja. Ap šo

Ķeizu Krāču dzirnavu melderis Gusts Evers, sludinātājs Baložu saiešanā un viņa laulātā draudzene.

laiku ar atgadījās, ka brālis Dāvids ar vēl kādu citu brāli Valmieras muižā ieradās un es dzirdēju, ka atnākuši divi svēti vīri. Tad es atkal domāju par savu pamodināšanu un kad man Valmierā, baznīcā esot, kāds rādīja Kristjāni Dāvidu, teikdams: redzi, tas ir viens no tiem svētajiem, tad es viņam neko neatbildēju, bet tikai vēlējos, kaut es ar šo vīru šoreiz varētu runāt! Tas tomēr nenotika. Pēc kāda pusgada Valmieras muižā ieradās brāli Grasmanis un Stachs. Es iepazinos ar viņiem, mācījos viņus cienīt, bet es nepratu viņu valodu. Kādreiz kad zemnieku meitas uzsāka dziedāt, brālis Grasmanis man prasīja, ko tās dziedot. Es viņam atbildēju: savas palaidņu dziesmas; tad brālis Grasmanis man uzšķīra 2. Korintiešu grāmatas 6. nodaļas 17. pantu: „Izejiet no viņiem un atšķīraties no tiem, saka tas Kungs, neaiztieciot to, kas netīrs, tad es jūs pieņēmu“. Šie vārdi mani aizgrāba, gāja caur manu sirdi un manas sāpes atjaunojās par to, ka es ne-

saprotu viņa valodu. Drīz šie brāļi atkal aizgāja un es paliku viens savā nemierā. 1736. gadā šis pats mācekļis (Grasmanis) atkal atnāca šinī zemē un ieradās arī Valmieras muižā. Man bij tik labi kad es viņu redzēju, it kā es redzētu pašu Pestītāju. Es viņu sāstapu uz lielceļa, viņš mani laipni sveicināja, sniedzot man arī savu roku. Raudādams es aizgāju mājās un nespēju izprast, kā gan šis Dieva vīrs mani, grēcinieku un samaitātu cilvēku, vēl varēja mīlot. Pēc tam nu es daudzreiz raudāju savas dvēseles pestīšanas labad. Drīz mani fon Hallarte aizņēma pavisam projām uz Valmieras muižu. Tur es dzirdēju, ka Urbsā (Igaunijā) caur mācītāju Kvandtu notikusi pamodināšana. Uz turieni nu ģenerāļa kundze sūtīja arī savu mājas diakonu Barlachu un līdz ar viņu arī mani. Tur es skatīju Dieva lielos brīnumus pie igauņu tautas. Es sliku pišļos un domāju: tie ir visi Dieva bērni, bet es tikai samaitāts un pazudis grēcinieks un atgriezos savā lielā neizprašanā atkal atpakaļ. 1737. g. Valmieras muižā ieradās brālis Buntebarts ar dažiem citiem brāļiem. Es tūdaļ gāju pie viņiem, redzēju viņu mīlestību un sajutu kaut ko sevišķu, kad dzirdēju viņus dziedot, bet nevarēju ar viņiem sarunāties, kamēr pēc deviņiem mēnešiem brālis Buntebarts bij tikdaudz latviešu valodu iemācījies, ka viņš jau spēja ar mani sarunāties. Tad nu 1738. g. martā notikās, kad es savā kaltuvē stāvēju un lūdzu: „ak mīlais Pestītājs, kaut Tu nu man parādītos!“ Tad tanī acu mirkli manā kaltuvē ieradās brālis Buntebarts, sveicināja mani laipni un prasīja man: „Kā nu tev klājas, kā tu jūties?“ Viņš redzēja manu apjukumu un sacīja: „Mīlais Pestītājs ir nācis grēciniekus saukt atgriezties, bet ne dievbijīgos. Ar grēciniekiem viņš ir pie galda sēdies un ar viņiem ēdis un aicinājis tos pie sevis nākt“. Šinī brīdī manas bailes un mans apjukums pazuda, it kā uguns aprīti. Nokrita manas važas, un akmens, man nekustināms, pats no sevis nu novēlās no manas sirds. Šis brīdis mūžam paliks man neaizmirstams, tie bij augsti svētki, kad nu caur manu sirdi ritēja moku jēriņa asinis.

Drīz vien tomēr šis svētlaimīgais stāvoklis no manis novērsās, jo manu sirdi nospieda dažs smags grēks, no manis darīts, bet vēl neatzīts un neizsūdzēts. Tamdēļ es nu ar brāli Buntebartu par visu to pārrunāju, un mācījos atzīt to lielo svētību no tam, izkratot visu to, kas uz sirds, kādai citai patiesai un uzticamai sirdij. Viņš man norādīja uz Pestītāju un sacīja: „Ej tik pats tieši pie sava Pestītāja, kā tu pie manis nāci, kā nabaga grēcinieks!“ Mana sirds kļuva atkal gaiša, un Pestītājs skūpstīja mani nabaga grēcinieku un viņa moku pilnais skats atspoguļojās manā sirdī.

Tad es nokļuvu sakašos ar vācu brāļiem diakonātā un domāju pie sevis: es nepelnu, kā zeme mani nes, un tomēr baudu to lielo žēlastību būt svēto sabiedrībā. Tā tas gāja

lidz Ziemas svētkiem, kad brālis Buntebarts pulcēja ap sevi tos, ar kuņiem kopā viņš vēlējās svinēt augstos Kristus svētkus, un arī mani viņš uzaicināja piedalīties. Mēs pielūdzām Jēzus bērniņu siltē. Dieva asins radniecība ar viņa ļaudīm, bija man tik ļoti sajūtams, ka man izlikās it kā mana grēcīgā asins savienotos ar Dieva dārgām asinīm un es baudīju savā sirdī tā Dieva miera svaidīšanu. Pēc tam man uzticēja darbu pie neprecētiem brāļiem, kas sākumā mani nospieda, bet drīz vien tas grozījās. Es cildinājos sevi ar to, ka nu man citi jāmaca, mana vecā augstprātība pamodās. Es aizmirsu pats savu postu, aizmirsu to moku vīru un mani pārņēma tāda tumsa, ka es pats jutos vairāk mocīts, kā pirms tam. Neprecēto brāļu kopšana man tamdēļ bij jāatņem. Bet pats es izbaudīju tādas bailes un mokas, it kā es sēdētu ellē. Dienā man negāja maizes kumoss pie sirds un naktīs man nenāca miegs. Tad es domāju: kur tad nu ir tā spožā gaisma, kas atspīdēja manā sirdī? Kur nu ir palicis tas saldais Dieva miers, kuņu sajuta mana nabaga sirds, kad mani mans asinainais Pestītājs garā skūpstīja. Tad es ar tūkstoš karstām un rūgtām asarām lūdzu mīlo Pestītāju, lai viņš par mani apžēlotos un man piedotu. Viņš ar bij tik zēlīgs un uzlika man caur saviem sulaiņiem savu caururbto roku un piedeva man visu. Es jutu, ka mans tagadējais pēdējais stāvoklis ir daudz ļaunāks, kā viņš bija pirms manas atmodināšanas, kad es vēl grēkos dzīvoju un mana sirds bij it kā mirusi.

Manā 45.-tā dzīvības gadā man pienācās apprecēties. Pirmajos gados mūsu laulības dzīve bij svētīga un svētīta ar 2 meitām un 3 dēliem, no kuņiem viena meita jau bērna gadus pie Pestītāja aizgāja. Bet pēc mana sieva padevās dzeršanai, kas man bij rūgti sajūtams, mans gars pagura un kļuva nespēcīgs. Es uzcītīgi apmeklēju mūsu mīlo brāli, un tas man norādīja uz Pestītāju un ieteica man ciesties un paciest.

Tik daudz viņš pats bij uzrakstījis un tam mēs vēl pievienojam sekošo: Viņš bija mūsu Kunga svētīts ierocis, viņš līdz izbaudījis visus mums piešķirtos žēlastības laikus, savā gaitā viņš bij noteikts un ko viņš reiz bij atzinis, no tā viņš neatkāpās. Viņi cieši turējās pie svētajiem rakstiem, atsaucoties uz tiem, ja viņu viņa liecības pēc kāds pie atbildības sauca. Tā kā viņš bij noteikts pret savu Pestītāju, tāpat viņš to prasīja arī no saviem brāļiem, līdz tam laikam, kad viņa sievas peļamā dzīve viņu padarīja pacietīgu un līdzjūtīgu. Viņa sieva jau aizgāja pirms viņa un viņam bij tas prieks mūsu mīļos brāļus Lairīcu un Loreju, tiem kā sūtņiem uz Pēterburgu ejot, apsveikt. Priecājoties par viņu ierašanos viņš izteicies: „Viņam izliekoties it kā Jāzeps un Nikodems atnākuši un atnezuši Pestītāja liķi“. Un atkal viņš ļoti priecājās par abu šo brāļu laimīgu atgriešanos no viņu tālā ceļa pēc viņiem uzlikto pienākumu izpildīšanas.

Mijam Pestītājam viņš pastāvīgi kalpojis, kamēr priekš kāda pusgada viņa vājā kāja to piespieda pastāvīgi gultā palikt. Nekas tad viņam nedarīja lielāku prieku kā brāļu apciemojumi. Viņš bija tas, kas vai visu mūžu vācu brāļus mācīja latviešu valodā. Viņam piemājoja sevišķa dāvāna viņa vestā dienās grāmatā (diarium) īpatnēji izteikties un pārtulkoto runu norakstīšanā viņš bij tik nenogurstošs, ka viņš tai ziedoja veselas naktis. Savu miršanas dienu viņš iepriekš noteica, uzaicinot uz to dienu iemīļotos brāļus un māsas pie sevis, kas viņam noturēja jauku liturģiju un redzēja viņa muti nobālot un aizejot tā Kunga klēpī, pēc 72 gadu ilga mūža šini pasaulē. Mums viņš ļoti trūkst; viņš bij cienīts no draugiem un ienaidniekiem. Liels pulks brāļu un māsu viņu pavādīja uz pēdējo dusas vietu. Arī prāvests Hilde bij klāt pie viņa apglabāšanas un teica: „Viņš ir bijis īsts Jēzus liecinieks, kas dzīvoja tā, kā pats ticējis un citus mācījis. Es vēlos, ka nevien viņa bērni, bet arī visi tie, kas dzirdējuši viņa liecību, staigātu pa viņa pēdām“.

Kīša Pēteris bij tas latvietis, kas 1744. g. varēja grāfam Cincendorfam uz Hernhūti rakstīt: „Man arvien tā diena stāv dzīvā atmiņā, kur tu gāji pa Valmieras muižas laukiem, man roku devi un smagi nopūties par Latviju“.

Dsihwes = stahhs weena Jēsus mihkotaja muhsju semē, kam wahrds bija Jehkabs Skangel. Tas peeminnehts Jehkabs Skangel pats no šawa dsihwes gabjuma tahdu finnu rakstos irr salizis, sazidams:

„Es 1 mā Maija 1722. trā gaddā Widsemmē Walmareš baznīzās draudfē eeksh Skangalu mahjas esnu peedfimmis“. Tā viņš sāk savu dzīves stāstu, kuŗu izvilkmā te turpināsīm. Viņa vecāki godīgi un dievbijīgi ļaudis, kas savus bērnus audzina ar stipru pārmācīšanu. Māte viņu māca lasīt, pēc kam viņš savus mazākos brāļus grāmatā māca. Izmācas no draudzes mācītāja, prāvesta Neuhausena uzdotos galvas gabalus un daudz dziesmas, kas viņu par to apdāvina un uzteic. Viņa vecākais tēvbrālis, Skangaļa mājas saimnieks, liek Jēkabam svētdienās tiem mājas ļaudīm no sprediķa grāmatas priekšā lasīt.

Jau 11 gadus vecu tēvs viņu spiež pie grūtiem darbiem. Kad viņš no tiem noguris dažkārt pie vakara lūgšanas apsnaudies, tēvs viņu ar sitieniem pārmāca. 15 gadus vecu vecāki Jēkabu nodod audēja amatā. Te meistars viņu vairāk moca pie lauku un mājas darbiem, nekā to amatā māca. Ap to laiku Valmierā ierodās pirmie Hernhūtes brāļi un viens no viņiem — Buntebarts, uztaisījis Valmieras muižā skolu, kuŗā jaunus latviešu puīšus iemācīja un uzkopa to skolmeistara amatu turēt. Jēkabs ar steidzās Buntebartu redzēt un klausīties. Viņš saka: „mūžam es nepiemirsišu to svētīgu baudišanu, kad es šo milīgo cilvēku dzirdēju, ka viņš to jauku

dziesmu „Ak gaisma, apgaismō“ dziedāja un pēc tam viņu izskaidroja“. Neraugoties uz lielo attālumu jau nākošā svētdienā Jēkabs dodas atkal pie Buntebarta.

16 gadus vecam, Jēkabam jāiet vakariņa mācībā pie draudzes miļā mācītāja. Tur mācības bērnu pulcē mācītāja palīga (diakona) Barlacha namā (diakonātā), kur arī Jēkaba iemīļotais Buntebarts piemājo. Jēkabs nu priecājas, ka dabūs visu nedēļu ar tiem miļiem vīriem kopā dzīvot. Bet jau otrā dienā viņu un dažus citus veselīgus puisišus aicina uz Mūrmuižu, lai muižas junkurs tur izraudzītu, kas lielam kungam Pēterpili par sulaiņiem derētu. Gan māte viņu māca slēpties, bet velti. Jau vakarā kāds junkura sūtīts cilvēks viņu noved uz muižu, kur junkurs viņam prasa, vai viņš tas vē-

Valmieras mācītāja ļaužu Ruģēna saiešanas nama drupas (bijušās).

veŗa zellis, kas tik mudīgi mākot skriet. Nu Jēkabu un vēl trīs citus puisišus mācītājs iesvēti un tad viņus aizsūta uz Pēterpili. Pirms tam Jēkabs vēl atvadās no Barlacha un Buntebarta. Vēl viņu aprauga Auduļa Pēteris, zemināra audzēknis, kas viņu miļiem vārdiem iepriecē.

Pēterpili visus četrus puisišus noved uz ķeizara pili pie Kurzemes lielkunga Birona, kas tur mājo. Jēkabs pats raksta: „Viņš it miļīgi un laipnīgi ar mums latviešu valodā aprunājās un visvairāk ar manim, jo tas miļlais Dievs manu sirdi iedrošināja, ka es šim augstam lielam kungam bez bailēm varēju atbildēt. Pie visiem viņa vārdiem es nomaniju, ka viņš laipnīgs bija, un drīz mana sirds viņu iemīloja un man bija prieks viņam kalpot, jo arī viņš uz manim labu prātu turēja.“

Tiktāl Jēkaba paša uzrakstītais dzīves stāsts. To turpina un nobeidz citi.

Jēkaba Skangaļa lielā auguma un viņa labas un godīgas uzvešanās dēļ Bīrons viņu ļoti labi tura. Bet lielās skriešanas dēļ Jēkabam bieži uznāk „gaužas vājības un slimības“. Viņa iepriecinātāji ir Jaunā testamente un dziesmu grāmata. Lielkunga durvju priekšā stāvot viņš ar degošu sirdi tanis lasa.

Kad Jēkabs jau divus gadus lielkungam pastāvīgi vientiesībā un sirdsskaidribā kalpojis un viņa krūtis caur lielo skriešanu cietušas, tā kā viņam asinis jāspļauj, lielskungs viņam izsniedz brīvgrāmatu, ar kuŗu viņš var iet, kur vien tam tīk. Nu viņš dodas uz Valmieru pie sava mīļa drauga Buntebarta, kur paliek piecus gadus, pēc kam ar savu brīv- un ceļa grāmatu dodas uz Vāczemi, apraudzīt „to cienīga grāfa lielkunga Cincendorfa ieceltu Brāļu draudzi“. Tur Marienbornā viņu uzņem draudzē, pēc kam viņš izmācas ziepju vārītāja amatā, tad apmētas Hernhūtē. Viņa karstākā vēlēsānās ir kļūt par draudzes dzīvu locekli, kas redzams no viņa grāfam Cincendorfam rakstītām vēstulēm. Vienā no tām viņš saka: „Nu jau desmit gadi pagājuši, ka es par Brāļu draudzes biedri nņemts, bet es pie sevis sajūtu, ka es vēl tāds neesmu, ka tas Kungs būtu varējis par mani priedēties . . . Tiešām, es vēlos, ka es līdz savam kapam manam Kungam un Pestītājam par godu dzīvotu un allaž iekš viņa taptu atrasts.“

Savā 45. dzīvības gadā Jēkabs dodas laulībā, kuŗā viņš nodzīvo 28 gadus labā mierā un vientiesīgā mīlestībā. Pēdējos dzīves gados viņš vairs nevar dzirdēt, kas viņu kavē Dieva namā savu sirdi ar dievvārdiem iepriecināt. 5. maijā 1801. g. viņš aiziet mūžīgā mierā.

No Skangaļa Jēkaba dzīves stāsta nav tieši redzams, kur viņš miris, vai Vācijā, vai arī savā dzimtenē.

Vēl tagad netālu no Unguru muižas, Straupes draudzē, atrodās tā sauktā Vēveŗa muižiņa, kas savu vārdu dabūjusi no kāda Brāļu draudzes vācu brāļa, pēc sava amata vēveŗa, kas tur dažus gadus piemājojis, nododamies blakus savam draudzes kopēja amatam arī audēja darbam. Te tūliņ pēc muižiņas nodibināšanas 1750. g. kādu laiku dzīvojis arī brālis P. Hesse, kuŗa dzīves gājums glabājas vecā rokrakstā. Viņš dzimis 1718. g. Hesu zemē, kā mācītāja dēis, studē Ģīsenes augstskolā dievvārdu zinības, agri nāk sakarā ar Brāļu draudzi Hernhūtē un tās darbiniekiem. Draudzē viņu uzņem 1743. g. un 1747. g. viņam uzdod doties uz Vidzemi, palīgā brālim Buntebartam. Drīz vien Hesse nonāk arī Valmierā, kur iepazīstas ar mācītāju Barlachu un citiem turienes brāļiem. Pats Valmieras mācītājs Bruiningks viņam palīdz izmācīties latviešu valodu. Brālis Buntebarts uztic viņam svarīgu darbu, uzdodot viņam draudžu un saiešanas namu pārraudzīšanu.

Kad Brāļu draudzes lielais labvēlis, ģenerālis Kampen-

hauzens 1750. g. savā Ungurmuižā uzceļ tā saukto Vēveŗa muiŗiņu, brālis Hesse tā paŗa gada 20. oktobrī apmetās tur uz dzīvi. Vieta viņam kļuvusi seviŗķi mīļa, visapkārt tai koŗi, ozoliem bagāti meŗi. Bieŗi viņu te apmeklē latvieŗu brāŗi. 1751. g. viņam te palīgā nāk brālis Adviks.

1751. g. Hesse nodomā ierasties Kauguru muiŗas Zeibota mājās, lai tiktos tur ar kaugurieŗu brāŗiem, lai pārraudzītu viņu draudzīti. Daŗādu kavēkļu dēļ viņš Zeibotos ieradies vienu stundu vēlāk par noteikto laiku. Te nu viņš izdzird, ka Zeibota māju saimnieks, kas mācītāja Hildes laikā no Brāŗu draudzes atkritis, saieŗanas nama durvis aizslēdzis, durvju priekŗā piebraucis ratus. Tā rikojoties viņa nodomā ir panākt to, lai brālis Hesse nevarētu iekļūt saieŗanas namā un tur noturēt dievkalpojumu. Bet tūliņ pēc tam, kad viņš pabeidzis saieŗanas nama nosprostoŗanu, viņam vairs viena kāja neklausa, un citi viņu neŗus aiznes uz māju. Pēc tam viens latvieŗu brālis viņu apmeklē, viņam noprasot: „Vai tu zini, kas tas ir? Vai tu vēl vairāk gribi sagaidīt“. Uz to Zeibots atbild: „Ak ne! Nemat manus ļaudis, laiŗat to ceļu un tās durvis vaļā taisīt un turat savu saieŗanu“. Nu Hesse var netraucēts saieŗanas namā noturēt savu stundu.

1753. g. brālis Hesse ceļo uz Hernhūti un no turienes ar brāŗiem Vatteville un Leonhardu Doberi uz Brāŗu draudzes sinodi Englenderu zemē. 1754. g. viņš ir atkal Vēveŗa muiŗiņā. 1755. g. viņš pārtulko liturģijas un Zārona grāmatas latvieŗu valodā. Tai paŗā gadā viņš atkal dodas uz Vāczemi pie grāfa Cincendorfa, lai ar to sarunātos tās latvieŗu tautas dēļ. No viņa mīlīgi atlaists viņš 1756. g. atkal nonāk Vēveŗa muiŗiņā. No 1758. — 1760. g. viņš ir atkal Vācijā, kur mācas dakteŗa amatū, dodas ļaulībā ar māsu Ņneideri un 1760. g. ir atkal Ungurmuižā pie ģaronietes Kampenhauzen. Viņš turpina savu draudzes kopŗanas un pārraudzīŗanas darbus, dodas pa starpām atkal vairākas reizes uz Vāciju. Arī 1782. gadā viņš atkal ir Ungurmuižā. Mirst 3. maijā 1785. g., atdusas Kampenhauzenu dzimtas kapos Ungurmuižā.

Ciema kambari Valmieras pagasta Baloŗos cēlis Jēkabs Balodis, D. V. Baloŗa un Rietekļa vectēvs, 1817. g. no muiŗas īpaŗnieka fon Lōvensterna dāvātiem kokiem. Dzejnieks Rieteklis stāsta, ka viņa jaunības jaukākie brīŗi bijuŗi Ziemas svētku un Veca gada vakari, kā arī Lieldienas svētku rīts, kad saieŗanas nams allaŗ bijis pārpildīts apmeklētajiem, kas turp plūduŗi no tuvienes un tāļienes. Tik skaisti tad atskanējuŗas simtiem dziedātās mīļās un neaizmirstamās Brāŗu draudzes dziesmas. Visai iecienīti arī bijuŗi daŗādo kārtu svētki, kuŗos daŗkārt ieraduŗies arī Jaunveļķu tētiņi. Kambaŗa 50 gadu svētkos 1867. g. dalību ņēmis Rōsta tētiņš. Bēŗnu svētkus turējuŗi ne Baloŗa kambarī, bet gan nu jau sen noplēstā Liberta kambarī, verstes 4 no Valmieras. Plaŗi iecie-

nītā Baloža kambaŗa ievērojamākie sacītāji bijuši viņa nodibinātājs Jēk. Balodis (1788.—1870.), kuŗa devīze bijusi: „Dievu neaizmirstiet“, Dāv. Ogšis, Gust. Evers, Œeīzu Krāču dzirnavu melderis, stingrs hernhūtietis un spēcīgs runātājs, Mārt. Zemmers, Vagaŗa pusmuiŗas nomnieks, profesora Zemmera tēvs, kuŗa runa īsa un skaidra, Pēteris Švarcbachs, melderis Melnupes dzirnavās, ļoti iecienīts, bagātām runas dāvānām apveltīts, garīgu dziesmu sacerētājs, kuŗa laulātā draudzene bij Anna, dzimusi Reinberģe. No jaunākiem sacītājiem Rieteklis min savu tēvu Dāvidu un tā audžu dēlu, Mores Kārli Freibergī. Rieteklis piemin arī savu māti Annu, dzim. Stiglice, kas jaunībā kādu laiku kalpojusi Jaunveļķos pie Jevalda tētiņa. Viņa bijusi, tā sakot, ciema kambaŗa dvēsele, kas rūpējusies par to, lai kambaris allaŗ būtu miļš un patīkams visiem tiem, kas viņu apmeklēja. Drīz pēc viņas nāves 1887. g. ciema kambaris pavisam apklusis un viņa ziedu laiks pagājis. Sen jau viņš pārvērsts par dzīvokli.

14. Valmieras muiŗa un tās novads.

Kad 1599.—1601. g. Vidzeme pa lielai daŗai ir zviedru rokās, zviedru valdības uzdevumā sastādīts tā sauktais vecākais zviedru katastrs, kas, lai gan ļoti nepilnīgs un trūcīgs, tomēr sniedz daŗu vērtīgu ziņu par tā laika zemnieku nodevām u. t. t. Pēc šī katastra pie Valmieras pils toreiz pieder 176 arkli zemes platības, 291 zemnieku ciemats, 6 valīnieki, 1 krogs, kuŗā pārdod kunga alu, 3 dzirnavas, no kuŗām vienas ir zāģu dzirnavas, $3\frac{1}{8}$ arkla neapdzīvotas zemes, vēl vienas dzirnavas, kas iepriekš piederējuŗas Tornejam *).

Zemniekiem jānodod (gan no katra arkla, tāpat kā Burtniekos) ik pa 6 pūriem rudzu, miežu un auzu, no katra ciemata sieks kvieŗu un pussieks zirņu, no katra arkla ik pa podam kaņepāju un apiņu. No medus desmitā tiesa. No katra ciemata 4 vistas, 10 olas, ik pa vezumam siena un salmu, no katra arkla ass malkas, 3 markas vaku naudas, 2 markas vēŗu naudas un 2 markas cūku naudas, no katra ciemata pa aitari.

Ezeru nav, tikai Gauja te tek un ir arī vēl daŗi stāvoŗi ūdeņi (te domātas gan Gaujas attekas un dzirnavu diķi).

Valmieras baznīcai ir sava muiŗa ar $6\frac{1}{2}$ arkla zemes un 8 ciematiem. Muiŗnieku lietošanā: Jāņam Mezekavam pieder $4\frac{1}{2}$ arklu ar 8 ciematiem, Francim Elģeram $1\frac{1}{2}$ arkla ar 2 ciematiem, Butleram 6 ciemati, Ostermanim 3 ciemati, pils-

*) Šī Torneja vārdā gan nosaukta bij Kokmuiŗas lopmuiŗa Tarnīss (Torneyshof), senāk patstāvīga muiŗa. Minētās dzirnavas ir tagadējās Kokmuiŗas, senākās Tarnīsa muiŗas dzirnavas.

Valmieras draudze ar novadu robežām
(pēc 1903. g. izdotās Valmieras apr. ceļu kartes).

kungam Eliāsam 5 arkli zemes ar 6 ciematiem, amtmanim Alepam Morgam 20 arkli zemes ar 29 ciematiem.

Šis vecākais zviedru katastrs Valmieras pilsnovada muižas vārdā nemin. Pievestie muižnieki gan ar nav īsti muižnieki, bet vietējie augstākie ierēdņi, kuŗiem algai un uzturam piešķirts zināms skaits zemnieku. Jādōmā ka te minētie, pils-

kungs Eliās un amtmanis Aleps Morgs ir zviedru ķēniņa ierēdņi, jo 1600. g. arī Valmiera ir zviedru rokās.

Valmieras pils un tās novads vispirms pieder bruņnieku ordenim, tad poļu valdībai, kas pēc Cēsu bīskapijas nodibināšanas 1582. g. arī Valmieras pilsnovadu piešķir bīskapa uzturam. Visas šīs bīskapa lietošanā bijušās muižas vēl zviedru laikos mēdz saukt par bīskapa muižām.

Pie Valmieras pilsnovada Mujānu pils ar novadu nekad nav piederējusi. Kad 13. gadusimtenī ordenis ar Rīgas bīskapu dalās iekarotās zemēs, Mujānu novads, pie kuŗa toreiz pieder arī vēlākie dūķerieši, piekrit bīskapam, kas viņu izdod saviem vasaļiem. Pēc minētā zviedru katastra pie Mujānu pils pieder 44¹/₄ arkla zemes ar 72 ciematiem, 2³/₄ arkla postašu un 2 ezeriem. Tanī laikā pie Mujānu pilsnovada pieder arī Modes vaka, tagadējais Lenču novads Cēsu draudzē. Kam Mujānu pils toreiz pieder, to katastra sastādītājs (viņa paša vārds arī nezināms) neuzdod.

Ap 1624. g. Valmieras pilsnovadā pastāv četras muižas: Valmieras muiža, toreiz par Pilsmuižu saukta, Kokmuiža, Mūrmuiža, Valmieras mācītāja muiža.

Valmieras muiža, senā Pilsmuiža, sākumā atradusēs pašas pils tuvumā, no kuŗienes vēlāk aizcelta tālāk nost uz viņas tagadējo vietu. Muižas pirmatnējos laukus pa daļai atdod baznīcas kalpu un Valmieras pilsoņu lietošanai. Kāda 1688. g. zviedru laika karte min tagadējos muižas tīrumus — aiz Pilskroga, pa labi ceļam, kas ved uz muižu ir Putna tīrums, aiz viņa, ceļa labajā pusē līdz pat muižai ir Olendera tīrums. Aiz tā, Burtnieku ceļam pa labai rokai — Sūbrā tīrums. Pa kreisi ceļam, kas uz muižu ved, tūliņ aiz mācītāja laukiem ir Vidus tīrums. Uz ziemeļrietumiem no muižas, starp Burtnieku ceļu un Iršu dārzu ir Viles tīrums. Pa kreisi no vecā Tērbatas ceļa projām līdz Lielķīša un Liberta māju zemēm, stiepjas Sila tīrums. Starp tā saukto Rātes upi (arī Melnupe saukta) un Bīskapa grāvi — Svirsta kalna (gan Zvirgzda kalna) tīrums. Tad vēl Āžkalna tīrums ar Brūveŗa gabalu.

Daži no te minētiem tīrumiem nosaukti seno iznīcināto māju vārdos. Tā Viles, Sūbrā un Āžkalna tīrumi. Viles, Sūbrā un Āža mājas pastāv kā tādas vēl 1624. g. Šķiet, ka arī Svirstakalna tīruma nosaukums atvasināts no kādas senāk pastāvošas mājas vārda. Tāpat arī Putna tīruma nosaukums, uz ko aizrāda uz kartes atzīmētais Putna kalns, gan seno Putna māju atrašanās vieta.

Ziemeļrietumos no Putna kalna atradās vērsu kūts, ne-tāl no tās uz rietumiem, maza upite, kas iztek no tā sauktā Kāposta purva.

Sila tīruma ziemeļaustrumu daļā vecā zviedru karte rāda

seno muižas vietu. Tāda pat iezīmēta austrumos no bijušā Pilskroga.

Jau minētā karte rāda arī muižas pļavas. Tā Šķēpena (Šķēpa) pļava starp Skujas un Šķēpa mājām, Zālemes (?) pļava starp Bebrī, Stoķi, Būku un Šēpuru, Līgāles pļava rietumos no Klētnieka un Mērniece mājām. Netāl no muižas uz rietumiem — Kāposta purvs, kas sniedzas līdz pat Cūkausim.

Pēc ziņām no 1680. g. muižai zveja Antīna ezerā un Kīša attekā. Ir dzirnavas uz Melnupes, Pilskrogs pie pils, Šīpa krogs. Muižas alu izdod arī Cīruļa mājās pie Tērbatas ceļa, kur senāk bijis krogs. Tai pašā laikā muižai ir sava stikla fabrika (Glasscheuna), kas atrodas Šķēpa pļavas ziemeļaustrumos.

Tad pat teikts, ka no muižas atdalīta Valmieras mācītāja muiža ar Ērmanēna, Varītes un Drača mājām, kamēr pārējās mācītāja muižas zemnieku mājas atdalītas no Kokmuižas.

No Valmieras pilsoņu zemēm Valmieras muiža ikgada ievāc desmito. Tā 1678. g. viņa saņem 26 pūrus rudzu, 12²/₃ p. miežu, 2 p. auzu, 2 podus 11 mārč. medus.

1681. g. muižā ir 13 buļļi, 26 vērši, lieli un mazi, 24 govīs, 13 teļi, 4 vepri, 4 cūkas, 14 puscūkas, 1 āzis, 1 kaza, 7 kazlēni.

Muižas rudzu sējuma un iekūluma lielumu rāda sekošie skaitļi:

	1681. g.	1682. g.	1683. g.	1684. g.	1685. g.	1686. g.
izsēts pūros	211	255	245	266	256	239
iekults „	905	853	1110	1070	1447	1748

No 1. aprīļa 1680. g. līdz 1. apr. 1681. g. Pilskrogā izdod 129 mucas alus, 19 stopus degvīna, par 62 daldeļiem tabakas, 32 pūrus auzu, 10 birkavus siena. Pie Cīruļa gadā izkrogē 15—16 mucas alus.

Sūbrā, Rāceņa un Vīles māju zemes pārvērstas par muižas lopu ganībām, kādu muižai nav bijis.

Muižas nomnieks Pēteris Bachmanis 1691. g. zēlojas kroņa muižu pārvaldei par sekošām lietām: Muižas laukos nevarot vairs tik daudz apsēt, kā senāk, jo 1680. g. no muižas laukiem atņemtas 65 pūrvietais zemes, kas atdotas diakona mācītājam, kā arī dažiem pilsoņiem. Bijusiai stikla fabrikai zema, neauglīga zeme. Dzirnavu celšanai viņš no saviem līdzekļiem naudā vien izdevis 130 daldeļus, bet ūdens trūkuma dēļ pagājušā vasarā viņās samalts ļoti maz. Pat muižas labību nav varējuši samalt. Pilskrogā senāk pārdots 130—140 mucas alus, bet nu gan vairs ne, jo pilsētiņā pilsoņi atvēruši 4 krodzīņus. Arī desmitā no pilsoņu zemēm ienākot mazāk kā senāk, jo daži pilsoņi savas mazzurības dēļ savu zemi pametuši atmatā.

Ziemeļu kaņš smagi piemeklē arī Valmieras muižu. Muižas ēkas krievi atkārtoti nodedzina, nolaupa labību un lopus. Tā 1708. g. iebrukumā krievi nolaupa muižai vien pāri par 8000 pūriem labību, 86 pūrus iesala, 72 liellopus, 50 aitas, 25 kazas, 59 cūkas, 21 zosi, 28 pīles, 14 tītarus. 1709. g. rudenī iesēj 144 p. rudzus, no kam 1710. g. iekuļ 828 pūrus. 1710. g. vasarāju nemaz nedābūn iesēt, trūkst nevien sēklas bet arī arāju un muižas valdīšana ar ir nolaidīga.

Pēc ziņām no 1731. g. muižas ēkas ir labas. Rudzu 1730. g. rudenī iesēts 306 pūru. Līduma zemes ikgada 6 pūrvietaš. Senāk uz Melnupes bijušas dzirnavas, bet kaņa laikos iznikušas. Krogu ir tris: Pilskrogs, Sipa krogs, Plepja krogs. Pļavas gadā izdod 30 kaudzes siena.

Gustavs Ādolfs, zviedru ķēniņš,
dz. 9. dec. 1594. g., mir. 9. nov. 1632. g.

Lopu ganību muižai maz, pie Kāposta gan vairāk. Zveja, kaut paknapa, ir Antīna ezcrā, kā arī Ķīša un Lielā attekās. Baļķu meža maz, malkas meža tikko pietiek.

No 1741.—1743. g. par trim gadiem kopā no pilsoņu zemēm muiža saņem desmitā: 141 pūru rudzu, 107 p. miežu un 70 pūru auzu.

1799. g. Valmieras muižā ierīko aitkopību ar 500 vietējās sugas aitām, 6 spāņu auniem un 6 spāņu aitām. 1802. g. tīrasiņu spāņu aitu jau ir 15 auni, 30 mātes aitas, 20 aunēni. Tā sauktie šēperi parasti ir vācieši.

1802. g. muižas un zemnieku laukos izsēj 400 p. griķu, iekuļ 1200 pūrus, zirņu 90 p. — iekuļ 470 p., pupu 45 p. — iekuļ 200 p., linu 120 pūrus, no kam šķiedras dabūn 90 birkavus, kaņepju izsēj 100 p, ražo 60 birkavus kaņepāju, kartupeļus izstāda 250 pūrus, ražo 1250 p. Apiņu dabūts 500 pudī, par 3 rubļiem pudā. Siena ievākts 3000 birkavi, āboliņa 20 birk., salmu 50.000 birk., kāpostu 2000 šoku, 500 pūri rāceņu, 10 pūri runkuļu, 15 pūri sīpolu, 50 šoku gurķu, 70 pudī medus un 10 pudī vaska. Par muižu un valsti kopā: 530 zirgi, 125 bulļi, 1040 govīs, 572 vērši, 2000 aitas, 344 kazas, 870 cūkas, 360 suņi, 120 tītari, 40 baloži, 180 bišu saimes.

Tai pašā laikā cilvēku — 724 vīrieši un 740 sievietes, vecāki par 15 gadiem, no tiem 9 muižnieku kārtas un 8 brīvi cilvēki.

Kad zviedru lielais ķēniņš, Gustavs Adolfs ap 1624. g. iekaro Vidzemi, viņš visas bīskapa muižas atdod savam valstskanclerim Akselim Oksensērnam un vēl bez tam Ropāžu pils novadu. Tā tuvākie radi, arī Oksensērni, ar dabūn plašus īpašumus, tā Allažus, Krimuldu (valsts admiralim O.) vairākas muižas Igaunijā, to starpā 76 arklu lielo Rappinu, tad Siguldu. Visi O. dzimtas locekļiem piešķirtie zemes īpašumi Vidzemē aptvēra 514 arklus (vai 12. daļu no Vidzemes arklu vērtības).

Neraugoties uz visu to, grāfs Aksels O. paliek savam Vidzemes muižu virspārvaldniekam Hirtenbergam 13.799 dalderus parādā. Pēc Aksela O. nāves 1654. g. viņa mantinieki Hirtenbergu apstiprina viņa līdzšinējā amatā, nodrošinot viņa prasību, par to maksājot 8 procentes augļu gadā.

Akselis O. pieder pie Zviedrijas visievērojamākiem valsts vīriem. Dzimis 1583. g., studē Vācijā tiesu un arī dievvārdu zinības. Gustavs Adolfs 1611. g. viņu ieceļ valsts kanclera amatā. Kā tāds viņš noslēdz mieru ar Dāniju un Krieviju, 1629. g. arī ar Poliju. Trīsdesmit gadu laikā ķēniņš viņu apbalvo ar neaprobežotām pilnvarām, tiklab kara, kā valsts lietās. Pēc Gustava Adolfa agrās nāves Akseli O. atzīst par evaņģeliskās apvienības direktoru. 1631. g. no Vācijas atgriežoties viņš noliek savas pilnvaras un ieņem savu vietu senātā, kā kanclers un viens no pieciem nepilngadīgās ķēniņienes Kristinas aizbildņiem. Pēdējā 1645. g. viņu ieceļ grāfa kārtā. Mirst 28. aug. 1654. g. No viņa atstātie pārvaldīšanas likumi, kas pieņemti 1634. g., uzskatāmi par mākslas meistara darbu. Viņa arķīvu 1848. g. iegūst valsts. Pēc viņa nāves kanclera amats pariet uz viņa dēlu Eriku, kas mirst jau 1656. gadā.

Caur tā saukto muižu redukciju, ap 1682. g., arī Oksensērnus dzimta zaudē savus lielos īpašumus Vidzemē. Atņemtās muižas iznomā Rīgas lieltirgotājam, rātes radam Jānim Reiteram, kas iznomā tālāk, tā Valmieras muižu Pēterim Bachmanim, kas drīzumā kļūst par patstāvīgu šīs muižas arendatoru.

Ziemeļu karā sākoties, Bachmanis 1700. g. aizdod zviedru ķēniņam 2000 dalderus kara vešanai, par 6 procentēm gadā, par ko viņam uz 15 gadiem nodrošina Valmieras muižas arendi.

Attiecīgo dokumentu pašrocīgi parakstījis pats ķēniņš Kārlis XII. — Mēs Kārlis no Dieva žēlastības zviedru, gotu un vendu ķēniņš, Somijas lielfirsts, Skonas, Igaunijas, Vidzemes, Karēlijas, Brēmenes, Verdenas, Pomerānijas, kasubu un vendu hercogs, Rūgas salas firsts, Ingermanijas un Vismāras kungs, kā arī falcgrāfs pie Reinas un Bavārijā, Jilichas, Klēves un Bergenas hercogs.

1707. g. Bachmanis kronim vēl aizdod 1000 dalderus.

Neraugoties uz notikušo naudas aizlienējumu un tā nodrošināšanai izsniegto nomas līgumu, 1700. g. 10. oktobrī, Rencēni, Baloži, Skulberģi un arī Valmieras muiža uzskaitīti kā nelaiķa ķēniņa padomnieka, grāfa Akseļa Vachtmeistera atalgojuma muižas.

Pēc tam, kad Vidzeme jau krievu rokās, Vidzemes ģenerālgubernātors (gan Levenvolde) iznomā 1713. g. Valmieras muižu uz trim gadiem par 766 dalderiem Bachmaņa dēlam, leitnantam Dāvidam Bachmanim. Pēc šo gadu notecēšanas Valmieras muižu līdz ar Mūrmuižu Bachmanis nomā vēl uz 6 gadiem.

1725. g. Jānos Valmieras muižu, Burtnieku pilsmuižu līdz ar Zvārti par 3860 dalderiem iznomā ģenerālim baronam fon

Grāfs Aksels Oksensērns, Zviedrijas valsts kanclers, dz. 9. dec. 1594. g., mir. 28. aug. 1654. g.

Hallartam, no kam 2000 daldeři atskaitāmi kā viņa algas tiesa, kamēr atlikušie 1860 daldeři jānomaksā, puse naudā, puse graudā ar labību pēc zemes takses. Pavisam viņam iznomā turpat 75 arkļus.

Pēc Hallarta nāves 1727. g., viņa atraitne Magdalena Elizabete līdz ķeizarieni pagarināt viņai nomas kontraktu viņas mūža laikam. Toreiz visvarenais Aleks. Meņšikovs viņas lūgumu atbalsta. Hallartam viņa uzticamā dienesta un lielo nopelnu labad apsolutās muižas pēc viņa nāves atstāj viņa laulātai draudzenei. Uz 1738. g. f. Hallartei Valmieras muižu un Zvārti par jaunu

iznomā uz 12 gadiem, pie kam no gadskārtējas nomas maksas viņai 2000 daldeři nav jāmaksā.

Pēc fon Hallartes nāves 1750. g. Valmieras muižu uz 12 gadiem iznomā baronam Kārlim Zīversam, vēlākam grāfam un galma virsmaršalam, Koškules muižas un dažu muižu Igaunijā īpašniekam.

1762. g. martā Katrīna II. atdāvina Valmieras muižu ģenerālfeldmaršalam, Rēveles ģenerālgubernātoram un ķeizara nama radniekam, Holstein-Bekas princim Pēterim Aug. Fridriham, no kuŗa tiešā vīrišķā linijā cēlies tagadējais dāņu ķēniņa nams. Princis Pēteris Aug. Fridrihs savkārt tiešā vīrišķā linijā cēlies no Oldenburgas grāfa Dītricha Laimīgā

(† 1440.). Tā pēcnācēji vīrišķā līnijā sēdējuši uz Krievijas, Zviedrijas, Norveģijas, Oldenburgas un Grieķijas troņiem.

Holstein-Bekas princis, kā liekas, ir Valmieras muižai lielu ievēribu piegriezis. Viņš ierosina mācītājam piederīgo Rāceņa māju apmaiņu. Viņš ierīko Iršu dārzu. 1764. g. jūlijā Valmieras muižā pārņakšno Katrīna II., gar Valmieru ceļojot.

Drīz vien princis griežas pie ķeizarienes ar lūgumu dēļ atļaujas Valmieras muižu pārdot. Un 1766. g. 25. janvārī (v. st.). Katrīna II. pašrocīgi raksta princim: „Mēs pieņemam Jūsu lūgumu un dodam Jums atļauju Valmieras muižu pēc savas patikas un kam Jūs to gribat pārdot, ievērojot pie tam attiecīgos likuma noteikumus.“

Jau tai pašā gadā Valmieras muiža pieder slepenpadomnieka grāfa Vachtmeistara ātraitnei Margaretai, dzim. valsts-

Valmieras muiža priekšskara laikā.

grāfienei Basēvicei, kas 1773. g. muižu par 120.000 valsts dalderiem pārdod vēlākam landrātam Kārlim Dīdricham fon Lōvensternam.

Turpat 150 gadus fon Lōvensternu dzimta valda par Valmieras muižu un valmieriešiem. Viņas ciltstēvs ir Dīdrichs Rīgemanis, kas 1649. g. par 14 500 dald. iegūst plašo Ancenes muižu Igaunijā un 1650. g. top iecelts Zviedrijas muižnieku kārtā, dabūjot uzvārdu fon Lōvensterns. Muižu viņš sadala Vec- un Jaunancenē. Viņa dēla Joachima dēladēls ir jau minētais Kārlis Dīdrichs, kas Valmieras muižu pārvērs par majorāta muižu. Viņš mirst 1783. g. un viņa dēlam landrātam Kārlim Ottonam pieder Valmieras muiža, abas Ancenes un par 40.000 dalderiem no sava sievas tēva, Holsteinas kambaŗkunga f. Baijera viņš pircis Koknesi (1780. g.). Viņa meita Anna Marija no sava mātes tēva manto Stukmaņu muižu. Kārļa Ottona dēls, bruģu tiesnesis Kārlis, Valmieras muižas

majorāta kungs, mirst 1835. g., neatstājot bērņus. Valmieras muižu nu manto viņa brālis, kambaņkungs Ottons, kam pieder arī Koknese un Stukmaņi. Pēdējos viņš 1852. g. par 100.000 rub. sudr. atdod savai meitai Annai Jūlijai grāfienei Medemai. No viņa māsām, Jūlija precēta grāfam Livenam, Elizabete grāfam Bozem, Zofija grāfam Braijam. Elizabete manto Vec- un Jaunanceni. Ottona dēls Ottons Eduards Gabriēls, bruģu tiesas asesors, tēvam 1855. g. mirstot manto Valmieras muižu un Koknesi un mirst vēl jauns gados jau 1863. g., atstājot trīs nepilngadīgus dēlus: Kārli Ottonu Edgaru, Kārli Ottonu Nikolaju un Volkfangu Fr. Ludv. Maksimilianu. Brāļiem tēva atstātā mantā 1878. g. daloties, pēdējais par 300.000 rub. sudr. iegūst Koknesi, kas pēc viņa nāves pāriet K. O. Nikolaja rokās, kas apprecējis židieti, ko brālis Edgars, Valmieras m. majorāta kungs, tam nekad nevar piedot. Edgars nopērk Kauguru muižu, kuŗu pēc savas nāves atstāj Stukmaņu Mēdemam, bet ne savam brālim. Edgars mirst neprecējies Korzikas salā. Kad viņu no turienes pārved uz Valmieru, ļaužu pieplūdums Valmieras stacijā ir milzīgs.

Kādam citam f. Lōvensternu dzimtas zaram savā laikā Igaunijā piederēja plaši zemes īpašumi.

Visvecākās pieejamās ziņas par valmieriešu stāvokli mums ir no 1624. g. Ļoti jānožēlo tas, ka par latviešu zemnieku stāvokli, par zemnieku māju sastāvu mums vairs nav nekādu ziņu no ordeņa laikiem, it sevišķi no 16. gadu simteņa vidus, kad Vidzeme pēc 50 miera gadiem vēl nebij cietusi no cara Jāņa Briesmīgā kaŗa pulku iebrukumiem.

1624. gadā, zviedru valdības sākumā, toreiz Valmieras muižai padoto Valmieras pilsnovada zemnieku sastāvs ir šāds:

Melnupes vakā: Ķīša Juris ir vagars, kālab no klaušām un kunga tiesas svabads. Viņam dēls Pāvils. Sūbrņa Jēkabs ir vecs vīrs, kas nespēj strādāt un kaut ko dot. Kauliņa Jānis, Kāposta Jāņa atraitne ar dēlu Jāni ir nabaga sieva, Rama Jēkabs, Salaka Toms ar dēlu Jēkabu, Bebra Klāviņš ar dēlu Pāvilu no jauna ielikts, Dūkas Toms izbēdzis, bet nu atkal atdabūts, viņam dēls Indriķis, Vagaļa Jēkabs, Baižas Jēkabs ar dēlu Ansi, Piedura Juris ar dēlu Pēteri, Šķēpa Bērtulis ar dēlu Ansi, Lūķa Ģērts ar dēlu Ģertu, Žubura Mārtiņš, Mareņa Mertens ar dēlu Juri, Mustes Jēkabs, Danielas Jānis, Drāzes Jānis ir nabags, Cināta Indriķis ar dēlu Miķeli, Kāla Ansis bez lopu ir nabags, Šķista Indriķis ar dēlu Juri ir nabags, Banča Ansis, Sīmanēna Juris, Plumpja Matīss, Melnvērša Jēkabs, Vējiņa Mārtiņš ar dēlu Jāni, Karītēna Matīss, Zalties Jānis ar dēlu Lārenci, Ģibza Juris ar dēlu Matīsu, Kurļa atraitne ar dēlu Mārtiņu ir gluži nabaga, Liberta Pāvils.

Minētā Melnupes vakā ir vesela rinda neapdzīvotu, izmirušu ciematu. Kā tādi minēti: Radziņš, Aizpurs, Bencis, Kazis, Buka, Menksis, Rācenis, Tūtēlis, Čakste, Upmacis, Plepis,

Balodis, Kaņepe, Zvirgzds, Slaune, Zābaks, Ruģēns, Pauska, Ķelderis, Pilāts. Tad vēl tādi, kas mums tagad liekās sveši un vairs nezināmi, kā: Dekcis, Repšs, Krogeneps, Stubigans, Ilings, Virtzepts, Būdēls, Drīva.

Jauverdenes vakā: vagaris-stārasts ir Jānis Antiņš, kas sava amata pēc no klausām un kungu tiesas došanas svabads. Viņam dēli Jānis un Klāviņš. Kākara Pēteris, Zē-mura Ansis, Lejasģercēns aizbēdzis, Krūzes Mārtiņš ar dēlu Ansi, Lūķa Ansis ar dēlu Jāni, Kalngērcēns, Matuļa Jānis ar dēlu Maču, Limbēna Pēteris, Slivēna Matiss ar dēlu Ansi. Jurim Kazim senāk bijis vesels arklis zemes, bet bīskaps viņa zemi pamazinājis. Ķēdiņa Pāvils ar dēlu Juri, Viļuma Bērtuls ar dēlu Pēteri, Pauskas Ansis ar 1 arklu zemes un dēlu Ansi,

Iršu dārzs.

Pūsļa Jēkabs, Mazslivēna Juris, Ceipa Ģērts pieņēmis klāt arī Rūsīņa zemi, Meijas Jēkabs ar dēlu Ģērtu, Ansis Skunkers (?) ar dēliem Jāni un Jēkabu, Ģērts Indriķēns ar dēlu Ģērtu ar bijis izbēdzis.

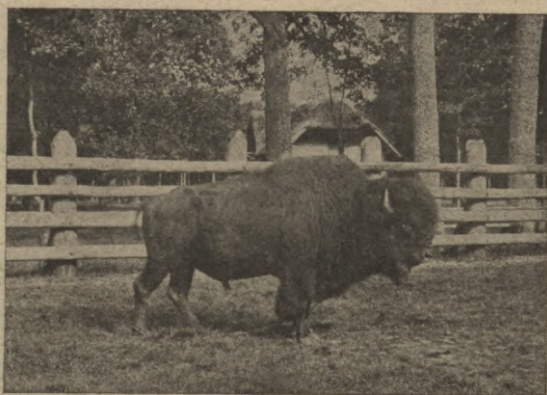
Šīs vakas izmīrušie ciemati ir: Cīlis, Pāvuliņš, Stokis, Mālainis, Dzeguze, Mazķēdiņš, Lecis, Pāpis, Skanis, Kreilis, Jukša (?), Klētnieks, Ezers, Ķēķis, Ģinensala, Garastis (varbūt Garsals), Šunīts (?), Kreilis, Drona, Siraps (?).

Slavītes vakas zemnieki: Daudža Mārtiņš, Kauliņa Jēkabs ar dēlu Mārci, Šķēpa Juris ar dēliem Sīmani un Pāvilu, Cūkauša Ermanis ar dēlu Juri, Ciļa Cūkausis (?).

Pārējie toreizējie šīs vakas zemnieki mūsu laikos ir kocēnieši, ar Brendiņa Juri kā vagari priekšgalā, kam dēli Jespars un Jānis. Tāpat pie šīs vakas piederīgie ir tagadējo mācītāja ļaužu lielākā daļa.

No 1690. g., kad valmierieši turpat jau gadus desmit ir atkal kroņa ļaudis, par viņiem uzglabājušās dažas ziņas.

Melnupes vakā: Rāceņa Mārcis uzlikts 1684. gadā uz muižas zemes. Lielauša Indriķis, Vača Pāvils arī 1684. gadā uzlikts uz gabala muižas zemes. Plumpja zeme jau sen gadus bez saimnieka un tagad iznomāta mācītāja atraitnei par 21 dald. gadā. Ir arī Rama Juris, Salaka Ģērķis, Dūkas Pēteris, Radziņa Ansis, Lūķa Indriķis, Vilka Kašpars no jauna ielikts, Žubura Pēteris darina koka traukus un strādā namdaļa darbus. Mores Toms, Danielas Jēkabs sliktu gadu dēļ tik nabags, ka neraugoties uz viņa centību, zirgu viņam tikai divi, kālab viņam uzliktās likumīgās kļaušas viņš pildīt nespēj. Ir arī Sautiņa Pēteris, Banča Indriķis, Drāzes Pāvils, Čak-

Kāds Iršu dārza bijis iemītņieks.

stes Ansis, Cinats ar maz un sliktu zemi, Plepja Ermanis, Upmača Jurka un Šķista Ērmanis. Abi pēdējie zemnieki senāk gan bijuši turīgi, bet pēc tam, kad Gauja pirms dažiem gadiem pārrakta, caur ko tai dots jauns ceļš, un tagad tā tek tieši zem viņu ciematiem, daļa no viņu zemes palikusi aiz jaunās Gaujas, starp veco Gauju un šo zemes daļu kopš dažiem gadiem piesavinājušies trikātiēši, caur ko minēto saimnieku senā turība zudusi.

Antīņa vakā vagaris ir Stoķa Ansis. Zemnieki te ir: Pāvuliņa Jānis, Čēmas Jānis, Ģercēni, Lūķa Jēkabs, Klētņieka Abrams, Indriķēna Mārcis, Meijas Matīss, Ceipa Jānis, Matuļa Mača, Limbēna Jēkabs, Slivēna Jēkabs ir gluži nabags vīrs, kam isā laikā nobeigušies 7 zirgi. Zeme viņam akmenaina un slapja. Ir Kaža Jānis, Mazķēdiņa Toms, Lielķēdiņa Ansis, Kreiļa Ansis senāk valdījis arī Priedes salu. Bisņieka Toms, Puzuļa (Pūsļa) Indriķis, Mālainis, Mērniece Jānis, Priedes Ansis ielikts uz atlaistas nolietotas zemes.

Ziemeļkaŗa sākumā Valmieras muiŗai ir sekoŗi zemnieki: *) Kauliņš, Vacis, Liberts, Kurlis, Pilāts, Œelderis, Œibzis, Zalte, Ruŗēns, Mazķisis, Zābaks, Lielķisis, Karitēns, Vējiņš, Lielausis, Slaune, Simanēns, Plumpis, Melvērsis, Zvirgzds, Balodis, Kannerieks, Cīrulis, Œķists, Upmacis, Plepis, Zēmulis (Zēmurs), Cinats, Œakste, Drāze, Bancis, Daniela, Sautiņš, Kazīts uz Sautiņa zemes, More, Marenis, Vārna, Okŗis, Sipis, Prūsis, Baiŗa, Vagulis, Tūtēlis, Œuburs, Lūķis, Sēpurs, Piedurs, Radziņš, Dūka, Buka, Bebris, Salaka, Bencis, Ramis, Zilāps, Mazŗvigurs, Cūkausis, Cilis ar Mazdaudzī, Lieldaudzis, Kauliņš, Œķēps, Skuja, Mazgailis ar Mūsiņu, Menķsis, Œēķis, Priede, Gruzdis, Uŗrājs, Mērnies, Pauska, Skanis, Viļums, Kreilis, Puzulis (Pūslis), Bisenieks, Mazķēdiņš, Lielķēdiņš, Kazis, Slivēns, Limbēns, Matulis, Mālainis, Œēma, Lejas- un Kalngērciņi, Krūze, Lūķis, Klētnieks, Antiņš, Pāvuliņš, Kākaris, Indriķēns, Kungēls, Meija, Ceipis, Ezerītis (Ezers), Ūdenskaķis, Zeiris, Rāmnieks. Pēdējās trīs mājas lielmeŗos pie Gaujas.

Vaŗaŗi ir Stoŗa Ansis un Puzuŗa Kaspars, kas katrs dod muiŗai ikgada ik pa puspodam zemes svarā vaska. Tiesas vīri ir Kreiŗa Jānis un Liberta Miķelis

1702. un 1708. g. krievi nodedzina nevien muiŗas, bet pa lielākai tiesai arī zemnieku ēkas.

Rācenis izmainīts mācītāja muiŗai pret Kāpostu. Slaunēs ir melderis, Uŗrājs apstrādā arī Gaŗo salu (tagadējo Gaŗseli), Lielķēdiņš valda arī Œķūrnieka zemi, Vanags ir mūrnieks, Antiņš valda arī Ezerīti (tagad Ezers).

Lielmeŗnieki: Ūdenskaķis, Zeiŗa Jānis un Rāmnieks kļauŗu un kunga tiesas vietā maksā naudu, jo viņu mājas stāv ļoti attālu no muiŗas.

Krievi iebrūk Valmieras muiŗā 7. janvārī 1708. g., nolauptur starp citu: 44 pūrus rudzu, 255 pūrus mieŗu, 86 pūrus iesala, 746 pūrus auzu, 45 govīs, 4 buļļus, 9 jaunļopus, 14 vērsus, 21 aitu, 5 aunus, 25 kazas, 59 cūkas, 21 zosis, 28 pīles, 14 tītarus.

Jēkabs Ūders, Elizabetes skolas pirmais skolotājs, dzim. 14. dec. (v. st.) 1833. g.

*) Retinātiem burtiem pievestās mājas vairs nepastāv.

Zemnieku zaudējumi ir ļoti lieli. Krievi dedzina, laupa, posta. Te tikai daži piemēri.

Libertam nodedzinātas 2 rijas, 3 klētis, nolaupīts 10 cūkas, 10 pūri rudzu, 1 pods, 3 zirgi, sadedzināta viena kalpone, palikušas vēl viena kūts un trīs govis.

Kurļam nodedzinātas 2 rijas, pirts, 2 klētis, 1 kūts, visa labība, nolaupīti 3 zirgi, 2 kumelji, 6 govis, 2 vērsi, 9 aitas, 1 pods, gūstā aizvesta viena meita, palikusi vairs tikai viena kūts.

Ķelderim ēkas palikušas veselas. Ienaidnieks atņēmis viņam 4 zirgus, 3 govis, ik pa 6 pūriem rudzu un miežu, 1 mucu putraimu, 1 mucu zirņu, 1 mucu linsēklu, drānas, 2 daldeņus naudas. Palikuši 1 zirgs un dažas govis.

Dzīvojama ēka Valmieras pag. Zābakos, agrāko Lōvensternu paraugam celta ar 2 grieztiem dūmu vadiem, no kuņiem atlicis vairs tik viens.

Sīmanēnam nodedzinātas 2 rijas, 3 klētis, pirts, nams, stallis, 2 kūtis, salmu gubenis. Sadeguši 4 vērsi, 8 govis, 7 aitas, 12 cūkas. Nolaupīti 4 zirgi, drānas, pods — 2 dald. vērts.

Pat tālos, silu apkampienos tvertos lielmežniekus krievu nezvēri zin atrast. Tā Udenskaķim, Zeirišam, Rāmniekam un Oliņa Pēterim nodedzinātas visas ēkas un viss atņemts.

Beidzot kaŗa vētras rimst, mitās niknais mēris. Krievu nodedzinātās ēkas muižā un mājās atjaunotas. Jau valda krievi.

1712. gadā valmieriešu māju un saimnieku saraksts šāds: (iekavās atzīmēts mērī mirušo cilvēku skaits) Kauliņa Jānis (2), Vača Jānis (1), Liberta Miķelis, Kurļa Jēkabs (5), Pilāta

Mača (10), Ķelderā Jēkabs (10), Gibza Mārcis (8), Zalties Mārcis (7), Ruģēna Jānis (3), Mazķiša Jānis (2), Lielķiša Jānis (4), Lielausis (13) ir izmiris, Slaunes Mārcis (1), Sīmanēna Dāvids (3), Plumpja Juris (18) ir izmiris, Melnvērša Jānis, Zvirgzda Pēteris, Baloža Pēteris (7), Kannenieka Pēteris (9) izmiris, Cīruļa Indriķis (5), Šķista Mača (1), Upmača Jēkabs (12), Plepja Mārtiņš (1), Zēmuļa Mača izmiris, Cinata Jēkabs (16), Čakstes Tenis (4), Drāzes Indriķis (2), Banča Jānis (6), Danielas Pēteris (2), Sautiņa Pēteris (7), Mores Juris (2), Ķeiziša Jēkabs (1), Mareņa Miķelis (11), Vārnas Juris aizbēdzis un zeme atmatā, Okša Juris (14), Sipa Juris (2), Prūša Ermanis, Baižas Mača (2), Vagaļa Jānis, Tūtēja Kaspars (4), Žubura Pēteri lieto kā muižas namdari, Melnupes Lūķa Ansis (4), Sēpura Jēkabs (12), Piedura Indriķis (14), Radziņa Indriķis (12) ir iz-

Valmieras pagasta nespējnieku māja, tā sauktā „kavente“ (tagad noplēsta).

miris un zeme stāv atmatā, Dūkas Toms (1), Kaima Toms, Bukas Tenis, Vilka Jānis, Bebra Jānis (1), Salaka Juris, Rama Jēkabs, Benča Mača (20), Zilāpa Pēteris, Žvīguta Jēkabs, Cūkausa Mārcis, Mazdaudža Juris (9), Cīļa Jānis (6) izmiris, Lielaudža Jēkabs (2), Lielkauliņa Jānis, Šķēpa Mača, Skujas Mača (12), Menkša Pāvils (16), Priedes Juris (2), Gruzdes Mača (6), Ugrāja Jēkabs (2), Gaŗsalas Pēteris (1), Mērnika Jānis, Pauskas Jēkabs (3), Skanis (5) izmiris, Kreiļa Jānis (2), Viļuma Jānis (1), Puzuļa Kaspars (7), Bisnieka Jēkabs (3), Mazķēdiņa Toms (12), Lielķēdiņa Juris (16), Šķūrnieka Juris (3), Kaŗas Jēkabs, Slivēna Jēkabs (6), Limbēna Toms (10), Matuļa Mača, Mālaina Jānis, Čēmas Ermanis (1), Lejasģercina Jēkabs (2), Krūzes Jēkabs (1), Antiņa Lūķa Jēkabs (1), Drona Ermanis izmiris, Kalngērcina Mārtiņš, Klētnieka Ansis (1), Stoŗa Ansis, Antiņa Liders, Pāvuliņa Miķelis (1), Ezera Jē-

kabs (2), Kākara Mārcis (7), Indriķēna Juris, Kungēla Mārcis, Meijas Pēteris (4), Ceipa Jēkabs, Lielmežnieki: Udenskaļa Jānis (6), Zeira Jānis (15), Rāmnieka Kaspars (18). Arī šos vientuļu stāvošos ciematus šausmīgais mēris pratis atrast, tāpat kā krievu sīras priekš divi gadiem.

Kopā pavisam 43 apdzīvotu arklu zemes ar 24^{1/2} nedēļas zirdziņieku cauru gadu, 42 kājnieku nedēļām cauru gadu, 373 oternieku nedēļām kājām. Pavisam darba spējīgu cilvēku 213 vīrieši, 212 sievietes, vecu un nespēcīgu 18 vīrieši, 29 sievietes, 171 bērni zem 15 gadiem, 186 zirgi, 14 vērši, 208 govīs, 92 jaunlopi. Mēri nomiruši pavisam 596 cilvēki.

Par dažām mājām te vēl šādas piezīmes.

Rugēns pavisam nodedzis, tāpat Simanēns, Plumpis un Balodis izmiruši. Plepi, kas lielā lielceļa malā, kaņšpēks galīgi izputinājis, Zēmulis stāv atmatā, jo saimnieks aizbēdzis.

Skats uz Lucas muižiņu.

Atmatā stāv arī Bancis, jo viss tur nodedzis. Sautiņš izmiris. Arī Vārna aizbēdzis un zeme nestrādāta. Žubura Pēteris pelnās ar namdaļa darbu, bet tagad ar jau vecs un nespēcīgs. Radziņš izmiris. Kiamis dzīvo uz gabaliņa muižas zemes. Arī Vilka Jānis dzīvo uz muižas zemes un sargā muižas mežu. Cilis, Mazdaudzis, Matulis un Drons izmiruši, Viļuma zemi pieprasa Burtnieku muiža. Puzuļa Kaspars ir šķilteris, Mālaina Jānis aizbēdzis un gluži izputināts. Kāposta zemi lieto rentes kungs, turot tur kalpu kas izpilda arī šķiltera pienākumus.

Muižas ēkas bijušas nodedzinātas, izņemot pirti, dzirnavas sagruvušas.

Pēc ziņām no 1724. gada, Cīruļa Miķelis ir ādminis, Rāceņa zeme izmainīta mācītāja muižai pret Dreķa zemi, kas pievienota muižas laukiem, tāpat kā Kāposta zeme. Krāceņa krodznieks Jēkabs pārdod muižas alu. Pilāta Bērtulim sliktā

zeme, Slaunes Jānis valda arī dzirnavu zemi. Drāzes Īndriķis lieto arī Banča zemi, Sipa krodznieks Bērtulis pārdod muižas alu, Vilka Pēteris neko nedod un neko nedara, Kaima Kaspars lieto nelielu gabalu muižas meža zemes, Mūsiņa Mārtiņš ir audējs (vēveris). No $\frac{1}{4}$ arkla lielas „Stikla šķūņa“ zemes muiža dabūn dažas kaudzes siena kā arī malku. Menkša (Mengša) Mača klaušu un kunga tiesas vietā maksā naudu. Āža Kaspars ir mežsargs. Uz muižas meža zemes dzīvo Gaujas zemnieks, Dīvaliņa Ansis, Vanaga Pēteris kā mūrnieks, kas neko nedod.

1811. gadā izdarītā dvēseļu revīzija sniedz sekošas ziņas par valmieriešu mājām un saimniekiem.

Meijas Jānis ienācis no Vecpaukas, Antiņa Pēteris no Kungēļa, Kākara Pēteris no Krūzes, Lejasgērcina Jēkabs senāk kalpa vīrs. Klētnieka Jēkabs ienācis no Lejasgērcina, Mazķēdiņa Jānis no Mālaina kā iegātnis, Jaunpaukas Pēteris no Mazķēdiņa. Skanis, Kreilis, Bisenieks un Pūslis apvienoti par Pidriķa lopmuižu. Mērnīka Juris no Limbēna, Šķūrnīka Jānis no Rama, Lieldaudža Mārcis no Jaunpaukas, Benča Mārtiņš no Lielķēdiņa, Kēča Jēkabs no Zābaka. Jaunkauliņš vairs nepastāv. Mengša Jēkabs aizcelts uz Jaunzilapu un šī māja iznīcināta. Vilka Jānis ienācis no Meijas, Žubura Pēteris no Ezera, Tūtēja Mārcis no Lielķīša. Sipa saimnieks un

Pēdējais Šimanēnu svētozols 1926. g., pēc tam nodedzināts.

krodznieks Pēteris Vīgands brīvs cilvēks un uzņemts Cēsu pilsoņos. Banča Jānis no Mareņa, Okša Dāvis no Plumpa, Moŗa Mārtiņš no Pieduŗa, Cinata Dāvis no Klētnieka, Upmača Mača no Radziņa. Zēmuŗa mājas iznīcinātas. Cīruļa Pēteris senāk kalps, ar dēliem Mārtiņu un Jēkabu. Baloŗa Jēkabs ienācis no ŀeldeŗa. Melnupes Rūbens ir brīvs un uzņemts Valmieras pilsoņos. Ģibŗa Dāvis no Zābaka, Pilāta Dāvis no Prūŗa, Dīvaliņa Jānis no Kurļa. Pilskrodznieks Pēteris Zobens brīvs cilvēks un Valmieras pilsētā pierakstīts, tāpat arī pils-

melderis Verners. Jaunzvēgura Jānis no Zābaka, Jaunmareņa Ansis no Mareņa. Muižu nomā Georgs Levecovs.

Ieskaitot arī iznīcinātās vai apvīnotās mājas, kopā pavisam 136 mājas. Pievestais liecina, ka pirms minētās dvēseļu revīzijas, gan iepriekšējo slikto neražīgo gadu dēļ, saimnieku sastāvā notikušas lielas pārmaiņas.

1826. g. dvēseļu revīzijā arī valmieriešiem jau ir savi uzvārdi. Daudzi saimnieki nosauca savu māju vārdos, pie kam Pīlāta saimnieks pieņem uzvārdu Poncijs.

Muižas ierēdņi ir: kučiers Pēt. Millers, pagraba vīrs Mārcis Neumanis, dārznieks Pēt. Rozenbergs, mucinieks Pēt. Berķis, kučiers Jānis Cinats, namiķis Jānis Lopits, iršu sargs J. Ūders, muižas kalējs J. Karitēns, krodznieks Jēk. Cīrulis, dārznieks Pēt. Kreilis, mucinieks D. Meisters, galdnieks Mārcis Cimerlūks, klētnieks J. Neumanis, seglinieks Mārcis Vilips, mūrnieks J. Pāpe, daktera puika Jēk. Zēvalds, dārza puika D. Alzins, kučiers Pēt. Pāvuls, vagaris Jēk. Gutke, galdnieks Mik. Stāmers, dārznieks K. Villaks, muižkungs Joh. H. Šramms.

Zemnieku mājas un viņu saimnieki šādi: Ezera Mārtiņš Ezers, Ceipa M. Gaspers, Meijas Jānis Meija, Kungēļa J. Eglups, Indriķēna D. Alksnis, Vecantiņa P. Ōzolīts, Kākara D. Kiršs, Pāvuliņa M. Pāvuliņš, Stoķa Pēt. Sīmaņa d. Simanšons, Čēmas J. Čēma, Lejasģerčiņa Jēkabšons, Krūzes Miķ. Braunis, Antiņa Lūķa Pēt. Gutke, Kalngērciņa Jēk. Gerlings, Klētnieka Pēt. Nīmanis, Matuļa Jēk. Matuls, Limbēna Pēt. Rullis, Slīvēna D. Graudiņš, Kaža Pēt. Kaža, Mazķēdiņa Pēt. Ābele, Lielķēdiņa Jēk. Melbārdis, Viļuma Jēk. Viļums, Jaunpauškas Pēt. Pauska, Vecpauškas J. Viksna, Egles J. Graudiņš, Šķūrnietka J. Miķelsons, Garseļa (senāk Gaļā sala) Pēt. Garsels, Ugraja Mārt. Berķis, Mūrnieka J. Oblats (nozieguma dēļ 1817. g. uz Sibīriju aizsūtīts), tagad saimnieks Pēt. Berķis, Gruzda Jēk. Gruzdings, Priedes, J. Grinbergs, Mūsaiņa M. Viņands, Lielgaila M. Eiduks (no Slīvēna), Mazgailis, Lielkauliņa Sim. Kauliņš, Jaunkauliņš vairs nepastāv, Jaundaudža Pēt. Niedra, Vecdaudža M. Cekulis, Skujas J. Dambis, Veczilāpa J. Blaumanis, Cūkaūša Miķ. Cīrulis (no Paurītes) Cīļa Ērmanis, Veczvēgura J. Zvirbulis, Rama J. Bušs, Vecbenča M. Bencis, Jaunbenča Indr. Upite, Salaka Pēt. Savelis, Vecbebrā J. Bebris, Jaunbebrā Pēt. Ūders, Šķēpa Jēk. Šķēps, Paurītes Pēt. Zēvalds, Jaunkēķis, Vecķēķa Jēk. Eiduks, Vilka J. Vilciņš, Radziņa P. Radziņš, Piedura Toms Bachs, Sēpura Jēk. Rencis, Melnupes Lūķa Jēk. Zariņš, Žubura Pēt. Žubbers, Prūša Pēt. Preiss, Sipis, Ķeiziša Miķ. Liepiņš, Sautiņa Brasliņš, Vecmareņa J. Marenis, Ogša D. Ogšis, Mores M. Moris, Daniela Eglite, Drāža Jēk. Drāze, Čakstes K. Bērziņš, Cināta J. Cinats (no Baloža), Zēmurs vairs nepastāv, Plepja A. Pleppe, Krāča krogs, Upmača J. Ofmanis, Šķista J. Šķists, Cīruļa J. Cīrulis,

Pistoles M. Udders, Baloža Jēk. Balodis, Kannenieka J. Kanne, Zvirgzda J. Skrastiņš, Melnvērša J. Timanis, Plumpja D. Kalniņš, Slaunes J. Slave, Melnupes Pēt. Švarcbachs, Melnupes krodznieks Bērt. Lūke, Šimanēna Pēt. Šimanēns, Lielauša Pēt. Austrīņš, Vējiņa Pēt. Veidorfs, Lielķīša Pēt. Ķīsis, Veckaritēna Pēt. Karitēns, Zābaka Pēt. Sūna, Mazķīša J. Tomsons, Zalties Pēt. Zeltiņš, Gibža D. Šimanis, Pilāta Pēt. Poncius, Kurlis, Līberta J. Līberts, Blusas Pēt. Medens, Jaunzema D. Tamsons, Dīvaliņa J. Šmits, Ruģēna J. Rozenbergs, Purkauliņa Pēt. Linīts, Olejs (Oliņa pusmuiža) Rāmnieka J. Blaubergs, Jaunkaķa Miķ. Zariņš, Veckaķa Jēk. Kaķe, Zeira K. Zeire, Gaiļa Pēt. Brencis, Bērza Pēt. Lūkins, Čurmas Pēt. Purbeks, Vella D. Kalējs, Jaunantiņa J. Heiduks, Jaunzilapa J. Juška, Gaiļa J. Zēvalds, Jaunmareņa Mārcis (Anša dēls) Puriņš, Bekura Jēk. Bekurs, Brūveļa J. Līcis.

Valststiesas priekšsēdētājs ir Jēk. Balodis, piesēdētāji: Jēk. Tamsons, Pēt. Teteris, Mārcis Vigands, J. Marenis, Jēk. Bērziņš, Pēt. Austrīņš. Valsts skrīveris ir Jēk. Balodis.

Kamēr Valmieras muižas pirmais Lōvensterns, kā to vēlāk redzēsim, ir nesaudzīgs savu zemnieku apspiedējs, viņa pēcnācēji, pēc nostāstiem spriežot, ir bijuši labi kungi, kuŗu zemnieki varējuši vest daudz maz apmierinošu dzīvi. Neviēnā citā no Valmieras draudzes pagastiem gan nav tik daudz vecu saimnieku dzimtu, kā tieši valmieriešos, kur saimnieki mazāk mainīti, kā citur, kur muiža pati, ar mazu izņēmumu, nav bijusi iznomāta. Parasti muižu nomnieki ir bijuši aizvien lielāki zemnieku izdzinēji, kā paši muižnieki. Lōvensterni rūpējās par savu zemnieku dzīvokļiem un arī par viņu izglītību. Jau pirms pagasta skolu nodibināšanas tie ierīko tā saukto Elizabetes skolu, to ar visu vajadzīgo labi apgādājot. Arī sērdieņus, bārus, nabagus un slimniekus Lōvensterni nepiemirst. Pie tā sauktā Lielā jeb Pilskroga nespējniekiem un nabagiem bij celta tā sauktā kavente ar Lācara bildi, kas mūsu dienās noplēsta. Ir bijusi arī sava slimnīca. Baznīcas grāmatās tāda vairākkārt pieminēta, vārdā saucot viņas saimniekus.

Pirmā Lōvensterna laikā valmieriešiem nākas no viņa ļoti daudz ciest. Drīz pēc muižas iegūšanas 1773. g. viņš iznīcina četras zemnieku mājas: Bisnieku, Kreili, Pūsli un Škani, nodibinot viņu vietā lopmuižu un nosaucot to savā vārdā par Diedrichshofu (Didriķa muižu), tautas mutē par Pidrīķi sauktu. Iznīcināto māju saimniekus aizliek uz citām mājām. Mūsu dienās uz Skaņa zemes nodibinātā jaunsaimniecība atkal nes Skaņa vārdu.

Drīz pēc tam nodibina arī Bukas un Vagaļa pusmuižas. No savām igauņu muižām K. D. Lōvensterns plašos apmēros ved šurpu igauņus.

Ap 1780. g. Vagaļa un Bukas pusmuižās ir vienīgi igauņi, tāpat kādā toreiz ierīkotā, vēlāk atkal iznīcinātā Dūkas

vai Mandēga lopmuižā. Arī Žuburos ir tikai igauni, kas 1789. gadā turp no Ancenes atvesti. Ir tomēr aizrādījumi, ka savkārt arī valmierieši — latvieši pārcelti uz Anceni.

Arī daži Valmieras muižas amatnieki un kalpotāji ir igauni. Tā ap 1780. g. Melnupes dzirnavu melderis Jēkabs ir igaunis un Švarebachu dzimtas ciltstēvs.

Lielās neražas 19. gadosimtenā sākumā smagi skar arī valmieriešus. Dažam labam saimniekam toreiz vai ar nabaga spieķi nākas atstāt savas mājas. Vagaļa pusmuiža 1807. gadā ir bez ļaužu.

18. gadosimtenī minētais Vējiņa krogs sen vairs nepastāv. Plepja krogs laika gaitā pārvēršas par Krāceņa krogu. Dažu māju vārdi ar laiku izmainās. Jaunkauliņš pārvēršas par Jaunžvīguru, Vec- un Jaunbaīžas par Vec- un Jaunbenčiem, Zēmulis par Jaunmarenī. Mengši sauc ar par Jaunzilāpu un Mandēgu par Lūķi.

19. gadosimtenī kungu vara Pilāta, Kurļa un Zaltes mājas pārvērš par Pilāta pusmuižu.

Kad Valmieras muiža pāriet privātās rokās, tās jaunie kungi grib arī Jēra kalnu ar diakonātu piesavināties. Bet tas viņiem neizdodas, jo pierādas, ka Jēra kalns ir fon Hallartes par viņas naudu draudzes vajadzībām pirkt.

Valmieras muižā viesojušies gan valdnieki, gan citi ievērojami cilvēki. Par Katrīnas II. apciemojumu jau minējām. 1601. g. rudenī Valmieras muižā, kas toreiz pussagrauta, pāra nedēļas piemājo Polijas karālis, jezuitu audzēknis Sīgismunds. Viņa armija toreiz sapulcēta ap Valmieru, lai to atņemtu zviedriem.

Kad Valmieras muižu valda Magdalena Elizabete fon Hallarte, pie tās viesojas pats Brāļu draudzes galva, grāfs Cincendorfs un savu reiz arī viņa kundze.

Te vēl pievedu dažas ziņas par Valmieras muižu un tās zemniekiem.

Ap 1765. g. jau ir Āža pusmuiža, kā arī Kāposta pusmuiža, kas vēlāk iznīkst. Ap 1777. g. ir runa par jaunajām vējdzirnavām. Ap 1782. g. muižā par sulaini Ģibža Jānis, par Steinu saukts. Tanī laikā ir divas Brueļu *) mājas: Kalna un Lejas. Ap 1800. g. min Vēra kalēja mājas un Vēra mežsargu, Augseņa mājas. No Lucas muižīņas vairākkārt min lauku sargus, kučierus, dārzniekus. Ir arī Lucas Melnupes mājas, kuņķas ap 1811. g. saimnieks ir kāds Ansis. Lucas muižīņas tuvumā gan ar būs bijusi tā sauktā lazarete, par kuņķas saimnieku 1790. g. minēts kāds Jēkabs ar sievu Annu un 1811. g. tanī par saimnieci ir kāda Mare.

*) Brueļa (Brūveļa) mājas atradušās uz Rātes upes kreisā krasta, iepretim Rācēnim, uz ziemeļiem no Iršu dārza, starp to un Rātes upi. Kadā 1787. g. kartē Iršu dārzs vācu valodā nosaukts par „Thiergarten“ (Zvēru dārzs).

15. Valmieras mācītāja pagasts.

Valmieras mācītājam 1624. g. ir sekoši zemnieki, kas viņam klausā un berus dod. Tādi ir Jēkabs Hermeleins ar $\frac{1}{2}$ arkla zemes un 1 govi, Cūkausis Melnupes vakā ar $\frac{1}{2}$ arkla zemes, 1 zirgu un 1 govi. Vēl ir kāds izmiris ciemats, par Varīti saukts. Viles Toms no Mūrmuižas ar $\frac{1}{2}$ arkla zemes, 2 zirgiem un 2 govīm. Roga Mārtiņš ir dzimts cilvēks, ar $\frac{1}{2}$ arklu zemes, dēlu Tomu, 2 zirgiem, 1 govi. Kaņepes Matīsam, kas ar ir dzimts cilvēks un nabags, ir 1 zirgs un 1 gov. Vēl kāds izmiris ciemats Bailis ar $\frac{1}{4}$ arkla zemes.

Zem Hermeleina gan saprotams tagadējais Ermanēns. Cūkausis sen jau vairs nepieder mācītāja muižai. Viles ciemats ar sen jau kopš pievienots Valmieras muižas laukiem. Kur atradušies Roga, Kaņepe un Bailis, vairs pat nav zināms.

Tai pašā laikā Valmieras pilsnovada Slavītes vakā minēti arī sekoši, vēlāk Valmieras mācītāja muižai piederīgi, zemnieki. Tie ir: Ruggana Ansis ar 1 arklu zemes un dēliem Hermani un Ansi, Rinšmidta (Rīsmetes) Klāvam ir $\frac{1}{2}$ arkla zemes un dēli Matīss un Ģērts. Pulekša Indriķim ir dēls Francis un Drača Ansim dēls Toms. Bez tam izmirusais ciemats Mazais Rinšmidts. Vēlāk vairs par šo Mazo Rīsmeti nekas nav dzirdams. Melnupes vakā izmiruso ciematu starpā ir arī Rācenis.

1680. g. starp Kokmuižas Brendiķa vakas zemniekiem minēti: Pulekšis, Kurlis ar Ķiksi, Reinšmidts, Ruggains, Dračis. Un 1690. g. Valmieras muižas Melnupes vakas zemnieku sarakstā teikts, ka Rāceņa Mārcis 1684. g. ielikts uz muižas zemes. Dažus gadus agrāk bija teikts, ka Sūbris, Vile un Rācenis pievienoti Valmieras muižai un pārvērsti par ganībām.

1688. gadā Valmieras mācītāja muižai ir šādi zemnieki. No Valmieras muižas tai piedalīti: Dreķīša jeb Cūkauša Indriķis, Varītes Toms ar 4 zirgiem, 3 vērsiem un 3 govīm, Ermaņa Kaspars ar 4 zirgiem, 4 vērsiem un 4 govīm. No Kokmuižas: Drača Jānis ar 3 zirgiem un 4 govīm, Ruģēna Ansis ar 3 zirgiem un 3 govīm, Reinšmidta Pēteris ar 4 zirgiem, 2 vērsiem un 4 govīm, Pulekša Kaspars ar 4 zirgiem un 4 govīm, Kurļa un Kikša Jēkabs ar 4 zirgiem un 5 govīm. Pavisam 23 vīrieši vecāki par 15 gadiem un 18 jaunāki par 15 gadiem.

1731. gadā mācītāja pagasta zemnieku sastāvs jau gluži tāds, kāds viņš ir beidzamos priekškaņa gados. Ir Rāceņa Jānis, Varītes Mārtiņš, Ermanēna Jānis, Drača Kaspars, Ruģēna Jānis (ar 17 cilvēkiem, 1 zirgu, 2 kumeļiem un 6 govīm), Rīsmetes Jēkabs, Pulekša Miķelis, Kurļa Jānis, Brēžas Jānis, Šķesteņa Jānis. Pavisam kopā 129 cilvēki (bērnus ieskaitot), 42 zirgi, 11 kumeļi, 53 govīs.

Pieminētiem 8 zemniekiem nākas mācītājam klausīt cauru

gadu kopā 6 nedēļas ar zirgu un divas kājām, kā arī 7¹/₂ oternieku nedēļas kājām no Jurgiem līdz Miķeļiem, kā arī jānodod gadā ik pa 6¹/₂ pūra rudzu un miežu, 57¹/₂ pūra auzu, ik pa 15 siekiem kviešu un zirņu, ik pa 115 mārč. linu un kaņepāju, 75 mārč. apiņu, 7 aitas, 28¹/₂ valsts daldeņi naudā.

Pēc 1826. g. sastādītās dvēseļu revīzijas mācītāja saimnieku sastāvs šāds: Rāceņa — Mārcis Rācenis, Drača — Mārcis Rinne, Ermaņa — Mārcis Ērmanis, Rīsmetes — Jēkabs Ruģēns, Varītes — Mārcis Varīte, Ruģēna — Pēteris Ruģēns, Kurļa — Jānis Kurlis, Pulekša — Pēteris Puleksis, Šķesterā — Jānis Reinbergs.

Lai gan vispār mācītāja zemnieku jūgs bija vieglāks kā pārējo zemnieku, tad taču arī viņiem nākās pārdzīvot grūtus laikus un pārestības.

Tā krievu valdības pašā sākumā, 1711. g. Pulekša Jēkabs sūdz virskommisāram par prāvestu Reinekenu, Lugažu un Valmieras mācītāju, kas viņam, mācītāja muižas zemniekam, priekš 3 nedēļām licis noņemt 16 vezumus rudzu, miežu un mistra. Šī labība ar gūstā aizvestā mācītāja Klembkena dēla atļauju iesēta mirušā zemnieka Drača zemē, jo paša zemē viņam lidumu zemes neesot. Viņa paša ziemas un vasaras labību kaņaspēks tā nopostījis, ka viņš pat ne sēklas tiesu nav atdabūjis. Viņam atņemtā labība vēl tagad nekulta stāvot izmirušā Ērmanēna ciemata tīrumā. Sakarā ar šo sūdzību virskommisārs fon Felkerzāms ieteic prāvestam Reinekenam pret sūdzētāju piekāpties, lai tas caur labības atņemšanu neciestu.

Gan sakarā ar šo pašu sūdzību 1711. g. 20. decembrī no Rīgas pienāk pavēle sodīt Pulekša Jēkaba brāli Libertu par nepaklausību un netaisnu sūdzību ar rīkstēm.

Tai laikā tikko rimusi bija šausmīgā mēŗa epidēmija, kas piemeklē arī mācītāja ļaudis. Mēŗi nomirst 64 cilvēki un dzīvi paliek vairs tikai 62.

1776. g. 5. jūlijā mācītājs Loders griežas ar rakstu pie Valmieras muižas īpašnieka, landrāta fon Lōvensterna, Rāceņa Bērtuļa pļavas lietā.

Vakar pie viņa ieradies mācītāja muižas zemnieks Rāceņa Bērtulis un žēlojies viņam, ka vakar viņa pļava pie Vagaļa pusmuižas no Valmieras muižas ļaudīm nopļauta. Šī pļava pie Rāceņa mājas jau no seniem laikiem piederējusi un to viņš līdz šim mierīgi lietojis. Viņam, t. i. Loderam, lietas tuvākie apstākļi neesot zināmi, bet viņš paļaujoties uz L. labvēlību un taisnības mīlestību, un ka tas likšot lietu izmeklēt un Rāceņa Bērtulis atdabūšot to, kas viņam pienākas.

Vēl tai pašā dienā Valmieras muižas īpašnieks, bagātais un varenais K. D. f. Lōvensterns, dod mācītājam Loderam rakstisku atbildi šinī lietā.

„Es milu mieru un satīcību un netaisnību darīt nekad

negribu. Gan Rācenim Valmieras muižas tiesā gabals pļavas, kuŗu viņš jau kopš ilgāka laika lietojis, un viņam atņemt arī tagad neviens negribot. Bet šis pats zemnieks neatļautā kārtā manā meža zemē gadu no gada izpleties, lidumus lidis un tos apsējis un tos pēc pļavā atstānot. Šinī gadā Rācenis gabalu no šīs piesavinātās zemes izdevis pat kādam citam zemniekam nolišanai un apsēšanai. Tādu izplešanos uz manu rēķinu es nevaru ciest. Es neesmu aizskāris Rācenim piederīgu pļavu, bet vienīgi to, ko viņš patvarīgi no manas zemes piesavinājis. Šo viņa pļavas daļu tad nu ar mani ļaudis uz manu rīkojumu nopļāvuši. Rāceņa sūdzība par viņa pļavas

Kādas Valmieras mācītāja ļaužu jauniešu grupas uzņēmums 13. febr. (v. st.) 1879. g. Sēž (no kreisās puses): Jānis Rācenis-Rācenis †, Pet. Ruģēns-Ruģēns, Kārlis Reismanis (puišu tēvs) †, Ern. Reismanis †, Jānis Ērmanis-Varītēs †, Pet. Ruģēns-Rismetē. Stāv: Ern. Ērmanis-Ērmanēns, Mārt. Ērmanis-Ērmanēns †, Kārlis Eiduks-Puleksis, Jānis Radziņš-Rismetēs.

noganišanu caur maniem lopiem ar nav dibināta. Mans gans to pilnīgi noliedz. Lūdz lai Rāceni lietas noskaidrošanas labā nosūtītu pie viņa“.

Rāceņa Bērtuļa pļavas lieta nonāk kroņa muižu pārvaldē. Ta liek lietu uz vietas noskaidrot, pie kam atrod, ka patiešām Valmieras muižas ļaudis nopļāvuši Rāceņa pļavu, savācot pie tam 66 gubas siena. Valmieras muižas īpašnieks tad ar apņēmies šo sienu, kas sakrauts kādā kaudzē, Rāceņa Bērtulim atdot. Kroņa muižu pārvalde par to 17. janvārī 1777. g. mācītāja muižai ziņojot, pēdējo uzaicina tūliņ uzdot

Rāceņu Bērtulim viņam pienācīgo sienu no Valmieras muižas saņemt. Par notikušo lai nekavējot paziņojot pārvaldei.

Kaņi ar Napoleonu uzkrauj smagas nastas arī mācītāja zemniekiem, kas tikko pārcietuši iepriekšējos grūtos neražas gadus. No viņiem prasa daž. veida nodevas, un bieži vien tālas šķūtes. Viņu mājās ievieto kaņaspēku, maizes ceptuves. Tā 1812. g. 26. sept. bruģa tiesa pieprasa kaņa gūstekņu pavadoņu komandai 6 krāsnis maizes cepšanai, 1814. g. maijā 12 krāsnis, 20 četvertu miltu izcepšanai 14. rezerves družīnai, 1816. g. februārī dzīvokļus 150 kareivjiem. Tie tikai ir nedaudzi piemēri. Arī rekrūšu apsargāšanai un aizvešanai jādod cilvēki. Par to, ko mācītāja ļaužu saimnieki 1812. g. devuši kaņā vajadzībām, vēl 1837. g. valdība tiem atlīdzina 248 rubļus 30 kap. papīra naudā.

Jaunie likumi pag. gadu simteņa sākumā un zemnieku brīvlaišana un, kas ar to sakaņā, saviļņo zināmā mērā arī mācītāja ļaužu prātus, kālab daži no viņiem dabūn iepazīties ar toreizējo likumu bardzību.

Jaunievēlētos zemnieku tiesas vīrus nezvērīna vis vietējā baznīcā, bet gan sarīko visus tās draudzes baznīcā, kuņā atrodās attiecīgā draudzes tiesa. Tāda netaisna rīcība rada dibinātu nemieru, kas atklāti parādās nozvērīnot tiesas vīrus Rubenes baznīcā. Lieta nonāk zemes tiesā. Galvenie apvainotie un kūdītāji ir valmierieši: Čakstes Juris, Prūša Mārcis, Sīmanēna Jānis un Cīruļa Pēteris. Lietā iepīti ir arī daži no mācītāja ļaudīm, tā Varītes Dāvis, Pulekša Pēteris un kalpu tiesas vīra vietnieks Kurļa Jānis, bez tam arī kalpu tiesas vīrs Kurļa Miķelis. Sakaņā ar to, zemes tiesnesis fon Grothūzis 1810. g. 22. februārī uzdod mācītāja muižai 11. martā pirmos trīs minētos mācītāja pagasta tiesas vīrus zem apsardzības nogādāt pie zemes tiesas, kā arī paziņot tiesas vīram Kurļa Miķelim tikt minētā dienā pie zemes tiesas, piedraudot neierašanās gadījumā ar 5 dald. lielu naudas sodu.

Sakaņā ar minēto zemes tiesas rīkojumu mācītāja muižas valde, t. i. mācītājs, savā 9. marta rakstā zemes tiesai uzteic zvērīnāto saimnieku tiesas vīru Varītes Dāvi un viņa vietnieku Pulekša Pēteri, kā godīgus un taisnīgus saimniekus, kas pazīstami caur savu paklausību, čaklumu un kārtīgumu. Turpretīm kalpu tiesas vīram Kurļa Miķelim mācītājs izraksta visai sliktu liecību. Tas esot dzērājs, musinātājs, sliņķis un bezdievis, cilvēks, kāds gan otrs vai viņa zemnieku starpā neesot atrodams. Pat viņa paša bērni par viņu sūdzoties. Tiesas vīra amatā viņš ievēlēts ar ne savu spēju dēļ, bet gan dažādu nedibinātu solījumu labad. Kad Rubenes baznīcā viņš un četri citi tiesas vīri zvērīnāti, viņš nav roku augšā cēlis, piespiežot arī līdzās stāvošos uz roku nolaišanu. Šīnī Rubenes baznīcas lietā iejauktos tiesas vīrus bargi soda. 1810. gada augustā bruģu tiesa paziņo mācītājam, ka izpildot zemes

tiesas spriedumu, hofstiesas apstiprinātu, Valmierā pie baznīcas, trijās svētdienās, katrreiz ar 10 pāra rikšu sodīs sekošus piecus valmieriešu saimniekus: Āruļa Pēteri, Čakstes Juri, Viļuma Jēkabu, Kurļa Jēkabu un Piedura Tomu, kā arī vēl divus kalpus, starp tiem arī Kurļa Miķeli. Sodāmos atdzīšot no Rīgas un mācītājs lai tiem apgādājot ieslodzīšanai vajadzīgās telpas ar salmiem guļas vietai.

Desmit gadus vēlāk nemieru iemesls ir tas, ka kā tas toreiz vispār parasts, kalpiem uz muižas tiesas pieprasījumu bērni jānodod pie saimniekiem, nerēķinoties it nemaz ar pašu vecāku gribu un vēlēšanos. Sakarā ar mācītāja muižas tiesas sūdzību draudzes tiesai par dažu zemnieku nepaklausību, draudzes tiesnesis J. fon Stegmanis jūnijā 1820. g. uzdod šai muižas tiesai, sodīt kalpus: Rāceņa Bērtuli (Rāceņa saimnieces brālis) un Varītes Miķeli par nepaklausību un neatļautām, musinošām runām, katru ar 30 spieķa cirtieniem, bez tam tos piespiežot nekavējoties savus bērnus nodot tiem saimniekiem, kuŗiem tie caur muižas tiesu piespriesti. Drača Miķelim turpretim šoreiz izteicams tikai rājiens. Savu bērnu viņš līdz nākošam pavasarim var paturēt pie sevis, jo pēc pašas muižas tiesas norādījuma viņš jau trīs savus bērnus nodevis pie saimniekiem.

Tiesu iestāžu bardzība jo smagi piemeklē pagasttiesas piesēdētāju, Kurļa saimnieku Jāni. Aprīņa tiesa piespiež viņam 50 spieķa cirtienus par noziegšanos pret zvērastu un pienākumu, noslēpjot viņam zināmu zādzību, par to ziņojot pēc dažiem mēnešiem un tikai aiz atriebības. Bez tam viņš atstādināms no amata un viņa vietā izvēlāms cits. Viņš saņem piespriestos 50 spieķa cirtienus un viņa vietā ievēl Varītes Mārci.

Ar to vēl nepietiek. Uz pagasttiesas iesnieguma pamata, kamerālpalāta Kurļa saimniekam Jānim, kas pēc minētās tiesas ziņojuma savas mājas nolaižot, savus kalpus un meitas nepietiekoši apgādājot ar uzturu un apģērbu, no svešiem zemniekiem aizņemoties un aizņemto nelietderīgi izputinot, viņa mājas atņem, uzdodot mācītāja muižas valdei Kurļa mājās ielikt citu saimnieku. Muižas valde par tādu izrauga atceltā saimnieka brālēnu, arī Jāni, Miķeļa dēlu (dzim. 1805. g.) tagadējo Kurļu ciltstēvu, kamēr bijušam saimniekam jāpaliek par kalpu. Lietā pret pagasttiesas piesēdētāju, kalpu Pulekša Mārci un šīs tiesas piesēdētāja vietnieku Ērmanēna Jāni, par to, ka tie pie mēslu vešanas mācītāja muižā nepienācīgi izturējušies pret pagasttiesas priekšsēdētāju Pēteri Ruģēnu, un piesēdētāju Pēteri Puleksi, draudzes tiesa 1823. g. nosoda abus apsūdzētos ar 1 rub. sudr. katru, bet tanī pašā lietā apvainotos, kalpu Ērmanēna Jāni un Pulekša puisī Jāni, katru ar 40 spieķa cirtieniem.

Vēl ļaunāk 1825. g. klājas Ērmanēna kalpam Jāņam

Rozītem, kuŗu zemes tiesa soda ar pastiprinātām 10 pāra rīkšu Valmierā pie kauna staba, viņam par sodu un citiem par biedināšanu. Hoftiesa šo spriedumu apstiprina. Viņu soda tamdēļ, ka viņš bijis pirmais no tiem beidzamās vergu dienās ar personīgu brīvību apbalvotiem kalpiem, kas steigdzies Cēsīs apgādāties ar ģērboņa papīri, lai to uzrādot pretlikumīgi no savas muižas valdes pieprasītu brīvības liecību, un ka viņš arī citus musinājis to pašu darīt. Attiecīga kustība izplatījies Valmieras, Valkas un Cēsu apriņķos, apdraudot pastāvošo mieru un kārtību.

Sakarā ar to, ka neraugoties uz ļoti stingriem, brīvības iegūšanu apgrūtinājošiem noteikumiem, taču daži tomēr iegūst zināmu rīcības brīvību un var pieprasīt no savas muižas valdes atlaišanu uz kādu citu pagastu, šur un tur sāk gājēju ap-

Ernests Edmunds Ruģēns, Ruģēna saimnieks, dz. 1820. g., ar sievu Kaču, dz. 1836. g. Šimanēnos, un bērniem, ap 1870. g. (Pēc kādas gleznas.)

trūkt. Sakarā ar to starp citu sāk pārbaudīt vaļiniekus, vai tiem ir dibināts pamats par tādiem skaitīties. Pamatojoties uz to, 1824. g. sastāda mācītāja pagasta vaļinieku sarakstu. Tādi ir bijuša šķestera Gaspara dēli Gaspari: drēbnieks Krišjānis 46 g. v., kam aizpūta, ar sievu Loti un meitu Lienī, viņa brālis Dāvis, arī skroderis, 38 g. vecs, kas jau vairākus gadus izpildījis kalefaktora vietu Valmieras apriņķa skolā, ar sievu Lizi un dēlu Jāni (17 g. v.) un Gothardu (14 g. v.), kas abi nodoti kurpnieka mācībā. Tālāk kroplais drēbnieks Ernests Grasmanis, 24 g. vecs, klibais Dāvis Ermanis 30 g. vecs un Jēkabs Vienarts 44 g. vecs.

Pamazām vairojas to pulks, kas kaut gan mācītāja pa-

gastā pierakstīti, gūto brīvību izlietodami jau dzīvo ārpus sava pagasta robežām. Tādi 1830. g. jau ir minēti vecā ķestera Gaspara dēli, Jānis Daube, Pedeles muižā disponents, Turaidas kalps Jēkabs Daube, Mūrmuižas stārasts Jēkabs Krūgers, Vainižu stārasts Jānis Brēža, Podzemu mežsargs Pēteris Gerliņš, atceltais Valmieras baznīcas ķesteris Dāvis Reinbergs, kas uzturās valmieriešos, Melnupes dzirnavās.

Dzīves apstākļi netik vien saimniekiem, bet arī gājējiem gan nekur citur Valmieras draudzē nav tik grūti, kā Kokmuižā, kur valda ļoti bargi kungi. Te saimniekus jo bieži maina un ikviens no kalpu kārtas, kas uz likuma pamatā kaut kā spēj atbrīvoties, steigzas Kokmuižas pagastam griezt muguru, caur ko pagastā rodas liels gājēju trūkums. Šinī lietā Kokmuižas toreizējais dzimtskungs, landrāts fon Hartviss 1830. g. griežās pie draudzes tiesas ar lūgumu uzsākt izmeklēšanu par to, kāpēc tik ļoti daudz Kokmuižas pagasta locekļu pārejot it sevišķi uz Valmieras mācītāja pagastu. Draudzes tiesnesis uzdod mācītājam sūtīt sava pagasta tiesnešus, vecākos un muižas pilnvarotos šinī lietā noteiktā dienā uz Kokmuižu, kur pats draudzes tiesnesis vadīs izmeklēšanu.

Pienācīgu atbildi draudzes tiesnesim šinī lietā aprīli 1830. g. dod mācītājs Jul. Valters: „Ierasties Kokmuižā sestdienas dienā, kad es ļoti nodarbināts, man neiespējama lieta. Nav man arī neviena cita savā vietā ko sūtīt. Vispār es nevaru un nespēju paskaidrojumus dot par to, kālab gan no Kokmuižas ļaudis aiziet un daži no tiem arī mācītāja muižā darbā stājas. Es tādus paskaidrojumus nespēju pat par tiem cilvēkiem dot, kas no mācītāja muižas citur pāriet, tālab ka es viņiem kā brīviem cilvēkiem, kam pāriešana uz citurieni atļauta, nekad neprasu pēc pāriešanas iemesliem“.

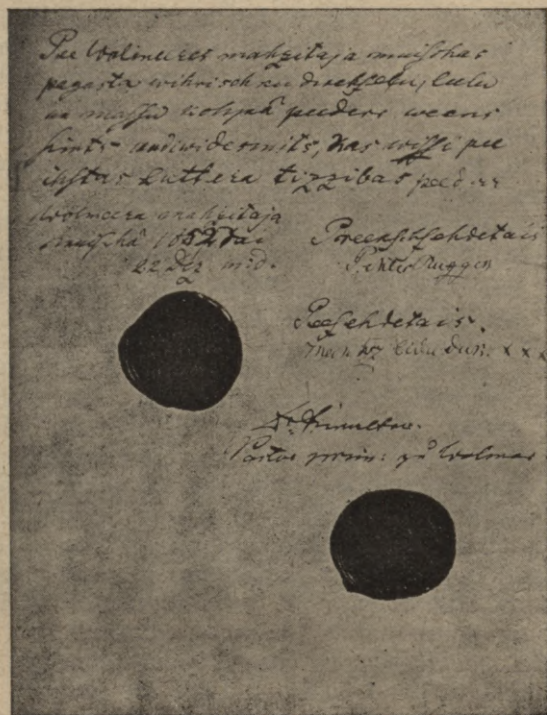
1807. un 1808. gadi ir ļoti neražīgi. Arī Valmieras draudzē zemniekiem nākas trūkumu, dažkārt pat badu ciest. Sakarā ar to izceļas sērgas, caur ko mirstība šinīs gados Valmieras draudzē turpat trīskārt lielāka kā parasts. Arī mācītāja ļaudīm nākas daudz no trūkuma un sērgām ciest. Nāvei arī te ir bagāta plauja. Tā 1808. g. šai mazā pagastiņā mirst Rāceņa saimnieks Dāvis, Rugēna saimnieks un viņa abi vecākie dēli, Kurļa saimnieks Mārcis, Brēžas Mārcis un vēl citi. Trūkuma un bada mazināšanai arī mācītāja ļaudīm aizdod kroņa labību, ko 1812. un 1813. gados pa daļai atdod. Vēl atlikušo parāda daļu 1824. g. galīgi atlaiž.

Zemnieku apziņa sāk mosties. Rīsmetes saimnieks Jānis Rugēns 1839. g. noķīlā Valmieras muižas mežsargam Pētersonam šauteni. Pēdējais par to iesūdz Rugēnu draudzes tiesā. Rugēnu par patvarīgu šautenes apķīlāšanu un sabojāšanu soda ar pusrubli lielu naudas sodu, bet sūdzētāju par medīšanu svētdienā ar 1 rubli.

Te nupat minētais Rīsmetes saimnieks Jānis Rugēns,

mirst Ruģēnos 1855. g. ar kolēru, pie kam atzīmēts, ka viņš ir bijis kalps. Rīsmētēs par saimnieku tai pašā laikā ir Jāņa jaunākais brālis Pēteris Ruģēns († 1877.). Stāsta, ka Jānis, būdams starp citu kaislīgs mednieks, mājas nolaidis, kālab tās viņam atņemtas. Viņas sieva Iršu Lize (Iršu dārza saimnieka Irša meita) bijusi laiska.

Mācītāja pagasts ir lepns uz to, ka neviens no viņa locekļiem nav atkritis no evaņģeliskās ticības. Kad uz ģenerālgubernātora rīkojumu pamata visām pagasttiesām jāiesniedz

Mācītāja valsts tiesas raksts draudzes tiesnesim.
Parakstījis arī mācītājs Dr. Ferd. Valters.

draudzes tiesām savu krievticībā pārgājušo locekļu saraksts, uzdodot arī pagasta locekļu kopskaitu, Valmieras mācītāja pagasttiesa ziņo draudzes tiesai: „Pie Valmieras mācītāja muižas pagasta vīrišķu dvēseļu, lielu un mazu kopā, pieder viens simts un divdesmit, kas visi pie istas luterā ticības pieder“. Vārdam „istas“ te ir izcilus nozīme. Rakstu parakstījis tiesas priekšsēdētājs Pēteris Ruģēns, bet piesēdētājs Mārcis Eiduks pavilcis zem tā krustu. Parakstījis arī mācītājs Dr. Ferd. Valters.

Novads bagāts ar purviem, it sevišķi viņa ziemeļu daļa. Paši lielākie ir Līgotnes, Brada, Ādama un Grūžu purvi. Mazāki ir Klajais, Svīlenes, Zīles, Kranča un Sārtenes purvi. Šie purvu nosaukumi smelti no kādas 1790. g. sastādītas novada kartes, tāpat arī zemāk pievestie vietu nosaukumi. Daži te minēti purvi mūsu dienās varbūt jau pilnīgi zaudējuši savu purva raksturu. Ir Ozolu, Sārtenes, Luksta un Kreīlenes pļavas, Mazā un Lielā tēces, Līgotnes (tagad Kurļa), Dzeņa, Kreīļa, Akmeņu, Ērmaņa, Gaŗā, Vidus un Kauša salas.

Visas novada mājas guļ pie tā sauktās Rātes upes un tās pietekas no kreisās puses. Ne vienai, ne otrai novada ļaudis vārdus vairs nezina. Liekas, ka tie ir aizmirsti. Uz vecām kartēm galvenā upe dēvēta par Rātes upi un kādā citā vietā viņu nosauc par Melnupi. Viņa tek caur visu novadu no ziemeļiem uz dienvidiem, ietekot pie Valmieras zem Valtera kalniņa Gaujā un dzenot Āža kalna un Diķa dzirnavas. Viņas kreisajā malā guļ: Puleksis, Ruģēns un Ērmanēns, labajā malā: Kurlis, Dracis un Rācenis. Pie viņas sānupītes, kas iztek no Kreīlenēm, atrodas Rīsmete un Varīte.

Ievērojams ir kāds cilvēku roku radīts uzdambējums abpus Rātes upei, uz dienvidiem no Līgotnes purva, Kurļa māju tiesā. Tas gan varbūt domāts Rātes upes ūdens uzstādīšanai. Šis „Damba kalniņš“ ir ap 60 metrus garš.

Kur atradušās šīnī tēlojumā minētās Ķikša mājas, par kuŗām zviedru laikos valda Kurļa saimnieki, tas vairs nav izzināms. Kurļa robežās vairāk vietās sastopamas krāsnsmatas, sensenu ciematu atliekas. Viens šo māju tīrums nes vārdu Ciemats. Te droši vien būs atradusies „Ķikša“ māja. Par „ciematiem“ Valmieras apkārtnē, varbūt arī citur, sauc tīrumus vai vietas, kur senāk bijušas zemnieku mājas.

Dienvidos, austrumos un ziemeļos novadu ieslēdz Valmieras muižas novads, rietumos mācītāja ļaudis robežo ar kociņiem.

Valmieras mācītāja muižai senāk bija ar sava pusmuižiņa, par Muižnieku vai arī Mārtiņkalnu saukta, kas pastāv jau mācītāja Lodera laikā, kaut gan uz augstāk minētās 1790. gada kartes viņa vēl nav atzīmēta. Kreīļa salā jaunākā laikā celtas tā sauktas Millera mājas, pēc kuŗām seno Brada purvu tagad sauc par Millera purvu.

Ruģēna ciema kambaŗa kroņa lukturis.

16. Kokmuiža un tās novads.

Nākošais tēlojums attiecas uz Kokmuižas novadu, kāds viņš bija izveidojies poļu, zviedru un krievu laikos un līdz Dūķeņu novada pievienošanas viņam.

Novada galvenā daļa stiepjas pagaŗā gabalā gar Gaujas labo, te stāvo krastu. Novadam ir gaŗi stiepta četrstūŗa veids. Kamēr gaŗums pie 20 klm., platums gan nekur nepārsniedz 6 klm.

Kocēniešu kaimiņi ziemeļos ir valmierieši un jaunburtniecīši (jaunēnieši), rietumos dūķerieši, mujānieši, ķieģelieši, velķēnieši, dienvidos briedēnieši. Un Gauja austrumos šķīŗ kocēniešus no kauguriešiem un liepēniešiem.

Gaujas galvenā pieteka tēlojamā novadā ir Jumaras upe, kas iztek no Deidera purva. Zem dažādiem nosaukumiem viņa dodās pa Krumpiņa, Tomēna, Paistalas, Cimpēna, Vitulēna, Silupītes, Tilgaļa, Silvēna, Anuļa, Vējiņa, Peļņa, Draņķa, Ūikura, Nauča, Beitas un Karitēna lejām uz Gauju, ieplūstot tanī pie Jumaras mājām. Labajā pusē viņa uzņem „Sarkanā dambja“ un Kreiļa vai Lielā purva notekas, kā arī Paipalas gravas ūdeņus. Kreisajā pusē Jumarā ietek Mujānu dzirnavu ezera un Spiksta lejas ūdeņi, kā arī Skuju brasla, Zīles lejas un Liepu laipu notekas, Dūķeņu lejas ūdeņi, Sēlieša vai Grīvas upe, Vējiņa un Krāsnieka leju un Brendiķa un Puškara purvu ūdeņi, Pankas un Draņķa leju, Lielā grāvja, Ģērdas lejas, Ceļa-Brēmeļa vai Magoņu leju notekas.

Kāda cita mazāk ievērojama Gaujas pieteka novadā ir tā sauktā Vaitalas upe, Vaitalas ezera izteka. Tā sauktā Dankas upīte izceļas Deidera purvā, šķīŗ kocēniešus no ķieģeliešiem un ietek Vaidavas ezerā. Ap viņu guļ Jaun- un Vecbaiza, Jēkulīņš, Vanags, Kreilis un varētu teikt arī Burga.

Ap Anuļu ezeru atrodās Rābuts, Leimanis un Jods.

Zviedru laiku aktīvs novads tēlots kā mežu ziņā nabags, kamēr vēl priekš gadiem desmit te mežu bija papīlnam. Visvairāk mežu novada dienvidus daļā, kur starp Dankas upīti vienā un Gauju otrā pusē, no Brīnuma ziemeļos līdz pat Briežu novada robežām zemes lielāko izplatījumu aizņem meži un purvi. Lielākā zemes sala te paceļās ap Vaitalas ezeru.

Novada piegaujas daļa apveltīta košām dabas ainām. Te gar Gauju visgaŗām pavasaros ievu ziediem un lakstīgalu dziesmām bagāti vēŗi, te košas attekas, te varēnu silu atliekas, te gravas un ieži, no kuŗiem pēdējiem viskošākais ir slavenais Sietiņa iezis, Sietiņa māju tiesā. Jaukas, piemīlīgas ainas sniedz arī Jumaras upe un viņas lejas.

Vēsturnieks V. D. Balodis savā brošūrā „Jumeras leja un viņas ievērojamās vietas“ raksta: „Sevišķi jauks ir apgabals no Jumeras ietekas Gaujā līdz Mujāniem un Zilajam kalnam. Silta kļūst sirds, ja pārskatām gaŗ upes malu izkaisī-

tās mājas, vai nu no Zilā kalna, vai no Ķāpu kalna un Bažnīcas kalna, kā arī visās citās jau minētās lejas“.

Kokmuižas novads ir daļa no senā Valmieras pils novada, kas poļu laikā piederēja pie Cēsu bīskapa muižām.

1624. gadā, pēc Vidzemes iekarošanas, zviedru ķēniņš Valmieras pils novadu līdz ar citām bīskapa muižām piešķīr savam kanclerim, vēlākam grāfam Akselim Oksensērnam. Pils novadā toreiz Palmenes vai Palmu, Slavītes, Jauverdenes un Melnupes vakas, un bez tam Koka un Mūŗa muižas ar savām vakām.

Tēlojamais novads aptver toreizējo Kokmuižu ar viņas zemniekiem, Palmenes un Slavītes vaku lielāko daļu, kā arī daļu no Jauverdenes vakas.

Kad isti dibināta Kokmuiža, vairs nav skaidri noteicams. Šķiet, ka viņa dibināta gan bīskapu laikos, un viņā reizā ar Mūŗmuiža. Viena muiža koka, otra mūŗa, kas noteica viņu vēl tagad pastāvošos vārdus.

Novada tagadējās robežas izveidojas zviedru laikā un krievu valdības sākumā. Pat krievu laiku sākumā tagadējie briedēnieši un daļa striķēnieši, kā pie sensenās Palmenes (Palmu) vakas piederīgi, vēl skaitas pie Kokmuižas.

Vecā zviedru laika vaku grāmatā, kas sastādīta 1624. g. teikts: Kokmuižu apstrādā senie tai piederīgie zemnieki, kas nedzīvo ciemos, bet gan atsevišķos ciematos — mājās. Zemnieki toreiz ir: Dreversa (varbūt Dravieŗa) Klāvs — dzimtszemnieks, kas stārstas (kubijas) muižā un, kā tāds, svabads no kunga tiesas doŗanas un klausām, Jungēna Jānis ar dēlu Matīsu, Baiŗas Jānis ir nabags, Benŗa Jānis, Jurģīŗa Matīss, Karitēna Toms ar dēlu Indriķi, Klampa Jānis, Bauŗa Ermanis, Paipalas Indriķis ar dēlu Jāni, Upītes Jānis ar dēliem Mārtiņū un Tomu, Rieviņa Matīss ar dēliem Jāni un Juri, Baldieŗa Jēkabs, Kreiŗa Jēkabs, Jēkuliņa Matīss, Baiŗas Andris, Inŗa Juris, Dzēŗves Juris, Tomēna Jēkabs, Silupītes Mārtiņš, Kreiŗa Ansis ar dēlu Indriķi. Bez tam šādi izmiruŗi ciemati: Mazburga, Lampes (?), Pricis, Mazrieviņš, Āzadeguns, Svilpe, Brīnumis, Vēzis, Paistala, Ruģis, Stugges (?), Stāvūzis, Muceņieks, Deiders, Tomās, Zirnēns, Karitēns, Āzis, Gropecis, Brēŗa.

Kokmuiŗai klausā arī sekoŗie Felkerzāma muiŗiņai (Veŗķu muiŗai) piederīgie zemnieki: Blukūŗa Toms ar dēliem Jāni un Maŗū, Oģēna Bērtulis ar dēlu Jēkabu, Liepas Ģērts, Cīruŗa Matīss, Āderkaŗa Juris no Kurzemes, Stoŗa Indriķis, Veŗķa Ansis ar dēlu Juri.

Palmēna vakā — palmēnieŗos ir: stārstas Vītēŗa Jānis ar 1 arķlu zemes, Kūŗa Ģērts ar dēlu Ansi, Murjāna Nīklāvs, Dukūŗa Indriķis, Žvīgura Jānis bija izbēdzis un atkal atgriezies, Guŗa Klāvs ar dēlu Klāvu, Sietiņa Ansis ar dēliem Juri un Jāni, Rābuta Ancis no Kurzemes, Joda Mārtiņš, Pūcas Pē-

teris. Bez tam palmēniešu vēl 22 mājas, kas tagad visas Briežu un Striķu novados. Izmirušie ciemati: Mazkūlis, Niska (?), Mežulis, Baltcepuris, Vaitala, Sprīza, Lecis, Upīte, Aženiēks, Bundziniēks, Līdecis, Lielsvīrs.

No Slavītes vakas zemniekiem novadā ietilpst: Cēlis, Anulis, Pilāta Jāns ar 2 zirgiem un 1 govi, Beitas Matīss ar pusarkla lielu zemi, dēlu Jēkabu, 1 zirgu un 1 govi, iet ik nedēļas muižas klausās, Nauča Jānis, Kikura Jānis, Zēmura Juris, Anuļa Indriķis, Sēlieša Mārtiņš, Vējiņa Jānis, Ģeriņa Juris, Pankas Jēkabs nespēj neko darīt, ne ar klausīt, ir bez zirgu un lopu, viņam dēls Mača, Murēna Indriķis, Krāsniēka Mača. Šīs vakas vagaris — kubijas ir Brendiķa Juris, kas sava amata pēc no visa svabads; viņam 2 zirgi, 2 govīs, — Izmirušie šīs vakas ciemati: Brēmēlis, Pilāta vēveris, Aizmežs, Jēris.

Zem Kokmuižas toreiz sekošie, vēlāk Valmieras mācītāja pagasta zemnieki: Rugēna Ancis ar dēliem Ērmani un Anci, 2 zirgiem, 1 govi, Reinšmidta (Rīsmētes) Klāvs, Pulekša Indriķis, Drača Ancis, kā arī tagadējie valmierieši: Daudzis, Kauliņš, Šķēps, Zilāps, Cūkausis, Cilis.

Jauverdenes vakā: Sprosts ar dēliem Jāni un Indriķi, 1 zirgu, 2 govīm, valda arī Zvirgzda zemi, Krimuldēna Pēteris, Lieltīlcēns valda arī Valmieriņa zemi, Maztīlcēns.

Izcilus stāvokli šinī vakā ieņem Ķoniņa Jānis, kas kā brīvzemnieks svabads no kunga tiesas un klausām. Viņam dēls Klāvs, 3 zirgi, 3 govīs un 1 arklu liela zeme.

Pārējie Jauverdenes vakas zemnieki, kas 1624. gadā vēl bija visi zem Kokmuižas, vēlāk atdoti Valmieras muižai. Tādi ir: Kākars, Ģērciņi, Krūze, Lūķis, Matulis, Limbēns, Slīvēns, Kazis, Kēdiņš, Viļums, Pauska, Mazslīvēns, Ceipis, Meija, Kungēlis, Indriķēns. Bez tam toreiz izmirušie ciemati: Cilis, Pāvuliņš, Stoķis, Mālainis, Čakste, Mazķēdiņš, Kreilis, Klētniēks, Kēķis, Mērnēks, Drona.

Iepriekšējo ilgo kaŗu, neraŗu un mēŗa dēļ zemnieki ļoti nabadzīgi. Tikai nedaudziem ir vairāk par 2 zirgiem un 2 govīm. Daudz ciematu izmiruši. Nākošos miera gados ciemati atkal pildās ļaudīm.

Un drīz vien Valmieras pils novada jaunie kungi sāk domāt par muižu vairošanu uz zemnieku māju rēķina. Jau 1639./40. gadā, netāl no Kokmuižas, uz Klampa, Anuļa un Cūkausa māju zemēm nodibina Tarnīsa pusmuižu, 1667./68. gadā uz Jungēna, Liel- un Mazdravēša, Baidiņa, Zelta un Jurgīša māju zemēm atkal dibina pusmuižu, nosaucot to grāfa Kārļa Oksēšerna vārdā par Kārļa muižu, minētās mājas iznīcinot. Senā Tarnīsa pusmuiža atradās nevis viņas tagadējā vietā, bet Rīgas lielceļa kreisajā pusē iepretim bijušam Brandeļa krogam.

Tarnīsa muižas dzirnavām (tagad Kokmuižas dzirnavas)

1681. gadā divi gangi. 1679. g. viņas devušas maša labības: 64 pūrus rudzu, 3 pūrus kviešu, 2 pūrus miežu un no bīdelēšanas 13 dalderus. Tai pašā laikā Strīķu dzirnavas pagalam sakritušas. 1679. gadā pārdod 62 mucas muižas alus, no kam Melnuma krogā 24, pussagruvušā Deidera krogā 20, vecā Bēstes krogā 18 mucas. 1688. g. teikts, ka Kokmuižai ir šādas pusmuižas: Tarnīsa un Kārļa pusmuižas, un Briežu sala jeb Palmēni, kas celta mežā, tālo muižas līdumu dēļ un pašlaik uzcelta tikai vēl rija un klēts, līdumos iekultās labības izkulšanai un uzglabāšanai.

Brendiķa vakā senāk uz Mūsaiņa un Lielgaiļa māju zemēm ierīkots stikla ceplis, stikla ražošanai, kas tagad (1688. g.) apstājies, kālab ar te ir ierīkota pusmuižiņa.

1681. g. Kokmuižu, tāpat kā citas grāfiem Oksenšerniem atņemtās, senākās bīskapa muižas, zviedru valdība iznomā Rīgas rātes radam, lieltirgotājam Reiteram, kas muižu apakšnomā pamet viņas iepriekšējam arendātoram, Čakarijam Kasparam Holdem, kas to valda arī vēl 1688. g.

Tad pat (1688. g.) teikts: Kokmuižai pieder šādi stāvoši ezeri: Līdecis, Palmēna, Anuļa un Baltcepuņa ezeri.

1682. g. pavasara plūdus iznestas Vaitalas upes maļamās un zāgējamās dzirnavas. Četros krogos minētā gadā pārdod 89 mucas muižas alus. Netāl no muižas jau sen atpakaļ ierīkots ķieģeļu ceplis, kurā pagatavots gadā pie 30.000 ķieģeļu un bez tam arī kārniņi. No visa tā muiža pati neko nedabūn, jo visu kas te izdedzināts, izlieto baznīcu celšanai un bijušo bīskapa muižu labošanai. Visu te ražo uz kroņa rēķina, zem muižas nomnieka uzraudzības.

No muižas plāvām ap to laiku minētas: Gāršas plava, Blusas plava, Engēlēna plava, Klampa luksts, Caunītes plava, Darījuma plava, Zelta luksts, Baidiņa luksts, Ermaņa luksts. Mareņa plava, 2 $\frac{1}{2}$ jūdzes no muižas uz Ķeizu robežām.

Tīrumu nosaukumi pašā muižā: Gāršas, Kapu un Ceļmalas tīrumi. Tarnīsa pusmuižā: Klampa, Anuļa un Cūkauša tīrumi. Kārļa muižā: Salas, Dravēša un Jurgā tīrumi. Te minēto tīrumu kopplatība tanī laikā 300 mucu vietas.

Plavas, luksti un tīrumi pa lielai daļai nosaukti seno, iznīcināto vai pārcelto māju vārdos.

Jaundibinātā Briežu muižā, kas toreiz pieder Kokmuižai, ir šādi līdumi: Briežu sala, Bundzinieka sala, Ķipēna sala, Maltītes kalns. Bijušam stikla ceplim, kas atrodas pusotra jūdzes no muižas, ir 19 mucu vietas tīruma. Turpat ir Ūdens gārša.

Uz kādas, mērnieka Šlinga 1681. g. zīmētas kartes, kā pie Tarnīsa muižas piederīgi zemnieki uzdoti: Beitas Juris, Pilāta Jēkabs, Nauča Juris, Ķikura Ansis, Brēmēlis, Liel- un Mazcēlis, bez tam kā Valmieras pilsoņu zemnieki un Tarnīsa muižai piederīgi: Jēkabs Putters (Putriņa), Jānis Brēža un

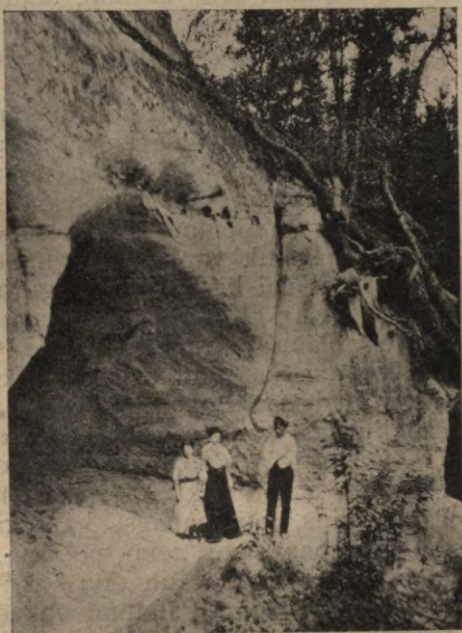
zirga kļaušu vietā maksā 14 dalderus. Mazžvīgura Jēkabs, Cūkausa Mārcis, Ziles un Mazdaudža Jāņa atraitne, Kikura Ancis, Lielnauča Jurka, Liel- un Mazpīlāta Jēkabs, Beitas un Maznauča Jurīts, Liel- un Mazcēļa Ansis, Brēmēļa un un Paistalas Indriķis, Brēžas Jānis kalpo bijušā Valmieras birģermeistara Svorkela kundzei. Viņa zeme slihta. Putriņa pieder Valmieras birģermeistara Kažēnija namam, par ko tas dod desmito.

Palmēnu vakas zemniekiem pļavu maz un tās pašas sliktas. Tie ir Vitēļa Bērtulis, Lielkūļa Ancis ir stārstas, kas muižai gadā nodod puspoda vaska, zemes svarā, Mazkūļa Ansis ienācis no mūrmuiziešiem, Polbrenča Toms maksā kļaušu un kunga tiesas vietā ikgada 6 dalderus, Dukuļa Jānis, Leča Anža, Leča Žvīgura Pēteris, Kērkša Mārcis ir vēveris ar sliktu zemi, maksā par visu 5 dalderus gadā, Guļa Toms, Sietiņa Jēkabs, Kārķļa Juris no kauguriešiem, ar sliktu zemi, maksā 6 dalderus, Baldieša Mārcis, Spriča Jānis. Birriņa un Aženieka ciemati izmiruši, viņos pagaidām apmetusēs Āraižu mācītāja atraitne, Rābuta Klāvs, Joda Jānis, Leimaņa Klāvs, Anuļa Jānis.

Pie Kokmuižas un viņas Palmēnu vakas toreiz skaitās arī briedēnieši un daļa striķēniešu zemnieku. Briežu sala, tagadējā Briežu muiža ir vieta Kokmuižas līdumos ar dubultriju un klēti.

Blukūzi un Oģenieku vai Oģēnu (tagad ķieģelieši) grāfs Oksenserna 1679. g. atdevis kornetam Felkerzāmam Veļķu muižā, kas uzrādījis vecus dokumentus par šo māju piederību pie viņa Veļķu muižas.

1690. g. atzimēts, ka Mušas un Dravieša Andrim zeme purvainā un slihta un pļavu ļoti maz, kālab viņam tikai viens zirgs un viena gov. Reģa ciemata krogs 1679. g. nodedzis. Ierosina Silavējiņa Jāņa un Kreiļa Mārča zemju pievienošanu muižai, jo šīs mājas ļoti tuvu muižas laukiem, kālab muižas ļopi bieži kaitē zemnieku labībai un zemnieku ļopi atkal muižas druvām. Mazgailis jau ilgus gadus izmiris

Sietiņa iezis pie Gaujas.

un muižas rijnieks no šīs mājas zemēs apstrādā tikai dažas pūrvietas. Vecmazkūļa Mačam un Gaujaslicim ir smilšaina, slihta zeme Gaujas malā. Mača muižai taisa koka traukus un Gaujaslici lieto mazākiem pakalpojumiem.

1696. g. Kokmuižasarendātors Holde zēlojas gubernātoram, ka daži viņa zemnieki bēgot projām uz Rīgu un iesniedz astoņu aizbēgušo sarakstu. Polbrenča vai Sproģa Jānis, kas dažus gadus atpakaļ aizbēdzis, tagad esot Rīgā par līgeri.

Kokmuižas ķieģeļu ceplis ir ievērojams. 1694. g. viņā izdedzina 9750 kārnīņus, 4400 zimzu ķieģeļus un lielu skaitu parasto ķieģeļu. Trikātas baznīcas celšanai izdoti 5880 kārnīņi, 7060 zimzu ķieģeļi, 16.970 veseli un 13.100 pusķieģeļi. Cēsu baznīcai 3730 kārnīņi, Matīšu baznīcai 500.

No kocēniešu saimniekiem 1696. g. turīgākie ir Zīle, Sprosts (ar 7 zirgiem un 14 liellopiem), Ķikurs (ar 5 zirgiem un 21 liellopiem).

Ap to laiku Vidzemi un arī kocēniešus piemeklē liela neraža, kas daudz vietās rada badu, pie kam tūkstošiem cilvēku mirst bada nāvē. Bet muižas, neraugoties uz to, izspiež no zemniekiem, cik maz vien iespējams. Kas kunga tiesu nav spējis nodot, tam mājās ieliek zaldātus, kas viņu tiktāl tirda, ka lai tik varētu no viņiem atsvabināties, viņš spiests pārdot pat vai kreklu no muguras, un raudzīt tikt ar kungu līdzīgs. Arī Kokmuižas kungs netaupa savus ļaudis, kas Sprīča Maču piespiež zēloties pašam ģenerālgubernātoram Dālbergam, kas tad kroņa muižu arendātoriem aizliedz, nodevu piedzišanai no zemniekiem, pielietot pret tiem militāras eksekucijas, kas zemniekus noved galīgā postā.

1690. g. par kocēniešu stāvokli starp citu teikts: Penga Simanim ir ļoti slihta, slapja zeme un liels pļavu trūkums, kālab viņš ļoti nabags, kam tikai divi slikti zirgi. Baižas Andrim par savu zemi nebūtu ko zēloties, bet arī viņam pļavu pavisam maz un divi slikti zirgi un viena ķēve un pats pagalam nabags. Palmēnu vakas Birriņa un Āzenieka ciematos jau daudzreiz jauni saimnieki ielikti, bet kā zeme akmeņaina un slapja, un pļavu ar pavisam maz, tad visi līdzšinējie saimnieki jau aizbēguši. 1688. g. rudenī nu atkal ielikts jauns saimnieks, kas tomēr ar nespēj vairāk maksāt un klausīt kā no pusarkla un ja viņu vairāk spiedīs, tad arī šis jaunais saimnieks nespēs mājas paturēt.

Kokmuižas izsējuma un ražas apmērus rāda 1686. gada skaitļi. No muižas un lopmuižu 289 pūru rudzu, 226 pūru miežu, 230 pūru auzu, 3 pūru vasaras kviešu un 8 pūru griķu sējuma iekuļ 1260 p. rudzu, 1050 p. miežu, 200 p. auzu, 15 p. kviešu un 36 p. griķu.

1702. g. arī kocēnieši izbauda krievu uzbrukuma briesmas. Viņu ēkas nodedzina, viņu zirgus, lopus, labību un citu mantu nolaupa, arī dažus cilvēkus, kālab viņi nokļūst

tādā nabadzībā, ka vairs nespēj ķēniņa vaku grāmatā noteiktās kļaušas pienācīgi pildīt un kunga tiesu nodot. Tas viņus spiež griezties Rīgā pie ķēniņa vietnieka ar lūgumu, lai viņus vairāk saudzētu. 1703. g. pavasarī pašā muižā izsēj 63 pūrus rudzu, Tarnīsā 58 p., Kārļa muižā 63, Silavējiņos 23 un Brieža muižā 41 pūru.

1706. g. teikts, ka Kokmuižai vajadzīgā malka jāņem no Valmieras muižas lielmežiem, jo pašai mežu nav.

1710. g. pavasarī muižas laukos paspēj iesēt tikai 15 p. miežu, no kam rudenī izkuļ 53 pūrus. Un muižas nomnieks ziņo gubernātoram: „Ar mēri jau izmiruši 30 zemnieku ciemati, un tikai 46 mājās vēl ir cilvēki, gan vēl tik ilgi, kamēr Dievam tas patiks“.

Mēra dēļ daudz zemnieku mājās labību nespēj iesēt, tur uzaugusi labība paliek nepļauta, jo nav vairs roku kas to darītu. Ir arī mājas, kuņģis labība gan nopļauta, bet nav vairs cilvēku, kas viņu kultu un ap gubām mielojas zirgi, lopi un cūkas, savā vaļā apkārt klistot.

No kocēniešiem mēri nomirst 491 cilvēks, pie dzīvības vēl paliek 298 vīriēši, 141 sieviete, 60 bērni. Arī striķēniešos 11 mājas izmirušas. 1712. g. kocēniešiem vēl ir 206 zirgi, 2 vērsi, 181 govys, 19 jaunlopi un 468 pūri rudzu sējuma. Pašā muižā vairs tikai 25 liellopi, lopmuižās neviena. Krogi izpostīti.

1725. g. Kokmuižu atkal par jaunu iznomā Gisbrechtam fon Reuternam uz 12 gadiem līdz ar lopmuižām par 1382 dald. gadā, no kam puse maksājama graudā ar rudziem un miežiem līdzīgās daļās.

1725. g. 26. jūlijā Kokmuižas zemnieki iesniedz krievu ķeizaram sūdzības sekošā lietā.

Katru vasaru viņiem pienākoties sūtīt no ikvienas mājas pa vienam strādniekam uz Rīgu kroņa pļavas pļaut, pie kam par to viņiem muižā viens strādnieks tanī laikā mazāk jādod, bet tagad nu muiža tādu no viņiem prasot. Līdz šim no viņiem prasīts 6 reiz Rīgā braukt ar kunga vezumu, bet nu prasot 7 un 8 reiz.

Tā paša gada 31. augustā Murēna Jēkabs sūdz ķeizarinei Katrīnai par pārāk smagām un lielām nodevām un atsaucas uz biežām neražām.

J. Fr. f. Šrōders, Koku, Burtnieku pils, Seķu, Rūtes, Cālīša, Ēķīnu, Svārtes, Briedes, Dūres, Pučūrgas, Ungurpils, Rozes un Limsēnu muižu īpašnieks, Nīderlandes konzuls.

1718. g. pie Kokmuižas dzirnavām ierīko veļamo ierīci.
1723. g. ķieģeļu cepļis nodod Ropažu muižai 4450 kārņiņus.

1728. g. ķeizars Pēteris Otrais atdāvina Kokmuižu ar Briežu muižu galma virsmeistarienei Saltikovai, atstājot abas muižas viņu arendātoriem: Kokmuižu jau minētam fon Reuternam, Briežu muižu generālleitnantam fon Borgenstreicham.

1731. g. Liel- un Mazkaritēna māju zemi pievieno muižas laukiem, aizceļot māju laudis uz Mazpīlātu. Skūmeisters vai Paipalas zeme kalpo Valmierā diakonam. Deidera krodznieks Jukums pārdod muižas alu. Rieviņa Mārcis apstrādā arī Dūčspala ciemata zemi. No Sēlieša mājām ar augsto grāfu lielkungu atļauju atlaists kāds cilvēks ar sievu, zirgiem un lopiem uz Brēžas mājām, izpildīt mirušā skolmeistara pienākumus. Ģērķa Murēna Jēkabs tura arī Kumeļdrača mājas, Gluma Mārcis Lielzvirgu, Beitas Mača Maznauci, Brēmeļa Jēkabs Paistalas zemi, Stukužas Jēkabs Višu, Āza Simanis Āzadegunu, Ģera Mārcis Reģa ciematu, Mušas Anža Dravieša zemi. Leča Jānis ir muižas zvejnieks, Krāsnieka Ancis muižas mednieks. Ģērķa Murēna un Kumeļdrača Jēkabs kalpo ar zirgu Valmieras skolmeistaram, Dranķa Toms mācītāja muižā, Karitēna Toms kājām skolmeistaram.

Valdīt par Kokmuižu Saltikova ilgi nedabūn. Ķeizariene atdāvina Kokmuižu grāfienei Mūnnich. (Tās vīrs, grāfs Burchards Mūnnichs 1737. g. iznomā Kokmuižu ar pusmuižām un Briežu muižu leitnantam Atim f. Krūdenēram.)

Bet arī Mūnnicham nebija ilgi te valdīt. 1742. g. Kokmuiža jau atkal pieder augstam kronim. Valdiniekiem un troņiem mainoties visvarēnais grāfs Mūnnichs zaudē savus amatus un savus īpašumus. Viņu aizsūta uz Sibīriju trimdā, kuŗā viņam nākas pavadīt visu ķeizarienes Elizabetes valdīšanas laiku.

1742. g. Kokmuižas arendātors pieprasa no kroņa magazīnām 435 pūrus rudzu, jo zemniekiem trūkst maizes iepriekšējā gada rudzu neražas dēļ.

Ir četri krogi: Melnums, Deiders, Beste un Reģis, kuŗos gadā izdzer ap 125 mucu muižas alus.

Ķērķša Jānis kļaušu un nodevu vietā muižai maksā 5 daldeņus gadā. Stārsti — Lielkūļa Pēteris un Brendiķa Jānis muižai ikgada dod katrs pa 12 $\frac{1}{2}$ mārciņām vaska.

1744. g. ķeizariene Elizabete atdāvina Kokmuižu generālim Jānim Ludvigam brīvkungam Potam fon Lubrasam. Pēc viņa nāves uz viņa brāļa meitu, generālietes fon Bradke un generālietes Anhorn fon Hartviss pieprasījumu, Kokmuižu liek atklātā vairāksolišanā, kuŗā viņu 1763. g. par 40.000 rubļ. sudr. iegūst pēdējās vīrs, generālleitnants un Vidzemes vicegubernātors Zebastiāns Anhorns f. Hartviss, kas muižu 1782. gadā atstāj savai vienīgai, poļu virsleitnantam, vēlākam land-

rātam, Ernstam Heinr. Anhornam fon Hartviss precētai meitai Lavīzei Kristīnai.

Kokmuižas kungs un valdnieks nu ir pēdēji minētais. Arī viņš tāpat kā toreizējie Valmieras un Kauguru muižu kungi, cenšas rīkot degvīna brūzus, tā sauktos brenkūzus, dibināt jaunas lopmuižas, iznīcinot zemnieku mājas, vai arī tās pārceļot projām uz citu vietu, lai tik varētu vairāk izmantot zemnieku darba spēku. Māju skaits samazinās, bet muižas lauku platība pieaug. Jādzenās ražot muižas laukos vairāk rudzu, lai tik varētu vairāk degvīna iztecināt. Šī Ernsta Heinr. Anhorna f. Hartvisa laikā ierīko Stukužas, Jēra un Tilcēna lopmuižas. Stukužu vācu valodā nosauc par „Jungfrauenhof“ (Jumpravu muižu), gan par godu īpašnieka četrām meitām: Henrietei, Amalijai, Dorotejai un Annai.

Kungi muižā ved greznu dzīvi. Tā 1782. g. Kokmuižā ir 3 istabas sievas un 7 istabas meitas, 5 neprecēti sulaiņi, 3 kučieri, 1 staļļa puisis, 2 pavāri un 1 ķēķa puisis, 2 ķēķa meitas.

Raksturīga ir kāda vēlākā Valmieras mācītāja, bīskapa Ferd. Valtera atzīme baznīcas grāmatās par kādu citādi ievērojamu un cienījamu zemnieku ģimeni, kuŗā bieži parādās gara slimības un kuŗas ciltsmāte precēta no Kokmuižas. Piezīmē teikts, ka šo slimību cēlonis gan būšot fon Hartvisa asiņu piejaukums (Irgendwie muss von Hartwis'sches Blut dabei sein, daher die Geistesstörungen). No tā var spriest, ka Anhorns fon Hartviss prātā nav gluži normāls bijis.

Cik lepni un augsti dzīvo kungi, tikpat grūti klājās zemnieku sētās. Nevarēdami panest muižas spaidus, laikā no 1795.—1811. g. bēgšanā no muižas nepanesamiem spaidiem atsvabināties lūko 8 kocēnieši, neraugoties uz visai bargiem sodiem, kādus nākas ciest atdabūtiem bēgļiem. Nav ar ko brīnīties, kad 1802. g. rudenī Valmieras draudzes zemnieku starpā izceļas rūgšana, kas izpaužas zemnieku nemieros Kauguru muižā, arī kocēnieši ir karsti klāt un nemieros cietušo viņu vidū ir daudz.

Par krodzniekiem un meldeŗiem kungi mīļo pieņemt vāciešus. Tā ap 1782. g. Deidera krodznieks ir vācietis Švedlers. Arī melderis Burgels ir vācietis.

Drīz vien pēc brīvlaišanas un gan 1825. g. arī kocēniešus aplaimo ar vārdiem, kādu priekš tam viņiem kā dzimts ļaudīm vēl nav. 1826. g. dvēseļu revīzijā jau visi saukti arī uzvārdos.

Sekošais kocēniešu māju un saimnieku saraksts rāda, ka pēc simts un dažiem gadiem tikai vairs nedaudzās mājās valda toreizējo saimnieku pēcnācēji vīriešu līnijā. Mājās ar retinātiem vārdiem vēl ir toreizējo saimnieku pēcnācēji. Retinātie uzvārdi ir māju vārdu tulkojumi vai pārveidojumi vācu un krievu valodās.

Ginēna, tagad Jauntilcēna D. Tilcēns, Roberģa — Jēk. Roberģs, Krimuldēna — Pēt. Krimuldēns, Čiļa — Mat. Čirulis, Ķoniņa — M. Königs, Sprosta — Jēk. Sproģis, Valmieriņa — Jēk. Valmiers, Mazbrendiķa — Miķ. Reisners, Sēlieša — D. Melders, Mazvējiņa — D. Lūsa, Lielvējiņa — M. Vinds, Puškara — Miķ. Rozenberģs, Pelņa — P. Briggedens, Lielbrendiķa — M. Meijers, Jaunģeriņa — Dāvids, Dāva d. Dāvidsons, Vecģeriņa — M. Ģerkens (Erkins-Jerkins), Lieldzērvē — M. Krānberģs, Kājiņa — M. Glats, Brendiķa Murēna — M. Jakobsons, Gluma — Jēk. Glats, Aizmeža — M. Antons, Pankas — Bērt. Bankens, Dranķa — J. Rūders, Krāsnieka — P. Lūsa, Ķikura — Jēk. Balodis, Nauča — Pēteris, Jāņa d. Jansons (no šejienes cēlušies arī Trikātas Johannsoni), Pilāta — P. Pilmanis, Beitas — Ansis, Anša d. Berkmanis, Karitēna — P. Karitons, Cēļa — M. Zaķis, Brēmēļa — Tenis Tomsons, Dišlēra Brēmēļa — J. Glats, Silupītes — Jēk. Müllers, Tomēna — P. Toms, Paistalas — M. Zariņš, Mucinieka — M. Bernofs, Penģa — Šim. Viners, Skūmeistera vai Paistalas — Miķ. Kante, Upītes — Ansis Upe, Mežasargs — J. Johannsons, Āža — J. Kozlovs, Gropeča — M. Melbārdis, Brīnuma — Miķ. Miķelsons, Svilpes — M. Balodis, Mazdzērvē — M. Putniņš, Mušas — P. Mūsiņš, Inķa — M. Mārtinsons, Ģera — P. Ģersdups (Ģersdorfs), Stukužas jeb Jaunbaižas — P. Ikmanis, Jēkuliņa — Jēk. Jakmanis, Vanaga — P. Jastrops, Kreķļa — Jēk. Kreķlis, Burgas — M. Burgmanis, Kreiļa jeb Stāvūža — M. Reikmanis, Rieviņa — M. Bērziņš, Vitēļa — Pēteris, Pētera dēls Pētersons, Mazkūļa — Dāvis, Dāva d. Davidsons. Palmēna Mūrjāņa ļaudis aizcelti uz citurieni, Straupnieka — J. Reinis, Polbrenča — Miķ. Polmanis, Mežuļa — J. Bušs, Vaitalas — Bērt. Bertulsons, Baltcepuļa — Ansis Cepurītis, Sprīžas — Mat. Strauchs, Pūces — M. Skrastiņš, Dukuļa — J. Dukulis, Leča — P. Lamsters, Lejasžvīgurs pievienots Ķērķsim, Ķērķša — Miķ. Gorkšs, Guķa — Miķ. Konrāds, Sietiņa — Miķ. Sietiņš, Joda — Jēk. Ozols, Leimanģa — J. Leimanis, Rābuta — D. Rābenzee, Sprīča — Šim. Puriņš, Anuļa Žvīgura — J. Žvīgurs, Anuļa — P. Ansons, Bundzīnieka — P. Sila (senāk mežasargs), Baldieša — J. Baldons, Vilka Ģēra, tagad Ceļa Ģēra — Miķ. Lūsa, Caunītes — P. Caune, Dankas — Miķ. Caune, Muižas mežasargs — M. Bačelnieks (muižas mucinieka dēls).

No nupat minētām mājām mūsu dienās vairs nava: Pilāta, kas pievienots Beitas mājām, Mazkūļa, Palmēnu Mūrjēna, kas pievienots Upītes pusmuižai, Āža, kas pievienots Brīnuma pusmuižai, Bundzīnieka, Dankas, Svilpes. Par lopmuižām pēc 1826. g. pārvērstas: Upīte, Silupīte, Brīnums, Stukuža.

300 gadu laikā tēlojamais novads zaudējis ļoti daudz no savām zemnieku mājām, no kuŗām dažas gan jau pastāvēja

vāciem mūsu zemē iebrūkot. Nava vairs māju ar tādiem romantiski skanošiem vārdiem, kā Āzadeguns, Āzinieks, Dūčspala, Kumeldracis, Lielvīrs, Cūkausis. Vairs nava Liel- un Mazdravieša, Jungēna, Baidiņa, Jurgīša, Benča, Vecmazkūļa, Klampa, Zelta, Mazrieviņa, Višas, Reģa, Staģa, Stāvūza, Zirnēna, Juriņa, Sēmura, Mūsiņa, Silavējiņa, Buļļa un vēl dažu citu.

Visus šos 300 gadus muižai tik plēsties, zemnieku mājām par ļaunu. Vēl īsi pirms lielā pasaules kara dažus muižas zemniekus pārvērs par alus vedējiem. Kam tas nepatīk, tam savas mājas jāatstāj.

No šini atskatā minētiem diviem Anuļiem palicis vairs tikai viens. Otra Anuļa vārds varbūt vēl ilgi dzīvos Anuļa tilta nosaukumā, tāpat kā savā laikā iznīcinātā un uz citu vietu pārceltā Kreiļa ciemata vārds Kokmuižas Kreiļa kalna nosaukumā. Kamēr Ģerķa Murēns vēl tagad pastāv, no otrā, tā sauktā Palmēnu Murēna (Murjāņa) atlikušas vairs tikai krāsnmatas. Un gan maz būs to kocēniešu māju, kur arājs arot vēl neatdursies uz seno ciematu krāsnmatu akmeņiem. Par velti tur meklēt pēc ķieģeļu vai kaļķu drupām. Kaļķi un ķieģeļi zemniekiem tos laikus bija par dārgiem. Viņa mūru materiāli arī ēku iekšienē bija vienīgi māls un laukakmeņi, pa reizai arī oļi.

1826. g. Kokmuižai jau ir seši krogi. Bez jau agrāk te minētiem, vēl ir radušies klāt viens muižā, viens pie dzirnavām. Pārējie četri visi pie toreizējā lielā pasta ceļa, kas veda no Pēterpils uz Rīgu un tālāk uz ārzemēm. Aizvērušies tagad bijušo krogu vārti, kluss un atstāts stiepjas vecais, augsti velvētais lielceļš, pa kuŗu vēl 100 gadus atpakaļ un vēl vēlāk plūda vezumu rindas, kam viņa goda laikos abās pusēs kokiem apdēstīti sāņu ceļi. Kur beidzās Kokmuižas robeža un sākās Valmieras pilsētas robeža, vēl tagad paceļas prāvs akmeņa stabs ar Valmieras pilsētas ģērboni — vērša galvu. Netāl no Kokmuižas šī paša lielceļa malā vēl rēgojas liels zviedru laika jūdžu akmens ar uzrakstu 14 M. 1696.

Pie bijušā Melnuma kroga un Jumaras upes ir bijusi kocēniešu pagasta skola, pie kuŗas dažus gadus darbojies mūsu iecienītais rakstnieks, nelaikis Apsīšu Jēkabs.

Pēc tam kad 1838. g. mirst landrāts E. H. Anhorns fon Hartviss, kas šini atskatā jau minēts, 82 gadus vecs, viņa mantinieki Kokmuižu liek atklātā vairāksolīšanā, kuŗā to par 154.000 rub. sudr. nosola Nīderlandes konsuls J. Fr. f. Šrōders, kas ieguvis arī Burtnieku pils muižu un vēl dažas citas mazākas muižas.

Kokmuižas novads bagāts senvietām, it sevišķi viņa Jumaras leju pakalnes, uz kuŗām jau senā pagātnē pacēlās senlatvju — jumariešu mitnes. Te piemiņas akmeņi ar iekaltām krusta zīmēm pie Jumaras un Ceļa mājām. Te Kaulu grava,

te Elku kalns Silupītes tiesā, te Dranča senkapi Ģērdas lejas malā. Senatnes pētniekiem darba un uzdevumu te vēl daudz.

Caru laika komisāri Kokmuižas pagastam pievieno arī dūķeriešus, senā Mujānu pilsnovada sastāvdaļu.

17. Kauguru novads.

Iepretim Valmieras pagastam, Valmieras pilsētai un Kokmuižas pagastam, uz Gaujas kreisā, viscaur zemā krasta, apmēram kilometrus 14 gaŗumā un 9 platumā, izplēšas K a u g u r u pagasts. Viņu ziemeļos no Brenguļu pagasta, kas senāk piederēja Valkas apriņķim, šķīŗ Gaujas pieteka Viltums, kamēr dienvidos par robežu ir kāda cita Gaujas pieteka — Lie-

Gaujas skats Kauguru novadā.

upe, aiz kuŗas tūliņ sākas Cēsu apriņķa Liepas pagasts. Lielākā no Gaujas pietekām pagastā ir Ķempes upe, savā augšgalā par Miegu saukta. No kreisās puses viņa uzņem Būti un Bereku, no labās puses Grūzupi un niecīgo Adzeli. Ķempes upe dzen Mūrmuižas un Kauguru Sapsdzirnavas. Maz ievēro-

jamas ir Gaujas pārējās pietekas pagasta robežās. Tādas ir Bērzupe, Miļums ar Žagarpurva, Zažēnpurva, Roņa lejas, Lielā un Mazā luksta notekām, un Ilzupe. Ezeru pagasta robežās nav neviena, bet par to Gaujas lejas un vēŗi bagāti ar attekām. Vēŗos sakopojas daudz košuma. Puķainas pļaviņas skaistās ainās mainas ar krūmājiem, birstalām, eglainēm un priedulājiem, attekām un vecgaujām. Pavasaros te zied ievas un pogā laktūgalas. Skaistākās ainas sniedz tā sauktā Koknese, starp Gauju un Viltumu, ap Ilzupi, Kauguru vēŗis, Beku kalna apkārtnē Kalneniņa tiesā, Auniņa, Ķīša un Iemetēja vēŗi. Dabas košuma cienītāji te viscaur atradīs dažu jauku, piemīlīgu ainu.

Purvu un purva pļavu papildnam, kamdēļ vienu pagasta daļu sauc par purēniešiem. Te plašais Riesta purvs, pa daļai pļaušanai lietots, pa daļai krūmiem apaudzis. No dabas labu pļavu maz.

Sprieŗot pēc vecām vaku grāmatām un citiem rakstiem, 17. gadu simteŗa beigās un 18. gadu simteŗa sākumā pagastā

mežu, it īpaši būvkoku mežu bijis maz, kālab baļķi jāved pat no tālajiem Vijciema siliem. 19. gadu simteņa pirmā pusē meža pieaudzēts un saudzēts tik daudz, ka sešdesmitajos gados novads skaistiem mežiem bija ļoti bagāts. Tad sākās izciršana, kas vēl mūsu dienās bez pārtraukuma turpinās. Kas tad ar atlicies no citkārt varenā 800 pūrvieta plašā Lielā sila, kur palikušas Grindīsa varenās priedes, drūmais Keņga sils, kur vareni slaidie, gaļie koki uz Cempu robežām. Un arī zemniekiem pag. gadu simteņa sešdesmitajos gados mežu netrūka, pa daļai viņi nesa „salu“ nosaukumu. Galvenais koks ir priede, bet netrūkst arī egļu, bērzu, apšu, kamēr ozolu,

Bekas kalns, senču pilskalns Kauguru Kalna-Eniņa m. tiesā.

liepu, ošu tikpat kā nemaz nav. Vēl priekš 70 gadiem zemnieku māju toreiz nelielie lauki gulēja izkaisīti, it kā salas mežu un krūmiem aizaugušo pļavu un purvāju vidū.

Tirumu zemes no dabas nav sevišķi apveltītas. Gar Gauju zeme smilšaina, kamēr citur raibā maiņā sastopamas māla, pliena un grants zemes, bagātas ar laukakmeņiem, bet viņu starpā īsti labas zemes ļoti maz. Zeme pa vislielai daļai līdzena un stāv 150—220 pēdas virs jūras līmeņa.

1893. gadā pagastā bija 1767 desetiņas vai 757 daldeņi muižas zemes, 348 daldeņi kvotes zemes un 4801 desetiņas vai 1239 daldeņi zemnieku zemes. Pavisam 6568 desetiņas.

1881. g. skaitījās 19^{11/80} arkla zemnieku un 7^{41/80} arkla muižas zemes. 1820. g. pagastā bija 433 vīriškas un 529 sievišķas dvēseles, 1850. g. turpretim jau 565 vīriešu un 690 sieviešu kārtas iedzīvotāji 199 ģimenēs. Pagasts sadalās purēniešos, upēniešos vai vidēniešos un gaujēniešos. Zemnieku mājas izkaisītas. Izņemot to, kas beidzamā gadu desmitā no pagasta atrauts Valmieras pilsētai par labu, pagasta robežas ir palikušas tās pašas senās.

Vāciem Tālavā ienākot tagadējais Kauguru novads pieder pie kādas senču pils, kuņas vards jau sen aizmirsts, kuņas atrašanās vieta iznīcināto Bebra māju robežās, Gaujas tuvumā, no sāka gala varbūt tieši uz Gaujas krasta, košu atteku ieslēgta. Daži vēsturnieki, to starpā arī nelaiķis V. D. Balodis, te domāja atraduši senās Beverīnas pils vietu, atsaukdamiem starp citu arī uz to, ka senāk te bijušas Bebra mājas. Bet šīs mājas dibinātas vēl tikai ap 17. gadu simteņa vidū, dabūjot savu vārdu no viņu nodibinātāja, kas tur ienācis no valmieriešu Bebra mājām. Šis pils senais novads būs aptvēris tagadējos kauguriešus, mūrmuiziešus, varbūt arī daļu tagadējo liepēniešu. Kaimiņos Trikātas, Raunas un Avotenes (Cēsu) novadi. Tālivalda dēlu zemēs daloties šis novads piekrīt ordenim, kā daļa no vēlākā Valmieras pils novada, kas aptver visu tagadējo Valmieras draudzi, izņemot mujāniešus un dūķeriešus, kas piederēja pie Mujānu pils, kas savukārt ietilpa virsbīskapa zemēs, un izņemot arī Valmieras draudzei piederīgās liepēniešu mājas.

Poļu laikos Valmieras pilsnovadu piešķir jaundibinātai Cēsu biskapijai, un kad 1622. g. zviedru ķēniņš Gustavs Adolfs iekaro Valmieru, viņš ar daudzām Cēsu biskapijas muižām apdāvina savu valstskancleru Akseli Oksenšernu, vēlāk grafa kārtā pacelto.

Toreiz, priekš trīs simts gadiem Kauguru muižas vēl nav. Valmieras pilsnovada tanī daļā, kas atradās Gaujas kreisajā pusē, toreiz ir tikai Mūža muiža un vēl ap 1654. g. kādā kaimiņos esošās Brenguļu muižas robežu aprakstā teikts, ka Viltuma upe atšķir šo muižu no Mūrmuizas. Pēdējai ir divi pagasti jeb vakas: Mūža un Ūdrenes. Pirmais aptveņ tagadējos mūrmuiziešus un daļu no tagadējiem kauguriešiem, otrs tagadējo kauguriešu lielāko daļu un bez tam mūrmuizieti Sūbri. Šo pagastu - vaku zemniekiem bija jāklausa Mūrmuizai.

Oksenšerni sparīgi ķeras pie savu plašo, kaŗa izpostīto īpašumu atjaunošanas. Tur, kur vēl priekš 300 gadiem atradās Ūdrenes vakas Kauguru mājas ar saimnieku Juri, ceļ muižu, nosaucot to par Kauguru muižu, kas gan notiek 17. gadu simteņa četrdesmitajos gados. Vēlāk grāfiem Oksenšerniem nepietiek ar Kauguru muižu vien; apmēram ap 1670. g. tie liek Mežuļa māju vietā celt jaunu muižu, nosaucot to par Akseļa muižu, vēlāko Jauno muižu. Oksenšernu laikā kolo-

nizē arī līdz tam purvu un mēžu aizņemto Ūdrenes vakas ziemeļaustrumu stūri, daļu no tagadējiem purēniešiem.

Ar tā saukto muižu redukciju arī Kauguru muiža pāriet zviedru kroņa īpašumā. 1688. g. sastādītā vaku grāmatā starp Valmieras pilsnovada muižām minēta arī Kauguru muiža vai Ūdrāne (Ūdrene) ar Akseļa muižu. Kā muižas tūrumus toreiz min: Kaugura, Tomēna, Bunķa un Timba tūrumus, kopā 130 mucu vietas lielus, pie kam uz vienu mucu vietu iet 14.000 oлектis. Kā Akseļa muižas tūrumi minēti: Gaides un Korītes tūrumi, kopā 105 mucu vietas lieli. Visi te minētie tūrumi nosaukti iznīcināto vai pārcelto māju vārdos. Kā meža zeme minēti Brasla un Smiksta gabali, kā pļavas: Degsnis, (gan

Gaujas atteka Beku kalna dienvidus galā.

Degsnis) ar Dambja pļavu, Ķempes pļava, Lielais un mazais luksts, Roņa pļava un Zvirgzda pļava. Vārdi, kā tūrumi, gabals, pļava, stāv tieši tā ar vācu un zviedru valodās sarakstītās vaku grāmatās. Uzdots arī no katras pļavas gadā iegūtais siena kaudžu vairums.

No 1675.—1725. g. Kauguru muižu nomā rījīgā Gerngrossu-Neuhauzenu dzimta, papriekš no grāfiem Oksensērnem, tad no zviedru kroņa. Gerngross, viņa atraitne, dēls un znots, Valmieras mācītājs Neuhauzens, vēlāk arī prāvests, ir nekautrīgi zemnieku apspiedēji, par ko liecina daudzās zemnieku sūdzības par šiem kakla kungiem. Visievērojamākā ir gadiem ilgstošā Gerngrossa prāva ar kaugurieti Lejas-Eniņa Krišjāni, kuŗu apskatīsim atseviski, kā arī citas ievērojamākās zemnieku sūdzības. Šinī laikmetā iekrīt Ziemeļu kaŗš ar savām briesmām, kas arī Kauguru novadu pārvērs par tukšnesim līdzīgu.

1725. g. Kauguru muižu uz 12 gadiem iznomā pulkvedim

de Brillijam par 800 dalderiem gadā, no kam puse maksājama naudā, puse graudā ar miežiem un auzām pēc kroņa takses.

1737. g. ķeizariene Kauguru muižu līdz ar Cempiem atdāvina ģenerālfeldmārsālam grāfam Münnicham, Karrisas muižas vietā. Münnichs 1740. g. Kauguru muižu līdz ar Cempiem pārdod savam znotam, hofcijas prezidentam, prūšu kambaŗkungam un slepenpadomniekam Jānim Heinr. brīvkungam fon Mengdenam. Ar to kauguriešiem sākas Mengdena laikmets.

Pēc tam, kad Gustavs Adolfs 1622. g. 4. janvārī Valmierā bija iejājis kā uzvarētājs, un Vidzemes lielākā daļa jau bija zviedru rokās, viņš 1624. g. liek sastādīt muižu un zemnieku māju sarakstus, tā saukto vaku grāmatu, no kuŗas redzams, ka Valmieras pilsnovada Mūŗa muižas Ūdrenes vakā no 43 mājām vairs tik 25 apdzīvotas un par pēdējām kopā vairs tikai 36 zirgi un 25 govīs. Tas viss spilgti liecina par postu, kādā zeme bija nokļuvusi caur ilgiem kaŗiem, caur kaŗa pavadoņiem, badu un mēri. Vēl atlikušiem zemniekiem nav vairak par 1—2 zirgiem un tikpat daudz govīm katrās mājās.

Ūdrenes vakas - pagasta mājas un zemnieki toreiz šādi: Keņģa Mārtiņš ar 1 zirgu un bez govīs un $\frac{1}{2}$ arkla zemes ir gluži nabags, klausas muižā 3 dienas nedēļā, Vagaļa Jānis ar $\frac{1}{2}$ arkla zemes, 2 zirgiem un 1 govī, klausas cauru gadu ik nedēļas, Mežuŗa Ansis, Gaides Mārtiņš ar dēlu Jāni, 2 zirgiem un 2 govīm, Korītes Lārencis, Zeibota Pēteris, kopš 7 gadiem no Raunas ienācis, ar piedzīvotāju Stepiņu, Beitas Indriķis, kopš 7 gadiem no Cēsīm ienācis, ar dēlu Pēteri, Juttes Vēveris valda arī Čakstes zemi un auŗ pilskungam, Aušķas Klāvs, Sūbŗa Ansis (tagad mūrmuizietis), ar dēlu Klāviņu, Bāļas Matīss ar dēlu Klāvu un 1 govī, valda arī Dača zemi, Sluņķa Andris, Mietura Klāviņš ar $\frac{1}{2}$ arkla zemes, 1 zirgu un 1 govī, Plāksta Pēteris, Iemetēja Mārtiņš, Kīŗa Juris ar dēlu Maču, Masses (?) Toms, Kempes Jānis ar dēlu Jirģenu, Brišķas Mārtiņš ar dēlu Pēteri, 2 zirgiem un 2 govīm, Keiŗa Kārlis, Segļa Jēkabs ar dēlu Ansi, Enņiņa Jirģens, Suŗa Pēteris, Lieltomēna Lauris no trikātiešiem ar dēlu Bērtuliti, Kaugura Jirģens ar dēlu Lārenci, 1 zirgu un 1 govī.

Izmirušie ciemati: Kaŗoks, Keŗderis, Bailis, Jakuzēns (?), Loŗa, Rudentiņš, Bādiņš, Daniēla, Erglis, Sniķeris, Dipenis, Auniņš, Rūnis, Garverders, Paulēns, Būmeistars, Buņķis, Svitka. Garverderim varbūt ir kāds sakars ar tā saukto Langvēri Paulēna māju tiesā.

Mājas ar retinātiem vārdiem pastāv vēl mūsu dienās.

Mūŗa vakā no tagadējiem kauguriešiem sekoši: Keģiŗa Ansis ir kubijas - stārstas (Mūŗa muižā) un dzimts zemnieks ar dēliem Indriķi un Juri, $\frac{3}{4}$ arkla zemes, 2 zirgiem, 2 govīm, valda arī Liel- un Mazbungu zemi, sava amata pēc no visa

brīvs, Mārtiņš Drulis, dzimts zemnieks ar $\frac{1}{4}$ arkla zemes un dēlu Miklāvu, 2 zirgiem un 1 govi, iet iknedēļas muižas klaušās, žēlojas par to, ka Ruterds Tizenhauzens viņa zemes lielumu gribējis pacelt uz pusarkla.

1681. g. zem Kauguru muižas ir sekošas mājas Udrānes vakā: Gaide, Misa, Bailis, Salasmīlis, Stradde (Strezdiņš), Bunkis, Rūgums, Mičkēns, Vagalis, Uzbāze, Jaunvagalis jeb Adzelis, Zeibots, Beita, Svitka, Ložas zeme piedalīta Beitas un Svitkas mājām, Sūbris ir stārasts, Auška šķilteris, Bāļa, Rudentiņš, Bādiņš, Erglis, Daniela, Slunķis, Dipenis, Micturs, Valmieriņš, Iemetējs, Plāksts, Kīsis, Auniņš, Ķempe, Rūnis, Bebrs, Ķeisis, Kalna-Eniņš, Ģerne (Jērne), Seglis, Pāvulēns (Paulēns), Lejas-Eniņš, Grīslis, Ulsteris (Zemes rāmnieks). Mūra muižas vakā: Kaņauda, Daudziets, Šķesteris, Spāriņš, kā arī vēlākie mūrmuizieši: Gaiķēns, Antēns, Liel- un Mazkauliņš, Nodievs, Obuls, Līvis; Kalācis un Bērza krodznieks ir gluži nabagi, Burkšis, Silamatulis un Zvārģis ir nodedzis.

No tagadējām kauguriešu mājām toreiz zem Mūra muižas ir: Ķigulis, Ancīts, Drulis, Skāma.

Uz Mežuļa, Gaides, Korītes, Miļa, Rūguma un Kaņepes māju zemēm nodibināta Akseļa muiža, vēlākā Jaunā muiža. Kenģis caur nelaiķi Ādamu Hirtenbergu Brenguļu muižai piešķirts.

Muižai ir stārasts un šķilteris, trijās dubultrijās 3 rijnieki, kalējs, zvejnieks, namiķis. Ir arī krogs pie Rīgās ceļa.

1683. gada darba sarakstā teikts: Salasmīlim tikai 3 slikti zirgi, Jaunvagulis nodedzis, Beitam tikai viens vecs zirgs un viena ķēve, Svitkam tikai viens zirgs, Valmieriņam tikai viens vecs zirgs, Plākstam tikai divas sliktas ķēves un kumeļš, Jērnem tikai divi nelāga zirgi, Pāvulēns izmiris, Kenģis Brenguļu muižai atdots, Spāriņš gluži nabags, Mičkēns ir nabaga vīrs.

Pēc 1691. g. iekārtotās vaku grāmatas zemniekam jānodod ikgadus muižai 487 pūri rudzu, 531 pūrs miežu, 396 pūri auzu, 16 pūri kviešu, 16 pūri zirņu, 158 podi linu, 55 podi apiņu, 49 podi kaņepāju, 4 aitas, 1089 grīztes siena (ap 30 vienā vezumā), 196 Alberta dalderi naudā, kas viss kopā naudas vērtībā iztaisa 936 dalderus. Rudzi, kvieši un mieži aprēķināti par pusdalderi pūrs, auzas par $\frac{1}{4}$ dald., zirņi par $\frac{1}{3}$ dald., linu pods par $\frac{1}{3}$ dald., apiņu pods par $\frac{1}{2}$ dald., kaņepāju pods par $\frac{1}{4}$ dald., aita par $\frac{1}{2}$ dald., siena vezums par $\frac{1}{4}$ dald.

$28\frac{1}{2}$ zirdzinieku nedēļas cauru gadu par $10\frac{2}{3}$ dald. nedēļā, $21\frac{1}{2}$ kājnieku nedēļas par 8 dald. nedēļā un 308 oternieku nedēļas kājām par $\frac{1}{6}$ dald., kas kopā naudas vērtībā iztaisa 527 dalderus.

Stārastam jānodod muižai $12\frac{1}{2}$ mārciņas vaska gadā.

1688. g. 11. jūlijā Kauguru muižā uzņemtais revīzijas akts sniedz sekošas ziņas:

Pēc tam, kad 1681. g. tā sauktās bīskapa muižas grāfiem Oksensēriem atņemtas un pārgājušas kroņa īpašumā, to starpā arī Kauguru muiža, tās iznomātas Rīgas rātes radam Jānim Reiteram. Bet tā kā ķēniņa kambaŗkoleģija 1684. g. atzinusi, ka Kauguru muiža ordeņa un poļu laikos bijusi privāta muiža (gan zem Mūŗa muižas nosaukuma), pēc kam caur ķēniņa majestātes sevišķu zēlastību puse no tām bīskapa muižām, kas senāk bijušas privātas, mūŗa lietošanai atstātas grāfam Kārlim Oksensērnā. Starp tām arī Kauguru muiža, kas iznomāta Herbertam Gerngrosam.

Senāk pie Kauguru muižas piederējusi arī Mūŗmuiža, kas tagad ar daŗiem zemniekiem atdalīta.

Būvkoku muižai pavisam nav, kas tālab jāved šurp no Triķātas tāliem meŗiem.

Gaitnieki ierodas muižā pīrmdienas vakarā, viņus atlaiŗ sestdienās ap to pašu laiku. Parastos oterniekus no Jāņiem līdz Miķeļiem zemnieki nedod. Arī treŗiniekus zemnieki nedod, arī nekādus paligstrādniekus pie savas maizes. Viņiem tomēr jāiet muižas talkās, kad muiža viņus sauc. Kārtniekus, kas kopj muižas lopus, zemnieki nedod, maksājot muižai viņu vietā naudu. Ar muižas vezumiem zemniekiem jābrauc, kamēr vien tai ko vest. Bet kad zemnieki brauc reizās ar muižas vezumu, tiem tai pašā laikā nav zirdzinieki muižai jāŗūta. Muižai sargus zemnieki nedod, muiŗu apsargā kāds no kārteŗiem gaitniekiem. Katrai mājai jāŗavērpj 5 mārķ. linu muiŗai. Pūrs ar kādu no zemniekiem saņem beŗamo kunga tiesu, līdzinās 1 pūram 5 kapēm strīķēta Rīgas mēŗā. Uz katru pūru jāŗiedod vēl klāt viena kape, kuŗā ieiet 2¹/₂ stopa. Podā rēķina 25 mārķiņas, kāds ir zemes svārs.

Miķķēna Tomam, kas priekŗ daŗiem gadiem no Kurzemes atnācis un uz muižas meŗa zemes uzlikts, ir 2 zirgi, 10 govis un 2 strādnieki. Lejas-Eniŗa Kriŗjānis, kas no kocēnieŗiem ienācis, ir muižas kalējs un zvejnieks, bet citādi no klausām un nodevām brīvs. Spāriŗa Jēkabu priekŗ daŗiem gadiem Mūŗmuižas kungs padarījis par nabāgu. Œķesterā Toma pļāvas paņēmusi Mūŗmuiža. Œķempes Jānis, Bebra Pēteris un Īemetēja Andris ir tiesas vīri, kas par to katrā muižas reizē ar vienu vezumu mazāk brauc. Skāmas Ansim ir maz zemes. 1688. g. Œigulis vēl ir zem Mūŗmuižas, bet 1691. g. viņŗ jau piedalīts Kauguru muiŗai.

Kad 1700. g. augustā Vidzemē iebrūķ sakŗu karaspēķs, sastāvoŗs no jātniekiem, it īpaŗi kazakiem (zviedru karaspēķa Vidzemē toreŗ ļoti maz), tas ātrā gaitā dodās caur zemi laupot, postot un dedzinot. 24. augustā kazaki nonāķ arī Kauguru muiŗā un pagastā, nodarot tur lielu postu. Nodarītos zaudējumus izmeklē Cēsu zemes tiesa, savā 1702. g. 1. marta

sēdē, tiesneša Vittes fon Švanenberga vadībā. Kauguru muižas arendātors tiesai iesniedz sarakstu par ienaidnieka nodarītiem zaudējumiem.

1700. g. 24. augustā kazaki nolaupījuši muižai 47 vēršus, ko varot apliecināt stārasts, kā arī Rudentiņa Jānis, bez tam 5 lielus bulļus, 29 jaunlopus, 29 aitas un jērus, 4 āžus un 3 kazas, ko varot apliecināt stārasts, šķilteris un lopu meita Baiļa Maža. Nolaupīti ir arī 19 lielvepri, 3 cūkas, 7 puscūči, pie kam stārasts un šķilteris varot apliecināt, ka cūkas aizdzītas; viņu skaitu turpretim varot apliecināt Dipeņa meita, kas tai reizē bijusi pie cūkām, bet pašreiz neesot pie rokas. Nolaupīti arī 2 lieli zirgi, no kuņiem viens maksājis 21 daldeņus, otrs 18 daldeņus, 2 ķēves, no kuņām viena 9, otra 18 daldeņus vērtībā un 3 jauni zirgi. To varot apliecināt Inca Jēpis, kas tanī reizē zirgus ganījis, kā arī stārasts un šķilteris. Pēdējie abi varot liecināt, ka no pagraba izlaupītas arī 11 mucas alus, 3 podi sviesta un 12 mītas vērsādas.

Bez šiem kazaku nodarītiem zaudējumiem, arendātors Gerngross uzdod arī citus vēlāk, muižai no ienaidnieka, kā arī pašu kaņaspēka nodarītus zaudējumus.

Kad 1700. g. rudenī Valmierā pulkveža-leitnanta J. A. f. Meijerfelda vadībā stāvējis ķēniņa kaņaspēks, tas muižā bez kvītes paņēmis 7 maisus ar rudzu miltiem, katrā pa 5 pūriem. To varot apliecināt stārasts ar šķilteri.

Kad pag. gada vasarā (1701. g.) ķēniņa armija pie Valmieras stāvējusi, Kauguru muižai paņemts viss siens, turpat 26 kaudzes, katrā pa 20—30 vezumiem. Arī to varot apliecināt stārasts ar šķilteri.

Pārceltuve par Gauju, kā arī krogs, pēdējos 2 gados, kamēr plosās kaņš, neko nav ienesuši, pie kam krogs tā izpostīts, ka krodznieks tur vairs nav varējis mesties. Pārceltovei atņemtas divas lielas laivas. To visu varot apliecināt krodznieks Mača, kā arī pārcēlējs Ulstera jeb Rāmnieka Jānis.

Visus uzdotos un klātesošos lieciniekus tiesa nozvērina. Un kad pratina krodznieku un pārcēlēju, tie izsaka, ka mūsējie krogu tā izpostījuši, ka krodzniekam kādu laiku tas pavisam bijis jāatstāj.

1702. g. jūlijā beigās, Kauguru muižu un pagastu piemeklē krievu iebrukums, kas atnes šausmīgus zaudējumus. Sagūsta cilvēkus, nodedzina ēkas, nolaupa zirgus un lopus, labību un citu iedzīvi. Ko nevar aizvest, to izposta un iznīcina.

Tā paša gada 18. novembrī izmeklē muižai un zemniekiem maskaviešu nodarītus zaudējumus. Pagastā nodedzinātas 89 rijas, 104 klētis, 144 kūtis, 26 pirtis, nodedzināti arī 21 nams, 52 šķūņi. Nolaupīti 94 zirgi, 4 kumeļi, 380 liellopi, 419 aitas, 170 kazas, gūstā aizvesti 34 cilvēki, nokauti 4.

Pagasts vienā pašā dienā bija pamatīgi izdedzināts un izlau-
pīts un druvas iznīcinātas.

Te daži piemēri: Ķempem nodedzinātas 2 rijas, 3 klē-
tis, 3 kūtis, 3 šķūņi un gubeņi. Baiļam gūstā aizvesti 10 cil-
vēki, nodedzinātas 2 rijas, 2 klētis, 4 kūtis un staļļi, 1 pirts,
2 šķūņi, nolaupīti 2 zirgi, 12 liellopi, 20 aitas un 20 kazas,
vēl atlikuši 4 cilvēki, 4 liellopi. Rūgumam gūstā aizvesti
7 cilvēki, nodedzinātas 13 ēkas, nolaupīti 6 zirgi, 19 liellopi,
20 aitas, 4 kazas, vēl palikuši 10 cilvēki, 2 ēkas un 4 teļi.
Ķigulis zaudējis 12 ēkas, 3 zirgus un 1 liellopu. Jaunzemis
turpretim izgājis gluži sveikā bez nekādiem zaudējumiem.
Ancīšam nodedzinātas 9 ēkas, aizvesti 5 zirgi, 40 liellopi,
20 aitas un 9 kazas.

Arī cempēniešu zaudējumi nav mazāki. Viņu zaudējumu
saraksts saucas: Pareizas ziņas par krievu kaņaspēka gluži
izpostītiem Kauguru muižas zemniekiem, kas pirms dažiem
gadiem no ķēniņa komisijas no Vāles muižas Trikātas draud-
zē atdalīti un Kauguru muižai piedalīti, bet kas dievkalpo-
juma ziņā vēl arvien pie Trikātas draudzes piederīgi.

Te Biruļa piedzīvotājam aizvesti 3 bērni, nolaupīti 4 zir-
gi, 40 liellopi ar vērsiem un pusvērsiem, 10 aitas, 13 kazas,
12 cūkas un 10 zosis. Nodedzinātas 2 rijas, no kuņām viena
ar rudziem piesērta, otra, kā izkulta, ar rudziem piedarbā.
Zem vienas rijas — lūka ar pagrabu, kuņā glabāti rudzi. Vēl
nodedzinātas 8 citas ēkas. Dārzi izpostīti, druvas gluži nomī-
tas un lopu noēstas.

Bāgim no ganiem aizvesta meitiņa, nolaupīti 6 zirgi, 2
trīsgadus veci kumeļi, 20 liellopi, 24 aitas, 7 kazas, 5 cūkas
un 3 zosis. Nodedzināts vācu ērbēģis, 2 rijas ar rudziem
pilnas, 3 klētis, 1 stallis, 5 kūtis ar laidariem, 2 gubeņi, pirts.
Kaņepāju, apiņu un kāpostu dārzi, pagalmi iznīcināti. Laukā
rudzi sadedzināti, vasarāja druvas un linu lauki izmīdīti un
iznīcināti. Sadedzināti arī 3 šķūņi siena pilni. Nolaupīti
2 šķirsti pilni ar drānām, kreklēm un palāgiem.

Cempēniešu ciestos zaudējumus uz viņu lūgumu uzrak-
stījis Trikātas mācītājs J. Chr. Vizenērs, iesūtot tos ķēniņa
vietniekam Rīgā.

Arī muižai pašai ēkas nodedzinātas. Kauguru muižā pa-
likuši vairs tikai pirts ar kambari un priekšnamu, Jaunā
muižā arī tikai pirts ar priekšnamu.

Zaudējumu izmeklēšanas komisija piezīmē, ka zemnie-
ki gribējuši uzdot arī visu to, kas tiem no labības, rijās un uz
lauka iznīcināts, bet tā kā dažu uzdevumi bijuši tik augsti
un izklausījušies pat neticami, tad tas nav atzīmēts. Arī lopu
zaudējumi no dažām mājām liekoties par daudz augsti uzdoti.
Būšot zemnieki zem zvērasta jānoprasa.

Viegli iedomājams, cik smags pēc visa tā bija kaugurie-
šu stāvoklis. Kur tiem pašiem apmesties, kur kult vēl atliku-

šo druvu labību, kur mitināt vēl palikušos lopus, ko pašiem ēst? Daudziem no drānām arī vairs bija tikai tikdaudz, cik pašreiz mugurā. Kur vārīt ēdienu, kad katli bija nolaupīti, un jauni dažkārt ne par naudu dabūjami. Jāatjauno nevien pašu ēkas, bet arī muižas un draudzes ēkas. Jābrauc tālajās šķūtis. Bet muiža arī nežēlo, prasa savu tiesu, neraugoties uz to, ka zemnieks vai visu pazaudējis. Zviedri prasa miličus un kařaspēka uzturu.

Lielāki krievu uzbrukumi ar visām viņu briesmām atkārtojās arī 1704. g. un 1708. g. Beigās nāk mēris, kas cilvēkus plaļaj kā zāli, kuŗa šausmas vēl gadu simteni pēc tam glabājas paaudžu paaudžu atmiņā.

1712. g. 11. septembrī Kauguru muižā pārbauda un izmeklēja tās zemnieku mantas stāvokli un spējas pildīt kļauřas.

Vispirms nopratina stārastu Gaides Indriķi un šķilteri Mietura Mārci, tos iepriekř nozvērinot.

Galīgi izmirušas un arvien vēl neapdzīvotas ir šādas mājas: Jērne, Kalna-Eniņš, Bebrs, Uzbāze, Drulis, Ķengis, Pauka, Šalasmīlis, Ķigulis, Vanags un Lejas-Eniņš; no cempēnieřiem — Maģis. Kaugurieřu vien bez cempēnieřiem ar mēri izmiruři 314, pie kam dažās mājās miruři pat 15—26 cilvēki. Tā Aušķās no 36 cilvēkiem pie dzīvības palikuři vairs tikai 10. Vēl dzīvi 357 kaugurieři, kuŗu starpā 109 darba spējīgi vīrieři vecāki par 15 gadiem un 102 darba spējīgas sievietes, 87 bērni. 38 apdzīvotām mājām kopā vēl 64 zirgi, 39 ķēves, 12 kumeļi, 2 vērři, 117 govīs, 26 jaunlopi, 99 aitas, 70 kazas un 123 cūkas. 1712. g. pavasarī par visām mājām kopā izsēti 136 pūri miežu, 104 p. auzu, rudenī 261 pūrs rudzu. Cempēnieřus mēris bija saudzējis, jo tur 11 mājās kopā tikai 19 miruřu.

Te toreizējo māju un saimnieku saraksts.

Vanaga zeme ir slihta, viņas saimnieks aizlikts uz Lejas-Eniņu, kur mēri miris, Grīřļa Ansis, Lejas-Eniņa no Vanaga mājām ieliktais saimnieks miris, ēkas vēl apdzīvo un apsargā viņa atraitne ar bērniem, zeme atmatā, Pāvulēna Jānis, Segļa Klāvs, Jērnēs miruři 18 cilvēki un zeme stāv atmatā, Ķeiša Pēteris, Rūņa Mārcis, Ķempes Bērtulis, Brišķas Jānis, Auniņa Ansis apgādā muižu ar zivīm, Ķiņa Laurs lieto arī Bebra zemi, Plāksta Jānis, Iemetēja Jānis, Mietura Mārcis ir šķilteris, kas sava amata dēļ tikai pusklauřu pilda, Valmieriņa Pēteris, Dipeņa Toms, Slunķa Ansis, Danielas Jānis ir muižā sargs, Bādiņa Mača šķūtēs pazaudējis divus zirgus, Aušķas Jānis sūdzās par slapju, sliktu zemi, Bālas Toms, Rudentiņa Mārcis, Svitkas Jānis ar maz un sliktu zemi, Beitas Indriķis, Šķesteris Jēkabs, Spāriņa Mača, Adzeļa jeb Jaunvagaļa Juris, Žeibota Jēkabs, Rāmnieka vai Ulstera Pēteris klausā kā pārcēlējs pār Gauju, Gaujas krogs kaŗa laikā nodedzināts un vēl nav atjaunots, Gaides Indriķis ir stārists un sava amata labad no

klausām un kunga tiesas svabads, Misas Mārcis sūdzas par sliktu zemi, Baiļa Dāvis, Mičkēna Toms apdedzis, ar maz cilvēku un sliktiem zirgiem, Vecvagaļa Pēteris, kam mēri miruši 16 cilvēki, Rūguma Laurs, Bunča Pēteris, Strada Pēteris no jauna ielikts, Kaņaudas Indriķa ēkas nodegušas, kālab viņš tikai kājām klausā, Skāma, Ancīša Jānis, kam ar mēri miruši tikai 2 cilvēki, Daudzieša Jukums. Tālāk sarakstā minētas 11 cempēniešu mājas.

Nu ar muiža ziņo, ka beidzamos gados, kamēr muižā lopu nav bijis, jau tā smilšainā muižas zeme pavisam bez

Reinholds Baldings.

mēsliem bijusi, caur ko tā tik sliktā, ka jau mazākā salna var lielus zaudējumus nest. Tā pagājušā gadā vesels miežu lauks apsālis un šogad pava-sarī 20 pūrvietas liels rudzu lauks izsālis. Arī šogad ir miežu neraža, tā kā Kauguru muižas laukos vairāk par sēklu gan neiekuls.

Muižā ir jauna dzīvojamā ēka ar 2 kambaļiem un 2 istabām ar logiem un labām durvīm un dzelzs enģēm, atslēgām un klinķiem, krāsniem, skursteni, mazu virtuvi un 2 priekšnamiem un lubu jumtu. Ir arī citas vajadzīgās ēkas. Pagalmam un dārziem visapkārt ir igauņu sēta ar divi labiem vārtiem. Jaunā muižā tikai dubultrija ar salmu jumtu, vārtiem, durvīm un krāsniem.

1722. g. zemnieku klausu un nodevu vērtība no 19⁵/₈

arkliem aprēķināta uz 1175 dalderiem. Muiža saņem gadā no zemniekiem: 313 pūrus rudzu, 405 pūrus miežu, 300 p. auzu, ik pa 13¹/₃ pūra kviešu un zirņu, 124¹/₂ podu līnu, 40³/₄ poda apiņu, 39¹/₂ poda kaņepāju, 40 aitas, 28 vezumus siena un naudā 152 dalderus.

1731. g. 5. maijā Kauguru muižu pārbaudot izrādas sekošais:

Muiža iznomāta ģenerālmajoram Andr. de Brilly. Muižas ēkas labas un lietojamas. Zeme gan vidēja, gan smilšaina, Jaunā muižā mazliet labāka. 1730. g. rudenī muižas laukos izsēts 180 pūri rudzu, 4 pūri kviešu. Ikgada var 15 pūrvietas liduma līst. Dzirnāvu nav, krogu ir viens, kuņā 1728. gadā izdots alus 140 mucas, 1729. g. — 111 mucas, 1730. g. — 80

mucas. Pārceļtuve pār Gauju jeb rāmis 1728. g. devis 50 dalderus, 1729. g. — 45 dald., 1730. g. — 46 dald. Siena ražo 20—23 kaudzes. Lopu ganība slihta, Jaunā muižā mazliet labāka, zvejas nav. Būvkoku pašu robežās nav, malkas meža iztikšanai. Mācītājam izgada no muižas pienākās ik pa 8 pūriem rudzu un miežu.

Mājas un saimnieki šādi: Grīšļa Juris, Lejas-Eniņa Jānis, Vanaga zeme piedalīta abiem nupat minētiem, Pāvulēna Jānis, Segļa Ansis, Jēnes Jēkabs, Keiša Šimanis, Rūņa Ansis, Kalna-Eniņa Mārcis, Bebra Pēteris, Ķempes Jānis, Brišķas Jānis, Auniņa Ansis, Ķiša Klāvs, Plāksta Jēkabs, Iemetēja Jānis, Mietura Pēteris, Dipeņa Jānis, Valmieriņa Dārta, Slunķa Matīss, Danielas Juris, Bādiņa un Ērgļa Toms, Rudentiņa Mārcis, Bāļas Toms, Aušķas Pēteris, Svitkas Pēteris, Beitas Indriķis, Šķesteriņa Ansis, Spāriņa Mārcis, Uzbāze pievienots Jaunās muižas laukiem, Jaunvagaļa Juris, Zeibota Jēkabs, Rāmnieka vai Ulstera Pēteris, Krodznieks Jānis izdod muižas alu, Paukassalas Mača no jauna mājās ielikts, Gaides Jānis ir stārasts un dod puspoda zemes svarā vaska, Misas Mārcis, Baiļa Dāvids, Druļa un Jaunzema Jānis, Ķengā Mārcis ir muižas aldaris, Strada (Strazdiņa) Pēteris, Šalasmaiļa Pēteris, Bunķa Indriķis, Rūguma Jānis, Vecvagaļa Pēteris, Jaunzema zemi lieto Drulis, Mičkēna Pēteris, Kaņaudas Jēkabs, Daudzieša Jukums, Ķiguļa Mārcis un Ancīša Šimanis. Skāmas Jēkabs neko nedod.

Te minētās mājas sūta muižā iknedēļas cauru gadu 24¹/₂ zirdziniekus, 18¹/₂ kājniekus, klausa 210 oternieka nedēļas kājām. Mičkēna Pēteris ar ¹/₄ arkla zemes klausa iknedēļas kājām, kā arī 3 oternieka nedēļas, nodod kunga tiesas ik pa 4 pūriem rudzu un miežu, 3 pūrus auzu, ik pa ¹/₆ pūra kviešu un zirņu, 1¹/₂ poda linu, ik pa puspodam apiņu un kaņepāju, ik pāra gadus 1 aitu, ik gada 8 grīztes siena, 1³/₄ daldeņa naudas. Ir pavisam darba spējīgu, vecāku par 15 gadiem — 144 vīriešu un sieviešu, darba nespējīgu un vecu 63, bērnu 225, zirgu 202, govju 226. Mičkēnam ir 2 vīri, 3 sievietes, 6 bērni, 3 zirgi, 2 govīs, 2 jaunlopi.

Kaņaudam, Daudziešam, Ķigulim, Ancīšam, Skāmam klausās jāpilda un kunga tiesa jādod Cempu muižā.

1744. g. 21. decembrī, kad Kauguru muiža pieder nežēlastībā kritušam, bijušam hof tiesas prezidentam, Mūnnicha znotam baronam fon Mengdenam, un iznomāta majoram Heinr. Mortonam, pēdējais griežas pie visgaišākās, visuvarenās lielās kundzes un ķeizarienes Elizabetes Petrovņas, visu krievu patvaldnieces ar sekoša satura rakstu.

Ar ģenerālgubernātorā š. g. 12. dec. izlaisto rīkojumu, Kauguru muiža sekvestrēta un man kā viņas arendātoram pavēlēts, no maksājamās nomas nedot neko ne muižas bijušam īpašniekam, ne arī kaut kādam citam, bet visu kas maksājams,

paturēt līdz turpmākam rīkojumam. Uz to man vispadevīgi jāziņo, ka prezidents barons Mengdens ikgada viņam maksājamo nomas naudu uz priekšu saņēmis. Šī gada 7. augustā viņam izmaksāti 1210 Alberta daldeņi. 23. aprīlī uz viņa pieprasījumu es nodevu Mujānu muižai sēklai: 50 pūrus rudzu, 40 pūrus auzu, ik pa 1¹/₂ pūra zirņu, kaņepju, linsēklu, griķu un 5. maijā 10 pūrus rudzu par 1 dald. pūrā. Bez tam es esmu izlicis 332 daldeņus pie jaunās dzīvojamās ēkas un pie skolas nama celšanas latviešu jaunatnei, no kam man līdz šim tikai 156 dald. atdots. Vēl klāt pie visa tā nāk šī gada rudzu kunga tiesa — 348 pūri, kas zemniekiem neražas dēļ atlaista, ko barona kungs man apsoliņās no sevis atdot. Ievērojot grūto neražas gadu, man uz barona vēlēšanos zemniekiem nācies aizdot labību un citu pārtiku, kas arī viss no manas nomas naudas atrēķinams. Visu to kopā aprēķinot, attiecīgā summa jau pārsniedz šī gada nomas naudu.

Lūdz lai viņam visžēlīgi arī turpmāk atstātu Kauguru muižas nomu.

1744. g. Gaujas krogā izdzer gadā 130—140 mucas muižas alus, dzirnavu nav, zveja attekās, būvkoku nav, malkas mežu pašu vajadzībai.

Lejas-Eniņš valda arī Vanaga zemi, Ķempes Jāņa zeme ikgada cieš no Gaujas plūdiem, Mietura Pēteris ir šķilteris, par ko svabads no klausām un puses no kunga tiesas. Ergļa zemi lieto Bādiņš, Gaides Jānis kā stārasts no visa svabads, Jaunzema zemi lieto Drulis. Ķiguļa Mārcim no ³/₄ arkla zemes muižai ikgada jānodod 10 pūri rudzu, 12 pūri miežu, 9 pūri auzu, ik pa siekam kviešu un zirņu, 3¹/₂ poda linu, ik pa podam kaņepāju un apiņu, 1 aita, 24 podi siena, 4 daldeņi naudā. Jāklauša cauru gadu iknedēļas muižā ar zirgu, kā arī 6 oternieku nedēļas.

1750. g. Uzbāzes zeme vēl aizvien ir pievienota Jaunās muižas laukiem. Mičkēna Pēterim ir 2 zirgi, 2 kumeļi, 3 govis, 3 jaunlopi, Ķiguļa Mārcim 6 zirgi, 1 kumeļš, 7 govis, 2 jaunlopi, 11 darba spējīgi cilvēki, 2 veci un nespēcīgi, 4 bērni.

1826. g. Kauguru muižas zemnieki ir: Grišļa — Pēt. Grīseļs, Lejas-Eniņa — Mārcis Jonas, Paulēns, Segļa — Jānis Ozols, Jēnes — M. Apinis, Ķeiša — P. Bērziņš, Rūpa — K. Grünbergs, Kalna-Eniņa — M. Strauks, Bebra — Bērtulis Leitīšs, Ķempes — M. Linde, Briškas — B. Ezers, Ķīša — M. Grundeļs, Plāksta — Pēt. Riekstiņš, Iemetēja — P. Emerichs, Mietura — D. Šmidtīns, Valmieriņa — Jēk. Ozoliņš, Dipeņa — D. Priedīts, Slunķa — M. Šmidtīns, Danielas — M. Šmidtīns, Bādiņa — M. Konrads, Bāļa, Auškas — P. Dārznieks, Svitkas — P. Rubis, Beitas — M. Mucenieks, Šķesteņa — J. Zandts, Spāriņa — M. Lāroze († 1824.), Kaņaudas — Mārcis Libbergs, Zeibota — M. Demuts, Adzeļa — P. Ābols, Uzbāzes — M.

Berkmanis, Druļa — J. Apsīte, Jaunzema — M. Zariņš, Vagaļa — P. Rozenbergs, Mičkēna — P. Metckeris, Gaides — M. Puriņš, Mīsas — M. Briedis, Baiļa — M. Dālbergs, Ķenga — M. Ķengis, Buņķa — M. Bunga, Salasmīļa — Jēk. Zalčmanis, Strazda — Jēk. Balodis, Rūguma — Pēt. Zarnīts, Daudzieša — Jānis Stirna, Anciša — J. Antiņš (Antons), Ķiguļa — D. Lencejs (iepriekšējais saimnieks Jānis Enzeliņš miris 1825. g.), Skāmas — B. Skābums, Paukas — Pēt. Zaķis, Rāmnieka — M. Kalniņš, Vanaga — J. Ābele.

Tagad, simts un vairāk gadus vēlāk, augšminēto saimnieku tieši pēcnācēji vīriešu līnijā vairs tikai ir Valmierīnos, Baiļos, Strazdiņos, Ancišos, Paukās.

Nākošās rindās būs runa par Kauguru muižas lopmuižu izcelšanos un likteņiem.

Jaunā muiža nodibināta grāfu Oksensērnū laikā, 1667. g. Mežuļa māju vietā, nosaucot to nelaiķa zviedru valstskanclera grāfa Akseļa vārdā par Akseļa muižu (Axelshof), kamēr zemnieki viņu jau no pat sākuma būs saukuši par Jauno muižu. Vēlāk arī vācu rakstos izzūd vārds Axelshof un tā vietā stājas Neuhof (Jaunā muiža). Šo pusmuižu ierīko uz Mežuļa, Gaides, Korītes, Miļa, Rūguma un Kaņepes māju zemēm, $5\frac{1}{5}$ arkla kopplatībā. Mežuli, Korīti un Kaņepi galīgi iznīcina. Vēl mūsu dienās kāda pļava nes Kaņepes lejas nosaukumu. Gaidi, Rūgumu un Mili pārceļ uz salu zemēm, kāpēc pēdējo no ta laika sākot sauc par Salasmīli. Jaunai muižai izraudzītā novadā vai pati auglīgākā vieta. Sākumā viņā iedzīvotāju pavisam maz. Tur ir rījas kā arī kūtis muižai piederīgu lopu mitināšanai. Nelielā ērbēgī parasti dzīvo kāds amatnieks, modere, uzraugs vai arī saimnieks. Ilgāku laiku tur dzīvo vēveris Mārcis, kuŗa dēliņam 1745. g. kūmās ir mācītājs Barlachs un vācu skolmeistars Dēmutš. 19. gadusimteni Jaunā muižā dzīvo saimnieki, kas gan izpilda uzraugu vietu. Ap 1825. g. tāds ir Mārcis Hammers, ap 1834. g. J. Pelčbergs, ap 1843. g. Mārcis Stukmanis, 1852. g. te ar diloni mirst 28 gadus vecais, Kokmuižas-Stukuzās dzimušais modernieks Pēt. Stukmanis. 1811. g. Jaunā muižā mirst 84 gadus vecais Valmieras pilsonis, namdaris Joh. Heinr. Šiers. Arī Jaunā muiža dabūn savu brenkuzi un arī krōdznieku.

Pārējās Kauguru muižas lopmuižas dibinātas Mengdenū laikā.

Stantes pusmuiža (Konstanzenhof) pirmo reiz baznīcas grāmatās minēta 1779. g. Te tura muižas lopus, te viens pēc otra dzīvo vai nu amatnieki, mežsargi, saimnieki vai arī mežkungi. 1852. g. te mirst Cempu Bokās dzimušais, 56 gadus vecais mežkungs Pēt. Kreičbergs, kas jau 1834. g. Stantēs dzīvo. Šī pusmuiža celta uz zemnieku salu zemēm, uz Cempu robežām. Viņas tīrumos gan arī novērotas senu ciematu krasnmatas.

Starp Stanti un Jauno muižu guļ bijusī Līsbetes pusmuiža (Elisabetshof), kas baznīcas grāmatās sastopama jau 1786 g., atzīmējot viņā galdnieku Jāni ar sievu Mari. 1807. g. kā saimnieks tur dzīvo kāds Bērtulis ar sievu Annu. Pēc 1807. un 1808. g. postošām neražām, Līsbete līdz 1815. g. ir neapdzīvota. Arī šī nelielā pusmuiža celta uz zemnieku salu zemēm. Stāsta, ka Līsbetes tīrumos senāk atradušās Vagaļa mājas, kas šo pusmuižu ierīkojot, pārceltas uz tagadējo vietu.

Starp Stanti un Līsbeti ir bijušās Tauriņa mežsarga mājas, tā nosauktas pēc Tauriņa pļavas un šķūņa.

Lai gūtu vairāk darbinieku jauno pusmuižu lauku apstrādāšanai, muiža tā ap 1780. g. uz zemnieku salu zemēm nodibina vairākas zemnieku mājas: Maģi, Ergli, Jaunaušku, Jaunbāju, Jauniemetēju, Jaunbrišku. Bet tā kā zeme te nekāda auglīgā, arī pazema, tad saimnieki te nevar iedzīvoties, kālab viņus bieži maina. Un kad nāk 1807. gads ar savu briesmīgo, badu nesošo neražu, tad šo jauno, kunga varas radīto māju saimnieki ar ubaga spieķi rokā viņas atstāj. Mājas paliek tukšas, pēc kam tad 1811. g. viņu vietā ierīko lopmuižu, grāfa vecākā dēla Aleksandra vārdā nosaucot par Aleksandra muižu. Pēc nostāstiem viņa celta Jaunauškas vietā. Veci ļaudis stāsta, ka šīs pusmuižas tiesā senāk atradušās arī kādas Tilteņa mājas, kas gan būs iznikušas jau krievu-poļu karos, jo zviedru laiku raksti viņas vairs nemin. Te minētās Ergļu mājas nav tās, kas agrāk stāvējušas Bādiņa tiesā. Tāpat kāds senāks Maģis iznīcināts Cempu muižu nodibinot. Atstāto māju lauki aizaug ar mežu.

Jau minēto Jaunbriškas māju, kas dibināta uz Briškas māju salu zemes, vietā ierīko mazu, Friederikes vārdā sauktu lopmuižu, latviešu valodā par Pidriķi iesauktu. No 1807. līdz 1812. gadam Pidriķis bez ļaužu iznomāts inspektoram Lundstedtam.

Māju pārdošanas laikā, pārdod arī Aleksandru un Pidriķi un tā tās pārvēršas par zemnieku mājām.

Baldiņa laikā, ap 1850. g. Bebri pievieno Kalna-Eniņam, pārvēršot pēdējo par lopmuižu, kas tomēr ilgi nepastāv. Līdz ar to Bebra mājas iznīcina. Krūdenera laikā, muižas tuvumā vēl ierīko tā saukto Meža muižu.

Vislielākā ievēriba Kauguru muižas un viņas saimniecības izkopšanai gan piegriezta 18. gadusimteņa beidzamā ceturksnī, kad grāfu Mengdena dzimta sasniedz savas slavas un labklājības augstumus. Gan tanī laikā ceļ vēl tagad stāvošo kunga namu un ierīko pie muižas sen jau iznikušo „Briežu dārzu“. Jauniericotā „brenkūža“ apgādāšanai ar ūdeni ierīko tā saukto „Kaļķezeru“, no kuŗa pa apakšzemes eju ūdeni pludina uz brenkūzi. Kaļķezera ūdenskrājuma vairošanai rok dziļu, platu, verstes divas gaŗu

grāvi, lai pa to šurp atvadītu Miļuma upītes ūdeņus. Ka račēji būs krievi bijuši, to atgādina „krievu puriņa“ nosaukums.

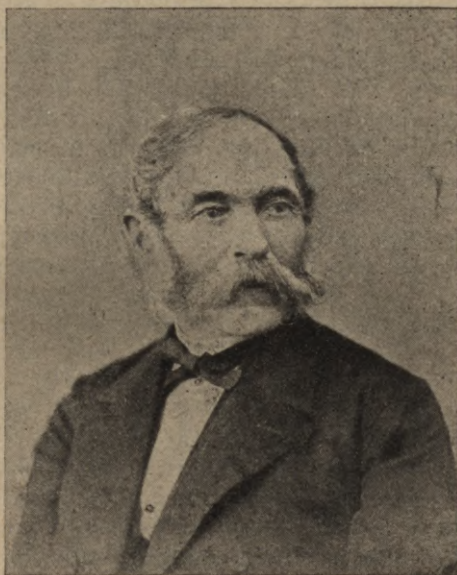
Grāfam Aleksandram, kas vairāk uzturas Pēterpilī vai ārzemēs, Kauguru muižu valdot, tā pastāvīgi iznomāta. Pēc 1840. g. ilgi to nomā Reinholds Baldings, dzimts latvietis, kas tai pašā laikā ir arī Kokmuižas arendātors. Tā viņš iedziņojas mantā un naudā, kas viņam dod iespēju no grāfa pirkt Igāti ar Gāršu muižu un Valmierā celt lielu mūža namu, kur vēl tagad mitinas Kokmuižas viesnīca. Pret saimniekiem, kas toreiz vēl klaušu pildītāji, Baldings ir stingrs. Tā par savu māju nekopšanu, dienu nekālpošanu un parādiem viņš, 1859. gadā uzdod pagasttiesai uzteikt mājas: Ķīsim, Plākstam, Iemetējam un Bādiņam, aprakstot viņu mantību. Tiesas priekšsēdētājs toreiz ir Gaides Jānis Kalniņš.

1861. g. grāfs Aleksandrs M. Kauguru muižu pārdod savam brālim, Mujānu grāfam Moricam. Tā ģenerālpilnvarā rīkojas Jaunkārķu barons Gustavs Krūdeners.

Nu kauguriešos sākas īsti mērnieku laiki Saimniekus uzaicina savas mājas iepirkt, bet tie pa lielai daļai no tās atturas, kālab tiem mājas uzteic un atņem. Viņu vietā nāk citi, kas labāk izprot māju par dzimtu iepirkšanas lielo nozīmi. Paši pirmie, kas te savas mājas iepērk ir Gaide, Mičkēns un Ķengis.

Barons Krūdeners pārdod nevien zemnieku zemi, bet arī kvotes un muižas mājas, kā arī pusmuižas. Tā Stantes un Līsbetes muižas kādam Cītemanim. Meža muižu viņš pārdod pat vairākiem, kas rada sarežģītas prāvas. Par 9000 rubļiem pārdod tā saukto Koknesi ar Ķenga silu un abām Baiļa mājām. Jauno muižu ar daļu no Lielā sila Krūdeners piedāvā šī raksta sacerētāja tēvam kopā ar vēl diviem citiem saimniekiem, kas šo pusmuižu pāra gadus tura nomā. Kad tie atteicas, Jauno muižu pārdod rūjenietim Melnbārdim.

Pārdod beidzot par 60.000 rub. sudr. arī pašu muižu tās arendātoram Andrejam Šmidtam un tā svainim, Vecates arendātoram Zigvaldam. Šmits arī uz Stantes Līsbetes pus-

Barons Gustavs Krūdeners.

muižām iemaksājis 17.000 rub. sudr. Bet Šmidts tomēr muižu nedabūn, neraugoties uz vesto prāvu viņš zaudē iemaksāto naudu un vēlāk viņu ar tiesas varu no muižas izliek. Melnbārdis zaudē Jauno muižu.

Vēlāk A. Šmidts par dzimtu iepērk Lodes muižu Cēsu apriņķī. Viņš, kā arī jau minētais Vecates Zigvalds, kāds Krūmiņš un vēl ceturtais precējuši četras māsas Alunānes, Kalsnavas Alunānu meitas. Varbūt, ka ceturtais māsas vīrs ir kādreizējais Mūrmuižas melderis, Kauguru Spāriņa un Šķesterā māju un Valdeņa zemes ieguvējs, „Romas“ cēlējs D. Eliass, kuŗa sieva ir dzimusi Alunāne.

Gustavs Krūdeners ir labas dabas cilvēks un ļoti rosīgs un uzņēmīgs, bet viņa lāsts ir pastāvīgs naudas trūkums, kas viņu dzen Rīgas augļotāju nagos. Par viņu, kuŗa ģimete vēl ilgi karajās daļa laba atzinīga kaugurieša mājās, „Baltijas Vēstneša“ 1874. g. 34. numurā varam lasīt sekošo: „8. augustā Kauguru muižā nomira Jaunkārķu lielskungs Gustavs Krūdeners. Ar viņa vārdu Vidzemē savienoti daži ļoti ievērojami gadījumi. Krūdeners bija pirmais, kas zemnieku mājas pārdeva Rūjienas Lielā muižā; viņš gādāja par derīgiem ceļiem, kā Cēsu-šoseju un Gaujas tiltu pie Valmieras. Pēdējos gados viņš nodarbojās ar plānu, savienot Gauju ar Daugavu“.

Grāfs Morics Mengdens, kas, kā jau minēts, Kauguru muižu 1861. g. par 115.000 rub. sudr. bija saņēmis no sava brāļa, 1873. g. par 90.000 rub. to ieķīlā bar. Gust. Krūdenram, par kuŗa atstāto mantību 1876 g. izsludinā konkursu. Muižu par 170.000 rub. nosola Vecates Zigvalds, bet grāfs Morics, izlietojot savas priekštiesības, par minēto summu patur muižu (1879.). 1882. g. viņš to par 175.782 rub. pārdod Valmieras muižas majorātkungam Edgaram fon Lōvensternam, kam par Stanti un Lisbeti Cītemanim nākas samaksāt 46.000 rub. un par Meža muižu kādam Blumbergam 18.000 rub.

Pēc savas nāves E. f. Lōvensterns Kauguru muižu neatstāj vis savam brālim, Koknesea kungam, bet gan kādam savam attālākam radam, grāfam Medemam.

Ilgāku laiku Kauguru muižā par pārvaldnieku ir Kārlis Vītols.

No 1740. līdz pat 1879. g. kauguriešu liktenis cieši saistīts ar grāfu Mengdenu dzimtu, kuŗas sūpulis ir viņu vārdā nosauktā Mengeles muiža Madlienas draudzē, kuŗu Engelbrekts Mengdens 1490. g. iegūst maiņā pret savām Limbažu novadā pirktām muižām. Viņa dēla dēls Ernsts, kopš 1552. g. Kusas muižas īpašnieks, ir vēlāko brīvkungu un grāfu Mengdenu ciltstēvs. Viņa dēlu Ati 1653. g. ieceļ zviedru brīvkungu kārtā un landrāta amatā. Apprecot Ģertrūdi fon Rozeni, viņš iegūst Igati, Ozolu muižu (Lappier) un Sinoli. Viņa 1688. g. mirušais dēls Gustavs ir zviedru ģenerālmajors, landrāts un landmaršals, kas 1674. g. iegūst

Carnikavu, Mengdenū vārdā turpmāk par Mengeli nosauktu. Arī viņa 1729. g. mirušais dēls Jānis Albrechts, Igates muižas īpašnieks, ir landrāts. Viņa 1768. g. mirušais dēls Jānis Indriķis ir hofbiesas prezidents, slepenpadomnieks un prūšu kambarākungs, kas apprec toreiz visvarenā grāfa Burcharda fon Münnicha meitu Elizabeti († 1775.). No sievas tēva 1740. g. viņš nopērk, tam ķeizarienes Annas dāvināto Kauguru muižu ar Cempiem. Valdiniekiem mainoties, viņš, tāpat kā viņa sievastēvs, krīt nevēlastībā un Kauguru muižu sekvestrē. Vēlāk gan viņš atkal to atgūst. Kad pēc muižas iepirkšanas, kauguriešus piemeklē neraža, Mengdens uzdod muižas arendātoram apgādāt zemniekus ar maizi un sēklu. Gan savas sievas, kas ir dedzīga Brāļu draudzes piekritēja, pamudināts viņš, tikko muižu iegūvis, liek kauguriešu bērniem skolas namu celt.

Viņa dēls Ernsts Burchards († 1795.) iegūst grāfa kārtu, ir landrāts, slepenpadomnieks un Vidzemes gubernātors. Precējies ar Konstanci Sofiju Friederiki Elizabeti, dzimušu grāfieni Zolms, kuŗas vārds nosauktas ap to laiku dibinātās pusmuižas — Stante, Līsbete, Pidriķis (Friederikenshof), kā arī jaunierīkotās Sapas dzirnavas (Sophienmühle). Arī grāfs Ernsts Burchards, tāpat kā citi tālaika muižturi, cenšas paplašināt muižu laukus un celt jaunas lopmuižas, lai tik vairāk varētu iegūt labības degvīna ražošanai.

Savam dēlam, gvardijas ritmeistaram, Georgam Heinricham († 1812.), kas precējies ar Margaretu fon Gersdorfi, viņš atstāj Kaugurus, Cempus, Mujānus un Igati ar Gāršu muižu. Dēls iegūst arī Norkilu un Elsumu Igaunijā. Viņa laikā, 1802. g. 10. oktobrī (v. st.) norisinās asinaiņi apspiestie zemnieku nemieri Kauguru muižā. Drīz pēc tam viņš raksta baznīcas virspriekšniekam, ka pārdzīvotie briesmu skati ļoti kaitējuši viņa ģimenes veselībai, kālab viņš spiests Kauguru muižu iznomāt un atstāt, pārejot citur dzīvot, tamdēļ turpmāk vairs nevarot izpildīt baznīcas priekšnieka pienākumus.

Viņš atstāj 2 dēlus, 1802. g. dzimušo Aleksandru, kas manto Kauguru muižu ar Cempiem un Igati, un Moricu, kas manto Mujānus, kā vārdā nosaukta ap 1809. g. nodibinātā Mujānu Morītes pusmuiža (Moritzhof). Viņu māšas Sofiju un Konstanci apprec divi brāļi baroni Volfi, no kuŗiem viens, Jaunlaicenes īpašnieks un Konstances vīrs, ilgus laikus par desmito valda Kauguru muižu un arī Mujānus. Viņš bijis liels mežu saudzētājs un audzētājs, kālab Kauguru muiža vēlākos gados varēja lepoties ar plašiem, vareniem mežiem.

Grāfa Georga H. Mengdena laulātā draudzene Margareta ir savu zemnieku bāru un kroplo bērnu labdare, tos uz sava rēķina muižā audzējot.

Mengdenū laika pārvaldnieki, muižkungi, amtmapi un inspektori Kauguru muižā ir: Krūze (ap 1773.), Zunte (ap

1802.), Flancs (ap 1810.), Drekslers (ap 1811.), Titjens (ap 1818.), Corns (ap 1822.), Gregorijs (ap 1832.). Grāmatvedis ap 1818. gadu Joh. Kenģe (Ķenģis).

Muižas zemākie ierēdņi un amatnieki pa lielākai tiesai latvieši. Tā ap 1765. g. Kauguru muižā ir balbieris Mārcis, porīteris Mārcis, divi pavāri Jāņi, dārznieks Jānis un četras istabenes. 19. gadusimteņa pirmajā ceturksnī ir kalejs Dāv. Roze, kuŗa dēlu Heinr. Vilhelmu kristijot, kūmās ir baroniete fon Volfe, dzim. grāfiene Mengdena. Ir stroŗa Pēt. Enbergs, kučieris Jānis Müllers, sulainis Joh. Keppers (no Jaunlaicenes), aptiekars Dālbergs (no Baiŗa). Pamazām jau te rodas kārķļu vācietība. Zēnu Jāņi no Mujāņiem Kauguru grāfiene nodod Pēterpili kurpnieka amatā. Ap 1800. g. kā sulainis minēts kāds La Roze.

Interesanti arī mest skatu uz grāfa Burcharda Münnicha personu, kas 1737. g. no ķeizarienes Annas, kā dāvānu saņēm Kauguru muižu un 1740. g. to pārdod savam znotam, hofītesas prezidentam baronam Mengdenam. Viņš dzimis 1683. g. Vācijā, Oldenburgā, kalpo franču un poļu armijās, 1721. g. uzņemas vadīt starp citu arī Rīgas cietokšņa būvi. Ķeizarienes Annas laikā, viņa kā kaŗakolēģijas prezidenta darbība ir ievērojama. 1734. g. viņš ieņem Dancigu, apspiež Vārsavas nemierus, vēlāk iekārŗo Krimu, sakauj turkus, ieņemot stipro Chotinas cietoksni. Pēc Annas nāves viņš gāŗ tās mīluli, visvareno Bironu, Kurzemes hercogu, ieņemot ministra prezidenta amatu. Ķeizarienei Elizabetei uz troņa nākot, viņu notiesā uz nāvi, pēc kam jau uz eŗafota uzvestu apzēlo, nosūtot uz Sibīriju. Tur viņš veselus 20 gadus nodzīvo tai pašā namā, kuŗu bija licis celt Bironam. 1762. g. ķeizars Pēteris III. viņam atdod visas viņa tiesības un Katrīna II. iecel viņu par Baltijas otru ģenerāldirektoru. Mirst 1767. g., apglabāts Tērbatas tuvumā.

Pēc Kauguru pagasta protokolu grāmatām te daŗas ziņas par pagasta dzīvi.

1850. g. pagasta tiesas priekšsēdētājs ir Mārcis Grünbergs — Paulēns, pagasta skrīveris Jānis Kalniņš — Gaide. Protokoli vesti vācu valodā. 1853. g. februārī saimnieku sapulce nolemj meitām 2 rub. gadā lielu lonu, 2 aitas turēt un 25 mārčiņas linu; pušiem algu noteic uz 10 rub. sudr. 1854. gadā par tiesas priekšsēdētāju ir Dāvis Zalcmanis — Salasmilis. 1866. g. 29. novembrī (v. st.) kaugurieši pirmo reiz stājas pie pagasta vecākā izvēlēŗanas, par kādu ievēl pag. tiesas priekšsēdētāju Mārci Balodi — Strazdiņu, par pagasta priekšniekiem ievēl: Mārci Enzeliņu (Baronu) — Bunkī, Jāņi Ābolu — Uzbāzi, M. Stīrnu — Beitu un Stantes Kārli Jēģeri. Par tiesas priekšsēdētāju izvēl Miķ. Rengartu — Ķenģi. 1867. gadā pag. vecākā algu noteic uz 25 rub. gadā. Sprieŗ par 12 asis gaŗas un 6 asis platas „valsts tiesas sēdēŗanas mājas“

celšanu. 1867. g. vietnieku pulks par pagasta skrīveri, ar 175 rub. lielu gada algu ievēl Kārli Vitolu, pie kam viņam pašam jāgādā par rakstāmlietām. 1867. g. par magazīņas uzraugu ievēl M. Enzeliņu — Mičkēnu. Pagasta vecākā algu noteic uz 110 rub. gadā. 1869. g. septembrī vēl skolotāju. J. Dannbergs dabūn 19 balsis, Andersons 12 balsis, bet neviens no viņiem nekļūst kauguriešiem par skolotājiem. 1869. gada vasarā lieli plūdi, pie kam dažu Piegaujas māju zemākie lauki ilgāku laiku zem ūdens. — 1869. g. decembrī par

Grupas uzņēmums bij. Kauguru pag. skrīverim P. Jaunzemam 1899. g. aizejot. Viņa darbības laika Kauguru pag. amatvīri, kā arī divi mūrmuizieši — tiesas vīri. Sēž no kreisās: M. Zirnis † — Mieturs, M. Junge — skolotājs, P. Stirna — Beita, Pēt. Jaunzems †, Chr. Staaks † — Rūgums, J. Antēns † — Vecantēns. Otrā rindā: M. Rozīte † — Lejasbrīška, K. Riekstiņš † — Jērne, M. Stirna † — Daudziets, M. Eliass — Svitka, H. Enzeliņš — Mičkēns, E. Gorkšs † — Jaunzema pēcnācējs, P. Zalkalns — Sluņķis, J. Bormanis — Aleksandrs. Aizmugurē: P. Rengarts † — Bāļa, P. Endzeliņš † — Bādiņš, J. Hincenbergs — Spāriņš, M. Barons † — Bunķis, J. Zalcmanis † — Salasmīlis, P. Asaris † — Druļos, D. Sūbers † — Jaunnodievs, J. Markovs † — Vagalis.

Ar † apzīmētie miruši.

pagasta vecāko ar 79 pret 11 balsīm izvēl Kārli Vitolu — Druļi, par pagasta priekšniekiem P. Rozīti — Brīšku un P. Antonu — Āncīti, par magazīņas uzraugu vienbalsīgi M. Enzeliņu — Mičkēnu. Pagasta vecākā algu paaugstina uz 140 rub. gadā. Par tiesas skrīveri izvēl P. Rengartu ar 50 rub. lielu algu. 1870. g. pagasts pērk no muižas Aleksandra tiesā 30 pūrvietas meža par 30 rub. pūrvietu. Mežs izcērtams 15 gados. 1870. g. 23. jūlijā (v. st.) par skolotāju, ar

265 rub. gada algas pieņem Jāni Būgānu. Bez tam vēl dažas piedevas, kā arī divām govīm barība. Adzeļa māja toreiz iznomāta. Vasaras skolnieki maksā 4 rubļus. Skolu uzsāk 1871. g. janvārī. 1870. g. decembrī par „konventes vīru“ ar 28 balsīm ievēl Kārli Vitolu. 1871. g. maijā vietnieku pulks spriež par draudzes tiesneša lones paaugstināšanu un nolemj no pagasta neko nedot, tamdēļ ka pagastam neesot nekāda daļa pie draudzes kunga izvēlēšanas. Tai pašā sēdē par draudzes uzticības vīru no Kauguru pagasta puses ievēl Kauguru muižas dzimtskungu A. Šmidtu. Kādā tā paša gada sēdē vietnieku pulks lemj nepielaist to, ka Gaides gruntnieks Kalniņš piesavinās Gaides ciema kambari. Sūdzības vešanai izvēl pilnvarotos ar Paulēna M. Grūnbergu priekšgalā. — Tai pašā sēdē pieņem pagasta tiesas un skolas nama būves darbus. — 1872. g. 14. (v. st.) janvāra sēdē mirušā strāpes skolmeistara Mārča Meckera atraitne lūdz izmaksāt tā paglabāšanai 29 rub. 70 kap. — Sakarā ar draudzes mācītāja A. Valtera uzaicinājumu sūtīt 29. februārī 1872. g. skolas bērnus, viņu pārklaušināšanas dēļ, uz Valmieras mācības kambari, vietnieku pulks 31. janvārī lemj, ka „tie skolas bērni izstellēti netiks aukstā ziemas laika un vieglo drēbju kā arī lielā attāluma dēļ“. — 1872. g. 25. nov. ar 71 balsīm par pagasta vecāko ievēl Pēt. Antonu — Ancīti. Pretkandidāts Strazdiņa M. Balodis dabūn tikai 16 balsis. Par „valsts priekšniekiem“ ievēl J. Grūnbergu — Slunķi un J. Ābolu — Uzbāzi. — Tā paša gada 4. decembrī par pagasta skrīveri ar 200 rub. gada algas pieņem K. Vitolu. Pēc tam kad pēdējais 15. okt. 1873. g. ar draudzes tiesas lēmumu no skrīveža amata atstādināts, par tādu pieņem Kokmuižas pagasta skrīveri T. Johansonu, kas apņemas divās dienās nedēļā savu amatu Kauguru pagasta namā izpildīt par 180 rub. lielu algu. 1874. g. 22. janvāra saimnieku sapulcē nolemj dibināt savstarp. ugunsapdrošināšanas biedrību. — 1874. g. par pagasttiesas priekšsēdētāju ar 35 balsīm ievēl M. Balodi — Strazdiņu. Pretkandidāts P. Endzeliņš — Bādiņš dabūn 29 balsis. — 1875. g. par pagasta vecāko ar 21 balsi ievēl J. Briedi — Ķīsi. No pretkandidātiem P. Endzeliņš dabūn 20, P. Balodis 16 un A. Loska 16 balsis. Pēc tam kad T. Johansons 1876. g. no skrīveža amata atsakās, par tādu pieņem skolotāju Būgānu.

Vēl piemināms tas, ka purēnieši: Strazdiņš, Salasmīlis, Bunķis, Rūgums, Vagalis un Mičkēns ar saviem līdzekļiem ierīko ceļu no Strazdiņa līdz Gaides mājām.

18. Mūrmuiža un mūrmuizieši.

Kilometrus desmit no Valmieras uz dienvidaustrumiem, pie Miegas upes, ir Mūrmuiža, kas gan nosaukta pēc kā-

das senatnē celtas un vēl tagad zem „torņa klēts“ nosaukuma stāvošas divstāvu mūra ēkas ar pagrabu zem tās.

Mūrmuižas pagasts, kāds viņš ir pēc tā saukto silēniešu vai skangaliešu atkrišanas, ir viens no mazākiem Vidzemes pagastiem *). Trīs simts gadus atpakaļ pie viņa piederēja ar tagadējie kaugurieši un toreizējais Mūrmuižas novads izstiepās gar Gauju starp tās pietekām — Viltumu ziemeļos un Liekupi dienvidos, robežojot ziemeļos ar Trikātas, dienvidaustrumos ar Raunas un dienvidos ar Cēsu piļu novadiem.

1624. g., t. i. zviedru valdības sākumā Mūrmuižai ir divas vakas — pagasti: Mūra un Ūdrenes, vai arī Ūdranes. Pēdējā, izņemot Sūbra mājas, visa ietilpst tagadējā Kauguru pagastā, tāpat kā Mūra vakas Daudziets, Ancits, Ķigulis, Skāma, Drulis, Šķesteris un Spāriņš. Mūra vaka sadalījās purēniešos un silēniešos. Ūdrenes-Ūdrānes nosaukums mūsu dienās galīgi aizmirsts.

1624. g. arī seno mūrmuiziešu stāvoklis bija pavisam bēdīgs. Turpat sešdesmit gadus ar nelieliem pārtraukumiem, bija nācies pārdzīvot kuļa šausmas, mēri un badu. Mēris plosās arī no 1623. uz 1624. gadu. Māju lielākā daļa izmirusi, tūrumi krūmiem aizauguši. Vēl apdzīvoto māju zemnieki ir nabagi. Tā Sietiņa Jānim ar dēlu Jāni ir tikai 2 zirgi, 2 govīs. Cauru gadu viņš muižas klausās sūta vīru ar zirgu. Viņš un viņa kaimiņi žēlojas, ka viņu citkārtējais kungs, Roterds Tizenhauzens viņu nastas nelikumīgi vairojis. Arī citi zemnieki, kā Pavāra Jānis, Gaiķēna Reinis, Sūbra Ancis un citi ir nabagi. Nodieva Jānis valda arī Putniņa zemi. Daļa toreizējo saimnieku ir ienācēji, kā Brieža Ancis, Matuļa Jēkabs un Līva Jurka, kas dzimti rūjienieši, bet Skangaļa Miķelis ir raunēnietis. Lizītes Juris lieto arī Irbes zemi, Ķiguļa Ancis arī Liel- un Mazbungu zemi. Pēdējais ir vagaris, kas sava amata pēc no viņa brīvs. Viņam divi dēli: Indriķis un Juris, divi zirgi, divas govīs. Izmirušo māju starpā ir: Antēns, Putniņš, kuļa vārdu vēl šodien atgādina kāda Miegas tilta nosaukums, Kauliņš, Obuls un citi.

Zem viena tā sauktā Rīgas arkla saprata zemes plaību, kuļas tūrumos varēja izsēt 30 mucas vai 60 pūrus rudzu. Pusarkla lielām mājām pienācās ikgada muižai dot kunga tiesu: ik pa 2 pūriem rudzu, miežu, auzu, ik pa siekam kviešu, zirņu, rāceņu, kāpostu, ik pa podam linu, kaņepāju, apiņu, 1 aitu, 4 markas naudas, 2 vistas, 10 olas, vezums siena, 1 valgs, 1 grozs.

Kunga tiesai nododamo labību — „beŗus“ pieņēma ar lielo pūru, kādi divi iet uz trim Rīgas pūriem. Sveŗamo kunga tiesu pieņēma ar zemes bezmēnu, rēķinot podā 25 mārciņas.

*) Patlaban izvesta viņa piedališana Kauguru pagastam, nerēķinoties ar pašu mūrmuiziešu nevēlēšanos kauguriešiem pievienoties.

No toreizējiem muižas laukiem min: Būtes, Bābaskalna un Krusta tīrumus, no mežiem: Melno gāršu, Lubu gāršu, no atsevišķiem zemes gabaliem: Enzeļa ciematu, Linu salu (tagad Lināts), Blanku salu, no pļavām: Kārtavu, Daņu purvu pie Miegas, Lauža leju, Upītes pļavu un Bokarta pļavu pie Raunas upes.

Tīrumi, pļavas un citi zemes gabali pa daļai nosaukti sen iznīcināto ciematu vārdos, kas tadā veidā dažkārt uzglabājušies līdz pat mūsu dienām. Vietas, kur senāk atradušās zemnieku mājas, vēl tagad mēdz saukt par ciematiem vai ciematiņiem, kuŗos vietām vēl paglabājušās seno māju krāsmatas.

Arī Mūrmuiža pieder pie tām daudzajām muižām, ar kuŗām zviedru ķēniņš Gustavs Adolfs pēc Vidzemes iekarošanas apdāvina savu ievērojamāko palīgu un valstskancleru, vēlāko grāfu Akseli Oksensērnū (Ūksensērnū, kā paši zviedri to izrunā), kas tā kļūst par Cēsu, Valmieras pilsētu un piļu, Burtnieku, Mujānu un Trikātas piļu un novadu kungu un valdnieku.

Muižu redukcijas laikā, 17. gadsimteņa astoņdesmitajos gados arī Oksensērnū savus lielos īpašumus

zaudē. Viņiem atņemtās muižas iznomā Rīgas lieltirgotājam, bagātam Jānim Reiteram, Rīgas rātes radam, daudz desmitu muižu lielarendātoram, vēlāko grāfu Reuternū ciltstēvam.

Dažas no muižām Reiters iznomā tālāk, tā Mūrmuižu un Liepmuižu kamerīnai Katarīnai fon Benkendorfai, precētai fon Gavēlei. Viņas vīrs Pēteris Gavēlis savā laikā aizdevis grāfam Kārlim Gustavam Oksensērnam 2000 dalderus un 1678. gadā vēl 9000 dald., par to ķilām saņemot abas te minētās muižas. Gan Gavēlis pēc muižu redukcijas dodas uz Zviedriju, aizstāvēt savas ķilu tiesības, bet velti, un pats ar viņš gan no turienes vairs neatgriežas. Labi vēl, ka Reiters abas muižas iznomā viņa atraitnei.

1681. g. Mūrmuižas laukos izsēj 56 pūrus miežu un 55 pūrus auzu, iekuļot 312 p. miežu un 198 p. auzu. No 88 p. liela rudzu sējuma iekuļ 555 pūrus. 1683. g. nodeg dzirna-

„Torņa“ klēts Mūrmuižā.

vas. 1688. g., fon Gavēlei vēl Mūrmuižu valdot, pie tās pieder sādi zemnieki: Ķiguļa Jānis, Ancīša Jānis, Pavāra Mača, Purmatuļa Mača, Skangaļa Ancis, Lizītes Ancis, Brieža Toms, Sietiņa Jānis, Druļa Toms, Sukura Pēteris, Lodziņa Kaspars, Skāmas Ancis, no kam pēdējie trīs uz muižas zemes. Pārējie mūrmuizieši piešķirti Kauguru muižas arendātoram Gerngrossam.

Ilgi par Mūrmuižu un Liepmuižu valdīt, maksājot 1200 dald. nomas gadā, minētai „kamerīnai“ nav lemts. Muižas viņai atņēmu un viņas sūdzības ir veltīgas.

1691. g. Burtnieku pilī apstiprina ķēniņa Mūrmuižas jauno vaku grāmatu. Tanī aprādīta katras mājas arķlu vērtība un noteikti viņas pienākumi pret kroni un muižu. Beņamā kunga tiesa jānodod ar zīmogotu Rīgas pūru, pie kam zemniekam tiesība pašam pūru noglaust, piedodot tādā gadījuma uz katra pūra vienu kapi, kādu 24 saiet vienā pūrā. Sveramās nodevas jāpieņem ar zīmogotu Rīgas bezmēnu, podā rēķinot 20 mārciņas. Naudas nodevas maksājamas četrās reizās: 1. maijā, Jāņos, Miķeļos un Ziemas svētkos. Gaitniekiem muižā jāierodas pirmdien ap pusdienas laiku un tur jāpaliek līdz sestdienai ap to pašu laiku. Muižas ražojumu aizvešanai uz Rīgu, tā sauktās reizas, pusarkla lielai mājai katreiz jāved viens vezums, rēķinot tanī ne vairāk par 7 pūriem rudzu, vai 8 pūriem miežu jeb iesāla, vai ar 10 pūriem auzu. Jāsavērpj ziemā 6 mārciņas muižas līnu vai vilnas, bet pakulu divtik daudz. Katram saimniekam nododama grāmata, kuņā ierakstāms viss, ko viņš muižai nodod vai nostrādā, kā arī viss, kas viņam aizdots.

Tanī laikā stārstas ir Sūbra Klāvs, kas sava amata pēc no klausām un nodevām atsvabināts. Ikgada vienīgi viņam muižai jānodod puspods zemes svarā vaska. Nodieva un Putniņa Mārcim no savas arķlu lielās zemes muižai ikgada jānodod 14 pūri rudzu, ik pa 15 pūriem miežu un auzu, ik pa siekam kviešu un zirņu, 4 podi līnu, 1 pods kaņepāju, pusotra poda apiņu, 1 aita, 32 grīztes siena, 5 dald. naudas, kā arī jāsūta muižas gaitās cauru gadu vīrs ar zirgu un vasarā 6 nedēļas oternieks kājām. Pārējie saimnieki ir: Brieža Toms, Sietiņa Jānis, Zvārga Jānis, Sukura Pēteris, Antēna vai Ķūžēna Jānis, Gaiķēna Pēteris, Pavāra Mača, Kauliņa Jēkabs, Lodziņa Kaspars, Purmatuļa Mača un silēniešu ciemā: Silmatuļa Mārcis, Lizītes Ancis, Burkša Bērtulis, Bēzrkroga Jānis, Kalāča Mārtiņš, Līva Mārcis, Skangaļa Ancis, Obula Jēkabs.

1692. g. Mūrmuižu iznomā leitnantam Kr. Duntenam, vēlāko grāfu Duntenu radam. Viņš atjauno Linsalnieku, tagadējo Linātu, nodibina uz muižas zemes Lagātu. Viņa pretinieks, kroņa un zemnieku interešu pārstāvis, ir mērnies Ulrichens. Tas izmēra un izdala seno Pakulu un Lielkāju

ciematu zemes, tāpat abu Bungu zemes. Blankas salu viņš nodod mežsargam Matisam Hirvānam, par ko Duntens ļoti nemierā. Savā ziņojumā gubernātoram Ulrichens piemin Enzeļu ciematu, kur senāk bijušas mājas, kas Mūrmuižu dibinot, līdz ar dažām citām iznīcinātas. Piemin arī Būtes kaktu un Valdeņa zemi. Viņš ziņo arī par Duntena patvarībām, kas netaisni grozot zemnieku, paša ķēniņa ierādītās robežas, atņemot starp citu arī Ķigulim un Ancitim daļu no viņu zemes.

Itkā nolaidīgas saimniekošanas dēļ, Duntenam muižu atņem. Bet tikai ar varu viņu izdabūn no muižas. Ar 11 zirgiem viņa mantas noved uz Startu muižu. Klēts durvis atlaužot tur atrod 333 pūrus rudzu, 251 p. miežu, 54 p. auzu, 5 p. griķu, 3 p. kviešu, 5 p. linsēklu. Kūtīs ir 3 vērsi, 3

Bijušais kungu nams Mūrmuižā.

bulli, 12 vietējās un 4 svešas sugas govīs, dažāda vecuma teles un dažādi siklopi. Dažas govīs tik nomērējušas, ka vairs nespēj piecelties. Nu arī zemnieki nāk un sūdzās par Duntena viņiem nodarītām pārestībām. Tā Sietiņa Jāņam, tam aizdoto 4 pūru rudzu vietā, Duntens paņēmis 5 pūrus.

1698. g. muižā izsēti 99 pūri rudzu un 1 pūrs ziemas kviešu. Kunga ērbēģis ar lubu jumtu ir 14 asis gaŗš un $7\frac{1}{2}$ asis plats, uz 2 pēdas augsta laukakmeņu pamata. Netāl no viņa veca mūŗa ēka (tagadējā torņa klēts) zem lubu jumta, kur apakšstāvā klēts, bet augšstāvā apdzīvota. Abus stāvus savieno 23 pakāpes. Ir kāpostu un sakņu dārzs ar dažiem ķiršu kokiem, apiņu dārzi un ērbēģa galā blieķu dārzs. Dubultrija 15 asis gaŗa, $4\frac{1}{2}$ asis plata. Pie viņas pievestas 83 asis malkas. Dzirnāvām divi gangi.

1701. g. muižu iznomā daktera Lormaņa atraitnei un pēc tās nāves 1702. g. asesoram Nikl. Šnee. 1716. g. muižu uz 6 gadiem iznomā leitnantam Dav. Bachmanim, pēc tam Justam

Otonisam, kas 1725. g. prasās arī pēc Kauguru Jaunās muižas. Bet jau tai pašā gadā Mūrmuižu, Valmieras un Zvārtes muižas par 3800 dald. iznomā ģenerālim baronam Hallartam, kas mirst 1727. g. Nu Mūrmuižu atdāvina Annai Krēmerenei, galma freilenei. Tai muižu nododot, zemniekiem ar stārastu Sūbra Jāni, tiesas vīriem Gaiķēna Jāni un Skangaļa Jāni priekšgalā, pasludina, ka viņas ķeiz. majestātei labpaticies muižu atdāvināt freilenei Krēmerenei un tās pēcnācējiem.

1731. g. Mūrmuiža pieder augsti dzimušam valstsgrāfam, virskambarkungam de Bironam. Muižu pārvalda tā brālis Kārlis. Muižas ēkas nolaistas, zeme smaga un liesa, kas ne-tura mēslus. Siena ikgada ap 20 kaudzes. Mezsarga Jānis lūdz, lai viņam piešķirtu Naglas pļavu.

Troņiem mainoties, visvarenais Bīrons, Kurzemes hercogs, zaudē savus augstos amatus, savas muižas. Viņu ilgus gadus tura trimdā. 1741. g. aprīņa komisārs Pfundts muižu nodod tās arendātoram, majoram J. Glāzenapam. Atstātie bijušā hercoga lopi ļoti vāji. 1746. g. Glāzenaps no Vijciema siliem izlūdzas 50 baļķus un viņa atraitnei 1753. g. no Vijciema tālajiem lielmežiem atļauj 200 egļu baļķus un 30 šoku lubiņu. Tai pašai muižu uz 12 gadiem par jaunu iznomā, uzliktot viņai par pienākumu ierīkot muižā ķēvnīcu. Bet jau 1762. g. muižu uz 24 gadiem iznomā justīcpadomniekam Stagemanim. Un līgumu ar to laužot Mūrmuižu jau 1766. g. izdod pulkvedim Bolto fon Hohenbacham, uzliktot viņam atlīdzināt Glāzenapei par dažādām uzlabošanām 350 dalderus. 1778. g. līgumu pagarina. 1793. g. Katrīna 2. atdāvā Mūrmuižu ģenerāļa barona Möller-Sakomeļska mantiniekiem, kas to 1798. g. par 44.000 dald. pārdod Magnusam fon Lilienfeldam. Pēc pēdējā nāves muižu atklātā izsolē par 28.320 rub. sudr. nopērk Rīgas rātskungs Kr. Drachenhauers, kā atraitne, dzim. Hübbenete, muižu ar savu bērnu piekrišanu 1843. g. par 44.000 rub. sudr. pārdod Aug. fon Knirimam.

Smagus zaudējumus arī mūrmuiziešiem nes tā sauktais Ziemeļu kaŗš. Kaŗa vētras atkārtoti pār viņiem brāžas. 1702. gadā krievi nodedzina ēkas muižā un mājās. Nodedzina lielo kunga namu, kā arī „torņa“ klēti, no kuŗas atliek tikai kailie mūri. 1708. g. 8. janv. (v. st.) pār novadu gāzās mezonīgie krievu pulki, kas bez zēlastības dedzina un laupa. Tā Pavāra Jānim nolaupa 2 ķēves, labību, nodedzina visas ēkas, pie kam sadeg 21 gov. Paliek viņam vēl 5 zirgi, kas izbēdzināti. Nodieva un Putniņa saimniekam ar nodedzina visas ēkas, nolaupa 4 cūkas, 4 teļus, 1 mucu linsēklu, vārāmo podu, 3 pūrus auzu, izlaupa 3 bišu saimes. Burkša Jānim nodedzina ēkas ar 8 govīm, 2 vēršiem, 12 cūkām, 16 aitām un kazām, 52 pūriem labības. Kalāča zaudējumi vēl lielāki.

Lielākas neražas mūrmuiziešus piemeklē 1732., 1749., 1755., 1756. un 1757. gados, tad atkal 1835., 1836., 1837., 1844.

un 1845. g. 1844. g. līst lietūs no maija līdz pat septembrim. 1845. g. maizes trūkuma — bada dēļ mirstība pat lielāka kā kolēras gadā.

Raksturīgas ir Mūrmuižas un Kauguru muižas kungu ķildas dēļ tā sauktās Valdeņa zemes. Ilgāku laiku to netraucēti lieto Mūrmuiža, bet tad Duntena laikā Valdeņa zemi sagrābj Kauguru muiža. Nu ķildām un sūdzībām dēļ šīs zemes, kas gluži tuvu pie tagadēja Kauguru pagastnama, nav gala.

Mūrmuižas pārvaldnieks Šarfs uzdod 10 bruņotiem zemniekiem, atņemt kaugurietim Rudentiņa Mārcim ar varu viņa Valdeņa zemē cirstos 10 baļķus. Bez tam viņš pašā siena laikā liek apkrustot kauguriešiem: Ķempes Jānim, Auškas Miķelim, Brišķas Pēterim, Beitas Indriķim, Bāļas Tomam,

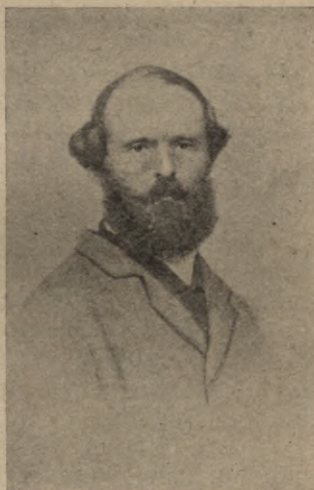
Naudas kalniņš pie Miegas upes.

Rudentiņa Mārcim, Danielas Indriķim un citiem viņu pļavas Valdeņa zemē, neļaujot viņiem sieni ievākt, apdraudot tos zobeniem un šautenēm. Beigu beigās kungi tomēr vienojas, savā starpā Valdeņa zemi izdalot. Blakus šai zemei atrodošās Kaņaudas mājas ilgi vēl nesa arī Valdeņa vārdu.

Zemnieku toreizējo beztiesīgo stāvokli raksturo Zvārģa Jēkaba lieta. Tā brālis, Zvārģa Pēteris 1702. g. pratināts, izteic par savu brāli Jēkabu, kuŗu Startu kungs atrasa no Mūrmuižas kunga, ka tiklab tas, kā arī viņš pats, ir dzimuši jaunburtniecīši. Viņu tēvs bijis vaļinieks Bartnieku Jaunās muižas Celpjos, kur arī miris, Jēkabam vēl mazam esot. Māte no turienes aizprecēta uz mūrmuiziešiem, Lodziņa saimniekam Joštam, paņemot sev arī Jēkabu līdz. Ar savu otro vīru viņa sadzīvojusi 15 gadus, pie kam visu laiku pie viņas Lodziņos dzīvojis arī Jēkabs. Pēc patēva nāves Jēkabs neprecējies trīs gadus kalpojis Nodieva Mārcim un pēc savas apprecēšanās vēl divi gadus. Priekš desmit gadiem (1692. g.) Jēkabs saderējies par kalpu un palīgu Startu Ennēnos, kur sabijis vienu gadu, pēc kam Startu kungs Jēkabu, pēc Ennēnu saimnieka izputēšanas, ielicis tur par saimnieku. Bet tā kā tanī gadā labība nosalusi, kamdēļ Jēkabs nespējis kunga tiesu pienācīgi nodot, kungs licis muižkunga klātbūtnē viņa labību izkult un uz muižu aizvest, un bez tam vēl Jēkabam atņemt viņa di-

vus vērsus un ķēvi. Jēkaba zirgs un divas govis nobeigušies. Jēkabam nu pienācies Ennēnus atstāt un pāriet uz Mūrmuižas Silmatuli, kur nodzīvojis vienu gadu, pēc kam muižas arendātors Duntens viņu aizlicis uz savu Duntē muižu jūrmalā. Tur Jēkabs palicis ilgāk par gadu, pēc kam atgriezies atkal mūrmuižiešos, apmetoties Zvārgos, kur bijušais saimnieks 1696. g. lielās neražas un bada dēļ izputējis. Te nu Jēkabs visu laiku dzīvojis pie viņa, t. i. Zvārga Pētera, kā palīgs un bandinieks. Viņam sieva un mazi bērni, bet zirga un lopa neviena, bet nu tomēr Startu kungs netaisnā kārtā viņu tvarstot un pēc viņa tīkojot.

Ievērojama ir Kauliņa Sīmaņa sūdzība 1743. g. ķeizarienei Elizabetei par Steseli, kas īsu laiku valda Mūrmuižu. Priekš desmit gadiem Sīmanis ielikts Kauliņos par saimnieku. Kad toreiz bijušais Kurzemes hercogs, vārdā Bīrons, par Cēsu muižām un arī par Mūrmuižu valdījis, tad tā muižkungs Hofmanis patvarīgi pacēlis viņa klausas un nodevas. Bet nevar būt, ka Kauliņa mazā un sliktā zeme var tik daudz izdot, kālab uz viņa lūgumu attiecīgās valdības iestādes viņam viņa netaisni uzkrautās nastas atkal samazinājušas. Bet nu muižas arendātors Glāzenaps lūdzis valdību atļaut viņam, izlikt viņu, t. i. Kauliņa Sīmani, kas sēžot uz mājas zemes, no mājām un tās pievienot muižas laukiem. Tas ar noticis un viņš, Sīmanis, ar visiem saviem ļaudīm un lopiem aizcelts uz Grotūža muižu, Piebalgas novadā. Par agrāko Kauliņa saimnieku 1696. g. teikts, ka zemes viņam pavisam maz, kālab viņš taisot muižai koka traukus un kalpojot arī kā ziņnesis.

Jānis Sietinsons, Sietiņu māju nomnieks, Irbītes un Lagāta māju ieguvējs, miris 1895. g.

Senenā, vēl tagad zaļojoša mūrmuižiešu cilts ir Nodievu Nodievi. Un ja kur Latvijā ir kāds, kas Nodieva vārdu nes, tas droši vien cēlies no Mūrmuižas Nodieva mājām, kas tagad sadrumstalotas, bet senāk plašas un lielas, kurām pievienota arī seno Putniņa māju zeme. Senie Nodievi slaveni mednieki. Kāds šīs cilts sencis — Nodieva Jānis, kopā ar kauguriešiem — Adzeļa Maču, Lejas-Eniņu Krišjāni un Danielas Inci, 1686. g. apsūdz varmācīgo Kauguru muižas arendātoru par dažādām viņiem nodarītām pārestībām. Sūdzību sastādījis Valmieras toreizējais diakona mācītājs Rīzēners. Savā attaisnošanās rakstā arendātors Gerngross paskaidro,

ka jau Nodieva Jāņa tēva tēvs aicināts uz Kauguru muižu kā muižas mednieks. Un kad Startu kungam majoram Šulcam ievajadzējies medījuma zemes pacienāšanai un Nodieva Jānis turpat tuvumā zināms kā slavens mednieks, majors Šulcs lūdzis viņu — Gerngrossu, dot Nodieva Jāni viņam kādu laiciņu pamedīt, kam viņš pāri nedarišot. Bet Jānis tanis 14 dienās, kuŗās viņš bijis aizdots Startu majoram, nav devis medījuma ne tam, ne arī Kauguru muižai, bet laiku pavadījis savās mājās, par ko viņam vēlāk pienācies nokavēto laiku divkārtīgām šķūtīm nokalpot. Pats Gerngross saticis Nodievu uz ceļa ar pilnu somu medījuma, pārdošanai citām muižām. Nodieva Jāņa tēvs nepaklausības dēļ mājas kārtībā ar rīkstēm sodīts, bet Jānim sods atlaists, par ko tas labprātīgi, Gerngrossam pašam mājās neesot, viņa miļāko (sievu) ar podu medus divos kubliņos apdāvinājis, bet šis medus bijis mazvērtīgs. Vēl Nodieva Jānis nošāvis lūsi un to Rīgā pārdevis. Šautenes Nodieva Jānim neatdevis tālab, ka ķēniņš pavēlējis atņemt zemniekiem viņu šautenes. Gerngross lūdz Nodieva Jāni viņa nepatiesās sūdzības dēļ bargi sodīt. Par velti bija Jānim sūdzēties, ka viņa ierocis viņam maksājis 7¹/₂ dald. un ka medu viņš lielmātei nodevis pat 4 podus.

Arī Mūrmuizā izpaudusēs muižnieku tieksme, dibināt uz zemnieku māju rēķina pusmuižas. Lilienfelda laikā Skangaļa mājas pārvērs lopmuižā. Knīrima laikā senā Būtes kaktā nodibina Būtes pusmuižu, kur pirms tās dibināšanas tā sauktās Āzenēs pieguļā jājuši muižas gaitnieki. Uz zemnieku salu zemēm dibina jaunas muižas mājas, tā Purmali, Jaunpavāru, Paleju, Ragaini.

Ap 1825. g. arī mūrmuizieši dabūn uzvārdus. Toreizējie mūrmuiziešu saimnieki lepni nosaucas savu māju vārdos. 1826. g. saimnieku saraksts ir sekošs.

Sūbra — Mārcis Sūbers, Brieža — Mārcis Briedis, Sietiņa — Pēt. Sietiņsons, Zvārga — Mārcis Ragainis, Sukura — Jānis Sukurs, Antēna — Dāvis Antings, Pavāra — Pēt. Pavārs, Gaiķēna — Dāvis Gaiķe, Nodieva — Pēt. Nodievš, Purmatuļa — Jānis Marauskis, Lodziņa — Pēteris Marauskis, Lināta — Pēt. Pētersons, Baloža — Pēt. Kandāts, Kauliņa — Pēt. Kauliņš, Līva — Jānis Bērziņš, Kalāča — Dāvis Oliņš, Burkša — Jānis Ozols, Lizītes — Mārcis Lizītjohansons, Silmatuļa — Pēt. Siliņš, Obuļa — Pēt. Obuls, Lagāta — Jānis Nodievš, Irbītes — Pēt. Kalniņš. Tikai mājās ar retinātiem nosaukumiem vēl valda toreizējo saimnieku vīrišķie pēcnācēji.

Sensena ievērojama mūrmuiziešu cilts ir Sietiņa Sietinsoni. Te ģimenes aizvien plašas un jaunākie, dažkārt arī vecākie dēli dodas projām svešumā sev dzīvi nodibināt. Kur vien Latvijā kāds, kas par Sietinsonu saucas, tas cilvēks no šīm Sietiņu mājām cēlies. Kad fon Lilientāls Mūrmuizu val-

dot, 1808. g. iegūst arī Ērgemes pilsmuižu, viņš 1811. g. uz turieni aizceļ lielāku skaitu mūrmuiziešu, to starpā arī Sietiņa saimnieka Pēterā dēlus Dāvi un Mārci. — Tautas atmodas laikmeta skaņ ar mūrmuiziešus. Jaunos gruntniekos most pašapziņa. Kad pirmo reiz pagasta vecāko vēlot, ievēl nevis kādu no gruntnieku vidus, bet muižas mājas saimnieku Briedi, gruntnieki jūtas ļoti aizskarti un ceļ nesekmīgu prāvu. Rentes māju saimnieku vadonis ir iespaidīgais, turīgais Sietiņa Sietinsons, kas cieši stāv par Briedi.

Māju iepirkšanas laikmeta mūrmuiziešu paaudze ir visai darba un dzīves priecīga, garā attīstīta. Un reti gan kādā citā pagastā bija sastopami tikdaudz braši un cēla auguma vīri, kā Mūrmuizas novadā. Sevišķi brašs ir Sietiņa Jānis Sietinsons, ievērojams dārzkopis un lauksaimnieks, kas saviem bērniem cenšas sniegt labu izglītību. Viens no viņa dēliem, virsnieks Jānis Sietinsons ir savā laikā Valmieras Latviešu biedrības priekšnieks. Vienu viņa meitu precē kāds no pazīstamās Alunanu dzimtas, otru tautas atmodas laika darbinieks Kažauču Dāvis.

Kāds cits tālaika mūrmuizietis, Sūbra Jānis Sūbers, kas jauns būdams Pēterpili dzīvojis un tur nācis sakaros ar toreizējiem Pēterpils ievērojamākiem latviešiem, savas mājas novēl Rīgas Latviešu Biedrībai. Pēdējā gan mājas nedabūn, bet gan dažus tūkstošus naudas.

Brāļu draudzes kustībai 18. gadusimtenī arī mūrmuiziešu vidū daudz piekritēju, to starpā ievērojamais Skangaļa Jēkabs.

Savu saiešanas namu mūrmuizieši ceļ tomēr tikai 19. gadusimtenī Antēnos. Jau pirmā laikā šī saiešana kādu laiku slēgta, jo nevar vienoties par to, kam lai piekrit saiešanas pārzināšana, Brāļu draudzei vai mācītājam. Vēlāk atkal pašu starpā ceļas nesaderība, jo vieni turas sevi par Pāvila, otri par Apolla mācekļiem, kālab saiešanu slēdz.

Novads nav bagāts krāšņu dabas ainu ziņā, bet arī te ir dažs labs jauks skats, it sevišķi ap Miegu un tās pietekām. Viss, kas novadā kalna vārdu nes, atrodas pie Miegas, kas izceļas pašā novadā un šķir mūrmuiziešus, jaunvālēniešus un kauguriešus no mūrmuiziešiem, kas no labās puses uzņem Dzeguzi un Grūžupīti, no kreisās puses Buti, Mileni un Berēku. Pie Miegas ir Velna kalns, Kapu kalns, Naudas kalns, Krusta kalns un Bābu kalns.

Mūrmuizu dibinot, kā arī ilgos kaņa gados ap Miegu iznīka vairāki ciematī, tā Putniņi, Enzeļi, Bungas, Pakuļi, Lielkājas un vēl daži citi.

Jau sākumā dzirdējām, ka priekš dažiem gadiem no Mūrmuizas pagasta atšķīrās tā sauktie silēnieši ar Skangaļa muižu. Šis novads, kas no sensenim, vairs nezināmiem laikiem piederējis pie Mūrmuizas, guļ gluži par sevi un atsevišķi, robežojot ar liepēniešiem, raunēniešiem, baižkalniešiem

un startēniešiem. Baznīcas ziņā viņš vēl tagad skaitas pie Valmieras draudzes, kaut gan pilnīgi guļ Cēsu un Raunas draudžu apkampienos.

19. Mujānu-Dūķeru novads.

Kad 13. gadusimteņa sākumā Rīgas bīskaps un bruņinieki dalās latviešu — lībiešu zemēs, pēdējiem piekrit arī vēlākais Valmieras pilsnovads, kuŗā laiku gaitā izveidojas Valmieras, Koku, Mūŗa un Kauguru muižas. Vēlākais Mujānu-Dūķeru novads turpretim kļūst par bīskapa īpašumu. Nedaudz vairāk par vienu jūdzi no bruņiniekiem piederīgās Valmieras pils jau sākās bīskapa valsts robežas.

Pirmrakstos Mujāni sastopami 15. gadusimteņa beigās,

Mujānu bijušais kunga nams.

kā bruņinieka Evolda Patkula īpašums. Tas ap 15. gadusimteņa vidū īsā laikā caur pirkšanu iegūst Rubenes draudzes lielāko daļu. Pēc 1472. g. Mujānus, Ķieģeļu muižu, Vaidavu un Rozbēķus valda Evolda dēls Andrejs.

1494. g. Mujāni pieder Ansim Ikskilam, kas 1503. g. to pārdod Jāņam

Patkulam. Attiecīgais ligums apmērām skan šādi:

„Ansis Ikskils, Kordesa dēls, liecina, ka viņš ar savas sievas un savu likumīgo mantinieku piekrišanu pārdod dižciltīgam un uzticamam kungam Jāņam Patkulam un viņa mantiniekiem Mujānu pili ar tās muižu, ar dzirnavām zem pils, ar visu pie tās piederošu zemi, kā jau viņa nelaiķa tēvs un pēc tam viņš pats to valdījis, ar trim pļavām: Brūno lukstu, Lielo lukstu pie Līdeces upes un Zariņa lukstu zem Zalca muižas. Joprojām viņš pārdod kungam J. Patkulam sekošus pilij piederīgus ciemus un muižas, kā Ķikuta ciemu ar 3 ciematiem, Volītes (Wollyten) ciemu ar 5 ciematiem, Cimpēnu ciematu, Sasenenes (gan tagadējie Dikļu novada Zažēni) ar 3 ciematiem, Ķelpa ar 2 ciematiem, Klāvēna ciematu, Juŗa Škepas (Szeppen) ciematu, Manzelenes ciemu ar 10 ciematiem, Skrejgales ciemu ar 15 ciematiem. Pārdod arī Gaŗo ciemu, kā arī to zemi, kas apakšlēņā izdota Klāvam Albedilam“. Tā noticis Limbaŗos, kas viena no virsbīskapu rezidencēm.

1522. g. Mujāni pieder bruņniekam Ansim Rozem, kas minētā gadā Mujānu pili noteic savu dēlu Jāņa un Juŗa mantojuma daļas. Jāņam viņš novēl savas muižas Igaunijā, kā arī dzirnavas Modes vakā, Jurim Mujānu pili un novadu, pie kā toreiz pieder arī Modes vaka *) (vēlākais Lenču novads).

Juris, kā liekas, ir turīgs. 1529. g. viņš kopā ar māti no saviem radiem, brāļiem Valtera, Dīriŗa, Āta un Jāņa Roze-

Grāis Morics Mengdens.

niem par 44.000 Rīgas markām nopērk Straupes pili ar muižām, kā arī Ikates muižu (tagadējo Stalbi) ar novadu. 1542. gadā Juris R. prāvojas ar Ansi Koskulu, Ozolu kungu, Dauguļu ciema dēļ. Pēc viņa nāves Mujānus manto viņa dēls Fabijāns.

*) Kāds purvs netāl no Lenču muižas, gar veco Rīgas lielceļu, vēl mūsu dienās nes Modes purva nosaukumu.

1599. g. Mujānu pils pieder Fabijānam Rozenam, Lielstraupes īpašniekam. Rozenu dzimtai tai laikā pieder arī Mazstraupe, Augstroze, Kūdums un Raiskums.

Arī Mujāni pieder pie tām daudzajām muižām, ar kuŗām Gustavs Adolfs apdāvina savu kancleru Akseli Oksensēru, kā pēcnācēji to valda līdz tā sauktai muižu redukcijai, kad arī Mujāni pāriet zviedru kroņa īpašumā.

Ķeizars Pēteris II. 1727. g. atdāvina Mujānus galma virsmaršālam ģrāfam Gust. R. Lōvenvoldem. 1740. g. Mujāni pieder kroņa muižu ģenerāldirektoram baronam Mengdenam. Kambaŗkunga Pētera fon Fitinghofa atraitne Eleonora, dzim. Mengdena, kas otrā laulībā precēta ģenerālgubernātoram ģrāfam Braunam (Brovne), Mujānus izmaina virskonsistorijas ase-soram fon Mekam, pret tā Stalbi un Kārleni. Leitnants G. f. Meks 1801. g. Mujānus par 60.000 dald. uz 90 gadiem ieķilā Kauguru ģrāfam G. Mengdenum. Tā mantinieku aizgādņi: fon Grote un f. d. Brūggens 1816. g. Mujānus uz desmito iz-dod ģrāfa Mengdena znotam baronam Volfam. 1812. g. Mu-jānos par inspektoru ir Georgs Gothards Grunds. Kad 1832. gadā ģrāfa G. Mengdena mantinieki savā starpā dalās, Mujā-nus par 40.000 rub. sudr. iegūst jaunākais dēls ģrāfs Morics.

Mujānu muižu 1727. g. ģrāfam Lōvenvoldem atdāvinot, kronim paliek tās nesēn kā nodibinātā lopmuiža — Dūķeri. 1800. g. ķeizars Pāvils Dūķeru muižu atdāvina ģenerālim f. Germanim, kā mantinieki to 1810. g. par 29.000 rub. sudr. ieķilā jau minētam Kauguru ģrāfam G. Mengdenam. Tā at-raitne 1815. g. muižu par 25.000 rub. sudr. atdod Valmieras birģermeistaram Ernestam Reinfeldam, kas savas ķilu tiesības 1820. g. atdod savam znotam baronam Gust. Laudonam, kam 1829. g. Dūķeru muižu par dzimtu apstiprina. 1838. g. Lau-dons muižu par 25.000 rub. sudr. uz 9 gadiem ieķilā savam svainim, Valmieras rātskungam Fr. Šulcim. Ģenerāļa fon Šulca kundze Matilde, dzim. Laudona, ar pārējo barona G. Laudona mantinieku pieķrišanu, par 32.500 rub. sudr. izpērķ Dūķeru muižu, pārdodot to 1853. g. par 40.000 rub. sudr. vēlākam landmaršālam, landrātam, ģubernātoram, kambaŗ-kungam un hofmeistaram Dr. jur. Aug. fon Oettingenam. Tas pārdod 9 zemnieku mājas, turpat 250 dald. zemes vērtībā, par 32.180 rub. sudr. un 1871. g. pašu muižu par 24.500 rub. sudr. Valmieras pilsonim Vilh. Švarcim, no kā muiža vē-lāk pāriet Bambama un pēc tam meldeŗa Auslica rokās.

1600. g. pie Mujānu pilsnovada pieder 44¹/₄ arkla zemes ar 72 ciematiem, 1 dzirnavu, 2³/₄ arkla atmatā stāvošas zemes un 2 ezeriem. 1622. g. pie Mujānu pils ir 33 apdzīvotas un 28 izmirušas mājas. Novads sadalās divās vakās: Mujānu vaka un Modes vaka. Mujānu vakas apdzīvotās mājas ir: Brūveris, Jerīts, Zeltiņš, Slazds, Kārķliņš, Inķēns, Purmālis, Drons, Cipulis, Skūpa, Auška, Pēža, Vacis, Ķencis, Pūža,

Katlāps, Gaizkēns, Toža, Bēkmanis, Rencis, Slaviecēns, Zile, Jānēns, Mūrnieks, Vitulēns, Škepa, Pāvulēns. Izmirušo ciematu starpā ir: Miēlda, Krumpiņš, Dravēka, Birzgalis, Ķelpis, Tulpis, Pēterēns, Lasis (Lasse), Ķilguts, Andriņš, Dzirnīs, Lapiņš, Sprugulis, Jura, Rudzis, Pildedzis, Stinka, Viķis, Dūķermuiža *) u. c. Tai pašā laikā Modes vakā vairs tik 9 apdzīvotas mājas, kamēr pārējās 23 izmirušas.

Kad 1621. g. Mujānu pils krīt zviedru rokās, izrādās ka 1620. g. rudenī pils laukos izsēti 80 pūri rudzu, kas 1621. g. izdod 300 pūrus iekūluma. Mieži un auzas paliek laukā nenovākti. No 8 pūru lielā kviešu sejuma iekuļ 30 pūrus.

1623. g. zemniekiem jādod muižai tā sauktās kunga tiesas no katra arkla zemes: 4 pūri rudzu, 4 pūri miežu, 8 pūri auzu, pods linu, aita, maiss un oternieka vietā muca alus un pods linu. Katrai mājai muižai jāsavērpj 5 mārčiņas linu un jānodod vezums siena, 6 olas, 5 galviņas kāpostu, bet no medus desmitais.

Zviedriem 1621. g. Mujānu pili ieņemot, tanī atrod 12 alvas bļodas, 12 alvas šķivjus, 3 podus, kā arī degvīna katlu. Dzirnavas zem pils izpostītas.

1689. g. Mujānu pilsmuižai trijos laukos ir 340 mucvietas tūrums. Ir Kļanica tūrums pie Burtnieku ceļa, Ozolgravas tūrums, Gaura tūrums, Mazais tūrums. Attekas tūrums atrodas iepretim pilij pie rījas, otrs Attekas tūrums otrpus attekas.

Blases kalns vai Blases ciemats ir muižas meža zeme. Tača līcis ir atsevišķs zemes gabals, pusceturta jūdzes no Mujānu pils, aiz Lenču muižas. Muižas pļavas ir: Ganību pļava, Grīvas pļava, Meitlaines luksts, Dūķera luksts, Zariņa luksts, kas vairāk par jūdzi attālu no pils, Barācenes luksts, netāl no Jaunburtnieku muižas, pie Līdces upes, slapjš, sūnains un ar sliktu zāli.

Malkas meža maz, bet būvkoki dabūjami vienīgi 2 līdz 3 jūdzes no pils attālos Modes vakas (Lenču) silos, no kurienes ņem arī skalu malku un lubiņas.

Kā zemnieku mājas un viņu saimnieki 1698. g. minēti: Ķikuta Jurka, Pakuļa Ansis, Pildedža Indriķis, Pūpola Jānis, Vitulēna Mārcis, Mazcimpēna Pēteris, Miēldas Jūris, Vača Jānis, Jeriša Jānis, Dravēka Mārcis, Krumpiņa Jēkabs, Krogus Viļums, Birzgaļa atraitne Mārieta, Ārņa Miķelis, Tulpa Pēteris, Suļa Jēkabs, Pēterēna Martiņš, Spruguļa Ansis un Viļums, Purmaļa Mārcis, Kārklīņa Jānis, Čipuļa Jānis, Skūpas Mārcis, Gaizums, Pūžas Jūris, Andriņa Jānis, Šķērsta Andris, Pēžas Pēteris, Auškas Kaspars, Jānēna Jānis, Vača Jūris, Zvirgzda Jēkabs, Juras Mārcis, Viļa Martiņš, Gaiča izmiris, Kaužas

*) Ja toreiz izmirušo zemnieku māju starpā uzskaitīta arī Dūķermuiža, tad jāpieņem, ka jau 16. gadsimtenī Mujānu pilsnovadā ir pastāvējusi pusmuiža ar tādu nosaukumu, kas tad vēlākos kaņģados iznikusi.

Ansis, Stinkas atraitne Anna, Gaura Juris, Gaižķēna Bērtulis, Dzirņa Tenis, Ķelpa Jānis, Lielķēna Juris.

Uz Lieldūķera un Ērmaņa māju zemēm 1692. g. dibina Dūķeru lopmuižu, kuŗai piešķir tos zemniekus, kas līdz tam klausījuši tālu prom stāvošā Lenču muižā. Šie zemnieki ir: Tilgaļa Ansis, Lielcimpēna Pēteris, Zeltiņa Juris, Brūveņa Mārcis, Slazda Ansis, Drona Viļums, Ziles Tenis, Slavecēna Andris, Gaičas Juris, Tozas Liberts, Dūmēļa Jēkabs un Mazķēna Mārcis.

Mujānu vakā 1698. g. ir 169 vīrieši un 180 sievietes, 187 bērni zem 15 gadiem, 175 zirgi, 36 vērši, 227 govīs, 147 jaunlopi. Gada laikā miruši 47 cilvēki, nobeigušies 13 zirgi, 64 govīs, 76 jaunlopi. Šīs bēdīgās parādības iemesls ir 1696. g. lielā neraža, kas smagi skaŗ arī mujāniešus.

Pēc ķēniņam piederošās Mujānu pilsmuižas vaku grāmatas, tās zemniekiem jānodod kunga tiesas gadā: 333 pūri rudzu, 396 p. miežu, 373 p. auzu, 98 podi linu, 13 podi apiņu, 45 aitas, 89 vezumi siena, 125 dald. naudā. Te uzdotā ieskaitītas arī tā sauktās staciju un reiteru (kārtūbnieku) nodevas. Muižas klausās jāsūta cauru gadu iknedēļas 34 zirdzinieki, 14 nedēļas kājnieki, bez tam vēl 94 oternieki kājām. Vaku grāmatā ievestās nodevas (beŗi) jāpieņem ar noglauztu apzīmogotu Rīgas pūru un sieciņu (kilmetu), kuŗu seši iet uz vienu pūru. Zemniekam tiesība izvēlēties, vai beŗus nodot ar nenoglauztu (nestriķētu) pūru, vai arī ar noglauztu, piedodot tādā gadījumā uz katru pūru vienu kapi, kuŗu 24 vienā pūrā. Sveramās nodevas jāpieņem ar zīmogotu Rīgas bezmēnu, skaitot 20 mārciņas vienā podā.

Gaitniekiem jāierodas muižā pirmdienā ap pusdienas laiku, un jāpaliek tur līdz sestdienai ap to pašu laiku. — Mujāniešu un dūķeriešu kopā toreiz pavisam 67 mājas.

Tā sauktais Ziemeļu kaŗš arī mujāniešus smagi skaŗ. Tā Vača Jāņam krievi 1702. g. nodedzina divas rījas, ar pie tām esošiem kambāŗiem, ar 30 pūriem izkultu un nedaudz neizkultu rudzu, lielāku vairumu neizkultu miežu, nosit viņa divas kalpones, ievaino viņa puisī, nolaupa trīs zirgus. Viņa labības parādi muižā ir lieli.

Ap 1706. g. Mujānu pilsmuižu no kroņa nomā Anna Helmes, Gerngrosa atraitne. Viņas znots, leitnants Reinekens valda tā saukto Dūķera muižu zem Mujāniem.

1708. g. vasara ir slapja un auksta, labība nosalst. Ne-raugoties uz visu to, muiža nesaudzīgi piedzen savu tiesu. Tāpēc mujānieši: Liel- un Mazķencis, Kalna- un Lejasrencis un Šķērsts spiesti Rīgā pret muižu sūdzību celt.

1708. gada janvārī, ģen. Šaumburga vadītais krievu kaŗa pulks nodedzina arī Mujānu lopmuižu Dūķerus. Muižas klētīs pēc arendatora Reinekēna uzdevuma sadeg 43 pūri iesala, 379 pūri labības, 6 pūri putrainu, 2 pūri linsēklu, 1 birkavs

apiņu un tikpat daudz linu, 7¹/₂ mucas alus. Nolaupa 25 govis, 2 vēršus, 2 aunus, 1 aitu, 1 āzi, 19 cūkas un puscūkus, daudz zosu un tītaru. Ka tiešām tas tā, to varot liecināt šķilteris Jānēna Pēteris, kā arī Viķa Miķelis, Gaičas Viļums un lopu meitas Zeltiņa Līze un Cimpēna Līze.

1711. gadā, kad lielais mēris jau rimis, no mujāniešu 37 mājām 12 izmirušas, un 12 mājās vairs dzīvu pa 3-4 cilvēkiem katrā. No Dūķeru muižas 12 mājām 4 izmirušas un trijās vairs tikai pa 3-4 cilvēkiem katrā. Izmirušie ciemati ir: Ķikuts, Pakulīts, Pildedzis, Pūpols, Mazcimpēns, Vacis, Ārnis, Tulpis, Pēterēns, Pēža, Zvirgzds, Gaižkēns, Ķelpis, Lielcimpēns, Zeltiņš un Dūmēlis.

Vēl atlikušie zemnieki neko nespēj dot, jo pašiem viņiem nekā nav. Izgājušā ziemā te novietotais kaņaspēks viņiem beidzamo atņēmis: maizi, sēklu, labību, lopus, zirgus, sienu. Mājās novietotais kaņaspēks tik briesmīgi ar zemniekiem apgājies, ka daži no viņiem galu dabūjuši un atkal citi bijuši spiesti atstāt savas mājas.

Mujāņu toreizējai valdniecei, leitnanta Vesthofa kundzei, mēri mirst māte, māsas un svaiņi. No Dūķeru kungu dzimtas atlikuši vienīgi leitnanta Reineka bērni. Par amtmani — pārvaldnieku te kāds Meijers, kā alga 50 pūri rudzu gadā.

1717. gadā mujānieši: Kārklīņa Jānis, Jānēna Jānis, Mieldas Ansis un Gaizuma Andris ģenerālgubernātoram kņazam Goļcinam apsūdz muižas arendātoru, kapteini fon Menzenkampfu, par pārkāku viņu apspiešanu. Kur senāk muižas laukus tikko 40 gaitnieki varējuši apkopt, tagad visi darbi jāveicot 30 cilvēkiem, kuriem bez tam vēl jāapstrādā arī izmirušo ciematu lauki. Nedodot pat tik daudz laika, cik vajadzīgs zirgu pabarošanai un atpūtināšanai, kamdēļ isā laikā nobeigušies 80 zirgi. Lielās apspiešanas un necilvēcīgo sodu dēļ no novada jau aizbēguši 15 vīrieši, 6 sievietes un 7 bērni. Sodi šausmīgi. Tā Purmaļa Mārcis, kas trijiem lāgiem uzturējies Kokmuižā, lai sev nopelnītu divus sieciņus rudzu, sodīts ar 50 pārām rikšū, pie kam šo sodu izciešot divreiz ar sālsūdeni aplaistīts — Un 1721. g. Rīgā izmeklē Kaužas Mārtiņa un Jēkaba sūdzību pret to pašu Menzenkampfu. Kaužas Mārtiņš 18 atsevišķās reizās ar pātagu šausts. Par Menzenkampfa nežēlību sūdzas arī Vitulēna Mārcis un Jānēna Jānis.

Arī Dūķeru kungu jūgs nav viegls, kā to rāda sekošā sūdzība, kuŗu Slavecēna Jānis, Mujāņu zemnieks no Dūķeru muižas 1737. g. iesniedzis ķeizarienei Annai Ivanovnai. Sūdzības saturs skan šādi:

Cēsu zemes tiesas asesors fon Meks kā Dūķeru muižas arendātors, mani pavisam izpostījis, izdzidams mani kā kroņa zemnieku priekš diviem gadiem no Slavecēna mājām, kur visi mani senči dzīvojuši. Pateica man, ka es varot iet, kur pats gribot, kaut gan es vienu arklu zemes turējis, par to

pienācīgas kļaušas pildījis un kungu tiesu nodevis, tāpat kā visi mani senči to darījuši. Tā kā nu es asesoram Mekam neko neesmu parādā palicis, tad gan es nezinu, kapēc viņš mani, kroņa zemnieku, no manām mājām izdzinis. Tapēc man pienācies jau divus gadus Mujānos kā vaļniekam uzturēties.

Asesora kungs manai sievai, kas bijusi zīdītāja, atņēmis divus bērņus, pusotra gada vecu puisīti un četrus gadus vecu meitiņu. Kaut gan viņam neesmu neko parādā, viņš man atņēmis vienu zirgu un govīs, kā arī vienu katlu. Jūsu ķeizara majestāti es pazemīgi lūdzu, izšķirt, vai ķeizara muižu arendātoram ir tiesība padzīt kroņa zemnieku no viņa mājām, atņemot viņam visu, kas tam pieder.

Es lūdzu par mani apžēloties un pavēlēt Mekam, lai viņš atdod manu māju, kur jau visi mani senči dzīvojuši. Un lai viņš atdod man arī manus divi bērņus, manu zirgu, manas govīs un manu katlu.

Nav vairs izzināms, vai Slaviešena jeb Slavecēna Jānis ar savu sūdzību kautko ir sasniedzis.

Tā kā Mujāni un Lenči senāk piederējuši vienam kungam, tad 1730. g. šo muižu starpā izceļas prāva dēļ zvejas tiesībām Bauža jeb Baužklāva ezerā.

1731. gadā izdara Mujānu muižas revīziju. Muižu nomā jau minētais kapt. fon Menzenkampfs. Blases lopmuižā tikai rija un trīs kūtis. 1730. g. rudenī muižas laukos izsēti 143 pūri rudzu. Līdumu zemes maz un tā pati slikta. Dzirnavaš vēl nav atjaunotas. Ir viens krogs. Toreizējie mujāniešu zemnieki ir: Ķikuta Juris, Pīldežs Juris, Vitulēna un Pūpola Juris, Mieldas Ansis, Ģeriša Juris, Dravēkas Jānis, Krumpiņa Miķelis, Birzgalis, Ārņa Jēkabs, Tulpa Jānis, Suļa Pēteris, Spruguļa Mārcis, Purmaļa Jānis, Kārkliņa Juris, Cipuļa Jānis, Skūpas Juris, Gaižuma Mārcis, Pūžas Juris, Andriņa Jurka, Šķērsta Jānis, Pēžas Mārcis, Auškas Mārcis, Jānēna Jānis, Lejasrenča Miķelis, Kalnarenča Pēteris, Bēkmaņa Tenis, Vača Andris, Kaužas un Zvirgzda Jukums, Stinkas Jānis, Gaura Jānis, Gaičas Tenis, Slazda Miķelis, Brūveļa Juris. — Vēl izmiruši ciemati ir: Pakulīts, Mazcimpēns, Vacis (Vača ir bijuši divi), Pēterēns, Jura, Ķelpis un Lielķencis. Elīzes krodznieks ir kāds Josts. Cipuļa Jānis ir vagaris. Viens no turīgākajiem zemniekiem ir Lejasrenča Miķelis. Viņam četri darba spējīgi cilvēki, 4 veci un nespējīgi, 4 bērņi, 7 zirgi, 4 kumeļi, 6 govīs, 3 jaunlopi.

Tā paša laika kroņa ļaudis dūķerieši ir: Lielcimpēna Mārcis, Zeltiņa Miķelis ir vagaris, Viļa Iānis, Dzirņa Pēteris, Drona Jānis, Ziles Jēkabs, Gaičas Jēkabs, Tožas Jēkabs, Dūmeļa Lauris, Mazķenča Mārcis. Bez tam Slavecēna zeme. Muižā jāsūta 7 zirdzīnieki un 3 kājnieki cauru gadu, jākalpo 60 oterņieku nedēļas kājām.

1744. g. mujānieši ir: Ķikuts ar Pakulīša zemi, Pīldezdzis, Pūpols, Vitulēns, Mazcimpēns, Miēda ar Vača zemi, Ģerīts (Jerīts), Dravēka, Krumpiņš, Elis krogs, Birzgalis, Ārnis, Tulpis, Suķis, Pēterēns, Sprugulis, Purmalis, Kārklīņš, Cipulis ir vagaris, Skūpa, Gaižums, Pūža, Andriņš, Šķērsts, Auška, Pēža (tagad Brīvnieks), Jānēns, Lejasrencis, Kalnarencis, Bēkmanis, Vacis, Jura ar Gaiķēna zemi, Kauža ar Zvirgzda zemi, Stinkas Jānis, Gaura, Gaižkēns, Ķelpis, Lielķencis, Slazda Miķelis, Brūveļa Jēkabs.

Toreizējie dūķerieši ir: Tilgalis, Lielcimpēns, Zeltiņš, Viķis, Dzirņa Pēteris, Drons, Zīle, Gaičas Andris, Tožas Jēkabs, Dūmēļa Lauris, Mazķenča Mārcis, Vēvera Pēteris uz muižas zemes. Slavecēna zemi apstrādā muiža.

1758. gadā Mujānus nomā Jānis M. Dollejs (Dollée), kam pašam pieder Jāņa muižiņa pie Valmieras.

1811. gadā dūķeriešu saimnieki ir: Drona Sīmanis miris, Zīles Mārcis, Ķenča Sīmanis, Dūmēļa Tenis, kas ienācis no Dzirņa, Dzirņa Pēteris, Tožas Pēteris, Gaičas Mārcis, Tilgaļa Pēteris, Cimpēna Sīmanis no Tilgaļa, Zeltiņa Miķelis no Drona un Viķa Pēteris. Stārasts ir Mārcis no Mujānu Gauriem, mežsargs Mazcipuļa Juris. Ir Slavecēna lopmuiža. — 1826. g. arī dūķeriešiem jau savi uzvārdi. Saimnieki ir: Vecdzirņa — Pēteris, Pētera dēls Drēzemanis, kuŗa tēvs, Teņa dēls, 1816. gadā miris, Jaundzirņa — Mārcis Dreiers, Jura dēls, Tožas — Miķelis Michelsons, Vecgaičas — Jānis Trēziņš, Jaungaičas — Sīmanis Trēziņš, Viķa — Mārcis Kalniņš, Lejasrenča — Pēteris Rozentāls, Kalnarenča — Jānis Lorencis, Bēkmaņa — Mārcis Ancings ir akls, Vača — Mārcis Lorbergs, Gaiķēna — Mārcis Ozols. Gaura — Jāņam Mārča dēlam Antonam ir dēli: Mārcis, Jānis, Jēkabs un Miķelis, Stinkas — Jēkabs Sīmaņa dēls Grunds ar dēliem Miķeli, Mārci, Jēkabu un Jāni, Kaužas — M. Grūnpelcs. Pagasttiesas priekšsēdētājs ir Sīmanis Trēziņš, piesēdētāji: M. Toža, Jānis Antons, bet skrīveris Pēteris Drēzemanis.

Mūsu dienās vairs tikai Stinkās ir te minēto saimnieku tiešie virišķie pēcnācēji.

Tai pašā laikā Mujānu novada saimnieki ir: Pakulīša — M. Meijers, Vitulēna — M. Vitmanis, Kalnacimpēna — J. Reinis, Miēdas — Jānis Grunde, Krumpiņa — M. Kavalieris, Dravēkas — D. Grunde, Birzgaļa — Miķelis Bērzs († 1824.), Ārņa — P. Ķeksīts, Tulpa — Mārcis Ozols († 1825.), Kārklīņa — S. Rozentāls († 1823.), Purmaļa — J. Purīts, Slazda — M. Rozenbergs († 1823.), Suķa — Juris Lukstiņš, Pēterēna — Pēt. Pogulis, Spruguļa — R. Rozentāls, Skūpas — T. Blaubergs, Kalnarenča — M. Altbergs, Gaižuma — P. Milenbergs, Pūžas — M. Paegle, Andriņa — P. Hūns, Pēžas — M. Grinbergs, Auškas — Jēk. Vigants, Celpa — M. Lamberts, Juras — J. Auzenbergs, Cipuļa — Jēk. Vāgners, Drona — Pēteris

Miķeļa d. Grunde ar sievu Annu, Lejaskēnča — Šimanis Müllers, Zīles — M. Blūms, Dūmēļa — Šim. Toža, Tilgaļa — Pēt. Tidemanis, Lejascimpēna — Šim. Teters, Zeltiņa — Miķ. Bišofs. Pagāsttiesas priekšsēdētājs D. Grunde.

No te minētām mājām vairs tikai Birzgaļos, Tulpos, Slazdos un Dronos ir toreizējo saimnieku pēcnācēji vīrišķā līnijā.

Vēl 1816. g. sekošas dūķeriešu mājas pieder pie Mujānu muižas. Tās ir: Vacis, Gaižkēns, Gauris (Gaura), Kauža, Bēkmanis, Kalnarencis, Lejasrencis, Stinka. Drīz pēc tam Mujānu un Dūķeru kungi ar mājām izmijuši.

Kā visur citur mūsu dzimtenē, tā arī Mujānu novadā gadusimteņu gaitā lielāks skaits zemnieku ciematu iet bojā. Bojā iešana turpinās pat vēl 19. gadusimteni. 1807. g. briesmīgās neražas sekas ir bads, sērgas un nabadzība, kas liek bojā iet arī dažām Mujānu novada mājām. Kad 1811. gadā Mujānu novadu pārmēri, vairākas mājas ir bez cilvēku. Saimnieki izputējuši un mājas pametuši. Nu Ģerīša, Pildedža, Pūpola un Šķērsta zemes izdala, Ģerīša un Pūpola ēkas pārdod. Nodēgušā Jaunvača māju zemi piedala Mieldam. Elizes vai arī Elis pusmuižā, ko 19. gadusimteņa sākumā, grāfa Morica Mengdena pārdēvē par Morica muižu, kas tautas mēlē izveidojas par Moriti, pievieno iznīcināto Brūveļa (Bruela) māju zemi. Ķikutu pārvērs par lopmuižu, pievienojot tai iznīcināto Pakulīša māju zemi.

Nesen kā augstā vecumā mirušais Mujānu Ķelpa māju īpašnieks Mārcis Konters, labs sava novada pagātnes pazinējs, vēl zināja sen kopš iznikušu ciematu vārdus, kā arī viņu atrašanās vietas. Pēc viņa izteiciena Kiltīts atradies Ārņa māju tiesā, Pērkons — Tulpa, Vēverīts — Skūpas, Stabancīts — Jaunkārklīņa, Kurtīts — Pūžas, Sunits — Pēžas, Apsīts — Andriņa, Vecais krogs — Ķelpa, Kļuckava - Dziriņa un Viesuls — Gaičas tiesā. No šīnī grāmatā jau minētām iznīcinātām mājām, Slavecēns atradies Tilgaļa, Šķērsts — Pēžas, Zvirgzds — Juras un Rucīts — Dūmēļa māju robežās. Jaunvacis saukts arī par Mazvaci un par Valguvaci.

Te arī daži, netaiķa Kontera tēva, neraugoties uz saviem 90 gadiem vēl tik garā mošā, uzdoti vietu nosaukumi. Atsevišķi zemes gabali ir: Skuju brasla, Itrīne, Dīrne, Vītols, Burtnieks, Langas, Bišsūcis, Langvārti, Vējiņa sala. Dūķeru Kapakalnam iepretim ir Blase, Pukstene un Maine. No pļavām un purviem: Grīvas un Viļķenes pļavas, Dūķeru, Zariņa un Bada luksti, Lielais purvs un Varas purvs. Kalni: Zilais kalns, Lazdu, Mengeļa, Ķika, Vilku, Staldīta un Oļu kalni. Daži no te minētiem nosaukumiem vedami sakarā ar sen iznikušiem ciematiem. Tā Blases ir ciemats un vēlāk lopmuiža.

Dzirni un Gaižkēnu jau ap 1854. g. par dzimtu iepērk

kāds fon Freijs, kas abas šīs mājas pārdod jau minētam Švarcim. Tas abas mājas apvienojot dod viņam Mūlenhofa — Dzirnavu muižas nosaukumu. Tā iet bojā arī Gaižkēna mājas.

No senās Mujānu bruņinieku pils mūsu dienās vairs atlicies vienīgi tā sauktais „Baltais“ tornis, ar saviem bieziem mūriem un tumšiem pagrabiem. Pils cēlējs vairs nav zināms, ne arī viņas celšanas gads. Derīgu grāmatu nodaļas izdotā Konversācijas vārdnīca par Mujānu pils cēlēju min Juri Rozenu, kas Mujānus iegūst 1529. g. Turpretim fon Strīks savā Vidzemes bruņinieku muižu vēsturē par Mujānu pils cēlēju uzrāda Juŗa dēlu Fabijānu. Bet jau kādā 1503. g. pirmrakstā ir minēta Mujānu pils (Das Haus zu Moyan), kuŗas paplašinātāji ir minētie Juris un Fabijāns Rozeni.

Vēsturē Mujānu pils maz minēta. 1601. gadā viņa īsu laiku ir zviedru rokās, pie kam zviedru garnizons nogalina visus sagūstītos poļus. Galīgi zviedru rokās Mujānu pils krita 1621. gadā, tā tad jau pirms Valmieras pils ieņemšanas. Rozenu dzimtas ziedu laikos tai pieder piecas pilis: Liel- un Mazstraupe, Rozbeķi, Augstroze un Mujāni.

Ģan pat līdz zviedru laikiem Mujānu pilsnovads pieder pie Rubenes draudzes. Tikai pēc tam, kad 1625. g. šis novads nonāk Oksensērna rokās, kam pieder arī Valmieras pilsnovads, mujāniešus piedala Valmieras draudzei. Tie tomēr ilgi nevar aizmirst savu bijušo piederību, kālab arī 1692. g. daži no viņiem, kā Dravēka, Ģerīts, Kārklīšs un Pildedzis, līdz ar dažiem Modes vakas (tagad Lenču) zemniekiem un dažiem Rubenes baznīcai tuvāk stāvošiem kocēniešiem, kā Anuli, Burgu, Baižu, Mušu, Vanagu un Krekli, griežas pie ķēniņa vietnieka ar sekoša satura lūgumu.

Mujānu pils „Baltais“ tornis.

Rūpes par mūsu dvēseļu labklājību šinī pasaulē, piespiež mūs, kas savu dvēseļu apkopšanu senāk baudījuši caur Rubenes baznīcas priesteriem, nododot tiem arī viņiem pienācīgu tiesu, pie kam pat Kārklis un Pildedzis bijuši Rubenes mācītāju ikdienišķie gaitnieki, spiež mūs augsto valdību pazemīgi lūgt, mūs atkal pievienot Rubenes baznīcai, no kuŗas mēs grāfu Oksensērnū laikā pret mūsu gribu atrauti. Šī baznīca mums tik tuvu, ka mēs dzirdam viņas zvanu skaņas, un ka tās priesteris mūs vajadzības gadījumā var viegli apmeklēt. Mēs arī lūdzam atļaut mums apglabāt savus mirušus Rubenes kapsētā, kuŗā mūsu senči glābāti. Lūdz iespaidot Rubenes baznīcas patronu, kapteini Jāni Reinholdu Patkulu, lai tas viņus neatstumtu.

Patkuls atbild, ka viņš šo kroņa muižu zemnieku lūgumu labprāt ievērotu, ja tik visi attiecīgie ienākumi pilnā mērā piekristu Rubenes baznīcai un tās mācītājam. Bet tā kā Valmieras mācītājs pret savas draudzes pamazināšanu ceļ iebildumus, sūdzētāji neko nepanāk un viņiem joprojām jāpalieliek pie Valmieras baznīcas.

Novads austrumos robežo ar kocēniešiem, pie kam dabīgā robeža starp abiem novadiem dienvidos ir Jumaras upe, ziemeļos kāda tās pieteka, kas nāk no jaunburtniecīšiem. Dienvidos ir Ķieģeļu novads, pie kam Mujānu novada galējais un smailais dienvidaustrumu stūris sniedzās vai līdz pat Deidara krogam un vecam Rīgas lielceļam, atrodoties tuvu Rubenes baznīcai. Rietumos novads robežo ar pāpēniešiem, kas pret Zilo kalnu pussalas veidīgi viņā iespiežas, tad īsā gabalā ar dauguliešiem, pie kam robeža ir Līdeces upe, un beidzot ar dikliešiem. Ziemeļos mujāniešu-dūķeriešu kaimiņi ir tā sauktie jaunēnieši (jaunburtniecīši).

Laiku gaitā tēlojamais novads nedaudz zaudējis. Tā Škepas un Pāvulēna mājas aiz Zilā kalna un varbūt vēl dažas citas mājas viņam atrautas un piedalītas Pāpena novadam. Senas Mujānu novada mājas ir arī tagadējais Dikļu novada Zažēns.

Mujānu novads slavēns caur to, ka viņā augstu pār savu apkārtni paceļas Valmieras aprīņķa augstākais kalns, tālu daudzinātais — Zilais kalns.

Paklausīsim ko par šo kalnu stāsta R. Cukurs. *)

2¹/₂ km. uz austrumiem no Briedes upes, (senās Līdeces) starp Pāpena un Jaunburtniecīšu muižām, paceļas Zilais kalns, mūsu senču svētnīca. Attālums no Zilā kalna līdz Valmierai pa Valmieras-Dikļu lielceļu ejot — 12¹/₂ km. Austrumos, dienvidos un rietumos kalns paceļas līdz ar tuvējo apkārtni lēnām uz augšu, bet ziemeļpusē tas strauji atdalās no zemā līdzenu-

*) R. Cukurs, Burtniecīšu ezers un tā upes. A./S. Valters un Rapa izd. Rakstu virkne Jaunais zinātnieks № 8.

mā. No attālienes raugoties kalns augstu paceļās pāri savam apgabalam. Viņa augstums virs jūras līmeņa 129 metri. Kalna nogāzes apaugušas slaidām priedēm, pa starpām sastopami arī lapu koki, sevišķi rietumpuse tiem bagāta. Pats kalna augšgals, neliels klajums, apēnots kuplām liepām, gobām, lazdu krūmiem. Klajuma ziemeļrietumu pusē paceļās mazs apaļš kalniņš, it kā rokām uzņemts. Šī ir Zilā kalna visaugstākā vieta. Pie kalniņa mazs iedobums, pēc teikas tas ir izsīkušais svētais avotiņš. No kalna virsotnes brīnišķs tāļskats uz visām pusēm, pāri mežiem, laukiem un zemākiem pauguriem. Uz ziemeļiem pārredzams Burtnieku ezers ar muižu un balti spīdošu baznīcu, uz ziemeļrietumiem saskatāmi Mātīšu draudzes ciemati, miests, un baznīca, uz rietumiem Briedes zaļainie likšņi, aiz tiem Dikļi līdz ar baznīcu, uz dienvidrietumiem Augstrozes kalnu pauguri — rozas ar Cēsu kalnu, uz dienvidiem Rubenes baznīca, vēl tālāk Cēsu pils un baznīcas torņi, uz austrumiem Mujānu Baltais tornis, Valmiera un viņas baznīca.

Majestātisks Zilais kalns izskatās, kad no tālienes uz viņu pašu raugamies, drūms, noslēpumains, varēns, mūžīgi ietīnies zilu tvaiku plīvurī, kā gaišā saules dienā, tā sudrabainā mēness naktī. No šīs savas zilās miglas tas tad arī ieguvis savu vārdu. Pēc pētnieku domām šī migla ceļoties no apkārtnes purvu īpatnējiem zilās krāsas izgarojumiem, kas paceļoties ap kalnu un viņa nogāzēm.

Zilais kalns bij tautas viskopus svētums. Še bij upurvieta augstākiem dieviem; še svīnēja vasaras saulgriežu, reizā arī milestības un draudzības dieves Līgas svētkus, ar vaiņagiem un puķēm, dziesmām, rotaļām un dejām, miestīņu, medu un sieru; še svētā birzē uzdedzināja svētās ugunis; še izprasīja dievu prātu; še noturēja virsaišu vecajo vadībā apspriedes par kara sākšanu vai miera līgšanu; še izsprieda tiesu, te ienaidnieki viens otram sniedza roku.

Arī vēlākā kristīgā laikā ļaudis vēl ilgi slepeni nāca šurp un klusās naktīs nesa ziedus senču dieviem. Sausā laikā izlūdzās lietu, slimībās veselību, mātes atnesa slimus bērnus, lai tie atspirgtu; kas domāja, ka lauki un lopi noburti, deva balvu, lai atpestītos, jaunie puīši un meitas atnesa kādu priekšmetu no iemiļotā, lai viņu saistītu pie sevis milā u. t. t. Kā dāvānas nesa sudraba vai vara naudu, pērles, gredzenus, saktas, kakla rotas, dzintaru, prievītes, raibus dzīparus, vilnu, dzijas, matu cirtas. Ziedus iemeta vai nu bedrēs, vai vecu ozolu un citu koku dobumos, vai pakāra koku zaros. Tos neviens cits neaizskāra, aiz bailēm no dievu dūsmām un soda.

Ap Zilo kalnu vijās daudzums tautas teiku un nostāstu. Svētu turējuši neviens Zilo kalnu, bet arī apkārtējos pakalnos saukuši par „dievu kalniem“. Viss šis apvidus bijis svēts, un ne kalnus, ne kokus neviena roka nedrīkstēja bojāt. Pat zāli

neplūca. Pie dievu mājokļiem neviens mirstīgais nedrīkstēja uz dzīvi nomesties un sev namu celt.

Kur senāk burbuļojis svētais avots, tur tagad apkaimes tautu meitas paradušas sastādīt puķes. Avotīnā mājojis kāds gars, kas svētījis ūdeni, prasot par to kādu ziedu. Svētais ūdens sevišķi spirdzinājis vājas acis, bet palīdzējis arī citās kaitēs. Pēc viņa izsīkšanas lietojuši arī smiltis pret tām pašām likstām.

Zilo kalnu nostāsti ved sakarā ar diviem ļoti ievērojamiem valdniekiem — Lietuvas dižkuningaiksti Gediminu un zviedru ķēniņu Kārli XII. Kad Gedimins ar lielu kaŗaspēku 1322. g. caur Vidzemi siro, dedzinādams un laupīdams, viņš apmaldās Zilā kalna apkārtnes purvos un mežos. Beidzot viņš nokļūst Zilā kalna virsotnē un no šejienes ierauga sava kaŗaspēka atrašanās vietu un nonāk atkal pie tā. Par piemiņu šim gadījumam Zilā kalnā uzstādīts akmens stabs ar Gedimina vārdu. Šis pieminēklis 18. gadu simteni iznīcināts.

Kad ziemeļu kaŗā Kārlis XII. gribējis Zilā kalnā pret krievu kaŗaspēku nocietināties, viņa kareivji sākuši cirst svētos kokus un norakt dievu kalnus, kas lielā mērā uztraucis apkārtnes iedzīvotāju prātus. Lietus gāzes kavējušas ķēniņu un viņa kareivjus sasniegt kalnu un piespiedušas viņu aiziet citā virzienā. Nu ļaudis to uzskatījuši par savu dievu uzvaru par viņu svētumu postītajiem un svinējuši prieka svētkus.

Agrākos laikos Zilā kalnā svētījuši Labrenča dienu, apdāvinot nabagus, kas tad tur sanākuši lielā pulkā no malu malām“.

Mujānu novads bagāts ar senvietām, kuŗas tēlo vēsturnieks V. D. Balodis savā grāmatā „Jumaras leja“. Ievērojami ir Baznīcas kalns un Kapu kalns, Bērmeta kalns ar velna pulksteni un Cimpēna lejas pilskalns.

Baznīcas kalns un Kapu kalns atrodas viens otram pretīm Mujānu upītes malā, kur tā savienojas ar Ziles upi un ietek Jumarā. Baznīcas kalns ir Mujānu Ķikuta tīrumos, jaukā vietā, no kuŗas var pārredzēt zilo kalnu, Kapu kalnu un visu apkārtni, tāpat arī no Kapu kalna, kas atrodas Dūķeru Jānēna tīrumos. No Baznīcas kalna redzamas vairs tikai akmeņu drupas.

Kapu kalns pastāv no trim taisnstūriski — garenām terasēm, kas vēl skaidri izšķiramas, cita par citu augstāka, ar vienu vienīgu vecu ozolu uz visa kalna, ap ko atrodas senkapi.

Bērmeta kalns atrodas Vitulēna laukos, Jumaras lejas malā, no viņa redz arī 1 $\frac{1}{2}$ verstes attālo Baznīcas kalnu, kā arī Cimpēna lejas pilskalnu. Še senlaikos sadedzinājuši liķus. Velna pulkstens kalna lejā ir liels akmens ar iedobumu.

Cimpēna leja starp Jumaras upi un lielāku sliksni atrodas Cimpēna pilskalns, no kuŗa viena daļa norakta un ar tā iegūtām zemēm uzdambēts ceļš pār sliksni. Grāvis starp

priekškalnu un galveno kalnu vēl skaidri izšķirams. Vieta grūti pieejama Pilskalnā atrasti arī cilvēku kauli. Tie uzrakti arī Lejascimpēna tā sauktos Ķeizara kapos, apmērām versti no Bērmetas kalna. Aiz upītes kāds cits kalns, par Ezerkalnu, Ogkalnu un Cimpēna kalnu saukts. Šis kalns jau atrodas Kokmuižas Silupītes robežās.

20. Senkaugurietis Lejas-Eniņa Krišjānis.

Nākošās slejas tēlos zemnieku, neatlaidīgu un drošu, kas cīnās par savām tiesībām, kas muižnieku vajāts, divas reizas dodās pāri jūrai uz Stokholmu pie paša ķēniņa, ar kā palīdzību viņš gūst savu taisnību.

Kilometrus sešus no Valmieras, Gaujas malā, ir kaugurietis Lejas-Eniņa mājas, kur zviedru laikā, 17. gadusimteņa beigās par saimnieku ir Krišjānis Lejas-Eniņš, kas klausu vietā izpilda muižas kalšanas un apgādā muižu ar zivīm. Viņš krietni Kauguru muižas toreizējā arendatora Herberta Gerngrosa nežēlastībā. Pēdējais griežas 1693. g. aprīlī ar lūgumu pie ķēniņa vietnieka Strokircha, atļaut viņam pārceļt Krišjāni „viņa ļaunuma, melu un spītības dēļ“, lai viņš, t. i. Gerngros, savas slimības dēļ, un viņa piederīgie būtu pasargāti no Krišjāņa ļaunās mēles. To viņš apgādāšot ar citu kādu zemi, bet Lejas-Eniņos ielikšot vai nu kādu labāku vīru, vai arī izdališot šo māju zemi citiem, zemes ziņā trūcīgākiem saimniekiem, vai arī maksāšot augstam kronim par Lejas-Eniņu vien-ceturtdaļ arkla vietā par pusarklu, lai tik ķēniņam neceltos zaudējumi.

Jau pāra dienas vēlāk, ķēniņa vietnieks — gubernātors dod rakstisku atļauju Krišjāņa pārceļšanai, piedodot, ka lai tik vaku grāmata neko nezaudētu un noma nebūtu jāgroza. Un nu Krišjāni ar viņa ģimeni un saimi un visu dzīvi ar varu pārvieto uz cempēniešu Maģa mājām, kas mūsu dienās sen vairs nepastāv, kur ar rudziem iepriekšējā rudenī apsētas tikai 8¹/₂ muču vietas, kamēr Lejas-Eniņa zemē rudzu sējums 14 muču vietas liels. Ka tas tā, to apliecina mērnieks Ulrichens. Krišjāņa ģimene un saime pastāv no 13 cilvēkiem: saimnieka paša un saimnieces, dēla un vedeklas ar mazu bērnu, divu neprecējušos dēlu, triju meitu, sievas tēva un sievas mātes, kaļņa un ganu meitas. Viņam četri labi zirgi, 1 ķēve, 3 vērsi, 10 slaucamas govīs, 7 jaunlopi, 8 teļi, 5 auni, 16 aitas, 6 jēri, 3 kazas, 4 kazlēni, 15 cūkas un sivēni. Labības viņam 135 pūri, no kam 49 pūri rudzu, 33 pūri miežu, 5 pūri auzu, 26 pūri mistrus, 16 pūri griķu, baltie zirņi, vasaras kvieši, linu sēklas, kaņepes. Linu viņam 5 podi, kaņepāju 2 podi un apiņu 20 podi. Tā kā tos laikos arī zemnieki varēja katrs savās mājās degvīnu darināt, Krišjānim pašam ir savs

degvīna katls, kā arī savs alus katls. Arī savus četrus stikla logus Krišjānis aizved līdz uz Maģi.

Te pievestie skaitļi nepārprotami liecina par Krišjāņa ievērojamo turību. Viņam labi zirgi, lielāks skaits lopu, labības papildnam. Divdesmit podu apiņu naudas vērtība arī tos laikos bija liela. Lejas-Eniņos paliek nevien saimnieka paša 14 mucu vietas lielais rudzu sējums, bet arī vēl turpat 12 mucu vietu liels cits viņa dēlu un kalpa rudzu sējums.

Uzglabājies korneta G. J. Fogta un kaprāļa Pēt. Gerngrosa parakstīts Maģa māju inventāra saraksts. Uzņemšana izdarīta tiesas vīru Mietura Indriķa un Jērnes Reiņa, kā arī šķilteņa Mietura Mārča klātbūtnē. Maģos ir laidars divi kūtiņi, kurās var novietot 13 liellopus. Ir brūzis ar lubu jumtu,

Lejas-Eniņi ar Gaujas atteku un bērzu birzi.

4 $\frac{1}{2}$ asis gaŗš, 3 $\frac{1}{2}$ asis plats. Tanī ir cepjamā krāsns un kaltuve, kamēr pārējā telpā var alu darīt, mazgāt un kaut. Dārzā ir maza klētis, zem tās mūŗa pagrabs. Bez tam ir vēl divas citas klētis. Rija ir 4 $\frac{1}{2}$ asis platā un gaŗa, ar salmu jumtu un labu krāsnī, pie viņas kambaris, 4 $\frac{1}{2}$ asis gaŗš, 2 $\frac{1}{2}$ asis plats. Kambarim ir divējas durvis, kā arī divi caurumi stikla logiem, kuŗu paŗu tomēr vairs nav. Rijai otrā galā ir piedarbs, 5 asis gaŗš, kuŗā var stāvēt 15 liellopi. Ir arī vēl otra mazāka rija, par pirti lietota, kamēr piedarbā stāv zirgi. Rijai sānos piebūvēts cūku baŗoks.

Labi ierīkotā, palielā dārzā ir piecas kāpostu lecektes. Apiņu dārzš nolaists. No pļāvām puse pie mājas, gaŗ Viltuma upīti, pārējās pļavas no mājas tālāk nost. Tīrumi turpat ap māju, izņemot kādu ciemata gabalu pie Bāģa.

Maģos Krišjānim nepatīk. Ēkas un zeme te nolaistas,

iepriekšējais saimnieks te izputējies. Jau 10. maijā viņš iesniedz lūgumu uz ģenerālgubernatora Erika Sopa vārdu, kuņā lūdz, atdot viņam viņa mājas, viņa iekopto zemi. Ģenerālgubernators viņu noraida pie ķēniņa vietnieka Strokircha, kas palīdzēšot, ja izrādīsies ka viņa lūgums pamatots.

No Rīgas pārnākušo Krišjāni sagaida Gerngrosa dusmas un atriebība. Viņu un viņa divus dēlus saista un peļ. Nu Krišjānis atzīst, ka Vidzemē taisnību viņš negūs, jo ierēdņi stāv kungu pusē. Tālab viņš bezbailīgi dodas tālā, grūtā ceļā uz Stokholmu, kur valda pilsoņu un zemnieku draugs, muižnieku nīstais ķēniņš Kārlis XI. Tam Krišjānis 1693. g. 14. septembrī iesniedz deviņas lappuses gaŗu lūgumrakstu, kā saturs īsumā atstāstīts ir sekošs.

„Priekš trīsdesmit gadiem es uzņēmu zem Kauguru muižas ceturtdaļu arkla atmatā esošas zemes, pastāvošas no meža, smiltājiem un silājiem. Ar Dieva palīgu es uzcēlu vajadzīgās ēkas, iekopu zemi tā, ka nevien iepriekšējiem grāfu kungiem, bet pēc tam arī Viņa Majestātei no 1681.—1693. g. pienācīgās tiesas nodevis, visas man uzliktās klausas nesis, nepaliekot muižas arendātoram ne graša parādā. Kalējs būdams, apkalu muižai visu vajadzīgo un bez tam arendātors man uzspieda apgādāt to viscauru gadu ar zivīm, nedodot man ne laivas ne ar tīklu. Tā kā abas šīs nastas man bija par smagām, es 1690. g. griezoz pie Viņa Majestātes vietnieka ar lūgumu, atsvabināt mani no zvejnieka pienākumiem, ko pēdējais arī darīja. Par to Gerngross atņēma man manu laivu, manus tīklus, kā arī manu bisi un manu lopu suni. Gan ķēniņa vietnieks pavēl Gerngrossam atņemto man atdot, bet tas to neievēro, aizliedz man zveju, izposta manus murdus, manus tačus. Vilki saplosa man labu vērsi, jo nav vairs suņa, kas sargātu ganāmpulku. Un pag. gadā tiesas vīrs Ķempes Jānis kungam dod padomu, padzīt mani no manām mājām un tās atdot viņa brālim. Šī gada pavasarī es jau sāku zemi art, bet arendātors to aizliedza un lika man priekšā pārcelties uz Anciša mājām, kur iekšā trīs brāļi ar savām sievām un bērniem, kur dzīvojuši jau viņu tēvu tēvi. Gan es nu lūzdu Gerngrossu, atstāt mani manās mājās, bet tas pavēl man pāriet uz Maģi, kur ēkas pagalam noputējušas, kur zeme nolaista un pa daļai jau atmatā, kālab viņu saimnieks nokļuvis pie ubaga spieķa. Gerngross liek mani dzelzoz slēgt un astoņas dienas priekš Jurgiem ar trīsdesmit zirgiem pārvest manu iedzīvi uz Maģi. Mani zaudējumi caur to ir lieli. Lopiem jāstāv dienu un nakti zem klajas debess. Lejas-Eniņoz ieliek jau minēto Ķempes brāli. Griezoz pēc taisnības pie ģenerālgubernatora, kas mani noraidīja pie ķēniņa vietnieka, bet tā nav mājās. Mani un manus dēlus Gerngross nežēlīgi vajā, liekot mūs šaust“.

Krišjānis lūdz ķēniņu, lai tas viņu aizstāvētu, palīdzētu

viņam atdabūt savu semi un to atkal lietot mierā un netraucēts. Ja ķēniņš viņu neņem savā apsardzībā, tad viņš vairs nedrīkst Vidzemē atgriezties, jo viņam labi zināms, kā klājies tiem, kas priekš viņa bijuši Stokholmā, ķēniņam savas bēdas sūdzēt.

Ķēniņš 25. septembrī paraksta lēmumu, ar ko ģenerālgubernātoram uzdots lietu noskaidrot un viņam ziņot vai tiešām tas tā ir, kā Krišjānis Lejas-Eniņš sūdzējies. Lai gādā arī par to, ka sūdzētājam mājās atgriežoties, viņam pāri nedara.

Izpildot ģenerālgubernātora priekšrakstu, Strokirchs 25. oktobrī no Gerngrossa prasa paskaidrojumu, kā arī ieteic Krišjānim viņa sūdzības dēļ pāri nedarīt. Un 16. novembrī viņš Gerngrossam liek priekšā, atdot mīļā miera labad Krišjānim Lejas-Eniņus.

Uz to Gerngross decembrī iesniedz Strokircham vienpadsmit liela formata lappuses garu paskaidrojumu. Tani aizrādīts, ka jau priekš piecdesmit gadiem Eniņi vaku grāmatā ievesti ar arklu zemes un tur par saimnieku tad bijis kāds Mārtiņš un pēc tam viņa dēls Ancis, kas kritis nabadzībā, pēc kam par saimnieku ielikts kāds Indriķis no ļaudīm bagātās Ķiguļa mājas. Kad tas desmit gadus vēlāk mežā no koka nosists, par saimnieku ielikts valmierietis Bebra Pāvuls ar sievu Kaču. Jau Ķiguļa Indriķis pārcēlis no Ķiguļiem uz Eniņiem labības klēti un Bebra Pāvuls tur cēlis riju ar piedarbu no gluži jauniem kokiem. Pēc 1666.-7. g. mērīšanas Eniņi pārdalīti Lejas- un Kalna-Eniņos, pie kam Pāvuls 1668. g. uzņēmis Kalna-Eniņus, bet Lejas-Eniņos par saimnieku ielikts sūdzētājs no Valmierīņa mājām, kas uzdevies par kalēju un zvejnieku. Tāpat kā senāk Mārtiņš un viņa dēls Ancis un vēlāk Segļa Ancis, arī Krišjānis uzņēmis zvejot muižas vajadzībai muižas attekās un Gaujas pietekās. Šādu lietas stāvokli Gerngross atradis priekšā, kad viņš 1675. gadā saņēmis Kauguru muižu nomā. 1691. g. Krišjānis uz paša lūgumu no zvejnieka pienākumiem atsvabināts, par ko tam nācies iknedēļas vienu cilvēku muižas gaitās dot, kā arī galīgi atteikties no zvejošanas. Sūdzētājs divdesmit piecos gados vairāk neesot uzcēlis, kā riju ar piedarbu un kambari, nelielu labības klēti, divas mazākas kūtis un kaltuvi, pie kam viņš vajadzīgos kokus paslepeni muižas mežos piesavinājis, tos nopludinot pa Gauju lejā. Tā kā pats Krišjānis žēlojies, ka viņš nespēj savu ģimeni uz tik mazas zemes uzturēt, Gerngross izlūdzies ķēniņa vietnieka atļauju viņa pārcelšanai uz lielāku vietu. Gerngross nu pavēlējis šķilterim Mietura Mārcim pateikt Krišjānim, lai tas Lejas-Eniņu zemē arklu vairs neliek. Krišjānim muižā pasludināts ķēniņa vietnieka lēmums un likts priekšā izvēlēties vienu no piecām mājām, no kurām viņu saimnieki sava mazā ļaužu skaita dēļ atteikušies. Bet

Krišjānis atteicis, ka viņš negribot nevienu no šim mājām, un aizlaidis savu dēlu Jēkabu uz Rīgu peļņā. Krišjānis bez viņa ziņas un atļaujas braucis uz Rīgu un pēc tam uz Stokholmu sūdzēties un vēlāk žēlojies, ka tamdēļ viņš un viņa dēli satvērti un pērti tā, ka tiem drānas no muguras noplēstas. Tas neesot tiesa, jo viņš ar lieciniekiem, kā stārstu Gaides Indriķi un šķilteri Mietura Mārci un vēl citiem varot pierādīt, ka viņš toreiz no Krišjāņa sūdzībām vēl neko neesot zinājis, bet ka tas par pretošanos un ceturtā baušļa pārkāpšanu viegli sodīts. Tad Gerngross vēl gaŗi un plaši taisnojas atņemtā tīkla un vilku saplosītā vērša lietā. Savam paskaidrojumam viņš pieliek klāt 35 punktus saturošu, pret Krišjāni vērstu apsūdzības rakstu ar dažādiem apvainojumiem, kuru starpā ir šādi:

Uzbrucis muižas lopu ganei un tai sizdams uz viņas miesas pārsitis lielu klūgu. Adminim Kasparam Lindingeram uz ceļa pie pārceltuves uzbrucis ar lamu vārdiem un draudiem. Uzbrucis arī Cēsu galdniekam Kauguru muižā nevien lamu vārdiem, bet arī sitieniem. Kad Gerngross viņam uzdevis sešus muižas zirgus apkalt, lai tos varētu Rīgā pārdot un ar ieņemto naudu daļu nomas nomaksāt, Krišjānis, lai to aizkavētu, dzīvojis divas dienas Valmierā dzerdams. Kad neilgiķis mācītājs Reinekens viņu pie baznīcas, pirms latviešu dievvārdiem, pamācījis ar saviem kaimiņiem satīcībā dzīvot, viņš tam atbildējis ļauniem vārdiem. Muižas galdniekam viņš mēģinājis Valmierā uzbrukt, pēc kam dzinies tam pakal uz pārceltuvi un krogu, uz muižas rijām, no turienes uz Grīslī un tad atkal atpakaļ uz muižas rijām. Kad Rūņa Toms bijis uzkāpis kādā resnā kokā, lai tur ierīkotu bišu dori, Krišjānis sacirtis tam kāpnes, tā kā tas nogāzies zemē, pēc kam viņš ar saviem dēliem Rūņa Tomu tā apstrādājis, ka tas vešus uz mājām jāved bijis. Pret zemes likumiem muižas robežās nodarbojies ar medīšanu. Kad muižas mednieks patlaban taisījis uz rudzu zelmeņa zaķi šaut, Krišjānis viņam aizsteidzies priekšā un zaķi tā acu priekšā nošāvis. Kad pa pēdām uzietas lapsu alas, Krišjāņa dēli gaŗām braucot tīsām sākuši dziedāt un klaigāt, lai tik lapsas izbiedētu un aizdzītu. Kad muižas vīrs viņus norājis, vecākais brālis dzinies viņam nopakaļ, lai viņu sistu. Kad leitnants Remlings Lejas-Enīņos savu aizbēgušo kalponi meklejis un muižā par Krišjāni sūdzējis, tas pat arendātoram klātesot nav baidījies Remlingam ar ļauniem vārdiem uzbrukt. Ka Krišjānis sev medību suni turējis un kad viņa jaunais suns pirmoreiz zaķa pēdas uzcēlis, viņš aiz prieka veselu mucu alus izdzert devis. Turējis lamatas lūšu, lapsu un zaķu ķeršanai. 1690. g. 13. novembrī savu skolas puiku dēļ atgādināts, viņš dzērušā prātā nav baidījies arendātoru lamu vārdiem un draudiem aizskart. Aprunājis arendātoru mācītājam, kaš tad to apsūdzējis superintendentam.

Kad pēc tam Krišjāni pratina, viņam jau ir 60 gadu. Redzams, ka 1693. g. Krišjānis vēl neko nepanāk. Vēl viņam ziemā nākas mitināties Maģa sagrūvušās ēkā un jāizbauda Gerngrosa spaidi un vajāšanas. Lejas-Eniņi tomēr viņam nekad neiziet no prāta. Atgūt viņus, ir viņa cieši sprausts dzīves mērķis.

1694. g. vasarā Krišjānis tālab par jaunu dodās ceļā uz Stokholmu pie ķēniņa. Šoreiz viņa lūgumu ievēro. 27. septembrī ķēniņš uzdod ģenerālgubernātoram gādāt par to, lai Krišjānim atdotu Lejas-Eniņus. Ķēniņa rīkojumā teikts, ka kāds Vidzemes zemnieks, vārdā Krišjānis Lejas-Eniņš, par jaunu pie viņa griezies ar žēlošanos, ka neraugoties uz ķēniņa rīkojumu, tas neko labu nav guvis, bet gan no arendātorā izbaudījis sitienus un cietumu, tā ka viņam pienācies bēgt uz Stokholmu. Arendātoram lai kļūtu piekodināts, apieties saudzīgi ar saviem zemniekiem. Ģenerālgubernātors lai ņemtu pēdējos savā apsardzībā pret visu netaisnību un pārestību. Lai arendātori pret saviem zemniekiem turpmāk izturētos tā, ka ķēniņu vairs neapgrūtinātu ar tamlīdzīgām sūdzībām.

Hastfers ziņo Strokircham par šo ķēniņa rezolūciju, uzdodot tam, gādāt par viņas izpildīšanu. Krišjānim jāatlīdzina viņa ciestie zaudējumi, viņš un viņa piederīgie jāizsargā no varas un atreibības. Lai raudzītos stingri uz to, kā muižu arendātoriem turpmāk vairs nebūtu vara un tiesības ķēniņa zemniekus no viņu zemes padzīt, kā to darijis Gerngross, kaut gan tas noticis pat ar ķēniņa vietnieka atļauju. Lai zemniekiem turpmāk vairs nenāktos ķēniņam par arendātoriem sūdzēties.

24. decembrī Gerngross ziņo Strokircham, ka saskaņā ar ķēniņa pavēli Krišjānis 18. decembrī ievietots savās Lejas-Eniņu mājās, bet Ķempes brālis pagaidām novietots Rūpos.

Kā Krišjānis beidzamo reiz nokļuvis Stokholmā, par to Gerngross 1694. g. 6. jūnijā ziņo Strokircham.

Neraugoties uz ciešo apsardzību, Krišjānis tomēr no cietuma izbēdzis un devies tieši uz Rīgu, kur pēc lielām pūlēm viņam tomēr izdevies uz kāda kuģa tikt un ar to nokļūt Stokholmā. Tā no turienes rakstijis Valmieras pastmeistars Brūns, kas ar to pašu kuģi uz Stokholmu braucis.

Gerngross atzīmē Krišjāni par musinātāju, kas starp citu Gaidem solījis 30 dalderus aizdot, lai tas varētu celt sūdzību, viņam atņemtās un pārcēlējam (rāmniekam) atdotās salas (Paukas salas) dēļ.

Kas gan lai tēlo Krišjāņa prieku, kad viņš pēc visa pārciestā atkal atgriežas Lejas-Eniņos, kā viņu saimnieks, mājās, kuņģam viņš ziedojis sava mūža lielāko daļu.

Bet vēl nav gals Krišjāņa ciešanām un viņa vajāšanām — par spīti zemnieku ķēniņa pavēlei, jau 21. dec. 1695. g.

viņš spiests griezties pie ģenerālgubernātora Hastfera ar jaunu sūdzību. Neraugoties uz ķēniņa rīkojumu, viņam atdota tikai puse viņa zemes un pie tam tā neauglīgākā, kamēr Vanaga ciematā, kā labo zemi viņš senāk lietojis, viņam Stokholmā mītot, arendātors steigšus līcis uzcelt dažas ēkas, ņemot tās gan no muižas, gan arī no zemnieku mājām, un tur ielikt par saimnieku tādu, kas vēl savu mūžu nav klausas pildījis, ne arī kunga tiesu devis. To Gerngross darījis, lai viņu izpostītu, jo tas ar savējiem, pavisam astoņpadsmit galvām, nevar pārtikt uz viņam atstātās Lejas-Eniņa neauglīgās smiltszemes.

Nav redzams, ka Krišjānis būtu atdabūjis sava īpašuma labāko daļu — minēto Vanaga ciematu. 1731. g. vaka grāmatā gan teikts, ka Vanaga māju zeme izdalīta starp Lejas-Eniņa un Grīšļa mājām. Vanaga ciemats, tagadējās Vanaga (Valdenzee) mājas atrodas kilometrus četrus no Lejas-Eniņiem.

Vēl Krišjāņa Lejas-Eniņa vārds minēts 1707. gadā, kad viņam atkal nākas taisnības meklēt, sava dēla dēļ, kas nodots miličos.

To māju starpā, kas 1710. g. mēri kauguriešos izmirst, ir minēti arī Lejas-Eniņi, kālab neiespējami, sekot Krišjāņa ģimenes tālākiem likteņiem.

21. Valmieriešu sūdzība troņa mantiniekam Pāvilam 1776. g. *)

Aina no zemnieku dzīves 18. gadu simtenī.

18. gadu simteņa otrajā pusē Vidzemes zemnieku apspiešana un izmantošana sasniedza savu visaugstāko pakāpi, ko atzina arī tālredzīgākie un cilvēcīgākie muižnieki. Sevišķi grūts un nepanesamš zemnieku stāvoklis kļuva caur jauno muižu un lopmuižu dibināšanu. Padzina zemniekus no viņu mājām, ierīkojot viņu vietā jaunas muižas un lopmuižas, kas zemnieku nastas stipri vairoja, tāpat kā to darīja muižās uzplaukstošā degvīna rūpniecība. Auga nemiers zemnieku starpā un kurnēšana. Izdeva likumu, kas aizliedza zemniekiem kopīgā ceļā par saviem kungiem sūdzēties. Savā lietā katrs atsevišķs zemnieks par savu kungu varēja sūdzēties vienīgi bruģu tiesai, pie kam sūdzības iesniegšana neapturēja muižnieka prasību vai arī sodu izpildīšanu. Šī likuma pārkāpējiem draudēja bargi sodi. — Redzot, ka zemē uz taisnību maz ko cerēt, izmīsušo zemnieku acis raudzījās uz troņa augstumiem, iedomājoties tur rast taisnību un sava grūtā likteņa atvieglināšanu. Bet tos, kas tā cerēja, sagaidīja rūgta vilšanās un smagi sodi.

*) Šīnī nodaļā ievietotie attēli tieši uz šo nodaļu neattiecas, bet gan uz Valmieras pilsētu.

Pēc tam kad 1773. g. Valmieras muižu pirkšanas ceļā iegūst Ancenes kungs K. D. fon Lövensterns, tas uzsāk savu zemnieku nesaudzīgu izdzīšanu un izmantošanu. Lai varētu vairāk rudzu ražot plašās degvīna rūpniecības vajadzībām, viņš plēš muižas laukus, dibina lopmuižas, padzenot zemniekus no viņu mājām. Tā samazinātam zemnieku skaitam tomēr jāapstrādā muižu un lopmuižu ievērojami paplašinātie lauki. Un pati degvīna ražošana uzgūlās kā smaga nasta uz zemnieku jau tā pārāk nospiestiem pleciem.

Toreizējam troņa mantiniekam, vēlākam ķeizaram Pāvilam caur Vidzemi ceļojot, 10. jūlijā (v. st.) 1776. g., Lenču pasta pietātnē, vairāku pagastu pārstāvji savu pagastu zemnieku vārdā tam pasniedz lūgumrakstus.

Lūdžēju starpā ir rūjienieši, cēsēnieši un arī valmierieši. Un rodas jautājums, kur gan tos laikus varēja rasties tāda kopīga doma, tāda saprašanās un sazināšanās apspiesto zemnieku vidū. Gaŗš ceļa gabals šķiŗ rūjienieŗus no Cēsu pilēnieŗiem. Œķiet, kā tas vedams sakarā ar 1763. g. atkal atļauto

Bijuŗais pilsētas un rātes nams
pie tirgus laukuma.

un par jaunu uzplaukuŗo Brāļu draudzi, ar tās saieŗanām, uz kuŗām daŗkārt plūst ļaudis no pat tāļienes. Un Valmiera joprojām ir Brāļu draudzes garīgais centrs, kur daŗkārt sastopas pat attālāku novadu gaiŗākie dēļi, kuŗos jau modusies savas kārtas apziņa. Kad glābiŗš no muiŗnieku varās

pārmēŗibām citur vairs nekur nav rodas, briest doma griezties pie paŗa troņa mantinieka, tam 1776. g. caur Vidzemi ceļojot. — Uzskats par Brāļu draudzes vainu sastopams pat toreiz valdoŗās aprindās. Kad 1777. g. rudenī Cēsis ierodas pats ģenerālgubernātors Brauns, sakarā ar Cēsu pils un Liepas pagastu zemnieku nemieriem, viņŗš pie sevis aicina Cēsu mācītāju, jautājot tam, vai tik latvieŗu brāļi neesot vainīgi pie zemnieku sacelŗšanās pret saviem kungiem.

Vairāku pagastu zemnieku vienā laikā pasniegtie lūgumraksti ļoti uztrauc muiŗnieku prātus, kas allaŗ un nemitīgi stāvējuŗi par to, ka tik viņiem neatņemtu viņu maizes kumosu, t. i. viņu varu pār zemniekiem, viņu izmantoŗanas priekŗmetu. Vajadzēja atriebt nevien lūguma iesniedzējiem, bet arī visiem attiecīgo pagastu saimniekiem, kā tas notiek ar Cēsu pilspagasta zemniekiem, kuŗus lūgumrakstu lietā 1777. g. pie Cēsu baznīcas dzen caur strojām. Un ir daŗi aizrādījumi attiecīgās aktīs, kas liek domāt, ka arī valmierieŗu saimnieki ir dabūjuŗi savu tiesu.

Sakarā ar minēto lūgumrakstu iesniegšanu, uzsāk izmeklēšanu pret viņu iesniedzējiem, kas drīzumā pieņem pēdējiem ļoti ļaunu gaitu. Tā sākas arī lieta par pieciem valmieriešu barvežiem: Gaujaszemnieka Dāvidu, Priedes Jāni un Maču, Bisnieka Pēteri un Egles Mārtiņu, dēļ pārējo Valmieras muižas zemnieku uzmusināšanas pret viņudzimtskungu, kā arī par nepaklausību viņam.

Izmeklēšanu ved zemes tiesa, kas 1776. g. 25. oktobrī (v. st.) ierodas Valmieras muižā un pratina tur sapulcētos zemniekus, prasot pēc galveniem sūdzētājiem un lūgumraksta iesniedzējiem ķeizarskai augstībai lielfirstam. Pratinātie izsaka, ka sūdzību pasniedzis Gaujaszemnieka Dāvids, Egles krodznieka Mārtiņa un Bisnieka Pētera pavadībā. Bet arī daži citi uzstājušies kā sūdzētāji, to starpā arī Priedes Jānis.

Otrā dienā tincina apvainotos, vispirms Gaujaszemnieku, kas atbild sekoši: Neraugoties, ka zemes viņam ļoti maz, knapi tik daudz, cik tās vienam $\frac{1}{8}$ arkleniekam, tomēr viņam cauru gadu muižā jāsūtot kājnieks pie alus darišanas, kas viņam nākoties ļoti grūti. Senāk viņš maksājis par visu savu mazo zemīti ikgada 7 dalderus, dodot pavašara un rudens sējamā laikā ik pa 1 nedēļai vienu zirdzinieku, kā arī aizvedot ikgada vienu vezumu muižas ražojumu uz Rīgu, bet kunga tiesu viņš neesot agrāk devis un arī tagad to nedodot.

Bez tam viņam jādodot muižai viens kūlējs, vienu nakti nedēļā, visu kuļamo laiku, kas senāk tā neesot bijis. Muiža atņēmusi viņam pļavu, kas izdevusi 44 gubas siena, dodot tās vietā citu daudz sliktāku ar tikai 23 gubām siena gadā. Dažas nedēļas atpakaļ kungs viņam atņēmis kalponi, lai gan viņam cilvēku maz un viņš pats slimīgs un darba nespējīgs. Lenču stacijā lielfirstam iesniegto sūdzību uz zemnieku lūgumu par 6 dalderiem sastādījis Valmieras rektors Bloks. Savam kungam landrātam, kas latviešu valodu neprot, sūdzēt viņi nav varē-

Tā sauktā „štaba“ māja, Pēterpils un Brūveņu ielu stūrī, kas līdz pat pēdējam laikam piederēja pilsētai un kurā senāk mitinājās Heines privātskola. Ieejas durvis ar raksturīgām trepēm, kas tagad noplēstas.

juši. Muižas kungs viņus aizvien noraidījis un sūdzēt par muižu pie bruģu tiesas viņi baidījušies.

Bisnieka Pēteris izsaka, ka zemnieki pie savas maizes muižas darbos izdzīti cauru gadu un vai līdz pat beidzamam cilvēkam. Tagadējais inspektors sodot cilvēkus pat par niekiem. Arī viņš divi lāgām smagi ar pātagu pērts. Sestdienās no darba atlaižot tik vēlu, kā viņš, kam baznīca turpat divas jūdzes attālu, bieži vien tur nevarot nokļūt. Arī augsto svētku trešajās dienās viņiem pienākoties pie savas maizes muižā kalpot, pie kam esot spiesti muižā jau otrajos svētkos ierasties. — Viņa tēvbrāļa bērnu varējuši tikai 2 nedēļas vecu pie kristīšanas vest, jo visi pieaugušie cilvēki pastāvīgi atradušies projām muižas gaitās. Gan tēvbrāļi, kas esot rījnīeks, atlaiduši uz trim dienām uz mājām, bet tā kā bez nedēļnieces vairāk neviena cita pieauguša cilvēka mājās nav bijis, viņš nav varējis bērnu nokristīt, ko darīt uzdevis viņam—Bisnieka Pēterim.

Uz tiesas jautājumu, kālab viņš nav savam dzimtskungam savas bēdas sūdzējis un kāpēc nav bruģu tiesai žēlojies, Bisnieks atbild, ka savam kungam viņš sūdzējies gan, pie kam inspektors viņa sūdzību pārtulkojis, bet labumu viņš caur to nekādu nav guvis. Un žēlojies bruģu tiesai viņš tamdēļ nav, ka inspektors viņiem piedraudējis, ka sūdzēt par kungu esot veltīgi. Tas muižu līdz ar zemniekiem pircis un viņam vien tiesība lemt par savu zemnieku miesu un asini.

Egles krodznieks Mārtiņš arī sūdzās par pārāk smagām kalpošanām. Zeme un pļavas viņam sliktas, maz paaugot. Kad pag. gadā no viņa mājas dedzināmai vātei degvīna daži stopi iztrūkuši, viņam pienācies muižai par iztrūkumu samaksāt 2 rubļi un 30 kapeikas un piedot pūru rudzu miltu. Savam kungam viņš nav žēlojies tadēļ, ka viņš dzirdējis, ka divi citi zemnieki, kas kungam ko lūguši, par to saņēmuši smagu pērienu.

Priedes Jānis izsaka, ka pavasarī viņš izmests no savām mājām, jo landrāts atradis, ka viņa jumti cauri. Šķilteris Kauļiņa Pēteris un uzraugs Salaka Miķelis liecina, ka Priedes Jānis bijis sliktas saimnieks, dzērājs un pats varmācīgi iesēdies atkal savās mājās, lai gan nekādas kļaušas muižai nepildot.

Pratina arī Ceipa Andžu, kas ar piedalījies sūdzībā. Tas saka, ka landrāts šopavasār viņu izlicis no viņa Dūkas mājām, kas pievienotas jaunajai Vagaļa pusmuižai, aizceļot viņu uz Ceipi, kur saimnieks miris. Bet te maz meža, mazāk pļavu un sliktas kūtis. Muižas gaitu un klausu tikdaudz, ka dažkārt viņam pat septiņi gaitnieki nedēļā uz muižu jāsūta. No savas mājas viņam muižā četras mucas brandvīna gadā jādedzinot. Lai arī pats dažus stopus brandvīna dabūtu, viņš pag. gadā kādam „brūvienam“ no sevis klāt pielicis divus pūrus savu rudzu. Bet atlikuma vietā iznācis trūkums—desmit stopu liels, par ko viņam nācies muižai samaksāt. Sūdzības pasniegšanā

lielfirstam viņš nav piedalījies. Bet liegt nevarot, ka piedalījies viņas apgādāšanā. Nevarot arī liegt, ka viņa mājā, Priedes Jānis, Pāvula Pēteris, Bisnieka Pēteris, Mazķēdiņa Šimanis un Ruģēna Matiss sastādījuši sūdzību vācu valodā pret savu kungu, nododot to caur kādu rūjienieti, Vēverīti vārdā, ģenerālfeldmaršalam grāfam Rumjancovam, viņam te caur Valmieras muižu braucot. Piedalīties sūdzībā viņu pavadinājuši citi, it sevišķi Bisnieka Pēteris, kas esot istais barvedis.—

Zemnieku izteicienus pret muižu vērstus, kungi cenšas ar pretliecībām mikstināt. Izmeklēšanas panākumus zemes tiesa iesūta ģenerālgubernātoram.

1777. g. 27. martā, zemes tiesa ar tiesnesi f. Aderkasi priekšgalā, ierodās atkal Valmieras muižā, lai tās zemniekus par jaunu pratinātu.

Tiesa uzdod vagarim un šķilteriem apspriesties ar zemniekiem, kā labāk būtu iespējams nokopt muižas ražu, zemniekiem pāri nedarot. Apspriedes panākumus lai paziņojot tiesai. Kad sūtītie pēc kāda brīža atgriezās, tie ziņo pēdējai, ka zemnieki tiem pateikuši, ka viņi no sava kunga vairs neko negribot zināt, ne arī tam klausīt. Viņi padodoties ķeizarienei, kā savai vienīgai dzimtai lielmātei.

Nu tiesa noprasa visiem sapulcētiem zemniekiem, vai tiešām tas tiesa, ko vagaris un šķilteris tiesai ziņojuši, uz ko zemnieki kā vienā balsi, bet it īpaši: Ruģēna Pēteris, Tūtēja Jānis, Jaunkauliņa Jānis, Limbēna Mārtiņš un Mazķēdiņa Šimanis, atbild, ka viss tas tā tiesa.

Zemes tiesa atgādina zemniekiem, kas ļoti nemierīgi, visu viņu pretlikumīgo uzstāšanos un netaisnās prasības, ieteic viņiem nomierināties un paciesties, apsolot, ja viņu sūdzības izrādīsoties par dibinātām, viņiem tiesu un taisnību.—Uzaicina zemniekus nākt ar priekšlikumu muižas lauku apstrādāšanas un novākšanas ziņā. Bet zemnieki atbild, ka muižas lauki par lieliem un arī ražas tik lielas, ka viņi nekāda līdzekļa nezinot.

Vagaris un šķilteri paziņo tiesai, ka viņi nekādu dalību neņemot zemnieku nemieros un pretlikumīgā rīcībā un ka viņi ar savu kungu mierā. Tiesas sēde turpinas arī 31. martā.

Zemniekiem prasa, vai viņiem vēl kas ko iebilst un vai vakar saņēmuši no viņu dzimtskunga piesolīto naudu. Zemnieki atbild, ka vairāk ko iebilst viņiem nav. Naudu ko muižkungs viņiem dzimtskunga uzdevumā gribējis izmaksāt, viņi neņemšot, jo viņi ķeizarienei un jaunam ķeizaram sūdzējušies un ar tagadējo dzimtskungu vairs nevarot ielaisties, iekam viņu sūdzība nav galīgi izšķirta.

Bebra Miķelis, un Kauliņa Jānis pret tiesu visasāki nostājas. Un kad tiesa arī pārējos saimniekus, kā Benča Mārtiņu, Lieldaudža Jāni, Lielkauliņa Pēteri un Ķēķa Anci, viru par viru noprasa, arī viņi strupi atsaka: „Kungs var pats savu

hāudu pāturēt. Jo ja reiz esām jaunam ķeizaram sūdzējuši, tad arī no tā mēs gribam lietas izšķiršanu gaidīt."

Nākošās dienas sēdē zemes tiesa pratina rektoru Bloku pēc lūgumraksta pieprasītājiem. Bloks atbild: Kad daži valmierieši viņu lūguši, sastādīt viņiem lūgumrakstu, viņš, kā latviešu valodas nepratējs, tos sākumā noraidījis. Bet kad tie no viņa nav atstājušies, viņš tiem ieteicis griezties pie zeltkaļa Bazankūra, lai tas uzmetot viņu sūdzības punktus, pēc kam tad viņš sastādīšot sūdzību.

Rātskungs un policijas rātskungs Jēk. Vārhūzens, kas sprieda arī tiesu, pēc sava amata namdaris un būvuzņēmējs, dz. 1797., mir. 1875.

pie viņa ar kādu latviešu valodā sastādītu lūgumrakstu feldmaršalam grāfam Rumjancovam un lūguši, lai viņš šo rakstu pārtulkotu vācu valodā. Viņš tos noraidījis. — Esot arī Priedes Jānis pie viņa bijis un lūdzis sastādīt lūgumrakstu lielfirstam, piesolot par to 10 dalderus, ko viņš noraidījis. Arī rūjienieši un balodieši pie viņa līdzīgā lietā griezušies. Viņš ļoti nožēlojot lūgumraksta sastādīšanu valmieriešiem, ko darījis Bazankūra pierunāts. Bloks noliedz, ka viņš Gaujaszemniekam it kā būtu ieteicis mutes vārdiem sūdzēt, bet Gaujaszemnieks patāv pie tā, ka rektors tiešām tā runājis.

Lietai pievieno Gaujaszemniekam caur muižas kungu atņemto latvisko, kā arī Priedes Jāņa vācu valodā sastādīto lūgumrakstu.

Lövensterns uzsvēŗ zemnieku noziedzīgo rīcību un prasa

Zeltkalis Vīlps Bazankūrs, nopratināts uzdod zemniekus, kas pie viņa griezušies. Tie bijuši: Bisnieka Pēteris, Līmbēna Mārcis, Priedes Jānis, Puzuļa Jānis, Egles Mārtiņš, Viļuma Mārtiņš, Mazķēdiņa Simanis, Zilāpa Jēkaups, Gaujaszemnieka Dāvids un Lejasģērciņa Jēkaups.

Sos zemniekus pratīnot tie atzīstas, ka rektoram par sūdzības sastādīšanu samaksājuši 5 dalderus un piedodot tam bez tam arī vēl dažas pārtikas vielas. Bazankūram gan neko neesot devuši. Nopratināti par dažiem sūdzības atsevišķiem punktiem, zemnieki izteicas, ka tā gan viņi tos Bazankūram neesot uzdevuši. Bet pēdējais apgalvo pretējo. No rektora viņš saņēmis vienu dalderi.

Rektoru, kas Lieldienas svētkos pēdējo reiz pie dievgalda bijis, un zeltkali nozvērīna. Nu Bloks izsaka, ka Bazankūrs ar Gaujaszemnieku pēc lielfirsta aizceļošanas ieradušies

viņus bargi sodīt. Prasā arī Bloka un Bazankūrā sodīšanu. = Vēl nopratina brāļus Priedes Jāni un Maču. Kamdēļ Jānis nav izgājis no Priedes mājām, kā kungs to pavēlējis, kālab liedzies klausas pildīt un kālab skubinājis Maču neklausīt kunga pavēles, iet pie Klētnieka par kalpu. Vagaris un šķilteri aprāda brāļus par sliktiem saimniekiem, uz ko tie atbild, ka valmieriešos vēl sliktāki saimnieki par viņiem. Lövensterns uzsver savu varu pār zemniekiem: Tos no mājām izlikt un pārceļt gan neviens viņam nevarot liegt. Lūdz tiesu noprasīt Priedes Jānim, kālab gan viņš janvārī pie prezidenta barona fon Sternberga bijis un tur sūdzējis, ka muiža paņēmusi viņa labību. Šķilteris Kauliņš aprāda, ka rudzu parāda un kunga tiesas nenodošanas dēļ, viņš uz muižas rīkojumu ieradies Priedēs, kur Jāņa sievas Mažas klātbūtnē no klēts vispirms atmērijis 6 pūrus rudzu muižas parādu un 3¹/₂ pūra, kas pienākušies otram Priedes saimniekam. Atlikušos rudzus viņš izdalījis Priedes trīs brāļu starpā. No miežiem viņš paņēmis vienīgi muižai pienācīgos 2 pūrus.

1777. g. maijā zemes saņem jaunu ģenerālgubernatora rīkojumu. Atcelti dzimtskunga Lövensterna ievestie darba gabali un darba noteikumi. Turpmāk valmieriešiem jāklausa tā, kā tās pieņemts kroņa muižās, kur cilas arot arējam jāuzaņ savs gabals, 16 kārtis uz kanti, bet arumos 10 kārtis uz kanti, pieņemot kārts gaļumu uz 13 reinlandes pēdām. Rīkojums attiecas tikai uz tīruma zemi, bet ne uz lidumiem un plēsumiem. Zemniekiem jānovāc muižas raža, katram samērā ar savas zemes lielumu. Sūdzēties par savu kungu, viņiem nav ne mazākās tiesības, ievērojot vēl to, ka muiža viņiem atlaidusi kviešu un zirņu nodevas.

Aizliedz muižai turpmāk sūtīt 30 strādniekus muižas labā pie cietokšņa darbiem. Muižai ir tiesība prasīt oterniekus no Jurgiēm līdz Jāpiem, atlaižot tomēr par to attiecīgā mērā no kunga tiesas, saskaņā ar ekonomijas valdes aprēķinu un landtāga 1765. g. lēmumu. Muižas ēku celšanai vajadzīgais materiāls zemniekiem jāpieved, jādod arī palīga strādnieki, saskaņā ar ekonomijas noteikumiem un 1765. g. landtāga lēmumu. Bet šie ārkārtējie darbi nedrīkst būt par iemeslu zemnieku, viņu zirgu un pajūgu postīšanai. Tāpat muiža nevar no zemniekiem prasīt muižas lopu apkopšanai vajadzīgos kārtņiekus, bez kā par to zemniekiem attiecīgi nesamāzinātu viņu nodevas. Tā kā deģa neuzticamība te gaisī pierādīta, tad pie degvīna dedzināšanas nedrīkst saimniekus par palīga strādniekiem likt. Un par degvīna varbūtēju iztrūkumu palīga strādnieki neatbild, izņemot gadījumus, kur viņi zādzībā pienākti. Arī tie saimnieki, kas pielikti par meistariem un deģiem, atbild par savu darbu.

Tie zemnieki, kas bijuši īstie nemieru cēlāji, citu musi-

nātāji, tie, kas atkārtoti prasījuši kunga atcelšanu, kas liegušies klausīt ķeizariskai tiesai, visi sodāmi ar rīkstēm, bet galvenie vainīgie un barveži — Gaujaszemnieka Dāvids un Priedes Jānis un tā brālis Mača sodāmi bez tam vēl katrs ar 3 mēnešu spaidu darbu sodu.

Atlīdzība, kāda zemniekiem no dzimtskunga piespriesta, tiem tūliņ izmaksājama. Zemniekiem šo spriedumu pasludinot, jāaizrāda no tiesas puses, ka ķeizarienes majestāte pati visaugstāk, pavēlējusi nepaklausīgos zemniekus bargi sodīt.

Trīs dienas vēlāk zemes tiesa saņem ģenerālgubernatora papildziņojumu, dot galveniem barvežiem un musinātājiem atsevišķu spriedumu, sodot viņus kā kriminālnoziedzniekus. Sakarā ar to, galvenos vaininiekus, kā Priedes Jāni un Maču,

Putriņas mājas pie Valmieras un Gaujas, senāk pie Veides muižiņas piederīgas, kur senāk zaļoja svētais vītols.

Bisnieka Pēteri un Egles Mārtiņu pēc sprieduma pasludināšanas no pārējiem atdala un atkal pratina. — 35 gadus vecais Priedes Jānis prot lasīt un rakstīt, pārējie tik lasīt. Egles Mārtiņam jau 69 gadi. — Jautā tiem, vai viņiem zināms, ka ar 1767. g. ukazu zemniekiem pie miesas soda un mūžīgas izsūtīšanas aizliegts par saviem kungiem visaugstākā vietā sūdzību celt. Un kad zemnieki atbild ar nē, tad tiem prasa: „Vai tad šis ukazs nav baznīcā sludināts?“ tad viņi atbild ar nē. Sludināti gan tādi rīkojumi, ka zemnieks savā lietā par savu kungu tikai bruģu tiesā sūdzību drīkst celt. Un bruģu tiesā viņi vav sūdzējušies, jo baidījušies to darīt un nav cerējuši no tās taisnību gūt.

Atkal landrāts Priedes brāļiem atgādina viņu nepaklausību. Vēl tas ziņo, ka īsi priekš Lieldienām, pirms otrās izmeklēšanas, 8 zemnieki bijuši Rīgā par viņu sūdzēt. Nu Bis-

nieks, Priede un Gaujaszemnieks izteic, ka bijuši gan Rigā pēc sāls, un arī gribējuši griezties pie hoftiesas prezidenta barona Ungern-Sternberga un tam celt priekšā to, kā zemes tiesa otrā izmeklēšanā ar viņiem apgājusi es, bet to tomēr nav darijuši, jo gadījies kāds, kas viņiem devis padomu to nedarīt. Padoma devēju tiesai viņi neizdod.

Tiesa lemj galvenos piecus vainīgos apcietināt. Spriedums skan: Gaujaszemnieks, Bisnieks un Priedes Jānis, kā galvenie barveži—musinātāji, abi pirmējie, kā rektora Bloka sastādītās sūdzības pasniedzēji lielfirstam un citas kādas nedibinātas sūdzības nodevēji hoftiesas prezidentam, un beidzot Priedes Jānis un Bisnieks, kas uzdrošinājušies feldmaršalam grāfam Rumjancovam gluži nepamatotu sūdzību pret savu kungu celt, tālāk, ka abi brāļi Priedes uzdrošinājušies savam kungam spītīgi pretoties, atklāti un neatlaidīgi kopā ar līdzvainīgiem, pat tiesas priekšā kunga atcelšanu prasot, tā izrādot nepaklausību pret to un augsto tiesu; ka augšminētie vainīgie, sev par nopelnītu sodu bet citiem par biedināšanu, sodāmi katrs ar 10 pārām asu rīkšu kādā svētdienā pie Valmieras baznīcas, un ievērojot, ka augšminētais ukazs viņiem bijis zināms, Gaujaszemnieks, Bisnieks un Priedes Jānis, kā galvenie ļaundarī, ikviens ar vienu gadu, bet Egle un Priedes Mārča, katrs uz pusgadu pie spaidu darbiem sodāmi.

Fon Lövensternam paziņo, ka zemes tiesa Valmieras muižā ieradīsies 19. maijā, lai 20. maijā zemniekiem sludinātu spriedumu, bet 21. maijā, kā svētdienā, pie Valmieras baznīcas izpildītu spriedumu. Lūdz viņu gādāt, ka zemnieku barveži: Gaujaszemnieks, Priedes Jānis un Mača, Bisnieks, Limbēna Mārtiņš, Puzuļa Jānis, Egles Mārtiņš, Mazķēdiņa Sīmanis, Zilāpa Jēkabs un Lejasģērciņa Jēkabs, bet it īpaši trīs pirmējie, neizbēgtu savam sodam, kālab paredzētie sodi jātur slepenībā, un lai nolikto rīkšu sodu varētu pienācīgi izpildīt, tad arī gādāt par to, lai soda izpildītāji un soda rīki soda izpildīšanas dienā būtu pie rokas.

Valmieras mācītājam Loderim zemes tiesa paziņo, ka tā nolēmusi dažus vainīgos Valmieras muižas zemniekus š. g. 21. maijā iekrītošā svētdienā „Rogate“, pie Valmieras baznīcas, eksemplāriskā kārtā ar rīkstēm sodīt. Uzdod mācītājam dievkalpojumu agrāk par parasto nobeigt, draudzei celt priekšā valmieriešu nepaklausību un paziņot, ka ķeizariene pavēlējusi vainīgos bargi sodīt. Vēl uzdod mācītājam rūpēpar to, lai zemnieki minētā svētdienā ierastos iespējami lielākā skaitā, lai caur to izvestais sods visur kļūtu zināms.

Tālāk zemes tiesa uzdod Cēsu garnizona komandantam Begičevam ar 30 kareivjiem būt klāt pie zemnieku sodīšanas. Tā viss bija sagatavots, lai bendes kalpi 21. maija svētdienā pie Valmieras baznīcas varētu kapāt zemnieku miesas.

Pāvilam iesniegtā sūdzība tulkojumā skan: „Viszēligais

ķēniņ, paklausi mūs. Mūsu kungs mūs spiež tā, ka mēs to nevaram izturēt. Kad bija tik viena pati Valmieras muiža vien, jau tad mums zemniekiem darba pietika, bet nu ceļ jaunas muižas un lauki ir divkārt tik lieli. Un tie mums nu jāapstrādā un jānokopj, kas mums nav pa spēkam. Cik vien cilvēku mums katram mājās, visi spiesti muižā strādāt. Un kad mēs to nespējam, mūs valgos sietus ved uz muižu, kur mūs nežēlīgi sit un peļ un kur mūs liek tuktūzī. Un kad mēs žēlastību lūdzamies, tad mūsu kungs atbild: „Es jūs par savu naudu pircis, es varu ar jums darīt pēc savas iegribas“. Vecus saimniekus kungs izmet no viņu mājām un ceļ to vietā jaunas muižas. 30 cilvēki no pavasara līdz ziemei mums jādod pie cietokšņa darbiem. Neraugoties uz to, mums jāpadara visi citi darbi, izdzenot muižas gaitās pēdējo cilvēku, pat vecas sievas un mazus bērnus. Sev pašiem mājā ko strādāt mums neatliek laiks. Cauru ziemu ikdienas muižā jādedzina 3 vātis brandvīna, pie kam mums jāpieliek pašu labība un nauda. Lielo ķēniņ, Jūsu žēlastība ir liela, apžēlojaties par mums nabaga zemniekiem, citur mums žēlastības un palīdzības vairs nav“.

Latviešu valodā sastādītam lūgumrakstam grāfam Rumjancovam, apmērām šāds saturs: „Cienīgs miļais Feldmaršala Lielskungs, nu ir ceturtais gads, kamēr mēs šo grūto nastu nesam no mūsu dzimtskunga un viņa inspektora, tik briesmīgi topam izdzīti, ka aiz lieliem, grūtiem darbiem vairs dzīvot nevaram. Kad pavasaris nāk, tad cik vien vīru un zirgu mājās, tie visi ir projām kunga tīrumā. Ja vēl kāds kur mājās, tad tūliņ saimnieku cietumā iekšā. Un ik nedēļas 5, 6 un 7 top izdzīti kunga darbiniekos, oterniekos, valņu vīros, kārtniekos, ķutu krāvējos, baļķu un malkas vedējos. Viss būvmateriāls par velti kungam jāpieved. Nav neviena, kas mājā strādātu, kālab pašu darbiem atliek tikai svētdienas. Labība mums pašiem rudenī nīkst uz lauka. Kad kunga lauki nokopti, tad, cik vien vīru katram mājā, tiem visiem jāiet uz lielmežiem muižai malku cirst. Cauru ziemu, no rudens līdz pat pavasarim, mums jānīkst ar baļķu un malkas vešanu, no aukstuma nonīkst mūsu zirgi, nīkstam paši ar. Brandvīns muižai jādedzina par velti, pie kam mums pašiem daudz labības klāt jāliek kā arī nauda, un bez tam jāsaņem pēriens un cietums. Tiesas labību no mums pieņem ar svaru. Kam labība svāra netur, tas dabūn pērienu un to aizdzen projām, lai skapē tādu, kādu muiža grib. Nu jau trešs gads, kamēr pieci zemnieki no savām mājām izmesti un to vietā ir divas lopmuižas, un lielmežos trešo vēl ceļ. Pa tām kopā ir tīrumu un pļavu tikpat daudz kā muižā pašā, kas nu viss ar tiem pašiem ļaudīm jānostrādā. Zemniekiem, viņu pļavas atņemtas un muižai piedalītas. Viss top izarts, izķutēts vai pļāvās iztūrits. Tur nomoca mūs pašus un mūsu zirgus.“

Cienīgais mīlais Feldmaršala Lielskungs, mēs jūs lūdzam par mums apžēloties, atvieglināt mūsu grūto nastu, kuŗu mēs nesam jau ceturto gadu un zem kuŗas mums jāsabruk. Ciešam trūkuuu, un pelavas ir mūsu maize, kamēr graudi aiziet uz muižu, muižas klētī un brandvīnam. Kad inspektors mums allaž saka, ka mums nebūs būt ne svētdienas ne arī nakts, kā arvienu tik strādāt, tad mums būs izdilt kā vecam mēnesim. Desmitām reizēm inspektors, kas mūs nicina un posta, mums teicis: „Dievam pieder dvēsele, kungam miesa un asinis“.

Pie mums meklē tos, kas lielfirstam to grāmatu pasnieguši, lai tos dabūtu rokā un panāktu, lai tos vairs pie dzīvības neatstātu.

Cienīgs mīlais Feldmaršala Lielskungs, apžēlojaties, apžēlojaties, apžēlojaties par mums, jo mēs sen gadus Jūs esam gaidījuši, kā saulīti uzlecām un Dievu lūguši, ka Jūs apžēlotos par Valmieras valsti, lai mēs vēl varētu dzīvot savās mājās un cienīgu valdīšanu klausīt un būties“.

Ar savu troņa mantiniekam iesniegto sūdzību, valmierieši gan panāk nastu samazināšanu, kā arī atlidzību par iepriekšējos gados viņiem netaisni uzliktiem darbiem. Bet par to sūdzības ierosinātāji, kā arī citi ievērojamākie muižas pretinieki, kriet bargā sodā, un 21. maijā (v. st.) 1777. g. pie Valmieras baznīcas, bendes kalpi kapā viņu miesas, atskan viņu vaimanas, visas sapulcētās draudzes priekšā. Varmākas var atkal no jauna uzgavilēt. Zemnieki valdības acīs atkal reiz par dumpiniekiem nostādīti.

Liekas, ka arī pārējie valmieriešu saimnieki šini pašā lietā uz zemes tiesas rīkojumu pērti, par ko netieši liecina Bisnieka, Priedes un Gaujaszemnieka izteicieni tiesas priekšā.

22. Zemnieku nemieri Kauguru muižā 1802. g.

1802. g. oktobrī, Valmieras tuvākā apkārtnē, kauguriešos un kocēniešos, izceļas zemnieku nemieri, kas zem Kauguru „buntes“ nosaukuma ilgi glabājās tautas atmiņā, kuŗus apspieda ar bruņotu varu, asins izliešanu un bargiem sodiem. Šo nemieru īstais cēlons ir zemnieku toreizējais bezgala grūtais stāvoklis, viņu nesaudzīgā izmantošana no kungu puses. Zemnieku vidū pastāvīgi rūga. Bez tam viņu ausīs bija nākušas ziņas par franču revolūciju.

Pastāvošo rūgšanu vairo kāds 1801. g. 3. dec. (v. st.) izlaists ukazs, kas atceļ zem staciju (staču) nosaukuma pazīstamās, jau no zviedru laikiem pastāvošas labības un siena nodevas kronim par labu. Kad 1783. g. Vidzemē ievad galvas naudu, tad arī stacijas joprojām paliek spēkā, pie kam viņu naudas vērtību, pēc kroņa noteiktas takses, atvelk no

maksājamās galvas naudas. 1801. g. ukazs zemniekiem labumu nesniedz, jo galvas nauda tiem arī turpmāk jāmaksā pilnā apmērā. Tāpat kā zemnieki nevar izprast, ka 1783. g. galvas naudu ievēdot, tiem aizvien vēl prasa grūtās kļaušas un lielās nodevas, un sakarā ar to vairāk vietās izceļas tā sauktie galvas naudas nemieri, tā ir tagad pēc staciju atcelšanas zemnieku starpā rodās pārpratums, un tie iedomājas atsvabināti no kļaušām un nodevām. Netrūkst dažādu baumu izplatītāju un netrūkst arī to, kas tām tic. Tā it sevišķi Kauguru un Kokmuižas novadu zemnieku vidū, pateicoties pārpratumiem un dažādām baumām, uzliesmo nemieri, kuŗu paaugstinātais iemesls tomēr ir zemnieku nesaudzīgā apspiešana un izmantošana. Pēdējos pāra desmit gados, te plēsti muižu un pusmuižu lauki, iznīcinātas zemnieku mājas, kā arī atņemtas pēdējām viņu „salu“ zemes, ceļot jaunas lopmuižas. Kā šausmīgs lāsts pār zemniekiem uzgulstas brandavīna dedzināšana, aizvien plašākos apmēros piekopta. Zemnieku nastas aug augumā.

Jau minēto muižu zemnieki atteicas no kļaušu pildīšanas un tiesas došanas muižai. Nu Kauguru un Kokmuižas kungi sauc pēc palīga. Un Vidzemes civilgubernators fon Richters 5. decembrī 1802. g. uzdod zemes tiesai, tūliņ steigties uz Kauguru muižu, apspiest nemierus, izlietojot, ja tas vajadzīgs, bruņotu varu un sodot vainīgos. Majoram Kapustinam no Taurijas grenadieŗu pulka uzdod, steigties ar 120 kareivjiem no Rīgas uz Kauguru muižu, stāties tur zemes tiesas rīcībā. Artilērijas ģenerālim Ulānovam dod rīkojumu, vajadzības gadījumā sniegt pastiprinājumu. Ziņas par lietas tālāko gaitu sniedz zemes tiesas 20. oktobra ziņojums.

Zemes tiesa, ar tiesnesi baronu R. Ungern-Sternbergu, asesoriem f. Kesleru un f. Albedilu un sekretāru Lomeijeru, jau 7. oktobra priekšpusdienā ierodas Kauguru muižā. Līdzdotai grenadieŗu rotai, kas atrodās vairs tikai 9 verstes no muižas, uzdod ierasties tur tikai nākošās dienas rītā, lai jau iepriekš neuztrauktu zemnieku prātus. Papriekšu muižā jāsapulcē zemnieki un tikai pēc tam lai tur ierodas grenadieŗi.

8. oktobrī sākas zemnieku pratināšana. Viss norit mierīgi. Svešus zemniekus nemana, izņemot dažus cempēniešus, tiklab saimniekus kā kalpus. Pirmajos norāj un atlaiž uz mājām, pēdējos soda katru ar 25 spieķa sitieniem. Izmeklēšanu turpina līdz vēlai vakara stundai, bet vēl nenobeidz. Tā kā daudz no pratinātiem ir vainīgi, kas vakarā uz mājām atlaisti, nākošā dienā gan vairs muižā neierastos, sapulcētos zemniekus apcietina, paturot tos par nakti muižā, lai rīt varētu izmeklēšanu un kveršināšanu turpināt.

9. oktobra rītā zemes tiesai ziņo, ka pie ēkas, kuŗā atrodas apcietinātie, sapulcēties liels pulks bruņotu svešu zemnieku, kas prasot apcietināto atsvabināšanu. Ar nūjām, mie-

tiem, akmeņiem, pa retam ar šaujamiem ieročiem bruņotais ļaužu pulks nostājies tikai nedaudz soļu atstātu no frontē uzstādītiem 70 grenadieriem. Zemes tiesa prasa pēc sapulcēšanās iemesliem un nolūkiem, uzaicina izklist. Daži no pūļa, ar cepurēm galvā, paziņo tiesai, ka gribot savus apcietinātos brāļus līdz asinīm aizstāvēt. Šī tiesa, šis kaŗaspēks no muižniekiem uzpirkti. Lai nākot tiesa un kaŗaspēks no Pēterburgas un darot viņiem zināmu ķeizara patieso gribu. Kas viņiem vairāk svētdienas baznīcā no kanceles sludināts, nevarot būt ķeizara patiesā griba, jo ķeizara īstais ukazs zemniekiem dodot pilnu brīvību, kas ap Pēterburgu jau visiem zemniekiem piešķirta. Arī viņi to prasot un esot apņēmušies, iet vai uz pašu Pēterburgu, lai pateiktu ķeizaram, ka paklausīt gan gribot, bet tikai viņam vien. Runātāju izteicienus pūlis apstiprina ar nūju pacelšanu, cepuru vicināšanu, tuvojoties pie tam zemes tiesai tik nekaunīgā kārtā, ka tai dažkārt jāpavirzas atpakaļ.

Atskan saucieni, nosist veco zemes tiesnesi. Nelīdz tiesas paskaidrojumi, ne arī viņas brīdinājumi. Zemniekus neizbiedē arī tas, ka uz tiesas pavēli, grenadierī savas šautenes lādē. Zemnieki paliek pie savas stūrgalvības.

Vērā ņemot bruņotu zemnieku pastāvīgu pieplūšanu, kaŗaspēka kustībām visai neizdevīgo vietu un nepietiekošo kareivju skaitu, zemes tiesa izsauc no Cēsīm jātniekus ar 4 lielgabaliem, pulkveža Stavicka vadībā, kā arī Valmierā stāvošo artilēriju. Un kad pie vakara nemiernieku jau pie 3000, izaicina arī Raunā un Smiltēnē stāvošas dragūņu rotas, kā arī novērš pārceļšanās iespējamību pār Gauju pie Valmieras. — Vienu laiku zemnieki izturas mierīgi, tad atkal tie tuvojas kaŗaspēkam ar saucieniem pēc apcietināto atbrīvošanas. Divi nemiernieku sūtņi zemes tiesai prasa apcietināto izdošanu, apsolut pēc apcietināto atlaišanas tūlī izklist. Kad zemes tiesnesis aizrāda, ka apcietinātos viņš atsvabināt nevar, sūtņi prasa pēc paša ģenerālgubernatora kņaza Goļicina. Apmierinājuma dēļ, viņiem dod cerību, ka rīt pie vakara ģenerālgubernators varbūt ieradīšoties, lai tik ļaudis izturoties mierīgi un izklistot. Sūtņi atbild, ka zemnieki mierīgi gaidīšot uz ģenerālgubernatora ierašanos, bet uz mājām tie neiešot, iekams apcietinātie nav atlaisti. Sūtņus atlaiž, viņu vārdus neizzinot. Zemnieki izturās mierīgi līdz nākošam rītam.

Pa tam naktī muižā jau ieradusēs artilērijas nodaļa ar četriem lielgabaliem, ar kartečām lādētiem. Ieradušies arī 400 viri no 3. artilērijas bataljona, ar zobeniem bruņoti, kuriem piedod papildus arī nūjas.

10. oktobrī austot, zemniekos rodas nemiers. Nelīdz tiesas mierinājumi un divu lielgabalu uzstādīšana. Tagad, kur tiesas rīcībā pietiekoši daudz kaŗaspēka, zemes tiesa nolemj stāties pie barvežu apcietināšanas. Kādam kaŗaspēka no-

daļai uzdod novēroto barvežu un lielāko klieudzēju apcietināšanu, bet zemnieki gūstītājus sagaida ar nūjām. Vienu lielgabalnieku pasit pie zemes, viegli to galvā ievainojot; leitnants Notbeks tikko paglābjas no nāža dūriena, kas pret viņu vērsts. No pūļa atskan saucieni, uz kuriem atbild tālāk mežā esošais ļaužu bars, kas gan domāts kā zīme uzbrukumam.

Ievērojot zemnieku paredzamo (?) uzbrukumu, zemes tiesnesis minēto nodaļu atsauc un liek 6 grenadieriem pūli zemu un pēc tam vēl 6 grenadieriem augstāk šaut. Gan nu zemniekiem divi kritušie, bet tie nebaidās un virzās tuvāk kaņaspēkam klāt. Liekas, ka sadursme neizbēgama, kālab zemnieku turpmākā taupīšana vairs nav iespējama. Un nu zemes tiesnesis liek izšaut ar vienu, ar kartečām lādētu lielgabalu, un kad tas vēl nelidz, tad arī ar otru. Nu pūlis, kas 24 stundas uz vietas stavējis, mazliet atkāpjas, vēl tomēr neizkližot. Izturoties citādi mierīgi, daļa nemiernieku sāk atgriezties, paziņojot, ka vadoņus neizdošot, projām neiešot un kungus neklausīšot. 4 nemiernieki uz vietas krituši, 17 pa daļai smagi ievainoti. Pēdējos pēc pūļa atkāpšanās nodod ķirurgam. Starp ievainotiem ir kaugurieši, cempēnieši, kocēnieši, mujānieši, valmierieši, pat divi sveši zemnieki no 70 verstes liela attāluma. Kritušos un drīz pēc tam mirušos sešus ievainotos turpat ciņas laukā aprok (verscharrt).

Kad nemiernieki pēc asinaiņā notikuma, no muižas atkāpjas, tad tiesa nogaida no Raunas un Smiltenes izsaukto jātnieku ierašanos, lai tiem uzdotu tuvējā mežā stāvošo zemnieku ielenkšanu, atbrūpošanu un sagūstīšanu.

Šis asinaiņās dienas pēcpusdienā piepeži sāk muižas kūtis degt un arī nodeg. Uguns gan pielikta, bet ļaundari izzināt un satvert neizdodas.

Nākošā naktī ierodas izsauktie dragūņi, bet zemnieki ar jau izkliduši.

11. oktobra pēcpusdienā pabeidz apcietināto kauguriešu pratināšanu. Nepaklausībā par vainīgiem atrastos, kā arī šo zemnieku runātājus, turpat uz vietas kaņaspēka klātbūtnē soda. 25 kauguriešus, mazāk vainīgo klātbūtnē, ar rīkstēm peļ, pēc tam uz mājām atlaižot, piekodinot kungus klausīt un dot tiem pienācīgo tiesu.

Divi sagūstītie mujānieši, kā galvenos musinātājus uzdod Mujānu brīvlaisto sulaini Gothardu Johansonu, brīvlaisto kucieri Kārli Bušu. Šie nodevēji arī izteic, ka pūlis apņēmies nebīties šāvienu, atņemt kaņaspēkam ieročus un tad kaņavīrus un tiesnešus nonavēt. Pūli valdījusi pārliecība, ka muižniekiem vairs nav jāklausa, jo jau kopš astoņiem gadiem zemnieki brīvi ļaudis, kas līdz šim tiem slēpts. Abus nodevējus uz viņu dzimtskunga aizlūgšanu atlaiž bez soda.

Pā tam 11. oktobrī Kauguru muižā ieradies pulkvedis

Stavickis ar vēl divi lielgabaliem un nākošā dienā tur vēl ierodas no Rīgas arī 80 kazaki.

Bet tā kā Kauguru muižā jau viss mierīgi, tad zemes tiesa 13. oktobrī, uz Kokmuižas īpašnieka fon Hartvisa atkārtotu aicinājumu, dodās uz Kokmuižu. Tur uz nopratināšanu ieradusēs tikai puse kocēniešu, kamēr pārējie, kuŗu starpā galvenie musinātāji un barveži, vēl pa mežiem slāpstas. Tie kas ieradušies, ceļos metušies lūdzas žēlastības, uzdodot barvežus un musinātājus. Ievērojot zemnieku lūgšanos un savu pārkāpumu nožēlošanu, viņu dzimtskungs tiem piedod.

Pa tam četri galvenie musinātāji un barveži jau apcietināti. Starp tiem ir: kocēnietis Vitēļa saimnieks Pēteris, kas muižā 9 gadus par vagari kalpojis, kas Kauguru muižā bijis viens no galveniem runātājiem un tur zemniekiem starp citu uzsaucis, lai redzot taču tos nopirktos tiesnešus, kas neesot no Peterburgas sūtīti, kam pie krūtīm neesot ne zvaigžņu, ne arī citu gōda zīmju. Otrs ir Vitēļa kalps Jānis, viens no nemiernieku galveniem vadoniem, kas citus ar plaukām spiedis paklausīt un bijis kā sūtnis un runātājs. Trešais ir Mujānu brīvais sulainis Johansons un ceturtais, tās pašas muižas kucieris, brīvais Kārlis Bušs, kas abi uzmusinājuši mujāniešus un kocēniešus, sarīkojot 8. oktobra vakarā zemnieku sapulci Bestes krogā, tur pierunājot iet apcietinātos kauguriešus atsvabināt.

Nopratināšanā Johansons izteic, ka nedēļā divreiz laikrakstus lasot un labi zinot, kas Francijā notiekot.

Šos četrus barvežus zemes tiesa tūlīņ nesoda, bet nosūta uz Rīgu, lai tos citiem par biedināšanu bargi sodītu. Pārējos nemieru lietā iemaisītos 17. oktobrī Kokmuižā, visa pagasta klātbūtnē ar rīkstēm soda.

Kad tā ir nodibināts miers un pastāvošā kārtība, kad zemnieki pie paklausības spiesti, zemes tiesa atgriežas Rīgā, atstājot apkārtējās muižās kazakus. Nopratinātie zemnieki izteikušies, ka par saviem dzimtskungiem neesot ko sūdzēties, nekad tie neesot ar viņiem bargi vai netaisni apgājušies. Uz nepaklausību un noziegumiem tos pavedinājusi vienīgi viņiem iestāstītā brīvības lieta. — Ko gan iebiedētie zemnieki varēja citu teikt?

Jau 12. oktobrī ģenerālgubernātors izlaiž sakropļotā latviešu valodā sastādītu, zemniekiem domātu uzsaukumu par nemieru cēloņiem, gaitu un apspiešanu, dumpinieku sodīšanu, beigās piedraudot ar „Skanstes Darbu jeb ar Aizsūtīšanu uz Sibīrija Zemmi“. Paraksts: No Rīgē Pille Wirst Sergei Golicin. No nemierus apspiedējiem virsniekiem sevišķi izcelti kapteinis Virūbovs un majors Brūmmers.

Civilgubernātors Richters savā ziņojumā iekšlietu ministrim Kočubejam starp citu melš: „Latviešu zemnieku lielākā daļa, līdzīgi leišu zemniekiem, laiskumam padevušies. La-

tviešu zemnieks strādā tikai izsalkuma spiests. Plaši izplātīta starp latviešu zemniekiem hernhūtiešu zekte, kuŗas galvenais mīfēklis kauguriešos, kocēniešos un kaimiņu Cēsu draudzē. Šai zektei plašākas zināšanas, kā to varētu domāt. Tā labi pārzina seno libiešu stāstus (?) un viņai pašai savi lūgšanas nami, kur notiek saiešanas, pie kam piekopj arī politiku. Šo zekti apspiest, nozīmētu ticības kuŗa izcelšanu, jo viņas piekritēji, kas vispār Vidzemes, stipri turas pie savas ticības. No šīs zektes galvenā kārtā cēlušās baumas par ķeizara ukaza viltošanu. Sie ļaudis iedomājas, ka zemnieki jau ir brīvības cienīgi.“ Savas gaŗās „peramentes“ beigās viņam tomēr jāatzīst, ka muižnieku prasības no saviem zemniekiem gan būtu ierobežošanas. Savā ziņojumā viņš aprāda arī četru galveno vainīgo grēkus un noziegumus. Bušs esot solījis zemes tiesnesim par viņa atsvabināšanu 500 un pēc tam pat 3000 valstsdalderus. — Tie četri galvenie barveži: Viteļa Pēteris un Jānis, Johansons un Bušs, sodīti katrs ar 30 pāŗām asu rikšu, šaustot tos ik pēc 8 dienām atklāti pie kauna staba ar desmit pāŗām rikšu un pēc tam, pirmie divi ar noletināšanu Sibīrijā, bet abi pēdējie ar nosūtīšanu uz Nerčinsku spaidu darbos. Bez tam kā galvenos dumpja vadoņus vēl apvaino kocēniešu saimniekus: Pelņa Pēteri, Cēļa Mārci, Sprosta Mārci, Pankas Anci un Leimaņa Klāvu, kas pelnīto sodu tomēr vēl neesot saņēmuši, jo, kā ļaudis runā, tie aizbēguši uz Pēterburgu.

Savā 13. oktobŗa raportā pulkvedis Stavickis ziņo ģenerālgubernātoram par dumpja gaitu un apspiešanu starp citu sekošo: „Zemnieki bija stingri pāŗliecināti par savu maldīgo ieskatu pāŗiezību, kā arī par to, ka kuŗaspēks tos neaizskārs. Par kauguriešu apcietināšanu 8. oktobŗa vakarā, tai pašā naktī sevišķi vēstneši jāšus pa visu draudzi to izziņojuši, uzaicinot zemniekus nekavējoties ierasties uz apcietināto biedru atsvabināšanu. Lielgabalu šāvienī salauzuši nemiernieku stūrgalvību, maksājot viņiem 4 kritušus un 18 pa lielākai daļai grūti ievainotus. Beigās Stavickis izceļ virsnieku lielos nopelnus.

Goļicins savukārt jau 15. oktobrī ķeizaram laiŗ plašu ziņojumu. „Zemnieku nekaunība bijusi tik liela, ka uzbrukuši kuŗaspēkam un nodedzinājuši kunga kūtis*). 4 no nemierniekiem nošauti, 17 ievainoti. Zemes tiesa uz gubernātoru padomu 8. oktobrī zemniekus ieviļinājusi muižas pagalmā un pavēlējusi sagrābt nemieru iesācējus. Izceļ gubernātoru un virsnieku lielos nopelnus, taisno rīcību un apbrīnojamo centību, bet par zemes tiesneša nopelniem nebilst ne vārda.

Vēl plašāki „viņa gaišība“ 21. oktobrī ziņo ķeizaram par nemieru gaitu un apspiešanu. Zemes tiesa 8. oktobrī bijusi spiesta nopratinātos zemniekus uz mājām nelaist, bet tos ap-

*) Kas tomēr nav pierādīts.

cietināt. *) Kokmuižā zemnieki ceļos mezdamiēs lūgušies pēc žēlastības.

Zemes tiesa 30. oktobrī ziņo „viņa gaišībai“ par dumpja vadoņu lietas izmeklēšanas gaitu. Galveniem četriem vadoņiem piespriests nāves sods. Kauguriēšu barveži un runātāji, saimnieki Adzeļa Pēteris un Vecbāļas Jānis sodīti katrs ar 10 pārām rikšu. Šis vieglais sods abiem tamdēļ, ka pirmais esot vājīgs, citād labs, bet tikai pavadināts cilvēks, par kuŗu Kauguru grāfs aizlūdzis, bet otrs pats ar labu tiesai rokās devies. Vēl par musinātājiem un melu ziņu izplatītājiem atzīti saimnieki: valmierietis Mūrnieka Jānis un dūķerietis Dzirņa Tenis. Abi sodīti katrs ar 10 pārām rikšu. Valmieras mācītājam uzdots draudzei no kanceles sludināt par noziedznieku sodīšanu.

No kāda agrāka zemes tiesas ziņojuma redzams, ka Adzeļa Pēteri tiesai nodevuši paši kauguriēši.

Driz vien Pēterburgā rodas ieskats, it kā pie notikušiem nemieriem vainīga ķeizarkā ukaza nekārtīga izziņošana. Uz sāk izmeklēšanu. Vidzemes guberņas valde, savā 26. oktobra ziņojumā, cenšas izziņošanu nostādīt par pareizu. Neesot bijis pielaižams, ka zemnieki sapulcējas savu kungu pagalmos, kas dotu iemeslu nemieriem un nekārtībām.

Šķiet, ka ar labu gribu zemes tiesai būtu izdevies nemierus bez asins izliešanas apspiest. Par vainīgiem atzītos varēja uz vietas sodīt un laist mājās, tāpat, kā jau minētos cempēniešu kalpus. Ja zemnieku nepaklausība būtu tik liela bijusi, tad gan tie nemaz nebūtu ieradušies uz nopratināšanu. Nekur zemes tiesa savos ziņojumos nevar atsaukties uz zemnieku varas darbiem, kas attaisnotu viņu apšaušanu. Liekas, ka zemes tiesnesim sirdsapziņa vēlāk nedod miera, kālab tas kādā rakstā mēģina savu rīcību attaisnot. Šķiet, ka arī pats ķeizars vairs nav pārliecināts par asins izliešanas vajadzību. Ir zināms, ka Kauguru nemieru apstākļus viņam tuvāk noskaidro latviešu zemnieku draugs un labvēlis grāfs Frīdrichs f. Zīvers, ar ko ar sakarā vedama Vītēja Pēterļa un droši vien arī pārējo triju „barvežu“ apzēlošana, pie kam Vītēja Pēterim pat brīvība dāvināta.

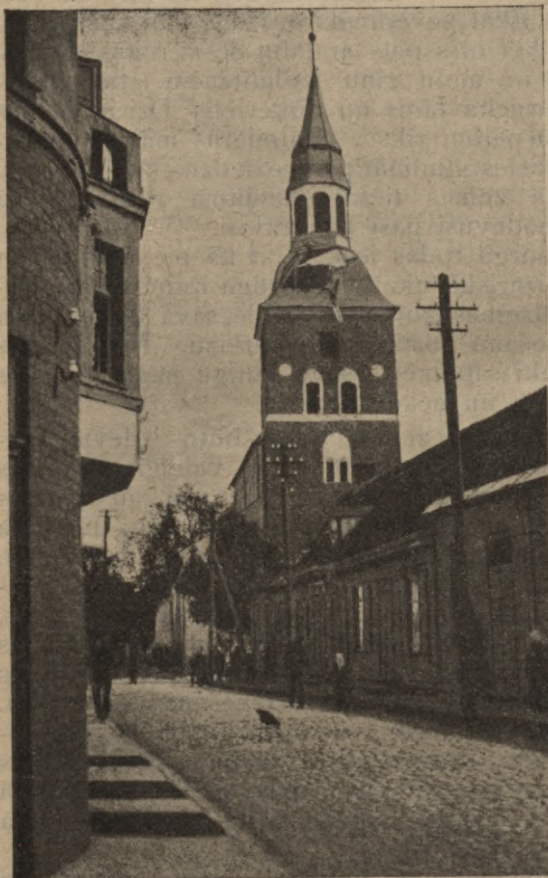
Nemieru apspiedējiem nav patīkami ziņot, ka kritušo daudz. Kā kritušus uzdod tikai četrus, kaut tai pašā dienā jau aprakti desmit. Ir skaidrs, ka no tiem, kas uzdoti par ievainotiem, seši uzskatāmi ar kā uz vietas krituši. Dažādos ziņojumos ievainoto skaits, tāpat arī kritušo skaits gluži nesakrīt.

Zemnieki ir bijuši pārliecināti par savas lietas taisnību, kā arī par to, ka ķeizars neļaus viņus apšaut. Šī viņu pārliecība tad tik zuda, kad pār viņiem bija birusi karteču krusa. Tad ar viņiem zuda vienprātība un neatlaidība, apņemšanās

*) Šī apcietināšana tad ar noveda pie nevajadzīgās asins izliešanas.

atsvabināt apcietinātos un neizdot vadoņus. Atlikās viņiem tikai locīt ceļus varmāku priekšā un rūgti nožēlot notikušo, izdot vadoņus.

Priekš kādiem sešdesmit gadiem vecus ļaudis vēl dzirdēja nostāstam par Kauguru „bunti“, kas kauguriešiem uz ilgiem laikiem piešķīra „buntenieku“ palamu. Stāstīja par igaunīšiem, kas nākuši palīgā, par grāfa Mengdena izmešanu pa logu, par grāfa sulaini „Melno Jāni“. Buntes apraksts ilgi glabājās pie kaugurieša „Auna“, buntes dalībnieka. Buntes tēlojumu uzrakstījis arī dzejnieks Ruģēnu Jānis.

Lielinieku 1919. g. sašautais baznīcas tornis.

Reizā ar Kauguru „bunti“ līdzīga rakstura nemieri bijuši arī igauņu Vērestferes un Kuristas muižās.

Senāk veci ļaudis vēl ar zināja rādīt vietu, kur aprakti 10. oktobra šausmu un asins dienas upuri.

1927. gadā Baltijas Lauksaimnieku Biedrība, kuŗas sākumi kauguriešos, sarīkoja Kauguru nemieru 125 gadu atceres dienu ar plašu gājieni un karogiem.

Nemieru lietas aktis nemin kritušo un aprakto nemieru dalībnieku vārdus. Arī attiecīgā baznīcas grāmata cieš klusu. Tā ziņo vienīgi par tiem trim nemieru dalībniekiem, kas 10. oktobrī smagi ievainoti, dažas dienas vēlāk miruši un glabāti kapsētā. Tur stāv: „Miris valmieriešu Zābaka kalps Miķelis, kas Kauguru muižā zemnieku buntē 10. oktobrī tā sašauts, ka pēc 3 dienām tam bija jāmirst. Tālāk, ka turpat ievainotie

Joda puisis Pēteris un Vagaļa kalps Pēteris pēc dažām dienām miruši un 2. novembrī apglabāti.

Pētot Valmieras draudzes, tā sauktās māju pārraudzīšanas grāmatas, kā arī dvēseļu revīzijas aktis, man izdevies noskaidrot deviņu lielgabalu upužu vārdus. Vispirms pieci kaukurieši: Jaunzemju bijušā saimnieka Jēča un Mažas dēli: Jēcis, dzimis 1776. g. un Mārcis, dzimis 1778. g., abi neprecējušies, Briškas puisis Mārcis, dzim. 1775. g., kalpa Mārča un Kačas dēls, Briškas kalps Pēteris, atstājot sievu Annu ar 1802. g. dzimušo dēliņu Mārci, Ķīša kalps Mārcis, kas atstāj sievu Mari ar dēliņiem Jāni, dzim. 1800. g. un Mārci, dzim. 1802. g. Tad 3 kocēnieši: Straupnieka kalps Pēteris, 38 gadus vecs, atstājot sievu Līzi ar dēlu Jēkabu, Ķeriņa saimnieka brālēns, 41 g. vecais Pēteris un Penģa 22 gadus vecais puisis Miķelis. Beidzot vēl mujānietis, Krumpiņa puisis Mārcis.

Nemieru izmeklēšanas un tiesas aktis ir runa par pieciem kocēniešu saimniekiem, kā galveniem dalībniekiem, kam zemes tiesa piespriedusi bargu sodu. Pēc zemnieku nostāstiem tie it kā uz Peterpili aizbēguši. Kad viņi atgriezušies un vai tiem nolemtie sodi izpildīti, to man noskaidrot nav izdevies, bet gan to, ka visi viņi nākošos gados atkal ir kā savu māju saimnieki. Te dažas ziņas par viņiem vai viņu piederīgiem:

1. Pankas Ansis mirst 1809. g. kā Pankas saimnieks. 2. Pelņa Pēteris, dzim. 1774. g., mirst 1817. g. kā Pelņa saimnieks, bet viņa dēls Pēteris Lūsa vairs nav saimnieks, bet gan kāds Miķ. Vintiņš un pēc tam Bērt. Brigadieris. Vintiņu tiesā par magaziņas apzagšanu. 3. Sprosta Mārcis 1804. g. vēl ir saimnieks, bet ap 1825. g. Sprosta saimnieks ir Jēkabs Sproģis. 4. Leimaņa Klāvs, dzim. 1758. g., mirst 1821. g. un 1833. gadā mirst arī viņa dēls Jānis Leimanis. Tā pēcnācēji vēl tagad valda Leimaņu mājas. 5. Cēļa Mārča Zandberga (dz. 1776. g.) dēls un pēcnācējs Cēļos ir 1800. g. dzimušais Dāvis.

No trimdas Sibīrijā 1805. g. apžēlots, ar brīvīšanas grāmatu apbalvots, Vitēļa Pēteris kā brīvs cilvēks atgriežas dzimtenē.

Bet te viņu sagaida rūgts pārsteigums. Viņa sieva Maža, kas pēc viņa aizdzīšanas, 1803. g. viņam dzemdējusi dēlu Pēteri, viņam trimdā esot atdevusies citam, kļūstot par sievu Paistalas saimnieka dēlam Jānim, kas nu ir saimnieks Vitēļos. Šķiet, ka Maža šo soli nebūs vieglu sirdi spērusi, bet to darījusi muižas un grūto apstākļu spiesta.

Muižai Vitēļa mājas nu jāatdod atkal Pēterim, bet Mažai ar jauno vīru tās jāatstāj.

1765. g. Vitēļos par saimnieku ir Pēterā tēvs, Pēteris, 40 gadus vecs, ar sievu Mari un dēliem Jāni, Mārci un 2 gadus veco Pēteri. Pēc Mares nāves viņš apprec Ilzi. Vecākais dēls Jānis apprec Mari, otrs dēls, Mārcis, Stukužas pusmuižas stārasta Pēterā meitu Līzi. Meitu šim muižas ierēdnim laba

tiesa: Anna, Maža, Laža, Ilze un Kača. Mažu apprec Vītēļa jaunākais dēls Pēteris, kas sievas tēvam miršot manto viņa amatu un pēc tēva nāves 1798. g. uzņem Vītēļa mājas. — Laulībā viņam dzimst 1795. g. dēls Dāvis un 1803. gadā jau minētais Pēteris, nākošais Vītēļa saimnieks.

Mācītājs Loders atzīmējis attiecīgā vietā: „Vītēļa saimnieks miris un saimnieks nu ir viņa dēls Pēteris, jo vecākais dēls Jānis un tā sieva miruši. Otrs dēls, Mārcis, Stukuzās stārstas. Pamāte Ilze Melnuma krogā pie radiem“. Nākošā Lodera atzīme skan: „Vītēļa saimnieks Pēteris ir Sibīrijā“. Viņa vārds izstīpots un pāri tam uzrakstīts Jānis, Mažas jaunais vīrs un saimnieks. Acīmredzot ne muiža, ne arī mācītājs ar Pēteri, kā uz mūžu Sibīrijā noņemti, vairs nerēķinājās. Tomēr uz tās pašas lapas puses mācītājam vēlāk nākas ierakstīt: „Pēteris ir atkal te un ir brīvs cilvēks, kā viņš pats to apgalvo“. Lodera pēcnācēja atzīme 1807. g. uzsāktajā grāmatā skan: „Vītēļa saimnieks Pēteris ir brīvs cilvēks, kas savu brīvību ieguvis caur to, ka viņš no Sibīrijas, uz kuŗieni dēļ piedalīšanās nemieros aizsūtīts, atgriezies. Bet viņa dēli ir dzimstļaudis“. Kā līdzdzīvotājus mācītājs uzdod: saimnieka brāļa meitas Annu, kuŗu aizprecē uz Paipalu, un Mari, kuŗu aizprecē uz Kauguru Plākstu, vēlāko Riekstiņu ģimenē, tad brāļa dēlu Jāni (dzim. 1797. g.), brāļa dēlu Bērtuli, kas vēlāk nosaucas par Gailīti. Vēlāk tās pašas lapas puses apakšā ierakstīts: Rekrūša sieva Maža ar meitiņam Annu un Trīnu. Kas šī rekrūša sieva ir, to drīz vien redzēsim. Nākošā, 1811. g. grāmatā atzīmēts: „Vītēļa saimnieks Pēteris ir brīvs cilvēks. Viņai sieva Maža, dēli Dāvis un Pēteris“. Un labu tiesu zemāk rakstīts: „Rekrūša sieva Maža, agrāk Paistalās, salaulāta ar saimnieku Pēteri“.

Savā laikā no Vītēļiem izraidītā Maža ar savu jauno vīru klist apkārt pa kocēniešiem, vai ik Jurgā citas durvis virinot. Vispirms viņa Bundziniekos, jo attiecīgā vietā teikts: „Kalps Jānis, citkārt Vītēļos saimnieks, ar sievu Mažu un meitiņu Annu“. 1808. g. viņi ir Mežuļos, no kuŗienes Jāni nodod zaldātos. Svešos ļaudīs nu paliek Maža ar savu Annu un 1809. g. pēc vīra zaldātos aiziešanas dzimušo Trīniņu. Nu Maža aiziet pie Jāņa vecākiem Paistalās.

Taču vēl ir sirds, kas ilgojas pēc savas citkārtējās Mažas. Un drīz vien Vītēļa Peteris aicina Mažu pie sevis atpakaļ, Mažu, savu bērnu māti, savu bijušo sievu. Bet laulāties par jaunu viņi nevar, jo Jānis vēl dzīvs. Tikai pēc tam, kad Jāņa un Mažas laulība ar virskonsistorijas lēmumu šķirta, pēdējo 1814. g. februārī par jaunu salaulā ar Vītēļa brīvo saimnieku Pēteri.

No dievgaldnieku sarakstiem redzams, ka 1805. g. Maža vēl nav jaunā laulībā stājusies, bet tikai gan vēl 1806. gadā. 1807. g. dievgaldnieku sarakstā Vītēļa Pēteris vēl nav kā

saimnieks ievests 1829. g. mirst Pēterā vecākais dēls Dāvis un gadu vēlāk arī pats Vitēļa saimnieks Pēteris Pētersons uz mūžību slēdz savas daudz pieredzējušās acis. Viņa dēlam Pēterim nav vēlēts ilgi Vitēļus valdīt. Nāk 19. gadusimteņa trīsdesmito gadu postošās neražas, kas sāgrauj arī viņa stāvokli. Nesaudzīgā, mūžam nepiepildāmā muiža Vitēļos ieliek jaunus saimniekus: Karitonu un Konrādu, kamēr parādos kritašais Pēteris Pētersons paliek turpat kā vaļinieks un vēlāk kā kalps. Tas jāpiedzīvo ar vēl viņa mātei Mažai, kas mirst 1836. g. 60 gadus veca. Viņas dēls Miķelis Pētersons apprec Lielbrendiņa Mažu Bikmani un 1837. g. viņiem dzimst dēls Kārlis. Bijušais Vitēļa saimnieks P. Pētersons mirst 1866. g. Kauguru Segļos kā vaļinieks. Nemieru dalībnieka Pēterā Pētersona brāļa Jāņa dēls ir 1797. g. dzimušais Jānis Pētersons, kas vēlāk kā kurpnieks dzīvo Palmēnu Murēnos un tad Vitēļos. No viņa laulības ar Stukužas Mari 1837. g. viņam dzimst dēls Ernests, nelaiķa Roberģa saimnieka Mārča Pētersona tēvs.

Nekas nav zināms par triju pārējo uz Sibīriju aizsūtīto likteni. Gan domājams, ka arī viņi reizā ar Vitēļa Pēteri apzēloti, jā vēl bija pie dzīvības. Jā ar Gothards Johansons un Kārlis Bušs atgriezās no Sibīrijas, tad Mujānos gan viņiem nebija kur apmesties, kālab viņu tālākie likteņi grūtāk izdibināmi. Noskaidrot man izdevies vienīgi Vitēļa Jāņa izcelšanos. Viņš dzimis 1780. g. kā Deidara krodznieka, kam bērnu pulks no divām laulībām prāvs, otrs dēls. Tēva mājās apstākļi tādi, ka Jānim citur maize jāmeklē. Un tā viņš 1801. g. uzsāktajā pārraudzīšanas grāmatā ierakstīts kā Vitēļa māju puisis Jānis (Deidara dēls), ar vēlāko piezīmi: „Sibīrijā“. 1807. g. sāktajā grāmatā teikts, ka Deidara krodznieks Jānis miris un saimnieks nu ir Lieldzērvjes Pēteris. Gan uzskaitīti vēl visi mirušā saimnieka bērni, bet Jāņa viņu starpā nav.

23. Tautas atmodas laikmets.

19. gadu simteņa sešdesmitie, septiņdesmitie un astoņdesmitie gadi ir visai ievērojami mūsu tautas dzīvē. Aleksandra Otrā liberalās reformas, kas laukiem dod viņu pašvaldības, pašķir ceļu mūsu tautas darba garam un uzņēmībai. Mostās tautas līdz tam saistītie snaudošie spēki. Šo laikmetu mēdz saukt par mūsu tautas atmodas laiku.

Šis laikmets bagāts ievērojamiem tautas darbiniekiem, kādi ir Krišjānis Valdemārs, Juris Alunāns, Kronvalda Atis, Rich. Tomsons, Juris Māters, Brīvzemnieks, Kr. Kalniņš, Juris Neikens, Jānis Cimze, Andr. Pumpurs, Ausēklis, Fr. Veinbergs, Aleks. Vēbers—Varaidošu Zanders, Kārlis Vitols un citi. Viņā sāk iznākt nacionālie laikraksti, tautisko centienu paudēji, kā

„Peterburgas Āvīzes“ (1862.—1865.), „Baltijas Vēstnesis“ kopš 1868. g., „Baltijas Zemkopis“ kopš 1875. g. „Balss“ kopš 1878. g. Uzplaukst tautiskā dzeja un rakstniecība. Lauki pārklājas ar skolu tīklu, skolās strādā savam uzdevumam krietni sagatavoti skolotāji, pa lielai tiesai neaizmirstamā Cimzes audzēkņi. Šie skolotāji daudz vietās kļūst nevien par jaunatnes mācītājiem, bet arī par sabiedriskās dzīves vadoņiem. Tie ir koņu un teātru vadoņi. Viņu nozīme ļoti augstu stādāma. Tautas gara mantas nāk atkal cieņā un slavā. Padaudz agri mums atrautais Juris Neikens pulcē vidzemniekus 1864. g. Dikļos uz pirmiem dziesmu svētkiem. Jānis Cimze gādā par tautas dziesmu četrbalsīgu harmonizēšanu. Uzved pirmās teātra lugas.

Latviešu biedrības nams.

Ārkārtīgi liela nozīme ir Rīgas Latviešu Biedrības nodibināšanai 1868. g. Ap to pulcējās tautas gaišākie dēli. Tā kļūst par tautisko centienu vidus punktu.

Visai ievērojams posms lauku dzīvē ir zemnieku māju pārdošana par dzimtu. Rodās jaunā gruntniecība, kas ar apdrīnojamu spar un neatlaidību stājas pie iegūto māju izkopšanas un lauksaimniecības pacelšanas. — Neaizmirstamais Richards Tomsons 1871. g. pulcē zemniekus Rīgā uz I. vispārējo zemkopju sanāksmi. Tautiskās atmodas laikmeta pats kalna gals ir pirmie vispārīgie latviešu dziesmu svētki Rīgā 1873. g.

Arī Valmiera un viņas novads rosīgi piedalās visā šinī garīgās un saimnieciskās uz priekšu iešanas kustībā. Arī te rodās savi darbinieki, savi vadoņi, kas prot citus ierosināt un ap sevi pulcēt. Valmieras draudzē jau agri sākas zemnieku māju pārdošana, vispirms piecdesmitos gados dūķeriešos, tad sešdesmitos gados mujāniešos, kauguriešos. Tā saistās ar fon Oettingena un bar. Krūdenera vārdiem. Atmodas laikmetam

Valmierai pašai ir ar savs dzejnieks, Ruģēnu Jānis, kas dzied „Kad atnāks latviešiem tie laiki, ko citas tautas tagad redz.“ Bet tāpat, ka visur citur, tā arī Valmierā, tautiskai kustībai no toreiz valdošām aprindām ceļ šķēršļus un kavēkļus. Visus sasniegumus iegūst cīņās.

Valmieras biedrības koris pēc 3. visp. dziesmu svētkiem, 1888. g., ar diriģentu, skolot. M. Ģerliņu, kam uz rokas koru sacensībā Valmieras korim piešķirtā sudraba lira. Dziedātājas (no kreisās): Marija Ruģēne (prec. Marovska), Lejasģercīnu Em. Ābele (prec. Blauberģa), Mar. Stāka (prec. Kārkliņa), Jaunburtn. Purmaļu Karl. Dreijere, Kalngērcīnu Karl. Ģerliņa (prec. Špalviņa), Anna Marovska (prec. Ruģēne), Krūzes trīs māsas Leimanes: Karlina (prec. Ūdere), Emīlija un Natālija, Emma Johansone, Karl. Straucha (prec. Petersone). Dziedātāji (no kreisās): K. Reismanis, Ernests Ērmanis-Ērmanēns, K. Reismanis (Puišu tēvs), P. Ruģēns-Ruģēns, skol. Avotiņš, J. Bergmanis-Beita, V. Švēde †, P. Ruģēns-Rīsmete, M. Ērmanis †, mācītājs J. Ērmanis †, J. Reismanis-Dracis (mir. lielnieku cietumā), J. Enkmanis †, K. Eiduks-Puleksis (saukts Krūmiņš). „Dziesmu Rotas“ karogs, Vārpas jaunķ. šūts.

1869. g. 26. martā Vidzemē daudz draudzēs svin zemnieku brīvlaišanas 50 gadu atceres svētkus, kuŗu priekšgalā gan pa lielai tiesai stāv muižnieki, vai arī viņu uzticības vīri. Tomēr arī šie svētki noder latviešu zemnieku pašapziņas modināšanai un pacelšanai.

Trikātā, šinīs brīvlaišanas svētkos, pag. vecākais D. Knappe

ziņo, ka bruņniecība dāvina 10.000 rub. latviešu zemkopības skolas nodibināšanai Vidzemē. Un Knappe savā runā saka: „Zemkopības skola ir mūsu garīgās brīvības zieģelis.“ Dikļieši savos svētkos sola dāvānas kapitāla radišanai, kuŗa augļi izlietojami palīdzības sniegšanai latviešu studentiem Tērbatā.

Viens, otrs latvietis jau tanī laikā caur tirgošanos kļuvis pie lielākas turības. Tāds vīrs ir arī „kaufmanis“ J. C. Grünbergs no Dauguļu Beikām, kas taupīgi dzīvodams un tirgojoties ir kautcik iekrājis. Viņam rūp arī vispārīgs labums. — Viņš 1869. g. 13. martā Valmierā sasauca sapulci, kuŗā apspriesties par to, kādā veidā svinēt 26. marta brīvlaišanas svētkus Valmierā. Sapulcējas skolotāji, pagasta vecākie, tiesas vīri, pērminderi un arī tādi, kas nekādā amatā nestāv. Klāt ir zināms arī vietējais bruģukungs bar. Krūdeners, kā arī mācītājs Alfr. Valters.

Skolotājs Dambergs no Smiltenes paskaidro, kālab 26. marts svināms un ko brīvlaišana tautai devusi. Nu spriež par to, kādu piemiņu šai dienai celt. Sapulces dalībniekos šīnī ziņā nav vienprātības. Kamēr daži vēlas lai brīvlaišanas piemiņai ceļ namu neredzīgo dziedināšanai, daži praša darba namu sodītiem, citi runā par stipendijām Tērbatas studentiem, par piemiņas celšanu Aleksandrim Pirmajam, kā arī palīdzības sniegšanu Rīgā ceļamai Aleksandra skolai. Bet šo pēdējo priekšlikumu uzraugu puse (kungi) atzīst par nevajadzīgu.

Dalībnieki aiziet uz mājām kā nākuši, neko nenosprieduši — „pagastiem par saviem grūtiem darbiem rēķinus nodot“. „Balt. Vēstneša ziņotājs par šo lietu izsakās: „Vai tas nerāda, ka latvieši vēl akli, ka tā slavējamā brīvība viņiem apnikusi un ka tādēļ viņi prāts uz cietumu griežas. Bet vai tas nerāda ar, cik ļoti mums vajadzīgas skolas!“

Visai neapmierināts ir arī pats sapulces sasaucējs. Viņš „Mājas Viesī“ izlaiž uzaicinājumu, ka lai atkal sanākot Valmierā 29. jūnijā pārrunāt, kādu piemiņu celt zemnieku brīvlaišanai. Viņš aicina nevien Vidzemes draudžu un pagastu locēkļus, bet arī pilsētniekus, pat kurzemniekus, aprunāties vai nevarētu apvienoties un kopā strādāt.

Tā pienāk 1869. g. 29. jūnija (v. st.) jaukā vasaras diena. Visi dodās uz mācītāja muižu, uz tā saukto „mācības kambari“. Sanākuši visvairāk no Valmieras, Valkas un Cēsu apriņķiem un it īpaši pagasta vecākie, skrīverī, skolotāji. No Kurzemes nevienš nav ieradies. Rīgas Latviešu Biedrības priekšstāvji sapulcē ir tās priekšnieks, redaktors B. Dirīķis, priekšnieka vietnieks Richards Tomsons un arch. Baumanis. Sapulcē piedalās arī: bruģukungs bar. Krūdeners, bruģu tiesas notārs J. Erdmanis, pilsētas valdes zindikus Klēbergs, abi vietējie mācītāji, Valters un Hākens. Sapulci sāk ar lūgšanu, kuŗu māc. Valtera uzaicināts, notur Grünbergs, sapulces sasaucējs.

Diriķis liek priekšā izvēlēt sapulces vadoni un kā tādu uzstāda Grūnberģi, kam sapulce piekrīt. Bruģukungs liek visus klātesošos uzrakstīt, pret ko daži ceļ iebildumus, tā kā atzīmē ar vienīgi Valmieras apriņķa locēkļus.

Atklājot Grūnbergs saka, „ka viņš tik tā saucēja balss, ka pats no mācības lietām maz ko protot, bet tomēr atzīstot, ka latviešiem vajagot vispirms pie naudas nākt, un ka to varot tikai caur labu zemkopību panākt. Dodot padomu 50 gadu piemiņai celt zemkopības skolu.“

Arnīts no Rozbeķiem neliedz zemkopības skolas labumu, liek priekšā arī pagastu skolas vairāk izkopt.

Richards Tomsons gaŗā, brangā runā aizrāda, ka Rīgas Latviešu Biedrība savu mērķi vēŗ nēmdama, jau no paŗa sākuma uz to domājusi, latvieŗiem celt augstāku skolu. Tagad viņiem iepriekŗ vācu valoda jāiemācoties, tā daudz naudas un laika par velti tēŗējot. Par skolas vajadzību Rīgas Latvieŗu Biedrībā visi vienisprāŗtis, domu starpība vēŗ bijusi vienīgi par to, kādai skolai būt. Beidzot tomēr vienojuŗies par trīsklasīgu skolu, kuŗā varētu iestāŗties draudzes skolu beiguŗie. Œai skolai varētu pievienot arī zemkopības klasi. Lai gan viņŗ (Tomsons) pats esot mācīts zemkopis un ar mīlestību Œai zināŗnei piekrīŗot, tomēr atzīstot, ka Œim brīŗam tā Rīgas Latvieŗu Biedrības ceļamā skola latvieŗu tautai tā visderīgākā. „Tāda skola būtu tas skaistākāis stabs, ko latvieŗu tauta sev Œinī dienā pagājuŗiem laikiem par piemiņu var celt, gaisma kas no viņas nāks, būs manta, ko ne rūsa ne kodi nemaitās.“

Grūnbergs piemin, ka no pilsētas skolām palaidņi vien tik iznākot, kas mājās pārnākuŗi negribot roku pie arkla likt, smalki vien gribot izturēties, ar pusotra zābaka kājā, ar baltu cimdu rokā, tik zinot kā pāŗrāt un nicināt vecākus, kas viņus skolojuŗi un viņu dēļ daŗkāŗt par nabagiem palikuŗi.

Tirgotājs Ozoliņŗ no Burtņiekiem piekrīŗ Tomsonam, bet dod padomu papriekŗ celt kases, iz kuŗām Rīgas Latvieŗu Biedrībai varētu piepalīdzēt par latvieŗu skoloŗanu gādāt.

Rubenes draudzes skolotājs J. Erdmanis liek priekŗā dibināt īpaŗas kases, no kuŗām varētu palīdzību sniegt tiem, kam Dievs gan bagātas gara dāvanas pieŗķīŗis, bet kam nav tik daudz naudas pie rokas, ka Œis dāvanas caur mācību varētu izkopt.

Smiltenes draudzes skolotājs Dambergs rāda, ka nebūtu prāŗīgi, jā latvieŗi Œķirtos daudz biedrībās un kasēs, labāk gan būtu, ka visi vienotos ap Rīgas Latvieŗu Biedrību, kas to lietu jau esot nēmusi savās rokās.

J. Ruŗens, pazīstamāis dziesminieks, sāk ar vārdiem: „pirms jāslauka durvju priekŗa un tad tik pagalms“, pierāda ka 13. martā izteiktie padomi visi atmetami un ka arī Grūnberga priekŗlikums par zemkopības skolu atmetams, tamdēļ, ka zemkopības mācība tieŗām nekur nederot, iekam lat-

viešiem neesot savās zemēs un kamēr kungi viņus ikgadā varot padzīt, pēc viņa (Rugēna) padoma labāk būtu jāgādā par aptieku ierīkošanu uz zemēm, bet viņš neesot arī pret Rīgas Latviešu Biedrības ceļamo skolu.

Vairāk runātāju nav. Stājas pie balsošanas. Bruģukungs paziņo, ka vienīgi Valmieras apriņķa piederīgos var pieļaut pie apspriešanas. Baumanis no Rīgas piemin, ka arī visi citi aicināti caur „Mājas Viesi“ un Valmieras apriņķis nevarot visiem latviešiem spriedumu taisīt. Bruģukungs atbild, ka šis „Mājas Viesi“ nelasot un ko Grūnbergs darot, par to šim neesot nekāda daļa. Nekādi iebildumi te nelīdz.

Pa balsošanas laiku sapulces lielākā daļa sapulces telpas atstāj. Nu Valmieras apriņķa piederīgus pa vienam sauc pie galda, pie kuŗa sēž bruģukungs, māc. Valters, notārs un viņu ieceltais protokoļa vedējs, un tad katram noprasa, vai viņš grib, lai tiktu brīvlaišanas 50 gadu piemiņai zemkopības skola celta, kā to Grūnbergs priekšā licis. Visi tomēr atbild ar ne, tik viena balss ar „ja“.

Pēc, kad nu prasa, vai grib ar Rīgas Latv. Biedrību apvienoties pie augstākas skolas celšanas, vai ar grib, lai palīdzības kases celtu. Nu 26 balsis ir par R. L. B. ceļamo augstskolu, bet 9 balsis par palīdzības kasēm.

Dambergs stāsta, ka Smiltēnē lemts turpmāk ik rudenā lasīt dāvanas un tās nodot Rīgas Latviešu Biedrībai, minētās skolas celšanai un uzturēšanai.

Grūnbergs, sapulces ierosinātājs un vadonis nu saka: „Mani tūkstoši jau tagad stāv gatavi, man uz rudeni nav jāgaida; es negribu būt pret sapulces spriedumu, bet pirms es esmu atzinis, ka tā lieta ir pareiza, es tai atrauju savu palīdzību, priekš nama, kas uz smiltīm celts, es neviena graša nedodu.“

R. Tomsons pateicas sapulcei par Rīgas Latviešu Biedrībai izteikto uzticību un apsolās, ka biedrība arī uz priekšu, kā līdz šim, uz to vien izies un par to rūpēsies, kas latviešiem par labu un svētību, neskatoties ne pa labu, ne pa kreisi.

No sapulces vietas dalībnieku liela daļa dodās uz Hovena gastūzi, vēl kādu stundu palikt kopā ar Rīgas viesiem.

Tā sapulces gaitu tēlo „Baltijas Vēstnesis“. Ar to šis sapulces lieta neapklust. Rīgas krievu avīzē drīzumā parādās garīgā zemināra inspektora, priesterā Mich. Drekslera, Aleksandra ģimnāzijas skolotāja J. Kraukļa un Kaspara Biezbārža paziņojums: „Mēs apakšā parakstījušies latvieši, Rīgas Latviešu Biedrības biedri un latviešu labvēļi, ne tikai savā vārdā, bet arī savu līdztautiešu vārdā, izsakam, ka latviešiem vispirms jāizmācās sava tēvijas valoda — krievu valoda. . .“

Šis paskaidrojums attiecas uz R. Tomsona Valmieras runas zināmo daļu. „Rigasche Zeitung“ noliek Valmieras 29. jūnija sapulces aprakstu, kādu to sniedzis „Baltijas Vēstnesis“

par nepareizu un sāgrozītu. Valmierā nekas neesot nospriests. Par maz bijuši sanākuši. Vidzemes zemnieku pagasti nemaz nestāvot tādā savienošanā, ka lielākā daļa varētu pret mazāko nospriest.

Arī „Mājas Viesis“ nav apmierināts ar Valmieras sapulces iznākumu.

Valmieras 26. jūnija sapulce nepārprotami liecina, cik liela uzticība tautā vēl nesen tikko dibinātai Rīgas Latviešu Biedrībai un viņas vadoņiem.

Brīvlaišanas svētku 50 gadu atcerei, 25. martā 1869. g. Rīgas Latviešu Biedrība gan pati nekādus svētkus nerīko, bet biedrības nams tomēr pilns ļaužu. Un jaukā runā R. Tomsons tēlo latviešu tautas pagājušos un tagadējos laikos. — No Valmieras pienāk telegramma ar šādu saturu: „50 gadi kamēr miesa no jūga atsvabināta, lai pēc otriem 50 gadiem arī gars no jūga brīvs ir. Uz to lai zied, zaļo un augļus nes Latviešu Biedrība“. Nu uz Valmieru nosūta pateicības telegrammu.

Tanī pašā 1869. g. vasarā barons G. Krūdeners Kauguru muižas pagalmā rīko sava pagasta jauno gruntnieku svētkus. Piedalīties viņos uzaicināti nevien jaunie gruntnieki, bet arī apkārtnes skolotāji ar saviem skolniekiem, kas

uz balsīm nodzied dažas tautas dziesmas. Barons Krūdeners uzrunā svētku dalībniekus, viņam atbild Kārlis Vītols, pēc kam skolotāja V. Baloža vadībā kādi desmit dziedātāji nodzied pāra latviešu tautas dziesmas, kas sapulces dalībniekus pacilā.

Aleksandra 2. reformas latviešu tautai pašķīr ceļus uz tālāku, varēnu attīstību. Muižnieki turpretim caur šīm reformām daudz zaudē no savas iepriekšējās varas. Bet arī pēc šīm reformām viņu vara ir liela, viņu tiesības un priekšrocības plašas. Cīņa par tiesībām turpinās un cīņas nesēji no latviešu tautas puses ir viņas labākie, gaišākie dēli, tā sauktie

Sietinsonu Jānis miris 4. aug. (v. st.) 1905. g., Markavas muižā, Kurskas gub.

jaunlatvieši, ir viņas tautiskā garā vadītais laikraksts „Baltijas Vēstnesis“, ir 1868. g. nodibinātā Rīgas Latviešu Biedrība.

Kad ciņā par savām apdraudētām tiesībām, un, lai joprojam uzturētu savu līdzšinējo valdošās kārtas lomu zemē, muižnieki 1870. g. iesniedz savu adresi uz visaugstāko vārdu, kuŗā ir runa par sensenām agrāko šīs zemes valdnieku viņiem piešķirtām tiesībām. Bet cerēto panākumu šai adresei tomēr nav.

Nu arī latvieši sāk cerēt, ka tagad ar viņiem pienācis laiks liecināt, ka zemē dzīvo nevien vācieši, bet arī latvieši, kā sensenie zemes iemītnieki. Kustība starp citu izpaužas arī latviešu zemnieku adreses sastādīšanā, parakstīšanā un iesniegšanā Pēterpilī uz ķeizara vārda. Uzmudinājums uz to, itkā nāk no paša ģenerālgubernātorā.

J. Krodznieka grāmatā Vidzemes muižnieku un zemnieku adreses ķeizaram Aleksandram II. par to atrodam ziņas.

Tur advokats Einbergs, lietas, var teikt pats dzīvākais dalībnieks, tās gaitu tēlo sekošiem vārdiem.

„Pavasārī 1870. g. pēc studiju nobeigšanas, viņš uzturējis Kauguru muižā pie Valmieras, pie sava drauga, muižas nomnieka Andr. Šmidta (vēlākā Lodes muižas īpašnieka), kur bijis arī students Zigvalds un Šmidta brālis Georgs. Kādā dienā tur ieradies arī vietējais pag. vecākais, Druļa māju īpašnieks Kārlis Vītols un Valmieras lopu ārsts Andersons („Dziensmu rotas“ nodibinātājs). Sarunā Šmidts stāstījis, ka bijis Pēterpilī, kur saticies ar Valdemāru un Rīgas fabrikantu Tomsonu, no kuŗiem dzirdējis par muižniecības lūgumrakstu dēļ privilēģiju atjaunošanas, ticības un vācu valodas ziņā. Valdemārs arī stāstījis, ka Baltijas ģenerālgubernātors Albedinskis, būdams Pēterpilī, kādā gadījumā izteicies: no Baltijas muižniecības esot vienādi lūgumi ķeizaram, bet latviešiem nekādu. Latviešu lūgumu pēc laika vajadzībām piemērotām, ar Krievijas interesēm saskanošām reformām, viņš labprāt būtu pabalstījis.

Tā radās domas par lūgumu no latviešu puses. Un nekavējot ar tad stājās pie lūguma raksta (adreses) sastādīšanas un parakstu vākšanas. Gan liela daļa parakstu, daudz tūkstoši, pa daļai caur nodevību, *) krīt bruģutiesas rokās, bet atlikušās adreses no kādiem 70 pagastiem ar 50.000 parakstiem pieci Vidzemes pagasta vecākie: Kauguru — Kārlis Vītols, Vainīzu — Klāvs Golvers, Augstrozes — Jēkabs Brastiņš, Jaunbrenģuļu — Dāvis Zvirgzdiņš un Vecvāles — Kārlis Biķis janvāra sākumā 1871. g. noved uz Pēterpili.

Deputācija stādās priekšā iekšlietu ministrim un ķeizara kanceļejas tā sauktās 3. nodaļas priekšniekam, nododot pēdē-

*) Tā kocēnietis Krauze (no Dzirņu cilts) izdevis muižniekiem vairāk kā 15.000 parakstu.

jam uz viņa pieprasījumu zemnieku adreses. Deputācijas locekļiem Pēterpils pēc tam steidzīgi jāatstāj. Tiešus kādus panākumus šis zemnieku pasākums tā tad nedod. Bet visi ievērojamākie krievu laikraksti šo lietu plaši iztirzā un nevienam, kas vispār laikrakstus lasa, nevar palikt nezināms, kāds gara stāvoklis valda Baltijas iedzīvotāju plašākās masās.

Sakarā ar zemnieku deputāciju Pēterpilī, vācu laikrakstā „Nordische Presse“ 1871. g. 20. janvāra numurā parādās anonīms raksts, kas adreses izcelšanos, viņas saturu un viņas panākumus nievā, aizkarot deputācijas dalībniekus un it sevišķi Vitolu, nostādot tos nelabvēlīgā gaismā.

Viens no Pēterpils ievērojamākiem krievu advokātiem, Spasovičs, uzņemas bez atlīdzības vest sūdzību pret minēto laikrakstu.

Gan pirmā instancē apsūdzētos attaisno. Nu Vitola aizstāvis iesniedz pārsūdzību tiesu palātā, kas apgabala tiesas spriedumu atceļot, notiesā vainīgos, attiecīgā „Nordische Presse“ raksta autoru Heubeli uz 3 dienām cietuma un laikraksta rēdatoru Lindesu uz 3 dienām aresta galvenā sardzē, uzliekot bez tam ikvienam no viņiem 50 rub. lielu naudas sodu.

Ar to Vitolam, kas minētā laikrakstā personīgi aizkārts, ir pienācīgs gandarījums dots.

Zemnieku adrese Baltijas valdošo aprindu prātus uztrauc. Viņiem padotās tiesu iestādes uzsāk izmeklēšanu un par vainīgiem atzīto vajāšanu. Vaino un pratina lietas ierosinātājus, it sevišķi advokātu Einbergi, lietā iejauktos pagastvecākos, apvaino Rīgas Latviešu Biedrību un tās vadoņus. Apvainoto starpā ir arī romāna „Tēva draugi“ sacerētājs, Skulbergu Vecvīksēnu saimnieks Kārlis Kalniņš.

Lieta ievēlās gaŗumā un sprieduma viņā pasludina vēl tikai 1877. g. beigās. Pēc tā soditi pavisam 10 pag. vecākie, no tiem divi vēl amatā stāvošie ar atcelšanu no amata. Pārējiem triju gadu laikā liegts izpildīt valsts vai pašvaldības dienestu.

Parakstu vākšana, adreses iesniegšana lielā mērā savilņo ļaužu prātus, paceļ latviešu zemnieku pašapziņu, pašķir ceļu tālākām cīņām.

Latviešu zemnieku pašapziņas pieaugšanu raksturo kāds atgadījums Valmieras draudzē 1872. g. Tur ierodas skolu revidenti un, atsaucoties uz laika trūkumu, tie uzdod vairāku pagastu skolotājiem ierasties 29. febr. ar visiem saviem skolniekiem Valmieras mācītāja muižas tā sauktā mācībaŗ kambārī uz pārbaudīšanu. Noteiktā dienā revidenti par velti gaida uz Kauguru pagasta skolas skolniekiem, jo šī pagasta vietnieku pulks atzinis, ka viņš ne Dieva ne cilvēku priekšā nevar atbildēt, jā sūģis bērņus aukstajā ziemas laikā uz 6 verstes attālo pārbaudīšanas vietu. Revidenti šis lietas dēļ

iesniedz sūdzību draudzes tiesai. Tiesāis vainīgais gan te bija jau minētais Kārlis Vītols.

Pēc tam, kad Rīgā 1868. g. uzvests „Žūpu Bērtulis“, arī valmierieši Valmieras pagastnamā 1871. g. 24. oktobrī uzved lugu „Pašaudzināts“. Atlikums par labu bibliotēkas iegādāšanai. *) Un tā paša gada 7. novembrī atkal turpat spēlē teātri. Abās izrādēs piedalās arī K. Vītols.

1871. g. Vasaras svētku trešajā dienā svin bērnu svētkus, kuŗos piedalās ap 400 skolnieku. No baznīcas laukuma gājiens ar plivinošiem karogiem dodās uz Kauguru muižu.

Tūlīn pēc Dikļu dziesmu svētkiem Valmieras draudzes skolotājs Leop. Brēža nodibina vīru kori, kuŗu pēc viņa nāves vada viņa pēcnācējs Müllers, kas izstrādā arī Valmieras dziedāšanas biedrības statūtus, kuŗos tomēr neapstiprina. Ne-raugoties uz to, šī neapstiprinātā Valmieras dziedāšanas biedrība Mūrmuižas meldeŗa Eliasa vadībā tomēr darbojas, apvienojot sevī tā laika dziedātājus.

Dzejnieka Ruģēnu Jāņa kaps.

1872. g. 26. martā (brīvlaišanas atceres dienā) savu darbību atklāj „Dziesmu rota“, kuŗas statūti pēc ilgākas gaidīšanas beidzot apstiprināti. Tos parakstījuši Kārlis Vītols, V. Balodis, Müllers, Andersons, Toŗa, Johansons, podnieks Lūsa, V. Eiduks, M. Eiduks un brāļi Reismaņi.

Visā savā pastālēšanas laikā (līdz 1882.)

„Dziesmu rotai“ nav savu pastāvīgu telpu. Viņa pulcējas gan kurlmēmo skolā, gan Kokmuižas pag. namā un Brandelī. 1874. g. „Dziesmu rota ar 8 dziedātājiem 26. aug. piedalās Cēsu latv. dziedāšanas svētkos, kuŗos ņem dalību vēl četri citi kori.

Jau ilgi lolotā vēlēšanās nodibināt arī Valmierā, pēc Rī-

*) Valmieras muižā no 1846.—1869. g. kā muižas grāmatvedis darbojies 1823. g. Vietalvas-Odzienas Bundulkrogā dzimušais Pēteris Krumbergs, liels latviešu patriots un dedzīgs darbinieks, valmieriešu bibliotēkas nodibinātājs.

gas Latviešu biedrības parauga, Latviešu biedrību, beidzot piepildās, kad 1882. g. iekšlietu ministrs apstiprina Valmieras Biedrības statūtus, strīpojot no iesniegtā statūtu projekta no biedrības nosaukuma vārdu „Latviešu“.

Statūti nosaka, ka biedrības nolūks ir, pēc iespējas gādāt saviem biedriem un viņu piederīgiem par brīvlaika patīkamam un derīgu pavadišanu. Deviņi panti runā par kāršu spēli.

Savu pirmo sapulci jaunā biedrība notur Zanda viesnīcā. To atklāj pagaidu priekšniecības priekšnieks V. Švēde, piedaloties pie 200 dalībniekiem. Trīs reiz „urrā“ saucot, izsaka pateicību zemes tēvam. Statūtu apstiprināšana un izgādāšana izmaksājusi 146 rubļus. Sapulce piekrīt Antoniusa nama pirkšanai. Biedru naudu noteic uz 3 rubļiem, iestāšanās maksa ir 1 rublis. Priekšniecībā ievēl 18 personas: virsnieku J. Sietinsonu, Kurlmēmo skolas priekšnieku V. Švēdi, skolotāju J. Enkmani, pag. vecāko M. Pagastu, skolotāju J. Uderi, discipeli (feldšeru) P. Tamsonu, gruntnieku P. Starku — Gaiču, Kokmuižas aldari J. Brandeli (Brandl), tirgotāju K. Dauguli, ierēdņi A. Saliņu, gruntnieku M. Krānbergu — Lieldzēvi, namdari K. Balodi, skolotāju E. Inzelbergu, gruntnieku M. Antonu — Gaiču, melderi F. Jakobsonu, kalēju P. Nelsonu, gruntnieku P. Jansonu — Nauci, namdari Ezeri. Revidentos ievēl: Smiltenes muižas pārvaldnieku E. Grassmani, Stalbes muižas pārvaldnieku K. Pētersonu, skolotāju V. Balodi, tirgotāju J. Vilku — Krustulī un rakstvedi P. Zariņu — Burtniekos. Par priekšnieku izvēl V. Švēdi, par viņa vietnieku J. Sietinsonu, par mantzini J. Brandeli, par viņa vietnieku Saliņu, par rakstvedi Inzelbergu. Par biedrības koŗa vadoni ievēl līdzšinējo „Dziesmu rotas“ koŗa diriģentu J. Enkmani. Šinī sapulcē pieteicas 65 jauni biedri. Dienas darbus kavē tirgotāja Eliasa bēres un māc. A. Valtera liķa pārvešana uz baznīcu.

Par Valmieras Biedrības dibināšanu un tās cēloņiem „Mājas Viesis“ 1882. g. 21. numurā izteicas sekoši:

„Latviešiem še jau ilgāku laiku pastāvēja „Dziesmu rota“, kas labdarības mērķos izrīkoja dažādus viesīgus vakarus, koncertus, iziešanas zaļumos. Sabiedrība nebij nekādi nodibināta, bet darbojās tikai ar policijas atļaušanu. Uz priekšu tā pāries jaundibinātā Latviešu Biedrībā. — Otrā Valmierā pastāvošā biedrība ir vācu Amatnieku biedrība, kuŗas mērķis amatniecību veicināt. Šīs biedrības pulkā arī daudz latviešu, kuŗi caur iestāšanos šinī biedrībā domāja — lielo gada naudu maksādami — kalpot labam mērķim. Bet kad pēdējā laikā šīs biedrības vadītāji biedrības isto mērķi maz vien ievērojuši, bet turpretim savus biedrus latviešus un latviešu valodu dažādi pulgojuši, tad Valmieras latvieši ieskatīja par vajadzīgu dibināt citu biedrību“.

Šinī Amatnieku biedrībā kāds biedrs latvietis bufetes

telpās ievēdis zemnieku. Izdzirdis viņu latvisko sarunu, dezurējošais kluba vecākais pāvēl zemnieku izraidīt, ierosinot vēlāk valdē zemnieka ievēdēja izslēgšanu.

Jaunās biedrības 1882. g. 12. septembrā sapulcē, V. Švēde atteicas no biedrības priekšnieka amata. Šis atteikšanās īstais cēlonis gan ir bijis spiediens no vācu puses, kam Švēdem, kā no vāciešiem atkarīgam, bij jāpadodas. Viņa vietā par priekšnieku ievēl virsnieku Sietinsonu Jāni, Mūrmuižas Sietiņu māju saimnieka dēlu, Krievu-Turku kara dalībnieku, „Baltijas Vēstneša“ līdzstrādnieku. Par viņa vietnieku ievēl J. Enkmani. Vācietis J. Brandelis ar atsakas no mantziņa amata. Viņa vietā nāk K. Daugulis. Par diriģentiem izrauga Jaunzemu (Apsišu Jēkabs) un Enkmani. Biedru skaits jau pārsniedz 300. Biedrības vajadzībām nomātas Zanda telpas par 600 rub. gadā, pieņemot Zandu par ekonomu.

1883. g. 19. aprīļa sapulcē paziņo ka biedrība vairāksolīšanā pirkusi tirg. Baloža namu (tagadējo namu), kas kopā ar nodokļiem izmaksā 14 000 rub. Bet ilgi vēltūgas ir pūles savākt nama samaksai vajadzīgo naudu. Beidzot Alderu muižas aldaris Daugulis aizdod 8000 rub. un mazākas summas arī daži citi.

Tā paša gada 26. jūnijā biedrība svin savus pirmos gada svētkus. Šinī dienā prof. Jurjānu Andrejs, Peterburgas konservatorijas mākslinieks Jurjānu Jānis un tās pašas konservatorijas audzēknis Nik. Allunans ar Valmieras biedrības koŗa palīdzību sarīko koncertu.

Šim gadījumam vēltūts kāds „Balt. Vēstneša“ 150 num. ziņojums. Tanī teikts: „Vēl nav necik ilgi atpakaļ, kad arī Valmiera latvietim bija sveša pilsēta. Valmierā runāja latvietim nesaprotamu valodu, un kas tādu nerunāja, tādu nereti uzskatīja par tādu, kas savu pilntiesību vēl nav sasniedzis. Ļoti reti latvietis savā valodā tur dabūja kādu augstāku gara baudījumu, tā kā daži runāja — vai no Valmieras kas labs var nākt. Tagad jaunās Valmieras Latviešu Biedrības darbība un panākumi katram uzsauc — „nāc un lūko pats!“

„Un es pats gāju lūkot un atradu dīžanus un krāšņus darbus . . .“

Ziņojums beidzās vārdiem: „Āudzi liela, jaunā Valmieras biedrība, pulcini joprojam savus locekļus ap sevi. Ar tavu dzimšanu latvietis Valmierā vairs nav svešnieks, bet īstens un mājas bērns.“

1883. g. jūlija vispārīgā sapulcē ziņo, ka statūtus parakstījuši 156, klāt pienākuši 372, izstājušies un izslēgti 49, paliek 479 biedri.

1884. g. 22. janvārī Sietinsonu Jānis aizceļošanas dēļ izstājas no priekšniecības. Viņa vietā par priekšnieku ievēl tirgotāju K. Dauguli.

No tautas atmodas laikmeta darbiniekiem Valmieras draudzē vēl it īpaši gribu pieminēt dzejnieku Jāni Ruģēnu un Kārli Vītolu. Abi viņi Valmieras draudzes dēli. Viņiem veltītas nākošās rindas.

Jānis Ruģēns dzimst 19. (v. st.) augustā 1817. g. Valmieras mācītāja pagasta Ruģēnos, mācās Valmieras draudzes skolā un Cimzes zeminārā, darbojas tad kā skolotājs un kā

Kārlis Vītols (sēž uz krēsla). Pārējie divi nezināmi.
Uzņemts Vācijā.

apriņķa tiesas tulks Valmierā, mirst 2. septembrī 1876. g. No viņa iznāk „Dažādu dziesmiņu krājums“ I. 1862. g., II. 1879. gadā. Dažās viņa dziesmās izskan stipras patriotiskas jūtas, tā īpaši viņa trijās „Latviešu draugu dziesmās“, no kurām pirmā „Kad atnāks latviešiem tie laiki, ko citas tautas tagad redz“, ir plaši pazīstama. Visai iemīļota ir viņa tulkotā garīgā dziesma „Jūs bērniņi nāciet ar pricīgu prāt“.

Jāņa Ruģēna raksti sastopami „Mājas Viesī“ laikmetā no

1860. g. līdz 1864. g., kā arī „Pēterburgas Avīzēs“. Daži viņa raksti palikuši neiespiesti. Labs darbs būtu bijis izdot viņa kopotus rakstus, pievienojot tiem viņa dzīves gājumu.

Bīskaps Dr. Ferd. Valters par Jāni Ruģēnu atzīmējis, ka tas pats turoties par garā vāju un brīžiem strādājot Valmieras draudzes skolā. Sātības biedrībā gan viņš ar iestājies, atrodot pēc par vajadzīgu atkal no tās izstāties. Viņa un arī kāda viņa brāļa gara vājību, Valters ved sakarā ar Kokmuižas kādreizējo dzimtskungu fon Hartvisu, sakot, ka kaut kā te klāt ir fon Hartvisu asinis („Irgendwie ist vo Hartwis'sches Blut dabei“). Dzejnieka Māte Mare (1792.—1855.) precēta no Kokmuižas pagasta Draņķiem, šo māju saimnieka Jāņa meita.

Ruģēnam ir bijuši savi, garāki vai īsāki skaidri brīži, kuņš parādījās viņa atjautība, viņa gara dāvānas. Viņš bija par agru pasaulē nācis. Viņa laika biedri, neizslēdzot viņa paša tuviniekus, viņu un viņa centienus vēl neizprata.

J. Ruģēna apglabāšanu tēlo „Baltijas Vēstnesis“ savā 1876. g. 37. numurā.

„9. sept. (pēc v. st.) Valmieras kapos

glabāja pazīstamo latvju dzejnieku J. Ruģēnu. Lai gan laiks lietains, ļaužu tomēr daudz, pavadīt „vecu Ruģēnu“, tam pēdējo mīlestību rādīt. Laiks noskaidrojās un drīz atskan sēru tauru mūzika, kas aizgājēju uz kapiem vadīja. Trikātas dziedāšanas biedrības mūzikas koris nācis šim vīram, kas mūziku un dzeju par visām lietām milēja, pēdējo godu rādīt. Pie kapa mācītājs Alfr. Valters liecināja, „ka aizgājējs bijis vīrs, kas savu tautu karsti milējis, kas bijis vīrs, ar bagātām gara dāvānām no Dieva apsvētīts, un, kamēr gara vājība to nebijusi apņējusi, tas strādājis un savai tautai darbus atstājis, kas gan nekad nezudišot“.

„Dziesmu rota“ dzied divas četrbalsīgas dziesmas, pacilājot klātesošo sirdis. Kapam smiltīm pildoties, kā mīlestības zīmes puķes un vaiņagi birtin birst kapā. Pēc tam skolotājs Ūders garākā runā stāsta R. dzīves gājumu, darbošanos un nopelnus. Vēl kāds vīrs no Trikātas draudzes pie kapa stājas, uz tā uzliekot skaistu lauru vaiņagu. Viņš saka: „Dzejnieka dzīves ceļš ir reti ar puķēm un jaukiem puškots,

Kauguru Druju māju dzīvojamā ēka, kuņā dzīvoja un mira K. Vītols. Priekšā trīs vecie vītoli.

daudz vairāk tam ar dzīves grūtumiem un trūkumiem jācinās un daudz pretības jāpārvar. Dzejnieka līdzilvēki viņa darbus un nopelnus maz vien pareizi atzīst, daudzreiz pat vēl nonicina un tik vien nākamība tos pilnīgāk saprot un cienī. Tāds arī tavs liktenis, aizgājušais draugs, ir bijis. Kad vājība tavu lielo garu nebūtu aptumšojusi, tu būtu daudz priekš savas tautas darījis, jo kad vien tavs gars atskaidrojās, tu strādāji un dažu nemirstīgu dzejoli radīji. To pateicīgi pieminot un atzīstot, Trikātas dziedāšanas biedrība, tevi kā dzejnieku godinādama, uz tava kapa noliek lauru vainagu, īsto dzejnieka algu. Dusi saldi!“

Vēl mūzikas pavadībā nodzied dažus pantņus.

„Mājas Viesis“ par Ruģēna paglabāšanu neko neziņo. Vienīgi viņa sludinājumu daļā ievietota šāda nāves ziņa: „Dzejnieks J. Ruģēns tai 2. septembrī miris. Saldu un vieglu dusu viņam. Šī bēdu ziņa tiek pasniegta visiem, kas to mīlo aizgājušo pazina“.

Redzams gan, ka trikātiēši nelaiķi vairāk pratuši cienīt, kā viņa paša draudzes locekļi.

Kārlis Vītols dzimis 1843. gadā Krimuldas Jaunā muižā, kā Kārļa Vitola (Veides) dēls, kas tur ir modernieks un vēlāk nomnieks. Priekš tam viņš dzīvojis Dikļos, no kurienes 1837. g. pāriet uz Kauguru muižu un 1842. g. uz Krimuldas Jauno muižu. No šejienes viņš pārceļās uz Valmieras muižas Sipjiem un kādu laiku dzīvo Veides muižīnā pie Valmieras. Sešdesmitos gados viņš atgriežas atkal uz Kauguriem, kur apmetās plašās Druļu mājās. Pirmoreiz kauguriešos dzīvojot Vītols apprec kādu kaugurieti, kuņas mātes tēvs ar bijis viens no 180°. g. Kauguru buntē dalībniekiem.

Jaunais Vītols bauda savu izglītību papriekšu Valmieras aprinča skolā, tad ģimnāzijā, no kurienes tam acu kaites dēļ jāizstājas. Skolā iegūtās zināšanas viņš cenšas paplašināt caur pašmācību, kā arī caur ceļošanu. Dedzīgais jauneklis, apbalvots ar staltu augumu, lielām gara dāvanām un stingru raksturu, ar savām zināšanām tālu sniedzas pāri saviem toreizējiem laika biedriem plašākā apkārtnē. Drīz mēs viņu atrodam ar sajūsmu un izpratni piedaloties tikko nodibinātā pagasta pašvaldībā. Kauguriešu pagasta vecāko rindā viņš ir otrs, arī pagasta rakstveža vietu viņš izpilda. Viņš cenšas modernāt zemnieku pašapziņu. Plaši pazīstams viņš kļūst caur savu piedalīšanos deputācijā, kuņas uzdevums pasniegt ķeizaram zemnieku adresi.

Pēc atgriešanās no Pēterpils, viņu sagaida toreiz valdošo aprindu vajāšanas, kālab viņam kādu laiku nākas pavādīt svešumā.

Vēlāk viņš ir muižas pārvaldnieks Kauguru muižā un iegūst Gaides mājas. Tur viņš ceļ skaistas ēkas un tur viņš nodzīvo ilgāku laiku. Sava mūža pēdējos 20 gadus viņš pa-

vada savās Druļu mājās, ar labām, viņa celtām ēkām, augļīgiem plašiem laukiem, lieliem, mīļi saudzētiem mežiem. Visus savus brīvos līdzekļus viņš iegulda savā saimniecībā. Saviem nomniekiem viņš ceļ priekšzīmīgus dzīvokļus, neprasot no viņiem augstas nomas, bet gan rūpīgu zemes kopšanu.

Pasaules karš arī viņam nes grūtus pārbaudījumus, cieš viņa ēkas, cieš viņa acuraugs — mežs, sabojā viņa vērtīgo bibliotēku.

Vitols bija atturīgas, pat lepnas un straujas dabas cilvēks, bet bija ar brīži, kad viņa sirds atsila, kad viņš kļuva mīļš un runīgs, kad parādījās viņa lielās atmiņas spējas. Sevišķi to es izjutu tanīs stundās, kuŗas es kopā ar rakstnieku Aug. Deglavu pavadīju Druļos. Te Deglavs smēlās bagātu vielu savam romānam „Rīga“.

Dažas dienas priekš savas nāves, kad spēki jau gāja uz beigām un valoda kļuva smaga, Vītols man atklāja savu sirdi, savu dzimtenes un tautas mīlestību, savu ticību un savu cerību. Viņa cēlais gars man parādījās savā krāšņumā.

Vītols mira 12. decembrī 1923. g. neprecējies, 80 gadus vecs. Viņš mira kā īsts zemnieks, kam dārga dzimtene, tauta un ticība, kam mīļas viņas druvas, viņas pļavas un viņas meži. Sava pagasta skolai viņš atvēlējis lielāku summu, kamēr citus labdarības nodomus izvest viņam vairs neizdevās.

K. Vītolu un viņa tautiskā laikmeta darbību tēlojuši Valdemārs savā grāmatā „Vaterländisches und Gemeinnütziges“ un Aug. Deglavs savas triloģijas „Rīga“ pirmā sējumā.

24. Tie, kas neatlaidīgi turējušies pie savas dzimtās zemes.

Valmieras draudzes zemnieku māju lielākā daļa pastāvēja jau priekš 300 gadiem. Jādomā, ka laba tiesa no viņām būs bijuse jau Tāļivalda laikā. Par mūsu māju lielo vecumu liecina viņu nosaukumi, no kuŗiem daļa tādu, kuŗu nozīme mūsu dienās neizprotama. Mūsu māju vārdos gan uzglabājušies senču personu vārdi, tāpat kā viņos patvērušies jau sen izmirušu dzīvnieku nosaukumi. Daži māju vārdi bieži sastopami, kā piemēram Kīgulis, kas, varbūt, ir veco latviešu personu vārds. Mūsu māju vārdu pētīšanas ziņā līdz šim ļoti maz vēl darīts.

Citur beidzamā laikā sāk pētīt pēc tām zemnieku dzimtām, kas vairāk paudzēs vīriešu līnijā noturējušās savās senču sētās. Arī šinī ziņā pie mums līdz šim maz kas darīts, kaut gan arī mums ir zemnieku mājas, kuŗas daudz paudzēs valdījusi viena un tā pati cilts.

Ir dažādi iemesli, kamdēļ mums tādu ilggadīgu dzimtu

nav vēl daudz vairāk, neraugoties uz mūsu senču lielo dzīves spēku un izturību, viņu pieķeršanos savai zemei.

Pār mūsu zemi gājuši daudz asinaiņi kaņi ar saviem pavadojiem — badu un mēri, kuņu tiešas sekas ir daudz zemnieku māju iznīcināšana un to iemītnieku izmiršana. — Priekš 300 gadiem, kad zviedri Vidzemi galīgi iekaņo, daudz novados vai puse zemnieku māju ir izmirušas. Ungurpils pagastā no 40 mājām apdzīvotas vairs tikai 4. Dažas no iznīkušām mājām pēc tam vairs nav atjaunotas. Pievedišu te tikai vienu piemēru. Kauguru novada Mičkēnu un Ķeņģu māju robežās ir meža nosaukums „Lāča kalns“, pie kam tautā vēl dzīva atmiņa, ka senāk tur ciemats ar nosaukumu „Lācis“, kuņa krāsmatas vēl tagad tur atrodamas. Šis ciemats jau būs krievu-poļu kaņos iznīcināts, jo 1624. g. grāmatās viņš vairs nav minēts, ne arī vēlāk. Tādi „kalni“, kas sakarā vedami ar seniem, izbijušiem ciematiem, arī citos novados sastopami.

Gan laikmetā no 1710.—1915. g. Vidzeme vairs kaņa briesmas nepārdzīvo, bet lielākas neražas, ar tām sekojošu badu, atgadas bieži. Sevišķi ļauni ir 1807. un 1808. gadi, kad sakarā ar lielo neražu, draudzi piemeklē sērgas, kas prasa tik daudz upuņu, ka mirstība trīskārt lielāka par parasto. Dažās mājās izmirst pat veselas ģimenes. Arī tā paša gada simteņa 30. un 40. gadi atnes smagas neražas. Neražu sekas ir nevien lielāka mirstība, bet arī zemnieku nabadzībā krišana un izputēšana. Nabadzībā kritušos saimniekus muižnieki no viņu mājām padzen.

Muižniekiem pastāvīgi piemājo tieksme dibināt jaunas muižas un lopmuižas, kā arī plēst jau pastāvošo šo muižu laukus uz zemnieku māju un zemnieku zemes rēķina, caur ko daudz mājas iet bojā.

Kad sākas citād tik apsveicamā zemnieku māju pārdošana par dzimtu, ļoti daudz saimnieki no savu māju iepirkšanas atsakās. Tie netic šai lietai, vai arī necer, ka spēs iepirktais mājas izmaksāt. Tie, kaut ar grūtu sirdi, atstāj savas mājas, kuņās dažkārt jau viņu senči mājējuši vairākās paudzēs.

Vienīgi drošie avoti ģimeņu ilggadības noskaidrošanai ir baznīcas grāmatas, vaku grāmatas un dvēseļu revīziju saraksti. Bet Valmieras draudzē baznīcas grāmatas sākas vēl tikai ar 1717. g. un dvēseļu revīziju saraksti vispār vēl tikai ar 1783. gadu. Ievākt noteiktas un drošas ziņas, kas sniedzas pāri krievu laikmetam, reti kur būs iespējams.

Te pasniedzu dažas ziņas par tām saimnieku dzimtām Valmieras draudzē, kas vīriešu līnijā, jau vismaz simts gadu savas mājas valda. Šis ziņas es smēlos no baznīcas un vecām vaku grāmatām, kā arī no dvēseļu revīziju sarakstiem. Pētot vecās baznīcas grāmatas līdz pat 1717. g. atpakaļ, te sniegtās ziņas dažos gadījumos vēl varētu par apmērām 50 gadiem papildināt. Bet pie vislabākās gribas es neesmu varējis

atlicināt sev tik daudz laika, izsmeltoši šini ziņā izpētīt šīs grāmatas, kas glabājas valsts arhīvā, Rīgā.

Salīdzinot ar pārējiem Valmieras draudzes zemniekiem, mācītāja ļaužu jūgs tomēr ir bijis daudz vieglāks, kālab te mājās samērā vēl vairāk seno dzimtu. Uzvārdu došanas laikā mācītāja saimnieki nosaucas savu māju vārdos, tā Rāceņos—Rāceņi, Ermanēnos—Ermaņi, Varītēs—Varītes, Ruģēnos—Ruģēni, Kurļos—Kurļi un Pulekšos—Pulekši.

Rāceņos 1753. g. par saimnieku ir Jēkabs (†1763) ar sievu Lažu, tēvu Jāni, brāli Bērtuli, kas vēlāk ir saimnieks un mirst 1795. g. Viņa dēls, saimnieks Dāvis, (1759.—1808.) precējies Ruģēnu Lizi (1759.—1839.). Dāvam mirstot, dēls Pēteris (Grasmanis)*) vēl ir mazs, kamdēļ 1780. g. dzimušai meitai Annai ieņem kā iegātņi Pulekšu Mārci, Jēkaba dēlu, vēlāk uzvārdā Rāceņi, tagadējo Rāceņu Rāceņu ciltstēvu. — Ērmanēnos (Ērmēnos) ap 1764. g. saimnieko Jānis ar sievu Kaču. Dēla dēls Jānis (1760.—1828.) nosaucas par Ērmani. Viņa pēcnācēji vēl tagad valda Ērmanēnos. Pie šīs senās cilts pieder arī nelaiķa mācītājs J. Ērmanis, kā arī Šķūņa (Venclavaskalna) Ērmaņi. — Ruģēnos ap 1752. g. saimnieks ir Jānis ar sievu Babu, 1765. g. saimnieks viņa dēls Jēkabs, 49 g. vecs. No Jēkaba pirmās laulības ar Kaču ir dēls Jānis (1751.—1808.), kas precējies ar Brēžas Annu, un ir tagadējo Ruģēnu Ruģēnu ciltstēvs. No Jēkaba otrās laulības ar Gaides Kaču ir dēls Jēkabs Ruģēns (1766.—1859.), pēc amata vēveris, kopš 1828. g. saimnieks Rīsmetēs, kur viņa pēcnācēji Ruģēni, vēl tagad saimnieki. Kurļos 1765. g. saimnieks ir 45 gadus vecais Mārcis ar sievu Mari, tagadējo Kurļu Kurļu ciltstēvs. Pārkāpumu dēļ viņa vecākā dēla Mārča dēlam Jāņam ap 1830. g. mājas atņēma, atdodot tās tā tēvbrāļa Miķeļa dēlam Jāņam (dz. 1805.), kas precējies ar kaugurieti Lapiņu, senās Kiņu dzimtas atvasi. — Pulekšu saimnieks 1765. g. ir Pēteris ar sievu Babu. Tā kā viņa 1783. g. dzimušam dēlam, Pulekšu saimniekam Pēterim Puleksim, ir tikai meitas, vecākā, 1810. g. dzimuši meita Anna par iegātņi ieņem 1809. g. dzimušo Vecķēķu Mārci Eiduku, tagadējo Pulekšu Eiduku ciltstēvu. Minētā Pulekšu Pēterā tēvbrāļa dēls Mārcis ieprecas Rāceņos par iegātņi. — Dračos vienu laiku saimnieki nepastāv. Ap 1801. g. te par saimnieku dūķerietis Ansis, bet drīz pēc tam Mārcis Rinnis. Ap 1830. g. te par saimnieku jau ir Jānis, Jēkaba dēls Reismanis (dzim. 1804), ar sievu Mari. Reismaņi, kas vēl tagad Draču mājas valda, cēlušies no Rīsmetēm, kur viņu senči bijuši saimnieki.

Valmieriešos, par kuņiem Jānis Ruģēns savā laikā dzied, ka tā ir liela valsts ar bagātu kungu, vēl patvēries lielāks skaits veco saimnieku dzimtas. Dažas no viņām pie-

*) Pēteris Grasmanis (dzim. 1798. g.) ir autora mātes tēvs.

mājo jau pat 200 gadus savās senču sētās, pieredzot lielās labdares Elizabetes f. Hallartes zelta laikus, kā arī lielo varmāku Didriķi f. Lövensternu. Bet pēdējā pēcnācējiem valdot, apstākļi daudz maz uzlabojas, jo viņu starpā ir tādi, kam rūp arī savu zemnieku labklājība. 19. gadu simteņa neražas un trūkuma gadus valmierieši pārļaiž vieglāk kā pārējie Valmieras draudzes zemnieki. Un kad valmieriešiem pienāk reize savas mājas par dzimtu iepirkt, tie no tā neatsakās, jo tie redz un zina, ka klājas jauniem gruntniekiem kaimiņu valstis.

Cīruļi guļ jaukā vietā, Gaujas malā. Ap 1790. g. te par saimnieku ir Pēteris Jāņa dēls (1759.—1824.), kas ienācis no Mūrniekiem, kur dzīvojis par kalpu. Viņš ir tagadējo Cīruļu un Mazķīšu Cīruļu ciltstēvs. 1826. g. Cīruļos par saimnieku ir viņa dēls Jānis Cīrulis (dzim. 1792.) ar sievu Kaču.

Čakstes Bērziņu ciltstēvs ir Mārcis, kam 1765. g. ir 42 gadi un sieva Anna. 1831. g. saimnieks ir viņa dēla Juņa dēls, Kārlis Bērziņš (dzim. 1794.), ar sievu Trīnu.

Mazķēdiņos 1688. g. par saimnieku ir Toms, kas arī vēl 1712. un 1724. g. ir saimnieks. 1744. g. saimnieks ir kāds Jēkabs ar sievu Ilzi. Liekas, ka viņš ir Toma dēls. 1765. g. par saimnieku ir Jēkaba dēls Simanis, 28 gadus vecs, ar sievu Annu, Kungēla saimnieka audžu meitu, laulāti 1763. g. 1826. g. Mazķēdiņos par saimnieku ir viņu dēla Jāņa dēls, Pēteris Ābele, kuņa pēcnācēji vēl tagad šīs mājas valda. Simaņa brāļa dēls ir Zilāpu Pēteris (Glaumanis-Blaumanis) vēlāk Zilāpos iegātnis un īsu laiciņu Kauguru Gaidēs par skolmeistaru. Šīs senās cilts atvase, Lejasgērciņu Ābeles, pašā beidzamā laika viriešu līnijā izmiruši.

Libertos 1688. g. par saimnieku ir tiesas vīrs Miķelis, 1712., 1724. un vēl 1744. g. par saimnieku tur ir Mārtiņš. 1765. g. tur saimnieko 52 gadus vecais tiesas vīrs Jānis ar sievu Mažu. Viņa dēla dēls Jānis Liberts (dzim. 1784.) ir tagadējā Liberta jaunsaimniecības ieguvēja Jūlija Liberta ciltstēvs. Muiža Libertus bija pievienojusi Pilāta pusmuižai, padzenot Libertu dzimtu no viņu senās sētas. Pateicoties agrārai reformai, tās pēcnācējam Jūl. Libertam izdodās Libertu mājas atkal atjaunot.

Meijās 1790. g. un vēl 1826. g. par saimnieku ir Jānis, Bērtuļa d. Meija (dzim. ap 1763.), kas te ienācis no Vecpauškām un ir tagadējo Meiju un Kungēlu Meiju ciltstēvs. Liekas, ka viņa priekšgājējs Jānis, Pēterļa dēls, nemieru laikos (1776./1777.) no mājām padzīts.

Mūsaiņu saimnieks 1724. g. ir vēvēris Mārtiņš, bet 1744. un vēl 1765., 1768. g. mirušais Indriķis. No viņa dēliem Indriķis (dzim. ap 1725. g.) ir Šķūrniekos par saimnieku. Jau nākais, ap 1733. g. dzimušais dēls Jēkabs, papriekš ir Pils-krogā, bet 1777. g. jau Mūsaiņu saimnieks un stārasts. Viņa

dēla dēls Mārcis Vigants (dzim. 1790.) ir tagadējo Mazmūsaiņu un Skuju Vigantu ciltstēvs.

Mūrnieku Bergu dzimta ir seno Ūgrāju saimnieku atvase. Tur ap 1765. g. par saimnieku ir 47 gadus vecais Bērtulis ar sievu Lizi. Viņa dēls Pēteris, Ūgrāju saimnieks, mirst 1818. g. Tā dēls Pēteris Berks-Bergs (dzim. 1787. g.) ar sievu Mažu uz Mūrniekiem aiziet drīz pēc 1814. g. Agrākais Mūrnieku saimnieks Jānis Oblads 1817. g., nozieguma dēļ, uz Sibīriju aizsūtīts. Ap 1701., 1712. un 1724. g. Ūgrājos par saimnieku ir Jēkabs, 1744. g. Ansis, 1824. g. Mārtiņš, Bērtuļa dēls Bergs.

Vecpaušku Viksnu sencis ir šo māju saimnieks Bērtulis, kas 1765. g. 52. g. vecs, kam sieva Anna. Viņa dēls Miķelis mirst 1814. g. Mājas viņš atstāj savam dēlam Jāņam Viksnem (dzim. 1784.). Liekas, ka Miķelis uz kādu laiku no mājām padzīts, jo 1801. g. mācītāja atzīmēs stāv: Vecpauškas saimnieks Miķelis, sieva Anna, pie kam atzīmēts: „Nu ir atkal te“ (sind wieder hier).

1765. g. mācītāja grāmatā teikts, ka Pausku „B“ (Jaunpaušku) saimnieks un vēveris Gaspars miris un ka tagad ir saimnieks Bērtulis no Mazkauliņa, 22 g. vecs, ar sievu Mari. 1790. g. lasam, ka Jaunpaušku saimnieks Miķelis miris, un viņa atraitne Laža apņēmusi otrā laulībā kādu Pēteri, kas tagad saimnieks. Miķeļa un Lažas meitu Mari (dzim. 1776.) apprec Šķēpa Pēteris. Pēc Lažas nāves 1804. g., Pēteris apprec Mažu. Miķeļa un Lažas dēls Jānis (dzim. 1778. g.) aiziet par saimnieku uz Šķūrniekiem. Pēteris 1826. g. pieņem uzvārdu Pauska. Pēc viņa nāves Jaunpauškās par saimnieku ir Pēteris un Mažas dēls Pēteris Pauska (dzim. 1809.), kamēr Lažas 1793. g. dzimušo dēlu Miķeli, tā tad Mažas padēli, nodod zaldātos. Jaunpauškās vēl tagad valda Pēteris Pauskas vīrišķie pēcnācēji.

Pieduru Bachu ciltstēvs ir šo māju saimnieks Indriķis, kam 1765. g. 65 gadi un sieva Anna. Viņa vecākais dēls Jānis itkā palaidnis, kālab par saimnieku ieliek otru dēlu Indriķi. Trešais dēls Ansis aiziet uz Plumpjiem par iegātni. Jānis vēlāk kļūst atkal par saimnieku un mirst kā tāds 1797. gadā. Viņa dēls Toms Bachs ir Pieduru saimnieks (dzimis 1764. g.) ar sievu Annu.

Pistolēs 1782. g. par saimnieku ir Pēteris ar sievu Annu. Viņš mirst 1817. g. un mājas pāriet uz viņa dēlu Mārci Ūderi, kas vēl 1831. g. ir saimnieks. Viņa vecākais 1823. g. dzimušais dēls ir Pistoles saimnieks, kamēr tā jaunākais, 1833. g. dzimušais brālis Jēkabs Ūders ir vēlākais Elizabetes skolotājs.

Ruģēnos 1712. g., 1724. g. un 1744. g. par saimnieku ir Jānis, bet 1765. g. 55 gadus vecais Matīss ar sievu Annu, kas viņam otra. Viņa dēls un pēcnācējs ir Pēteris (1750.—1812.).

Tā 1783. g. dzimušais dēls Jānis Rozenbergs ir tagadējo Liel- un Mazruģēnu, Žvīguru un Cūkaušu Rozenbergu ciltstēvs. Viņa vecākais dēls Pēteris (dzim. 1814. g.) apmeklē draudzes skolu un 1833. g. ir muižas klētnieks.

Sala kā s 1688. g. par saimnieku ir Ģerķis, 1712, g. un 1724. g. Jurka, 1744. g. Kaspars, bet 1765. g. Miķelis ar sievu Mari. Viņa dēls, 1772. g. dzim. Pēteris Savēlis, ir tagadējo Salaku Savēļu sencis.

Kā Sautiņa saimniekus vecie raksti min: 1688. g. un 1712. g. Pēteri, 1724. g. un 1744. g. Kasparu, 1765. g. Jāni ar sievu Līzi. Viņa dēls Pēteris Brasliņš, kam 1834. g. 66 gadi, ir tagadējo Sautiņu Brasliņu ciltstēvs.

„Vecā aptieka“, Valmieras vecākais nams, celts 1735. g. pa daļai uz bruņinieku pils mūra atliekām.

Sēpuros 1712. g. kā saimnieks dzīvo Jēkabs, 1724. g. un 1744. g. Indriķis, 1765. g. Jēkabs, 52 gadus vecs, ar sievu Mažu. Viņa dēla dēls Jēkabs (1761. - 1819) ir tagadējo Sēpuru Renču ciltstēvs. Tā dēls ir Mārcis Rencis (dz. 1805. g.).

Šķūrnieku Miķelsonu *) ciltstēvs ir 1778. g. dzimušais Jaunpaušku saimnieka Miķeļa un Lažas dēls Jānis Miķelsons, kuŗu kā saimnieku min jau 1807. g. 18. g. s. sākumā Šķūrnieku mājas valda Lielķēdiņa saimnieki.

Kā Ķelderu saimnieku 1688., 1712. un vēl 1724. g. min Jēkabu, bet 1744. un vēl 1765. g. Miķeli, kas ir arī baznīcas pērminderis, kam pēdēji minētā gadā ir 60 gadi un sieva Mare. No viņa dēliem Jānis (dzim. ap 1739.) vēlāk ir Ķel-

*) Šis dzimtas atvases ir arī Tūtēļu, Vecbebru un Kalēju Miķelsoni.

deru saimnieks ar sievu Mari, Jēkabs ir Krāceņa krogā, Miķelis — Oliņā, kur vēl ir arī ap 1830. g., un Mārcis izmācījis par vēveri, kas uz Ķelderā zemes vēlāk sev ceļ mājiņu (noplēsta 1933. g.). Ķelderu Jāņa dēls un pēcnācējs ir Jānis Ķelders (1769.—1831.) ar sievu Mari. Viņa pēcnācējs Ķelderos ir dēls Pēteris Ķelders (dzim. 1795.), kam sieva Mores Anna. Viņa dēla dēls, Ķelderu saimnieks Pēteris, 1870. g. apprec Ģibžu Mariju Ciruli. — Jau minētais vēveris, Ķelderu Mārcis, kas pēc Neulanda-Baloža ziņām dzimis 1748. g. un apprecējis Brēžas skolmeistara Pētera 1766. g. dzimušo meitu Marīnu, ir Baložu saimnieka Jēkaba Baloža (dzim. 1788. g.) tēvs. Jēkabs kā iegātnis apprec 1813. g. mirušā Baložu saimnieka Jāņa un tā sievas Trīnas meitu Trīnu (dzim. 1790. g.). Viņu dēls Dāvids Balodis (1822.—1899.) apprec Vagaļu Annu Stiglicu, un ir Baložu saimnieks un arī skolotājs. Viņu vecākais dēls manto mājas, otrs dēls Vold. D. Balodis (dz. 1848.) ir vēlākais draudzes skolotājs. Jaunākais dēls ir dzejnieks Rieteklis. Jau minētais Baložu saimnieks Jānis (ap 1782.) gan tur ienācis no citurienes, jo ar iepriekšējo saimnieku Mārci (ap 1765.) viņam radniecisku sakaru nav. Neraugoties uz to, ka viņam ir četri dēli, kas visi vecāki par māsu Trīnu, tai Baložos ieņem iegātni. Vienu dēlu nodod zaldātos, bet pats jaunākais mirst jauns.

Mazķīšu Tamsonu ciltstēvs ir Mazķīšu Mārcis (ap 1782.), kas gan ienācis no citurienes, jo ar iepriekšējo, 1765. g. minēto saimnieku, 26 gadus veco Jāni, tuvāku radniecisku viņam nav. Mārča dēls ir Jēkabs Tamsons (1773.—1831.) ar sievu Līzi. Viņu dēls un pēcnācējs ir 1800. g. dzimušais Jānis, kas apprec Baložu Annu (dzim. 1810.). To dēls un nākošais Mazķīšu saimnieks ir Mārcis T. (dzim. 1830.). Senā Ķīšu dzimta Lielķīšos, pie kuņas piederēja arī fon Hallartes laika biedrs un ievērojams Brāļu draudzes darbinieks — Ķīša Pēteris, labi seh te jau vairs nemājo.

Tagadējo Cinātu, Ogšu, Vecmareņu un Čipuļu Cinātu sencis ir 1799. g. dzimušais Cinātu saimnieks Jānis Cināts, kas te ienācis no Baložiem un jau 1826. g. minēts kā Cinātu saimnieks ar sievu Mažu. — Krūzes Leimaņu ciltstēvs ir 1799. g. Kākaros dzimušais Mārcis Jāņa d. Leimanis, kas jau 1834. g. ir Krūzēs par saimnieku. Krūzes māju iepriekšējo saimnieku Miķeli Braunu muiža pazemina kalpu kārtā.

Tagad vīriešu līnijā izmirušo Viļumu (Viļumēnu) Viļumu man zināmais sencis ir Viļumu saimnieks Mārcis, kas 1765. g. ir 45 gadus vecs. 1826. gadā saimnieks ir viņa dēla Jēkaba (dzim. ap 1754.) dēls Jēkabs Viļums. Šis dzimtas atvase ir Mujānu Zeltiņu Viļumi. Tāpat vīriešu līnijā ir izmiruši Kažu Kaži, kuņu man zināmais sencis ir 1785. g. dzimušais Pēteris Kazis, kam dēls Mārcis (dzim. 1816.). Banču saimnieka Jāņa meitu Līzi kā iegātnis apprec Jēkabs, Mārča dēls

Bankavs (dzim. 1797.), tagadējo Banču Bankavu sencis. — Egles Graudiņu man zināmais sencis ir šo māju saimnieks Sīmanis Graudiņš (†1834.). Tā dēls un pēcnācējs ir Jānis Graudiņš. Mērnīeku Ciberi cēlušies no Mērnīeku saimnieka Jāņa Cibera (dzim. 1793). Jaunmarenos jeb Zaķos ap 1830. g. par saimnieku dzīvo Mārcis, Anša dēls Puriņš. Viņa pēcnācēji Puriņi vēl tagad valda Žuburus un Sīmanēnus.

Kalnaģībžu Cīruļu sencis ir Cīruļu saimnieka Pēterā dēls Pēteris (dz. 1798.), kas 1834. g. minēts, kā toreiz vēl nedalītās Ģibžu mājas saimnieks, kuŗa pēcnācējs gan ir viņa dēls Dāvis (dz. 1823.). — Vecķēķu Eiduku man zināmais sencis ir Jēkabs, Jāņa dēls Eiduks, kas jau 1826. g. Vecķēķos par saimnieku, kam seko viņa dēls Jānis (dz. 1803.). — Kanenīeku Zariņu sencis ir šo māju saimnieks Jānis Zariņš (ap 1834. g.), kam seko viņa 1810. g. dzimušais dēls Jānis. Vecbebru Bebri vīriešu kārtā izmiruši. Pēdējā Bebra meitu kā iegātnis apprecējis kāds no Šķūrnieku Miķelsonu cilts. Bebru man zināmais sencis ir šo māju saimnieks Miķelis (ap 1777. g.). Viņa dēla dēls un pēcnācējs ir Jānis Bebrs (dz. 1779.), kam dēls ir 1812. g. dzimušais Pēteris..

Kokmuižas kungu nesaudzība, kas nerēķinājas ar pag. gadu simteņa smagām neražām, kā arī pēc tam māju iepirkšana par dzimtu, ir par iemeslu tam, ka Kokmuižas novadā vairs tik maz ilggadīgo saimnieku dzimtu.

Tagadējo Krimuldēnu Krimuldēnu ciltstēvs ir saimnieks Mārcis ar sievu Mažu ap 1780. gadu. Viņa dēls Pēteris († 1830. g.) nosaucas par Krimuldēnu. — Ķikuru Baložu sencis ir Miķelis, Jēkabs dēls Balodis, kas pirms 1834. g. ienācis no Bundzeniekiem. Viņa dēls un pēcnācējs ir 1828. g. dzim. Jānis B. — Naučos 1765. g. par saimnieku ir 64 gadus vecais Jēkabs ar sievu Babu. Viņa dēla Jāņa dēls ir Pēteris Jansons (1765. 1826.), kas kādu laiku muižā ir pavārs. Viņa dēls ir 1812. g. dzimušais Jānis Jansons. Liekas, ka Trikātas kādreizējais draudzes skolotājs Johansons ir šīs dzimtas atvase. — Beitās 1765. g. par saimnieku ir 63 gadus vecais Mača († 1772.) ar sievu Annu. Viņu dēla Anša meitu, kā iegātnis apprec Ansis, Anša dēls (dzim. ap 1766.), kas 1811. g., 1826. g. un 1834. g. minēts kā Beitas māju saimnieks. Viņa vecākais dēls Jānis Bergmanis (dz. 1797.) ir vēlāko Beitas un Pilāta māju ieguvēja, 1826. g. dzimušā Pēterā B. tēvs. Jāņa B. jaunākais, 1803. g. dzimušais brālis Mārcis Bergmanis sākumā ir Lielkūļos kalps, vēlāk saimnieks. Lielkūļos, kuŗus pēc Mazkūļu pievienošanas viņiem, nosauc par Kūļiem, vēl tagad valda viņa pēcnācēji. — Karitēnu saimnieks ap 1777. gadu ir Mārcis († 1803.), kas ienācis no Tarnīsa. Viņa meitu Annu, kā iegātnis apprec Polbrenča Pēteris, Jēkaba dēls, vēlāk uzvārdā Karitons († 1825.). Pēc viņa nāves mājas pāriet uz viņa 1806. g. dzimušo dēlu Dāvi. Tā brālis Pēteris

papriekš ir Cēļos, pēc kam muīza viņu ieliek Vītēļos par pussaimnieku, kas notiek ap 1834. g. Viņa pēcnācēji vēl tagad Vītēļos. — Ģeru Gersdorfu ciltstēvs ir Ģeru saimnieks Pēteris ap 1782. gadu († 1826. g.), kas ienācis no Tilcēniem. Straupnieku Reini cēlušies no Straupnieku Jāņa, kas 1765. g. tur ir saimnieks un 65 g. vecs, kam sieva Anna. Viņa dēla Sīmaņa dēls ir 1775. g. dzimušais Jānis Reins. — Gaujas vēru klusumā guļ Ķērkši. Te 1782. g. par saimnieku ir Pēteris († ap 1790.) ar sievu Mari. Viņa dēls ir Miķelis Gorkšs († 1831.), kā dēla Jāņa dēls Mārcis (dzim. 1829. g.) Ķērkšus iegūst par dzimtu. — Leimaņus valda sensenā Leimaņu dzimta. Ap 1765. g. saimnieks te ir 38 g. vecais Mārcis ar sievu Mariju. Tā dēls, 1758. g. dzimušais Klāvs († 1820. g.), piedalās zemnieku nemieros Kauguru muizā, par ko viņu soda. Viņa dēls ir Jānis Leimanis († 1833., dz. 1785.) ar sievu Annu no Vecbaizām. — Kur vēsturiskā Jumaras upe ietek Gaujā, tur augstā, jaukā vietā guļ Jumaras, kuŗas ap 1765. gadu valda 65 g. vecais Pēteris. Viņa meitai Ilzei kā iegātnis ienāk Miķelis (dzim. ap 1747. g.) vēlāk uzvārdā Vassers, kuŗa pēcnācējs vīrišķā līnijā vēl tagad tur valda. Tagadējo Pelņu Bankinu ciltstēvs ir 1813. g. Pankās dzimušais Pēteris Bankins, ar sievu Līzi, dzimšu Krānbergu. Viņš ir Pankas saimnieka Anša dēla dēls. Pankās Bankinu dzimta izmirusi. — Kādai seno Vītēļu Pētersonu atvasei vēl tagad pieder Robēģi.

Mujānu pilsnovada saimnieki lāga netic māju pirkšanai; laba tiesa atturās no tās. Viņu vietā stājās citi gaišāki ļaudis. Un tādu māju, kur vēl dzīvo seno saimnieku pēcnācēji, novadā ļoti maz.

Birzgaļu Bērziņu ciltstēvs ir Jurās, 1792. g. dzimušais Jānis Bērziņš, kas Birzgaļos jau ap 1822. g. par saimnieku. —

Dr. med. G. Apinis, izcilus sabiedriska darbinieks un filantrops Valmierā, dzimis 4./16. jūnijā 1850. g. Rencēnu Ambās, miris Rīgā 19. maijā 1920. g. ar sirdstrieku.

Slazdu Rozenbergu sencis ir 1763. g. 80 gadu vecumā mirušais Slazdu saimnieka Jāņa tēvs Miķelis. Jāņa dēla dēls ir Miķelis (1770.—1822.). Tā dēls ir 1799. g. dzimušais Jānis Rozenbergs, kas precējies ar Kārkliņu Mari (dzim. 1805. g.). Viņa dēls ir Jēkabs R. (dzim. 1825.), kas pirmā laulībā precējies ar Mičkēnu Mari Enzeliņu — Baroni. Tulpu Ozoli cēlušies no Tulpu saimnieka Jēkaba (ap 1765), kuŗa dēla dēls ir Mārcis Ozols (1777.—1825.). — Dronu Grunti jau dažus gadus atpakaļ nosvinēja savas ģimenes 200 gadu atceres svētkus. Viņu pirmais man zināmais sencis ir Dronu saimnieks Juris (dz. ap 1720.) ar sievu Mari, kuŗa dēls un pēcnācējs ir Miķelis (dz. 1756.) ar sievu Annu. Miķelim seko viņa dēls Pēteris Grunte (dz. 1785.), kam sieva Anna. Šis ģimenes uzvārds varbūt atvasināts no kādreizējā Mujānu muižkunga Grunta (ap 1800.). — Pūžu Zirņi — Dzirņi te ienākuši priekš apm. 100 gadiem. — Andriņu Milenbergu dzimtas šūpulis ir Gaižumi Zilā kalna pakājē, kur ap 1822. g. par saimnieku ir Pēteris Milenbergs.

Ap 1830. g. Mujānu novadā plaši izplatīta ir Neulandu dzimta, kuŗas ievērojamākais loceklis ir nel. mācītājs Jānis Neulands, kas rada ar Dronu Gruntiem, Dzirņiem, Brēžām un Gaiču Antoniem. Ap 1830. g. Neulandu dzimtas locekļi ir saimnieki Dravēkās, Kārkliņos, Vitulēnos. Tai pašā laikā viņu radi Grunti valda Mieldas un Tilgaļus.

Lejasķēnču Milleru sencis Sīmanis Millers jau ap 1830. g. ir tur par saimnieku.

Valmieras draudzē vispirms Dūķeru novadā sāk mājas pārdot. Tālab dūķerieši jau 1927. g. Jaungaičās varēja savas gruntniecības 70 gadu svētkus svinēt. Bet saimnieki pa lielākai daļai no savu māju pirkšanas atsakās. Daži gan iepērk mājas, bet tikai ne savas. Tā Gauru Antoni iegūst Gaičas, Kaužu Grūnfeldi Lielvačus. — Sensenā saimnieku dzimta vairs tikai Vecstinkās. Te 1765. g. par saimnieku ir 42 gadus vecais Jēkabs ar sievu Mari. Viņa dēls ir saimnieks Sīmanis (dz. 1755.) ar sievu Mari. 1830. g. par saimnieku Stinkās (kas toreiz vēl nedalītas) ir Sīmaņa dēls Jēkabs Grunte (dz. 1783.), kam par sievu Sprīžu Mare. Tagadējo Jaunstinku Ozolu dzimtene ir Gaižkēni, kuŗus māju iepirkšanas laikā pievieno Dzirņiem. Ozolu man zināmais sencis ir Gaižkēnu saimnieks Jānis, kam 1765. g. 42 gadi un sieva Mare. Viņa pēcnācēji Gaižkēnos ir dēls Juris († 1826.), dēla dēls Mārcis Ozols (dz. 1801.), kam sieva Sprīžu Trīna. Viņa dēls Mārcis (dz. 1828.) ieprecas Jaunstinkās kā iegātnis. Viņa sieva ir dzimusi Grunte. Lielvaču Grūnfeldu sencis ir Kaužu saimnieks Mārcis, Jāņa dēls Grūnfelds (dz. 1781.). Vec- un Jaungaiču Antonu, kas tur jau kopš 1857. g., dzimtene ir Gauri, kur ap 1800. g. par saimnieku ir Mārcis

ar sievu Lažu, 1784. g. dzimušā Jāņa Antona tēvs. Mārča sievu Lažu, mācītājs uzteic kā ļoti labu lasītāju.

Pate ievērojamākā un plašākā dzimta Dūķeru novadā ap 1800. g., ir Dzirņi, kuŗu plašos radus jau atzīmēju šīs grāmatas 151. lap. pusē. Ap 1765. g. Dzirņos par saimnieku ir Pēteris, 72 gadus vecs, ar sievu Mažu. Viņu dēls un pēcnācējs ir Tenis (dz. ap 1735., † 1807.), kas izpilda arī skolmeistara amatu un precējies ar Brēžu Kaču (skat. 151. lap. pusi). Viņiem seši dēli un piecas meitas. Dēls Pēteris (1763.—1816.) ir saimnieks Vecdzirņos un precējies ar Brēžu Līzi. Viņš ir Fr. Grosvalda un Heinr. Vissendorfa — Ķiparta sencis. Viņa dēls Vecdzirņu Pēteris pieņem uzvārdu Drēzemanis. Teņa otrs dēls Jānis (dz. 1765.) ir saimnieks no Dzirņiem atdalītos Jaundzirņos, Jēkabs (1770.—1843.) ir dreimanis, Tenis (dzim. 1774.) vēlāk uzvārdā Krauze, ir kurpnieks un pēc Dūmēļos par saimnieku. Mārcis (1779.—1860.) ir muižā stārasts un

Iekšmisijas brīdriības nams Valmierā, kuŗa dibināšanas ierosinātājs un galvenais līdzekļu devējs ir Dr. med. G. Apinis.

vēlāk saimnieks Mieldās. Miķelis (dz. 1781.), kas guvis brīvību, kādu laiku uzturās Limbažos un precējies ar Mariju Taubi. Viņu meita Jūlija ir prof. E. Zemmera māte. No Dzirņu Teņa meitām, Anna (dz. 1761.) ir Dronu Gruntu, Kača (dz. 1767.) māc. J. Neulanda un Ilze, kauguriešu Grūnbergu-Zaļkalnu un Vinkleru ciltsmāte. Dzirņu cilts atvases patlaban vēl ir Cēļu Krauzes un Pūžu Zirņi-Dzirņi.

Uzvārdu došanas laikā mūrmuizieši pa lielai tiesai nosaucas savu māju vārdos. Sietiņu saimnieks nosaucas par Sietinsonu, Lizīte par Lizītjohansonu, Kalāčos Kalāči, Obulos Obuli, Kauliņos Kauliņi. Patlaban vairs tikai ir Antēni Antēnos, Gaiķēni Gaiķēnos, Nodievi Nodievos, Sūbri Sūbros un Sietinsoni Sietiņos. Te minēto cilšu senči tiešā vīriešu līnijā

jau ap 1765. g. ir sastopami savās mājās un droši vien arī sen priekš tam.

Antēnu saimnieks 1765. g. ir Mārcis ar sievu Annu. Viņa brālis Sīmanis Briežos iegātnis. Dāvis Antēns (Antings) iepērk Obulus. — Gaiķēnos ap 1765. g. saimnieks ir Jānis ar sievu Kaču. Uzvārdu došanas laikā saimnieks ir viņa dēla dēls Dāvis Gaiķēns — Gaiķe. Nodievu saimnieks 1765. g. ir Jēkabs († 1790.) ar sievu Ilzi. Uzvārdu pieņem viņa dēls Pēteris Nodievš († 1833.). Kāds šis cilts loceklis iepērk Silamatuljus. Senāk plašās Nodievu mājas tagad sadrumstalotas. Pavāros 1765. g. saimnieks ir Mārcis ar sievu Mari. Viņa dēla dēls Pēteris nosaucas Pavāra vārdā. Tā dēls Jānis Pavārs iepērk Sukuru mājas, kur pirms tam valda Sukuri, kuŗu atvase ir tagadējie Ragaiņu Sukuri. Sukura Pavāri vīriešu līnijā izmiruši un Vecpavāri, kā mājas pēc Jaunpavāru nodibināšanas saucas, pašā beidzamā laikā pārgājuši svešās rokās.

Sūbroš 1765. g. saimnieko 37 g. vecais Mārcis ar sievu Mari. Viņa brālis Bērtulis aizbēdzis. Mārča dēla dēls Mārcis pieņem uzvārdu Sūburs (Sūbers). Vēlāk mājas pāriet viņa brāļa dēla Jāņa Sūbera rokās. — Sietiņu saimnieks ap 1765. g. un jau 1731. g. ir baznīcas pērminderis Jānis, kam 1765. g. 65 gadi un sieva Laža. Arī daži viņa pēcnācēji ir baznīcas pērminderi. Uzvārdu piešķiršanas laikā Sietiņus valda 1790. g. dzimušais Pēteris Sietinsons. Viņa dēls Jānis Sietinsons (dz. 1825.) par dzimtu iegūst Lagātus un Irbītes. Šis plašās dzimtas atvase ir Liepas novada Kainaižu Sietinsoni. — 1764. g. mirst 102 g. vecais Briežu saimnieks Bērtulis, kas jau 1731. g. minēts kā šo māju saimnieks. 1763. g. laulāts viņa dēla dēls Mārcis ar muižas meitu Annu. Ar Dāvi Briedi, šī sensenā cilts Briežos vīriešu līnijā izmirst. Viena viņa brāļa, mežsarga Jāņa B. dēli valda Palejas, otra brāļa, sulaiņa Mārča dēls Jaunpavārus. Brieži tagad pieder D. Brieža znotam M. Pētersonam, kas cēlies no Zvārgiem, kur Pētersoni ap 1830. g. ienāk no Linātiem. — Tagadējo Lodziņu Marovsku sencis ir Bērtulis, kas ap 1780. g. ir Lodziņos par saimnieku, ar sievu Babu. Viņa dēla dēls Pēteris nosaucās par Marovsku. Tā brālis Jānis ir Purmatuļu saimnieks. Šis senās Lodziņu cilts atvase ir arī nelaiķa Kokmuižas un Ģīma dzirnavu melderis Jānis Marovskis. Pats uzvārds gan vedams sakarā ar kādu Brāļu draudzes darbinieku Moravsku, kas dzīvojis 18. gadusimtenī.

Ļoti maz seno dzimtu ir Kauguru novadā, kur ilgus gadus valda bargi kungi un kur saimnieku lielākā daļa atsakās no savu māju iepirkšanas. — Te Paukas Zaķu man zināmais sencis ir Mārcis, kas 1731. g. minēts kā Paukas saimnieks. Pēteris Zaķis († 1828.) un viņa dēls Jānis (dzim. 1810.) ir baznīcas pērminderi. — Strazdiņu Baloži jau kopš apmērām 130 gadiem savās mājās. Man zināmais viņu

sencis ir Mārcis, kas miris jau priekš 1807. g. Viņa dēla dēls ir Jēkabs, Pēterā dēls Balodis (dz. 1801.). — Ancīšu Antonu pirmais man zināmais ciltstēvs ir Sīmanis, kas jau 1731. g. minēts kā Ancīšu saimnieks († 1753.). Antonu uzvārdā nosaucas 1795. g. dzimušais Jānis. Tikai šinīs trijās mājās vēl ir dzimtas, kas vismaz jau 100 gadus vīriešu līnijā tur valda.

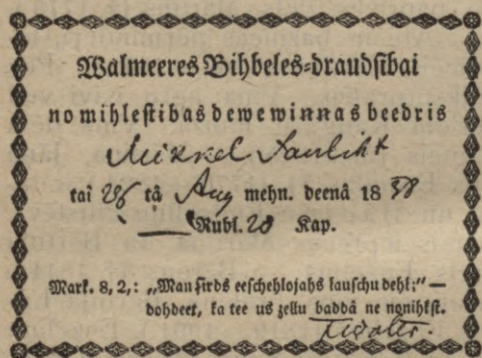
Jau gan kopš 1712. g. Ķīguļi atrodas vienas un tās pašas ģimenes rokās, kas ar Dāvidu Lenci 1891. g. vīriešu līnijā izmirusi. Mēri 1710. g. izmirušos Ķīguļos par saimnieku ienāk Pēteris († 1720.) ar sievu Annu († 1759.). Mājas pāriet uz viņa 1717. g. iesvētīto dēlu Mārci, vēlāk baznīcas pērminderi († 1772.). Viņam seko papriekš dēls Mārtiņš († 1775.), tad tā brālis Jānis († 1791.). Abi ir baznīcas pērminderi, tāpat, kā Jāņa dēls un pēcnācējs Mārtiņš (1762.—1802.). Pēc amata viņš ir vēveris un rakstītpratējs. Viņa agro nāvi ved sakārā ar zemnieku nemieriem Kauguru muižā. Viņa dēla dēls ir jau minētais D. Lencis (dz. 1825.) — Mārtiņa, Jāņa dēla jaunākais brālis Bērtulis Enzeliņš *) (1770.—1824.) ir tagadējo Mičkēnu Enzeliņu un Bādiņu Endzeliņu ciltstēvs. Mičkēnos 1827. g. kā iegātnis ieprecas Mārtiņa un Bērtuļa trešā brāļa Jāņa dēls Mārcis Enzeliņš — Barons († 1844.). 1845. g. viņa atraitni Annu apprec viņa brālēns, Bērtuļa Enzeliņa jaunākais dēls, Mārcis Enzeliņš (1819.—1901.). Enzeliņu uzvārds gan vedams sakārā ar Kauguru Sapas dzirnavu kādreizējo melderi Henzeliņu (ap 1810. g.), jo uzvārdus pieņemot daži nosaucās pazīstamu vietējo vāciešu uzvārdos.

Jau 200 gadus Salasmīļi atrodās tagad vīriešu līnijā izmirušo Zalcaņu rokās. 1731. g. un vēl 1752. g. te par saimnieku ir Pēteris ar sievu Mārietu. Viņu dēla dēls ir Jēkabs Zalcmānis (dz. 1777.). Arī sensenā Stirnu dzimta Daudziešos vīriešu līnijā ir izmirusi. 1765. g. te par saimnieku ir 52 g. vecais Jānis ar sievu Kaču. Viens viņa dēla dēls, Jēkabs Stirna 1830. g. kļūst par saimnieku Bālās un pēc par dzimtu iepērk Beitas mājas, kas vēl tagad ir viņa dēla dēla rokās. Pēdējo Daudziešu Stirnas māsu apprec Slunķu Grünbergs — Zaļkalns. Grünbergu — Zaļkalnu ciltstēvs ir cempēniešu Ņerves saimnieka dēls Kārlis, vēlāk uzvārdā Grünbergs, kas 1809. g. apprec Rūņu saimnieka atraitni Ilzi, dzim. Dzirne, tā kļūstot par šo māju saimnieku. Vecākais viņa dēls Mārcis iepērk Paulēnus, jaunākais, Jānis Grünbergs, Slunķus un Dipeņus, kur viņa pēcnācēji vēl tagad saimnieko. Savā laikā Grünbergu dzimta kauguriešos ieņem redzamu stāvokli.

Ievērojama Kauguru novadā citkārt ir Puriņu — Kalniņu dzimta Gaidēs, kuņas pirmais man zināmais sencis ir Indriķis, kas jau 17. gadu simteņa beigās minēts kā Gaides māju

*) Šis grāmatas autora tēva tēvs.

saimnieks un muižas stārasts, brīvs no klaušām un kunga tiesas došanas. Pat viņam, kaŗa un mēŗa laikus pārcietušam, nākās liecināt: „Dzīve te tik nepanesama, ka nāktos vai ar ubagu spieķi rokās, mājas atstāt“. Viņš mirst 1728. g., 50 g. vecs. Arī viņa dēls Jānis († 1763.) un tā abi dēli, papriekš Bērtulis († 1774.) un tad Andris († 1804.) valda Gaides mājas un muižas stārasta amatu. Andŗa dēla dēla, Māŗča Puriņa vecāko meitu Mariju (dz. 1825.) kā iegātnis apprec Zemesrāmnieku saimnieka dēls, braŗšais un labi paskolotais Jānis Kalniņš, kas savā turpmākā dzīvē sasniedz vai visus zemniekam toreiz pieejamos amatus. Viņš ir baznīcas pērminderis, pagasta tiesas priekšsēdētājs un skrīveris, draudzes tiesas piesēdētājs. Kad nāk māju iepirkšana, viņš gan Gaides mājas iepērk, bet ar tūliņ tās noraksta uz savu dēlu vārda, kas vēlāk parādu dēļ ir spiesti mājas pārdot K. Vitolam, ko vēl nākas piedzīvot senāk savā pagastā tik ievērojamam Jānim Kalniņam.

Šādas zīmes savā laikā izsniedza tiem, kas ziedoja Bībeļu biedrībai. Te redzamo zīmi pašrocīgi parakstījis bīskaps Dr. Ferd. Valters.

Jaunzemu Jaunzemu ciltstēvs. — Brasliņu Škrastiņu man zināmais sencis ir Bērtulis (ap 1777.). Viņa dēla Pētera dēls Miķelis (dz. 1791.) uzvārdā nosaucas par Škrastiņu. — Ročos ap 1782. g. par saimnieku ienāk Pilpju saimnieka brālis Jānis ar sievu Līzi. Viņa dēls ir Māŗcis Pilpe (1776.—1832.). saimnieks un baznīcas pērminderis, kam sieva Kača. — Cīruļos jau ap 1782. g. par saimnieku ir Māŗcis. Viņa dēls ir 1784. gadā dzimušais Bērtulis Varonis, saimnieks kopš 1823. g., ar sievu Annu. Tiklab Ročos, kā arī Cīruļos vēl tagad valda Pilpji un Varoņi.

Sākumā jau aizrādīju uz tiem iemesliem, kālab mums ilggadīgo dzimtu nav vairāk, bet šiem iemesliem pēdējos gadu desmitos pievienojas vēl citi, kas jau paspējuši ievērojami samazināt seno cilšu skaitu, apdraudot vēl dažas labas pastāvēšanu. Tie ir vecpuišu dzīve, dzimstības visai ievērojama samazināšanās, vieglākas dzīves meklēšana, alkohols, ko visu kopā ņemot var nosaukt par atkrišanu no sentēvu tikumiem. Sen pagājuši tie laiki, kad saimnieku starpā nebija neviena,

kas nebūtu precējies, kas redzams no dvēseļu revīziju sarakstiem, kad laulības bija bērniem bagāti svētītas.

Vēl priekš 75 gadiem latviešu tauta pastāvēja vai vienīgi no zemniekiem, kas gadu simteņiem ilgi bija nebrīvībā dzīvojuši, dūmainās rijās mitinājusies, daudzkārt krimtuši cieto pelavu maīzi. Bet visam tam par spīti, mūsu tautā vesels bija uzglabājies viņas sensenais dzīves spēks. Dzīves apstākļiem uzlabojoties, pēdējais drīz vien parādījās visā savā cēlumā. Un cik vien mūsu tautai ir ievērojamu valstsvīru, kara vadoņu, zinātnieku, mākslinieku un dzejnieku, jaunatnes audzinātāju, visi tie tieši vai netieši nākuši no zemnieku sētām, kuŗās senāk vēl piemājoja senču tikumi.

Šai nodaļā tēlotais lai būtu par ierosinājumu dzimtu senātnes pētīšanai un ģimenes kroniku vešanai. Kronikās atzīmējami ģimenes atgadījumi, kā arī dzīves ievērojamākie notikumi, lai nākošās paaudzes zinātu, kā senčiem klājies, kā tiem nācies cīnīties ar dzīves grūtībām. Tas jādara arī mūsu jaunsaimniekiem, kas pa daļai ir sen padzīto saimnieku pēcnācēji, vai arī saimnieku dzimtu atvases vispār. Tie tagad atguvuši viņu senčiem atņemto zemi.

Bet dzimtu galvas, vai nu šīs dzimtas ir tādas, kas paaudžu paaudzēm jau valdījušas vienas un tās pašas mājas, vai arī tādas, kas varbūt vēl nesen savās mājās iegājušas, lai dzīvotu un strādātu tā, it kā no viņiem vien atkarātos nākošo paaudžu labklājība un pastāvība, lai viņos atdzīvotu sentēvu tikumi, kā dievbijība, vienkāršība, darba prieks, pieķeršanās ģimenes dzīvei. Tad tie saviem pēcnācējiem viņu dzīvē varēs noderēt par paraugu, tad ar dzimtas joprojām paliks senču sētās.

Godinot ilggadīgās dzimtas un nostādot tās par paraugu un priekšzīmi citām, Lejas-Austrijā ir nodibināta tā sauktā Zelta grāmata, kuŗā svinīgi ieraksta visas tās dzimtas, kas var pierādīt, ka viņas vismaz simts gadus nepārtraukti valdījušas savas mājas.

25. Valmieras baznīcas ķesteņi.

Par ķesteņiem nosauc tos baznīcas kalpotājus, kam uzticēta baznīcas rīku uzglabāšana un gādība par ārējo kārtību dievnamā, kā arī dažādas palīdzības sniegšana garīdzniekiem viņu amata darīšanās. Viņu senākā amata zīme pastāvēja platā melnā drānas lentā, kas karājās pār muguru. — Ķēniņš Gustavs Adolfs 1619. g. ķesteņiem uzliek sekošus pienākumus: „Ķesterim jāiezvana dievkalpošana, jāzvana rītā un vakarā. Mācītājam svēto vakarēdienu dalot, ķesteņa pienākums viņu pavadīt ar biķeri un grāmatu. Ķesterim jākurina mācītāja pirts, jātaisa tam iknedēļas sviests, jācepj un jāslaktē, jāpie-

40 grašus. Par savā amata pienākumu pildīšanu ķesteris no baznīcas lādes gadā saņem 7 dalderus, vēlāk 6 dald. Viņa lietošanā 5 pūrvi zemes. Bet jau mācītāja Reneika laikā, 17. gadusimteni viņa zemi ievērojami paplašina, par ko viņam pienākās mācītājam nedēļā klausīt cauru gadu 3, vēlāk 2 zirdzinieku dienas.

1731. g. ķesteris ir kāds Jānis, 1767. g. ķesteņa amatu pilda Liberts, kam dēls Gaspars (1743.—1817.). Pēc tēva nāves Gaspars līdz 1808. g. ir baznīcas ķesteris, pēc kam vecuma dēļ no amata atsakās. Viņa vietā par ķesteri ieliek Brēžas Jāni, pēc amata skroderi, Brēžas vecā skolmeistara svaiņa Miķeļa dēlu.

Drīz vien Gaspars savu atteikšanos nožēlo un rauga tiesas ceļā savu amatu atdabūt. Draudzes tiesā Gaspars uzstājas ar saviem dēliem Krišjāni un Dāvi. Viņa prasību noraida. Izrādas, ka viņa dēli ved piedauzīgu dzīvi, izturoties rupji un piedauzīgi pret savu veco tēvu, tam pat darbiem uzbrūkot. Tai pašā sēdē draudzes tiesa Dāvi nosoda ar 40 spieķa cirtieniem par pretošanos zemnieku tiesas rīkojumam, iestāties kādās citās mājās par kalpu.

Kad 1815. g. pēc 11 gadu dienesta, isā atvaļinājumā ierodas Gaspara vidējais dēls Kārlis, Izmailova leibgvardijas pulka kareivis, arī viņš griežas pie draudzes tiesas Šķesteņa māju atdabūšanas dēļ, bet bez panākumiem. Brēžas Jānis joprojām var ķesteņa amatu, Šķesteņa mājas valdīt. Uzglabāties vēl viņa draudzes tiesai iesniegtais paskaidrojuma raksts.

Savu ķesteņa amatu Brēžas Jānis pilda līdz savai miršanai 1818. g. Viņam seko viņa dēls Dāvis, kas uzvārdā nosaucas par Reinbergi. Viņš ved vieglprātīgu dzīvi, kālab krīt parādos ar muižu, kalpiem, amatniekiem, bet visvairāk ar krodzniekiem. Tiesa viņu izsludina par maksānespējīgu, viņa mantu pārdod, atņem arī Šķesteņu mājas. Pārkāpuma dēļ viņš zaudē arī ķesteņa amatu. Uzturēties Valmierā draudzes tiesa viņam noliedz, pamatojoties uz toreiz pastāvošiem likumiem. Vēlāk viņš dzīvo Melnupes dzirnavās pie sava znota meldeņa Švarcbācha. — Nu Šķesteņus, kā arī ķesteņa amatu nodod viņa brālēnam, Ruģēnu saimniekam, Pēterim Ruģēnam (1787.—1855.), dzejnieka J. Ruģēna tēvam. Tas ir savā pagastā un draudzē iecienīts vīrs. Viņš izpilda baznīcas pārmindeņa, pagasta tiesas priekšsēdētāja, kreistiesas piesēdētāja amatus. Rokraksts viņam labs. Vidzemes zemnieku nemieru kustībā 1841. g. Ruģēns palīdzējis uzturēt mieru un kārtību savā pagastā un savā draudzē, par ko viņu 1843. g. apbalvo ar sudraba medāli. 1845. g. ar tādu pat medāli viņu apbalvo tieslietu ministrs, kā bijušo kreistiesas piesēdētāju, par ko no viņa pieprasa 7 rubļus 50 kapeikas. —

Kāds gars Ruģēnu mājās valdījis, to liecina mācītāja

Hildes atzīme: „Šo māju ļaudis ir godīgi cilvēki un Dieva vārdu mīļotāji“.

P. Ruģēna pēcnācējs ķēstera amatā un Šķestera māju valdīšanā ir viņa znots Pēteris Sietinsons, kas ilgāku laiku bīskapam Valterim par strožu kalpojis. Viņš dzimis 1817. g. Mūrmuižas Sietiņos, kas guļ no dabas bagāti apveltītā vietā pie Miegas upes, kas divās pusēs tek gar māju robežām. Gar trešo pusi lokas Miegas ieteka Milenis. Miegas krastos vairaki stāvi ieži, kā Sarkanais iezis un citi. Te tuvumā Stilbu kalns, te zem pašām mājām jaukā Bērzu leja.

Pēc Pētera Sietinsona nāves 1887. g. ķēstera amats pāriet uz viņa 1859. g. dzimušo dēlu Pēteri Valdemaru.

Izlabojamas kļūdas:

- Titela lapā, iekšpusē, ar 80 ilustrācijām vietā jālasa ar 97 ilustrācijām.
20. lappusē, 13. rindā no apakšas „Par“ sākumā ir lieks.
20. „ 7. „ „ pēc vārda „un“ jālasa „no“.
46. „ parakstā zem attēla jālasa nevis J. Krogzems, bet gan
71. „ 9. rindā no apakšas 1934. vietā jālasa 1834. [J. Krodznieks.
86. „ 14. „ „ augšas diakonāta vietā jālasa diakona.
87. „ 20. „ „ apakšas priekšnieks vietā jālasa priekšnieki.
124. „ 27. „ „ augšas Anna vietā jālasa Marīna.

Beigu vārds.

Grāmatas „Skati Valmieras pilsētas, draudzes un novada pagātnē“ apjoms gan iznācis plašāks, kā tas sākumā bija paredzēts. Neraugoties uz to, viss savāktais materiāls viņā vēl neietilpa. Ja te minētam manam darbam radīsies pietiekoši daudz noņēmēju un gadīsies izdevējs, es centīšos izlaist „Skatu“ otru daļu, kas apjoma ziņā gan būs ievērojami mazāka.

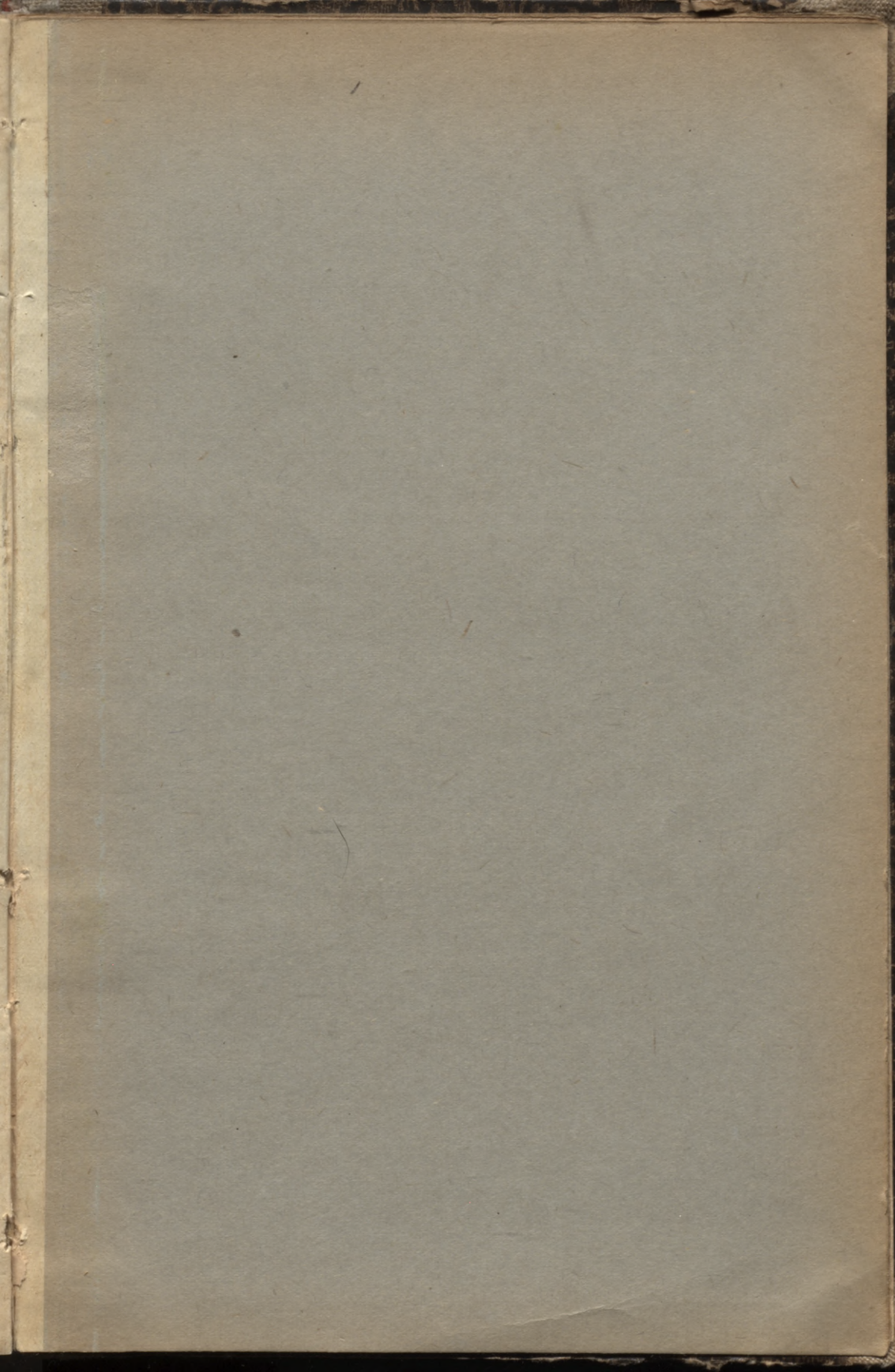
Tiem, kas interesējas par savas dzimtenes pagātni, es aizrādu uz manu 1931. gadā A. Gulbja izdoto grāmatu „Atskats Trikātas novada senātnē“.

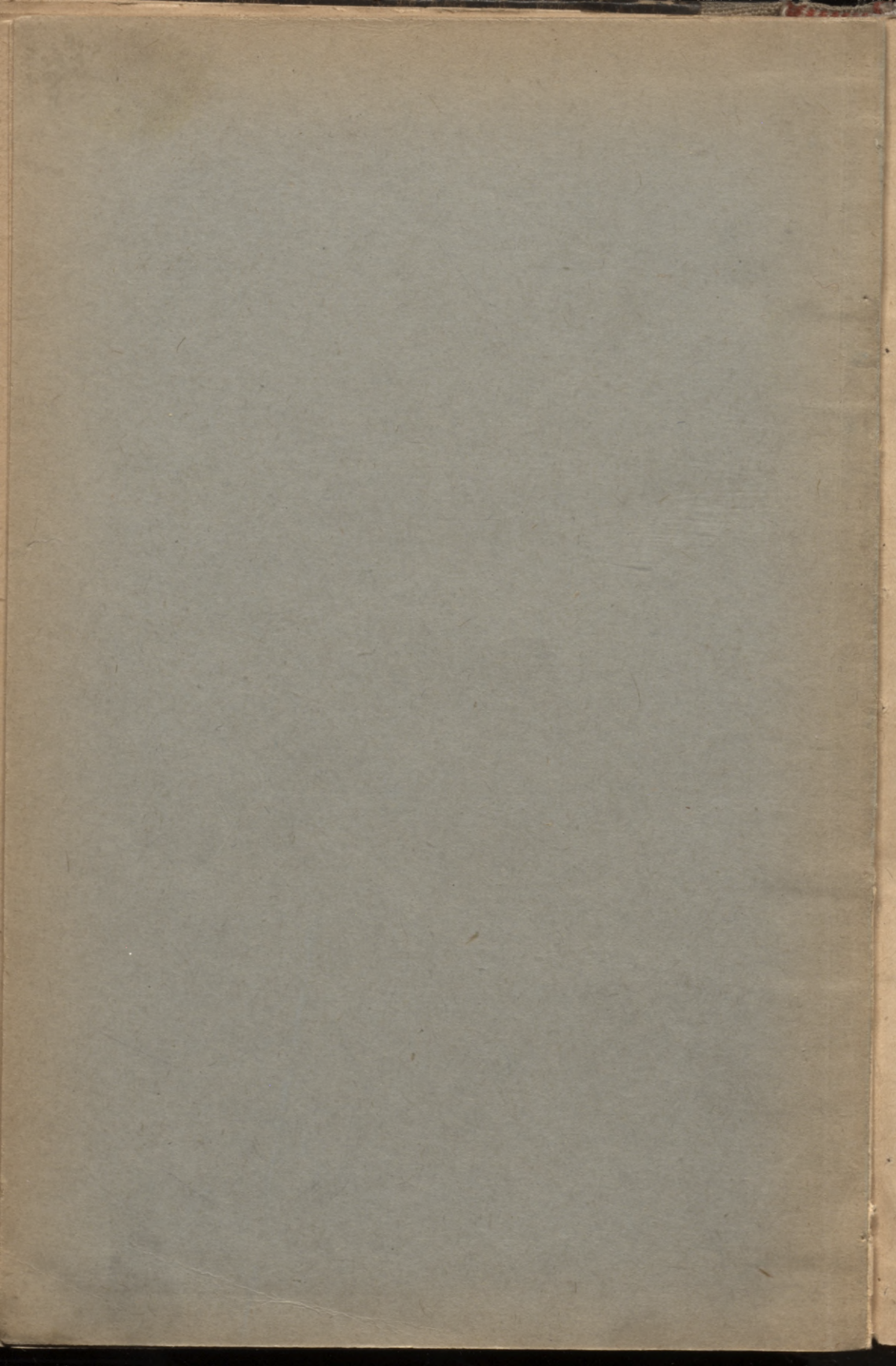

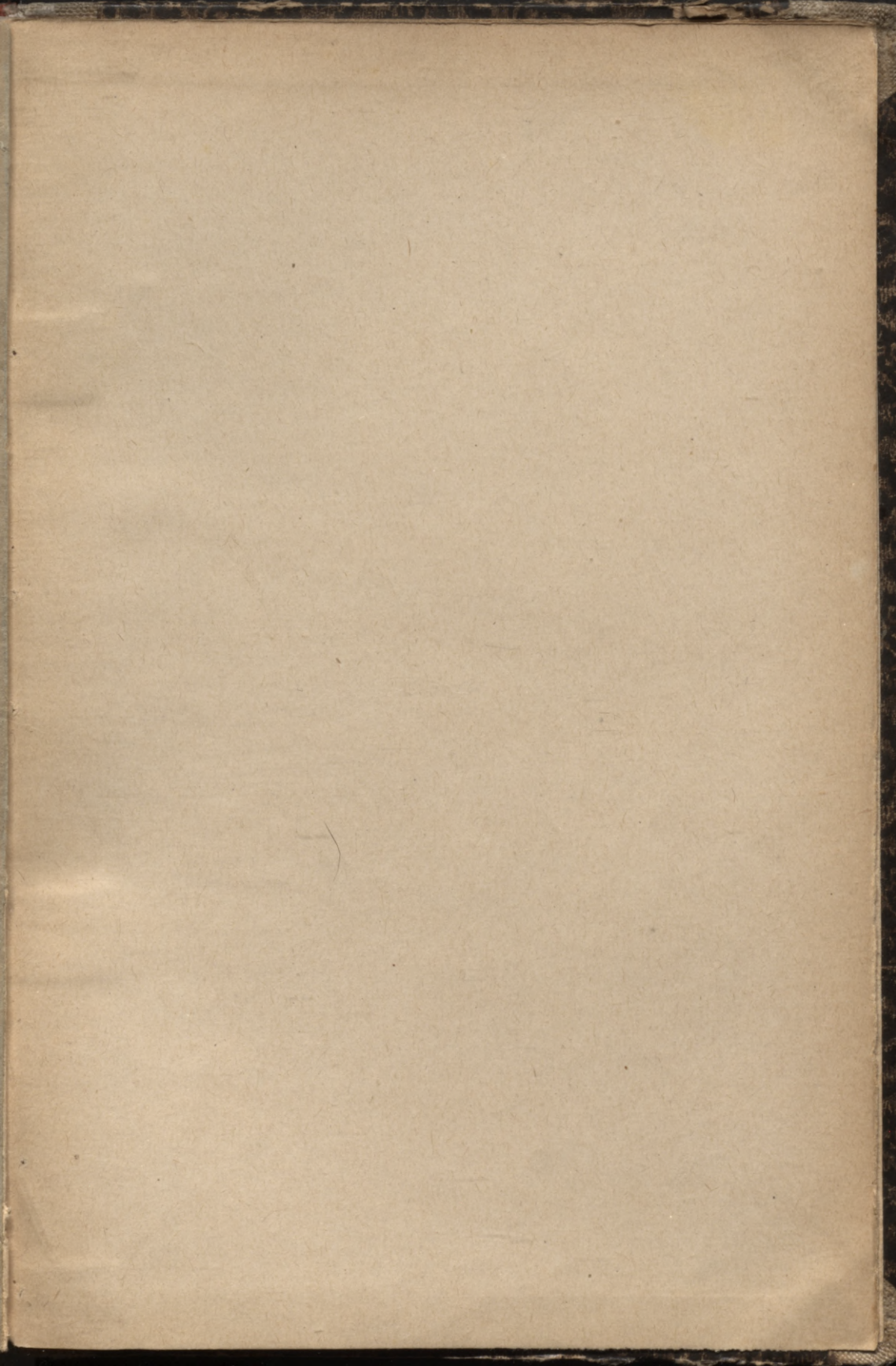
Satura rādītājs.

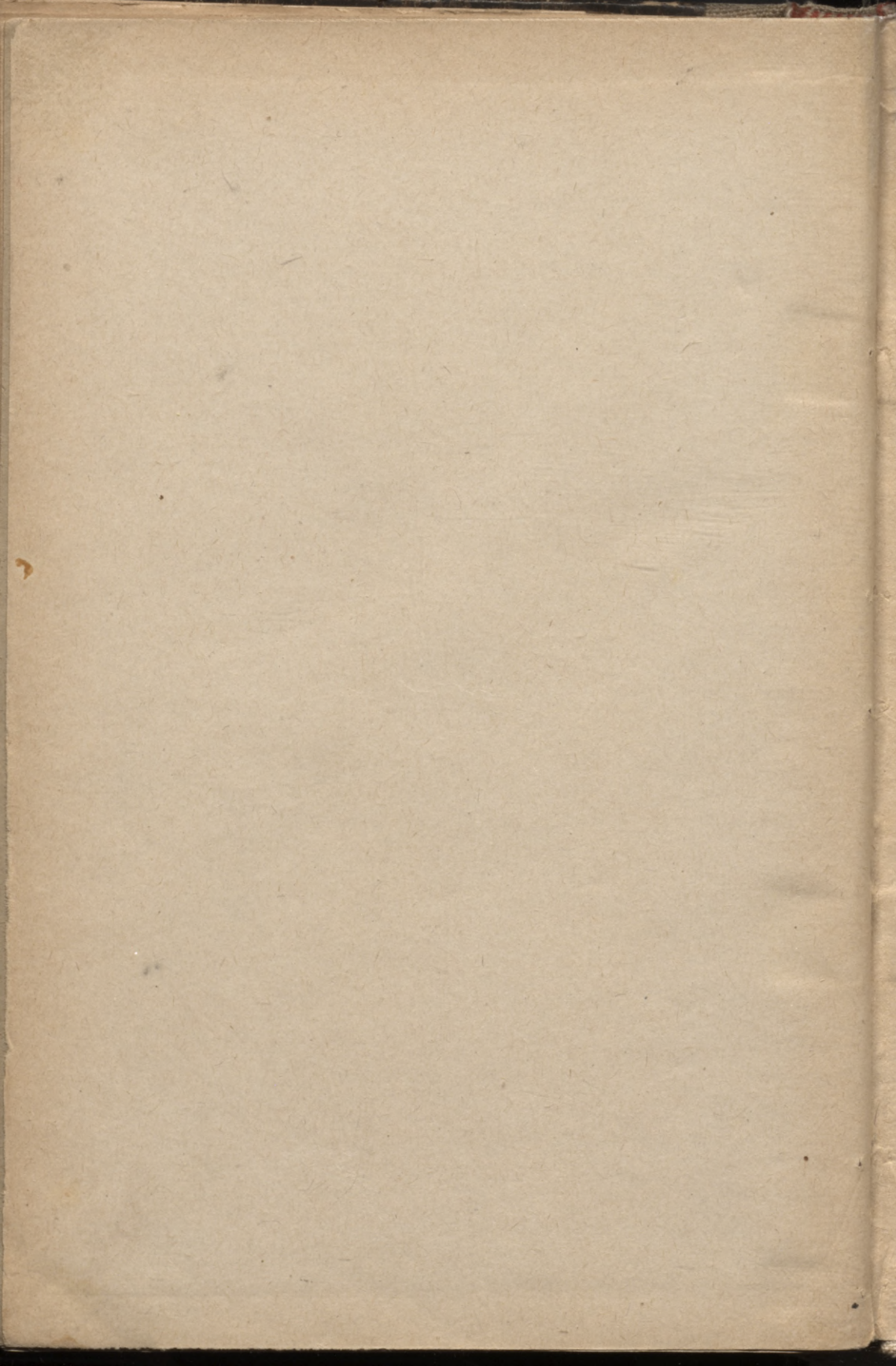
	<i>Lapp.</i>
1. Evang.-luterāņu Sv. Sīmaņa baznīca	5
2. Pils	20
3. Valmiera ordeņa laikā	23
4. Valmiera poļu valdības laikā	32
5. Zviedru laiki	38
6. Valmiera krievu laikā	53
7. Topogrāfiskas ziņas par Valmieru	60
8. Valmieras evang.-lut. draudzes mācītāji	65
9. Valmieras diakonāts, cīņas ap viņu un diakoni	79
10. Valmieras baznīcas īpašumi, cīņas par pēdējiem, ienākumi un būves	95
11. Valmieras draudzes skola	114
12. Kapsētas un citas pēdējās atdusas vietas	129
13. Brāļu draudze un viņas darbinieki	138
14. Valmieras muiža un tās novads	160
15. Valmieras mācītāja pagasts	179
16. Kokmuiža un tās novads	188
17. Kauguru novads	200
18. Mūrmuiža un mūrmuizieši	220
19. Mujānu-Dūķeru novads	230
20. Senkaugurietis Lejas-Eniņa Krišjānis	243
21. Valmieriešu sūdzība troņamantīniekam Pāvilam 1776. g.	249
22. Zemnieku nemieri Kauguru muižā 1802. g.	259
23. Tautas atmodas laikmets	269
24. Tie, kas neatlaidīgi turējušies pie savas dzimtās zemes	285
25. Valmieras baznīcas ķesteri	299

-81

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0309090431